

MONITOR

I S H

2001 Vol. III / № 1-2

481683

481683

Monitor ISH

Vol. III / no. 1-2, 2001

Revija za humanistične in družbene znanosti

Revue des Sciences Humaines et Sociales
Review of Humanities and Social Sciences
Rivista di scienze umane e sociali
Revista de ciencias humanas y sociales
Zeitschrift für menschliche und Sozialwissenschaften

Izdaja / Published by / Publié par:

Institutum Studiorum Humanitatis
Fakulteta za podiplomski humanistični študij v Ljubljani

ISH - Ljubljana Graduate School of the Humanities
ISH - École des hautes études en sciences humaines

Ljubljana, oktober 2001

500105663

Monitor ISH

Revija za humanistične in družbene znanosti

© ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij v Ljubljani

Vse pravice pridržane. Ponatis objav je brez avtorizacije uredništva prepovedan./ All rights reserved. No part of this publication may be reproduced without the authorisation of the Editorial Board./ Tous droits réservés. La reproduction des articles est interdite sans autorisation du Comité de rédaction.

ISSN: 1580-688X

Revija izhaja dvakrat letno/ The Review is published twice a year/ La Revue paraît deux fois par an.

Nekateri teksti v celoti in vsi povzetki tekstov rubrik *Članki* in *Transcriptiones* so objavljeni tudi v spletni reviji *Monitor ISH – elektronska izdaja* na spletnih straneh./ Some full texts and all abstracts of the sections *Articles* and *Transcriptiones* are published as well in the online review *Monitor ISH – Electronic Issue*./ Quelques textes entiers et tous les résumés des rubriques *Articles* et *Transcriptiones* sont publiés aussi dans la revue électronique *Monitor ISH – édition électronique*: <http://monitor.ish.si>

Revija je v letih 1999-2000 izhajala kot informativno glasilo z naslovom *Monitor – interno glasilo ISH* in pod šifro ISSN: 1580-688X. Spomladi 2001 smo jo na podlagi sklepa Uredniškega odbora o razširitvi revije s teoretsko-analitičnim delom preimenovali v *Monitor ISH – Revija za humanistične in družbene znanosti*, odtlej ima tudi novo, gornjo ISSN številko.

Odgovorna urednica/ Editor-in-Chief/ Rédactrice en chef:

Taja Kramberger

Glavni urednici/ Managing Editors/ Rédacteurs en chef adjoints:

Barbara Zych, Špela Vodopivec

Uredniški odbor/ Editorial Board/ Comité de rédaction:

Peter Arko, Andreja Inkret, Alenka Janko Spreizer (ISH, Ljubljana), Vlado Kotnik (ISH, Ljubljana), Taja Kramberger (ISH, Ljubljana), Špela Ledinek (Znanstveno raziskovalni center SAZU, Ljubljana), Sabina Mihelj (ISH, Ljubljana), Tadej Praprotnik (ISH, Ljubljana), Lucia Rodeghiero (Università degli Studi di Milano - Bicocca), Nataša Rogelja (ISH, Ljubljana), Dobrinka Valkinova (New Bulgarian University, Sofia), Nina Vodopivec, Špela Vodopivec, Barbara Zych (Mladinska knjiga založba, Ljubljana), Martin Žužek (SNG Opera in balet Ljubljana, Ljubljana)

Mednarodni uredniški svet/ International Advisory Board/ Conseil de rédaction international:

Marie-Elisabeth Ducreux (École des hautes études en sciences sociales, Paris), Maria-Cecilia d'Ercole (Université de Paris I – Sorbonne, Paris), Janez Justin (Pedagoški inštitut, Ljubljana), Drago B. Rotar (ISH, Ljubljana)

Tajništvo uredništva/ Editorial Office/ Secrétariat de rédaction:

Jana Babšek

Oblikovanje naslovnice/ Front page/ Couverture:

Alenka Koderman, Jure Zalokar

Računalniški prelom in fotografija/ Electronic design and photography/ Modelage électronique et photographie:

Martin Žužek (za pomoč hvala Marku Hercogu)

Jezikovni pregled/ Language supervision/ Supervision linguistique:

Drago B. Rotar

Tisk/ Printed by/ Imprimé par: Littera Picta d.o.o., Ljubljana (zanjo: Jernej Pleško)

Naklada/ Impression/ Tirage: 600

Ta številka je izšla s podporo **Mestne občine Ljubljana, Ministrstva za šolstvo, znanost in šport** ter z večinsko finančno podporo **ISH**. Vsi člani uredništva in tehnične ekipe, ki so ustvarjali to številko, so se odpovedali plačilu./ The publication of this issue was sponsored by The City Municipality of Ljubljana, Ministry of Education, Science and Sport and especially ISH. All members of the Editorial Board and of the technical team who were creating this issue have renounced their payments./ Le numéro publié avec le support de la Mairie de Ljubljana, du Ministère de l'Éducation, Science et Sport et pour la plus grande partie de l'ISH. Tous les membres du comité de rédaction et de l'équipe technique ont renoncé à le paiement.

Uredništvo/ Editorial Office/ Rédaction:

MONITOR ISH

ISH, Breg 12, 1000 Ljubljana, Slovenija, Evropa
Tel.: (+386 1) 425 18 45; Fax: (+386 1) 425 18 46
E-mail: monitor@ish.si
Internet: monitor.ish.si

Pisma, anke, recenzije in druge prispevke pošljite na naslov uredništva. Tehnični napotki za avtorje so na zadnjih straneh publikacije/ All correspondence, articles, book reviews, etc. should be sent to the Editorial Office. Technical instructions to contributors are to be found at the end of the publication./ Le courrier, les articles, les comptes rendus et les autres textes sont à adresser au bureau de rédaction. Notices à l'intention des auteurs se trouvent à la fin de la publication.

NAROČILA / SUBSCRIPTIONS / ABONNEMENTS:

Naročila pošljite na naslov uredništva/ Subscriptions should be addressed to the Editorial Office./ Les abonnements sont à adresser à la rédaction.

Slovenija:

Letna naročnina:

- fizične osebe: **4000 SIT**
- institucije: **8000 SIT**
- študenti, nezaposleni, upokojenci: **2400 SIT**

Cena posamezne številke:

- fizične osebe: **2500 SIT** (enojna), **4500 SIT** (dvojna)
- institucije: **5000 SIT** (enojna), **9000 SIT** (dvojna)
- študenti, nezaposleni, upokojenci: **1500 SIT** (enojna), **2700 SIT** (dvojna)
-

Prosimo vas, da dodate 300 SIT za stroške poštnine.

Naročnino in stroške poštnine nakažite na žiro račun in **jasno izpišete svoje ime in naslov:**

50100 – 603 – 43351, sklic: 00 603 – 01, s pripisom "za Monitor ISH"

Imetnik računa: ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Breg 12, 1000 Ljubljana, Slovenija

Banka: Nova ljubljanska banka d.d., Trg republike 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Foreign/ Étranger:

Annual Subscription / Tarif d'abonnement pour 1 an:

- for individuals/ pour les particuliers: **20 EUR**
- for institutions/ pour les institutions: **40 EUR**

Single Issue/ Le Numéro:

- for individuals/ pour les particuliers: **12 EUR** (single), **24 EUR** (double)
- for institutions/ pour les institutions: **24 EUR** (single), **48 EUR** (double)

Please add 3€ (2,5 EUR) to cover postage and handling costs./ On est prié d'ajouter 2,5 EUR pour les frais de poste et la manipulation.

Please remit the necessary amount for the post to our giro account, **clearly indicating your name and address**./ Prier d'assigner l'abonnement plus les frais de post au compte numero, **prier d'inscrire votre nom et adresse**:

50100 – 620 – 133, 010 – 7100 – 93627/8, "for Monitor ISH"/ "pour Monitor ISH"

Account holder: ISH – Graduate School of the Humanities, Breg 12, 100 Ljubljana, Slovenia

Bank name: Nova ljubljanska banka d.d., Trg republike 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Uvodnik / Editorial / Éditorial	1 - 12
---------------------------------------	--------

ISH FILES

Članki / Articles / Les articles

La quête d'identité; "die Judenfrage" et la production de l'identité ethnique dans un pays sans Juifs

(Stikanje za identiteto: »die Judenfrage« in produkcija etnične identitete v deželi brez Judov - Povzetek)

Drago B. Rotar	15 - 27
-----------------------------	----------------

Socialno-antropološki pogledi na romologijo v Sloveniji

(Socio-anthropological Views on Romology in Slovenia - Abstract)

Alenka Janko Spreizer	29 - 63
------------------------------------	----------------

Etnografija lokalnih turizmov; primer povezovanja ribištva in turizma v Izoli

(Ethnography of Local Tourism; Connections between Fishery and Tourism in Izola - Abstract)

Nataša Rogelja	65 - 83
-----------------------------	----------------

Neposredni športni prenos in TV gledalec, I. del

(Live Sport TV Coverage and its Viewer, Part I - Abstract)

Vlado Kotnik	85 - 133
---------------------------	-----------------

Transcriptions

L' époque de la contre-réforme catholique. Orientations de recherches pour une perspective anthropologique

Pierre-Antoine Fabre	135 - 153
-----------------------------------	------------------

Translations

Zgodovinska antropologija

Lucette Valensi in Nathan Wachtel	155 - 172
<i>(prevod Taja Kramberger)</i>	

Mentalitete. Dvoumna zgodovina

Jacques Le Goff	173 - 185
<i>(prevod Drago B. Rotar)</i>	

Graphiae

Zgodovina norosti

- David Macey** 187 - 203
(prevod Taja Kramberger)

Colloquia

»Quand on est petit, un des moyens de lutter contre la provincialisation, est d'échanger au plus haut niveau«

»Če si majhen, je eno izmed sredstev za boj proti provincializaciji prav izmenjava na najvišji ravni«

- (vprašanja Taja Kramberger in Drago B. Rotar; prevod Sabina Mihelj) 204 -209

MISCELLANEA

Raziskovalni projekti – tekoči in končani
Research Projects – Current and Completed
Les projets de recherche – courants et terminés

Konstitucija nacionalnega interesa in raba merila nacionalnega v slovenski kulturni politiki / The Constitution of the »National Interest« and the Uses of the »National« as a criterion in the Slovene Cultural Politics / La formation de l'intérêt national et l'utilisation du critère national dans la politique culturelle slovène

- Drago B. Rotar** 211 - 218

Obravnavanje kulture v slovenskih medijih / Representation of Culture in Slovenian Media/ Le traitement de la culture dans les média slovènes

- Taja Kramberger, Sabina Mihelj** 219 - 222

Značilnosti in tendence vsakdanjega življenja v "družbi na prehodu" / Characteristics and Tendencies of Everyday Life in "the Society of Transition" / Les caractéristiques et les tendances dans la vie quotidienne dans une "société de transition"

- Bogdan Lešnik** 223

Med spominom in pozabo: mednarodni raziskovalni projekt »Televizijska konstrukcija 20. stoletja« / Between Memory and Oblivion: International Research Project »Television Construction of 20th Century« / Entre la mémoire et l'oubli: Le projet de recherche international »La construction télévisée du 20ème siècle«

- Ksenija H. Vidmar** 224 - 226

Ponovni premislek literarne zgodovine: Primerjalna zgodovina literarnih kultur Latinske Amerike in Vzhodne Centralne Evrope / Rethinking Literary History: Comparative History of Latin America and East Central Europe Literary Cultures / Repenser l'histoire littéraire: L'histoire comparée des cultures littéraires de l'Amérique latine et de l'Europe orientalo-centrale

- Sabina Mihelj** 226 - 228

Post scriptum istraživanja "Jezične mogućnosti u Sloveniji" / Post scriptum to the Research Project "Linguistic Possibilities in Slovenia" / Post scriptum du projet de recherche "Les possibilités linguistiques en Slovénie"	
Dubravko Škiljan	229 - 230
Raziskava o frankofoniji raziskovalcev v humanistiki in družboslovju v Sloveniji / Research of the Francophonie of Researchers in Humanities and Social Sciences in Slovenia / Recherche de la francophonie des chercheurs en sciences humaines et sociales en Slovénie	
Taja Kramberger	231 - 237
Evalvacija študijskih programov na ISH / Evaluation of the Educational Programs at ISH / Évaluation des programmes des études à l'ISH	
Alenka Janko Spreizer	237 - 238
Model računalniško posredovane komunikacije za potrebe izobraževalnih in drugih javnih inštitucij v mestu Ljubljana v smeri izboljšanja interaktivne komunikacije / A Model of Computer-Mediated Communication for Fulfilling the Needs of Educational and Other Public Institutions in Ljubljana, Aiming to Improve Interactive Communication / Le modèle de la communication médiatisée par ordinateur en vue des besoins des institutions d'éducation et des autres institutions publiques à Ljubljana dans le sens d'amélioration de la communication interactive	
Tadej Praprotnik	238 - 240
Individualno raziskovalno delo s študenti (IRD) – socialna antropologija / Individual Research Work (IRW) – Social Anthropology / Recherche individuelle des étudiants (RIE) – anthropologie sociale	
Nataša Rogelja, Alenka Janko Spreizer	240 - 241
Drugi raziskovalni projekti / Other Research Projects / Autres projets de recherche	242

Praelata lumina menti

Gostovanja vabljenih profesorice in profesorjev na ISH Visiting Professors Lectures at ISH Les interventions des professeurs invités à l'ISH

Marie-Elizabeth Ducreux CNRS - Centre de recherches historiques, Pariz	243 - 247
(Taja Kramberger)	
Daniel Nordman CNRS - Centre de recherches historiques, Pariz	247 - 248
(Taja Kramberger)	
Andrea Pető European University, Firenze	249 - 250
(Barbara Zych)	
Tony Mitchell University of Technology, Sydney	250 - 260
(Ana Vogrinčič)	
Lomayumtewa Curtis Ishii Northern Arizona University, ZDA	261 - 263
(Alenka Janko Spreizer)	

<i>Atomi, meteorologija, erotika. Iz antične antropologije intelektualcev.</i> <i>Nastopno predavanje za redno profesuro, dne 13.3.2001 na ISH, slovenski povzetek</i>	
Svetlana Slapšak	264 - 269
<i>Druga gostovanja / Other Guests Lectures / Autres invitations</i>	270

EVS - Epistemološka video sekcija

EVS - Epistemological Video Section / VSE - Vidéo section d'épistémologie

<i>EVS – drugič</i>	
Sabina Mihelj	271 - 273

Pregled knjig / Book Reviews / Revue des livres

Löfgren Orvar <i>On Holiday: a History of Vacationing, University of California Press</i> Berkeley, Los Angeles, London 1999.	
Nataša Rogelja	274 - 275
Paul Verhaeghe <i>Love in a Time of Loneliness. Three Essays on Drive and Desire</i> Rebus Press, London 1999.	
Zdenka Kristan	276 - 284

Nea

<i>Mednarodna ženska univerza / International Women's University / Internationale Frauenuniversität (ifu)</i>	
Sabina Mihelj	285 - 287
<i>Cambridge, Cambridge</i>	
Andreja Inkret	288 - 290
<i>Prvi dnevi podiplomskih študentov Slovenije / First Days of Slovenian Postgraduate Students / Les jours premiers des étudiants du 3ème cycle</i>	
Tadej Praprotnik	290 - 291
<i>Brucovanje na ISH 2000/2001 / Fresh(wo)men's Party at ISH 2000/2001 / Le bizutage à l'ISH 2000/2001</i>	
Špela Vodopivec, Peter Arko	291 - 292
<i>Knjižnične dogodivščine / Adventures at the Library/ Les aventures dans la bibliothèque</i>	
Martin Žužek	292 - 295
<i>Poročilo o obisku na École des hautes études en sciences sociales v Parizu / Report of the Visit at École des hautes études en sciences sociales in Paris / Rapport sur la visite à l' École des hautes études en sciences sociales à Paris</i>	
Vlado Kotnik	296 - 298

<i>Zimska šola na Collegium Budapest / Winter School at Collegium Budapest / L'école d'hiver au Collegium Budapest</i>	
Taja Kramberger	299 - 301
<i>Kongres združenja evropskih študentov 2001 / OCES Initial Summit 2001 / Le congrès de l'Union des étudiants européens</i>	
Vlado Kotnik	302 - 304
<i>Mednarodna konferenca podiplomskih študentov o medijih in kulturi / International Graduate Students Conference on Media and Culture / Conférence Internationale sur les média et sur la culture</i>	
Vlado Kotnik	304 - 306
<i>Misija v Parizu / Mission in Paris / Mission à Paris</i>	
Braco Rotar	306 - 309
<i>Konferenca »Ljudje in morje: pomorske raziskave v družboslovju«, Amsterdam, 30.8. - 1.9. 2001 / Conference »People and the Sea: Maritime Research in the Social Sciences«, Amsterdam, 30.8. - 1.9. 2001 / Colloque »Les gens et la mer: les recherches maritimes dans les sciences sociales«, Amsterdam, 30.08 - 1.9. 2001</i>	
Nataša Rogelja	309 - 310
<i>Kolokvij Antika in 3. tisočletje / Colloquium Antiquity and the 3rd Millennium / Colloque l'Antiquité et le 3ème millénium</i>	
Maja Sunčič	311 - 316
<hr/>	
ISH – Razširitev pogleda/	
ISH – Widening of the View/ ISH - Élargissement de la vue	
<i>Slika – zapis sprememb / Painting – Note of Changes/ Le tableau – la notation des changements</i>	
Alenka Koderman	318 - 319
<i>Kotiček za nekadilce / Corner for non-Smokers/ Coin pour les non-fumeurs</i>	
Nada Žgank	320 - 321
<i>»Dies fasti« - ISH</i>	
Vlado Kotnik	322
<hr/>	
Short Cuts	
323 - 325	
<hr/>	

Uvodnik

Prava bolečina, ki drži stvari budne, / je majhna brezmejna opeklina / v nedolžnih očeh drugih sistemov

El verdadero dolor que mantiene despiertas las cosas / es una pequeña quemadura infinita / en los ojos inocentes de los otros sistemas.

(F.G. Lorca, *Slepa panorama New Yorka*, slovenski prevod: Ciril Bergles *Panorama ciego de Nueva York*, 1929 – 1. izdaja 1940)

Veseli smo, da se v teh nenavadno toplih oktobrskih dneh redakcija naše nove revije počasi bliža koncu.

Veseli zato, ker bo s tem, prvič, naša znanstvena in raziskovalna dejavnost prišla do neke kulminacije; v reviji nam je vendarle uspelo združiti raznovrstne intelektualne potenciale in sile in s tem na neki način priti do produkcije tekstov, ki osvetljujejo doslej spregledane perspektive. Pri tem mislimo predvsem na vklop antropološke perspektive v tistem specifičnem pomenu, ki implicira prehod iz totala, nivoja generalizacij brez konkretnih *exempla*, k partikularnemu kontekstu in skuša šele odtod, obogatena s specifičnimi serijami novih podatkov ali novimi vrstami vednosti, na novo ovrednotiti staro teorijo. Ti preboji, te ponovne apropiacije v odnosu do starih (nemalokrat ideološko skrepenelih) vednosti niso nekaj lahkega in še manj samoumevnega; nemalokrat celo pomenijo zastavitev celotne intelektualne kapacitete in vseh družbenih vezi posameznika, ki vstopa v zahtevno razmerje z (neulovljivim) znanstvenim objektom. So pa nepogrešljive in nujno potrebne geste, če naj ima znanost digniteto. Tako smo z našo novo revijo v roki na pragu tega, čemur bi naši francoski kolegi rekli »redefiniranje terena« (glej prevod članka Lucette Valensi in Nathana Wachtela v pričujoči številki).

Drugič, veseli, ker bo z izidom revije izredno naporno in dobro koordinirano delo zadnjih šestih mesecev vendarle prešlo v materializirano obliko. Del olajšanja in dobre volje pa zagotovo izhaja tudi iz tega, da smo s pričujočo novo revijo, *Monitorjem ISH*, na Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani, končno ustvarili necenzuriran prostor in glas (edina cenzura je vstop v mednarodni recenzentski sistem). ISH sicer že nekaj časa obstaja in deluje kot skupek različnih *chantiers* (gradbišč) in iz njih izhajajočih intelektualnih strategij, torej kot močno intelektualno žarišče v slovenskem prostoru, ki pa je vse prevečkrat – iz takih ali drugačnih razlogov – zamočeno ali odrinjeno v sivo cono pozabe. Učinki intencionalne *ars oblivionalis* pa so znotraj slovenske male ograde nepriporočno večji in bolj nevarni kakor v prostoru, znotraj katerega vsebinsko *zares* obstaja več suverenih mentalnih opcij. Želimo si, da bi izid naše revije deloval stimulatивно v smeri, ki bi pomenila aktiviranje teh skritih, a vendar zahtevnih kapacitet.

To, da smo v prostoru, ki ga sokreiramo člani Uredniškega odbora *Monitorja ISH* in nekateri drugi sodelavci in sodelavke, neprestano potiskani na raven, kjer se moramo vsak hip boriti za obstoj, pomeni tudi, da naše angažiranosti, kakor je v svojem prispevku v pričujoči reviji po poslušanju predavanja Jacquesa Derridaja na EHESS v Parizu zabeležil naš kolega Vlado-Vladislav Kotnik, v reviji ne vzpostavljamo le kot načelne drže, potrebne za akademsko referenco, temveč jo občutimo v enaki meri kot nepogrešljivo referenco življenja [*la référence de la vie*]. Iz istih irreduktibilnih razlogov tudi naša dvojna usmeritev

– v slovenski in v mednarodni intelektualni prostor – saj smo v svoji dejavnosti v Sloveniji osamljeni, zavedamo pa se, da nismo samozadostni.

Kakor je zapisano v *Navodilih avtorjem* na koncu revije, je prioritetni poudarek tekstovnega materiala, ki ga bomo v reviji objavljali, vsebinsko vezan na programe, ki jih izvajamo na ISH. Ti so: epistemologija humanističnih in družbenih znanosti, zgodovinska antropologija, socialna antropologija, antropologija antičnih svetov, antropologija spolov, antropologija vsakdanjega življenja, lingvistika govora in teorije družbene komunikacije, medijski in kulturni študiji ter sorodne discipline. Vabimo vas, da se nam s prodornimi in kakovostno zahtevnimi teksti (v kateremkoli od jezikov, omenjenih na zadnjih straneh revije) pri tem pridružite.

Vsebinsko-formalna členitev revije je rezultat dolgotrajnih priprav in diskusij.

V prvem, analitično-teoretskem razdelku, ki smo ga imenovali **ISH FILES**, bomo v rubriki *Članki* objavljali članke iz humanističnih in družbenih znanosti, ki seveda niso strogo omejeni le na znanstveno produkcijo naše institucije, so pa vendarle vsebinsko določeni z zgoraj omenjenimi področji. Sledi rubrika *Transcriptions*, v kateri se bodo tudi v bodoče pojavljale transkripcije predavanj tujih gostujočih profesorjev in profesorice na ISH (v prihodnje bomo transkripciji dodali tudi slovenski prevod, torej bodo objave v tem sklopu dvojezične). V rubriki *Translations* bomo v prihodnje pripravljali prevodne tematske bloke temeljnih referenčnih člankov, ki se bodo navezovali na različne sklenjene problematike (kot so npr. družbene reprezentacije, teritorialne in mentalne krajine, sodobne konceptualizacije medijev, kolektivna memorija, semiotika, antropologija rasizmov, pristopi k zgodovini intelektualcev idr.), za katere bomo po tri članke za prevod izbrali v okoljih z različnimi vednostnimi orientacijami in različnimi epistemičnimi izhodišči. V rubriki bodo torej za primerjalno branje in diskusijo sopostavljeni prevodi iz različnih jezikovnih miljejev in intelektualnih središč. Rubrika se nam zdi zelo pomembna, posebno zaradi izdelave specifičnih terminologij, ki v Sloveniji pravzaprav nikdar niso bile problematizirane v širšem intelektualnem krogu (večinoma so rezultat prizadevanj ljudi, ki so veliko in poglobljeno prevajali in si ob prevodih vzporedno skušali izgrajevati in dograjevati, skratka terminološko precizirati konceptualizacije v slovensčini) in zaradi tega tudi ne dosledno izpeljane. V času, ko državni eksperti krčijo sredstva za prevode – pritisk na prevode ni slovenska posebnost (glej »Odprto pismo o politiki prevajanja«, objavljeno v *L'Esprit*, junija 1999) – odpiramo nov prostor za znanstvene prevode kot integralen del znanstvenega dela. Z rubriko *Graphiae* vpeljujemo novost v relativno tog intelektualni prostor, ki vklepa status znanstvenika v neprimeren in nestvaren obstret nedotakljive avtoritete, zlasti še, ker je ta nedotakljivost le druga plat antiintelektualizma v družbenem okolju. Rubrika je tu zato, da pomaga demistificirati in normalizirati slovensko recepcijo velikih referenčnih znanstvenih osebnosti in bi jo, pravzaprav, mogli pripeti h gradivu za antropologijo vsakdanjega življenja. V njej bomo kontinuirano predstavljali drugo, skrito stran proizvodnje subjektivnosti in različnih načinov objektivacij velikih intelektualnih figur znotraj posameznih družbenih regulacij, tako da bomo objavljali odlomke iz njihovih dnevnikov, bežnih zapisov, korespondenc, memoarjev, intelektualnih biografij in avtobiografij (ni naključje, da to rubriko začnemo z odlomkom intelektualne biografije Michela Foucaulta). Zadnja rubrika v prvem razdelku revije je rubrika *Colloquia*, v kateri bodo intervjuji s slovenskimi in neslovenskimi znanstveniki/-icami oz. z osebami, ki v sebi združujejo določeno intelektualno moč oz. potencial, občutljivost in prodornost, ter s svojo prisotnostjo na različnih točkah posegajo v strukturacijo mentalnega okolja. Na tem mestu

bodo tudi objave zanimivejših diskusij, debat in polemik, ki se odvijajo in se bodo odvijale na naši instituciji.

V drugem, informativnem delu, **MISCELLANEA**, bomo objavljali nekatere pomembnejše informacije, ki so bolj ali manj tesno povezane z našo fakulteto. Med drugim boste tu našli zapise o končanih in tekočih raziskovalnih projektih, krajša poročila o gostujočih predavanjih na ISH, pregled in recenzije pred kratkim izdanih znanstvenih knjig, informacije o obiskih naših kolegov in kolegic na tujih simpozijih, beležke o umetniških razstavah, ki jih organiziramo na naši fakulteti v okviru projekta *ISH – Razširitev pogleda*, in druge novice o živahnem družabnem dogajanju.

Ne mislimo, da je antropološka perspektiva, ki za objekt postavlja partikularno in singularno, kaj povsem novega, je pa neizogibna in potrebna, če naj presežemo trmasto vztrajnost starih klišejskih matric, ki nam jih ideološki sistem vsiljuje kot edino možno perspektivo. Vrednost takega pristopa, ki je nujno pogojen s specifičnim zgodovinskim kontekstom, vidimo v diferencirani vednosti, ki zmore dopolniti ali ponovno evalvirati stari objekt in stare interpretativne sheme. V nekem smislu torej začenjamo tam, kjer se kolesje stereotipov, vdor ideologij v znanost od zunaj in poudarek na zgolj političnih ali oblastnih diskurzivnih praksah začenjajo drobiti v posamezne enote in prepuščati svoje mesto finejšim in preciznejšim raziskovalnim in diskurzivnim praksam.

Vzemimo za ilustracijo kar gornji moto, tri verze F.G. Lorce: *Prava bolečina, ki drži stvari budne, / je majhna brezmejna opeklina / v nedolžnih očeh drugih sistemov / El verdadero dolor que mantiene despiertas las cosas / es una pequeña quemadura infinita / en los ojos inocentes de los otros sistemas*. Pa so res nedolžne? V kakšnem odnosu, v kakšnem zgodovinskem kontekstu in s kakšno intenco jih lahko imenujemo »nedolžni«? Kakšno je mentalno veselje, ki stoji za gornjo artikulacijo? (vprašani bi lahko naslovili na *zgodovinsko antropologijo*) Kakšne vrste realnost vzpostavljajo gornji trije verzi, kakšna je njihova jezikovna stratifikacija in v kateri red diskurza se vpenjajo? Kaj je in kje je (in v kakšnem smislu sploh obstaja) normativna gornja meja te govornice? Kakšne učinke proizvajajo/so proizvedli gornji verzi v horizontih kasnejših rab, diverzifikacije in javne komunikacije? Kaj se na jezikovni ravni dogaja, kaj se distribuira ob množični recepciji na velikih javnih branjih in kako poteka oralna transmisija kolektivne memorije prek teh »skupkov« besed? (sprašujemo *lingvistiko in teorijo družbene komunikacije*?) V katera zgodovinska, imaginarna in komunikacijska omrežja so vpeti ti drugi sistemi in kakšne (ko)relacije med seboj vzpostavljajo? Kakšne vrste recepcij in učinkov je producirala »mediatizacija« gornjih verzov v različnih okoljih? (vprašani bi mogli nasloviti na *medijske in kulturne študije*) Kaj markira sintagma »brezmejne opeklina«? Je to madež, notranja guba, pregib, notranja ločnica določene družbe, in če: kako se odraža na ravni vsakdanjega življenja? (vprašanje, katerega naslovnik bi lahko bila *antropologija vsakdanjega življenja*) Znotraj katere širše mišljenske paradigme bi se sploh mogli približati gornjemu diskurzivnemu dispozitivu? Kam (v diskurzu) se vpisuje spoznavni proces, ga je mogoče detektirati z diskurzivno analizo? Kateri pojem je orientacijska točka, označevalec tega dispozitiva? Kateri so pogoji, ki so omogočili artikulacijo gornje sintagme? Kaj je specifični objekt t.i. »budnosti« in kaj se skozi njega/njo zares izreka? (*epistemološka vprašanja*)

Vsa ta in še mnoga druga vprašanja nakazujejo neko določeno smer, smer gibanja, ki se je bomo v uredništvu skušali držati in jo uravnjavati. A prav tako ne izgubiti izpred oči, da je

učinek gornje polifone poetične sekvence, ki smo jo uporabili kot moto, močan, nemara v nekaterih momentih celo neprepusten za interpretacijo. Da ima učinke in globljo družbeno resonanco, ki se je ne da *preprosto* zaježiti in tudi ne locirati. Da nobena interferenca med obema poljema artikulacije, znanstvenim in umetniškim, ne more zbrisati ali v slepo polje potisniti drugega polja, kakor tudi ne izvajati finalnega označevanja ali se konstituirati skozi izključitev drugega, ne da bi pri tem imobilizirala svoj objekt in s tem izgubila del svojega potenciala. To so elementarna izhodišča. Edino, kar lahko odreja pertinentnost specifične artikulacije, je na eni strani prodornost artikulacije same, na drugi pa konsekvencnost in konsistentnost njenega konceptualnega aparata. Odprtost za branje in sledenje horizonta, ki se izreka skozi register Drugega. Tudi to je del naših usmeritev.

Toliko. A tu je še nekaj vrstic, ki gledajo čez rob, a so istočasno najpomembnejše. Brez njih ne bi mogla pisati tega uvodnika in ga vi ne brati. Nekaj besed, ki prav tako ohranjajo stvari budne:

Hvala vsakomur, ki nam je kakorkoli pomagal, ali za ekipo, ki je toliko vlagala in bo svojo intelektualno energijo tudi v nadaljevanju vlagala v to, da izboljša kakovost revije, našel spodbudno besedo.

Čisto posebno in osebno zahvalo odgovorne urednice revije *Monitor ISH* pa seveda dolgujem obema glavnima urednicama ter ekipama Uredniškega odbora revije in Mednarodnega uredniškega sveta, kakor tudi vsem tistim, ki jih boste poimensko našli zapisane v kolofonu. Zaradi njihovih (veliko več kot zgolj) kolegialnih investicij revija *Monitor ISH* ta hip v vaših rokah *je*.

Taja Kramberger
Odgovorna urednica

V Ljubljani, 10. oktobra 2001

Editorial

The true pain that keeps things awake, / is a small boundless burn / in the innocent eyes of other systems

El verdadero dolor que mantiene despiertas las cosas / es una pequeña quemadura infinita / en los ojos inocentes de los otros sistemas.

(F. G. Lorca, *Panorama ciego de Nueva York.*)

We are pleased to see that in these unusually warm October days the redaction of our new periodical is slowly coming to an end.

We are pleased, *firstly*, as this will be the very first time when our scientific and research activities will have reached a kind of culmination. In the review, we have finally managed to integrate a wide variety of intellectual potentials and forces and in this respect also rendered possible the production of texts illuminating the perspectives that have so far been persistently overlooked. By this we especially have in mind the inclusion of the anthropological perspective in that specific sense which implies the transition from the total – the level of generalisations without concrete *exempla* – towards a particular context. It is from this context, then, that the anthropological perspective, enriched with specific series of fresh data or new kinds of knowledge, can consequently re-evaluate the old theory. These breakthroughs, these resumed appropriations in relation to the old (and ideologically often inflexible) knowledge are not light achievements and are even less to be taken for granted. They often even stake upon the entire intellectual capacity and all social bonds of an individual stepping into the demanding relationship with (an unattainable) scientific object. On the other hand, these resumed appropriations are considered indispensable and most required gestures that provide science with its due dignity. Thus, with the new periodical in our hands, we are ushering in what our French colleagues would call “the redefinition of the terrain” (see the translation of the article by Lucette Valensi and Nathan Wachtel in the current issue).

Secondly, we are pleased that this issue will be giving a materialised form to all the great and excellently co-ordinated efforts of the last six months. Our relief and delight are also due to the fact that with the current, new periodical – *Monitor ISH*, Ljubljana Graduate School of Humanities has finally created a space and voice that are not subject to censorship (the only mode of censorship is the entrance into the international reviewers’ system). ISH, which is short for Institutum Studiorum Humanitatis, has otherwise existed and operated for quite some time as a conglomerate of various *chantiers* (building sites) and intellectual strategies springing from them. Thus, ISH has been presenting a strong intellectual focal point in the Slovenian territory, even though it has also – for one reason or another – been silenced or pushed into the grey zone of oblivion. However, one should bear in mind that this intentional *ars oblivionalis* has an incomparably greater and more dangerous impact within the narrow boundaries of Slovenian picket fences than within a space *actually* comprising several sovereign mental options. We wish that our periodical would present an incentive leading force in the direction of activating those hidden but no less demanding capacities.

The *Monitor ISH* Editorial Board and other associates find ourselves in an extremely limited space in which we are constantly forced to struggle for our existence. This fact, however, only proves that our engagement in the review does not only amount to a principled stance, vital for academic reference; it is, quite on the contrary, felt as nothing less than an indispensable reference of life (*la référence de la vie*). This claim is also presented in this issue by our colleague Vlado-Vladimir Kotnik based on the lecture of Jacques Derrida at EHESS in Paris. The same irreducible reasons provide the foundations of our double focus – on the Slovenian and international intellectual sphere: as regards our activity, we represent the lone agents in Slovenia but at the same time we are well aware that we are not self-sufficient.

As it is stated in the *Instructions to authors* at the end of the current issue, the high priority for publication will be given to the textual material that is substantially related to the syllabus of our graduate school. The latter includes: Epistemology of the Humanities and Social Sciences, Historical Anthropology, Social Anthropology, Anthropology of Antique Worlds, Anthropology of Gender, Anthropology of Everyday Life, Linguistics of Speech and Theories of Social Communications, Media and Cultural Studies, and other related disciplines. Everybody who willing to contribute a penetrating and text of high quality (in any language as listed on the last pages of the current issue) is cordially invited to join us.

The classification of the periodical with regard to its contents and form is a result of lengthy preparations and discussions.

The first, analytical-theoretical section – ISH FILES – comprises the subsection *Articles*, in which articles from the spheres of the humanities and social sciences will be published. Although these articles are essentially defined by the above mentioned interest spheres, they are by no means restricted to the scientific production of our institution. The next subsection – *Transcriptiones*, will continue to bring its readers the transcriptions of lectures by foreign professors visiting ISH (in the future, the transcriptions will also be added Slovenian translations, so that the publications in this subsection will be bilingual). The *Translationes* subsection will feature translations grouped into thematic complexes of principal reference articles related to several issues, such as social representations, territorial and mental frontiers, modern conceptualisations of media, collective memory, semiotics, anthropology of racisms, approaches to history of intellectuals, etc. Each issue will present translations of three articles selected from the environments bearing different orientations of knowledge and various epistemic starting points. For a comparative reading and discussion, the rubric will thus present translations from various linguistic milieus and intellectual centres. We find the *Translationes* subsection extremely relevant, owing especially to the production of specific terminologies, which have actually never been discussed in broader Slovenian intellectual circles and consequently not properly derived (mostly, these terminologies are the result of efforts made by individual assiduous and committed translators who, in parallel to their work, aspired to construct and complete or, in other words, terminologically specify conceptualisations in the Slovenian language). During the period in which government experts have been cutting the resources for translation services – the oppressive policy in this field is not just a Slovenian peculiarity (see: “Open Letter on Translation Policy”, published in June 1999 issue of *L'Esprit*) – we are opening a new space for scientific translations as an integral part of scientific work. With the *Graphiae* subsection, we are introducing a fresh novelty into a relatively stiff intellectual space, which has been ascribing to the status of scientist an inappropriate and unreal halo of untouchable authority, especially since this untouchability is just the other

side of anti-intellectualism in the social environment. The main objective of the subsection is to help demystify and normalise Slovenian reception of prominent scientific figures. In this respect, the subsection could actually prove an ideal supplementary material for Anthropology of Everyday Life Studies. In the subsection, we will continually present the other, hidden side of the production of subjectivity and several manners of objectivation of prominent intellectual figures within the boundaries of individual social regulations. We will achieve this by publishing excerpts from their journals, cursory notes, correspondences, memoirs, intellectual biographies and autobiographies (it is no coincidence that this subsection opens with an extract from the intellectual biography of Michel Foucault). The subsection closing the first part of the periodical is called *Colloquia*. It contains interviews with slovene and foreign experts or people exhibiting a certain degree of intellectual power or potential, sensitivity and penetrative force – that is, to say, people exploring the structure of mental environment from various aspects. And finally, in this rubric will also be included the publications of interesting discussions, debates and polemics that are currently and will continue unfolding at our institution.

The second, informative section MISCELLANEA, will feature some of the most relevant pieces of information that are more or less closely related to our institution. Among other things, the reader will be able to find here are also the records of finished and current research projects, brief reports on lectures given by visiting professors, overviews and reviews of recently published scientific books, information on our colleagues' visits to foreign symposiums, notes on art exhibitions organised by our school within the framework of *ISH – Widening of the View (Razširitev pogleda)* project, and other news about the lively social developments.

We do not regard the anthropological perspective whose object is the particular and the singular, a complete novelty. It is, however, an unavoidable and necessary tool for surpassing the obstinacy of the old stereotypical matrices that have been forced upon us by the ideological system as the only possible perspective. The value of such an approach – which, in turn, has to relate to a specific historical context – is seen in the differentiated knowledge conveying the competence of complementing or re-evaluating the old object and old interpretative schemes. In a certain sense, we thus begin where the wheels of stereotypes, the cross-border irruption of ideologies into science, and the emphasis on nothing but political or governmental discourse practices begin to fragment into separate units, and yield their places to more refined and precise research and discourse practices.

Let us take for an illustration the above stated motto, the three verses by F. G. Lorca: *The true pain keeping things awake, / is a small boundless burn / in the innocent eyes of other systems / El verdadero dolor que mantiene despiertas las cosas / es una pequeña quemadura infinita / en los ojos inocentes de los otros sistemas*. Are they really innocent? In what relationship, in what historical context and with what intention can they be called “innocent”? What is the mental universe like standing behind the above stated articulation (these questions could be addressed to the field of *Historical Anthropology*)? What kind of reality is established by the three verses, what is their linguistic stratification like and to which discourse do they belong? What and where is (as well as in what sense it exists at all) the above normative limit of this language? What kind of effects are or have been produced by the three verses in the horizons of later uses, diversification and public communication? What is happening on the linguistic level, what is distributed by means of mass perception at great public readings and how does the oral transmission of collective memory take place

through these clusters of words (we ask *Social Communication Linguistics and Theory*)? To which historical, imaginary and communicational networks these and other systems belong, and what kind of (cor)relations do they establish? What kind of receptions and impacts the "mediatisation" of the above verses has produced in different environments (these questions could be addressed to the *Media and Cultural Studies*)? What does the syntagm of "boundless burn" mark? Is it a stain, inner loss, a bend, an inner demarcation line of a certain society? If so, how is it expressed on the level of everyday life (the addressee of this question could be the *Anthropology of Everyday Life*)? Within the boundaries of which thinking paradigm we could possibly near the above discursive judgement? Where (in discourse) the cognitive process is registered, is it possible to detect it by means of discourse analysis? Which notion serves as the orientation point, as the signifier of this judgement? Which are the conditions that have enabled the articulation of the above stated syntagm? What is the specific object of the so-called "wakefulness" and what is really asserted through him or her (*epistemologic* questions)?

All these and other questions signal a certain direction, a direction of movement that the editorship shall try to pay regard to and regulate. But at the same time we must also bear in mind that the effect of the above polyphonic poetic sequence that has been used as a motto, is powerful – perhaps at certain moments even impermeable for interpretation; that the above poetic sequence has several effects and a deeper social resonance that can neither be simply controlled nor located; that no interference between the two fields of articulation, the scientific and cultural one, can erase or push either of them into a blind field. In the same way, no interference can perform a final denotation or become established through the elimination of one or the other, without immobilising its object and thus losing a part of its own potential. These are elementary points of departure. The only thing that can determine the pertinence of specific articulation is, on the one hand, the penetration of the articulation itself, and on the other, the steadfastness and consistency of its conceptual apparatus. The openness for reading and chasing the horizon expressed through the register of the Other. This, as well, constitutes one part of our objectives.

This would, in a nutshell, conclude the editorial. Yet, there are still a few more lines peering beyond the margin that are actually of most vital importance. Without them, the editorial could not be written by me nor read by you. So, here are the few words that keep things awake:

Thanks to everyone who has helped us in any way or put in a good word for the team that had invested and will continue to invest all their energy in improving the quality of the periodical.

And finally, of course, as an Editor-in-Chief of *Monitor ISH*, I owe a special and personal thanks to both managing editors and the teams of Editorial Board and the International Advisory Board, as well as all those who will find their names on the colophon. Owing to their (much more than) collegial investments, the *Monitor ISH* review is at this very moment in your hands.

Éditorial

El verdadero dolor que manitene despiertas las cosas/ es una pequeña quemadura infinita/ en los ojos inocentes de los otros sistemas.

(F. G. Lorca, *Panorama ciego de Nueva York*).

On est content de fait que, en ces chauds jours d'octobre, la rédaction du premier numéro sérieux de notre nouvelle revue s'approche à sa fin.

Content, parce que, *primo*, par ce numéro, nos efforts de recherche et de réflexion atteignent en quelque sorte une culmination: on a réussi de réunir dans cette revue les potentiels et forces intellectuels bien variés, et parvenir en quelque sorte à susciter une production des textes jetant quelque lumière sur les perspectives bévues ou ignorées jusqu'à présent. On y pense en premier lieu à l'intervention de la perspective anthropologique dans ce sens spécifique qui implique le passage du total, du plan des généralisations sans *exempla*, à des contextes toujours particuliers, et tente, à partir de ce changement de registre, enrichi par les séries spécifiées des données nouvelles ou par les nouvelles espèces de savoir, procéder une nouvelle fois à une nouvelle évaluation des théories anciennes. Ces ré-appropriations par rapport aux savoirs anciens (et mainte fois figées idéologiquement) n'ont rien de facile, et encore moins d'évident; pour un individu qui par ces efforts entre dans une relation bien exigeante avec un objet scientifique (et donc incaptable), elles veulent dire, dans beaucoup des cas, l'engagement de sa capacité intellectuelle dans sa totalité ainsi que celui de ses relations sociales dans le milieu. Or, elles sont indispensables et inévitables, si l'on croit que la science comporte une attitude de dignité. Ainsi on se trouve, l'exemplaire de notre nouvelle revue à la main, au seuil de ce que nos collègues français appelleraient la »redéfinition du terrain« (voir la traduction de l'article de Lucette Valensi et de Nathan Wachtel dans ce numéro).

Secondo, on est content, parce que avec la parution de ce numéro, le travail bien fatigant, bien qu'aussi bien coordonné, passe enfin dans une forme matérialisée. Une partie de nos soulagement et bonne humeur provient aussi de ce qu'on a finalement créé, à notre École des hautes études en sciences humaines, par le *Monitor ISH* aussi un espace et une voix non-censurés (la seule censure étant celle de passage par le système d'évaluation international du *Monitor ISH*). Que, pendant un certain temps déjà, l'ISH existe et fonctionne comme un ensemble des différents chantiers et des stratégies intellectuelles issues de ces chantiers, est un fait notoire, et qu'il fait office d'un foyer intellectuel relativement fort dans notre milieu l'est aussi, et malgré ce qu'il est très fréquemment dénié et repoussé dans la zone grise de l'oubli – pour des raisons qu'on n'aimerait pas traiter en cette occasion. Or, les effets de *l'ars oblivionalis* sont, à l'intérieur de la petite clôture slovène, incomparablement plus forts et plus dangereux que dans un espace à l'intérieur duquel plusieurs options mentales souveraines existent réellement. Notre souhait, c'est que la parution du *Monitor ISH* ait les effets stimulants dans le sens de l'activation de ces capacités assoupies mais exigeantes.

Le fait que, dans l'espace créé aussi par les membres du comité de rédaction du *Monitor ISH* et les collaborateurs de la revue, on se trouve poussé dans une situation où on est contraint, à chaque instant, de lutter pour l'existence pure et simple veut dire aussi que notre

engagement dans cette revue, tel qu'il nous est manifesté dans le rapport de notre collègue Vlado-Vladislav Kotnik sur son séjour parisien et à propos de son entendement d'une conférence de Jacques Derrida à l'EHESS, n'est pas à comprendre seulement comme une attitude de principe, mais elle est ressentie par nous comme l'indispensable «référence de la vie». Des mêmes raisons irréductibles ressort notre double orientation dans les espaces intellectuels slovène et international: dans ses efforts, on est isolé en Slovénie, mais dans aucun des cas, on ne se suffit lui-même.

Comme il est dit dans les *Instructions pour les auteurs* à la fin du cahier, l'accent prioritaire des textes qui seront publiés dans le *Monitor ISH* est mis sur le contenu des programmes d'études de l'École, à savoir, sur l'épistémologie des sciences humaines et sociales, l'anthropologie historique, l'anthropologie sociale, l'anthropologie des mondes antiques, l'anthropologie des genres, l'anthropologie de la vie quotidienne, la linguistique de la parole et de la communication sociale, les études des média et de la culture et autres. Vous êtes invités à nous joindre par vos écrits perspicaces et exigeants (dans n'importe quelle langue indiquées sur les dernières pages du volume).

Articulation, formelle et par contenus, en divisions et rubriques résulte des longues préparatifs et discussions dans le sein du comité de rédaction.

Dans la première division analytico-théorique appelée **ISH FILES** seront publiés les articles des sciences humaines et sociales, non-limités, naturellement, à la seule production des textes par les collaborateurs de l'ISH, mais qui seront néanmoins, du point de vue du contenu et des approches, déterminés par les domaines scientifiques travaillés par eux. Suit la rubrique *Transcriptiones* où seront publiées les interventions des enseignants et des chercheurs des autres institutions enregistrées sur la bande magnétique, transcrites, complétées et autorisées par leurs auteurs (on a l'intention d'y ajouter aussi la traduction slovène ainsi que ces textes seront publiés bilingualement). Dans la rubrique *Translationes* on publiera les blocs thématiques des traductions slovenès des articles de référence renouant avec les sujets différents, à savoir, par exemple, les représentations sociales, les paysages géographiques et mentaux, les conceptualisations contemporaines des média, la mémoire collective, la sémiotique, l'anthropologie des racismes, l'histoire des intellectuels et de l'intellectualisme, etc. On procédera, en principe, par un choix des trois articles pris chacun dans un milieu intellectuel ayant une orientation de valeurs et une perspective épistémologique propres et différentes des autres milieux; cette juxtaposition des perspectives et des approches devrait permettre une lecture comparative des textes pris dans les milieux linguistiquement et intellectuellement différents. Cette rubrique a pour l'équipe de *Monitor ISH* une importance toute spéciale parce qu'elle est vouée aux recherches des concepts et de la terminologie liées aux travaux de traduction. On se prépare de poser la question des traductions scientifiques en général et dans ce milieu spécifique qu'est la Slovénie. Ces traductions, à ce que nous en savons, n'étaient en Slovénie jusqu'à maintenant l'objet d'une discussion quelque peu sérieuse (bien que les traducteurs existent, et bien consciencieux de l'importance de leur travail) ce qui débouche dans une sous-estimation généralisée de cette activité fondamentale. Dans le moment où les «experts» d'État s'efforcent à réduire, voire à arrêter les subventions pour les traductions – on sait très bien que les pressions de ce type ne sont pas une spécialité slovène (cf. La lettre ouverte sur la politique de la traduction, *L'Esprit*, juin 1999) – on ouvre l'espace nouveau pour les traductions des textes scientifiques conçus comme la partie intégrante du travail scientifique. Par la rubrique *Graphiae* on introduit une autre nouveauté dans l'espace du discours scientifique en Slovénie qu'on trouve relativement rigide et qui enferme les

chercheurs, et les intellectuels en général, dans l'aura de l'autorité intangible peu appropriée et iréelle, et d'autant plus, parce que cette intangibilité n'est que le revers de l'anti-intellectualisme dans le milieu social slovène. La tâche de cette rubrique, c'est de nous aider à démystifier, c'est-à-dire à normaliser la réception slovène des grandes personnalités des sciences, et elle entra, par cette préoccupation, dans le domaine de l'anthropologie de la vie quotidienne. Dans cette rubrique, on présentera systématiquement l'autre partie, moins évidente, de la production de la subjectivité et de l'objectivation des grandes figures intellectuelles à l'intérieur des domaines des régulations sociales différentes par la publication des fragments de leurs journaux, des idées hâtivement notées, des correspondances, des mémoires, des biographies et autobiographies intellectuelles (ce n'est pas par hasard qu'on débute par un fragment de la biographie intellectuelle de Michel Foucault). La dernière rubrique de cette division s'appelle *Colloquia*, son contenu seront les entretiens avec les scientifiques, slovènes ou pas, mais qui disposent d'une puissance intellectuelle, d'une sensibilité et une perspicacité, et qui, par leur présence active sur certains points, interviennent dans la structuration du milieu mental. Elle est l'emplacement même des discussions, débats et polémiques se déroulant en rapport avec l'ISH ou bien au sein de l'ISH.

Dans la seconde partie, la **MISCELLANEA**, vouée à l'information, seront publiées les informations les plus importantes liées au travail et aux activités de notre École. Entre autres informations, on y trouvera les comptes rendus des projets de recherche terminés et en cours, les brefs rapports sur les conférences et autres interventions des universitaires et des chercheurs de l'étranger, et les comptes rendus des parutions récentes des ouvrages scientifiques des nos domaines, les informations sur les participations de nos collègues aux réunions scientifiques internationales à l'étranger, les notes sur les expositions artistiques organisées aussi par notre École dans le cadre de l'activité appelée *l'ISH – l'élargissement de la vue*, ainsi qu'autres nouvelles sur nos activités de la sociabilité.

Nous ne pensons que la perspective anthropologique, en prenant pour l'objet le singulier et particulier, soit une nouveauté absolue, mais nous croyons qu'elle soit inévitable pour que devient possible d'excéder l'inertie opiniâtre des clichés anciens imposés par la conjoncture idéologique locale comme la seule perspective possible. La valeur de l'approche qu'on cherche à faire valoir et qui n'est pas sans relations avec le contexte historique spécifique, on la voit dans le nuancement, dans le savoir différenciée capable compléter et réévaluer les vieux objets et les schémas d'interprétation anciennes. Dans un sens, on débute là où le rouage des stéréotypes, l'irruption des idéologies du milieu dans la zone réservée des sciences et l'accent mis presque exclusivement sur les pratiques discursives politiques ou du pouvoir commence à se raffiner et de se décomposer en unités séparées tout en cedant leur place aux pratiques discursives plus raffinées et précises.

Qu'on prenne pour l'illustration les trois vers de F. G. Lorca qu'on a choisi pour *motto*: *El verdadero dolor que mantiene despiertas las cosas/ es una pequeña quemadura infinita/ en los ojos inocentes de los otros sistemas*. Or, sont-ils vraiment innocents? Dans quel rapport, dans quel contexte historique et avec quelle intention peut-on les dire innocents? Quel est l'univers mental qu'on pourrait deceler derrière la formulation du poète? (les questions pourraient être adressées à *l'anthropologie historique*). Quelle est l'espèce de la réalité qui est constituée par ce trois vers, de quelle stratification de langage disposent-ils, dans quel ordre de discours entrent-ils? En quoi consiste et où se trouve (et dans quel sens elle existe) la limite supérieure de ce langage? Quels étaient les effets de ces trois vers dans les horizons des usages ultérieurs, de la diversification et de la communication sociale?

Qu'est-ce qu'il se passe sur le plan linguistique, qu'est-ce qu'est distribué à l'occasion de la réception massive pendant les grandes lectures publiques et comment fonctionne la transmission orale de la mémoire collective moyennant ces ensembles des mots? (on questionne *la linguistique et la théorie de la communication sociale*). Dans quel réseaux historiques, imaginaires et de communication sont installés ces autres systèmes, quelles sont les relations qu'ils établissent entre eux? Quels sont les types de réception qu'a produit la médiatisation des vers de Lorca dans les milieux socio-culturels différents? (les questions pourraient être adressées aux *études des média et de la culture*). Qu'est-ce qu'il est marqué par le syntagme »quemadura infinita«? S'agit-il de la souillure, du pli intérieur, de la charnière, de la démarcation intérieure d'une certaine société? Et, dans le cas où il s'agit bien de cela, comment se reflète-t-il sur le plan de la vie quotidienne? (l'adressat choisi pourrait être *l'anthropologie de la vie quotidienne*). À l'intérieur de laquelle paradigme de pensée pourrait-on s'approcher au dispositif discursif en question? Où (dans le discours) le processus de connaissance s'inscrit-il? Est-il possible de le détecter par l'analyse de discours? Laquelle des notions est le point de repère, le signifiant de ce dispositif? Quelles sont les conditions rendant possible l'émission du syntagme en question? Qu'est-ce que c'est l'objet spécifique de la »vigilance«, et qu'est-ce que c'est qui se dit moyennant lui? (une question *épistémologique*).

Toutes ces questions, et aussi les autres qu'on n'a pas posé dans ce texte, indiquent une certaine direction, la direction du mouvement dans la rédaction, on s'efforcera de la tenir. De même, on fera le nécessaire pour ne pas perdre de vue que l'effet des trois vers cités en *motto* soit très fort, dans certains moments ils sont peut-être imperméables pour toute l'interprétation. Qu'ils ont des effets et une résonance sociale plus profonde qui ne saurait pas être tout simplement endiguée, ni même localisée. Qu'aucune interférence entre les deux champs d'articulations, artistique et scientifique, ne pourrait pas effacer ou repousser dans un champs aveugle un des deux champs, de même qu'elle ne peut effectuer une désignation finale ou être constitué par l'exclusion de l'autre, sans qu'elle se trouve contrainte d'immobiliser son objet et perdre ainsi une partie de son potentiel. Ce sont les points de départ élémentaires. Seules deux choses peuvent déterminer la pertinence de l'articulation spécifique, à savoir, d'une côté la force de l'articulation elle-même, et, de l'autre, la consistance de son appareil conceptuel. Ouverture pour la lecture et poursuite de l'horizon qui se dit moyennant le registre de l'autre. Cela aussi est une des nos directions.

Soit! Or, il me faut encore quelques lignes, un peu transgressives, pour dire le plus importante. Je voudrais évoquer ce sans quoi je ne pouvais pas écrire cet éditorial, et vous, vous ne pourriez le lire. Quelques mots qui, eux aussi, maintiennent les choses éveillées.

Merci à tout le monde nous ayant aidé, d'une manière ou d'une autre, et, notamment à l'équipe qui a déjà investi et investira encore une énergie sans mesure commune avec l'ambiance.

En tant que rédactrice en chef, je voudrais exprimer ma gratitude aux deux rédactrices adjointes et aux deux équipes: à celles du Comité de rédaction et du Conseil de rédaction international, mais aussi à tous ceux que, cités par leurs noms, vous trouverez dans le colophon. C'est en raison de leurs efforts plus que collégiaux que la revue *Monitor ISH*, en ce moment, se trouve dans vos mains.

Taja Kramberger
Rédactrice en chef

À Ljubljana, le 10 octobre 2001
(prevod Drago B. Rotar)

Drago B. Rotar

LA QUÊTE DE L'IDENTITÉ; »DIE JUDENFRAGE« ET LA PRODUCTION DE L'IDENTITÉ ETHNIQUE DANS UN PAYS SANS JUIFS¹

Résumé / Povzetek:

Distančno oz. izključevalno razmerje do judaizma in Judov je konstitutivno notranjkrščansko razmerje in je potemtakem med najbolj stalnimi in neogibimi značilnostmi "krščanske civilizacije". Paradoks antisemitizma brez Judov, s katerim se srečamo v zgodovini slovenskega, pa ne zgolj slovenskega, nacionalizma pravzaprav "evropeizira" ali "okcidentalizira" Slovence na najbolj temeljni ravni. Vendar se to razmerje, ki je bilo že v XIX. stoletju načeto z laicizacijo zahodnih družb (z vsemi konflikti, nasilji in sprenevedanji, ki jih poznamo iz zgodovine), v slovenskem primeru prelamlja še skozi zaslon provincializma in ponarejenosti kulture.

Mots clés / Ključne besede:

Literatura, nacionalizem, antisemitizem, produkcija identitete, zgodovina

Déjà plus que seize ans se sont écoulés depuis la parution, en son temps peu aperçue, d'un numéro spécial de la revue slovène *Problemi* contenant les actes d'un colloque sur la »question juive«². Dans une certaine mesure, ce recueil d'interventions relève aussi de la mythologie du groupe responsable du projet. Certes, ce n'était pas la première publication des textes traitant cette »question« en Slovénie, bien au contraire, il y en avait une prolifération vers la fin du XIXe siècle et au début du XXe siècle coïncidant, d'une manière approximative, à la vague de l'antisémitisme à Vienne, avec Karl Lueger et ses Chrétiens sociaux³, ainsi que

¹ Cet article est un compte rendu bien modeste d'une partie des résultats d'un projet de recherche mené, sous la direction de l'auteur de l'article, à l'ISH, Ljubljana, dans les années 1994-1997, sur l'Antisémitisme – nécessité structurelle des conjonctures idéologiques nationalistes au XIXe siècle et au début du XXe siècle en Europe centrale et dans les pays slovènes. Le projet était financé par le Ministère de la Science et de la Technologie.

² *Problemi*, 1, 1985, n^o spécial *La question juive*.

³ La littérature historique sur Vienne, Berlin, l'Autriche-Hongrie, l'Allemagne est trop abondante pour être énumérée dans un texte si peu exhaustif que le notre, mais citons néanmoins: Simon Doubnov, *Histoire moderne du peuple juif* (Préface par P. Vidal-Naquet), Paris, Cerf, 1994; William O. McCagg Jr., *A History of Habsburg Jews, 1670-1918*, Bloomington and Indianapolis, Indiana Univ. Press, 1992; Léon Poliakov, *Histoire de l'antisémitisme*, Paris, Calmann-Lévy, 1981; Bruce F. Pauly, *Eine Geschichte des österreichischen Antisemitismus. Von der Ausgrenzung zur Auslöschung*, Vienne, Kremayr & Scheriau, 1993; Helmut Berding, *Histoire de l'antisémitisme en Allemagne*, Paris, Éditions de la MSH, 1991; Jacques Ehrenfreund, *Mémoire juive et nationalité allemande. Les juifs berlinois à la Belle Époque*, Paris, PUF, 2000.

pendant les quatre ans de l'occupation par le Reich nazi et l'Italie fasciste du territoire slovène au milieu du XXe siècle une prolifération analogue était soucitée, contrôlée et divulguée sous la tutelle des autorités d'occupation et de collaboration. Or, ce fut la première publication slovène traitant l'antisémitisme d'une manière distanciée et critique, de plus qu'aussi les portes-parole du socialisme bolchévique triomphant des premières années d'après la guerre, et même les idéologues du socialisme autogestionnaire à partir des années soixante hostiles à l'ouverture des questions de ce type, ont manqué de se prononcer sur ce sujet.

Aujourd'hui, cette publication a un double intérêt. D'abord, parce qu'elle manifeste, et de manière bien distincte, les limitations épistémologiques résultant d'une conscience trop vague de l'existence d'une dimension historique de la «question» en question. Cette «question» était, la Shoah incluse, non seulement ignorée par certains des auteurs-«théoriciens» de la société autogestionnaire, mais bien refusée en tant que telle, comme appartenant à un monde idéologique déjà périmé. Dans le recueil, telle prise de position ne se manifeste pas de manière ouverte, elle y est quand même présente sous la forme de sous-estimation du problème⁴, et, notamment, dans la conviction des acteurs qu'ils pouvaient traiter un sujet historique, et d'une manière satisfaisante, malgré leur connaissance non-systématique et superficielle, en quelque sorte accidentelle du sujet de ce sujet précis.

Les limitations épistémologiques et autres que nous venons d'évoquer sont aussi à attribuer à la restriction, inévitable au temps du colloque, portant sur le choix des invités: c'étaient les théoriciens en sciences sociales et les intellectuels de l'autre côté de la barrière idéologique mais, néanmoins, le «notre», du pays (ainsi, il est devenu possible que, à l'exception conditionnelle de M.A. Švarc, personne parmi les participants n'était pas un spécialiste en études juives ou celles de l'antisémitisme européen, pour ne pas parler de l'antisémitisme dans cette région du pays où, pratiquement, il n'y avait pas de juifs).

Ensuite, le fait frappant encore aujourd'hui, c'est la perspicacité et nature «programmatisée» d'un bon nombre des articles du recueil qui se sont manifestés ainsi, à l'insu des participants eux-mêmes, bien au moment où, dans les pays de l'Occident, l'étude des sujets juifs et les discussions ont redémarré avec une vigueur sans précédent. Ainsi leurs textes oscillent entre les propositions des dispositifs et les présentations des analyses limitées des «cas», tandis que leurs références sont, par la force des circonstances, non-standardisées, *ad hoc*, incomplètes et non-précises. Le titre du recueil et le sujet qu'il désigne étaient eux aussi compris comme un *exemplum* propre et suffisant à laisser percevoir la force interprétative de ce courant de pensée appelé à l'époque, et par ses représentants eux-mêmes, la «théorie matérialiste». Et cette force interprétative avait de quoi surprendre: elle a été élaborée, bien que malgré elle, un programme de recherches qui ne faisait pas partie des intentions d'aucun de ses auteurs (en premier lieu, parce que l'horizon épistémologique de base de cette théorie là n'avait nul besoin intrinsèque d'une activité de recherche

⁴ Ainsi, par exemple, l'article de R. Močnik, évite les dimensions du sujet du colloque en réduisant toute une problématique historique aux seules sophistiques pseudo-althusseriennes et rhétoriques de la démonstration «logique» des bévues marxistes dans son texte sur la question juive.

qui vérifieraient, en la confirmant ou en la rejetant, et nul besoin de changement issus d'une telle vérification).

Or, au moment de la publication des actes du colloque sur la question juive, cette attitude n'a pas encore suscité le réductivisme formaliste auquel cette école allait déboucher dans quelques ans, mais par une équipe composée des autres personnes, bien que dans certains textes son sort s'était déjà laissé soupçonner.

Quoi qu'il en soit, le programme de recherches est présent, souvent d'une manière floue et latente dans la plupart des textes publiés, ainsi que toutes les recherches postérieures de ce colloque entrent sur un terrain déjà défriché ou déterminé par lui⁵.

Après ce colloque de 1985 et la publication de ses actes, toutes les recherches concernant quelque peu les juifs et l'attitude des non-juifs envers eux entrent dans son sillage, parfois sans que les chercheurs connaissent les textes en question. Les recherches ultérieures et la grande majorité des textes qui en rapportent les résultats, constatations et découvertes sont bien plus naïfs que les textes théoriques des *Problemi* dans la mesure où ils cherchent à faire entrer la «question juive» dans le cadre de l'histoire nationale slovène. Ces travaux, on les a fait, dans le cadre des recherches sur l'antisémitisme, assez profitables, là où elles faisaient état des archives nationales et municipaux et des fonds des documents privés; or là où ils cherchent à expliquer le phénomène juif dans ce cadre national mal approprié, elles font le recours à des schémas idéologiques évidentes et spontanées⁶. Il s'ensuit une sous-estimation du sujet lui-même, y compris une dénégation de l'anti-judaïsme chrétien comme l'horizon général des attitudes concrètes et individualisées envers les juifs.

Par exemple, un spécialiste en histoire littéraire cette fois, Igor Grdina nous offre dans un article de 1989 sur l'antisémitisme dans la littérature slovène⁷, plutôt qu'une analyse de l'antisémitisme, plusieurs exemples du sens commun local. En voilà un exemple: »Un écrivain ne saurait pas être accusé d'antisémitisme pour la seule raison qu'il créât, dans un oeuvre d'art concrète, un tel ou tel Juif, même si

⁵ Le triste triomphalisme d'un Ivan Urbančič (dans la *Nova revija*, vol. XX, n° 230-231, juin-juillet 2001, pp. 1-22) suggérant que la "théorie matérialiste" se serait montrée bien éphémère en comparaison avec la position heideggerienne qui est la sienne, étale sa vanité par la mécompréhension même de la nature de la "théorie" supposée périmée: c'est bien Urbančič lui-même qui a pris au sérieux un slogan de conjoncture pour le dénominateur commun d'un large éventail des prises de position épistémologiques bien différentes: de la psychanalyse lacanienne d'un S. Žižek, passant par la philosophie politique, anthropologie sociale, à l'anthropologie historique et à une certaine linguistique de la parole ou du discours.

⁶ C'est le cas, par exemple, de l'ouvrage de Vlado Valenčič *Židje v preteklosti Ljubljane (Les juifs dans le passé de Ljubljana)*, Ljubljana, Park, 1992, qui malgré les données nouvelles, et même inédites y recueillies reste irrémédiablement invalide, et, cela à cause de l'ignorance de la problématique juive (dont la connaissance est remplacée dans le texte par un commentaire stéréotypé de ce qu'il y est décrit ou cité) et qui débouche sur l'insignifiance et non-pertinence, pour l'histoire nationale slovène, des thèmes liés aux juifs en raison de leur faible nombre, et "depuis toujours", sur le territoire qui, à l'heure actuelle, est celui de la République slovène.

⁷ Igor Grdina, "Podoba žida v slovenski literaturi" ("L'image du Juif dans la littérature slovène"), *Kronika*, 37, 1989, n° 3, p. 272.

mauvais, mais concrète». La phrase citée est bien révélatrice: si l'on laisse de côté le fait que, dans un pays où les juifs ne sont pas et n'étaient jamais très nombreux, un juif concrèt est donc la rareté, il est vrai qu'ici on trouve difficilement une créature lettrée qui omettrait de divulguer »son« opinion, l'Opinion sur les Juifs, et ce fait a selon toute apparence échappé à l'attention de l'auteur. La phrase démontre aussi une conception pré-moderne, »réaliste«, de la littérature tenant le miroir à la société et suivant les procédés de représentation obeissants aux règles de la persuasion rhétorique et de la véracité: l'oeuvre concrète comprenant les figures littéraires concrètes donc les juifs concrèts⁸. Les croyants à la Terre plate ne représentent aucun problème culturel sérieux dans une société où il se trouvent obligés à se tenir dans la compagnie des adhérents de la même croyance; or, dans une société où ils occupent les postes à l'Université, il est, quand même, un peu désolant.

De plus, les textes littéraires slovènes, dans leur majorité, ne s'inscrivent pas dans cette catégorie des oeuvres littéraires qu'on peut, et à juste titre, considérer comme le lieu d'innovations textuelles et intellectuelles. Or, ces textes n'entrent pas non plus dans la catégorie de la littérature dite triviale ou populaire. Ce flottement entre les deux catégories pourrait lui même devenir l'objet de l'intérêt anthropologique, parce que dépendent d'une évaluation extra-littéraire, quoique critique et discursive, dans un milieu où la littérature partage l'espace du pouvoir idéologique, national ou communiste, sans différences de base. Et en même temps, cet espace n'était jamais défini par le raisonnement purement économique, nous le rapportons ici juste comme un fait qui jette quelque lumière sur le discours qu'il nous faut prendre en considération.

La phrase citée d'I. Grdina ici fait partie d'un plaidoyer recurrent consacré au blanchissement, inutile d'ailleurs, des grandshommes locaux, en l'occurrence Ivan Cankar, et à l'effacement anachronique de leurs vices, mais qui, en réalité, n'est qu'un renfermement, réitéré sporadiquement et peut-être rituellement, par d'auteurs dans la culture nationale dans sa forme anachroniquement pérennisée. Ces campagnes de réappropriation servent comme les rites d'épuration et de renouvellement de la communaute, supposée *a priori* de consister des Slovènes, et, notamment, d'esprits cultivés ou sémi-cultivés parmi les Slovènes. Une pratique illusoire mais bien présente. La Culture Nationale ne pourrait évidemment pas jouer son rôle unificateur et constitutif de la communauté ethnique que sous la quadruple condition d'être produite par les Irreprochables (au moins du point de vue moralisant), d'être façonnée de manière stéréotypée, de n'entrer pas en concurrence, ni même en comparaison, avec les faits de culture d'une autre provenience, et, surtout, de ne pas présenter des problèmes de compréhension insurmontables même au niveau d'exigence des élèves des écoles primaires.⁹ Ces conditions, ces exigences

⁸ Le thème du réalisme, dans la peinture en premier lieu, fut prise en considération par l'auteur de l'article présent; cf. Braco Rotar, *Govoreče figure: Eseji o realizmu (Les figures parlantes. Les essais sur le réalisme)*, Ljubljana, DDU Univerzum, Analecta, 1981.

⁹ À l'objection de Svetlana Slapšak que c'est bien le contraire qu'on peut observer, qu'il y a, dans ces cultures nationales mineures (jamais adultes?), une surabondance de comparaisons: partout on se heurte aux "nos" Homères, Sienkiewicz, Mozarts, Raphaëls, etc. C'est impossible à nier. Or, vues de plus près, ces comparaisons se transforment en autant des barrières aux comparaisons effectives, ainsi

offrent toute une série des possibilités pour les intreprétations et interprètes plus espiegles de se montrer plus audacieux et plus *up to date* au petits frais.

Le problème de la mentalité, de l'imaginaire littéraire en Sloveie, et celui de la nature des réseaux mentaux ainsi mis en oeuvre, et que nous n'avons jusqu'à maintenant laissé qu'entrevoir, reste une question à laquelle on ne songe pas à répondre dans ce texte. Or, il est néanmoins nécessaire, pour les raisons de l'intelligibilité de nos développements, d'en dessiner quelques lignes.

Les discours de socialisation et de consécration (ce n'est qu'un mode un peu spécifique du premier) disposent, certes, d'un réseau conceptuel qui permet à leurs prononciateurs de jouer le rôle d'arbitre, d'autorité, des potestats culturels et de l'instance qui canalise les moyens financiers vers eux mêmes et vers ceux qui obéissent à »la règle«. Il n'y pas là grand chose à nous surprendre; ce qui est spécifique et qui est probablement caractéristique des milieux provinciaux, c'est qu'il n'y a pas là de rapport entre le produit littéraire et son interprétation, celle-ci étant ritualisée et vidée de tout effort analytique et de celui de compréhension quelque peu individualisée, bien au contraire, par les procédés de cette réception autorisée, tout texte littéraire se trouve réduit au même contenu de base, la diversification n'étant conçue que comme accidentelle. En Sloveie, toutes les inventions, toutes les nouveautés, toutes les marques de style, tous les sujets se trouvent ramenés, par cet appareil d'ajustements qu'est l'interprétation (critique) professionnelle, au répertoire modeste, issu du XIXe siècle »réaliste« ou »romantique« et à un contenu pseudo-existentialiste.

De l'autre côté, bien que cette membrane interprétative difficilement perméable sépare l'interprétation de »son« objet plutôt qu'elle ne les met en relation, il ne serait pas vrai de dire qu'elle soit sans effet sur la production littéraire elle-même. Si, d'une part, cette production, sa structure, ses enjeux, ses moyens sont sombrés dans l'obscurité de la méconnaissance par une interprétation auto-limitée, on pourrait dire aussi qu'elle ne correspond pas aux catégories littéraires qu'on connaît dans des autres milieux culturels. Il existe là un décalage qui devient assez important dans le cas où on est emmené à utiliser les deux séries consécutives, littéraire et interprétative, dans l'étude du milieu intellectuel ou idéologique sloveie à un certain moment de son histoire: chacune de deux séries ne focalise l'autre que d'une manière arbitraire, ou plus précisément, c'est l'absence de l'interprétation proprement dite qui détermine la situation en produisant un effet d'indistinction, d'instabilité conceptuelle, de difformité, d'arbitraire du côté de la production littéraire,

La raison et l'enjeu de cette configuration – que je propose d'appeler la situation provinciale – n'est pas un secret: du côté de la cause, on pourrait souligner une vie intellectuelle locale en quelque sorte mutilé, produisant, par ce défaut de la conceptualisation, le manque de motivation, la perte de la réalité; du côté de l'enjeu, on peut parler d'une inconsistance des conceptions (indistinction, médiocrité), qui permet la subordination (ou l'assoujetissement) aux critères émanants de

qu'on peut, et à juste titre, soutenir que ces "comparaisons" ne disposent pas de termes de comparaison. En tout cas, c'est encore un sujet intéressant à rechercher.

la mentalité du milieu, et non pas des pratiques mises en jeu. Et d'autant plus que, pour les Slovènes, ou bien pour une bonne partie d'entre eux, la littérature est censée faire l'office de l'instrument majeur de l'identification nationale ou de la constitution de l'identité nationale, sociale et religieuse à la fois.

Bien sûr, les textes littéraires écrits en slovène existent, et cela depuis le XVIe siècle, et leur existence ne pose pas des problèmes; on pourrait suivre un certain développement de cette littérature: dans les situations exceptionnelles, elle se trouve limitée aux territoires ethniques, mais dans la plus grande partie du temps elle rentre parfaitement dans le contexte régional de l'Europe centrale qui, au désespoir des habitants de la région quelque peu cultivés, est aussi loin de la nonchalance de sa définition par Danilo Kiš comme »rien qu'une notion météorologique« que de la construction d'un imaginaire »substantiel«. Ce qui est dit ici sur la nature de la littérature slovène est donc, avec une probabilité convaincante, valable aussi pour celle du voisinage régional. C'est vrai aussi pour les autres composantes des conjonctures idéologiques nationales ou ethniques de la région, bien que les rapports de force et les accents pourraient bien être différents.

On a déjà dit que la plus grande partie de la production littéraire slovène ne relève pas à des grands genres littéraires, littérature triviale incluse. Il s'agit plutôt d'une masse écrite faiblement différenciée où on peut bien sûr discerner les distinctions entre la prose et la poésie, et même plus subtiles, mais, dans son ensemble, en tant que produit social, elle est soumise aux usages non-littéraires: édifiant, éducatif, moralisant, politique, de promotion sociale, d'identification nationale et de groupe, de vernacularisation.

La part de la littérature »haute« ou savante y est bien faible, ce que pourrait être attribué à l'absence des institutions intellectuelles (et non pas seulement intellectuelles) dans la zone géographique et sociale de langue slovène jusqu'au premier tiers du XXe siècle quand l'Université de Ljubljana fut créée, auxquelles s'est substituée l'Église catholique qui s'était chargée de fonctions les plus restrictives et les plus repressives des institutions non-existantes. Là où, dans les sociétés du XIXe siècles de l'Occident, glissées dans un modèle moins traumatique joignant quelques traditions libertaires bourgeoises et autres et la séparation des cultures civique et ecclésiastique, ou au moins respectant une certaine isolation magnifique de la haute culture, science incluse, on rencontre les institutions de l'enseignement supérieur et de recherche, dans la société slovène et dans les sociétés du type semblable on se heurte contre le corps et le pouvoir réel de l'Église catholique: l'*Academia* était largement, sinon totalement, remplacé par l'*Ecclesia*.

Le fait que les autorités administratives de l'ancienne Carniole (la région centrale de la Slovénie actuelle) ont nettement, et en pleine révolution industrielle du XIXe siècle, rejeté l'industrialisation de leur pays sans tenir compte (ou sans se rendre compte) des conséquences d'une telle attitude pour la population du pays, exemplifie l'état des choses, même exposées aux pressions de la Cour impériale viennoise et malgré la construction rapide du Chemin de fer du Sud (de Vienne à Trieste), qui allait de pair avec une urbanisation, ainsi en Carniole que dans certains autres *Länder*, les plus faibles à l'époque, et, évidemment freinée par les autorités locales,

ce qui était en vif contraste avec les *Länder* progressistes ou libéraux, tel la Styrie voisine et les bassins de Vienne et de Prague¹⁰.

Dans une perspective différente de celle que nous avons adopté jusqu'à ce moment, celle de l'évolution des identités collectives politiques sur le territoire slovène, on pourrait parler aussi d'un autre passage constitutif de l'arrière plan idéologique, à savoir le passage du nationalisme inclusif au nationalisme exclusif qui s'était opéré au XIXe siècle, au sein des changements des perspectives géopolitique et culturelle. Provisoirement, on pourrait définir le début du XIXe siècle comme une période de l'implantation intense de la forme du nationalisme issue des Lumières où des langues vernaculaires et des cultures nationales étaient travaillées sur l'arrière fond de l'égalité humaine et des droits de l'homme. Les porteurs de ce nationalisme et, en même temps, de la culture des Lumières étaient des savants réunis dans les sociétés savantes ou dans les cercles savants, comme par exemple le groupe autour du baron Sigismund Zojs, un naturaliste et amateur polyvalent bien informé, en Carniole. Ces intellectuels ont développé un programme intellectuel et politique englobant l'émancipation nationale à l'intérieur de l'émancipation généralisée, les membres n'étant pas nécessairement les membres du groupe ethnique destinataire (Sigismund Zojs, Anton Thomas Linhart, par exemple, n'étaient pas Slovènes, ils appartenaient à la noblesse de l'Europe centrale de l'époque). Le type de la culture promue par eux avait son côté universaliste et, en même temps, élitiste du point de vue intellectuel, si l'utilisation de tels termes anachroniques nous est permise. L'intérêt pour la réactivation des cultures étouffées en quelque sorte dans leur propre inertie était de type anthropologique, et il était inscrit dans la tradition savante issue de l'humanisme moderne. La situation sociale et culturelle où le cercle de Zojs fonctionnait pourrait être décrite comme une société d'Ancien Régime provinciale au moment où elle était subvertie partiellement par les réformes de Joseph II, mais aussi comme une société régionale et multi-linguale (le slovène en même temps que l'allemand et l'italien) au moins dans des petits centres urbains du pays. Mais c'était aussi une société vivant sous l'hégémonie des institutions catholiques issues de la Contre-Réforme et dans le cadre mental de la piété baroque garantie par elles. L'apogée du projet politico-culturel des Lumières est survenu par l'occupation napoléonienne, et pour une brève période des Provinces Ilyriennes, au moment où la virtualité de la création d'une ossature institutionnelle «nationale» et régionale était à entrevoir à l'horizon.

Pendant la période de la Restauration, beaucoup plus longue que celle des Provinces Ilyriennes, qui était aussi la période des régimes policiers et de la dictature idéologique de l'Église catholique, au temps où Ljubljana était devenue une parmi les destinations pénitentiaires pour les intellectuels «rebels» provenant des autres endroits de l'Empire des Habsbourgs, ces forces réactionnaires se sont acharnées sur les traces et restes visibles des Lumières, et à l'effacement de ses avatars – plus, notamment, des ébauches des institutions intellectuelles, dont l'Université impériale, dans des conditions un peu spéciales d'une culture provin-

¹⁰ De cette anomalie s'est aperçu Émile Durkheim dans le *Suicide* où il explique le taux des suicides relativement peu élevé en Carniole de son temps par le sous-développement du pays.

ciale. Le niveau intellectuel des écrits de l'époque s'abaissait considérablement, à l'exception de ceux du cercle du poète F. Prešeren, lui, au moins, communiquait, sur le plan intellectuel, plus intimement avec la tradition des Lumières qu'avec le climat culturel contemporain, mais le nombre des Slovènes parmi les écrivains augmentait progressivement. Parallèlement à cet paradoxe d'une dégradation culturelle, le projet de la création des écoles primaires en langue slovène était en plein essor ayant pour son but explicite d'instaurer les barrages linguistiques entre les habitants du pays ainsi alphabétisés et, en même coup, dépourvus d'un accès libre aux humanités, parce que la circulation même d'informations et des idées étant considérée une source de la révolution par les autorités administratives et ecclésiastiques¹¹. Jusqu'au milieu du siècle, les porteurs de la culture des Lumières étaient ou morts ou bien dégradés et marginalisés socialement.

Vers le milieu du XIXe siècle, en réaction contre le nationalisme tribal (*völkisch*) allemand, sa copie locale commence à s'articuler et elle prend l'image du nationalisme ethnique slovène, panslaviste, ilyrien ou yougoslave qui, à l'intérieur de la communauté slovène, prédominera vers 1848, au moment du «Pintemps des peuples». Ce nationalisme qui se construisait moyennant les exclusions et les distancements multiples – de tous les «étrangers», les «juifs» (malgré ce que la population juive du pays était réduite à quelques familles venues de Trieste), produisait en effet l'ethnie (le peuple) slovène comme un ghetto ethnique, renfermé sur lui-même, nettement délimité de toutes les autres communautés dans le pays et dans l'entourage jadis traités en voisins et compatriotes régionaux. L'universalité de la culture des Lumières cédait progressivement la place à l'ethnocentrisme et au localisme de patelin (l'idéologie de la race et du sol) devenu l'arrière-plan et la base de la constitution culturelle nationale. C'était la période d'introversion culturelle, des délires ethno-génétiques, de la xénophobie liés à l'égalitarisme «populaire» anti-capitaliste d'une communauté à la parenté imaginée (de la nation au sens «littéral»). Au sein de cette communauté, des conflits d'acculturation et du refus de l'industrialisation et de la modernisation se sont aggravés, par exemple l'attitude générale envers le chemin de fer vers le milieu du siècle, envers l'industrialisation, le refus des contacts avec les cultures étrangères. Suivit une élaboration des critères de la vie sociale et publique locaux présentés comme émanants «naturellement» des valeurs chrétiennes traditionnelles. L'absence béante et à perpétuité des institutions intellectuelles (scientifiques, d'enseignement supérieur, de culture) renforçait sans doute le radicalisme ethno-nationaliste. Mais celui-ci était en même temps amortisé et limité par la composition multi-ethnique et intégrante de l'Empire, dans son entité administrative austro-hongroise, ou, plus précisément, par le discours officiel de la Cour de Vienne, son idéologie particulière calquée sur un modèle de la tolérance et du respect des différences (horizontal), mais pas moins autoritaire dans le sens de la hiérarchie jamais mise en question (vertical). Les intellectuels ambitieux, don't quelques uns vraiment d'un format international reconnaissable, pouvaient émigrer dans les communautés ethniques plus promettantes tout en

¹¹ Cf. Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem (Histoire du système scolaire et de la pédagogie en Slovénie)*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1964, vol. 2.

restant non pas seulement dans le même contexte administratif et civique, mais aussi dans la même ville, ou bien ils quittèrent pour de bon le territoire national pour aller s'installer dans les centres intellectuels de l'Empire (à commencer par Bartholomeus Kopitar, le bibliothécaire de la Cour, le conseiller, censeur pour les publications dans les langues balkaniques et le linguiste romantique, jusqu'à Fritz Pregl, le Prix Nobel pour la chimie organique 1923).

Vers la fin du XIXe siècle, ces intellectuels devenaient peu à peu, dans le discours public manipulé par la hiérarchie ecclésiastique et les membres des élites provinciales, «les traîtres» de la nation-peuple, c'est-à-dire, les déracinés, étrangers. Quelque initiatives et mouvements aux buts différents ont pris naissance néanmoins, suscités et menés par des intellectuels et intellectuelles moins épris par des narrations et stéréotypes courants. Cette situation est encore lisible dans la scissure entre les deux groupes des *Länder* aux orientations politiques distinctes et aux développements culturels défférents sur le territoire de la partie autrichienne de la double monarchie: l'un composé de province de Styrie, de la région viennoise et de la région pragoise, s'est distingué par une croissance économique parmi les plus rapides en Europe; l'autre, comprenant les provinces de Tyrol, Carinthie et Carniole, à croissance nulle ou négligeable, était voué à la léthargie économique tout en subissant une crise sociale, économique et démographique des plus dures et des plus tardives dans la région entière, qui résultait en fin du compte d'une politique locale de refus de la modernisation. Sous la surface des conflits des partis politiques, une constitution culturelle déviée faisait l'office d'un espace des articulations unique tout en empêchant la création des institutions. Cette constitution spécifique était imbriquée dans l'édifice impérial pourtant fonctionnel dans les autres paradigmes mentaux: on s'évadait de Ljubljana pour aller respirer à Trieste ou à Vienne, les ambitions impérialistes et coloniales des Habsbourgs (*Drang nach Osten*) ouvraient, par la force du texte idéologique sous-jacent, des contacts avec l'espace balkanique en suscitant en même temps des réactions locales diversifiées, mais non imprévisibles à cette ouverture peu désirée.

La thèse générale, très répandue dans le milieu littéraire et partagée par la plupart de historiens slovènes au cours du siècle dernier, est que le rôle des belles lettres dans l'élaboration historique de l'identité nationale des Slovènes était essentiel. Bien que largement mystifiée, cette thèse n'est pas sans tout fondement dans la réalité historique de la société locale; on doit admettre que cette littérature n'était pas et ne pouvait pas être seulement une pratique d'écriture et de lecture engageant auteur, public, et des institutions nécessaires à la production, mais une activité socio-politique hautement fonctionnalisée, surchargée des notions complexes d'une mission «historique» multiple: de la construction, de la constitution, de la pérennisation de l'identité slovène, de la moralisation des populaces, de l'établissement d'un lien «naturel» entre l'identité nationale slovène et la confession catholique de la population, et en même temps de l'évacuation de l'individualisme, des idées socialistes, du civisme, bref, du politique, de l'auto-représentation des Slovènes en tant que groupe ethno-nationale.

Tenant compte de ces préoccupations des *opinion makers* locaux, l'indistinction dans la réception de la production littéraire n'a rien de surprenant. Bien au contraire, ce qui est surprenant, c'est ce qu'il existe de textes littéraires imprégnés de l'innovation, de la communication avec les mondes littéraires, peuplés de profils individuels ciselés contre ce fond obscurisant du régime mental dans le pays.

Or, c'est bien cette tranche extrêmement réduite et sans impact social de la production littéraire qui est aussi la moins importante pour nos préoccupations ici. La spécificité de la région est aussi une minimalisation, sinon un anéantissement de ce type de littérature qu'on qualifiait de populaire/vulgaire et vouée au passe-temps des masses lettrés urbanisées. L'apport de cette dernière catégorie littéraire à la formation d'une mentalité urbaine de l'époque industrielle reste à mesurer. En revanche, un autre genre littéraire, moins raffiné et moins analysé par les chercheurs parce qu'il ne visait pas, dans les conjonctures des valeurs des sociétés industrielles des XIXe et XXe siècles, des consommateurs du haut degré culturel, se montre important. Quoique figé dans sa propre subordination aux genres de la haute littérature, ce genre joue un rôle important dans les sociétés »en retard«, non pas tellement de l'éducation des masses sémi-urbanisées comme on tente de nous persuader, mais plutôt effectant un contrôle invisible des esprits. Le phénomène dont on s'efforce de se rendre compte ici est double: un genre spécifique de la littérature populaire moralisante et portante (reproduisante, transmettante) une idéologie ruraliste et cléricale d'égalitarisme illusoire, produisant un imaginaire des communautés chrétiennes; mêlée en même temps au nationalisme du sang et du sol, cette production littéraire qu'on appelle, en Slovénie, la lecture des soirées, *večerniško branje*, imprime une marque reconnaissable aux tous les genres, de la poésie lyrique aux tentatives de la prose réaliste ou néo-romantique, pour XIXe siècle, mais qui ne perd pas son insistance ni au cours du XXe siècle malgré les changements drastiques des régimes politiques. En fin des comptes, ces régimes politiques tous imbibés d'un plus ou moins latent et visible, l'étaient moins qu'on ne le pense.

L'antisémitisme constitutif de l'identité nationale slovène ne saurait se passer de ce support littéraire. Les constatations de Marie-France Rouart¹² sur la non-distinctivité des éléments idéologiques dans la littérature populaire de l'antisémitisme (où les parts du didactique et de l'idéologique dans le déjà-dit »brouillent les frontières théoriques entre les littératures savante et naïve. En effet, quelle qu'en soit l'origine, anonyme ou non, la voix du conte antisémite se veut consensuelle, persuasive; entre émetteur et receveur, entre opinion ou *doxa*, effet à produire et milieu à convaincre, que se tisse un légendaire avec sa part de projections, de suppositions et d'attentes collectives qui déterminent la validité d'une fiction, tout autant que la façon dont est dispensé un savoir») sont très valables ici.

Sur le territoire géo-culturel et dans le groupe ethnico-linguistique qu'on traite ici, le seul espace littéraire, donc culturel, donc idéologique, donc mental qu'existe

¹² Marie-France Rouart, *L'antisémitisme dans la littérature populaire*, Paris, Berg International Éditeurs, 2001, p. 10; sur la pratique quotidienne de l'imaginaire entisémité cf. aussi Wolfgang Benz, *Bilder vom Juden. Studien zum alltäglichen Antisemitismus*, Munich, Verlag C. H. Beck, 2001.

réellement est celui d'entre deux mondes: celui qui nous intéresse d'avantage, entre la tradition issue de la Contre-Réforme catholique sauvée par l'idéologie de la Restauration dans la première moitié du XIXe siècle s'opposant nettement aux courants dominants de l'époque qui, selon toute évidence, était une des périodes-clés dans l'élaboration de différences entre les supposées mentalités intra-européennes – donc à un autre monde. Comme ce monde-ci ne se construisait pas en réponse ou en réaction à l'exportation des idées universalistes reçues retrospectivement, comme se construisait la masque du nationalisme français, un oubli se glissa entre les couches de narrations, effaçant la réflexion des nationalismes comme des produits de conflits issus des changements sociaux et politiques au début du XIXe siècle. Par contre, la narration »nationalisante« de ce monde se construisait comme une réception des *stimuli* d'une modernisation bourgeoise et capitaliste, par un milieu socio-culturel peu préparé¹³.

Quoiqu'il en soit, ce qu'on doit observer pendant la plus grande partie du XIXe siècle et une bonne partie du XXe siècle sur le territoire géo-culturel et dans le groupe ethno-linguistique qu'on s'est proposé à analyser, le seul espace d'interprétation ou d'action intellectuelle était celui liminal, entre un christianisme supposé interchangeable et des »légendaires« provenant d'autres milieux. La situation n'a pas changé que par des secteurs de la vie sociale (parce que il n'y a pas là beaucoup de liaisons entre la production intellectuelle et la consommation culturelle locale); cet espace est donc celui des transmissions, des banalisations, des stéréotypes, des préjugés, des »valeurs« ethniques (plutôt que populaires) et chrétiennes, il ne se définissait pas, et il ne se définit pas non plus à l'heure actuelle, comme un espace de production. Dans une perspective nationaliste, c'est un espace de l'identité manquée où la groupe ethnique ne saurait être défini que par les attributs positifs, impossibles à se présenter originaires ou d'appartenance à une Église universaliste, ni porteurs de stéréotypes importés prêts-à-l'usage, donc des segments de la *doxa* des milieux producteurs d'opinion, ceux-mêmes par rapport auxquels le groupe ethnique est supposé de se distinguer.

Ainsi l'antisémitisme local dans les pays slovènes se présente aussi peu autochtône que les autres »jugements de valeur« ou »opinions«, ce qui ne veut pas dire qu'il n'était pas, qu'il n'est pas encore bien réel et opérant. Ce fait ne distingue nullement la société slovène de l'ensemble des sociétés analogues, c'est-à-dire provinciales, européennes à souhait, qui, d'un point de vue quantitatif, prédominent de manière absolue. La seule spécificité, c'est que cette so-ciété se perçoit elle-même, dans les yeux de ses représentants, ainsi littéraires que politiques, comme une société de second ordre et ayant des ambitions et des possibilités limités par son statut même du »peuple/nation sans histoire« (*das Volk ohne Geschichte*): voilà

¹³ Les réactions aux pressions modernisantes de ce type constituent un des aspects majeurs des sociétés peu préparées à la modernisation; la création d'un fondamentalisme à la fois religieux et de civilisation que n'est aujourd'hui attribué qu'aux sociétés ou mondes non-occidentaux, trouvent leur parallèle, et très probablement très proche, dans ce mouvement de colonisation capitaliste et ses échecs intra-européens aux XIXe et XXe siècles.

un autre stéréotype courant et topiquement défini, historiographique et politico-idéologique cette fois.

Les occurrences presque obsessionnelles d'un antisémitisme flou et souple, c'est-à-dire applicables à n'importe quelles circonstances, parce que présentes de façon plus ou moins fréquente, mais obligatoire chez tous les gens de lettres locaux indiquent quelque chose d'inattendu, quand on considère la densité démographique extrêmement faible de la population juive dans le pays: jusqu'à la fin du XIXe siècle pas plus que deux ou trois familles juives étaient installées à Ljubljana, les juifs étaient encore plus rares dans les autres villes sur le territoire slovène.

L'insistance extraordinaire de l'antisémitisme chez toute personne écrivante, à l'exception, dans la deuxième moitié du XIXe siècle, des deux ou trois auteurs qui n'ont pas participé dans la divulgation des stéréotypes, à une présence garantie par des gens de lettres, ces vrais agents élus du »reveil du peuple« et du nationalisme slovène, fixées par une opinion publique, celle-ci largement créée par ces mêmes agents... La situation décrite ne saurait pas avoir trop d'accidentel; il n'était pas trop difficile pour nous d'y reconnaître l'enjeu et sa nature de la nécessité structurale d'un nationalisme déficient.

En passant en revue, en cours de nos recherches sur l'antisémitisme en Slovénie, les énoncés antisémites publiés dans les journaux de deux siècles passés, dans les oeuvres de prose, dans les mémoires et correspondances publiées¹⁴, on s'est trouvé dans la situation de pouvoir discerner d'une manière claire et précise, quelques traits communs, ainsi qu'une différenciation peu accentuée, mais couvrant quand même un éventail entier des variations s'ouvrant dans l'antijudaïsme chrétien, et fermant dans le racisme tout court. Comme si, en quelque sorte l'objet de la crainte et de la haine, de la *Judenhaß*, n'était pas très important, mais surpassé à l'infini par la crainte et l'haine seules.

Malheureusement nous sommes contraints de transmettre à une autre occasion l'analyse concrète et détaillée des matériaux par lesquels nos développements pourraient être corroborés et prouvés: c'est le moment de nous limiter aux brèves évocations des trouvailles et aux caractérisations sommaires des phénomènes rencontrés.

D'abord, pour la grande majorité des cas, la littérature slovène sur la »question juive« hissant le pavillon de la compétence et de la prétention scientifique, bien que rarissime (la liste en dépasserait à peine une dizaine des textes méritant d'être lus), fait tout, avec les exceptions très rares, pour éviter les questions qui pourraient mettre en question la constitution et du nationalisme local et de l'identité nationale ou ethnique. D'où la tendance, évidemment futile, mais inévitable en quelque sorte, de trouver les juifs slovènes (comme les Gitans autochtones, bons par rapport aux mauvais Tsiganes ou Roma venus d'ailleurs) n'a rien de surprenant. Enfin, les narrations de ce type étaient construites dans les littératures des »démocraties occidentales« avant et pendant la deuxième guerre mondiale, concernant les juifs

¹⁴ Une bonne partie du travail des archives et de publication est accompli par Marko Štepec dans sa thèse de magistère (3e cycle) *Slovenski antisemitizem 1861 - 1895 (Antisémitisme slovène 1861 - 1895)*, Ljubljana, Faculté des Lettres, 1994. Cf. aussi I. Grdina, les deux textes déjà cités.

fugitifs du IIIe Reich et des pays occupés. De l'autre côté, le réfus supposé (le plus souvent inventé purement et simplement) des Juifs à s'identifier à la «population indigène» offre aux «chercheurs» une explication parfaite pour la rareté des juifs dans le pays, et pour l'attitude hostile de la «population» envers eux. Or, on ne peut pas connaître l'attitude populaire que par la transmission textuelle filtrée des *litterati*, et on n'est pas autorisé d'en parler de manière assurée.

La tendance complémentaire de blanchir les slovènes «ethniques» de toute responsabilité pour leur antisémitisme se résume ainsi: ce n'aurait pas pu être un antisémitisme véritable, produit d'une attitude authentique, et surtout pas religieuse, ce n'était qu'une manière de parler causée par la crainte d'ordre économique provoquée elle-même par la misère sociale, un antisémitisme donc de second degré, suscité par les causes contingentes. Un fait un peu bizarre est néanmoins noté par l'auteur de l'interprétation critiquée: c'est que le juif un fois passé au christianisme catholique cesse d'être dangereux et pour l'économie et pour le milieu¹⁵. Ou bien, le problème de l'antisémitisme, beaucoup plus réel dans le milieu slovène, que ne l'était jamais la question juive «marginale», donc proclamée sans importance. Le changement du registre par le passage de l'antisémitisme (fréquent et insistant) à la «question juive» (marginalisée par les faits démographiques) est très caractéristique: il s'accorde bien avec le passage de la réalité historique d'un discours de l'identification (l'antisémitisme comme instrument de la constitution du groupe ethnique, surtout quand on amalgame n'importe quel «étranger» au «juif», ce qui est le cas pour les Italiens, les Allemands, les Français, les Anglais dans les textes antisémites slovènes, tout en s'appuyant sur une *doxa* produite peut-être à l'insu des acteurs bien par les étrangers dans les milieux étrangers, enfin, c'est bien la provenance obscurcie des entités doxologiques qui leur garantie, tout en s'appuyant sur les effets de la vérité qui autentifient le message moral¹⁶, une réception et une mise en circulation par les consommateurs/transmetteurs d'opinion.

Sentiments exprimés par les *écrivains* slovènes qui, en fin du compte, ne sont pas des superficialités ou des erreurs pures et simples, mais les instruments permettant à leurs usagers à ne pas se confronter aux problématiques transgressant les limites du domaine ethnique: en premier lieu, celles qui pourraient dénoncer sa relativité, sa non-autonomie en l'insérant parmi des phénomènes analogues dans le voisinage immédiat et dans celui plus éloigné – tout cela mis à part pour le moment, l'antijudaïsme et l'antisémitisme pourraient être compris comme l'arrière-fond général de la construction des communautés chrétiennes ainsi que des communautés ethno-nationales.

Drago B. Rotar

Institutum Studiorum Humanitatis (ISH)

Breg 12, Ljubljana, Slovenija

e-mail: braco@ish.si

¹⁵ Vlado Valenčič, *op. cit.*

¹⁶ Cf. Véronique Champion-Vincent & Jean-Bruno Renard, *Légendes urbaines, rumeurs d'aujourd'hui*, Paris, Payot, 1993.

Alenka Janko Spreizer

SOCIALNOANTROPOLOŠKI POGLED NA SLOVENSKO ROMOLOGIJU*

Kako brati slovensko romologijo¹?

V času opravljanja socialno antropološke raziskave, zlasti še ob opazovanju z udeležbo na terenu v Prekmurju,² ki sem ga izvajala med magistrskim in nadaljevala med doktorskim študijem socialne antropologije na ISH, se je izoblikovala nekakšna neizogibna nuja za kritično branje romoloških besedil slovenskih romologov. Omenjena zahteva ni izhajala iz kakšne patriotske, da ne rečem nacionalistične pripadnosti slovenstvu, ali morda kakšne pretenzije po profesionalni identifikaciji z romologi, pač pa jo je narekovala prej sama lastnost *toposa*: Romologija namreč ustvarja vtis o vseobsegajočem korpusu znanja o Romih, pri produkciji tovrstne vednosti pa gre bolj za tematsko in regionalno orientirano, lahko bi rekli tudi z nacionalnimi mejami zamejeno strokovno znanje. Klasično orientirani romologi tako obdelujejo predvsem svoje nacionalne teritorije ter skupine Romov, ki živijo znotraj nacionalne države; navadno nudijo parcialni in regionalizirani izbor jezikoslovcev, folkloristov, etnologov, popotnikov in drugih poznavalcev Ciganov, ki živijo v posameznih deželah in veljajo za nekakšne avtoritete; pri tem kot referenčni korpus prevladujejo pisci iz 19. stoletja, kar jasno

* Članek je bil napisan za pričujočo številko Monitorja in skuša zgoščeno analizirati polje, ki se reprezentira za slovensko romologijo, s katero sem se ukvarjala med doktorskim študijem. Dr. Braco D. Rotar in Taja Kramberger sta pozorno prebrala članek in si vzela čas za podrobno komentiranje mojega teksta in izčrpne uredniške pripombe. Obema se zahvaljujem za koristne vsebinske in jezikovne predloge, ki so prispevali k jasnosti besedila. Dr. Braco D. Rotarju se zahvaljujem še za precizno lekturo. Zahvaljujem se tudi Nataši Rogelja, ki je med prvimi brala to besedilo. Seveda so morebitne dvoumnosti in neprecizne artikulacije, ki so ostale, moja odgovornost.

¹ Polje študijev, ki si za objekt postavljajo Rome (Cigane), je v okviru različnih tradicij različno poimenovano. V slovenskem prostoru kot tudi v prostoru bivše SFRJ ga strokovnjaki, ki se s temi študiji ukvarjajo, imenujejo romologija; tudi v anglofonem in frankofonem prostoru so te študije imenovali ciganologija (*gypsology*, *tsiganologie*). Zdi se, da se temu poimenovanju sodobnejši proučevalci v frankofonem in anglofonem prostoru izogibajo, ker označuje »tradicionalistično« zasnove študije, utemeljene predvsem na filologiji in folkloristiki. Namesto tega raje uporabljajo poimenovanje romski študiji (*Romani studies*) oziroma študiji Ciganov (*Études Tsiganes*). Antropologi znotraj teh polj govorijo tudi o antropologiji Ciganov. Poimenovanja naj bi kazala pri večini tudi na spremenjeno epistemološko perspektivo, četudi to ne velja dosledno za vse avtorje. Več o tem sem pisala v svoji doktorski disertaciji *Romologija in romski študiji: socialnoantropološki pogled na romološko diskurze v Sloveniji*, zlasti v prvem poglavju z naslovom *Oris poimenovanja Romov in polja njihovega proučevanja* (Janko Spreizer 2001:62-107).

² Terensko delo sem izvajala v letih od 1995 do 2000 z različno intenzivnostjo. Ni bilo omejeno le na eno samo romsko naselje, čeprav sem večino terenskega dela opravljala v Pušči, pač pa je potekalo, kolikor ga lahko določim *a posteriori*, po mreži relacij med romskimi informatorji na eni, pa tudi po relacijah med romologi, romskimi društvi, prostovoljskimi organizacijami na drugi strani. Sprva sem nameravala zbrati nabor podatkov za monografijo, vendar se je kasneje raziskovalni interes modificiral in preoblikoval v študij načina reprezentacij v romologiji in romskih politikah ter načina samoreprezentacij Romov.

kaže na distribucijo avtoritet in njihovih tekstov v daljšem časovnem obdobju (primerjaj Willems 1997, Balić et al 1989). Ciganologija (*Tsiganologie*), kakor jo opredeljujejo v frankofonem prostoru, naj bi bila »ekskluzivni intelektualni teritorij«, vzporedno polje, ločeno tako od etnologije kakor tudi od antropologije: misli in predstavlja se kot ločena *-logija*; ne kot skupek interdisciplinarnih študij, pač pa kot »ciganska ropotarnica«³ (*un »fourretout« tsigane*) (Piasere 1994:21).

Zahteva za antropološko refleksijo in kritično branje se je izkristalizirala po nekajletnem aktivnem udejstvovanju in vodenju delavnic na romskih taborih, občasnem delovanju v romskih projektih v prostovoljskih društvih, po udeležbi na različnih političnih in strokovnih posvetih, ki so jih pripravljale različne institucije, in nenazadnje po večletnem obiskovanju romskih proslav ob t.i. svetovnem dnevu Romov, ki ga zadnja leta praznujejo v Sloveniji na nacionalni ravni. K omenjeni odločitvi je znatno prispevala tudi udeležba na mednarodnem posvetu v Pragi 1998 in izobraževanje na Centralno evropski univerzi v Budimpešti 1999.⁴ Na terenu, ki sem ga raziskovala med doktorskim študijem poleti 1999⁵ in ob vzporednem študiju literature predvsem s področja antropologije o Ciganih oziroma Romih,⁶ se je vse bolj potrjevala moja teza, da pri zatrtjevanju o veličini dosežkov slovenske romologije ne gre zgolj za ideološki diskurz⁷. Izkristaliziral se je pomislek, da gre tudi za znatno epistemološko neinformiranost ter neseznanjenost z novejšim korpusom problematik v okviru sodobnih romskih študijev (nekateri od teh si med drugim prizadevajo za odklon od folkloristične in filološke orientacije romologije) in antropologije o Ciganih, če ne kar za ignoriranje znanosti, ter za samozadostnost slovenske romologije, pa tudi za odvezovanje Romov od sleherne akterske vloge, kar dodatno olajšuje vzpostavitev oblastnih razmerij.

³ K sklepanju, da gre pri romologiji za bolj idiosinkratično, vseobsegajočo in konceptualno konfuzno inventariziranje nejasno artikuliranih problematik, nas navaja tudi popolnoma posplošena in ohlapna opredelitev romologije za »znanost, ki raziskuje vse pojavnosti Romov« (Tancer 1998:23) in za »vedo o Romih, o romski tematiki« (1997:95).

⁴ Mišljeni sta konferenca, ki je potekala od 10. do 13. decembra v gradu Štřin blizu Prage: »The Roma Community and Multi-Ethnicity in the Countries of Central Europe – A European Problem?« in Poletna univerza, ki je potekala na Centralni Evropski Univerzi v Budimpešti, na kateri sem se udeležila kurza z naslovom »Plight of the Gypsies (Roma)«, od 5. do 23. julija 1999.

⁵ Teren sem lahko izvajala nemoteno šele potem, ko sem se zaposlila na ISH. Pri dotedanjem delodajalcu namreč nisem mogla doseči soglasja glede izvajanja terenskega dela. Četudi je tedanje Ministrstvo za znanost in tehnologijo financiralo moje delovno mesto, so prejšnji delodajalci predlagali naj terensko delo omejim, ga izvajam v svojem prostem času in se posvetim bolj teoretskemu študiju po literaturi. Ker se mi je takšna zahteva zdela neproduktivna, sem se zaposlila na ISH in bila kasneje celo leto brezposelna; raziskovalci na fakulteti, ki si sicer prizadevajo za kritično in reflektirano znanost, v tedanji politični situaciji niso dobili financiranega projekta, na katerem naj bi delala.

⁶ Pojma Cigan oziroma Rom veljata za sinonima med slovenskimi romologi, pa tudi v romskih politikah v R Sloveniji. Odnos med tema pojmom pa je vendale bolj kompleksen; pritrtili bi lahko Piaserovi tezi (1994), da prevod pojma Cigan v Rom, v smislu sinonima, pomeni semantično redukcijo; niso namreč vsi ljudje, ki veljajo za Cigane, Romi. Za razliko od pojma Cigan velja izraz Rom za politično korektno denominacijo, medtem ko velja prvi pojem za peyorativno poimenovanje te skupine ljudi. Več o tem primerjaj v: Janko Spreizer 2001.

⁷ Roland Barthes (1990) opredeljuje diskurz v zvezi z dihotomijo jezika in govora. Jezik je institucija in sistem, govor pa predvsem individualno dejanje izbire in aktualizacije; sestavljajo ga kombinacije, s pomočjo katerih govoreči subjekt lahko uporablja kodeks jezika, zato da izrazi osebno misel in psiho-fizični mehanizmi, ki govorcuro omogočajo, da te kombinacije izrazi. Razširjeni govor bi lahko imenovali diskurz, pojasnjuje Barthes (1990:143). Diskurz razumemo v smislu razširjenega govora, naše razumevanje pa vključuje tudi pisno reprezentiranje Romov, zapisan govor v širšem pomenu.

Ponavljajoče se, pogosto kar arhetipske reprezentacije Romov, ki so bolj spominjale na ljudske imaginarije o dimu, ognju, vročekrvnih ženskah, violinah in konjih kakor na sodobne znanstvene teorije, ter hkratno sklicevanje na veličino slovenske romologije,⁸ sta sprožila interes za kritično branje in interpretacijo tega strokovnega polja. Znotraj sodobnih anglofonih in frankofonih romskih oziroma ciganskih študijev se že skoraj desetletje ne ukvarjajo več izključno s teoretizacijami skupnega biološkega izvora, kulture in indijskega jezika (četudi se v večini političnih dokumentov podmene o izvorihi konstantno omenjajo, saj so jih večinoma sprejeli tudi predstavniki romskih političnih elit); raziskovalci so premestili raziskovalna vprašanja in proučujejo npr. vprašanja moči pri reprezentaciji Ciganov, analizirajo romske etnopolitike in procese etnogeneze, ki jih konstruirajo tudi antropologi in sociologi romskega »porekla«, ki so se posvetili romski politiki; nekateri med njimi kritično reflektirajo folkloristično orientirane ciganske študije, ki datirajo v 19. stoletje in so prezentne vse do danes (npr. Acton 1973), drugi, npr. Hancock, si prizadevajo za dekonstrukcijo ciganske eksotizirane in arhetipske podobe, ki jo je izoblikovala romologija, elaborirala pa hollywoodska filmska industrija (Hancock 1997b, 1999); predvsem pa so informirani o epistemoloških vprašanjih študijev etničnosti in nacionalizma. Ob branju sodobnejših romskih študijev (npr. študijev nizozemskih raziskovalcev Cottard, Lucassen, Willems (1998) – zlasti Willems (1997) se je posvečal tudi zgodovini romskih študijev in njihovim epistemološkim vprašanjem) in predvsem ob tezah, da gre pri tradicionalističnih romskih študijih za enostransko vednost o skupini ljudi, ki je najbolj ustrezala modelu »pravih« Ciganov, ki ga je izoblikovala viktorskijsko koncipirana tradicija, označena za znanstveni rasizem (primerjaj Acton 1973; 1989, 1998, tudi Willems 1997; Willems, Lucassen 1998), se je izrisal zadržek, da gre tekste slovenskih romologov jemati z rezervo in da so lahko relevantni zgolj za tiste, ki so izbrali pot neinformiranosti. Omenjeno produkcijo lahko beremo prej kot etnografske vire, ki odsevajo reprezentacijo slovenske romologije iz šestdesetih let in njen tedanji epistemološki dosegi; članek ima namen prikazati, da se slednji pri tekstih slovenskih romologov praktično v ničemer ne razlikuje od sedanjega.

⁸ Tancer slovensko romološko produkcijo označuje za »zakladnico slovenske romologije«, kamor umešča Miklošičeve filološke raziskave, raziskavo *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju* (1962), monografiji in opuse Vaneka Šiftarja (1970, 1978, 1988, 1989a, 1989b, 1994, 1996, 1999) in Pavle Štrukljeve (1964, 1977, 1980, 1989, 1991, 1996, 1997, 1999), pisanje Trdine (1957) in Koštiala, Zadravčeve monografijo (1989) ter produkcijo ostalega strokovnega znanja, ki občasno nastaja v okviru *Inštituta za narodnostna vprašanja* in je objavljena v zbornikih *Romi na Slovenskem* (1991) in *Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo* (1999). Ker je Tancer vseskozi prisoten v romoloških krogih in ker je tudi prispeval besedila v oba omenjena zbornika, štejemo v »zakladnico slovenske romologije« še Tancerjevo monografijo o izobraževanju Romov (1994). Avtorja Pettan (1992a, 1992b, 1996a, 1996b, 1997, 1999, 2000) in Jezernik (1993, 1996, 1997), ki sta publicirala študije o »neavtohtonih« Romih, nista vključena v romološki krog; edini razlog, da njunega opusa v pričujočem članku ne analiziramo, je, da ju slovenski romologi ne omenjajo.

»Prebujena romologija«: *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju (1960-1962)*

V slovenskem nacionalnem intelektualnem prostoru se z romologijo intenzivno in dolgotrajno ukvarja le peščica posameznikov. Pred izvajanjem raziskave *Izolati ciganov in kalvinistov v Prekmurju (1960-1962)*, je o Ciganih, kakor so bili tedaj imenovani, poleg Miklošiča, Trdine (1957) in Koštiala⁹ pisalo le nekaj t.i. »amaterskih« piscev.¹⁰ Raziskavo, ki predstavlja pomemben mejnik za slovensko romologijo – »S to raziskavo so bili postavljeni trdni temelji sodobnemu raziskovanju na tem segmentu našega družboslovja in na novo prebujeno zanimanje za raziskovanja o Romih na Slovenskem« (Tancer 1994:30) – je sestavljal nabor obsežnih naturalizirajočih opisov, ki so bili umeščeni v geografski, etnografski, medicinsko-antropološki del in sociološki del, za »psihološki vidik«, s pomočjo katerega bi morda lahko pridobili »pogled v romsko mentalnost«, pa niso pridobili ustreznih sodelavcev.¹¹ Omenjeno raziskavo je v letih 1960-1962 financiral sklad Borisa Kidriča. Svoje projekte so izvajali različni strokovnjaki z *Antropološkega inštituta biološke katedre univerze, Sociološkega inštituta Univerze, Zavoda za transfuzijo, Muzeja Ljubljana in Muzeja Murska Sobota, ter Pediatrice klinike Medicinske fakultete*.¹² Avčin (1962), Pogačnik (1967) in Štrukljeva (1964) so iz izsledkov napisali doktorske disertacije,¹³ Šiftar (1970) in Štrukljeva (1980) pa sta

⁹ Produkcija omenjene trojice je postavljena v čas pred »praviim organiziranim raziskovanjem romske tematike na Slovenskem« (primerjaj Tancer 1994:28).

¹⁰ Primerjaj v: (Janko Spreizer 2001:181-188)

¹¹ V uvodnih poglavjih k opisu raziskave v Prekmurju in Avčinovem doktoratu izvemo, da je geografski del opisoval makro in mikro – položaj naselja, prirodno sliko – genealoško strukturo vasi, reliefni in geomorfološki pregled, klimatske razmere, hidrogeografijo, inundacijsko področje, prsti in prirodno vegetacijo –; gospodarstvo, razvoj posestnih razmer, prebivalstvo in naselje ter funkcijo naselja. Etnografski del so sestavljali: etnološki oris; dom in hiša; pridobivanje hrane in gospodarstvo »po panogah« – čeprav je ustrežneje reči po evolucionističnem lestvičenju – od nabiranja rastlin, lova in ribolova, poljedelstva, živinoreje, pastirstva, ljudskega čebelarstva, vrtarstva, sadjarstva, vinogradništva do ljudske prehrane; pravno narodopisje; ljudski običaji; narodno pesništvo; pregovori, uganke, pesmi, povestice, ljudske igre; ljudska medicina; ljudska noša; obrt in domača dejavnost. Medicinsko-antropološki del je vseboval »kompletni klinični status pri vseh, v svrhu ugotovitve rasti, razvoja, raznih bolezni, predvsem anomalij, malformacij in dednih bolezni, vključujoč potrebne preiskave in dokumentacijo«; določitev krvnih skupin in podskupin; določitev molekularnega tipa hemoglobina; antropometrijo in antroposkopijo za ugotavljanje konstitucijskih in morfoloških vektorjev, rodovnike za čimveč oseb in čimveč generacij, »v kolikor je to objektivno možno« (Avčin 1962b:5-8); določitev pogostnosti značilnih zlasti anormalnih in patoloških dednih lastnosti v populacijah izolatov; določitev nosilca gena homozigotnosti; določitev odnosa nosilcev homozigotnosti do nosilcev heterozigotnosti za določene genetsko pogojene, zlasti patološke lastnosti; določitev koeficienta skrižanja; določitev zveze med koeficientom skrižanja in pogostnostjo nosilcev homozigotnosti in heterozigotnosti za določene genetsko pogojene, zlasti patološke lastnosti; osvetlitev tradicij, ki vplivajo na maloštevilne porode pri kalvincih in zelo številne porode pri Ciganih. Sociološki del naj bi ugotavljal vse ali vsaj glavne družbene značilnosti in momente, ki so oblikovali anketirane populacije v sociološkem pogledu, in osvetlil naj bi takratno stanje z družbeno – sociološkega vidika. Izvedba psihološke raziskave ni bila možna, ker baje niso dobili sodelavcev (Avčin 1962b:5-8). Za vsakega posameznika so izdelali medicinsko-antropološki dosje.

¹² Več o raziskavi sem pisala v: (Janko Spreizer 2001:189-199).

¹³ Gre za naslednje disertacije: Avčin, Marij (1962b). *Učinki krvnega sorodstva na potomstvo*. Štrukelj, Pavla (1964). *Kultura Ciganov v Sloveniji in problem njihove asimilacije s slovenskim prebivalstvom*. Pogačnik, Anton (1967). *Antropološke in morfološke karakteristike Ciganov v Prekmurju*.

kasneje objavila še vsak svojo monografijo.¹⁴ Celovito podobo o izhodiščih in izsledkih raziskave, ki bi jo bilo glede na njen pisni dosje ustrežneje imeti za vzporedno proučevanje posameznih tematik, lahko razberemo le po celovitem branju sicer zelo obsežnega materiala, nastalega v tem obdobju in še kasneje.

Konceptualni anahronizem: tradicionalistična zasnova interpretacijskih orodij in evgenična koncipiranost raziskovanja

Raziskava o »ciganskih izolatih«,¹⁵ kakor so tedaj imenovali romska naselja – sintagma se je pri nekaterih ohranila do danes (npr. Zadavec 1989; Šiftar 1999) – je potekala v štirih romskih naseljih. Raziskovalna skupina se je malce razlikovala od ekipe raziskovalnih sodelavcev, ki je proučevala »kalvinski izolat«, kot so označili »madžarsko narodno manjšino«, za katero je veljalo, da so pripadniki kalvinske vere. Slednji naj bi »nekdaj« veljali za konzervativne, saj naj bi imeli z »verskim naukom utemeljeno tradicijo«, ki se je po osvoboditvi začela »izgubljati« in jo je bilo v šestdesetih letih težko rekonstruirati (primerjaj *Izolati Ciganov in Calvinistov v Prekmurju*, 3. in 4. zvezek). Nosilec raziskovalne teme je bil univerzitetni profesor in antropolog dr. Božo Škerlj z *Biološkega inštituta v Ljubljani*, ki je umrl sredi raziskave.¹⁶ Po njegovi smrti je njegovo mesto prevzel zdravnik-pediater dr. Marij Avčín.

Raziskovalce, ki sodijo v vrste postgrellmannovsko inspiriranih romologov, je prežemal skupek različnih vsebinskih investicij in ideološko navdihnenih predpostavk, ki jih je do tedaj razvila romologija. Vsem je bilo skupno, da so sprejeli uveljavljeno teorijo o indijskem izvoru Ciganov, ki se je oblikovala znotraj filologije in romološke tradicije v 19. stoletju in ki je bila v šestdesetih letih, kolikor mi je znano, med romologi in drugimi proučevalci Romov še razmeroma neproblematizirana.¹⁷ Tako so v uvodih k svojim tekstom raziskovalci opisali kano-

¹⁴ Šiftar, Vanek 1970. *Cigani (Minlost v sedanosti)*, Pomurska založba, Murska Sobota; Štrukelj, Pavla 1980. *Romi na Slovenskem*, Cankarjeva založba, Ljubljana.

¹⁵ Pojem je Marij Avčín prevzel po Dahlbergu; izraz je, kot navaja, iz področja populacijske genetike (primerjaj Avčín 1962).

¹⁶ Knežević Hočevar, ki Škerljevega sodelovanja v raziskavi ne omenja, navaja podatek, da je umrl 10. novembra 1961 (Knežević Hočevar 1996:33), domnevno sredi raziskave. Ostali sodelavci so bili: že omenjeni univerzitetni profesor in zdravnik Marij Avčín, ki je delal na *Pediatrični kliniki* in je v projektu sodeloval kot klimični in genetski pregledovalec; dr. Jože Zorko, asistent; doc. dr. Zlata Dolinar Osole, genealoginja z *Biološkega inštituta, Ljubljana*; Tone Pogačnik; dipl. fil., biolog; antropometrik, prav tako z *Biološkega inštituta, Ljubljana*; Peter Rogelj je sodeloval kot laboratorijski tehnik s *Pediatrične klinike v Ljubljani*; Irena Batistič iz *Zavoda za transfuzijo Ljudske republike Slovenije* v Ljubljani je skrbela za odvzem in odpošiljanje materiala; Vanek Šiftar, diplomirani pravnik in svetnik pri *Socialistični zvezi delovnega ljudstva* ter sodelavec *Sociološkega inštituta Univerze, Ljubljana*; Pavla Štrukelj, etnologinja, *Narodni muzej, Ljubljana*; Bela Sever, geograf s *Srednje ekonomske šole, Maribor*. V Avčínovem uvodu k doktoratu so navedeni tudi informatorji ter laboratorijsko osebje (Avčín 1962b: 20-23).

¹⁷ V osemdesetih letih je britanska antropologinja Judith Okely (1983) začela spodbijati sedentaristično in biologistično-rasno teorijo o mono-prostorskem in mono-rasnem izvoru vseh Ciganov (Okely 1983: 8-15; 1999:72); Wim Willems (1997), ki je nadaljeval z dekonstrukcijo uveljavljene teorije je predlagal, da je indijski izvor popolnoma negiganska znanstvena invencija; o domorodnem izvoru številnih *Travellers* na nizozemskem primerjaj tudi Lucassen (1998). Štrukljeva in Tancer pa trdita, da med znanstveniki ni dilem o »izvoru« ter da je to vprašanje »dokončno rešeno« (Štrukelj 1997:61) oziroma da »vnanj ne dvomi nihče med resnimi romologi, nasprotno, stoletja stara hipoteza je potrjena in dokazana« (Tancer 1994:43).

nizirano vednost o izvorih in zgodovini Ciganov (primerjaj Avčin 1962a, 1962b; Pogačnik 1967; Šiftar 1962, 1970; Štrukelj 1964, 1980), zlasti o zgodovini prihoda Ciganov na Balkan, ki je bila grobo rečeno rekonstruirana na podlagi Grellmannove, Pottove in Paspatijeve teorije o indijskem izvoru. Sledila je Miklošičevi teoriji o različnih dialektih in interpretaciji njegove ideje, da je možno na podlagi jezika določiti migracijsko pot Ciganov iz domnevne domovine Indije. Posebno pozornost so posvetili prihodu v jugoslovanske dežele in na Balkan, pri čemer so se sklicevali na jugoslovanske romologe, npr. na Filipovića, Đorđevića in znatno na Uhlika (1955, 1956, 1957), kar so opisali v uvodnih poglavjih (zlasti Šiftar 1962, 1970; Štrukelj 1964, 1980; Pogačnik 1962, 1967).

»Reševanje romskega problema« in »socialistični humanizem«

Izhodišča tedanjega romološkega raziskovanja so bila tesno povezana s politiko »reševanja romskega problema«. Ljudske oblasti so izrazile zainteresiranost za raziskovanje »sociološko-političnih značilnosti izolatov«, »ker bi rezultati te akcije brez dvoma lahko v veliki meri pomagali pri družbeno-političnem reševanju določenih problemov našega področja« in ker bi podatki sodelavcem Območnega ljudskega odbora Murska Sobota omogočili, »da bi svoje delovanje v bodoče lahko usmerili na odklanjanje nekaterih problemov«, kar jim do tedaj ni uspelo zaradi pomanjkanja strokovnega kadra in sredstev: »Zato tembolj ceni iniciativo osrednjih znanstvenih institucij, ki so se odločile mu tu pomagati« (Avčin 1962b:4-5).¹⁸

Raziskovalci, katerih pisanje razodeva, da so bili socialno močno oddaljeni od Romov, so bili osebno zavzeti za »pomoč«. Verjeli so v »pozitivno« zavzemanje »ljudske oblasti«, ki je bila prežeta s »socialističnim humanizmom«, »v katerem po njihovem mnenju ni bilo prostora za nacionalno in rasno diskriminacijo« (Avčin 1962b).¹⁹ Po mnenju proučevalcev »skupna antropološka-sociološka-genetična akcija« leta 1962 ni bila »sama sebi namen«, pač pa naj bi »čista znanost« služila tudi praksi reševanja vsakdanjih in »življenjsko perečih problemov« (primerjaj Avčin 1962b:5). Rome se predstavlja in razume kot »pereči problem« že od šestdesetih let naprej. Takšno pojmovanje se ohranja vse do danes v medijskih diskurzih, v različnih politikah, ki zadevajo urejanje položaja Romov, ter v romologiji, ki se ukvarja od devetdesetih let dalje pretežno z zakonodajnimi vidiki.²⁰

Eksplisitno so se sklicevali na ideologijo »socialističnega humanizma« (primerjaj Avčin 1962b),²¹ na razvoj in s tem povezano ideologijo progresivnosti ter potrebo po intervenciji. Prevladovalo je mnenje, da je treba pristopiti k reševanju romskega problema z regulativi ter konkretnimi ukrepi. Pri tem pa naj bi sodelavci projekta o »ciganskih izolatih« sodelovali s konkretnimi operativnimi

¹⁸ Uvod v praktični del doktorske disertacije Avčin (1962b): *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju*.

¹⁹ Uvod v praktični del doktorske disertacije (Avčin (1962b): *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju*.

²⁰ Primerjaj npr. Romi na Slovenskem - Razprave in gradivo št. 25, Inštitut za narodnostna vprašanja (1991); Jesih et al (1994); Žagar (1998); *Poti za izboljšanje položaja Romov v srednji in vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo. Zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Murski Soboti, 11. in 12. aprila 1997*, (1999).

²¹ Uvod v praktični del doktorske disertacije (Avčin (1962b): *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju*.

predlogi. Eden takih je bil npr. Avčinov predlog, naj se z zakonom prepove poročanje med sorodniki, kar naj bi bila po njihovem mnenju nekakšna romska posebnost oziroma posebnost endogamnih populacij v izolatih.

Študijo ciganskih izolatov in njen »socialno-medicinski« vidik je močno podprla tedanja lokalna politika. Avčin je zapisal: »v konkretnem primeru ciganskih izolatov je interes tudi in zlasti socialno-medicinski, v primeru narodno-manjšinskega izolata madžarskih kalvinistov pa tudi nacionalno-populacijski« (podčrtala AJS). Raziskava omogoča, poleg že omenjenih vidikov, tudi identifikacijo evgenične inspiriranosti izhodišč, oziroma podobnih izhodišč, kakršna so značilna za *Rassenkunde* v nemški antropološki tradiciji (Primerjaj Proctor 1988:138-175). Prizadevali so si za podobne cilje kakor sama evgenika.²²

Cilji raziskave so bili zastavljeni le nekoliko bolj sofisticirano. Paradoksalno pri tem pa je, da je bil ravno Avčin, ki se je zavzemal za omejevanje in reguliranje sklepanja zakonskih zvez med sorodniki, kritičen do evgenike. Omenjeno raziskavo so izvajali na podlagi podmene o endogamiji v izolatih, ki naj bi imela genetske implikacije, ki naj bi se manifestirale v anomalijah in okvarah potomcev, kar zahteva zakonsko reguliranje zakonov med romsko populacijo.

Evgenični vidik se manifestira tudi v zapisani zahtevi, da naj se v imenu ljudskih ideologij o endogamiji med Romi in škodljivosti porok med sorodniki, kar so raziskovalci predpostavili za nekakšno izhodišče raziskave, v katero ni nihče dvomil, določi regulative za sklepanje zakonskih zvez, z namenom, da biboljšali »kvaliteto populacije«: »Raziskovanje izolatov in krvno-sorodstvenih področij ugotavlja, kako krvno sorodstvo vpliva na distribucijo genov v določeni populaciji in na pogostnost anomalij, bolezni in napak v presnovi s kasnejšimi oblikovnimi in splošnimi posledicami na organizmih poedincev v svrhu formiranja družbenega stališča glede sklepanja zakonov v ožjem in širšem sorodstvu in konkretno, glede praktičnega odsvetovanja in zakonske prepovedi neprimerne krvno-sorodstvene ženitne prakse (Avčin 1962b:3-4; podčrtala AJS).

²² Utemeljitelj evgenike je bil Francis Galton (1822-1911), Darwinov slavn bratranec, ki je svoje ideje utemeljil na genealoških raziskavah. Izoblikoval je prepričanje, da so sposobnosti prirojene in zahtevajo posebno družbeno skrb za njihov popolni razvoj. Galton je bil prvi, ki se je ukvarjal z možnostmi reguliranja reprodukcije. Priporočal je poroke med člani t.i. višjih slojev in nasprotoval porokam med t.i. »inferiornimi osebami«. Svojo doktrino je predstavljal kot nekakšno religijo, ki jo je treba sprejeti za izboljšanje podedovanih lastnosti rase in za dvigovanje človeštva na višjo stopnjo popolnosti. Pojem rase je označeval skupino ljudi z enakimi podedovanimi značilnostmi, ki se razmnožuje v zaporedju generacij. Praktična naloga znanosti je po njegovem mnenju širjenje razumevanja genetske biologije med populacijo. Prav tako pomembno je bilo zbiranje vseh možnih okoliščin, v katerih velike, plodne in nadarjene družine najbolje uspevajo. Bil je prvi, ki se je boril za vključitev evgeničnih regulativov v nacionalni zdravstveni sistem. Raziskovalci, ki so pripadali evgeničnem gibanju, ki je bilo zakoreninjeno v principih genetike, so znanstveno proučevali faktorje, za katere so ljudje verjeli, da lahko izboljšajo človeško raso (Willems 1997:212).

Romska naselja kot biološki izolati in rasne teorije o Romih: ... »ciganski etnični tipi« in »ciganska kri«

Raziskovanje izolatov in področij, kjer naj bi bilo pogosto sklepanje konsanguinnih zakonov, po Avčinovem mnenju ni imelo le nacionalnega, družbenega pomena, pač pa naj bi bilo pomembno tudi zaradi izražanja dednih osnov in njihovih pogostnosti v določeni populaciji, ki naj bi bila izolirana, še posebno zaradi proučevanja *različnih »induciranih mutacij, nastalih zaradi različnih mutagenih vplivov«*, ki jih je po njegovem najlaže *»zajeti, erudirati in kontrolirati«* v izolatih.

Vsem raziskovalcem so bile skupne tudi biologistično-rasne podmene o »čistih Ciganih« ter podmene o endogamiji, ki naj bi bila specifična ciganska lastnost. Tako je bila raziskava usmerjena predvsem na proučevanje tistih, ki so ustrezali vnaprej predpostavljenemu rasializiranemu arhetipu »pravega« Cigana. Pojasnjeno je, da so bili v središču raziskave le tisti ljudje, za katere so »ugotovili« *»cigansko narodnost«* (Avčin 1962a:1) in da so bil *»izvzeti vsi znani potomci (takih) mešanih zakonov«* (Pogačnik 1967:11) ter *»prišleki«, »to je necigani, ki posebno v novejšem času niso izjemni«*. Zatorej ni prav nič nenavadno, da so tudi rezultati antropoloških meritev (merili so domala vse, kar je bilo sploh možno izmeriti) teh ljudi, (za katere je bilo predpostavljeno – in hkrati tudi »ugotovljeno« –, da so Slovencem *»tuja etnična populacija«* in *»z antropološkega stališča še precej enotni in homogeni predstavniki indo-iranske rase«*, ki se sicer vedno bolj *»meša«* z okoliškim prebivalstvom (Pogačnik 1967:6-7)) – ustrezali vnaprej predpostavljenim antropološko–morfološkim znakom: *»temnooki, temnolasi, ozkotelesnega tipa, hipoplastični«* (Pogačnik 1967:54-56). Tudi zaradi predpostavke o endogamiji so skonstuirali bolj homogeno fizičnoantropološko podobo, ki so jo potrdile tudi njihove krvne analize, s pomočjo katerih so določali krvne aglutinogene, in seriološke raziskave; sklepali so, da imajo Cigani drugačno kri od slovenske populacije, pa tudi od drugih ciganskih skupin v drugih državah ter od prebivalstva prednje Indije (Hočevvar 1962).

Pogačnik se je izdatno opiral še na fizično antropološke raziskave Romov, ki so jih opravili antropologi npr. Gluck, Weisbach, Lebzelter, Štampach (sic!), Stein (1967:5) in Pittard, ki je objavljala svoja dela od začetka 20. stoletja do sredine tridesetih let. Dodaja, da so omenjeni znanstveniki navajali *»podatke številnih antropoloških mer le na glavi, kar je za poznavanje celotne morfološke slike veliko premalo«* (Pogačnik 1967:6). Primerjal je posamezne vrednosti antropometričnih rezultatov z meritvami, ki so jih izvedli drugi antropologi na ciganskih skupinah. Podatke o Ciganih, ki jih je največ fizičnih antropologov prištevalo k *»indo-iranski rasi«*, je potem primerjal še s podatki za indijsko populacijo – delne spremembe v morfologiji telesa je pripisal vplivom okolja in mešanjem (primerjaj Pogačnik 1967:48-49) – ter še z različnimi povprečnimi merami mnogih indijskih skupin iz SZ Indije, npr. z Balti, s Tamili, Sinhalci, Hindujsci, z Dravidi, s Kašmirci, Katri-Pendžabci, Kurgi-Pendžabci, Pontas-Pendžabci, Todi, Sikhi-Pendžabci. Njegova študija je skonstuirala *»rasni«* oris romske populacije oziroma opis kulturno

konstruiranih pertinentnih razlik, ki so bile postavljene za neprehodno etnično razliko. Z Ireno Šumi lahko rečemo, da gre »raso« interpretirati kot »konceptualizacijo specifičnega tipa neprehodne razlike«, ki »jo je smiselno zbirno imenovati etnična razlika« (Šumi 2000:52).

Strahovita moč rase kot ideologije je prav v njeni sposobnosti, da se predstavlja kot naravna danost (Jacobson 1998:10, po Šumi 2000:52). Ravno tej ideologiji so nasedli tudi drugi romologi; dodamo lahko, da ji večinoma nasedajo še danes. V etnološki študiji (Štrukelj 1964), ki se pri »antropološkem« orisu romske populacije napaja z besediščem o »rasah«, povzetim po nemški fizični antropologiji, so bili izoblikovani štiri »rasni tipi«, med katere so bili razvrščeni dolenjski in gorenjski Cigani, sicer umeščeni v »srednjeevropsko etnično skupino Ciganov«. Taksonomija rasnih tipov odseva prepričanje o rasni identičnosti široko razpršenih Romov v diaspori, ki naj bi bili identični zaradi prakticiranja endogamije in naj bi tako povsod ohranili ireduktibilne značilnosti. Za kriterije »antropoloških tipov« so bili postavljeni npr. psevdo estetski kriteriji, ki so se naslanjali na eksotiko, nekatere somatotipske ter fiziognomske lastnosti, prav tako kombinirane z estetskimi presojami, ter nekatere socialno skonstruirane »rase«, kot so npr. »baltidi« in »dinaridi«. Za kriterije prvega tipa so bili postavljeni npr. »gracilna zgradba«, »temna pigmentacija«, »feminilne poteze obraza tudi pri moških«, »manjši odstotek indijske lepote«. Drugi tip je bil oblikovan glede na »ravne in gladke lase«, »poudarjene ličnice«, ki spominjajo na »mongolsko komponento« ter »ameriške Indijance«, pri gorenjskih pa še glede na »orlovski nos«. Za tretji tip so značilni »močna telesna zgradba«, »temna komponenta«, »tuje dedne komponente, ki naj bi se odražale v poudarjenem spodnjem delu obraza«, pri gorenjskih pa še »štulast nos«. V četrti tip sodijo posamezniki s »svetlejšo komponento«, ki so »velike rasti« in spominjajo na »dinaride« in »baltide« (primerjaj Štrukelj 1964: 138-143).

Kasneje se presoje Štrukljeve iztečejo v *Rassenschande*, v nazor o skrunitvi rase (primerjaj Proctor 1988:159). Njena teza je, da se Romi v sodobnem času kvarijo, ker se mešajo, pri čemer je bolj varno od mešanja z domačini mešanje s tujei oziroma s »tujimi etničnimi elementi«, domnevno iz kake od bivših republik SFR Jugoslavije: »Zanimivo je, da so tuji priženjeni posamezniki prinesli iz svojega prejšnjega okolja v romsko skupnost nekaj slabih lastnosti, ki jih ti ljudje prej niso poznali. ... Ko so prišli v rudnik tuji delavci, so bili med njimi nekateri, ki so se radi maščevali ali pretepali. Take navade tujih delavcev so se razširile tudi med Rome, ki so ravnali enako, če so se znašli v podobnih okoliščinah. Tuji genetski prilivi v romske družine so številnejši iz drugih krajev; iz bližnjega sosledstva jih je precej manj.« (Štrukelj 1980:275).

Revitalizacija romologije v devetdesetih: »sistemsko reševanje romskega problema«

Romi postanejo po letu 1990 predvsem predmet proučevanja v okviru raziskovalnega programa *Inštituta za narodnostna vprašanja*, v angleškem prevodu *Institute for Ethnic Studies*. Raziskovalna tradicija omenjenega inštituta je povezana s proučevanjem »slovenskega narod(nost)nega vprašanja«. Njegov strokovni program je tradicionalno v sozvočju z interesi nacionalistične politike, tematike in področja dela tega inštituta in njegovih predhodnikov pa se navajajo po kriteriju nacionalističnega interesa. Prednostna, če ne malone izključna raziskovalna predmeta sta slovenska manjšinska populacija na eni strani ter madžarska in italijanska narodna manjšina v Sloveniji na drugi, po letu 1991 občasno tudi romska problematika ter v zadnjem času problematika t.i. »staro-avstrijske manjšine« (Šumi 2000:117-118); »Iz tega repertoarja je razvidno, da se znotraj slovenskega narod(nost)nega vprašanja za relevantno šteje le problematiko, ki je utrjena, zgodovinska, avtohtona, da ne rečemo primordi-alna; predvsem pa tisto, ki jo v svojih temeljnih pravnih aktih izrecno prepozna tudi slovenska država.« (Šumi 2000:118).²³ Strokovni program dela *Inštituta za narodnostna vprašanja* se ukvarja s t.i. narodnimi (nacionalnimi) manjšinami, epitet narod(nost) je v tej rabi že desetletja izenačen z epitetom etnično, problemska celota pa z etničnimi študiji (Šumi 2000, *ibid.*). Problematično pri tem se mi zdi, da tako zasnovana problematika proučevanja etničnega natanko posnema strukturo ljudskih modelov etnosa. Irena Šumi ugotavlja, da strokovni diskurz v okviru tradicije slovenskih etničnih študijev domala popolnoma podpira političnega in lahko se vprašamo, ali ga morda celo ne generira. Nenazadnje to tezo potrjuje tudi dejstvo, da je »proučevanje Romov« postalo sestavina raziskovalnega programa šele potem, ko so Romi dobili v zaščitni zakonodaji manjšin status »etnične skupnosti«, ki pa ni konstitutiven. Dodati je treba, da je tudi po letu 1991 in po tem, ko je postala romska problematika ena od topik strokovnega programa, na *Inštitutu za narodnostna vprašanja* ni bila deležna kakega sistematičnega in temeljnega dolgotrajnega raziskovalnega projekta, so pa organizirali dva posveta o romski problematiki.²⁴

Inštitut za narodnostna vprašanja je novembra 1990 organiziral posvet »Narodnost – manjšina ali skupnost«, na katerem so obravnavali temeljna izhodišča in splošne značilnosti, ki naj bi opredelile »manjšinsko zaščito«. Tedaj naj bi se zaradi »specifičnosti« položaja romske skupnosti izoblikovala potreba po

²³ Vztrajno koprodukcijo političnega in strokovnega diskurza prikaže skozi zgodovinski razrez, v katerem z mnogimi konkretnimi zgledi dokazuje, da je strokovni program omenjenega inštituta pravzaprav tradicionalno v sozvočju z interesi nacionalistične politike (primerjaj Šumi 2000:117-134).

²⁴ Prvi posvet so organizirali leta 1991, drugi posvet pa je bil leta 1997 ter ponovno ob predstavitvi zbornika leta 1999. Drugi posvet so poleg *Inštituta za narodnostna vprašanja* soorganizirali še *Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo*, *Urad za narodnosti Vlade R Slovenije*, *Zveza romskih društev Slovenije*, *Društvo Romov*, *Oberwalt*. Obravnavali so podoben nabor tematik, pri čemer so bili na drugem posvetu prisotni tudi predstavniki Romov in Sintov iz Avstrije ter avstrijski raziskovalci.

podrobnejši »opredelitvi in ureditvi položaja Romov – romske skupnosti in njenih pripadnikov v Sloveniji« (RIG, št. 24:11, Klopčič, Novak-Lukanovič 1991:10). Marca 1991 so organizirali poseben posvet o Romih, ki je vsebinsko zajel »1. dejanski položaj Romov na Slovenskem in prikaz do sedaj opravljenega konkretnega dela, zlasti na občinski ravni; 2. predloge za ustavno–pravno varstvo Romov v Sloveniji [...]; ter 3. oris nekaterih znanstvenih pristopov in predloge za nadaljnje proučevanje« (Klopčič, Novak-Lukanovič 1991:10). V okviru posveta so sodelovali Inštitut za narodnostna vprašanja, Urad za narodnosti Vlade Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za šolstvo ter strokovnjaki, znanstveniki, javni delavci in predstavniki republiških organov »katerih delovno področje zajema (ali pa naj bi zajemalo) tudi vprašanje Romov« (ibid.).

Skozi kulturno relativistični diskurz je uredništvo izrazilo potrebo po proučevanju »etničnih značilnosti Romov«; »upoštevanje etničnih posebnosti kot načina razumevanja drugačnosti« naj bi bilo po mnenju raziskovalcev inštituta namreč potreben predpogoj pri snovanju ustavnih in drugih pravnih aktov (primerjaj Klopčič, Novak-Lukanovič 1991:10). Priznanje etničnih posebnosti Romov v Sloveniji hkrati pomeni, da je treba skupnosti zagotoviti posebne ukrepe za ohranjanje in razvoj »etničnih značilnosti«, ne le sredstva za preživetje »ogrožene socialne skupine« (Klopčič, Novak-Lukanovič 1991:11). Zadnji argument naj bi služil tudi v podkrepitev podmene, da se takšen pristop, ki v prvo vrsto postavlja proučevanje »etničnih značilnosti Romov«, v temelju razlikuje od obravnave Romov kot socialnega problema. Toda ta argument je praktično ponovljen iz raziskovanja v šestdesetih letih (primerjaj Šiftar 1962:1), vendar s to razliko, da proučevalci govorijo skozi kulturno relativistični diskurz o »upoštevanju različnosti«, »drugačnosti«. Pravzaprav je ta navedba para-doksalna, saj npr. Klinar (1991) povezuje Rome z »etnično depriviligiranostjo« in »revščino«, kar jih nemudoma uvrsti v »socialno problematiko«.

Na obeh posvetih, ki ju je (so)organiziral Inštitut za narodnostna vprašanja (1991, 1997 (1999)) so pretresali pravne in politične dokumente o Romih kot nacionalni manjšini (Klopčič 1991, 1999). Romski avtorji so objavili tudi nekatera romska stališča glede nove politične ureditve (Šajnović 1991, Rozman 1991), poročali so o delu političnih in kulturnih romskih organizacij (Horvat 1999; Sarközi 1999) in drugih društev. Posvetili so se predstavitvi socialnih in izobraževalnih politik, ki so se ukvarjale z »reševanjem romskega problema«.

Strokovnim razpravam na obeh posvetih je skupno neproblematično izhodišče, da so Romi kot nacionalna manjšina – ali če se izrazim dosledno legalistično »etnična skupnost« – »realitetno populacijsko dejstvo«, »zagotovljena kvantiteta«, »obče uveljavljeni skrajni in (edini) pomenljivi parameter raziskovanja etničnega« (Šumi 2000:120). Pri omenjenih raziskavah so namreč Romi vedno že vnaprej »objektivno« določeni glede na »etnične značilnosti« in skorajda nikoli glede na lastne opredelitve oziroma glede na avtoatribucijo, kar pravzaprav postavlja pod vprašaj smiselnost tako koncipiranega raziskovanja.

Kultura, etničnost in rasa: zlivanje konceptov in persistentna raba anahronističnih kategorizacij

Uredništvo, ki je izdalo zbornik *Raziskave in gradivo št. 25*, je nadaljevalo s Šiftarjevo idejo, da je s sistemskimi ukrepi in zaščitno zakonodajo možno doseči »integracijo« in preseči izključevanje Romov. Tako so predlagali, da položaj Romov in posebne pravice ter njihovo izvajanje ureja posebni ustavni zakon, kot je to določal ustavni amandma št. 67 iz leta 1989. Ustava Republike Slovenije pravno regulira položaj Romov v 65. členu: »Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon.«²⁵

Verjeli so, da je tako možno uresničiti koncept večkulturne družbe, v kateri naj bi dominantna skupina v stiku z drugo »etnijsko, kulturo in jezikom« ne samo dajala, temveč tudi sprejemala (Klopčič, Novak-Lukanovič 1991:11). Navedba implicira klasično enačbo primordialistično zasnovanih etničnih študijev, ki jo je Barth strnil v enačbo rasa = kultura = jezik (Barth 1969:13). V sklepu, ki povzema poudarek raziskovalne dejavnosti, postulirajo, da naj raziskovanje zajema »etnične značilnosti Romov v Sloveniji«, ki vsebujejo predvsem jezik in kulturo, etničnost pa eksplicitno pojmujejo »rasno«. Sklep namreč poudarja, da je med etničnimi značilnostmi treba sistematično proučevati »zgodovinske«, »kulturne«, »jezikovne« in »druge posebnosti Romov«, pri čemer je treba med drugimi specifičnostmi upoštevati celo »rasne« posebnosti: »Pri tem pa je treba upoštevati, da jih opredeljujejo tudi etnične, rasne, jezikovne in kulturne značilnosti, ki obenem vplivajo tudi na razmerja med različnimi skupinami ter na raven integracije v širšo družbo.« (Klopčič, Novak-Lukanovič 1991:12).

Enačaj med »romsko kulturo«, »jezikom« in »raso« zasledimo praktično pri vseh slovenskih romologih. V konstataciji, da je treba upoštevati »rasne značilnosti Romov«, lahko prepoznamo odmev Šiftarjevega rasističnega opozorila glede »rasnih posebnosti«, ki bi morale biti upoštevane pri zaposlovanju Romov: na to domnevno »genetsko posebnost«, ki naj bi zajemala predvsem posebno raščenost palca, je konstantno opozarjal v svojih delih: v monografiji iz leta 1970 je objavil fotografijo noge s komentarjem *Oj, ta palec*²⁶ (Šiftar 1970:144), v naslednjih letih pa je svojo rasistično konstatacijo o štrlečem palcu še večkrat ponovil: »Prezrli smo, da mnogim Romom palec na nogi raste »skregan« z ostalimi prsti, nekaj problemov je tudi z mrežnico« (Šiftar 1990:131); »Pri takratnem in sedanjem zaposlovanju so bile prezrte njihove genetske posebnosti: položaj palca na nogi in še nekatere druge značilnosti« (Šiftar 1999:144). Njegova krilatica je postala

²⁵ Za pregled posebnih pravic Romov, ki jih določa zakonodaja, primerjaj Winkler (1999:31-33). Posebnega zakona, ki bi reguliral položaj Romov, doslej še niso pripravili niti sprejeli. Vlada je leta 1995 sprejela program ukrepov za pomoč Romom in ustanovila posebno medresorsko komisijo za »vprašanja Romov« (Winkler 1999:29).

²⁶ T.i. »oponibilni palec« velja za eno od komponent za demarkacijo linij: človek/opica. Za to pojasnilo se zahvaljujem Taji Kramberger. Morda bi lahko Šiftarjevim perpetuirajočim se navedbam o štrlečem palcu na nogah pripisali, da insinuirajo na omenjeno ločnico, vsekakor pa so grobo rasistično opozorilo na romsko »Drugačnost«. Rasistične opise štrlečih palcev pri Afričanih, Vietnamcih in Novokaledonskih domačinih, ki so jih zapisali različni raziskovalci, je navedel tudi Alban Bensa (1988).

široko populariziran rasizem, saj praktično vsak, ki se je kdaj s Šiftarjem osebno pogovarjal o romski problematiki, ve zanjo.

V sodobnem času se romska kultura reducira na jezik: »naj opozorim, da je romska kultura – in če hočemo legitimacija identitete – v prvi vrsti jezik« (Žnidaršič, Žagar 1999:346); »bistvo evropske prvobitne romske kulture je ohranjeni materin jezik« (Štrukelj 1999:125); »če bodo romske skupnosti ohranjale svoj jezik, bo živela tudi njihova kultura (Štrukelj, ibid.). Nekatere razvojniške konstatacije, npr. da: »Tragika romskega življa je, da nima volje za oblikovanje funkcionalnega jezika. Njihov jezik je namreč precej siromašen« (Žnidaršič, Žagar 1999:346) – izhajajo iz morganovske inspiracije, po kateri se je glede na sheme razvoja človeštva presojalo tudi razvitost jezika.²⁷

Za romologijo devetdesetih let je značilno predvsem perpetuiranje starih vednosti. V začetku devetdesetih se romologi še eksplicitno sklicujejo na opravljene študije nekje do sredine sedemdesetih let (Štrukelj 1991:36). V zadnjih objavah iz leta 1999 dobimo bralci vtis, da so romologi še vedno aktivni na terenu. Bolj implicitno se poudarja zamejitev časovnega obdobja in o Romih se večinoma piše skozi popolnoma posplošen romološki diskurz. Značilna je skoraj popolna odsotnost refleksije o »reševanju romskega problema« v prejšnjem sistemu, v obdobju od šestdesetih do devetdesetih let; tako se zdi, da je »krivda« za neuspešno »integracijo« implicitno pripisana samim Romom. »Integracija«, ki je bila prej »asimilacija«, se je manifestirala npr. v poskusih proletarizacije in prevzgoje, z argumentacijo, da je potrebno kompenzirati »zaostajanje« Romov za »civilizacijo«, ker bi sicer ovirali napredek (Šiftar 1962:1).

...neoromantična nostalgija in konceptualna brkljarija

Romologija Štrukljeve je nekakšna »neoromantična« nostalgija, ki si prizadeva za čim bolj podrobno, celovito in v preteklost oddaljeno iskanje »tradicionalne romske kulture«, »tradicionalne rodovne organizacije«, ki pa je bila, kot je avtorica ugotavljala že leta 1964, v razkroju. Njene študije v devetdesetih priskrbijo etnološki oris »drugačnosti«; osrednja koncepta sta še vedno »etnos« in »kultura«, deskriptivni trikotnik, ki naj bi konstituiral Rome pa je »indijski nomadski izvor«,

²⁷ V antropologiji je po mnenju Irene Šumi (2000) že Boas presojal (para)lingvistična prizadevanja 19. stoletja, ki so skušala s pomočjo jezika klasificirati tudi ljudstva. Medtem ko veljajo med romologi trditve o enostavnosti in inferiornosti romskega jezika praviloma za neproblematične, si upamo trditi, da ne vedo, da so takšne trditve že zdavnaj zavrnjene. Že Boas je npr. zavrnil vsakršno asociiranje »rasnih« somatotipov s kulturno (jezikovno) enostavnostjo; zavrnil je namig o zvezah enostavnost-inferiornost in sestavljenost-superiornost in poudaril, da je tudi jezik t.i. »primitivnih ljudstev« praviloma kompleksen; prek jezikovne evidence je zavrnil tudi domneve o nedokončani sapienizaciji »primitivnih ljudi«. Ena njegovih argumentacij, ki je prav tako temeljila na etnolingvistiki, je zavrnila tudi morganovski evolucionizem v celoti. Izvirne povezanosti in sorodnosti med jeziki npr. torej ne kažejo niti na kulturno niti na somatotipsko genezo: »s to aksiomatsko ugotovitvijo je Boas vsakršne »posplošene zgodovine človeštva« zavrnil kot dobesedno nezgodovinske«. Boasova izjava po mnenju Šumijeve implicira, da se etnogenetski dogodki nikakor niso ravnali po kaki premočrtni poti od enostavnost k vedno večji kompleksnosti (Šumi 2000:66).

»romski jezik« in »kultura«. Opis etnoloških raziskav iz devetdesetih let se pravzaprav v ničemer ne razlikuje od prejšnjih besedil, saj temelji na etnoloških raziskavah, ki so bile končane do sredine sedemdesetih let (Štrukelj 1991:36). V pisanju ni prišlo do nikakršnih epistemoloških premikov ali novih konceptualizacij, pač pa opazimo konceptualno zmešnjavo in zlivanje konceptov, kot so rasno pojmovane »etnične skupine«, »narod« ter »kultura«: prevladujejo pomeni o razdeljenosti »evropske romske skupnosti« oziroma »evropskega romskega naroda« na »plemena«, izhajajoča iz matičnega plemena, ter denominacija Romov kot »indijskih nomadskih plemen«; morganovski linearizem v interpretaciji romske »prvobitnosti in starožitnosti kulture« – slednji je prisoten tudi pri interpretiranju »razvitosti plemen na različnih stopnjah razvoja« –; trditve o »odmiranju tradicionalnih mitoloških izročil in legend«; konstatacije, da »šege spominjajo na nekdanje animistično verovanje«, kar naj bi bilo značilno za »nomadske prednike romskega ljudstva«; ter hkrati konstatacije o oživljanju romske kulture v posameznih »nacionalnih evropskih družbah« (Štrukelj 1999:128).

Če opisujejo romologi Rome v šestdesetih letih s pomočjo arhetipske podobe Ciganov v šotorih, s konji in ob tabornih ognjih, je za devetdeseta leta značilna in zaželena podoba v romoloških reprezentacijah tista o »civiliziranih«, »socializiranih« Romih, ki hkrati gojijo svoj jezik in ohranjajo svojo »kulturo« (Klopčič, Novak-Lukanovič 1991, Štrukelj 1996:285-288, 1999). Pri tem »kultura« obsega predvsem pisno produkcijo romskega jezika, pa tudi folklorno produkcijo v kulturno umetniškem društvu, o kateri še leta 1995 govorijo kot o »kulturi«, kasneje pa ji pritaknejo predikat »ljubiteljska«; državna sekretarka na Ministrstvu za kulturo pa romsko kulturo izenači z glasbo, ki jo označi kot »neartificialno« in kot »gensko pogojeno ustvarjalnost« (Širca 1999:11). Šiftar pa je v intervjuju ugotovil, da bi romsko »kulturo dela morali oživiti« (primerjaj Žnidaršič, Žagar 1999:348).

... progresivizem, razvoj nacionalne zavesti in razvoj etnične identitete

V šestdesetih so romologi skušali zajeti kompleksnost situacije in analizirati tudi zgodovinske in politične vidike »reševanja romskega problema« (primerjaj Štrukelj 1964, 1980, Šiftar 1962, 1970), vendar se zdi, da so imeli precej specifičen pogled. Od raziskovalcev, ki so sodelovali pri raziskavi *Izolati Ciganov in Calvinistov v Prekmurju* sta le Šiftar in Štrukljeva ostala prisotna v romološkem polju do poznih devetdesetih oziroma do danes. Štrukljeva še vedno ohranja ideološke konstatacije, ki se zdijo presenetljivo podobne socialističnim ideološkim diskurzom. Ko pojasnjuje, da so »nekateri evropske države« uspešne na področju izobraževanja Romov, se ji npr. zapiše, da jim je uspelo »predvsem to, da je romski človek postal subjekt« (Štrukelj 1991:48). Šiftarjeva sociološko inspirirana romologija (1962), iz katere je kasneje nastala monografija o Ciganih *Cigani – Minulost v sedanjosti* (1970), je odeta v progresivizem; izhaja iz pojasnjevanja vzrokov za zaostalost romske populacije (primerjaj Šiftar 1962) ter načinov za odkrivanje kompenzacije razvojnega zaostanka ciganskega »primitivnega ljudstva« (*ibid*). Romolog je imel

tudi konkretne ideje, kako pospešiti napredek romske populacije. »Mislim, da je zelo škodljivo za Rome, če bi jaz govoril to, da so se sedaj vrgli na kramarstvo. Ne, to ni nič. Vi pojdite po sejmih, jih boste videli, to ni nobena perspektiva. Mi smo drugo predlagali. Moj predlog je bil drug. Dogovor o tovarni Mura in s tovarnami, ki imajo odpisane stroje,²⁸ ker stroj ni več sposoben za tekoči trak, v katerem mora igla narediti toliko tisoč bodljajev. Zmeste se in s temi stroji, začnite doma organizirano dejavnost in bi vam Mura ali neka organizacija dala neke stvari. Te predpražnike pa vse to, kar se da skup šivat. In tako vi začnete. Kajti z višjim delom se dvigne tudi višja kultura. Tako je treba začeti. Mi smo tako začeli pred letom 1941 s skupino Baranja. Na žalost, mrtvo je. Tako. Mi smo delali z njimi.«²⁹ Svoj program je ponovil še naslednji dan, ko je nadaljeval z intervijem: »Namreč, to bi človek rad povedal. Da bi poskušali z odpisanimi stroji, je zato, da bi skupina Romov prevzela neko svojo obrtno dejavnost, pa če drugo ne, da bi te predpražnike skup šival, vsaj nekaj. Kajti to, kar je v Prekmurju značilno: Beg, da vse gre v Prekmurju v to, da nekaj prodajajo, da na sejmih se pojavljajo kot kramarji, tu ni perspektive, tu ni perspektive, tu ne.«³⁰

Posebni problem predstavlja prav dejstvo, da se romologiji ni uspelo otresti svojega progresivizma vse do danes: pred in po letu 1991 večina udejstvovanja romologije in romske politike sega v polje zakonodaje. Odseva verovanje, da je prek »zaščitne zakonodaje« hkrati možno zagotoviti napredek romskih skupnosti in zavarovati romsko kulturo pred »izumiranjem«, oziroma natančno rečeno, zaustaviti »trend izginjanja in siromašenja« romske kulture in jezika. »Njihova etnična identiteta se šele postopoma razvija, počasi pa se krepita tudi njihova medsebojna povezanost in samoorganiziranje – zlasti še na kulturnem področju. Upamo lahko, da bo to zaustavilo trend izginjanja in siromašenja romskega jezika in tradicionalne kulture v Sloveniji, ki ga zaznavamo pri proučevanju avtohtonih romskih skupnosti. Pri ohranjanju in razvoju romske kulture se namreč pojavlja vrsta težav (pomanjkanje finančnih sredstev, problem zagotovitve ustreznih prostorov, pomanjkanje ustrezno usposobljenih in za delo pripravljenih kadrov, organizacijske in druge težave, med katerimi kaže omeniti tudi odklonilni odnos okolja do Romov in zlasti njihovega tradicionalnega (načina) življenja.« (Žagar 1998:173-174).

²⁸ Svetlana Slapšak (2000) opisuje, kakšne pomene ima šivalni stroj, ki po njenem mnenju predstavlja večpomensko ikono za ženske. Šivalni stroj, med drugim tudi »simbol tehnične premoči« (Slapšak 2000:78), lahko predstavlja tudi sredstvo protikolonialnega boja, kot npr. v gandizmu. Ponuja tudi možnost posedovanja pri emancipaciji žensk, ko se skozi tečaj šivanja adaptirajo v novo kulturo. V tem ikonografskem kontekstu lahko preberemo simbolično vrednost Šiftarjevega predloga, da bi Romi delali na odpisanih strojih proizvodnje. Čeprav se lahko njegov predlog zdi kot nekakšno sredstvo »boja proti kolonializmu«, ki naj bi omogočal osvoboditev Romov ali pa njihovo vključevanje v družbo, je njegova izjava pomembna zaradi drugih momentov: predlaga delo Romov na domu, znotraj njihovega naselja, kjer bi šivale verjetno predvsem romske ženske. Pravzaprav gre tu za nerefektiran subtilnejši kolonializem, ko »večina« določi načine, kako se lahko »manjšina« vključuje v družbo; pri čemer ne gre za nič drugega kakor za kontrolo: »Z nabavo sredstev protikolonialnega boja se pravice in možnosti žensk zmanjšujejo, ne pa povečujejo!« (Slapšak 2000:79).

²⁹ Intervju posnet 21. julija 1995.

³⁰ Intervju posnet 22. julija 1995. V intervjuju iz leta 1999 je prav tako kritiziral interes Romov iz Pušče za trgovino; poudaril je, da prodaja na sejmih, s katero se ukvarjajo nekateri Romi, ne omogoča »intelektualnega razvoja« (Znidaršič, Žagar 1999:348).

»Razvoj narodnostne zavesti« se v nekaterih primerih preinterpretira v »razvoj etnične identitete«, pri čemer s slednjim pojmom zajemajo predvsem izražanje romskega nacionalizma in organizirano nastopanje v romskih društvih. Hkrati etnično identiteto Romov povezujejo s kulturo revščine (Klinar 1991), kar se kasneje izteče v grobe fašistoidne trditve: »Za romsko etnično skupino bi lahko rekli, da imajo identiteto skupine, ki jo povezuje odklonskost, in s tem obenem ohranja istovetnost.« (Petkovič, Neuvirt 1998:27).

Vpeljava novega koncepta v romologijo: avtohtoni Romi, Romi imigranti in sovraštvo do tujece

V devetdesetih se v romološke diskurze vpelje nova kategorija, privzeta iz manjšinskega prava, ki jo uvedejo kulturne in druge romske politike, med romologi pa je takoj sprejeta in prepoznana za relevanten »koncept«, da ne rečemo za nekakšno analitično orodje, s katerim se uvede za romologe neproblematično in esencialno razločevanje med t.i. »avtohtonimi Romi« in ostalimi Romi, ki so »zgolj imigranti«. Domnevno nov vidik predstavlja prizadevanje, da so »vredni pravne zaščite« in spodbujanja posebnih kulturnih politik le »avtohtoni« Romi. »Pri obravnavanju problematike Romov in romske kulture moramo upoštevati tudi dejstvo, da Romov, ki so se »priselili« v okolico nekaterih večjih mest (praviloma zunaj tradicionalnih poselitvenih območij avtohtonih Romov) in ki so prišli predvsem iz različnih območij nekdanje jugoslovanske federacije, ob uveljavljenih kriterijih ne štejemo za avtohtone Rome v Sloveniji, ampak jih moramo glede na njihov status obravnavati kot eno od obeh (pod)kategorij (i)migrantov, ki jih opredeljujem v nadaljevanju.«³¹ (Žagar 1998:173-174).

Hkrati pa se jih še naprej paradoksalno kategorizira kot »indijske nomade« (Štrukelj 1991, 1996, 1999) in kot »staroselsko ljudstvo severozahodnega predela Indije« (Tancer 1994:43), označuje pa se jih tudi z metaforami »Hefajstovo ljudstvo ognja in vetra« (Tancer 1998:23). Poudarja se njihova edinstvenost: »imajo svoj jezik, različen od drugih Romov«, »imajo drugačno kulturo«, konstituira pa jih tudi »antropološke značilnosti, kot so: temnejša polt, temni naravno skodrani lasje, temne oči in nižja postava« (Tancer 1994:96). Skratka, »slovenski avtohtoni Romi« so edinstveni, biološki atributi pa ostajajo bolj ali manj eksplicitno sprejeti (primerjaj Zadravec 1989; Klopčič, Novak-Lukanovič 1991:12). Zadravec je le dve leti pred prvim slovenskim posvetom o »romski problematiki«

³¹ Žagar razlikuje imigrante (kot posameznike) in imigrantske skupnosti (kot kolektivne subjekte), pri katerih v prvo (pod)kategorijo uvršča državljane R Slovenije, ki so pripadniki drugih »nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti« (Žagar 1998:175); v drugo podkategorijo uvršča »tipične« imigrante-priseljence, ki nimajo slovenskega državljanstva, imajo pa v Sloveniji stalno aličasno bivališče. Medtem ko Žagar trdi, »da Slovenija sledi trendom razvoja v Evropi« pri politiki manjšin, je zelo zgovoren podatek, da je bila omenjena politika, ki uvede distinkcijo med avtohtonimi in ostalimi neavtohtonimi Romi predmet kritike v poročilu komiteja o odpravi rasne diskriminacije, ki ga je pripravila Organizacija združenih narodov, v katerem je problematizirana slovenska manjšinska politika zadnjih desetih let po osamosvajanju. Večini romologov (npr. Šiflar 1994, Tancer 1994, Zadravec 1989, Štrukelj osebna komunikacija, Žagar 1998) se zdi omenjena distinkcija popolnoma neproblematična, kar lahko spet upoštevamo kot dokaz o sokreiranju in reproduciranju političnega oziroma ideološko kontaminiranega diskurza o Romih v romologiji.

zapisal: »*Tej pozitivni genetski osnovi, ki se je prenašala iz roda v rod, se lahko Romi zahvalijo, da so se ohranili kot avtohtona etnična skupina!*« (Zadravec 1989:88). Njegova rasistična teorija doslej ni bila deležna nikakršne kritike, pač pa služi utemeljitvi, tako kot biološke antropološke in medicinske raziskave iz šestdesetih let, da so »Slovenski Romi« posebna, z biologičnimi atributi utemeljena skupina; njegove konstatacije so tako v funkciji determiniranja skupine ljudi, ki jo s pravno denominacijo utemeljujejo kot »avtohtono«. »Rasne opredelitve« se pojavljajo tudi v drugih kontekstih: npr. pri pojasnjevanju specifičnosti izobraževanja Romov, ki naj bi ga ovirala njihova subkultura, se mimogrede navrže še rasializirano »antropološko oznako Romov« (Tancer 1999:96). Ta navedba implicira, poleg rasnega pojmovanja »avtohtonih Romov«, da naj bi težave pri izobraževanju povzročala njihova »vrojena subkultura«³² (primerjaj Tancer 1994:97).

Znanstveni rasizem, ki je značilen za slovenske romologe, elaborira tudi utemeljitev, da je slovenska romologija posebna npr. zato, ker monografiji romologov Šiftarja in Štrukljeve, ki po Tancerju »*sodita med najžlahtnejše slovstvo o Romih tako pri nas kot tudi v svetu*« (Tancer 1994:34-35), predstavljata »*spoznanja in dosežke o avtohtonih Romih na Slovenskem*« (primerjaj Tancer 1994:30). Dodatni vidik, ki ga na tem mestu le omenjamo, zasluži pa posebno analizo, pa je vpeljava trditve o sovražnosti »avtohtonih Romov« do »tujcev«: »*Poseben problem je močna (včasih tudi nekolikanj sovražna) razdvojenost med avtohtonimi Romi in Romi priseljenci*« (Šiftar 1994:11), v kateri prepoznavamo stališča slovenske nacionalistične politike, ki je izključevalna tako do imigrantov Romov kakor tudi do drugih imigrantov iz bivše SFR Jugoslavije.

Rdeča luč za romologijo: ko predmet romologije določajo politične kategorizacije

Revitalizacija romologije je povezana s priznavanjem posebnega statusa Romom v novi ustavi Slovenije. Poseben problem je hkratio zapiranje romologije v svoj lastni krog³³ in zoževanje proučevanja na »avtohtone Rome«. Romi in proučevalci romske kulture izven meja novo nastale slovenske nacionalne države niso predstavljali večjega akademskega interesa za slovenske, tradicionalistično orientirane romologe. Lahko bi trdili, da slovenskim romologom tudi znanstvena produkcija, ki je povezana z območjem bivših republik SFRJ, ni več predstavljala tolikšnega znanstvenega interesa, kar je razvidno iz različnih referenc. Tradicionalistično koncipirana romologija je sodelovala z oblastmi (Piasere 1994, Williams

³² Tancer »vzgojno zanemarjenost« Romov povezuje z njihovo subkulturo. Njihova »vzgojna zanemarjenost« naj bi torej ne bila relatiiven pojav: »*Pri njih opazimo pojav vzgojne zanemarjenosti v vsakem njihovem okolju, v katero se vključujejo, in v vsaki primarni celici – družini.*« (Tancer 1994:97).

³³ Prezarte reference, ki zajemajo prispevke o »neavtohtonih« Romih in ki niso uvrščene v slovenski romološki krog, so npr. Jezernik (1993, 1996, 1997) – njegovo pisanje bi sicer zaslužilo posebno pozornost – in raziskovalno delo mednarodno priznanega etnomuzikologa Svaniborja Pettana, ki objavlja v številnih uveljavljenih tujih revijah in deluje tudi v humanitarnih projektih (Pettan 1992a, 1992b, 1996a, 1996b, 1997, 1999, 2000).

1989, Willems 1998), prav tako pa je bilo kolaboriranje romologije z oblastmi navzoče v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja; to je bilo predmet kritične analize in tudi antropološke analize (Acton 1973, 1997b, Acton in Mundy 1997, Stewart 1997, Williams 1989). Nekateri raziskovalci si prizadevajo za novo interpretativno linijo, ki postulira nove razprave o zgodovini Ciganov. Ta naj bi upoštevala odpore Ciganov do politike nacionalnih držav v moderni Evropi ter do politik, ki naj bi regulirale življenje romskih skupin; prispevala pa naj bi tudi k spremenjeni interpretaciji zgodovine Neciganov (primerjaj Asseo 1989, Kaprow 1982, 1991).

Če primerjamo slovensko romologijo z romskimi študiji in antropologijo Ciganov, lahko ugotovimo, da v Sloveniji pri revitalizirani in perpetuirajoči se romologiji od devetdesetih let in praktično do danes romologi niso modificirali svojih metodoloških izhodišč vede, niti ni bil moderniziran njen konceptualni aparat; spremenili so le besedišče, ki bi nepoučene bralce utegnilo zavesti, da je prišlo do na novo reflektiranih problematik in morda do premika k avtonomiji romskih študijev. Toda slovenski romologi so še vedno prepričani v nujnost z državnimi regulativi utemeljenega »reševanja romskega problema«, pri čemer ne reflektirajo, kako so različne politike to vprašanje urejale doslej, in npr. dosledno zavračajo kritično analizo represivnih legalističnih uredb. Navadno opisujejo in povzemajo omenjeno problematiko; pri tem se informirajo prav pri politikah, neupoštevajoč različne represivne učinke oblasti, njihove implikacije ter način, na katerega oblasti reprezentirajo Rome, kaj šele, da bi na terenu preverjali, kako legalistični ukrepi pravzaprav delujejo.

Prav tako ni bila reflektirana vpletenost romologov v romske politike; mislimo na politike, ki so v sozvočju z državnimi politikami in npr. ne izvajajo kritične analize lokalnih politik ob dogodkih, ki kažejo na diskriminacijo Romov,³⁴ niti ne kritizirajo npr. pravne delitve Romov na »avtohtone« in »alohtone«, pač pa jo, kakor je prikazano, tudi sami utemeljujejo. Takšna naravnost romologije zastavlja ne le mnoga epistemološka vprašanja, pač pa tudi številne etične zadržke.³⁵

Da raziskovalci producirajo ideološki in nacionalistični diskurz, se potrjuje tudi v predlogu, ki je bil oblikovan po zgledu pravnih določb; za romsko skupnost naj bi bilo najustreznejše poimenovanje »etnična skupnost« ali »manjšina«. Izbor sintagme »etnična skupnost« podkrepijo z ideološko utemeljenim in ne analitskim argumentom, da je sicer »narodnost« termin, ki naj bi po nekaterih teoretikih zajemal tako »narodnostne« kot tudi druge manjšine. Po tej plati naj bi bila

³⁴ Analizo diskriminacije Romov prikazuje npr. Erjavec, Hrvatinić, Kelbl (2000); diskriminacije in rasizem pa ne pritegnejo analitske pozornosti slovenskih romologov. Za prikaz kulturnega šovinizma pri obravnavi primera domnevne spolne zlorabe deklice v slovenskem sodstvu primerjaj Jezernik (1996, 1997).

³⁵ Seveda ne podlegamo utvari, da oblasti in različne nacionalistične politike ne bodo zmerom skušale izrabiti znanstvenih izsledkov za svoje ukrepe, pritiske ter omejevanja Romov; prav nasprotno – raziskovalci se zavedajo možnosti izrabe njihovega dela in zato bolj ali manj uporabljajo različne prijeme. Britanska antropologinja Judith Okely (1999), ki se je dobro zavedala teh konsekvenc, ni le spremenila imen svoji informatorjev, pač pa se je odločila, da o nekaterih stvareh ne bo pisala v svoji monografiji (Okely 1983). Nekateri etnografske podatke, ki jih ocenjuje za relevantne za antropološko vednost, je reflektirala po skoraj 25 letih, ko se ji zdi, da je zaradi časovne distance praktično nemogoče identificiranje informatorjev (Okely 1999); tako je tudi skušala preprečiti, da bi njene izsledke uporabile oblasti za kakšne morebitne korektivne ukrepe v okviru romskih politik.

zahteva, da Romi dobijo »status narodnosti«, upravičena. Vendar pojasnjujejo, da je pojem »narodnost« opuščen in nadomeščen z izrazom »narodna ali narodnostna manjšina« za Italijane in Madžare v Sloveniji,³⁶ s skorajda komičnim argumentom, da izraz ni uveljavljen »v svetu«, je »ideološko obremenjen« in zato »dokaj neprimeren«³⁷ (primerjaj Klopčič, Novak-Lukanovič 1991:22). Kakor da sam »narod« ne bi bil zamišljena skupnost oziroma kulturno konstruirana kategorija, kot menijo nekateri antropologi v sodobni antropologiji etničnosti in nacionalizma (npr. Anderson 1996, 1998).³⁸

Zgoraj navedena argumentacija nas napeljuje na misel, da gre za ignoriranje vednosti vsaj iz antropologije etničnosti in nacionalizma, v kateri sicer ni analitskega konsenza pri določanju tega političnega fenomena, niti ni široko sprejetih definicij nacionalizma,³⁹ ob povedanem lahko trdimo, da gre tudi za dosledno preziranje epistemoloških in vsebinskih investicij romskih študijev na eni ter antropologije Ciganov na drugi strani.

Po mnenju slovenskih raziskovalcev naj bi bilo očitno, da je za »romsko skupnost najustreznejša oznaka etnična skupnost ali manjšina«, ki naj bi prav tako poudarjala njihove »etnične značilnosti (jezik, kultura)« in ki naj bi obvezovala državo k »spoštovanju teh različnosti« (primerjaj Klopčič, Novak-Lukanovič 1991:12). »Pozitivni koncept za zaščito manjšin« naj bi zagotovil posebne pravice in zaščito, da bi bili lahko »enakopravni«. V letu 1999, ob objavi drugega zbornika, ni prišlo do kakih pomembnejših premikov v stališčih.

Slovenska romologija je v akademskem prostoru marginalna, neinformirana je o dosežkih sodobnih romskih študijev in omejena je praktično le na slovenski nacionalni teritorij. Ni marginalna le zato, ker se ukvarja s skupino ljudi, ki velja za marginalizirano – antropologi so se tako ali tako bolj ali manj zanimali za marginalizirane skupine – pač pa teži k oblikovanju »ekskluzivnega intelektualnega področja«, kar je po mojem mnenju neprimerno, da ne rečem nedopustno. Prav marginalnost in zaprtost vase ter v svoje nacionalne meje omogoča slovenski romologiji zgostitve antropoloških anahronizmov, kar se odraža tako v naboru tematik, ki jih raziskovalci proučujejo, kakor tudi v konceptualizaciji in diskurzu njihovih besedil.

Slovensko romologijo torej predstavlja vse, kar je v zvezi z Romi; zdi se, da ni ločnice med romskimi politikami, socialnimi in izobraževalnimi politikami, ipd.,

³⁶ Pojasnili so, da je pojem »narod(nost)na manjšina« »najširše uveljavljen« v svetu; je »objektivno dejstvo«; s statističnega vidika predstavlja »manjšinske skupnosti«; pojem je »vezan na obstoj nacionalnih držav, »matičnega naroda« in »njegove države« - navadno sosednje države državi, v kateri »narodna manjšina« živi.

³⁷ O statusu Romov (Ciganov) v Evropi primerjaj v: Jean-Pierre Liégeois in Nicolae Gheorghe: »Roma/Gypsies: A European Minority« MRG International Report (1995/4), tudi Gheorghe in Mirga 1997: *The Roma in the 21st Century - A Policy Paper Project on Ethnic Relations*, New York.

³⁸ Po Andersonu je nacionalizem moderen pojav, »kulturni artefakt posebne vrste« (Anderson 1998:12), »naroda« pa je »zamišljena politična skupnost« (Anderson 1998:14).

³⁹ Struja primordialistov trdi, da etnične vezi in etnično članstvo, kar Smith imenuje *etnijska (ethnie)*, obstaja že »od nekdaj« in se po primordialističnem prepričanju konvertirajo v nacije (*nations*), medtem ko struja instrumentalistov nasprotno trdi, da so nacije pojav modernosti (Anderson 1996:10). Nekateri razvrščajo teoretizacije o etničnosti in nacionalizmu še v vmesno varianto (Jones 1997; za teoretizacije etničnosti in nacionalizma primerjaj še Eriksen 1993, Jenkins 1997 ter Šumi 2000).

pač pa omenjene politike predstavljajo kar romologijo samo. Zdi se, da odsotnost terenskega raziskovanja – prakticanje slednjega je praktično konstitutivna zahteva romskih študijev in antropologije Ciganov, izhajajoča iz njihove specifične narave –, praktično za nikogar med romologi ne pomeni problema. Ekstenzivno raziskovanje slovenskih romologov, ki so podobni »antropologom na verandi«, lahko označimo za »romologijo na romskih taborih«, »romologijo na vrtu spominov«, »romologijo v zdravniški oziroma psihoterapevtski ordinaciji«, »romologijo v šoli« ipd., vse redkeje pa za »romologijo na terenu«. Čeprav je zbiranje etnografij ob ustrezni metodologiji na omenjenih mestih lahko popolnoma kredibilno, ne more biti edino, kar velja v večini njihovih primerov. Zlasti sporno je, da romologi še vedno izhajajo iz etnografske evidence, ki je bila pretežno zbrana v šestdesetih letih (pri tem težavo predstavlja dejstvo, da so bili že tedaj usmerjeni v raziskovanje »tradicije«, ki so jo umestili v nedoločeno preteklost, raba etnografskega sedanjika pa to zamegljuje). Zaradi terenske izkušnje iz šestdesetih let in zaradi občasnih domnevno krajših stikov z Romi, ki jih romologi nikoli ne specificirajo, si lastijo nekakšno pravico »reprezentacije objektivne realnosti« tudi na začetku devetdesetih let in v poznih devetdesetih letih, čeprav že dolgo niso več intenzivno raziskovalno dejavni na terenu. Zdi se, da gre za nekakšo domnevo, da je tam že tako ali tako »vse raziskano«.

Odsotnost terenske izkušnje in slaba informiranost o sodobnih strokovnih tematikah romskih in ciganskih študijev ter antropologije Ciganov na eni, ter dejavno nastopanje slovenskih romologov na posvetih in sporadično objavljane tradicionalističnih in vse poljudnejših besedil na drugi strani, nas vodi k sklepu, da si lastijo domala popolno kompetenco za presojo strokovnih in političnih vprašanj. Ob terminološki in konceptualni orodjarni, s kakršno razpolagajo, niti ni čudno, da se jim – tudi v pičlih in redkih odhodih na teren – potrjuje ravno to, kar prejudicirajo že doma, da bodo videli na terenu.

Moč romoloških avtoritet in nezmožnost upoštevanja epistemoloških preskokov

Pri sondaži terena na začetku leta 1995 in kasneje pri terenskem delu ter iskanju arhivskih virov (leta 1995 ter leta 1999) so različni akterji zatrjevali, da je preteklost Romov skorajda dokončno raziskana; celo priporočeno mi je bilo, naj se kot mlajša raziskovalka ukvarjam bolj s sodobnostjo, z življenjem in kulturo, ki jo živijo sedaj, za preteklost pa naj bi bili eksperti starejši romologi – hkrati pa so tukaj alarmantne trditve, da njihova tradicionalna kultura izginja. Avtoritete so bile tudi reprezentirane, kakor da bi na tem področju razpolagale praktično z vso vednostjo. V pokrajinskem etnografskem muzeju je moj raziskovalni interes zbujal začudenje, saj je o Romih praktično vse zapisala etnologinja dr. Štrukljeva. V Pokrajinski študijski knjižnici so mi toplo priporočili, naj obiščem dr. Vaneka Šiftarja z argumentacijo »*veste kaj, on ma Rome v malem prstu*«. Priporočilo knjižničarja je insinuiralo, naj ne tratim časa z brskanjem po arhivih, saj omenjeni

romolog tako ali tako »vse ve« o Romih. Ob takšnih priporočilih sem spoznala, kolikšno avtoriteto pravzaprav pomenijo romologi za nekatere ljudi, ki se z Romi ne ukvarjajo študijsko.

Judith Okely (1999) sama je ob karikiranju njenih teorij ter ob kritikah monoprostorskega in mono-rasnega izvora vseh Ciganov, ki so preinterpretirane krožile po internetu, opozorila, da lahko teksti postanejo preteksti za napačno branje. Ravno njeno opozorilo o pretekstualnostih, ki določajo interpretacijo branih besedil, lahko postavimo za utemeljitev zahteve po kritičnem vrednotenju dosežanja slovenske romologije. Šele poglobljeno branje ter vzporedno primerjanje s sodobnimi romskimi študiji in antropologijo Ciganov omogoča epistemološki prelom. Odsotnost kritične refleksije bi namreč pomenila soglašanje z opisanimi tradicionalističnimi romološkimi izhodišči. Omenjeno opozorilo o pretekstualnosti tekstov, ki lahko prispevajo k napačnemu branju, velja upoštevati tudi pri oblikovanju percepcije in interpretacije etnografske evidence na terenu. Zatorej velja analizo romološke produkcije interpretirati za etnografsko evidenco vednosti o Romih v polju slovenske romologije ter odnosa oblasti, pa tudi raziskovalcev do Romov. Poseben problem pri tem je nereflektirano branje tradicionalistično orientiranih romologij, ki večinoma datirajo v 19. stoletje in so utemeljene v filološki in folkloristični tradiciji ter razsvetljenskih in romantičnih konceptualizacijah o »civilizaciji«, »primitivnosti« ter o »kulturi«. Za neobveščenega bralca predstavlja zagato še sesedanje znanstvenih konceptov v ljudske rabe in obremenjenost romologij z »implicitno socialno vednostjo« (Van de Port 1998: 97)⁴⁰.

Piasere se je s pomočjo metafore velikega specialista za kulturo južne Italije de Martina, ki je raziskovanje na terenu označil za »škandal etnografskega srečanja«, spraševal, zakaj univerzitetni profesorji vse do današnjih dni nalagajo svojim študentom »škandalozno srečanje« s Cigani. Profesorji naj bi delegirali izkušnjo spoznavanja Ciganov svojim študentom, ki so predvsem neizkušeni. Cigani naj bi tako predstavljali idealni etnološki laboratorij za študente, za večino profesorjev, ki si zagotovijo financiranje kakšnega od bolj eksotičnih terenov, pa naj bi bili manj atraktiven objekt proučevanja (Piasere, 1989:102).⁴¹ Če odhajajo na teren študenti, ki so manj teoretsko poučeni o naštetih vprašanih in imajo manj izkušenj, lahko postanejo tradicionalistična besedila romologov kriterij oziroma vodilo za zbiranje etnografske evidence na terenu. Zatorej ni čudno, da so opisi ciganske oziroma romske kulture pogosto eksotizirani in banalizirani, posledično pa imajo romski

⁴⁰ S tem izrazom, ki ga je izpeljal po Michaelu Taussigu, označuje neizrekljivo in iz izkušenj izhajajočo skrito vednost, ki se artikulira v šalah, filmih, na karnevalih, maškadarah, v otroških igrah, ob športnih dogodkih, v vojnah, pa tudi v raznovrstnih pisnih besedilih, kot so literatura, pesmi, zgodbe, drame in, kot ilustrira v svoji študiji, v nekaterih etnografijah o Romih (Van de Port 1998:148-153).

⁴¹ Pojasnjuje, da so antropologi preferirali študij eksotičnih družb in neevropskih ljudstev; Romi pa so postali njen objekt šele, ko so v času protikolonialnih gibanj začeli antropologi proučevati tudi »domače terene«. V sedemdesetih letih, ko so posamezni antropologi – med njimi Okely – delali terenske raziskave, je v Sloveniji izšla folkloristično in progresivno orientirana romološka Šiftarjeva monografija (1970). V sedemdesetih in osemdesetih letih, ko so začele izhajati antropološke monografije, ki so bile rezultat poglobljenega in daljšega intenzivnega terenskega dela, je v Sloveniji izšla tradicionalno bolj folkloristično orientirana ekstenzivna študija etnologinje Štrukljeve (1980). Spremenjeno perspektivo znotraj socialno oziroma kulturno antropoloških študijev o Ciganih predstavljajo študije, ki jih Piasere označuje za eksperimentalne etnografije in se začenjajo v osemdesetih letih dvajsetega stoletja (več o tem Piasere 1994).

študiji marginalen status ipd.⁴² Marginalni status romologije lahko posameznim raziskovalcem pomeni tudi prednost, saj dopušča tudi neprofesionalen pristop k področju, možnost za lastno uveljavitev.

Če je Piasere (1989) ob 30. obletnici revije *Études Tsiganes* razpravljal o škandaloznosti dejstva, da so v Italiji Cigani ekskulzivni antropološki teren za študente, bi lahko njegovo razpravo razširili še na reprezentacijo strokovnega znanja v slovenski romologiji. Ni škandalozno le ekskluzivno prilaščanje romologije pri nekaterih avtoritetah, pač pa tudi eksplicitno podpiranje oblastnih politik ter izkrivljeno reprezentiranje vednosti v romskih študijih in antropologiji Ciganov. Rešitve seveda ne vidimo v tem, da polje zgolj preimenuje svoje problematike, kar je siceršnja praksa tudi v »slovenskem narod(nost)nem vprašanju« (Šumi 2000). Čas bi že bil, da se prižge rdeča luč za takšno romologijo, ki sama prispeva k diskriminaciji Romov. Takšna, kakršna je, bi s tem dejanjem najbrž največ prispevala k njihovi emancipaciji.

Alenka Janko Spreizer

Institutum Studiorum Humanitatis (ISH)

Breg 12, Ljubljana, Slovenija

e-mail: spreizer@ish.si

Povzetek

Avtorica v prispevku analizira slovensko romologijo, kakor jo opredeljujejo akterji sami ob zgledih iz raziskovalnih projektov o Romih, ki so jih izvajali v Sloveniji v letih od 1960 do 1962 in naprej ter ob pregledu občasnih objav romskih problematik⁴³ od leta 1991 dalje.

Analiza romologije v pričujočem besedilu uporablja konceptualno orodjarno iz študijev etničnosti in nacionalizma oziroma se naslanja na formalistični model

⁴² O položaju romskih študijev, zlasti še o njihovi marginalnosti in izoliranosti znotraj antropologije o Ciganih/Romih so teoretizirali tudi antropologi (npr. Piasere 1989, 1994; Okely 1994) in socialni zgodovinar Willems (1998).

⁴³ Z »romskimi problematikami« mislimo na objave, ki jih slovenski romologi prezentirajo za romologijo, oba izraza pa sta problematična zaradi svoje neeksplicitnosti. Raba izraza »romologija«, ki ji ponekod rečejo tudi »ciganologija«, je tako zlorabljena, da jo v sodobnejših romskih oziroma ciganskih študijih opuščajo ali pa jo uporabljajo le kot metaforo za tradicionalistične in anahronistične študije o Romih oziroma Ciganih. Pojemovna zveza »romska problematika«, ki jo v romološkem diskurzu uporabljajo včasih kot sinonim za romologijo, implicira, da »romologom« predstavljajo problem Romi oziroma vsi problemi v zvezi z njimi. Ker avtorica dokaže, da njihova stališča, ki jih predstavljajo za znanstvena, niso primerljiva s sedanjim epistemološko izrisanim poljem študijev o Romih, se zdi izraz »romska problematika« manj zavajajoč od izraza »romologija«. Z Georgesom Canguilhemom lahko rečemo, da je sedanja slovenska romologija kvečjemu »znanstvena ideologija«, pri čemer naj bi znanstvene ideologije bile »diskurzi z znanstveno pretenzijo, ki jih oblikujejo ljudje, ki so na tem področju šele dozdevni ali domišljivo si znanstveniki« (Canguilhem 1987:15). Tudi pojem »problematika« v Slovenskem slovarju knjižnega jezika vsebuje semantično navezavo na različne vede in znanost. Avtorica v članku prikaže, da slovenska romologija, ki jo predstavlja v nadaljevanju članka, nima lastnosti znanstvenega *logosa*; izraz »romologija« je po mnenju avtorice zavajajoč, saj se neposredno navezuje na *logos*; pojem »romska problematika« pa se zdi v nekaterih kontekstih tega prispevka ustrenejši od »romologije«, ker je za razliko od slednjega povezanost z *logosom* pri prvem pojmu le implicitna. Vsekakor pa bi tu le nakazani problem zahteval bolj poglobljeno analizo.

etničnosti, ki je bil razvit v antropologiji (Eriksen 1993; Šumi 2000) ter na romske študije (Acton 1974, 1989, 1997a, 1997b, 1998, Hancock 1979, 1987, 1997a, 1997b, 1999, Acton in Mundy 1997) na drugi strani. Romologijo bere skozi lastno etnografsko evidenco, zbrano na terenu v letih od 1995 do 2000 in jo umešča v polje vednosti o Ciganih oziroma Romih, kakršna se predstavlja v sodobnejšem antropološkem pisanju od osemdesetih let dvajsetega stoletja naprej (Lemon 2000, Mirga 1987, 1992, Okely 1983, 1994a, 1994b, 1997, 1999, Piasere 1985, 1986, 1989, 1994, Stewart 1997a, 1997b, 1999, Silverman 1988, Sutherland 1975 [1986], Van de Port 1998, Williams 1984, 1989).

Posamezni raziskovalci romskih problematik v Sloveniji trdijo, da v Sloveniji obstaja daljša romološka znanstvena tradicija. Zapisano je bilo, da se začenja z Miklošičevimi filološkimi raziskavami romskih narečij, nadaljevala naj bi se prek Trdine in Koštiala do pionirske raziskave *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju* v letih 1960-1962; sestavljajo jo še sporadične objave posameznih monografij in člankov do devetdesetih let (Šiftar 1970, 1978, 1988, 1989a, 1989b; Štrukelj 1977, 1980, 1989; Zadavec 1989) ter raziskave v devetdesetih letih (Šiftar 1994, 1996, 1999, Štrukelj 1991, 1996, 1997, 1999, Tancer 1991, 1994, 1998, 1999a, 1999b, 1999c, Žagar 1998; *Romi na Slovenskem 1991, Izboljšanje položaja Romov v srednji in vzhodni Evropi 1999*). Zatrjevanje o veličini slovenske romologije je zbudilo raziskovalno radovednost, podrobno branje romologije pa je omogočilo diagnosticiranje njene kompleksne problematike: tradicionalistično konceptualiziranost in rabo zastarelih, anahronističnih analitskih konceptov; neinformiranost glede sodobnih elaboracij v romskih oz. ciganskih študijih, ki so prezentni v anglofonem in frankofonem prostoru; neskončno perpetuiranje že kar arhetipskih romoloških tematik, ki se v skrajnosti iztečejo v rasistični in diskriminatorni diskurz o Romih in odnosu do njih. Članek nima filoloških ambicij in se ne posveča proučevanju Miklošičevih filoloških raziskav romskega jezika, pač pa analitično pretresa romologijo, ki je nastala v okviru raziskave *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju* (1962). Študija velja med slovenskimi romologi še vedno za sodobno in temeljno, lahko bi rekli skorajda za nedotakljivi fetiš, saj se po letu 1962 še niso lotili njenega kritičnega branja, četudi je romologija v devetdesetih letih doživela nekakšno revitalizacijo.

Dodatna zahteva po kritičnem reflektiranju slovenske romološke produkcije se je izoblikovala tudi zaradi skorajda kulturnih avtoritet, h katerim so informatorji na terenu vedno znova napolnili avtorico, pa tudi zato, ker posamezni romologi sami povzdigujejo romologijo v vrh »zakladnice romologije« (Tancer 1994:28) in kar grandomansko vrednotijo dosežke romologije, ko jih primerjajo s »svetovnimi«; njihovim navedbam se lahko očita vsaj neupoštevanje sodobne in na novo reflektirane teoretizacije v okviru romskih študijev.

Avtorica pokaže, da v slovenski romologiji prevladujejo že presežena in v antropoloških krogih kritizirana razsvetljenska pojmovanja o univerzalnem razvoju civilizacije (Stocking 1987:19, povzeto po Jones 1997:41). V romologiji so prezentne konceptualizacije »kulture« in »etničnosti«, ki so do današnjih dni interpretirane »rasno«. Konceptualizacije rase so na eni strani povezane z antropološko

tradicijo 19. stoletja in anatomskimi študiji iz tega obdobja, ki praktično do danes implicirajo, da so mentalne in kulturne lastnosti determinirane z »raso« in se neposredno reflektirajo v fizični strukturi. Na drugi strani so konceptualizacije »rase« povezane z etnološko tradicijo, ki jo je spodbujalo romantično gibanje v poznem 18. in zgodnjem 19. stoletju in ki je dajala poudarek na filologijo ter nacionalno genealogijo. Članek analizira konceptualizacije v slovenski romologiji, ki jih navdihuje socialni oziroma kulturni evolucionizem, ki je postavil evolucijski okvir in prispeval k rekonfiguraciji obstoječih rasnih kategorizacij znotraj prostorske ter časovne hierarhije napredovanja, pogosto izraženega kot tekmovanje, »naravna selekcija«. Avtorica prikaže načine ohranjanja konceptualizacij »kulture« in »etničnosti«⁴⁴, ki jih romologi razumejo idiosinkratično; v slovenski romologiji prevladuje linearni progresivizem z morganovsko obarvanim izrazoslovjem, ki nenehno umešča ljudi, ki so jih opredeljevali za Cigane, na nizko stopnjo v lestvici razvoja civilizacije, med »vsestransko zaostale večje skupine ljudi« (Šiftar 1962:1) ter analizira hkratne rabe anahronističnih konceptov »rasa«, »etnična skupina«, »etnos«; rabe pravno statusnih konceptov kot so »etnična skupnost« in »narodnost« ter konjunktore v strokovnem in političnem diskurzu, kakršen je značilen za manjšinsko pravo in državno oblast.

Tudi po revitalizaciji romologije se ohranijo tradicionalistično koncipirane problematike, kakor da ne bi bilo v teoriji etničnosti in nacionalizma epistemoloških prelomov npr. v okviru t.i. nove etnografske evidence, in kakor da novejša raziskave niso privedle do novih reflektiranih teoretizacij v polju romskih študijev in antropologije Ciganov. V slovensko romologijo niso bili privedeni izsledki sodobnih romskih študijev, z izjemo nekaterih zgolj bibliografskih navedb, zlasti pa je slovenska romologija obšla socialno ali kulturno antropologijo Ciganov. Manjkajo torej izsledki, ki so prevladujoči zlasti v zahodnem anglofonem in frankofonem prostoru. Omenjeni študiji so v sedemdesetih začeli na novo organizirati raziskovalno perspektivo in na novo reflektirati problemsko polje, v osemdesetih in devetdesetih pa so doživeli razmah. Slovenski romologi ne reflektirajo spremenjene perspektive kljub sicer redkim posameznim navedbam avtorjev iz sodobnejših romskih oziroma ciganskih študijev, kar bi lahko bralca napeljalo na misel, ali jih nemara namenoma ne ignorirajo zaradi svoje samozadostnosti.

Članek opozarja, da velja omenjeni *topos* romologije postaviti v kontekstualni okvir nacionalizma v Sloveniji. Ni namreč naključje, da se je o »slovenski romologiji« začelo govoriti ob procesih osamosvajanja in bolj eksplicitno po osamosvojitvi ter po tem, ko je bilo v ustavi Republike Slovenije določeno, da

⁴⁴ Barth (1969:13) je generalizacijo tradicionalnih načinov klasificiranja ljudstev v človeški vrsti izrazil v enačbi rasa = jezik = kultura. Siân Jones (1997) pojasnjuje, da je bilo zlivanje pomenov kulture in jezika s pomeni biološke rase v 19. stoletju kombiniran produkt številnih precej različnih teoretskih pristopov: 1) lingvističnega pojma rase, ki je bil osrednji v »etnoloških« in komparativnih filoloških tradicijah; 2) rasnega determinizma fizično »antropološke« tradicije, ki je prevzela neposredno, fiksno korelacijo med fizično obliko in strukturo ter mentalnimi in kulturnimi sposobnostmi; 3) razširjenega prisvajanja lamarkijanskega predloga, da bi pridobljene kulturne karakteristike lahko postale podedovane, kar je služilo kreptitvi nerazločnega povezovanja rase z nacionalnimi, kulturnimi in lingvističnimi skupinami; 4) socialno darvinistične koncepcije o vzporednem odnosu med kulturno in fizično evolucijo. Jones pojasnjuje, da so ti teoretski pristopi prispevali k distribuciji odnosov med ločnicama fizične in kulturne različnosti pri klasifikaciji ljudstev; po Jonesovi je evidentno, da so odnosi med koncepti rase, jezika in kulture v 19. stoletju bili vse prej kot nekomplikirani (Jones 1944:43-44).

pravni položaj Romov določa poseben zakon. Tudi prva poglavja o slovenski romologiji kot posebni vedi so bila zapisana po letu 1991 (Tancer 1994), kar napeljuje na misel, da je bilo omenjeno polje s strokovnimi pretenzijami prej v funkciji slovenskega etničnega nacionalizma, ki si je bolj prizadeval za invencijo tradicije slovenske romologije, kakor da bi šlo za kakšna globlja eruditska prizadevanja. Avtorica dokaže, da v slovenski romologiji kljub epistemološkim prebojem v etničnih študijih in študijih nacionalizma ter kljub na novo reflektirani problematiki znotraj romskih študijev in romskega nacionalizma praktično ni prišlo do pomembnejših vsebinskih ali konceptualnih sprememb v obsegu romoloških problematik. S pomočjo branja dekonstrukcije zgodovine romskih študijev (Willems 1997, Willems, Lucassen 1998) ter ob branju epistemološko orientiranih poglavij iz romskih študijev pokaže, da ima romologija t.i. slovenskih romologov manj znanstveno tendenco in prej soglaša z oblastnimi politikami, kar lahko prispeva h kolonialnemu odnosu do Romov, ne pa k njihovi emancipaciji. Osnovni problem je namreč, da strokovni romološki diskurz tako v šestdesetih letih, kamor romologi postavljajo začetek sodobne romologije, kakor tudi v devetdesetih, ko romologijo revitalizirajo, praktično sovpada z diskurzom državne oblasti. Gre za to, da se pri strokovnem pisanju o Romih sistematično uporablja pravne statusne kategorije, kot so »manjšina«, »etnična skupina«, »avtohtonost« ipd. predpostavljajoč, da gre za znanstvene, analitske kategorije. Ob tem se zdi, da je skrb romologov za aktualno in sodobno teoretizacijo romologije postranskega pomena in da je tako v šestdesetih kakor v devetdesetih letih v ospredju skrb za »pomoč« Romom. Slednja se manifestira na način, da odvezuje to skupino ljudi od akterske vloge in jih potiska v odvisni položaj.

Konsekvenca takšnega stanja je, kakor bo prikazano skozi analizo, reproduciranje arhetipskih in mitologiziranih podob o Romih, ki jih je izoblikovala že tradicionalna romologija, ki datira v 18. in 19. stoletje in je v veliki meri utemeljena na rasnih teoretizacijah in verovanju v rasne tipologije. Posledica odsotnosti sodobne znanstvene refleksije je generiranje rasizmov, ki v sedanjem slovenskem nacionalnem prostoru in v političnih rabah veljajo za naravno dejstvo, namesto da bi prikazali npr. mehanizme izključevanja, jih reflektirali in nanje kritično opozarjali. Ob takšnem pomanjkanju kritičnosti lahko teoretizacije, ki so prepoznane v akademskih intelektualnih prostorih za znanstveni rasizem, zlahka živijo svoje vigorozno življenje tako v študentskih in amaterskih romologijah različnih prostovoljskih društev kakor tudi v romskih politikah znotraj slovenske nacionalne države. Zastavlja se vprašanje, ali ima romologija sploh kakšne sodobnejše znanstvene pretenzije – čeprav se vseskozi njeno sodobnost in veličino znanstvenih dosežkov prejucira –, ali pa gre pri tem le za demonstracijo moči posameznih romoloških avtoritet?

Navedene konstatacije (ki so vodile branje romološke produkcije, njihovo preverjanje pa je bil hkrati programski načrt raziskovanja) so sicer utemeljene z obsežno dokumentacijo iz etnografije o romološki vednosti (primerjaj Janko Spreizer 2001:156-256); mestoma lahko dokažemo omenjene trditve le z izbranimi primeri.

Abstract

The author analyses Slovenian Romology as it has been defined by Slovenian Romologists, on the basis of research projects about Roma conducted in Slovenia from 1960 to 1962 and onwards, and with respect to several articles on Romani issues⁴⁵ that have been sporadically published from 1991 until today.

The analysis of Romology in this text observes Slovenian Romology through concepts taken from the anthropological field of ethnicity and nationalism, or rather, the formalist model of ethnicity proposed by Eriksen (1993) and Šumi (2000) on the one hand, and Romani studies (Acton 1974, 1989, 1997a, 1997b, 1998, Hancock 1979, 1987, 1997a, 1997b, 1999, Acton in Mundy 1997) on the other. The anthropological fieldwork and newer theories deriving from social anthropology of Gypsies, as it is represented in contemporary anthropological writings from 1970s and 1980s onwards, make up the framework for critical reading of Slovenian Romology (Lemon 2000, Mirga 1987, 1992, Okely 1983, 1994a, 1994b, 1997, 1999, Piasere 1985, 1986, 1989, 1994, Stewart 1997a, 1997b, 1999, Silverman 1988, Sutherland 1975 [1986], Van de Port 1998, Williams 1984, 1989).

Individual researchers of Romani issues in Slovenia claim that there exists a long scientific Romological tradition in this area. Philological researches of Romani language conducted by Franc Miklošič are considered the very beginning of Slovenian Romology. The Romological writings of Trdina and Koštial are regarded as the continuum of this "scientific" field, while the project *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju** conducted between 1960 and 1962 is viewed as the outset of the contemporary scientific endeavour. Additionally, the Slovenian Romological field is made up of sporadic articles and monographs from the 1970s on (Šiftar 1970, 1978, 1988, 1989a, 1989b; Štrukelj 1977, 1980, 1989; Zadavec 1989) as well as researches conducted after 1991, when the constitutional act of political independence of Slovene national state took place (Šiftar 1994, 1996, 1999,

⁴⁵ The term "Romani issues" comprises publications, represented by Slovenian Romologists as "Romology". Both notions - "Romani issues" and "Romology" - are somewhat misleading due to their non-explicitness. The use of the term "Romology", somewhere termed Gypsyology as well, is highly abused and it is abandoned in newer Romani or Gypsy studies or it is used metaphorically for denomination of traditionalistic and anachronistic studies on Roma or Gypsies. The term "Romani issues" occasionally used within the Romological discourse as a synonym for "Romology", implies that the Roms are perceived as an issue by Slovenian Romologists and that all problems connected with Roma are subject of Romology as well. The author proves that assertions made by Romologists and presented as scientific, can not be compared with the contemporary epistemological field of Romani studies. For this reason the term "Romani issues" is less misleading than the concept of "Romology". In Georges Canguilhem's words, the contemporary Slovenian Romology is at its best a mere "scientific ideology", whereby "scientific ideologies" would be "discourses with scientific pretensions, shaped by people, who are in this field not earlier than would-be or imagined scientists" (Canguilhem 1987:15). In *Slovene Dictionary of Literary Language* the notion "issues (problematika)" consists of semantic meanings tied to a scientific field and knowledge. Slovene Romology analysed in this article could not be tied to *-logy*, i.e. with the scientific subject of studies. Therefore the notion of "Romology" is misleading, because it is tied to *-logy*; the term "Romani issues" seems in some contexts to be a more proper term than "Romology", because the connection to the subject of study is only implicit. Nevertheless, this is only a raw sketch of the problem and it undoubtedly demands a more detailed analysis.

* *Isolates of Gypsies and Calvinians in Prekmurje*

Štrukelj 1991, 1996, 1997, 1999, Tancer 1991, 1994, 1998, 1999a, 1999b, 1999c, Tancer 1994, Žagar 1998, *Romi na Slovenskem (1991)*, *Izboljšanje položaja Romov v srednji in vzhodni Evropi (1999)***).

The author's main focus on Romology is mostly due to constantly repeated statements about the grandeur of Slovenian Romology. A closer reading of Romology reveals that this field is traditionally conceptualised and based on anachronistic concepts. Slovenian Romology is not familiarised with the contemporary topics of Romani studies and the anthropology of Gypsies, which are part of Anglophone and Francophone academia. Consequently, an archaic and archetypal Romological repertoire is perpetuated and the discourse of Slovene Romology is veering to racism and the discrimination of the Roma.

The philological studies of the Romani language by Franc Miklošič are not discussed here. The article rather analyses Romology originating from the research project on *Isolates of Gypsies and Calvinists in Prekmurje* (1962). Among the Slovenian Romologists this study is still considered as both fundamental and contemporary – it could even be regarded as an untouchable fetish, since it has never been critically evaluated despite the fact that Slovenian Romology underwent a period of considerable revitalisation during the 1990s'.

An additional request for critical observation of Slovenian Romological knowledge was based upon the fact that the Romology experts seemed to have gained a reputation of a cult. During her fieldwork, the author was constantly referred to the Romologists by several informants. The Romology experts also exert Slovenian Romology in "Romological treasury" (Tancer 1994:28). Slovenian Romology is grandiosely overvalued when compared to "world's Romology". Criticism of Slovenian Romology is also more than justified for not paying any attention to the contemporary Romani studies and for the sake of ignoring the contemporary anthropological knowledge.

The author demonstrates that in Slovenian Romology the predominating notion is the one of universal development of civilisation prevailing in the Enlightenment Period, which was rigorously criticised at least by contemporary anthropologists (Stocking 1987:19, Jones 1997:41). The notions of "culture" and "ethnicity" are widely used in Slovenian Romology and are today interpreted in terms of race. On the one hand, the concept of race can be traced back to the anthropological tradition and anatomical studies from the 19th century, implying that mental and cultural characteristics are determined by race and are seen as a direct reflection of one's physique. On the other hand, the concepts of race were also closely connected with the ethnological tradition stimulated by the Romantic Movement in the late 18th and early 19th centuries, which place stress on philology and national genealogy. The article analyses conceptualisations of Slovenian Romology, inspired by socio-cultural evolutionism, which postulated the frame of evolution and

** A special conference on Roma (Gypsies) in Slovenia was organised on March 7, 1991, by the *Institute of Ethnic Studies* in co-operation with the *Office for the Nationalities* and the *Institute of Education*. The conference bearing the title *Improvement of the Status of Roma in Central and Eastern Europe – a challenge for a Minority law* was in Murska Sobota, April, 11, 12, 1997.

contributed to the reconfiguration of the existing racial categorisations in the spatial and temporal hierarchies of progress, often expressed as competition or rather "natural selection". The author's analysis demonstrating how the concepts of "culture" and "ethnicity"⁴⁶ are preserved, are interpreted by Slovenian Romologists in a idiosyncratic way. In Slovenian Romology linear progressivism underlined by Morganian notions and terminology is present, whereby people denominated as Gypsies are posed at the lower stage of development of civilisation, as well as among "universally behindhand bigger groups of people" (Šiftar 1962:1). The article analyses conjunctures in discourse of experts and in political discourse, typical of the discourse of minority law and state authority, and additionally argues simultaneous uses of anachronistic concepts of "race", "ethnie" and "ethnic group", and the uses of categories from minority law terminology, such as the terms "ethnic community" and "nationality".

Even after the revitalisation of Slovenian Romology, the traditionalistic conceptualisations have persisted, as though the epistemological turning points in the ethnic theory, such as in new ethnographic evidence, had never taken place (Barth 1969). The old theories have persisted as if the new reflectivity in the theorisation of Romani studies and the anthropology of Gypsies (Houseman 1994) had never occurred. Neither new Romani studies and their epistemology nor the anthropological monographs of Gypsies prevailing in the Western Anglophone and Francophone science, are known to Slovenian Romologists. Western Gypsy or Romani studies have organised their scientific perspective and formed their theoretical background on the basis of the contemporary social science originating in the 1970s, (Acton, 1974, Liégeois 1976, Sutherland 1975 (1983), Cotten (Gropper) 1975). In the anthropology of Gypsies the new "experimental ethnography" (Piasere 1994:28-35) was established in the 1980s' and 1990s'. Slovenian Romologists very rarely mention Western scientists and even in these occasional instances the newly articulated epistemological perspectives have no impact on the production of Slovenian Romology. Therefore it could be claimed that Slovenian Romologists ignore Western Romani studies and the anthropology of Gypsies, most probably because they greatly overrate their own self-sufficient studies.

The article calls the attention to the fact that Romology should be read within the contextual frame of Slovene nationalism. In other words, the term "Slovenian

⁴⁶ Barth (1969:13) expressed the generalisation of traditional classification of people in human species in the equation of "race = language = culture". Siân Jones (1997) explains, "that the conflation of culture and language with notions of biological race in the 19th century was the combined product of a number of quite different theoretical approaches: (1) The linguistic notion of race, which was central to the "ethnological" and comparative philological traditions; (2) the racial determinism of the physical "anthropological" tradition which assumed a direct, fixed correlation between physical form and structure, and mental and cultural capabilities; (3) the widespread adoption of the Lamarckian proposal that acquired cultural characteristics could become inherited, which served to reinforce a vague correlation of race with national, cultural and linguistic groups; 4) the Social Darwinist conception of a parallel relationship between cultural and physical evolution. Although all these theoretical approaches did contribute to a dissolution of the boundaries between physical and cultural diversity in the classification of peoples, it is evident that the relationship between race, language and culture in the 19th century thought was far from straightforward." (Jones 1994:43-44).

Romology" became widely used in the period when the Slovenian state gained independence and the formal status of the Romani population was defined constitutionally. At that time their legal status was said to be defined by a special law. First chapters on Slovenian Romology were written after 1991 (Tancer 1994) and this fact only reveals that the expert pretensions in this field of knowledge have served more in favour of the Slovenian ethnic nationalism striving for the "invention of tradition" of Slovenian Romology, rather than having exhibited a deeper scholar endeavour.

The author proves that in Slovenian Romology, in spite of all the epistemological breakthroughs in ethnic studies and studies of nationalism and despite new reflectivity in the field of Romani studies and of Romani nationalism practically nothing has changed: newer and more important changes in the knowledge of Romani studies and in modifications of concepts have not been made by Slovenian Romologists.

The anthropological reading of the Gypsy Studies deconstruction (Willems 1997, Willems, Lucassen 1998) and its history, and the reading of epistemologically oriented chapters of Romani Studies illustrates that the Romology of the so-called Slovenian Romologists has only minor scientific ambitions and consolidates the despotic policy of the state, which could lead to a colonial attitude towards Roma rather than their emancipation.

As it has been implied, the main problem is that the Romological discourses in the 1960s', when the contemporary Slovenian Romology is said to have its roots, and in the 1990s', when it reached the phase of its revitalisation, concur almost entirely with the discourse of the state authority. One of the main problems is the systematic use of legal categories, such as "minority", "ethnic group" and "autochthonous" etc., supposing that these concepts are scientific, analytical concepts.

Furthermore, it seems that the aspiration for a contemporary and topical theorisation of Romology is of secondary importance. In the 1960s' as well as in the 1990's the Romologists' primary concern was the issue of how to "help" the Roma manifesting itself in the way that releases this group of people from their active role in society and forcing them in a dependant position.

Consequently, as the analysis will show, the archetypal and mythical images of Roma elaborated in the traditional Romology from 18th and 19th centuries are still being reproduced. To a certain extent, they are founded on racial theorisation and beliefs in racial typologies. The absence of the contemporary scientific reflectivity results in the generating of racisms, which are, in the contemporary Slovenian national space and in political discourse, being perceived as a "natural fact". Instead of, for instance, pointing to mechanisms of exclusion and critically observing them, Slovenian Romology generates racism. The absence of scientific criticism results in similar theorisation, attributed as scientific racism, which easily live their vigorous life in students' and amateurs' Romologies as in different nongovernment voluntary organisations and as Romani policies within the Slovenian national state.

Finally, the crucial question is whether Romology exhibits any kind of modern scientific pretensions – although the modernity and grandeur of the scientific achievement of Slovenian Romology is constantly perceived – or it does nothing but expose the power of several Romological authorities?

The statements quoted from the article (which lead the reading of the Romological production, while their verification presented the action plan of the research project) are well grounded on wide documentation from the ethnography of Romological knowledge (compare Janko Spreizer 2001:156-256); while some assertions may be proven in accordance with individually selected cases.

Translated by Manca Gašperšič

Literatura

- ACTON, Thomas 1974. *Gypsy Politics and Social Change. The development of ethnic ideology and pressure politics among British Gypsies from Victorian reformism to Romany nationalism*. Routledge & Kegan Paul, London and Boston.
- ACTON, Thomas 1989. *Oppositions théorétiques entre »tsiganologues« et distinctions entre groupes tsiganes*. V: Patrick Williams (ur.), 1989.
- ACTON, Thomas 1997a. "Mediterranean Religions and Romani People". V: *Journal of Mediterranean Studies*, Volume 7, Number 1: str. 37-51.
- ACTON, Thomas 1998. *Authenticity, Expertise, Scholarship and Politics: Conflicting Goals in Romani studies. Inaugural Professorial Lecture*. University of Greenwich.
- ACTON, Thomas (ur.) 1997b. *Gypsy Politics and Traveller Identity. A companion volume to Romani Culture and Gypsy Identity*. University of Hertfordshire Press.
- ACTON, Thomas in Gary MUNDY (ur.) 1997. *Romany Culture and Gypsy Identity. A companion volume to Gypsy Politics and Traveller Identity*. University of Hertfordshire Press.
- ANDERSON, Benedict 1996. *Introduction*. V: Balakrishnan, Gopal (ur.), 1996.
- ANDERSON, Benedict 1998. *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*, SH-Zavod za založniško dejavnost (Studia humanitatis), Ljubljana.
- ASSEO, Henriette 1989. *Pour une histoire des peuples-resistance*. V: Patrick Williams (ur.) 1989.
- AVČIN, Marij 1962a. *Ciganski življenjski pogoji v Murskosoboškem okraju v luči demografskih podatkov*. V: Marij Avčin (vodja raziskave): *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju* (tipkopis).
- AVČIN, Marij 1962b. *Učinki krvnega sorodstva na potomstvo. Doktorska disertacija*, Medicinska fakulteta univerze v Ljubljani.
- AVČIN, Marij (vodja raziskave) 1962. *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju* (tipkopis).
- BALIĆ et al 1989. *Jezik i kultura Roma. Mednarodni naučni skup.* Institut za proučevanje nacionalnih odnosa Sarajevo, (9.-11. Junij 1986), Sarajevo.
- BALAKRISHNAN, Gopal (ur.) 1996. *Mapping the Nation*. New Left Review, Verso, London, New York.
- BARTH, Fredrik (ur.) 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*, London, Allen and Unwin.
- BAUMANN, Max Peter (ur.) 2000. *Music, Language and Literature of the Roma and Sinti. Intercultural Music Studies 11*. Verlag für Wissenschaft und Bildung, Berlin.

- BENSA, Alban (1988). »Colonialisme, racisme et ethnologie en Nouvelle-Calédonie«. V: *Ethnologie française*, avril-juin, 18, No. 2.
- BERLAND, Joseph C. in Matt T. SALO 1986. *Peripatetic Communities: An Introduction*, V: Joseph C. Berland in Matt T. Salo (ur.) 1986.
- BERLAND, Joseph C. in Matt T. SALO (ur.) 1986. *Peripatetic Peoples. Nomadic Peoples, Special Issue*, Number 21/22, December.
- DAY, Sophie, Evthymios PAPATAXIARCHIS in Michael STEWART (ur.) 1999. *Lilies of the Field: Marginal People Who Live for the Moment. Studies in the Ethnographic Imagination*, Westview.
- DOLINAR-OSOLE, Zlata (1962). *Izsledki iz rodovnikov. Ciganska skupnost Pušča, Črnelavci. Vanča ves, Borejci*. V: Marij Avčič (vodja raziskave): *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju*, tipkopis.
- DUIJZINGS, Ger, Dušan JANJIĆ in Shkëlzen MALIQI (ur.) 1996. *Kocobo/Kosova: confrontation or coexistence*, Peace Research Centre, Nijmegen.
- ERJAVEC, Karmen, Sandra B. HRVATIN in Barbara KELBL 2000. *Mi o Romih: diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji*, Open Society Institute, Mediawatch, Ljubljana.
- ERIKSEN, Thomas Hylland 1993. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*, Pluto Press, London, Boulder, Colorado.
- GHEORGHE, Nicolae 1997. *The Social Construction of Romany Identity*. V: Thomas Acton (ur.) 1997
- HANCOCK, Ian 1979. *Introduction*. V: Ian F. Hancock (ur.): *International Journal of the Sociology of Language. Romani Sociolinguistics* 19.
- HANCOCK, Ian 1987. *The Pariah Syndrome*, New York, Karoma Press. V: <http://www.geocities.com/~patrin/pariah>
- HANCOCK, Ian 1995. *A Handbook of Vlax Romani*, Slavica Publishers.
- HANCOCK, Ian 1997a. *Duty and Beauty, Possession and Truth: Lexical Impoverishment as Control*, V: Thomas Acton in Gary Mundy (ur.) 1997.
- HANCOCK, Ian 1997b. "Dom za vešanje – O vaxt e rromengo – time of the Gypsies V: *Journal of Mediterranean Studies. History, Culture and Society in the Mediterranean World*, Vol. 7, Number 1, str. 52-57.
- HANCOCK, Ian 1999. *The Struggle for the Control of Identity*. <http://www.ijt.cz/transitions/thestrug1.html>
- HELM, June 1968 (ur.) *Essays on the Problem of Tribe. Proceeding of the 1967 Annual Spring Meeting of the American Ethnological Society*. American Ethnological Society, distributed by the University of Washington Press, Seattle and London.
- HEMETEK, Ursula (ur.) 1996. *Echo der Vielfalt: Traditionelle Musik von Minderheiten/ethnischen Gruppen: Traditional music of ethnic groups/minorities*, Schriften zur Volksmusik, Bd. 16, Böhlau Verlag, Wien, Köln, Weimar.
- HOČEVAR, Miran 1962. *Krvne skupine v naseljih Ciganov in kalvinistov v Pomurju*. V: Marij Avčič (vodja raziskave): *Izolati Ciganov in kalvinistov v Prekmurju*, tipkopis.
- HORVAT, Jožek 1999. *Položaj Romov v Sloveniji*. V: Vera Klopčič in Miroslav Polzer (ur.) 1999.
- HOUSEMAN, Michael 1994. "Etudes des Tsiganes et questions d'anthropologie". V: *Etudes Tsiganes. Une Ethnologie des Tsiganes. Revue semestrielle*, 2/1994, str. 11-18.
- JENKINS, Richard. 1997. *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. Sage, London.
- JESIH, Boris et al 1994. *Ethnic Minorities in Slovenia. On the occasion of the 6th European conference of Border Regions in Ljubljana, 13.-15. October 1994*, Institute for Ethnic Studies-Ljubljana, Information Bureau- Government of the Republic of Slovenia.

- JEZERNIK, Božidar 1993. "Cigansko taborišče". V: *Borec, revija za zgodovino, literaturo in antropologijo*, 1/2, str. 161-169.
- JEZERNIK, Božidar 1996. "Deklica in črni mož". V: *Glasnik SED 36/1996*, št. 2-3, str. 31-35.
- JEZERNIK, Božidar 1997. "The Little Girl and the Swarthy Beast". V: *Journal of the Gypsy Lore Society* 5, Vol. 7, No. 1, str. 39-48.
- JONES, Siân 1997. *The Archeology of Ethnicity. Constructing Identities in the past and present*, Routledge, London, New York.
- KAPROW, Miriam L. 1982. "Resisting Respectability: Gypsies in Saragosa". V: *Urban Anthropology* 11 (3-4), str. 399-431.
- KAPROW, Miriam L. 1991. *Celebrating Impermanence: Gypsies in a Spanish City*. V: Philip R. DeVita (ur.): *The Naked Anthropologist. Tales from Around the World*, Belmont, CA, Wadsworth.
- KLINAR, Peter 1991. *Romi med revščino in etnično deprivitigiranostjo*. V: Vera Klopčič in Sonja Novak-Lukanovič (ur.) (1991).
- KLOPČIČ, Vera in Sonja NOVAK-LUKANOVIČ (ur.) 1991. *Romi na Slovenskem*. Razprave in gradivo 25. Revija za narodnostna vprašanja. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- KLOPČIČ, Vera in Miroslav POLZER (ur.) 1999. *Poti za izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo*. Zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Murski Soboti 11.-12. april 1997. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- KNEŽEVIČ-HOČEVAR, Duška 1996. "Božo Škerlj, Slovene Anthropologist: Dilemmas and Controversities of an Early Professional Career". V: Tatjana TOMAZO-RAVNIK (ur.) 1996.
- LEMON, Alaina 2000. *Between Two Fires. Gypsy Performance and Romani Memory From Pushkin to Postsocialism*, Duke, London.
- LIÉGEOIS, Jean-Pierre 1976. *Mutation Tsigane. La révolution bohémienne*, Editions Complexe.
- LIÉGEOIS, Jean-Pierre 1987. *Gypsies and Travellers. Dossiers for the intercultural training of teachers*, Council for cultural co-operation, Council of Europe, Strasbourg.
- LUCASSEN, Leo 1998. »Harmful Tramps« *Police Professionalization and Gypsies in Germany, 1700-1945*. V: Leo Lucassen, Wim Willems in Annemarie Cottaar (ur.) 1998.
- LUCASSEN, Leo, Wim WILLEMS in Annemarie COTTAAR (ur.) 1998. *Gypsy and Other Itinerant Groups: A socio-historical approach*, MacMillan, London.
- MIRGA, Andrzej 1987. »The Category of »Romanipen« and the Ethnic Boundaries of Gypsies. V: *Ethnologia Polona*, vol. 13, str. 243-255.
- MIRGA, Andrzej 1992. *Roma Territorial Behaviour and State Policy: The Case of the Socialist Countries of East Europe*. V: Michael J. Casimir in Aparna Rao (ur.): *Mobility and Territoriality. Social and Spatial Boundaries among Foragers, Fischers, Pastoralists and Peripatetics*, Berg, New York, Oxford, str. 259-278.
- OKELY, Judith 1983. *The Traveller-Gypsies*. University Cambridge Press.
- OKELY, Judith 1994a. "L'étude des Tsiganes: un défi aux hégémonies territoriales et institutionnelles en anthropologie". V: *Etudes Tsiganes, Une ethnologie des Tsiganes. Revue semestrielle*, 2/1994, str. 39-58.
- OKELY, Judith 1994b. "Construction Difference: Gypsies as »Other«". V: Christian Giordano, Ina-Maria Greverus, co-editor Klaus-Peter Koepping (ur.): *Anthropology and Ethics, Anthropological Journal on European Cultures. Volume 3, Number 2*, str. 55-73.
- OKELY, Judith 1997. *Cultural Ingenuity and Travelling Autonomy: not copying, just choosing*. V: Thomas Acton in Gary Mundy (ur.) 1997.
- OKELY, Judith 1999. »Writing Anthropology in Europe: an Example from Gypsy Research«. V: *Folk*, 41, 1999.

- PETKOVIČ, Anton in Simona NEUVIRT 1998. *Opis romskih razmer. V: Zbornik seminarjev. Izobraževanje romskih staršev za dvojezično in dvoidentitetno vzgojo otrok*, Andragoški Zavod Maribor, Ljudska Univerza, Maribor, str. 27-30.
- PETTAN, Svanibor Hubert 1992a. *Gypsy music in Kosovo: Interaction and creativity. Doktorska disertacija*, University of Maryland.
- PETTAN, Svanibor Hubert 1992b. "Lambada in Kosovo: A profile of Gypsy creativity". V: *Journal of the Gypsy Lore Society* 5 Volume 2, Number 2, str. 117-130.
- PETTAN, Svanibor Hubert 1996a. *Selling music. Rom musicians and the music market in Kosovo*. V: Ursula Hemetek (ur.) 1996.
- PETTAN, Svanibor Hubert 1996b. "Female to male - male to female: Third gender in the musical life of the Gypsies in Kosovo". V: *Narodna umjetnost*, 1996, 2, 33, str. 311-324.
- PETTAN, Svanibor Hubert 1997. *The Kosovo conflict through the eyes of local Rom (Gypsy) musicians*. V: Ger Duijzings, Dušan Janjič in Shkëlzen Maliqi (ur.): *Kocobo/Kosova: confrontation or coexistence*. Nijmegen: Peace Research Centre.
- PETTAN, Svanibor Hubert 1999. "Spomini na boljšo preteklost". V: *Muska*, 1999, 12, str. 16-18.
- PETTAN, Svanibor Hubert 2000. *Gypsies, music, and politics in the Balkans: A case study from Kosovo*. Verlag für Wissenschaft und Bildung, Berlin.
- PIASERE, Leonardo 1985. *Mare Roma. Catégories humaines et structure sociale. Une contribution à l'ethnologie tsigane*. Etudes et documents balkaniques et Méditerranéens 8, Paris.
- PIASERE, Leonardo 1986. »Les Slovensko Roma entre sédentarité et nomadisme«. V: Joseph C. Berland in Matt T Salo (ur.) 1986.
- PIASERE, Leonardo 1989. *Les amours de »tsiganologues«*. V: Patrick Williams (ur.) 1989.
- PIASERE, Leonardo 1994. "Les Tsiganes sont-ils »bons à penser« anthropologiquement?" V: *Études Tsiganes*, Une ethnologie des Tsiganes. Revue semestrielle, 2/1994, str. 19-38.
- POGAČNIK, Anton 1962. *Antropološki pregled dveh izolatov v Prekmurju*. V: Marij Avčin (vodja raziskave) 1962.
- POGAČNIK, Anton 1967. *Antropološke in morfološke karakteristike Ciganov v Prekmurju. Doktorska disertacija*. Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- PROCTOR, Robert 1988. *From Anthropologie to Rassenkunde in the German Anthropological Tradition*. V: George W. Stocking (ur.) 1988.
- ROZMAŃ, Vlado 1991. *Romi – tisočletja živimo na slovenski zemlji in tu bomo ostali*. V: Vera Klopčič in Sonja Novak-Lukanovič (ur.) 1991.
- SARKŐZI, Rudolf 1999. *Položaj in organiziranost Romov in Sintov v Avstriji*. V: Vera Klopčič in Miroslav Polzer (ur.) 1999.
- SEVER, Bela 1962. *Opis štirih prekmurskih naselij Pušča, Črnelavci, Vanča ves, Borejci*. V: Marij Avčin (vodja raziskave) 1962.
- SILVERMAN, Carol 1988. "Negotiating Gypsiness: Strategies in Context". V: *Journal of American Folklore*, Vol. 100, No. 101, str. 261-275.
- STEWART, Michael 1997a. *The Time of the Gypsies*. Boulder, Westview.
- STEWART, Michael 1997b. *The Puzzle of Roma Persistence: group identity without a nation*. V: Thomas Acton in Gary Mundy (ur.) 1997.
- STEWART, Michael 1999. »Brothers« and »Orphans«: *Images of Equality Among Hungarian Rom*. V: Sophie Day, Evthymios Papataxiarchis in Michael Stewart (ur.) 1999.
- STOCKING, George W. (ur.) 1988. *Bones, Bodies, Behavior. Essays on Biological Anthropology*. The University of Wisconsin Press.

- SUTHERLAND, Anne 1975 [1986]. *Gypsies. The Hidden Americans*, Waveland Press, Inc., Prospect Heights, Illinois.
- ŠAJNOVIČ, Rajko 1991. *Ureditev statusa Romov kot narodnostni – osnutek amandmaja k ustavi Republike Slovenije*. V: Vera Klopčič in Sonja Novak-Lukanovič (ur.) 1991.
- ŠIFTAR, Vanek 1962. *Cigani*. V: Marij Avčin (vodja raziskave) 1962.
- ŠIFTAR, Vanek 1970. *Cigani (Minulost v sedanosti)*, Pomurska založba, Murska Sobota.
- ŠIFTAR, Vanek 1978. "Romi v Sloveniji (s posebnim poudarkom na njihov položaj v Prekmurju in občini Novo Mesto)". V: *Dialogi*, Maribor, 7,8, str. 426-442.
- ŠIFTAR, Vanek 1988. "Že dolgo so med nami – a smo že daleč vsaksebi". V: *Znamenja*, Maribor, leto XVIII, št. 4, str. 329 – 337.
- ŠIFTAR, Vanek 1989a. *Knjigi na pot*. V: Jože Zadravec 1989.
- ŠIFTAR, Vanek 1989b. *Jezik i kultura Roma u Sloveniji (osobito u Prekomurju)*. V: Balić et al. 1989.
- ŠIFTAR, Vanek 1990. "Romi včeraj...Pojutrišnjem?". V: *Znamenja*, Maribor, leto XX, št. 5. str. 122-137.
- ŠIFTAR, Vanek 1994. *Knjigi na pot*. V: Mladen Tancer 1994.
- ŠIFTAR, Vanek 1996. »Jezik (narečja) Romov v Sloveniji«. V: *Rast 1-2*, str. 107-110.
- ŠIFTAR, Vanek 1999. *Cigan – Rom ?!* V: Vera Klopčič in Miroslav Polzer (ur.) 1991.
- ŠTRUKELJ, Pavla 1964. *Kultura Ciganov v Sloveniji in problem njihove asimilacije s slovenskim prebivalstvom. Inavgularna disertacija*, Filozofska fakulteta univerze v Ljubljani.
- ŠTRUKELJ, Pavla 1977. "Pismenost romskih žensk v Sloveniji". V: *Slovenski etnograf*, letnik XXX, št. 30, str. 149-158.
- ŠTRUKELJ, Pavla 1980. *Romi na Slovenskem*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- ŠTRUKELJ, Pavla 1989. *Priče in pripovetke kod Roma u Sloveniji*. V: Balić et al. 1989.
- ŠTRUKELJ, Pavla 1991. *Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji*. V: Vera Klopčič in Sonja Novak-Lukanovič (ur.) 1991.: *Romi na Slovenskem*. Razprave in gradivo 25. Revija za narodnostna vprašanja, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ŠTRUKELJ, Pavla 1996. *Romi*. (V sodelovanju s Petrom Winklerjem) V: Enciklopedija Slovenije, 10 Pt-Savn, Mladinska knjiga, str. 285-288.
- ŠTRUKELJ, Pavla 1997. *O romski kulturi v preteklosti*. V: Milan Vincetič (ur.) 1997.
- ŠTRUKELJ, Pavla 1999. *Romska kultura (Pomen tradicionalnega etničnega izročila in pospeševanje današnjih kulturnih dejavnosti)*. V: Vera Klobčič in Miroslav Polzer (ur.) 1999.
- ŠUMI, Irena 2000. *Kultura, etničnost, mejnost. Konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, ZRC SAZU, Ljubljana.
- TANCER, Mladen 1991. *Pomanjkljiva jezikovna kultura otrok Romov zmanjšuje njihovo šolsko uspešnost*. V: Vera Klopčič in Sonja Novak-Lukanovič (ur.) 1991.
- TANCER, Mladen 1994. *Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem*, Založba Obzorja, Maribor.
- TANCER, Mladen 1998. *Romi v slovenskem prostoru*. V: *Zbornik seminarjev. Izobraževanje romskih staršev za dvojezično in dvoidentitetno vzgojo otrok*, Andragoški Zavod Maribor, Ljudska Univerza, Maribor.
- TANCER, Mladen 1999a: *Bibliografija*. V: Vera Klopčič in Miroslav Polzer (ur.) 1999.
- TANCER, Mladen 1999b. *Komparativni prikaz učne uspešnosti romskih in neromskih osnovnošolcev v Prekmurju*. V: Vera Klopčič in Miroslav Polzer (ur.) 1999.
- TANCER, Mladen 1999c. *Ob osemdesetletnici romologa dr. Vaneka Šiftarja*. V: Vera Klopčič in Miroslav Polzer (ur.) 1999.

- TOMAZO-RAVNIK, Tatjana (ur.) (1996). *Antropološki zvezki 4*. Ljubljana: Društvo antropologov Slovenije.
- TRDINA, Janez (1957). *Cigani Brajdiči. V: Zbrano delo. Deseta knjiga. Črtice in povesti iz narodnega življenja*, Državna založba Slovenije, str. 5- 51.
- VAN DE PORT, Mattijs (1998). *Gypsies, Wars and Other Instances of the Wild. Civilisation and its Discontents in a Serbian Town*, Amsterdam University Press.
- WINKLER, Peter 1999. *Izkušnje Slovenije pri urejanju položaja Romov*. V: Klopčič, Vera in Miroslav Polzer (ur.) 1999.
- WILLEMS, Wim 1997. *In Search of the True Gypsy. From Enlightenment to Final Solution*, Frank Cass.
- WILLEMS, Wim in Leo LUCASSEN 1998. *The Church of Knowledge: Representation of Gypsies in Encyclopaedias*. V: Leo Lucassen, Wim Willems in Annemarie Cottaar (ur.) 1998.
- WILLIAMS, Patrick 1984. *Mariage Tsigane. Une cérémonie de fiancailles chez les Rom de Paris*, L'Harmattan, Selaf.
- WILLIAMS, Patrick 1989. *Introduction. Dans le lieu et dans l'époque*. V: Patrick Williams (ur.) 1989.
- WILLIAMS, Patrick (ur.) 1989. *Tsiganes: Identité, Évolution. Textes réunis et présentés par Patrick Williams*. Actes du Colloque pour le trentième anniversaire des Etudes Tsiganes. Études Tsiganes, Syros Alternatives.
- ZADRAVEC, Jože 1989. *Zdravstvena kultura Romov v Prekmurju*, Pomurska Založba, Murska Sobota.
- ŽAGAR, Mitja 1998. *Kulturna dejavnost italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji*. V: Razprave in gradivo 33, Revija za narodnostna vprašanja, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- ŽNIDARŠIČ, Tatjana in ŽAGAR, Mitja 1999. *Intervju z dr. Vanekom Šiftarjem*. V: Razprave in gradivo 35, Revija za narodnostna vprašanja, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.

Nataša Rogelja

ETNOGRAFIJA LOKALNIH TURIZMOV: PRIMER POVEZOVANJA RIBIŠTVA IN TURIZMA V IZOLI *

Ko sem pred leti na večeru diapozitivov kazala prijateljem v objektiv ujete trenutke iz potepanj po Jadranu, so med posnetki, ki so najbolj pritegnili tako pozornost zbranih, kot tudi fotografovo (mojo) pozornost, bili tudi tisti, ki so prikazovali pristanišče z nagnetenimi živobarvnimi barkami, obrise ribiških čolnov, ki so se ob zahodu zarisovali na morju, panoramo obmorskih vasi, pri kateri mi je uspelo iz objektiv izpustiti neonske napise nad bari, ter zagorele obraze ribičev v rumenih dežnih plaščih. V času, ko sem v okviru raziskave na *Fakulteti za podiplomski humanistični študij ISH* začela opravljati terensko delo na obalnem pasu med Ankaranom in Piranom, ter pregledovati turistično propagandni material vezan na omenjeno področje, sem ugotovila, da so podobni motivi prav tako med priljubljenimi v turističnih prospektih, vodičih in na razglednicah obmorskih krajev. Začetna vprašanja, ki so vodila mojo raziskovalno radovednost, so bila naslednja: kje korenini zanimanje za določene podobe in kakšni mehanizmi se v socialnem svetu vzpostavijo, da se takšno občudovanje materializira (bodisi v pogovorih, fotografijah, dejanjih...); ali kako takšne imaginirane predstave vplivajo na konkretne akcije v časovno-krajevnih presekih. O omenjenih vprašanjih sem razmišljala ob primeru povezovanja ribištva in turizma.

* Za branje besedila pričujočega članka ter za instruktivne debate in pripombe se zahvaljujem Alenki Janko Spreizer, Ireni Šumi, Bojanu Baskarju, Taji Kramberger in Bracu Rotarju.

Že v fazi končnega oblikovanja ideje za pričujoči tekst sem naletela na reklamo, objavljeno v navtični reviji *Val*. Ker reklama na nek način združuje zgoraj omenjeni polji ribištva in turizma, jo bom za začetek komentirala. Reklamna fotografija, ki promovira omenjeno revijo, je posneta na piranskem pomolu. Mlada ženska v kratkem belem krilcu sedi na ribiški mreži polni rib, se sonči in prebira revijo *Val*. Za njo vidimo starejšega moškega, ki čisti mreže, ter obenem radovedno gleda ženski čez ramo. Po eni strani ga zanima navtična revija, po drugi se spogleduje z mlado žensko. V reklami nastopata dva stereotipa: turist(ka) in ribič. Ena od možnih interpretacij reklame je sledeča: ribič je postavljen na pol starega, arhaičnega, pasivnega principa, medtem ko je turistka na strani modernega, lahko rečem tudi agresivnega pola (lasti si namreč pravico, da sproščeno sedi na mreži, ki jo ribič čisti). Ribič je tu od nekdanj, turistka pride in gre. Ribič dela, turistka uživa. Turistka se spogleduje z lepim okoljem, ribič je del tega okolja. Ribič se spogleduje z mlado žensko in navtičnim svetom, turistka je del njegovega polja spogledovanja. Čeprav sta njuna lika v več pogledih diametralno nasprotna – moško-žensko, arhaično-moderno – delujeta harmonično. Reklama pravzaprav govori na eni strani o harmoniji, na drugi strani o napetosti med stereotipoma; prikazuje stik dveh svetov, ki si izkazujejo naklonjenost, hkrati pa govori o njunem neskladju in nezdržljivosti. Zdi se, da *Val* premošča to nezdržljivost. Revija je pri tem le kanal, vsebinski vezni člen je širše polje, vezano na imaginarij morja.

O povezovanju ribištva in turizma v obalnem pasu med Ankaranom in Piranom bom govorila na dveh ravneh. Prva raven izpostavlja *ribiče kot turistične delavce*. Gre za analizo etnografske evidence vezane na Izolo, torej za predstavitev perspektive ribičev ter za opis turizma in turistov s pozicije ribiča. Na drugi ravni bo predstavljeno *ribištvo kot del turistične krajine*. Pri slednjem gre za analizo izbranega turistično propagandnega materiala vezanega na obalno področje med Ankaranom in Piranom izdanega v zadnjih desetih letih. Predstavljen in komentiran bo motiv ribiča in ribištva, kot se ta kaže v izbranem turistično propagandnem materialu.¹

Soočanje dveh ravni (analize perspektive in analize diskurzivnih praks v turistično propagandnem materialu) je utemeljeno na predpostavki, da »*etnografija lokalnih turizmov kaže na vlogo širših procesov pri formiranju in definiranju ekonomskih in kulturnih realitet*« (Durrenberger & Palsson 1996:7). Ob primeru povezovanja ribištva in turizma na obalnem področju med Ankaranom in Piranom, se zdi preplet analize perspektive ribičev z analizo turistično propagandnega materiala smiseln zaradi razširitve pogleda z ravni lokalnega na raven nacionalnega in transnacionalnega.² Slednji dve ravni po mojem mnenju prav tako sodelujeta pri

¹ Tekst ne analizira perspektive turistov-obiskovalcev na barkah. Omenjeni segment bi pokrili novi zorni kot, vključen pa bo v nadaljnja raziskovanja.

² Menim, da termin transnacionalno bolj natančno zajema moje problemsko polje nasproti terminoma globalizacija in internacionalnost. V rabi termina transnacionalno se pridružujem Hannerzovim pogledom. Ti namreč dajejo prednost terminu transnacionalno zaradi sledečih razlogov: ker v problemsko polje ne inkorporira narodov kot akterjev, kot to počne termin internacionalno (transnacionalno lahko vključuje druge interesne skupine, katerih skupni imenovalac ni nujno nacionalno – op. avtorice) in pa zato, ker se mnogi tako imenovani globalni tokovi pravzaprav

izkristaliziranju konkretnih akcij na izbranem krajevno časovnem presečišču. Ker v analizo jemljem turistično propagandni material vezan na obravnavano območje, je moja druga predpostavka ta, da *skozi turistično propagandni material lahko odčitavamo nacionalni in transnacionalni nivo*. Turistične predstavitve smatram na eni strani kot predstavitve kontekstualizirane z aktualnim turističnim imaginarijem, na drugi strani pa imajo tendenco po zadovoljevanju kriterijev »pravilne« nacionalne predstavitve; skratka spogledujejo se tako z transnacionalnim kot z nacionalnim diskurzom. V konkretnem primeru etnografije lokalnih turizmov me torej zanimajo lokalni detajli, konkretne akcije in pomeni ter njihova navezava na širši kontekst. Pri tem izhajam iz Hannerzove misli o redefiniranju antropološkega projekta v smislu razširitve pogleda; antropolog, ki želi povedati nekaj smiselnega o ljudeh v obdobju pospešenega pretoka informacij, naj ne gleda samo predse in nato čez ramo k svojemu občinstvu doma, temveč naj se ozre tudi okoli sebe; v svoji analizi mora upoštevati tudi ljudi, ki soustvarjajo socialne svetove – novinarje, filmske producente, socialne delavce, turiste, turistične delavce itn. (prim. Hannerz 1993:48 v Palsson, Durrenberg 1996:6).³ Poleg tega se opiram na teoretična izhodišča prispevkov iz zbornika z naslovom *Images of Contemporary Island; Everyday Lives and Global Contexts* (ur. Palsson, Durrenberg 1996), ki odkrivajo lokalne skupnosti situirane v dinamiki časa in prostora, pri čemer izhajajo iz predpostavk o kaotičnem toku podob in identitet v globalnem kontekstu ter o pluralnosti glasov pri procesu imaginiranja⁴. Nekateri avtorji (MacCannell, Hewison, Greenwood) razmišljajo o spoju lokalnega in širšega konteksta v smislu odtujitve od lokalnega. MacCannell npr. govori o odtujitveni rekonstrukciji lokalnega kot o procesu, kjer je lokalno podrejeno globalnemu (prim. MacCannell 1992 v MacDonald 1997:157). Kljub temu, da turistične reprezentacije vsekakor vključujejo del zgoraj omenjene izkrivljenosti (izkrivljenost kot odtujitvena rekonstrukcija lokalnega), pa se na tem mestu pridružujem pogledom Sharon MacDonald, ki na primeru turističnega centra v Arosu na Škotskem poudarja poleg pojava prevajanja lokalnih kategorij v globalno semantično polje tudi dejstvo, da je v primeru turističnih reprezentacij kljub uniformiranosti opaziti tudi željo po prezentaciji lokalne drugačnosti (MacDonald 1997:156,157).

dejansko ne razširjajo po celem svetu. (Hannerz 1996:6). Podrobneje o razmerju transnacionalno – globalno v opombi 8.

³ »One necessary ingredient in making anthropology contribute realistically to an understanding of the contemporary world... might be not to look just in front of us, first, at whatever we take to be an other culture, and then over the shoulder, at the audience at home, but also sideways, at the various other people also situated at the interfaces between cultures and engaged in making the global ecumene. There are journalists and film-makers there, tourists and tour guides, social workers, jurists, business consultants.« (Hannerz 1993:48 v Palsson, Durrenberg 1996:6).

⁴ Obrat v »globalni pogled« v okviru družboslovja in humanistike ni nov. V zgodovini antropologije se je v sredini prejšnjega stoletja A. Kroeber zavzemal za predmet preučevanja definiran kot: kultura vsega človeštva, v vseh časih in na vseh krajih (Hannerz 1996:6-8); v zgodovini sociološke misli pa je eno pomembnih imen, na katero se navezuje predvsem kasneje popularizirana metafora globalna vas, Marshall McLuhan. Novejši pogledi prinašajo novosti v epistemoloških izhodiščih ter v reflektiranju terminologije.

Ribiči⁵ kot turistični delavci

Odgovori skozi katere bom v prvem delu poskušala opisati fenomen povezovanja ribištva in turizma, temeljijo na etnografskem materialu, ki se nanaša na obdobje od januarja leta 1999, izhajajo pa iz sledečih treh sklopov vprašanj: v prvem sklopu bom predstavila kakšne oblike prevzema povezava v konkretnih akcijah, v drugem delu bom govorila o okoliščinah, ki jih ribiči podajajo pri razlagi začetnega razloga vzpostavitve takšne dejavnosti ter o njihovem ovrednotenju ribištva nasproti turizmu (oz. obratno), zadnji sklop pa se ukvarja z analizo mnenj ribičev - turističnih delavcev glede pričakovanj in želja obiskovalcev, ki naj bi jih takšen način turizma omogočal.

Povezovanje ribištva in turizma v številkah

Na področju med Ankaranom in Piranom je bilo po podatkih Občinskega sekretariata za finance in gospodarstvo pri občini Koper z dne 23.4.1997 registriranih 74 ribičev, ki opravljajo dejavnost kot glavni poklic, in 107 ribičev, ki opravljajo dejavnost kot dopolnilni poklic. Moje odločitve za raziskovanje lokalnih turizmov ob primeru povezovanja ribištva in turizma na izbranem obalnem področju, ki danes pravno-politično spada pod državo Slovenijo, ni opredeljevala predpostavka, da se v kulturnem repertoarju razlikujejo od ljudi, ki se ukvarjajo s kombinirano dejavnostjo ribištva in turizma izven meja RS, temveč dejstvo, da se zaradi politično-gospodarskih predpisov po letu 1991, po nastanku države Slovenije, srečujejo v določeni točki s podobnimi problemi in rešitvami. Ribičem na obalnem pasu med Ankaranom in Piranom je vzpostavitev meje med Slovenijo in Hrvaško odvzela lovna območja na jugu Jadranskega morja; z mejo zaprti lovni teritoriji in prepoved kočarjenja⁶ poleti pomenijo skupini ribičev, ki s kočjo lovijo mrtvo sezono v pozno spomladanskih in poletnih mesecih, veliko izgubo; v času »mrtve sezone« država Slovenija ribičem ne krije zdravstvenega zavarovanja, prav tako jim ne teče delovna doba; zakoni v zvezi z ribištvom se po letu 1991 oblikujejo v Ljubljani.

Ribiči, ki se predvsem v poletnih mesecih ukvarjajo s turistično dejavnostjo imajo poleg ribolova registriran tudi prevoz potnikov. Na obravnavanem obalnem pasu je takih ladij, na katerih se izvaja kombinirana dejavnost ribolova in prevoza potnikov 16,⁷ v Izoli, na katero se v pričujočem tekstu nanaša moja etnografska

⁵ Obravnavanje ribičev kot poenotenege identifikacijskega polja zahteva premislek v različnih smereh. Naj omenim samo nekatere izmed njih: a) polje samoidentificiranja – analiza etnografske evidence obravnavane populacije, b) polje popularne uporabe v vsakdanjem govoru, c) polje formalnih razlag v slovarjih, d) uporaba v medijskem govoru, e) obravnave ribičev v slovenski etnologiji... Pričujoči tekst omenjene problematike ne zaobjema, vključena pa bo v uvodna poglavja doktorske disertacije.

⁶ Način ribolova z uporabo vlečne mreže-koče.

⁷ Vir podatkov je moja etnografska evidenca, ki se nanaša na obdobje od januarja 1999.

evidenca, pa jih je šest. S kombinacijo ribištva in prevoza potnikov se v Izoli ukvarjajo tako zasebni ribiči (od 21. maja 1999 je po podatkih Ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo njihov status izenačen s statusom kmeta) kot tudi podjetje Riba d.o.o.

O različnih načinih lova na ... turiste ali obiskovalce?

Skozi analizo moje etnografske evidence so se izluščile tri prevladujoče oblike turistične ponudbe na barkah v Izoli, ki jih v pričujočem članku uporabljam kot deskriptorje: panoramske vožnje in celodnevni pikniki ter drugi izleti z gostinsko ponudbo; oblika športnega ribolova, kjer ribarijo sami obiskovalci; ter demonstracije ribolova. Pri slednjem obstajata dve podobliki: lahko gre za prirejen ribolov, kjer je delo prilagojeno ogledu – gre za demonstracijo ribolova v turistične namene –, pri drugi obliki poteka delo na barkah neprilagojeno obiskovalcu. Oblika neprilagojenega ribolova ob obiskovalcih se izvaja organizirano le v okviru podjetja *Riba d.o.o.*, medtem ko zasebni ribiči včasih vzamejo koga s seboj na barko (zelo redko), vendar pa tega, kot sami pravijo, ne delajo zaradi zaslužka, kot je to praksa pri panoramskih vožnjah, temveč zato, da ustrezijo željam. Pri prikazu ribolova gre za skrajšan čas vleke kočice (največkrat so to izleti v okviru naravoslovnih dni na osnovnih in srednjih šolah), v drugem primeru pa se manjše skupine (3-5 oseb) udeležijo ribolova, kjer delo na barkah poteka bolj ali manj nemoteno. Kočarjenje se zdi pri tem najbolj primerno, oziroma je celo edini ustrezen način, ki dovoljuje demonstracijo ulova obiskovalcem. Lov z mrežo je zaradi svoje narave dela (med postavitvijo in dvigom mrež je cca. 12 ur) neprimeren za ogled, prav tako ulov cipljev (čas ulova je nepredvidljiv, velikokrat pride do ulova ob zgodnjih jutranjih urah). Najbolj pogosta praksa ribičev, ki se ukvarjajo s turistično dejavnostjo, je oblika panoramskih voženj in raznovrstnih izletov z gostinsko ponudbo. Obdobje, v katerem se taka dejavnost izvaja, je nekje od maja do srede septembra. Ribiči poudarjajo, da se za njihovo dejavnost izve »od ust do ust« in da nimajo kakšne posebne reklame, razen letakov z osnovnimi informacijami in fotografijami bark. Nekateri izmed njih imajo reklamo tudi na spletnih straneh. Delno sodelujejo tudi s turističnimi agencijami, vendar od njih niso odvisni. Mesečna zasedenost niha glede na strukturo obiskovalcev, ki prihajajo na določene barke. Približno število dni z vožnjami v turistične namene se na sezono giblje nekje od 70 do 100 dni.⁸

Na vožnje se prijavljajo predvsem ljudje, živeči v Sloveniji. Pri opisovanju obiskovalcev ribiči pogosto poudarjajo, da nimajo opravka s turisti, temveč z organiziranimi skupinami. Pri tem se pojem turist navezuje največkrat na tujca, ki ne živi "blizu" in ne govori slovensko oziroma italijansko, medtem ko se organizirane skupine navezujejo na šolske in predšolske izlete (šole in vrtci iz Slovenije), delovne kolektive in druge skupine, ki pridejo v Izolo z avtobusom.

⁸ Podatek se nanaša na mojo etnografsko evidenco.

seminarjev, konferenc, delovnih srečanj... Besede, s katerimi ribiči označujejo slednje skupine obiskovalcev so: organizirane skupine, domači gost, poslovni svet ipd.

»Uglavnem delamo z... to dejansko s turizmom ne delamo nič... skoraj nič, ker delamo malo z agencijami in tujcev imamo zelo malo. Imamo uglavnem Slovence, razne firme, razna društva, klape... iz cele Slovenije.« (M2, Izola, februar 2001).⁹

Oblike izletov z ribiškimi barkami se po mnenju ribičev tudi vsebinsko med seboj razlikujejo. Če se pri panoramskih vožnjah poudarjata zabava in sprostitve, gre pri demonstraciji ribolova za izobraževanje, pri športnem ribolovu za tekmovanje, pri udeleževanju ob ribolovu pa za vrsto »posebnega doživetja«, ki zajema fizično angažiranje in emocije. Vsebinske razlike pri naštetih oblikah turistične ponudbe lahko delno povežemo z različnimi oblikami turističnega pogleda (*tourist gaze*)¹⁰: John Urry v knjigi z naslovom *The Tourist Gaze* navaja distinkcijo med kolektivnim in romantičnim turističnim pogledom, pri čemer je pri slednjem poudarjena osebna, domnevno spiritualna povezava z objektom turističnega ogledovanja, medtem ko je v prvem primeru pomembna sestavina turističnega doživetja družabnost (prim. Urry:1990). Delno povezovanje z različnimi oblikami turističnega pogleda poudarjam zato, ker se takšne idealne teoretične razdelitve velikokrat ne ujemajo z etnografskimi evidencami. Na primeru etnografske evidence lahko sklepam, da najbolj izrazito sovpadata koncept romantičnega turističnega pogleda ter udeležba ob ribolovu. V ostalih primerih – pri panoramskih vožnjah, športnem ribolovu, demonstraciji –, bi bilo referiranje na takšno tipologijo preveč nasilno. Konkretno akcije v omenjenih primerih so namreč, glede na etnografsko evidenco, preveč kompleksne. V primeru panoramskih voženj lahko delno govorimo tudi o vsebinah kolektivnega

⁹ Pri navajanju citatov iz intervjujev je narejen kompromis med standardom, pogovornim jezikom in mojim razumevanjem povedanega ob transkribiranju.

¹⁰ Podrobneje o konceptu *tourist gaze* glej John Urry 1990. *The Tourist Gaze*. London in Chris Rojek, John Urry (ed.) 1997. *Touring Cultures. Transformations of Travel and Theory*. London. Besedno zvezo *tourist gaze* prevajam v tekstu kot *turistični pogled*, vendar prevod zahteva določeno refleksijo rab besede *gaze*. Koncept *gaze* je pravzaprav prevod francoskega *le regard* in izhaja iz francoske terminologije (prim. Lacan, Foucault), v angleščino pa je bil preveden kot *gaze* in ne kot *view*. *Gaze* kot samostalnik je v *Oxford Dictionary of English* opredeljen kot »steady intent look«, tj. kot pogled, povezan z določeno perspektivo, navajajoč na določene aspekte relacij med opazovalcem in opazovanim. Kot primer takšne rabe navaja slovar zvezo *male gaze* (prim. *Oxford Dictionary of English* 1998:761). V *Webster Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language* je za samostalnik *gaze* navedena ista definicija kot v prvem primeru, v glagolski obliki pa opisuje slovar *to gaze* kot »to look steadily and intently, as with great curiosity, interest, wonder.« Kot primer rabe je navedena zveza *to gaze at scenery*, kar zopet navaja na določeno vrsto relacije med opazovanim in opazovalcem (prim. *Webster Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language* 1989:588). V delu *The tourist gaze* John Urry analizira soodnosnost turističnega pogleda (*gaze*) in turističnih praks. Pri tem turistični pogled ne ostaja individualna praksa, temveč je pri Urry-ju določen turistični pogled avtoriziran z določenim diskurzom. Lahko torej rečem, da je kljub slovenskemu prevodu *tourist gaze* v *turistični pogled* *gaze* potrebno razumeti v kontekstu Urry-jeve argumentacije, ki navaja ne le na pogled, temveč na interpretiran pogled.

turističnega pogleda, vendar pa se zgoraj omenjena tipologija turističnega pogleda, ki naj bi odslikavala različne narave turističnih izkušenj, pričakovanj in želja, v konkretnih primerih lahko oddaljuje od takšnega modela. Pri udeležbi pri ribolovu, ki je vsebinsko obarvan s poskusom vživetja in sobivanja z domnevno avtentičnostjo – skratka, kjer gre za poskus, kakor se je izrazil eden izmed ribičev, *postati ribič za en dan* –, je povezava z romantičnim turističnim pogledom bolj izstopajoča. V slednjem primeru postane delovna rutina predmet turističnega ogledovanja; še več: delovna podoba in vsebina določene osebe postane predmet, v katerega se je v času turistične izkušnje zaželeno vživeti. V določeni točki lahko pravzaprav govorimo o eksotizaciji ribištva, ki je v tem primeru postavljeno na pol romantičnega vrednotenja.

Konstituiranje povezave med novo državno mejo, plažo in marino

Vzpostavitev meje v povezavi z izgubo lovnih teritorijev na jugu je najpogostejša razlaga ribičev za nastanek organiziranega prevoza potnikov in vstopa v druge vrste turističnih dejavnosti. S prevozom potnikov v turistične namene so se sicer ribiči ukvarjali že pred letom 1991, vendar je bilo takrat, kot pravijo sami, to početje *neorganizirano, neresno in prisilno*.¹¹

»In kot sem rekel, pred petnajstimi leti smo se, tako bom reku, bolj prisilno začeli s tem ukvarjat, ker se je pač pojavlo, ti interesi, gor, dol... in potem si to čez poletje, kaj jaz vem, mimogrede si to petek, sobota, nedelja... to opravil. Ko se je vidlo, da tega interesa je, se je začelo tudi malo bolj organizirano to opravljat in so se postavle tudi neke cene, ne.« (M3, Izola, marec 2001).

Skladno z argumentom o novonastali meji, ki naj bi po mnenju ribičev povzročila nastanek turistične dejavnosti med ribiči, se pojavljajo tudi druge razlage; *zaradi interesa strank, ker je taka ponudba novost na tržišču, ker je premalo prostora in preveč ribičev, ker so ribe v slovenskem morju izlovljene, ker se ribiči samo prepirajo*. Takšne razlage ribiči nadalje soočajo s trditvami: *vsì govorijo, da je ribištvo škodljivo, govorijo da je morja malo in da ga je treba zaščititi, da je potrebno zmanjšati ribolov ipd.*, ki naj bi se pojavljale bodisi v časopisih, na TV ali v izjavah javnih osebnosti.¹² V zlitju takšnih razlag soočenih z javnimi izjavami poudarjajo pozitivno plat usmeritve ribičev v turistično dejavnost, ki bi jo morala po njihovem mnenju država bolj podpirati.

Ribiči poudarjajo tudi *interes strank*, ki naj bi prav tako pridal svoj delež k realizaciji takšne dejavnosti. Interes obiskovalcev je omenjen predvsem v primerih,

¹¹ Z opisom *prisilno* je označeno povpraševanje po turističnih storitvah v času, ko ribiči na take storitve še niso bili pripravljene, si takšne vrste dejavnosti niso želeli, oziroma vanjo še niso bili primorani.

¹² Čeprav se izjave mojih informatorjev ne nanašajo na konkretne članke, oziroma televizijske ali radijske oddaje, pa je takšna stališča moč zaslediti v medijih javnega obveščanja (npr.: Šuligoj 1994, Šuligoj 1995, Šoštaršič 1994, Šuligoj 1999, Hlaj 2001).

ko gre za demonstracijo ulova oziroma participacijo na ladji ob delavnikih. Skladno s tem poudarjajo atraktivnost svoje ponudbe v smislu novosti na tržišču, ker povezuje *ribiški svet s turistično ponudbo*.

»Začel sem v bistvu z ribiško osmico.¹³ Ribiška osmica, kaj bi to pomenilo... zakaj ne osmica kot osmica meso in tako naprej, zakaj ne bi bla ribja osmica, ne... Že ker je sama izhodiščna točka riba, je ribiška osmica. In iz tega smo tudi tu začeli to delat. No, mogoče prehitro... ni bilo pravega razumevanja v tem stilu, tako da smo naredili sicer velik bum svoje čase, govorim leta 90, 91. Smo naredili kar velik bum s te ribiške osmice, to je zelo zanimivo, ker je bilo nekaj novega. Povezovali smo ta ribiški svet s turistično ponudbo... In to je bla ena taka ideja, kako bi ta ribiški svet spremenili v turistično ponudbo, ker enostavno ni blo več morja. In morja ni blo in si moral nekako drugače usmerit zadevo,« (M2, Izola, april 2001).

Čeprav se zdi, da je glavni razlog za vključevanje ribičev v turistično dejavnost novonastala politična situacija po letu 1991 in z njo v zvezi predvsem nova meja na morju, pa lahko iz izjav in dejanj ribičev razberemo še vrsto drugih dejavnikov, ki so prav tako ključni. Razlage o vzpostavitvi takšne povezave odgovarjajo namreč tako na okoljevarstveni in politični diskurz kot tudi na turistične predstavitve tega dela obale. Za potrebe pričujočega članka jih lahko razdelim v razloge, ki poudarjajo lastne interese, tiste, ki govorijo o interesih strank, ter razlage, ki se vežejo na ekološke interese. V okviru lastnih interesov je poudarjen predvsem zaslužek, raznolikost dela v poletnih in zimskih mesecih in s tem popestritev delavnika ter dejstvo, da s takim načinom dela še vedno ostajaš na morju in barki; v polju interesa strank je izpostavljena predvsem zabava, sprostitvev, dobra hrana, svež zrak, možnost športnega ribolova, izobraževanje, morje, spoznavanje z ribištvom ter »avtentično« doživetje; v polju ekoloških interesov pa se koristnost takšne povezave veže predvsem na razlage o premajhnem, umazanem in izlovljenem morju, o prevelikem številu ribičev ipd. Čeprav se stvari prepletajo, lahko sklepam, da so razlage interesa strank v bližnji povezavi s turističnim diskurzom, medtem ko je polje ekonomskega in ekološkega interesa predvsem v dialogu s političnim in okoljevarstvenim diskurzom.

Obiskovalci in njihove želje: žur, sveža riba, meja, velika modrina in morski volkovi

Ena izmed razlag ribičev, zakaj se je takšna povezava vzpostavila, je tudi interes strank. V zvezi s tem izhodiščem se postavlja vprašanje: katera so tista vprašanja, ki jih družba in okolje (npr. stranke, ustvarjalci turističnih brošur) postavljata pred ribiče in v kakšni meri ribiči sploh vstopajo v odnos z njimi; kako jih skušajo zadovoljiti? Ker pričujoči tekst ne zaobjema analize perspektive obiskovalcev, bodo v nadaljevanju predstavljena mnenja ribičev-turističnih delavcev glede zahtev

¹³ Osmica je ime za posebno obliko postrežbe in prodaje, ki jo je uvedla Marija Terezija in pri kateri je bila vinogradnikom dovoljena prosta prodaja viška starega vina.

in želja turistov ter njihovih zmožnosti, da te želje uresničijo. V povezavi s panoramskimi vožnjami in izleti je ena najbolj izpostavljenih sestavin, zaradi katere naj bi obiskovalci prihajali, *zabava* in pa predvsem *sprostitev*, ki naj bi jo takšen način ponudbe prinašal. Po mnenju nekaterih mojih sogovornikov je v primerjavi z »zabavanjem na kopnem« njihova ponudba »zabave na morju« drugačna in boljša. Reakcije, ki jih ribiči poudarjajo pri turistih, so sledeče: *na barki se razgovorijo, se razživijo, se sprostijo, pojejo, odvržejo kravato, niso fini, včasih je malo adrenalina zaradi valov in je zato potem toliko večje veselje...* Poleg ambienta sta izpostavljeni sestavini takšnih izletov tudi: dejstvo, da je ljudem zanimivo, ker so gostitelji ribiči, ker na barki tudi preko poletja ostanejo ribiški pripomočki in ker lahko oni sami obiskovalcem pojasnijo določene stvari v povezavi z ribištvom; ter izvirna ponudba hrane, pri čemer je mišljena predvsem morska hrana, ki naj bi po mnenju mojih sogovornikov veljala za »zdravo« hrano. Velikokrat se poudarja, da poskušajo, če je le mogoče, dobiti ribo, ki je še pred nekaj urami plavala v vodi. Za obiskovalce se predvideva, da sami ne bi bili zmožni dobiti tako sveže ribe. Na izletih, kjer ribarijo obiskovalci sami, naj bi bila pozitivna plat takšne ponudbe po besedah nekaterih ribičev-turističnih delavcev v tem, *da lahko več ljudi skupaj lovi ribe in med seboj tekmujejo, se hočejo pokazati kot ribiči*, po drugi strani pa jim ribiči lahko pokažejo mesta, kjer ribe so.

»Ta gost pride zaradi svojega užitka, torej hoče nekaj ujet. Zato ga tudi peljem na določene pozicije, kjer je ribe, tam seveda se lovi. In ribolov se ve, lahko se ujame, lahko ne. Ma, uglavnom se pelje tja, da se nekaj ujame... zadeva se odvija v tej smeri, da se nekaj ujame. Istočasno postanejo lačni, postanejo žejni, postanejo sitni sami med sabo. Nekateri niso nič ujeli, nekateri so ujeli... če so ujeli, je zadovoljstvo, če niso nič ujeli, so jezni (smeh). No tako, da moraš sledit samemu ambientu in se temu prilagodit, tako da goste zadovoljiš spet v tej smeri. Če niso nič ujeli, jim jaz pač ponudim eno malco, za tolažbo (M2, Izola, april 2001).«

Udeležba pri ribolovu je med vsemi turističnimi storitvami, ki jih ponujajo ribiči, posebej izpostavljena. V primeru udeležbe pri rednem ribolovu se ta praksa ne obravnava kot dobičkonosen posel, temveč kot ugajanje interesom strank, ki naj bi bile ob takem izletu deležne nečesa resnično posebnega. Poudarjanje posebnosti takšne ponudbe se najpogosteje artikulira skozi naslednje fraze: *živiš z ribiči, udeležuješ se ribolova, postaneš ribič za en dan...* Če sta pri drugih vrstah ponudb ura odhoda in prihoda določeni že v naprej, sta v primeru udeležbe ob ribolovu fleksibilni. Pri tovrstni ponudbi ribiči poudarjajo, da so jo oblikovali prvenstveno zaradi interesa strank.

Občasno ribiči na nekaterih ladjah obiskovalcem kot zanimivost pokažejo mesto, kjer naj bi bila potopljena ladja Rex, ki je domnevno že preplula Atlantski ocean. Poleg nje obiskovalcem večkrat pokažejo tudi turistični objekti vzdolž obale, opišejo geografska krajevna imena zalivov in krajev. Ribiči večkrat poudarjajo, kako obiskovalce zanima, kje je državna meja med Hrvaško in Slovenijo.

»...kšna zanimivost, recimo, če je posebna želja se pelje... običajno želijo vidit našo mejo na morju... zanimivo in ne vemo kje je... nekateri si predstavljajo, da je tam žica

na morju, te, ki nimajo ideje... mislijo da je mogoče celo žico vidit. In nič, rečeš, zdaj sem noter, zdaj sem zunaj, pa ne veš, kje si dejansko. Sam z inštrumenti se točno določi, ker ni določena ne moreš točno, ampak približno se ve. Z Italijo se točno ve, ne. Rečeš zdej smo tle na meji, zdej smo v italijanskih vodah, zdej smo nazaj tle (M5, Izola, marec 2001)«.

Vrednotenje turistične dejavnosti, s katero se ukvarjajo ribiči, odpira tudi sledeče vprašanje: kakšen je presežek, ki ga ribiči nudijo nasproti običajnim turističnim prevoznikom ob morju? Vprašanje je pravzaprav v tesni povezavi predvsem s poljem interesom strank. Če soočimo vsakega od omenjenih elementov iz tega polja z razlagami ribičev, kako te želje zadovoljujejo, izluščimo sledečo sliko: a) uspešna zabava in sprostitvev je postavljena v relacijo z ambientom (domačnim, zdravim, preprostim...), varnostjo, ki jo omogoča pomorsko znanje (uspešno vodenje barke in poznavanje morskih razmer), ter z osebnimi lastnostmi ribiča (pozitivne lastnosti so komunikativnost in prilagodljivost); b) pri športnem ribolovu so ribiči bistveni zaradi ribiškega znanja (pokažejo obiskovalcem mesta, kjer se lovi); c) pri izobraževalnih izletih ob demonstracijah ribolova je prav tako ključno ribiško znanje d) pri participaciji obiskovalcev ob ribolovu pa prevzamejo ribiči in njihova delovna rutina pravzaprav mesto objekta ogledovanja.

Ribištvo kot del turistične krajine

Specifično obliko povezovanja ribištva in turizma lahko zasledimo v turističnem diskurzu. V pregledanem turistično-propagandnem gradivu¹⁴ se med drugimi pojavljajo tudi motivi, ki prikazujejo dejavnost ribolova ter z ribolovom povezanih aktivnosti, predmetov in oseb. Glede na pregledan material lahko sklepam, da predstavitve ribištva spadajo med izbrane prizore, ki jih je vredno predstaviti turistom in za katere se predpostavlja, da jih turisti želijo videti, doživeti in izkusiti. Skupaj z jadrnicami, srfi, zagorelimi telesi, arhitekturnimi prikazi mest in pisanimi sončniki (če izpostavim le par najbolj pogostih prizorov) tvorijo del turistične krajine. Krajino pri tem obravnavam kot mišljenjsko kategorijo, ki je časovno-krajevno pogojena. Gerard Lenclud v prispevku z naslovom *L'ethnologie et le paysage* (Lenclud 1995) ugotavlja, da nas krajina napoti na dva nivoja realnosti – na objektivno in subjektivno realnost, pri čemer je odcepitev dvojčka subjektivno-objektivno, ki ga je potrebno obravnavati kot celoto, predpogoj za analizo. Beseda krajina naj bi navajala na fragment sveta pod mentalno vodenim pogledom, krajino

¹⁴ Analiziran propagandno-turistični material obsega:

- turistične fotovodnike: *Izola-fotovodnik* (1995), *Koper-fotovodnik* (1995), *Piran-fotovodnik* (1994);
- turistične vodiče: *Piran* (Simčič 1996), *Izola* (Simčič 1996), *Koper* (Simčič 1996);
- turistične prospekte: *Mediteran na vašem pragu – Izola* (1998), *Mediteranska Slovenija* (1999);
- razglednice: *Slovenska riviera na 14 razglednicah*, razglednice založb *Sidarta, Sisart, Confidia, Jugovič & Nevečny*.

kot mišljensko kategorijo pa je potrebno razumeti kot kulturno-zgodovinsko pogojeno.¹⁵ Konceptualna shema turističnega diskurza, ki pejzažira obalo med Piranom in Ankaranom, je torej le ena od možnosti interpretiranja. V omenjenem prispevku, katerega osrednje vprašanje je, na kakšen način je lahko krajina predmet proučevanja v etnologiji, Gerard Lenclud zaključuje, da mentalne refiguracije kraja oz. objekta v krajino ne moremo opazovati, ampak lahko o njej samo sklepamo. (prim. Lenclud 1995). Izhajajoč iz Lencludovega predloga se zdi smiselno govoriti o refiguraciji objekta oz. kraja v krajino prav na primeru »ustvarjalcev krajine«. Med te lahko prav gotovo štejemo tudi pisce, fotografe in oblikovalce turističnih brošur, razglednic in vodičev. Moja analiza se bo omejila na končne produkte turističnih reprezentacij, medtem ko na tem mestu izpuščam raziskavo med ustvarjalci turističnih reprezentacij (fotografi, pisci tekstov, oblikovalci), ki ima za objekt njihovo videnje lokalnosti in širših kontekstov.¹⁶ Kot piše Magnus Einarsson je turizem potrebno kontekstualizirati znotraj potrošniških kulturnih imaginarijev in kulturne produkcije med katere Einarsson, šteje polje estetskih užitek, želja, sanj, podob in stilov (prim. Einarsson 1996:217). Skladno s tem lahko predpostavljam, da turistične brošure kreirajo in legitimirajo področje podob in pomenov in tako predstavljajo pomemben člen pri raziskovanju lokalnih turizmov. V pričujočem tekstu bodo analizirane fotografije z ribiškimi motivi v izbranem gradivu ter teksti, ki se nanašajo na ribištvo, bodisi v obliki zapisa ob fotografijah ali pa v obliki veznega teksta v vodičih.

Konstruiranje podobe ribiča med Mediteranom, dobrimi starimi časi in nepredvidljivim morjem

Tako kakor drugi motivi tudi reprezentacije ribištva nosijo svoja sporočila in se z njimi vklaplajo v specifičen niz družbenih zahtev, pričakovanj in občudovanj. Osmišljeni so preko različnih tematik, ki vsaka na svoj način doprinesejo k njihovi učinkovitosti. Osvetlitev samih reprezentacij ter njihovih kontekstov nam lahko delno razkrije odgovor na vprašanje, zakaj so določene podobe popularne in v kaj so vpeta njihova sporočila. Turistične reprezentacije razkrivajo mrežo socialnih relacij, odnosov do narave, omejitev, pravil, pričakovanj, želja, oblikovanj novih identitet itd. Na konkretne reprezentacije (vizualne in tekstualne) lahko gledamo kot na izkristalizirane forme aktualnih tematik, njihova učinkovitost in umestitev na hierarhični lestvici slikovitosti pa je kulturno zgodovinsko pogojena. John Urry ugotavlja, da so »objekti turističnega ogledovanja« postavljeni v kompleksno in spreminjajočo se hierarhijo (prim. Urry 1990:3,4).¹⁷

¹⁵V eni izmed prihodnjih števil Monitorja ISH pripravljamo obsežnejši prevodni blok o pričujoči tematiki: *Prostor, Krajina, Teritoriji: mentalne reprezentacije*.

¹⁶Omenjeni segment perspektive ustvarjalcev krajine bo vključen v nadaljnja raziskovanja.

¹⁷»An array of tourist professionals develop who attempt to reproduce ever new objects of the tourist gaze. These objects are located in a complex and changing hierarchy. This depends upon the interplay between, on the one hand, competition between interests involved in the provision of such

Povednost turističnih reprezentacij je pomembno razumeti izven kategorij resnično-neresnično, temveč jih je potrebno obravnavati skozi prizmo njihove trenutne interpretacije. Razkrivajo nam vrednotenje turistične izkušnje, ki se oblikuje skozi nenehno redefiniranje primerne in neprimerne, lepega in grdega. Produkcijo turističnih reprezentacij si lahko predstavljamo kot konstruiranje povezav s kraji, liki, pokrajinami, prostori in časi. Pri tem povezava ne ostaja zgolj na vizualni ravni, v smislu vizualizacije določenega segmenta, temveč so, kot pravi Orvar Löfgren, v počitniške pokrajino ali motiv, kot ključni element vpletena tudi občutenja. Löfgren je mnenja, da lahko na moderni turizem gledamo kot na polje, kjer posamezniki raziskujejo, kultivirajo in oblikujejo čutne izkušnje skozi zadnjih dvesto let (Löfgren 1999:16).

Reprezentacije ribištva, ki se pojavljajo v pregledanem gradivu, zavzemajo cca. 10% predstavitvenega materiala (tekstulanega in vizulanega). Vizualiziranje ribištva v obdelanem gradivu se osredotoča na tri polja: na prikaz čolnov, ki se uporabljajo za dejavnost ribolova, na prikaz pripomočkov, ki se uporabljajo pri ribolovu ali predelavi rib ter na prikaz oseb, ki izvajajo dejavnost ribolova oz. z ribolovom povezanih opravil (čiščenje mrež...). V celotnem pregledanem materialu je 13 takšnih fotografij, ki prikazujejo ribiške čolne. Na 10-ih fotografijah so prikazani manjši leseni čolni, ki se uporabljajo za ribarjenje z mrežo, in le na treh najdemo večje ladje, s katerimi se kočari. Med ribiškimi pripomočki izstopajo mreže, poleg teh se pojavljajo še vrvi in leseni sodi za soljenje sardel. Tretji sklop motivov prikazuje moške, ki so na različne načine vpleteni v gospodarsko dejavnost ribolova (ribolov, čiščenje mrež...). V središču zanimanja je njihovo delo. Polovica fotografij (predvsem tiste, pri katerih je en človek v prvem planu) prikazuje starejše moške (cca. 50-70 let). Tako manjši leseni ribiški čolni, ki se uporabljajo za ribolov z mrežami, kakor tudi mreže in prikazi starejših oseb, ki se ukvarjajo z ribištvo, dajejo vtis arhaičnosti, v nekaterih primerih tudi nostalgije (rjavo tonirani črno-beli posnetki, silhuete lesenih čolnov ob sončnem zahodu...). Skupni imenovalac omenjenih podob je povezljiv s pomeni »dobrih starih časov«, ki je vsebinsko vpet v tradicionalizem, avtenticizem... Podobne vsebine izražajo tudi tekstovni zapisi. Ribištvo se pojavlja kot del gospodarske zgodovine obalnih mest, pripisani pa sta mu dve značilnosti: na eni strani nastopa kot del neprekinjene tradicije območja, skoraj kot muzejski objekt, ki ga je uspelo ohraniti v uporabi vse do danes, na drugi strani pa se poudarja pomembnost te dejavnosti za razvoj mesta. Ribištvo se v tekstih pojavlja torej kot prvinska kuriozitetna vsakdanjika, ki teče vzporedno z veliko kulturno politično zgodovino; pripisana mu je značilnost konstante (medtem ko se politični in kulturni dogodki spreminjajo, je ribištvo tu od nekdaj), v nekaterih otenkih teksta pa prevzema celo mesto »naravne« vraščenosti v območje. Kot ena naravnih in samoumevnih značilnosti kraja se skupaj z geografskimi in drugimi karakteristikami pojavlja tudi v začetnih opisih obravnavanih krajev. Na mestih, kjer avtor želi z nekaj besedami čim lepše in učinkovitejše okarakterizirati mesto in

objects and, on the other hand, changing class, gender, generational distinctions of the taste within the potential population of visitors,» (Urry 1990: 3,4).

je pridevnikom prikupno in prijazno ali slovensko pridano še pridevnik ribiško, lahko opazimo, da ima ta močno pozitivno konotacijo. V sloganih kot: »*Izola je nadvse prikupno, urejeno in mikavno ribiško mestece* ali *Izola, slovensko obmorsko turistično mestece z nasmehom in ribiško tradicijo*«, lahko sklepamo, da »ribiškost« sporoča sledeče: Izola je mesto, ki ni obrnilo hrbta dobrim starim časom, Izola je še vedno pošteno mesto ipd. Še posebej učinkovita je v tej zvezi pomanjševalnica mestece. Povezava majhnosti in poštenosti se velikokrat pojavlja tudi v turističnih sloganih, ki propagirajo Slovenijo kot *majhno in pošteno deželo/deželico*. Nadalje je ribištvo izpostavljeno kot del gostinske ponudbe, ki nudi »zdravo morskoro hrano«, v okviru turističnih aktivnosti pa je zanimivo povabilo na vsakoletni ribiški praznik v Izoli. Opis praznika (*praznik vina, ribičev, plesa, glasbe in dobre volje*) ima skrito intenco napeljevanja na domnevno prvinskost, naravnost, sproščenost, svobodnost.

Tekst ob fotografijah z ribiškiimi motivi osvetljuje še nekatere druge kontekste, v katerih se ribištvo v turistično propagandnem materialu zarisuje. Med njimi izstopata predvsem dva: morje in Mediteran. V enem izmed prospektov, ki ga je bilo moč leta 2000 dobiti v turističnih centrih in potovalnih agencijah na Obali, je bila še posebej opisana povezava Izole in prebivalcev Izole z morjem ter končno povezava turistov z morjem. Tekst izpostavlja tudi pomembnost ribištva pri ohranitvi te povezave.

»Vsaka zgodba ima svoj začetek. Nekoč je bila Izola otok. Čas je mineval in otok se je združil s celino, kljub temu pa je Izola ohranila bližnjo povezavo z morjem – skozi ribištvo, mile zime in vroča poletja nas Izola vabi da preživimo svoje počitnice prav tu, na morju, v Izoli, kjer je zven vaših počitnic podoben šumenju morja (Kump design, Vek Koper)«.

Opisi morja so v tekstu romantizirani, povezanost krajev in ljudi z morjem pa nosi prizvok transcendentalnosti. Ti teksti turistom tudi sugerirajo, da lahko na počitnicah v obmorskih krajih vzpostavijo vez z morjem, zaužijejo nekaj te čarobnosti, mogočnosti, zdravilnosti... Bolj kot morje, v katerem bi samo za zabavo plavali, je torej izpostavljeno morje kot objekt občudovanja, skozi katerega lahko pridemo v stik z naravnim, večnim... Pesem Jorge Luisa Borgesa, ki opisuje morje in ki je pridana enemu izmed obravnavanih turističnih prospektov, navaja tudi na to, da je morje objekt umetniškega navdiha, da je doživetje ob morju predvsem duhovno. Začetni verzi se glasijo takole: »*Ko se čas še ni zgostil v dneve, je večno morje že oblivalo morske obale* (prev. avt.)«

Če se kontekst morja giblje med polji romantizirane divjine in zdravilnih učinkov, pa je kontekst Mediterana potrebno razumeti tudi v politično-kulturnih okvirih. Naslovi prospektov kažejo tendenco po poudarjanju »mediteranskosti« predstavljene regije. Tako sta npr. dva prospekta naslovljena: *Izola – Mediteran na vašem pragu in Mediteranska Slovenija*, poleg tega pa se pojavlja pridevnik mediteransko na mnogih mestih tudi v tekstu ob fotografijah v vseh obravnavanih prospektih (npr. kot mediteranska hrana, mediteransko podnebje, mediteranska Slovenija). Izpostavljanje mediteranskosti regije, poudarjanje, da je Mediteran tudi

v Sloveniji, navaja na simpatiziranje s t.i. mediteranskimi območji ter obenem sugerira naklonjenost samemu imaginarnemu konceptu Mediterana. Simpatiziranje z Mediteranom je moč brati v več smereh; Mediteran kot priljubljena destinacija modernega masovnega turizma, slovenski Mediteran kot sestavni del zahodnoevropskega Mediterana (ali, kot pravi ena od turističnih brošur: »*only a couple hours drive away from Europe's center*«) ter Mediteran kot pomembno kulturnozgodovinsko območje, kot prostor korenin t.i. zahodnoevropske civilizacije. Hkrati se pojavlja tudi slovenska specifika mediteranskosti v smislu stika morskega in gorskega sveta. Primer poudarjanja mediteranskosti regije je razložljiv skozi vpogled v proces naraščanja popularnosti Mediterana, v katerem je po mnenju Orvarja Löfgrena moč razbrati večih faz. Začetno točko postavlja Löfgren v 17. in 18. stoletje, prvi znanilci mediteranskega turizma pa naj bi bili pripadniki angleškega višjega sloja, ki jih je želja po spoznavanju klasične kulture na njihovih potepanjih vodila predvsem po mestih Italije in Francije. Drugo fazo Löfgren povezuje z novimi prevoznimi sredstvi, z udobnejšimi in hitrejšimi možnostmi potovanj, ki so vse bolj in bolj širile karto turističnega Mediterana. Fokus potovanj ni več le izobraževanje, temveč postane pomemben element oddih ob morju, zabava, vzpostavi se institucionaliziranost prostega časa, pojavijo se poletne počitnice. Vse bolj in bolj se kot primeren model za turistično izkušnjo ob Mediteranu ponujajo morje, zagorela koža, občudovanje lokalnega, ruralnega. Zagorelost, neciviliziranost, svoboda, zabava, prvinskost in naravnost naj bi se torej pridružili prvotnim izobraževalnim smotrom potepanj po mediteranskih krajih ali jih celo nadomestili. Kot tretjo fazo predlaga Löfgren umik od štirih S-ov (*sun, sand, sex, sea*). Željeno turistični izkušnjo naj bi v tretji fazi ponazarjal R, ki naj bi v sebi združeval romantiko, unikatno doživetje, ponovno vzpostavitev vezi človek – narava (prim. Löfgren 1999, 157-168). Sklepam lahko, da obravnavano turistično gradivo odslkava delce iz različnih faz procesa naraščanja popularnosti Mediterana kot turistične destinacije, reprezentacije ribišтва pa so pri tem najbolj povezljive z zadnjo fazo.

Ribištvo med etnografijo in turističnim imaginarijem

Soočanje turistično propagandnega materiala z etnografsko evidenco izhaja iz predpostavke, da sta polji prepleteni, ter da razumevanje lokalnih dogajanj zahteva vpogled v nacionalni in transnacionalni diksurz.¹⁸ Pri tem predpostavljam, da so turistične predstavitve kontekstualizirane z željo po prikazovanju lokalnih specifik,

¹⁸ Polje, ki ga zajemam z besedo transnacionalno je pogosto opisano tudi z besedo globalno oz. z besedo globalizacija, ki navaja na. Termina sta v mojem primeru neustrezna iz dveh razlogov: zaradi konotacij, ki jih nosita, ter zaradi vsebine, na katero navajata. Termin globalizacija živi v vsakodnevni rabi v dveh preoblikah; prva navaja na pozitivnost povezovanja sveta, na tolerantnost, druga pa ima negativne konotacije v smislu nevarnega monopoliziranja kulturnih horizontov. Kot ugotavlja Ulf Hannerz, nas ta bipolarnost sili v opredeljevanje, medtem ko se mora analitična pozicija dvigniti nad oba (Hannerz, 1996:6).

Menim, da termin transnacionalno bolj natančno zajema moje problemsko polje (podrobneje glej op. 2).

z aktualnim turističnim imaginarijem, hkrati pa kažejo tendenco po zadovoljevanju kriterijev »pravilne« nacionalne predstavitve. Moderni turizem tako posreduje podobo za nacionalno predstavitev, skozi jo pa se Slovenija predstavlja navzen in sama sebi. Podobe, ki so naseljene v turistične krajine, so pravzaprav izkristalizirane forme, ki ustrezajo tako zahtevam *izmišljenih tradicij zamišljenih skupnosti* kot tudi drugim aktualnim tokovom. Turistične reprezentacije niso niti nespreneljive, niti enosmerne. Čeprav izžarevajo iluzijo nespreneljivosti, dokončnosti in naravnosti, so prilagodljive in spreneljive. Delujejo podobno kot stereotipi, ki imajo prav tako prizvok nepremakljivosti, dejansko pa se, vsaj kar se tiče njihove »zunanje preobleke«, sprenenjajo z neverjetno hitrostjo.¹⁹ Turističnim motivom prav tako ni lastna enosmernost, v smislu aktivnega pošiljatelja in pasivnega sprejemnika, temveč se že v samem začetku oblikujejo skozi proces ogledovanja/spoznavanja in predstavljanja. Gre za živ proces, v katerem se imaginarij in dejanska akcija ne samo prepletata, temveč se soustvarjata in reagirata drug na drugega. Tako kot so turistične reprezentacije berljive skozi mrežo relacij, med katerimi se te znajdejo, tudi ideja o identiteti posameznika, skupine, druž ipd. ni odvisna le od opazovanih vidnih aktivnosti znotraj določene lokacije, temveč sega preko njenih meja. Marcus E. George v prispevku *After the Critique of Ethnography* govori o pomembnosti upoštevanja različnih elementov pri procesu konstituiranja identitete.

»Prav te različne elemente procesa konstruiranja identitete – mobilne, povezane reprezentacije v najrazličnejših krajih in z najrazličnejšimi karakteristikami – je potrebno obravnavati kot družbena dejstva,« (Marcus, 1996:46, prev. avt.).

Če govorim o etnografiji lokalnih turizmov na primeru povezovanja ribištva in turizma, je za razumevanje lokalne specifikke potreben tudi vpogled v množico korelacijskih reprezentacij ribištva. Turistične reprezentacije so le eno izmed referenčnih polj. To ne pomeni, da je potrebno videti ljudi kot pasivne sprejemnike zunanjega sveta. Menim, da se ljudje ne samo zavedajo zunanjih podob o njih samih, temveč poskušajo tudi aktivno delovati z njimi ter jih vključiti v vsakodnevne prakse in pomene.

S predstavitvami v turističnih brošurah je povezljiva predvsem vsebina participacij ob ribolovu, medtem ko se vsebina panoramskih voženj prekriva predvsem z poljem, ki ne sovпада z ribiškimi motivi v turističnih predstavitvah in je bližje konceptu počitnic kot lahkotne zabave. Če slednja oblika prevzema karakter lahkotnosti, neobremenjenosti, zabave, v končni fazi tudi razvrtnosti, je druga oblika povezana z domnevnim globljim doživetjem. »Globlje doživetje« je okarakterizirano predvsem v smislu stika z morjem in ribištvom. Morje je pri tem del širšega koncepta občudovanja narave, ribištvo pa naj bi pridalo posebnemu doživetju moment stika s prvinskostjo, z dejavnostjo, pri kateri naj bi vsakodnevno prihajalo do konfrontacije človek – narava. Antropologi, ki se ukvarjajo z

¹⁹ Misel se je oblikovala ob pogovoru s Svetlano Slapšak na ISH – Fakulteti za podiplomski humanistični študij, dne 29.6.2001.

raziskovanjem socialnih relacij v obmorskih krajih, omenjajo, da ribiči kot enega izmed razlogov za ukvarjanje z dejavnostjo ribištva pogosto navajajo prav možnost občudovanja narave, možnost stika z naravo. Ribištvo je po nekaterih podatkih s strani ribičev opisano tudi kot »naravni način življenja; ta je postavljen v opozicijo z »mestnim načinom življenja«, ki naj bi ga karakteriziralo nasilje, odtujenost, potrošništvo, kriminal itd. (prim. Einarsson 1996:49; Acheston 1981:296).

Želena turistična izkušnja ob participaciji pa naj ne bi bil le ambient, temveč postanejo v tem primeru tudi ribiči in njihov delavnik objekt turističnega ogledovanja. Kljub izpostavljeni pozitivni konotaciji udeleževanja pri ribolovu je s strani ribičev-turističnih delavcev poudarjena atraktivnost vseh treh oblik ponudbe predvsem v smislu povezovanja *ribiškega sveta s turistično ponudbo*. Ribiški svet v izjavi funkcionira v abstraktnem smislu in je tako v bližnji zvezi z romantiziranimi turističnimi predstavitvami ribištva. Podobno kot *ribiški svet* deluje tudi beseda *turist*. V situaciji generaliziranja govorijo ribiči-turistični delavci o turistih, medtem ko se v konkretnih primerih (npr. opisovanja določenih izletov, dogodkov ob izletih) izražajo z bolj preciznimi kategorijami; govorijo o organiziranih skupinah, o rudarjih, kmetih, srednješolcih itd. Ker pridevnik turistično prevzema negativno konotacijo (*ribiški praznik ni več kar je bil, to je sedaj turistična zadeva* ipd.²⁰), je pozicija distanciranja od turizma rešitev, ki se sama ponuja. V prvem primeru se opravičuje obiskovalce, ki domnevno niso pravi turisti, v drugem pa gostitelje, ki niso pravi turistični delavci, temveč ribiči.

Razlage o vzpostavitvi povezave ribištva in turistične dejavnosti so s strani ribičev-turističnih delavcev nakazane v štirih smereh: politična situacija, ekonomski interes, interes strank ter ekološka koristnost. V povezavi s turističnim diskurzom je zanimivo predvsem polje interesa strank. Nekateri od odgovorov na vprašanje, zakaj se turisti odločajo za tak način preživljanja prostega časa, padejo v presek z najbolj izstopajočimi parametri tematik, ki kontekstualizirajo ribiške motive. Med njimi izstopajo koncept sproščenosti, zabave in svobodnosti, stik z naravo, z morjem, stik z zdravim okoljem in hrano ter domnevno avtentično doživetje.

Poleg ujemanja turističnih predstavitev in moje etnografske evidence je v nekaterih točkah opaziti tudi diskrepance med obema poljema. Tako je na primer eden od razlogov za vzpostavitev kombiniranja dveh dejavnosti tudi poudarjanje ribištva kot škodljive dejavnosti, ki ga je zaradi ohranjanja narave »koristno« zamenjati s turistično dejavnostjo. Reprezentacija ribištva, ki jo je mogoče razbrati v turističnih-propagandnih materialih, ne vključuje tega aspekta. Karakteristike ribištva, ki so predstavljene v turističnem gradivu, opisujejo ribištvo z »mehkimi črtami«: kot neškodljivo, naivno in preprosto dejavnost. Medtem ko se škodljivost ribištva poudarja v medijskem diskurzu (razen če ni vezano na »nacionalni ponos«), imamo v turističnem diskurzu opraviti z drugo vrsto ribištva; z romantiziranim ribištvom. Povabilo na izlet z ribiško barko je denimo v turističnih brošurah obkroženo s fotografijami lesenih čolnov za ribolov z mrežami, čeprav se obiskovalci lahko popeljejo na izlet s kočaricami. Neizpostavljanje koč pa ni

²⁰ Podatek se nanaša na mojo etnografsko evidenco.

razložljivo samo s prikriivanjem koč zaradi bolj privlačnega motiva manjših lesenih čolnov, temveč ga lahko beremo tudi vzporedno z izpostavljanjem kože kot škodljive tehnologije (prim. Podbevšek 2001), ki je predmet tako razprav med ljudmi, ki se ukvarjajo z dejavnostjo ribolova, kot tudi polemik v časopisnih člankih.

Če sklenem: kontekste, ki zaobjemajo ribiške reprezentacije v izbranem gradivu in ki obenem predstavljajo stične točke, skozi katere je moč pripeljati v dialog etnografsko evidenco in obravnavane turistične reprezentacije ribištva, lahko razdelim v tri sklope:²¹ a) tematika Mediterana, b) tematika morja c) tematika nostalgije za dobrimi starimi časi. Naj povzamem le par primerov, ki so po mojem mnenju povezljive z ribiškimi prezentacijami: potovanje po imaginarni počitniški pokrajini Mediterana, ujeti v turistične brošure in nadalje interpretirani ter oživiljeni v naših mentalnih predstavah, ki med drugim lahko pomeni predah od civiliziranega sveta, stik z ruralnim, prvinskim; popotovanje po morju in obmorskih krajih, ki med drugim zajema plavanje, sončenje, zagorelo kožo, pristen stik z naravo, z morjem, svobodo, zdravje in »zdravo« prehrano; stik z nekdanj razširjenim načinom življenja in preživljanja, ki pomeni tudi stik z dobrimi starimi časi, s pošteno tradicionalno družbo ipd. Čeprav je stik sam fiktiven, so motivi zagorelih ribičev, bark ob sončnih zahodih in popoldansko čiščenje pisanih mrež na belem pomolu pravzaprav izkristalizirane forme takšnih zahtev, občudovanj, želja in izkušenj, ki se ne dotikajo le turista, temveč govorijo o družbi širše. Možno je, da določena podoba preživi več različnih počitniških krajin, pri čemer se ji zamenja vsebina in s tem sporočilo, forma pa navidez ostane enaka. V turistično propagandnem materialu zarisujejo ribiške prezentacije le del počitniške krajine; zdi se, da pokrivajo prav tisti del spektra zahtev, ki se nanaša na naravo, nekdanje in prvinsko.

Nataša Rogelja

Institutum Studiorum Humanitatis
Breg 12, Ljubljana, Slovenija
e-mail:rogelja@ish.si

²¹ Delitev na omenjene tri sklope je narejena zgolj zaradi lažje predstavitve, v realnosti pa tematik, ki uokvirjajo določeni motiv, ni mogoče ostro ločiti, saj se kombinirajo in prepletajo glede na izbrani trenutek. Razdelitev kontekstov v tri sklope prav tako ne izključuje dodatnih možnosti, ki sem jih morebiti spregledala.

Referenčna literatura

- Achaston, M. James 1981. Anthropology of fishing v *Ann. Rev. Anthropolog.*, vol.10:275-316.
- Rojek, Chris & Urry, John 1997. *Touring Cultures: Transformations of travel and Theory*. Routledge. London.
- Palson, Gisli & Durrenberg, E. Paul 1996. *Images of Contemporary Iceland*. University of Iowa Press. Iowa City.
- Hannerz, Ulf 1996. *Transnational connections*. New York. Routledge.
- Lenclud, Gerard 1995. L'ethnologie et le paysage in *Paysage au pluriel. Pour une approche ethnologique des paysages*. Collection Ethnologie de la France, cahier 9. Editions de la Maison des sciences de l'homme, Paris.
- MacDonald, Sharon 1997. A People's Story; Heritage, Identity and Authenticity, v: *Touring Cultures*. London.
- Magnus, Einarsson 1996. The Wandering Semioticians: Tourism and the Image v *Images of Contemporary Iceland*. University of Iowa Press. Iowa City.
- Marcos, E. George 1996. *After the Critique of Ethnography: Faith, Hope and Charity, But the Greatest of These is Charity*.
- Einarsson, Niels 1996. A Sea of Images: Fishers, Whalers, and Environmentalists v *Images of Contemporary Iceland*. University of Iowa Press. Iowa City.
- The New Oxford Dictionary of English* 1998. Clarendon Press. Oxford.
- Löfgren, Orvar 1999. *On Holiday. A History of Vacationing*. University of California Press. Berkeley.
- Rojek, Cris & Urry, John (ed.) 1997. *Touring Cultures*. London.
- Urry, John 1990. *The Tourist Gaze*. London.
- Veliki slovensko angleški slovar* 1998. Ljubljana.
- Webster Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language* 1989. Gramercy Books, New York.

Viri**a. Novinarski članki**

- Hlaj, Nataša 2001. Ribiči se še vedno kregajo v *Primorske novice*, 19.1.
- Podbevšek, Albina 2001. Kam so šle vse ribe? v *Jana*, 21.8.
- Šoštaršič, Marjeta 1994. Ribičev je le preveč v *Delo*, 22.7.
- Šuligoj, Boris 1994. V zalivu ni reda, zato ribje jate še kar bežijo v *Delo*, 28.1.
- Šuligoj, Boris 1995. Boj za ribolovne koncesije v *Delo*, 20.9.
- Šuligoj, Boris 1999. Ribiške zdrahe: sramota za državo v *Delo*, 7.4.

b. Turistično propagandni materiali:

- Izola – fotovodnik* 1995. Inštitut za komunikacije in informatiko. Ljubljana.
- Koper – fotovodnik* 1995. Inštitut za komunikacije in informatiko. Ljubljana.
- Mediteran na vašem pragu – Izola* 1998. Turistično informativni center Izola.
- Mediteranska Slovenija* 1999. Slovenska turistična zveza. Ljubljana.
- Piran – fotovodnik* 1994. Inštitut za komunikacije in informatiko. Ljubljana.
- Simčič, Sime 1996. *Izola*. Inštitut za komunikacije in informatiko. Ljubljana.
- Simčič, Sime 1996. *Koper*. Inštitut za komunikacije in informatiko. Ljubljana.
- Simčič, Sime 1996. *Piran*. Inštitut za komunikacije in informatiko. Ljubljana.
- Slovenska riviera na 14 razglednicah*. <http://www.si21.com/sisart/razglednice.html>.
- Razglednice slovenske obale založbe *Sidarta* (v arhivu založbe vodene pod številko A303).
- Razglednice založb *Sisart*, *Confidia*, *Jugovič & Nevečny*.

Vladislav Vlado Kotnik

**NEPOSREDNI ŠPORTNI PRENOS
in TV GLEDALEC
(1. del)**

Povzetek:

Članek *Neposredni športni prenos in TV gledalec* odpira široko problematiko razmerja med neposrednim TV športnim prenosom kot specifično komunikacijsko formo televizije in TV gledalcem. Osnovni namen proučevanja je bil pogledati v samo kompleksno strukturo prenosov tekem alpskega smučanja kot TV športa, predvajanih na TVS 2. Raziskovanje temelji na določenih teoretskih konceptih (Vogrinc – koncept TV komunikacijskega razmerja, Goldlust – koncept dekonstrukcije športnega prenosa, Whannel – koncept transformacije prenosa in ideologije, drugi), ki so podprti z analizami konkretnih prenosov.

Ključne besede:

neposredni TV prenos, TV prenos alpskega smučanja, televizijski šport

Abstract:

Live Sport TV coverage and its viewer is an essay revealing the wide area of relation between live sports coverage as a specific television form of communication, and the TV viewer. The main goal of the article was to look into the complex structure of live coverage of alpine skiing as televised sport, broadcasted by the Slovenian National Television. The research was based on the theoretical concepts (Vogrinc – the concept of TV communication relation, Goldlust – the concept of deconstructing the forms of sports television, Whannel – the concept of the transformation of sport by the television and ideologies, others) supported by concrete analyses based on numerous telecasts.

Key words:

live TV coverage, TV coverage of alpine skiing, sporting telecast

Predgovor

Naj na začetku jasno in nedvoumno poudarim: tekst, ki se odpira pred bralcem/bralko je strukturno razgiban in semantično zračen. Nekaj te zračnosti in luknjičavosti mi je razkrila prav časovna distanca od nastanka testa do njegove tukajšnje prezentacije, zato sem presodil, da tekst potrebuje kratko napolnilo k branju oz. predgovor. Če naj bi tekst po pričakovanju nekaterih, ki si danes radi vehementno nadevajo ime »prave znanosti«, ponudil možnost vzpostavljanja diskurza na podlagi določene definicije znanosti oz. reprezentiral eno od strogo profiliranih pozicij znotraj razpredalčkanega polja humanističnih in družbenih znanosti, lahko povem, da ta tekst ne sodi v okviru niti tovrstnega raziskovanja niti teoretskega zapopadenja. Ravno zaradi široke odprtosti formalne zastavitve in vsebinsko-konceptualnega neenoumja v sami svoji strukturi nasprotuje unificirani in ideološko motivirani percepciji korpusa vednosti. Kdor pričakuje, da bo v njem našel stavek, ki bi opredelil pričujoče proučevanje konkretnega objekta raziskovanja kot »končni izdelek« ali rezultat nekega početja, ki bi mu nekateri nadeli ime znanstveno, bo razočaran. Tekst namreč v prvi vrsti kaže na proces delanja, kreiranja določenega korpusa vednosti z vsemi njegovimi strukturnimi vzponi in padci, interpretativnimi dometi in prazninami, argumentativnimi omejitvami in pomanjkljivostmi, konceptualnimi izpeljavami in zagatami.

Temeljni cilj teksta, ki je nastal pred več kot enim letom (januar-april 2000), je bil predvsem »akumulacija« podatkov s področja predmeta raziskovanja, tj. analize tehnične produkcije in ideološke reprezentacije neposrednih športnih prenosov alpskega smučanja na TVS 2 v smučarski sezoni 1999/2000, in v razširitvi oz. vzpostavitvi določenega oz. čim širšega korpusa vednosti o tovrstni tematiki, ki bi se ga dalo v bodoče reflektirano ovrednotiti, konsistentno interpretirati in uporabiti kot bazo za nadaljnje delo. Ob tem velja upoštevati specifične okoliščine nastanka teksta in predvsem njegov prvotni namen, saj je tekst nastal v okviru seminarske obveznosti pri predmetu 'Problematika medijskih študijev in analiza TV oddaj' v študijskem letu 1999-2000 pod mentorstvom doc. dr. Jožeta Vogrinca. Ker izhaja iz take epistemološke zastavitve, je potrebno pri besedilu računati z nedorečeno argumentacijo in nedodelanostjo zastavljenih konceptov. Tako se zavedam, še zlasti zaradi časovne distance, določene problematičnosti teksta, njegove strukturne zastavitve, konkretnih interpretativnih omejitev in argumentacijske nedoslednosti. Namen tega predgovora je zato razjasnitev okoliščine nastanka besedila in razvoja idej ter postavitvi temeljnih izhodišč za pristopanje k tekstu in njegovemu razumevanju. Pri nastajanju teksta mi v prvi vrsti ni šlo za poskus konstituiranja nekakšne znanosti, karkoli že naj bi to pomenilo, marveč bolj za iskanje možnosti in metodoloških znanstvenih pristopov, ki bi potencialno lahko privedli do resnejših teoretskih izsledkov na področju ukvarjanja z analizami, interpretacijami in teoretizacijami tistih medijskih kulturnih form, ki jih imenujemo neposredni TV športni prenos. Nekateri metodološki prijemi in aplikacije modelov niso izpolnile mojih pričakovanj glede podrobne razlage in transparentnega prikaza subtilne in celo subverzivne povezanosti med načinom ideološke produkcije in reprezentacije TV športnega prenosa ter načinom njegove tehnične pro-izvedbe. Problematičnost tovrstnega navajanja shem (tako kvantitativno-statističnih kot kvalitativno-interpretativnih), kakršno je prikazano v pričujočem tekstu, se kaže v omejenih in morebiti neizkoriščenih možnostih njihove interpretacije in argumentacije. Ugotovil sem, da izhajanje zgolj iz kvantitativno pridobljenih podatkov lahko predstavlja precej omejeno, pomanjkljivo, če ne celo v nekem smislu brezupno zastavitev takšne analize prenosov alpskega smučanja. Zato bralcu/bralki pričujočega teksta svetujem, da ga razume prav v okvirih njegovih možnosti: to pomeni, da ga razume kot avtorjev poskus iskanja ustrezn

metodologije in bazičnega preverjanja različnih znanstvenih pogledov, ki bi na področju analiz neposrednih TV športnih prenosov prinesli večje možnosti za konsistentno, reflektirano argumentacijo in izvirno, kritično interpretacijo. V bodoče bi veljalo pri takšnih in podobnih analizah bolj precizno izpostaviti prav posamezne elemente TV športnega diskurza, ki se ga proučuje - npr. ideološko produkcijo in standardizacijo TV slike pri prenosu AS ali komentatorski diskurz v polju oblastnih razmerij, itd. -, kritično locirati njegov pomen v polje ideološke produkcije in oblastnih mehanizmov, subtilno ovrednotiti mesta posameznih TV registrov znotraj tega diskurza in predvsem proučiti razsežnosti že definirane, locirane in specificirane medijskega (televizijskega) diskurza na ravni družbenih reprezentacij.

Tako so aplikacije tabel in modelov v tekstu prikazane kot orodje, pri čemer lahko zelo hitro postanejo same sebi namen. To se je na nekaterih mestih v precejšnji meri tudi zgodilo, zato se ponekod zaključujejo s pomanjkljivo artikulirano argumentacijo. Poleg tega pa se zdi, da nekateri poskusi vpeljevanja aplikativnih modelov vendarle niso čisto nesmiselni, nepovedni in interpretativno prazni. Prav tako želim bralca/bralko osvoboditi morebitnega občutka, ki bi lahko nastal ob branju, in sicer da tekst posebej promovira določene koncepte in ideje, še posebej Jožeta Vogrinca, če upoštevamo številnost njegovih navedb. Naj pojasnim svojo dilemo: Vogrinčev temeljni koncept TV komunikacijskega razmerja sem uporabil, kot je razvidno v tekstu, zato ker mi je omogočal vzpostaviti binarno strukturo zastavitve teksta, ki morda niti ni najboljše izhodišče za analizo neposrednih TV športnih prenosov, vendar v danih okoliščinah, v katerih je tekst nastajal in predvsem v začetni zastavitvi ciljev boljše možnosti nisem našel. Na podlagi take zastavitve se tekst deli na dva dela: prvi postavlja v ospredje proučevanje neposrednih športnih prenosov alpskega smučanja kot TV kulturne forme, ki je preko TV tehnologije tehnično producirana, drugi del pa objektu raziskovanja »zoperstavi« pomen TV gledalca oz. relacije med obema, ki šele proizvede ideološke učinke neposrednih športnih prenosov alpskega smučanja.

Na tem mestu sem prišel v tej eksplikaciji do enega ključnih problemov: tj. do problema zapopadenja objekta raziskovanja v njegovi partikularni celovitosti in diferencirani enotnosti. Ta tekst razumem kot zgled zapletene »narave« obnašanja objektov v analizi in izmuzljivih načinov pristopanja k objektom raziskovanja v znanosti: tako je mogoče opaziti, kako objekt v analizi na nekaterih mestih ne more spregovoriti, noče spregovoriti, nima kaj spregovoriti ali ga sam nisem zmožen nagovoriti, da bi spregovoril. In prav to je po mojem mnenju transformativna moč nastanka in razvoja vednosti. Pri tem mislim na tisto, čemur rečem, da objekt proučevanja sicer ima to moč, da se izmakne, da pa kljub temu sam intelektualni napor in raziskovalni proces pripeljeta nekam, četudi drugam (kar se je delno zgodilo tudi v tem tekstu), kakor si si mislil. Prebijanje skozi empirično gradivo je ena od možnosti za vzpostavljanje določene vednosti, ki ni zapisana tendenci takojšnje in vsakokratne družbene aplikativnosti.

Naj se ob koncu tega predgovora zahvalim vsem tistim, ki so tekst kritično prebrali, posredovali svoje nasvete in pripombe ter pripomogli k njegovemu oblikovanju za objavo. Še posebej se zahvaljujem profesorju Jožetu Vogrinču, ki mi je s svojimi dragocenimi nasveti stal ob strani ob nastajanju teksta, ter Taji Kramberger in Sabini Mihelji za njuno dobronamerno kritiko in pripombe v procesu priprave teksta za objavo.

Ljubljana, 15.3. 2001

Preface

The reader should be aware from the beginning that the article she or he is about to read is far from being structurally rigid or semantically inflexible. The time lapse between the writing of the article and its publication made me aware that the text should contain a brief introduction. Those who expect the article to be a scientific text, offering a possibility of a discourse from the point of view of a certain scientific approach, or representing one of the enforced standpoints of humanities or social sciences, will discover that it does not deal only with theory. The informality of the text and the ambiguity of its contents, present already in the structure of the text, contradict the unified and ideological perception of science. The text does not present the study as the final and completed product or the result of a certain scientific approach. It rather highlights the process of creating and forming a particular corpus of knowledge, which includes important conclusions and solutions, while it leaves some unanswered questions, misinterpretations and deficiencies in argumentation.

The main aim of the text, written a year ago (January-April 2000), was to accumulate important information on the subject of the research by analysing the technical production and ideological presentation of the broadcasts of alpine skiing, presented on the 2nd Slovenian National Television channel in the winter season of 1999/2000. By the information obtained, I wanted to create or rather to expand the corpus of knowledge of the study, which could be analysed, interpreted and then efficiently used in further studies. As regards this kind of basic concept of the study, it has to be taken into consideration that deficiencies might appear in the argumentation of the results obtained. I am well aware of the problematic aspects of the structure of the text as well as of occasional inconsistencies in argumentation and interpretation. This preface will therefore explain to the reader the circumstances in which the text was written and consequently clarify the development of the main ideas. It will also direct the reader to the correct approach to the text and give a better understanding of it. While writing the text, I was not interested in creating a scientific work. By analysing and interpreting the broadcasts of sport as a form of media, I was rather concerned with methodical approaches, leading to important theoretical findings. Nevertheless, some of the methods used and the application of certain models given did not reach my expectations. They failed to explain the subtle and subversive connection between the technical production and ideological presentation of sport on TV. The tables and graphs one can find in the article, giving qualitative and quantitative results, sometimes limit the possibilities of the interpretation and argumentation. Considering only the quantitative results can lead to a limited and incomplete analysis of the broadcasts. The reader should therefore understand the text as the author's attempt to find a suitable methodology as well as to present different scientific standpoints in order to find the ones which could contribute to the consistency of the argumentation and provide a critical interpretation. Unfortunately, the tables and graphs presented in the text sometimes appear to be irrelevant and the accompanying text occasionally lacks meaning. However, some examples of the application of the models prove to be efficient enough for interpretation. With numerous concepts and ideas borrowed from other authors, particularly from Jože Vogrinc, the reader might get the impression that the text is trying to propagate certain ideas. I referred to Vogrinc's basic concept of the communicational relationship because it enabled me to establish a binary structure of the text; the latter might not be the most appropriate starting point for the analyses, but when defining the aims of the study it appeared to be the best solution. The text is thus divided into two parts. The first part focuses on the analysing of broadcasts of alpine skiing as a cultural form, created and

transmitted by the TV, while the second part deals with the viewer or rather the relationship between the two, which results in ideological effects of the broadcasts.

At this point, the central problem appears, which is the conceptualization of the subject of study in its differentiated entirety and particular unity. The text thus proves the problematic nature of the subject of study and the instability of objects of scientific approaches. In the analyses, the subject of research, perceived as object, sometimes fails to communicate its meaning or its message eludes the researcher. Thus the power of progress is hidden, leading us to important scientific findings. It is true that the subject of study can sometimes elude the researcher but nevertheless the intellectual efforts put into research achieve something, although they might not give expected results, as it was the case in my paper. Working with empirical material is one of the possibilities to constitute independent science, which can escape the tendency to implement the scientific achievements.

At the end of this preface, let me express my gratefulness for help given by all those who were willing to read critically the entire manuscript and to make suggestions before publishing. They have all given me the benefit of their reflections. Especially enthusiastic thanks go to Jože Vogrinc, professor of media studies and chief of the Centre for media studies at the ISH and my supervisor, for his reading of the entire manuscript and for help when constituting this text. By his usual benevolent perceptive criticisms and sharp critic's eye, he has made invaluable suggestions. In addition, I wish to take this opportunity to thank my two colleagues at the ISH, Taja Kramberger and Sabina Mihelj, for making their subtle criticisms and showing interest in publishing this text. All in all, however I myself have to accept responsibility for the shortcomings of the text, but without these scholars' help, there would have been even more deficiencies.

Ljubljana, 15th of March 2001

A) NA PRAGU ANALIZE NEPOSREDNEGA TV ŠPORTNEGA PRENOSA

Uvod

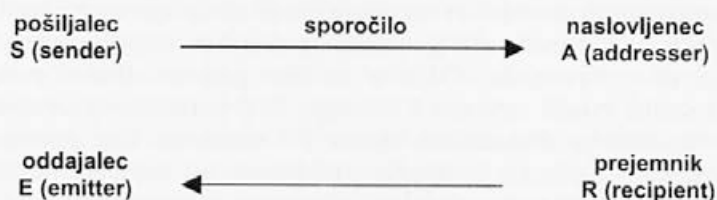
Zdi se, da nas proučevanje razmerja med neposrednim TV prenosom kot specifično komunikacijsko formo televizije in TV gledalcem kot pomnoženim zamišljenim subjektom neusmiljeno postavlja z eno nogo na en breg reke, medtem ko z drugo brezupno tipamo po drugem bregu. V resnici je tako, da televizija s svojo neizmerno medialnostjo (t.j. konstruirano medijsko posredovanostjo) nikoli ne more zares vedeti, koliko gledalcev jo gleda v določenem trenutku, kdaj jo gleda (kljub telemetriji, saj je ta stacionirana na majhnem vzorcu neke skupnosti) in predvsem kako jo gleda (vedenjski vzorci in načini gledanja TV). V pričujoči obravnavi sem se zaradi obsežnosti televizijskega diskurza kot določenega medijskega teksta osredotočil na analizo specifične televizijske komunikacijske forme, t.j. športnega prenosa. Zaradi velikih diskrepanc, ki vladajo znotraj te specifične forme »oddaje«, sem »polje pogleda« zreduciral na prenose alpskega smučanja na drugem programu slovenske nacionalne televizije. Povezati oba bregova reke in zgraditi most (četudi majav in navidezen) med televizijo in TV občinstvom na primerih neposrednih prenosov tekem alpskega smučanja in TV gledalci ter proučiti trdnost takšne konstrukcije je moj glavni cilj.

Prikaz navezanosti televizije na prenose alpskega smučanja

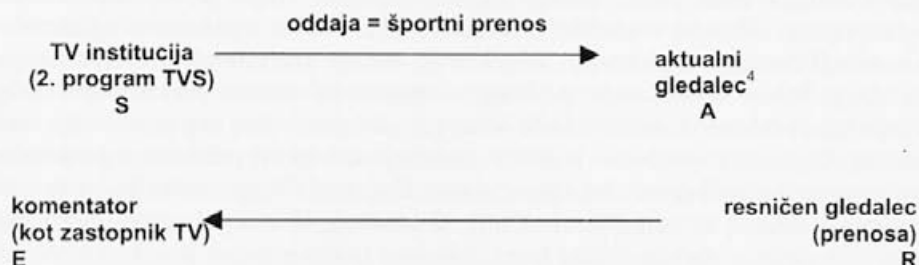
Neposredni prenosi alpskega smučanja so vrh kompleksnosti TV diskurza in predstavljajo izjemnost tehničnih dosežkov televizijske tehnologije in produkcije, ki ju je ustvarila TV Slovenija. Kompleksnost športnega prenosa bi lahko primerjali morda še z organizacijo volitev, h katerim televizija pristopa podobno kot k športnemu dogodku. Na drugi strani razmerja stoji gledalec športnih prenosov, prikazan kot figura, ki se vzpostavlja kot naslovljenec televizijskega sporočila instance, ki naslavlja sporočilo. Razmerje med televizijo in gledalcem, ki je postalo središče medijskega raziskovanja, se v dani analizi razkriva v konkretni obliki kot razmerje med neposrednim prenosom alpskega smučanja in gledalcem (v občem pomenu besede) prenosov tekem. Obe kategoriji se da pripeti na shemo TELEVIZIJSKEGA KOMUNIKACIJSKEGA RAZMERJA (TVR), ki ga je v svoji knjigi *Televizijski gledalec* razdelal Jože Vogrinc. »To je razlikovanje med pošiljalcem in naslovljencem na eni strani ter oddajnikom in prejemnikom na drugi.«¹ Pričujoče komunikacijsko razmerje je vedno interkomunikativno oz. intersubjektivno za te štiri pozicije.² Shema³ TVR:

¹ Jože Vogrinc, *Televizijski gledalec*, Studia humanitatis, Apes, Ljubljana, 1995, str. 105.

² Pošiljalec (sender) je tisti (oseba, institucija), za katerega predpostavljamo, da je televizijsko sporočilo (TV prenos) dejansko odposlal. Naslovljenec (addresser) pa je tista figura, kateri je bilo sporočilo namenjeno (t.s. TV gledalci). Še več, naslovljenec je tisti, ki na imaginarni ravni vzpostavlja dejstvo, da je sporočilo sploh bilo poslano s kraja pošiljalca. V tem smislu sta ti dve poziciji korelativni. Prejemnik (recipient) je tisti, ki je TV sporočilo resnično prejel (torej tisti TV

Shemo gornjega televizijskega nagovora lahko prenesemo na konkreten TV dispozitiv:

Tako je »TVR dispozitiv, ki povezuje instanco TV prek televizijskega zaslona z gledalcem« (Vogrinc: TV gledalec, 107). Med neposrednim športnim prenosom in njegovim gledalcem se spletajo tesne vezi. Tako se Urban Golob sprašuje: »Zakaj ne vemo toliko o akrobatskem smučanju kot o alpskem, zakaj je atletika popularnejša od plavanja, zakaj povprečen človek o alpinizmu ne ve dosti in se odbojka glede popularnosti ne more primerjati z nogometom? Je s temi športnimi zvrstmi nekaj narobe?«⁵ On ugotavlja, da z nekaterimi športi, ki jih ne poznamo

gledalci, ki so gledali športni prenos) in ve o oddajalcu le toliko, kolikor razbere iz (vsebine) sporočila. Oddajalec (emitter) pa je konstrukt prejemnika na podlagi sporočila. Prejemnik (TV gledalci, ki gledajo/so gledali prenos) je glede na pošiljalca (TV kot institucijo) vedno neznanka. Jasno je, da televizija ne more nikoli natančno vedeti, kdaj jo kdo gleda in kako. Glede na prejemnika je pošiljalec čista konstrukcija iz sporočila. Oddajnik oz. oddajalec je s prejemnikom prav tako korelativno koncipiran.

³ Shema je povzeta z Vogričevih predavanj na Filozofski fakulteti v Ljubljani (pri predmetih Sociologija množičnih medijev in Teorija televizije) in na ISH (pri Medijskih študijih) ter iz knjige *Televizijski gledalec*. (cf. Vogrinc, 97-117).

⁴ Naslovljenec TV instance v TVR je gledalec, in sicer *potencialni* gledalec ter *virtualni aktualni gledalec* (VAG). Prvi pomeni, da v vsakem hipu oddajanja programa prav tedaj potencialno nekdo gleda televizijo. Drugi pa je tisti, za katerega TV predpostavlja, da v vsakem posameznem trenutku "prav zdajle" gleda ravno pravkar predvajani program. (Vogrinc, *ibidem*, str. 112-113, povzeto).

⁵ Urban Golob, *Alpsko smučanje in televizija* (diploma), Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1996/97, str. 2.

tako dobro, na njih samih pravzaprav ni prav nič narobe. So lahko enako dinamični, atraktivni in privlačni. A dejstvo je, da jih ni na televiziji; zato jih »ni«.

Zakaj je šport za TV institucijo postal tako pomemben in zakaj je televizija za šport postala tako obvezujoča? Odgovor ni tako preprost. Bistvo prvega dela vprašanja se skriva v sami strukturi TV oddaje, ki ji pravimo *neposredni športni prenos*. Ta vzpostavlja disperzijsko obliko TV razmerja. Kar pomeni, da je neposredni prenos alpskega smučanja večplasten in kompleksen. Gledalce nagovarja kot virtualne aktualne gledalce. Znotraj tega so seveda razlike. Hkrati pa vzpostavlja in ureja celo vrsto zapletenih odnosov: TV institucija – oglaševalec, institucija – gledalec, komentator – gledalec, gledalec – oglaševalec. Tako ideološki učinki prenosa alpskega smučanja na TVS 2 še zdaleč niso samoumevni ali celo družbeno nevtralni. Zaradi medijske razširjenosti in monopolnega vpliva ima televizija med vsemi mediji najpomembnejšo vlogo pri sponzorskih in oglaševalskih odnosih v »belem cirkusu«. Toda relacija televizija – oglaševalci deluje tudi vzvratno. Oglaševalci, ki pokrivajo stroške športnih prenosov, zahtevajo na drugi strani oblikovanje posebnih pogojev za lastno prezentacijo skozi televizijske reklame. Televizija hoče »čim več gledalcev«, ker to pomeni višje cene reklam. Vendar pa »vsebina« prenosa (smučanje kot šport) relativno togo določa, kaj je smiselno propagirati med smučanjem. Dodatno TV »prenaša« pač vso tisto ideološko »šaro«, ki osmišlja smučanje in gledanje smučanja, saj mora nekako upravičiti dejstvo, da televizijski šport (*televised sport*) pritegne ponekod in včasih največji delež TV gledalcev. Whannel ugotavlja, da občasno celo več kot polovico celotne populacije neke skupnosti. (Whannel, 1992) Stalna prisotnost, kontinuiteta in koncentriranost produkcije prenosov smučanja vzpostavljata nacionalizem, ki ga TV prenaša sekundarno in kot stranski produkt. Čeprav je to lahko bistven ideološki rezultat teh prenosov. In ne zanemarimo poklicne ideologije: »profesionalnega« prenašanja. Tehnična ekipa hoče »narediti dober prenos«, s tem pa aktualizira določene tipe režije in dramaturgije in komentarja. Ideološko učinkovanje (preko) TV je večplastna, hibridna reč. Zato je širjenje ideološkega pomena tako za TV kot oglaševalca sila razpršeno in nepredvidljivo. Želja TV je, da neposredni prenos pri TV gledalcu zbuja občutek, kako aktivno sodeluje pri športnem dogodku. Po Whannelu gleda športne prenose največji del TV občinstva predvsem za zabavo. Televizija s svojo ideološkostjo v največji meri proizvaja »ljubitelje športa«. Televizijski šport je tako postal predvsem velik posel. Ideološki konstrukti so izdelali celo tako sprevržene mehanizme zaznave in čutenja, da se množičnemu televizijskemu občinstvu televizijski šport (tj. šport, ki se nenehno ali periodično pojavlja na TV) zdi edini pravi šport.

Na ta sklep me je navedla ideja o TV konstrukciji realnosti, ki jo poudarjajo mnogi teoretiki medijskih študijev. S produkcijo razvedrila in sprostitve preko komunikacijske forme neposrednega športnega prenosa je televizija trdno zasidrala svoje kulturno-ideološke in ekonomske prakse. Rezultati mnogih statističnih raziskav ratingov in deležev TV gledalstva so pokazali vzvode, s katerimi je neposredni športni prenos upravičeno postal ploden teren za oglaševanje reklam. Prve korake televizijskega športa so naredili v Angliji v 50-ih letih, ko si je

nogomet že nadeval obleko profesionalizma. Marxova ekonomska baza je danes v medijih dobila očitne razsežnosti spervertirane materialističnosti, tako da športa brez sponzorjev in oglaševalskega kapitala ni več. V »alpskih deželah« Evrope in v Skandinaviji se je v izrazit televizijski šport razvilo alpsko smučanje, ki je omejeno na cikle letnih časov in geo-klime. Dinamičnost, atraktivnost, naravno okolje, tradicija in rekreacijsko zaledje tega športa so bili temeljni pogoji, ki so vzpodbudili televizijo na eni strani in sponzorje na drugi. V zimskem času prenosi alpskega smučanja zasedajo osrednje mesto vseh športnih prenosov na TVS. Ekonomija časa je postala tako zelo dragocena, da dopoldanski termin prenosov postaja za TV in oglaševalce nekonkurenčen, saj je takrat večina ljudi - potencialnih gledalcev v službi/šoli. Kompenzacijo tega »primanjkljaja«, ki ga nekoč kot takega še niso dojemali, so TV postaje, oglaševalci in prireditelji tekem Svetovnega pokala našli v večernih tekmah alpskega smučanja po zgledu nogometnih, košarkarskih, ... tekem, ki čedalje pogosteje trkajo na TV programe in zaslone naših televizorjev, saj se predvideva, da je takrat koncentracija TV gledalstva pred avdio-vizualnimi tehnologijami največja. Kathleen M. Kinkema in Janet C. Harris sta prepričani, da je produkcija medijsko posredovanega športa nasploh (production of mediated sport) vpeta v širši politični in ekonomski kontekst.⁶ »Tekst« neposrednega prenosa alpskega smučanja (PAS) je organiziran kot športni dogodek za TV gledalca. Proizveden tekst prenosa predstavlja obliko številnih variacij, ki so produkt produkcijskih tehnik in konvencij, politike in ekonomije oddajanja/prenašanja prenosov in ideologij producentov/režiserjev. Kinkemova in Harrisova zato trdita, da produkcija televizijskega športa ne more biti izolirana od širšega političnega in ekonomskega konteksta. Da je to res, je mogoče sklepati iz tega, da so športni prenosi TV postaj predvsem na mednarodni ravni ekonomsko slikovito obarvani, njihova eksistenca v sporedu televizije pa je odvisna od pogajanj o pokritju stroškov takih TV »spektaklov«. Širše družbene konstelacije ustvarjajo specifičen status prenosov alpskega smučanja na TVS 2, pri čemer sta odločilno vlogo odigrala tradicija in kontinuiteta prenašanja. Ustvarjalci prenosov na TVS, kot sta npr. Beno Hvala in Stane Sumrak ter drugi, so tako rekoč postavili temelje strukturi PAS, kakršne gledamo danes. Program TVS je z njimi pričel širiti množično reprodukcijo dominantne nacionalne ideologije z razglašanjem, da je alpsko smučanje nacionalni šport, Slovenci pa smučarski narod. Slovenska televizija je pri oblikovanju tovrstne nacionalne ideologije imela levji delež. Zato so prenosi smučanja na TVS od samega začetka imeli posebno mesto znotraj TV programa. Mednarodni karakter tekmovanj za Svetovni pokal je še utrdil prenose znotraj programa. Prizadevanja za mednarodne tekme na domačih tleh (Zlata lisica v Mariboru in Vitranc v Kranjski Gori) so bistveno vplivala na to, da je smučanje v Sloveniji zares postalo TV šport brez primerjave. Slovenci smo kot TV gledalci tako rekoč odrasli s televizijo, ki je smučanje povzdignila na nacionalno raven kolektivne zavesti.

⁶ Kathleen M. Kinkema & Janet C. Harris, »Media Sport Studies: Key Research and Emerging Issues«, v: *MediaSport* (Edited by Lawrence A. Wenner), Routledge, London and New York, 1998, str. 28.

Kakšen status imajo prenosi na TVS? Vsi prenosi AS so uvrščeni v drugi program nacionalne televizije, s čimer pa se njihova vrednost ne zmanjšuje, saj je televizija koncipirala področje športnih prenosov na drugem programu kot specializirano območje ponudbe športnih vsebin. Na podoben način imajo športno TV sceno organizirane tudi nekatere druge nacionalne televizije po Evropi.⁷ Mesto prenosov AS na TVS 2 je zasidrano v dopoldanski čas (prvi teki tehničnih disciplin in hitre discipline) in zgodnji popoldanski čas (ponavadi drugi teki tehničnih disciplin). Izjeme so večerne tekme slaloma in veleslaloma. Moje analitično spremljanje »obnašanja« prenosov AS na TVS 2 v smučarski sezoni 1999/2000 razkriva nekaj praks televizijske politike umeščanja prenosov:

- Prvič, prenosi tekem AS imajo skoraj vedno prednost pred prenosi tekmovanj iz drugih športov, ki se dogajajo istočasno. Da gre za železen repertoar, se izkaže v primerih, ko je tekma odpovedana zaradi vremenskih razmer, TV postaje pa so svoje termine rezervirale za prenos tekme. Takrat se pokaže vsa ažurnost televizije, ki mora v kratkem času spremeniti/prilagoditi spored in vrzeli nadomestiti z nadomestki (Na TVS so to športni portreti tujih produkcij, športni filmi, ...). V takih razmerah televizija sproti ustvarja svoj spored/program. To kaže, da je AS za TVS rizičen del njene produkcije. Vremenske razmere na prizorišču se lahko spreminjajo iz minute v minuto. Včasih je televizija prisiljena zaradi prekinitve tekmovanja celo prekiniti športni prenos.
- Drugič, prenosi AS so najbolj skoncentrirani v termine dopoldnevov/zgodnjih popoldnevov ob koncu tedna (sobota, nedelja), pogosto tudi med tednom, kar prav gotovo ni zelo dobičkanosno.
- Tretjič, televizija skuša ustvariti »logično« zvezo med dvema prenosoma, ko se eden (ponavadi ženska tekma) prekine/konča zaradi drugega prenosa (ponavadi moške tekme).
- Četrto, obstaja nekakšna temporalna hierarhija v sosledju tekem, kadar jih je več v enem dnevu: najprej ženska tekma, potem moška ali najprej tehnična disciplina (prvi tek), potem hitra disciplina.
- Petič, pred nekaj leti je bila na TVS uveljavljena praksa predvajanja skrajšanih posnetkov dopoldanskih tekem AS v poznih popoldanskih/večernih urah, predvsem za tiste gledalce, ki so podnevi z doma. Letošnjo zimsko sezono je ta praksa bila uvedena samo za domače tekme Svetovnega pokala (Maribor, Kranjska Gora).

⁷ Hrvaška nacionalna HTV je pred uvedbo tretjega programa športne prenose predvajala na svojem drugem programu in skoraj nikoli na prvem. Z ustanovitvijo tretjega programa se je vsebina in funkcija drugega programa nekoliko spremenila. Postal je filmski in dokumentarni, medtem ko je prvi informativno-edukativen. Šport je svoje stalno mesto dobil na tretjem programu. Podobno je v Italiji: RAI 3 prenaša športne prenose. Na Madžarskem imajo stvari podobno urejene kot pri nas. Avstrija je glede prenosov alpskega smučanja izjema: prenose oddajajo na prvem programu avstrijske nacionalne televizije.

Skratka, TV vpetost prenosov v program na eni strani udejanja s tem, da daje prednost oz. absolutizira prenose smučanja (čeprav jih predvaja na drugem programu), na drugi pa razpira aspekt rizičnosti, občutljivosti, nepredvidljivosti, s katero se mora soočiti sestavljeni TV program. Zakaj je tako? TV postaje so zato, ker vključujejo »nezanesljiva« športna tekmovanja v nepretrgano programsko shemo, prisiljene, predvsem za ceno večje gledanosti, v preračunano tveganje. A dimenzija strukturiranosti športnega prenosa sega dosti širše, saj je vpet v druge medije. Intertekstualnost prenosa, ki se sicer udejanja skozi razmerje med različnimi teksti, se v primeru prenosov smučanja najbolj očitno udejanja s časopisnimi sporedi (Vikend magazin – Delo/Slov. Novice, Pilot – Nedeljski dnevnik ...), ki napovedujejo prenos sam, ter samopromocija TVS, ki v »prime time« skozi reklamni spot vabi gledalce k ogledu tekem SPAS. Torej obstaja neka vrsta *intertekstualnosti*⁸ med TV in časopisnim obveščanjem (vestičenjem), kar pomeni, da je, zato ker se oba medija v glavnem obračata istemu širokemu občinstvu, televizija vsaj del svoje neposrednosti pri »oznanjanju vesti« prepustila časopisom. Televizija jim tako nudi dober material za nadaljnjo obdelavo. Skratka, medija sta medsebojno odvisna in se dopolnjujeta. Margaret Carlisle Duncan in Michael A. Messner govorita o intencionalni konstrukciji občinstva (*intentional audience building*). Časopisni spored z navajanjem prenosov tekem AS aktualne bralce spreminja s procesom uokvirjanja (*framing*) v potencialne TV gledalce, saj ponuja primeren kontekst za akt gledanja. Konstrukcija gledalcev se začne že tedne pred tekmo v formi TV reklam, ki napovedujejo športni dogodek ali v formi časopisnega sporeda.⁹ To sta najpogostejša načina za vnaprejšnjo konstrukcijo TV občinstva.

Zakaj je AS postalo tako važna športna panoga za TV produkcijo? Čeravno so ekonomski interesi za razvoj AS kot tipičnega TV športa na TVS bistveni, če ne celo v določenem pomenu odločilni, mora tudi sama športna panoga vsebovati določene značilnosti, da postane zanimiva za televizijo. Televizija Slovenija je naredila pravo malo revolucijo na področju tehničnega pokrivanja prenosov AS. Smučanje je s televizijskostjo naredila ne le zanimivejše, temveč povsem »televizijsko« (od TV odvisno). Naše podoživljanje smučanja je plod celotne operacije, katere operativna plat je hkrati perceptivna, socialna, institucionalna, tehnična... Televizija je smučanje predelala tako, da je zanjo postalo zanimivo. Naše doživljanje tega, kaj smučanje je, je torej posredovano s pogledom in izkušnjo, ki ju konstituirajo TV prenosi. Podrobni prikaz ideološke vloge znotraj tehnične zgradbe prenosov bo sledil ob primerih občinstva, ki tako rekoč nikoli ni imelo resničnega stika ali s tem športom samim ali s profesionalnimi tekmovanji, a se kar naenkrat gledalci nanj spoznajo, ga razumejo, ocenjujejo, vrednotijo itd., seveda na daljavo. Ni vseeno, kakšna je narava športne panoge, način poteka tekmovanja, pravila igre, razumljivost športne discipline, strategija športa ... Vse te komponente so pomembni vzgibi za to, da športna panoga postane televizijska, t.j.

⁸ John Fiske & John Hartley, *Reading television*, Methuen, London, 1978 (povzetek zaključka).

⁹ Margaret Carlisle Duncan & Michael A. Messner, »The Media Image of Sport and Gender«, v: *MediaSport* (Edited by Lawrence A. Wenner), Routledge, London and New York, 1998, str. 173.

televiziji zanimiva in televizična. Niso pa dovolj. Televizija ustvarja tudi specifične pogoje za razvoj določenega športa, njegovo reprezentacijo in vpliva na strukturo tekmovanj. Dejstvo je, da bi tekme AS izgledale fizično in v glavi ljudi povsem drugače, če TV pri njih ne bi imela ničesar zraven. Še več, današnja podoba AS kot podoba odvijanja specifičnega športa je povsem odvisna predvsem od TV. Težko si je zamisliti izvedbo kakšne tekme v svetovnem pokalu (SP), ki bi ostala medijsko nepokrita, kar bi pomenilo tako rekoč mrtev dogodek, dogodek, ki se ni zgodil. Zastavimo si dvojice povsem banalnih dilem: Ali si lahko predstavljate, da TVS ne bi prenašala tekme Zlate lisice z Mariborskega Pohorja, ali da avstrijska oz. švicarska televizija ne bi postavili svojih kamer v Kitzbühlu ali Wengnu? Odgovora tako rekoč nista potrebna. Kajti AS je dandanes čisti TV konstrukt. Vsa tekmovanja so podrejena zakonitostim TV prenosa. Tekme AS so suženj TV tehnologije. Le v izjemnih situacijah šport še zavlada nad medijem. Te so ali nepričakovane vremenske spremembe ali spremembe razmer na progi ali tragedije (poškodbe, celo smrt) smučark in smučarjev. Tony Preston in Tony McCarthy sta leta 1976 razvila pet osnovnih kriterijev, ki jim mora zadostiti TV šport, za takratno britansko televizijo ITV:

- šport se mora odvijati na področju, ki omogoča celovit in enovit pogled nanj - prevelika fizična razsežnost področja otežuje TV pokritje dogodka;
- športna panoga mora imeti jasna in preprosta pravila igre, da TV gledalci lažje razumejo, kaj igra predstavlja in kaj televizija prikazuje;
- tekmovanje se mora končati v doglednem času oz. za medij sprejemljivem času;
- šport na TV mora biti zanimiv;
- šport mora vsebovati komponento človekovih spretnosti, pri čemer je nujna tekmovalnost na podlagi objektivne merljivosti.¹⁰

Kako tem kriterijem zadosti prenos AS? Nikakor jim ne ustreza v celoti; že prvemu ne ustreza, saj se npr. smuk odvija na območju več kilometrov, pri katerem celovit človeški pogled nikakor ni mogoč. Na tem mestu je treba omeniti, da je ravno AS eden markantnejših primerov, kako je televizija šport spremenila oz. ga priredila gledanju. Televizija je fizično področje smučarske proge uspešno zreducirala na zaslon s številnimi kamerami ob progi. TV naravno fizično področje, ki gledalcu ob progi ne nudi niti celovitega pogleda niti posebnega užitka, spremeni v imaginarni virtualni prostor, ki se pri TV gledalcu pretvarja v čisti užitek zveznega dogajanja. Gotovo obiskovalcu včasih ni prav nič zanimivo postajati v mrazu ob progi, če res ni poseben ljubitelj naravne zimske idile, športni dogodek pa bo zanj ohromljen, saj doživlja informacijski »black out« s polovičnim razgledom na dogodek. AS je šele s TV prenosi postalo zares gledljivo in smiselno za nekoga, ki želi diapazon dogajanja, »realnosti« zajeti v celoti. TV gledalec »sledí« smučarju preko kamer od starta do cilja, razen redkih primerov »lukenj« pri smuku. Informativna vrednost TV je v primeru smučanja neprecenljiva in prednost

¹⁰ Garry Whannel, *Fields in Vision. Television Sport and Cultural Transformation*, Routledge, London, 1992, str. 78-79; Našteti kriteriji pa ne omenjajo dramatizacije in narativizacije kot nujna pogoja identifikacije ter primerljivost in kvantifikacijo dosežkov.

spremljanja po TV nenadkriljivo obogatena s »povsod prisotnim« elektronskim časom na zaslonu, z možnostmi počasnih posnetkov z delov proge. Res pa je nekaj: prenos smučarskega tekmovanja je za TV neprimerljivo večji tehnični zalogaj kot npr. prenos namiznoteniškega obračuna ali košarkarske tekme. Drugi izmed navedenih kriterijev ni problematičen za prenose AS, razen če ne odpove elektronska tehnika. Pravila igre so namreč jasna. Tekmovalec, ki »pojaha« količek v slalomu ali zgreši vratca pri smuku / super g-ju / veleslalomu, je pač diskvalificiran oz. izločen iz nadaljnega tekmovanja, pri čemer mora v znak solidarnosti do sotekmovalcev po napaki progo takoj zapustiti. Tu gledalcu res ni kaj razlagati. Napake so v večini primerov očitne. Strategija tekmovalca pa je ena sama: po optimalni legitimni liniji prismočati najhitreje do cilja. Tu ni nobenega nogometnega »offside« ali teniškega »netz«, s katerima bi si gledalec lahko belil glavo. Tretji kriterij, ki poudarja časovno komponento športa, je rizičen dejavnik za TV. Vsi vemo, da je tekma AS lahko zelo nepredvidljiva po svojem trajanju. Dostikrat se tekmovanje razvleče, prenos pa zavleče. A TV postaje so to že vzele v zakup. Televizija tako uporablja razne tehnične prijeme, s katerimi skuša čas prenosa maksimalno zapolniti z nabitostjo kadrov in trajanje tekme s »televizijsko iluzijo« narediti krajše, kakor je v resnici. In vse to zato, da bi ustregla današnjemu subjektu, ki ne prenese nedogajanja, zavlačevanja, statike. Dinamizacija tekmovanja je zato izziv TV in zanimiv teritorij za TV ustvarjanje iluzije, s pomočjo katere gledalca zadrži pred ekranom. Dolgotrajnost tekem AS je stalna težava TV postaj, ki so razpete med finančne stroške pokritja prenosa, športni dogodek, zahteve oglaševalcev, sponzorjev in še koga. Tako se večina prenosov AS (izjema so drugi teki obeh tehničnih disciplin) na TVS 2 konča še pred koncem samega tekmovanja. H kriteriju uveljavljenosti nekega športa kot gledalskega v neki kulturi je treba prišteti velik prispevek tradicije: tradicije športa samega in tradicije medijskega pokrivanja športa. Kajti logično je, da je šport z bogato tradicijo in izoblikovano nacionalno prepoznavnostjo privlačnejši za televizijske, vedno že z nacionalno ideologijo napitane (predozirane), gledalce. Veščina je eden najpomembnejših razlogov, zakaj je smučanje v Sloveniji tako popularno. A nenazadnje je treba poudariti, da ni nobenega objektivnega kriterija za »zanimivost«.¹¹

Kolektivna zavest Slovencev je navezana na nalepko delavnosti in truda, ki se je razvila skozi različne konstrukcije slovenskega kulturnega izražanja (religije, književnosti, medijev ...). Slovenci cenijo to, kar se doseže s trdim delom, z garanjem. Ti dve vrednostni sodbi glede »narave« slovenskih ljudi nisem zapisal kot predpostavki, potrebno ju je namreč razumeti v kontekstu parafraziranja medijsko posredovane realnosti. Sta del mysticizma, ki ga vsak dan proizvajajo različni mediji. V tem smislu bi bilo prekomerno privilegiranje smučanja precej nevhvaležno, saj lahko pričakujemo očitek, da se Slovenci tako lotijo vsakega športa, tudi košarke, atletike, plavanja. To je nemara sicer res, pa se vendarle zdi, –

¹¹ V podkrepitev te trditve naj naštejemo najzanimivejše športe v nekaj deželah, ki bi v Sloveniji veljali za docela nezanimive veliki večini: baseball (ZDA), hokej na travi (Pakistan), badminton (Indonezija), sabljanje in rokoborba (Turčija).

vsaj mediji, kakršni so televizija, radio in časopisi, nas kot svoje naslovnike želijo prepričati v to - da smučanje pristno poseblja dušo in naravo Slovencev. Kar lahko štejemo še za en medijsko skonstruiran mit. Hitrost in celo življenjska nevarnost požlahtnijo večino smučanja in predstavljajo dodaten mik za televizijo. Merljivi, izmerjeni čas kot obče priznan in objektivni razsodnik je nujen element pri hierarhizaciji in klasifikaciji celotne zadeve tako za TV kot za »glave gledalcev«. Kakor vsaka dejavnost ima tudi televizijska (vsaj) dve plati medalje. Če TV na eni strani zmanjšuje gledalčev občutek resnične hitrosti tekmovalcev na progi z delom kamere zato, da se vsak povprečen gledalec lahko identificira z »idealnim« tekmovalcem¹², pa na drugi strani znivelizira to isto večščino, saj smučanje »razkriva« kot nekaj ne preveč težavnega. Televizija sicer veliko bolje prikaže tehniko smučanja, zabriše pa elementa hitrosti in strmine terena. Naredi pa še nekaj: gledalca naredi za »odličnega smučarja«. Hipotetično rečeno, čeprav ne znam smučati, vseeno znam ločevati med dobrim in slabim smučanjem. Televizija ustvari presenetljivo iluzijo, pri kateri se zdi vse lažje kakor v resnici.

Doslej sem vseskozi govoril o problematiki športnih prenosov na TV, toda za razumevanje takšne TV forme je potrebno najprej vedeti, kaj sploh je neposredni TV prenos. Uspeh tovrstnih prenosov na radiu je TV snemalce spodbudil k prepričanju, da je TV tista komunikacijska forma, ki je povečala zmogljivost radia. Taka prepričanja so po Whannelu¹³ že v zgodnjih 60-ih (npr. v atletiki in konjskih dirkah), razviteje pa v 70-ih (s porastom televizijskega in športnega profesionalizma) stimulirala zgodnji razvoj športa kot pomembne forme TV programov.

Količina športa na TV je seveda varirala od države do države. Predvidljivo vodilna sila produciranja TV športa so bile ZDA. Šport je bil tako vnešen v TV programske sheme že od začetka televiziomanije. Njegovo vidno mesto se je še hitreje okrepilo v zgodnjih 60-ih. Med 1960 in 1972 je prišlo do 65 odstotnega povečanja produkcije športnih prenosov in oddajanja športnih oddaj. Sredi 70-ih glavna TV postaja v Severni Ameriki proizvede 12-15 tisoč ur športa letno, kar znaša 25 ur na teden, kar je takrat predstavljalo približno 15 odstotkov celotnega TV programa. Vzporedno je v V. Britaniji šport predstavljal 15 odstotkov celotnega »outputa« na BBC 1 in BBC 2. Poročila evidentirajo, da je leta 1982 britanska televizija proizvedla 2500 ur športa.¹⁴ Navedeni podatki razkrivajo neverjeten razmah športa nasploh na TV. Če lahko rečemo, da je TV tisku »ukradla« informativnost, potem lahko zagovarjamo tudi dejstvo, da je radiu

¹² Lažjo in uspešnejšo identifikacijo gledalca s tekmovalcem TV zagotavlja s posebnimi virtualnimi pogoji. Organizatorji tekem in TV postaje so v zadnjih letih dodali osupljivo novost: predtekmovalca, ki smuča s kamero v roki ali pritrjeno na čeladi. Tako tekmovalci vidijo progo skozi tekmovalčeve oči in postanejo del resnične smučarjeve perspektive.

¹³ Whannel, *op. cit.*, str. 78.

¹⁴ John Goldlust, *Playing for Keeps. Sport, the Media and Society*, Longman Cheshire, Melbourne, 1987, str. 86; Goldlust navaja podatke še nekaterih drugih držav, ki so v začetku 80-ih zabeležile več kot 5 odstotni delež njihovega oddajanja športa na TV: Kanada (8.5 %), Avstralija (8.4 %), Jugoslavija (8.1 %), Češkoslovaška (8.6 %) in Švica (16 %). Podatke je Goldlust dobil iz dela Jamesa A. Michenerja *Sports in America* (Random House, New York, 1976, str. 298).

prevzela dobršen del avtentičnosti in simultanost ter aktualnost. Sočasnost je po mojem mnenju podlaga za izgradnjo TV forme, kakršna je športni prenos. Saj je TV prenos najbolj razburljiv moment čudežnosti TV tehnologije. Mogoče je sicer trditi, da obstaja neposrednost tudi na radiu, kar je sicer res, toda TV neposredni športni prenos (kar velja za TV prenos nasploh) je od radia bogatejši (čeprav »le za sliko«). Kajti radiofonska sočasnost ne more zajemati vrednosti in širine TV sočasnosti. Menim, da je TV neposredni prenos specifična komunikacijska forma. Njena specifičnost je dvojna: glede na druge forme znotraj TV medija jo odlikuje časovna hkratnost, prostorska neposrednost in velika organizacijska zahtevnost, glede na radijsko pa vizualna podoba kot taka in njeno razmerje z avditivno komponento prenosa. Da vidimo, kako stvari delujejo v praksi, vzemimo za primer eno (vseeno katero) od tekem SPAS na TV, pri čemer sedaj ni pomembno, kdo je producent prenosa, temveč kako se prenos kot tak sproducira. Za protiutež vsej gromozanski TV tehnologiji, ki je potrebna za pokritje in izvedbo športnega dogodka, se je dobro najprej vprašati, kolikšna je vrednost takšnega športnega prenosa sama na sebi? Vrednost je tolikšna, da nam kot TV gledalcem včerajšnja tekma danes ni več pomembna. Za gledalca je *finito*, »odigrana«, ko »ugasnejo luči«. Skratka, prenos je določen kot film – celota, ki je ni moč za nazaj spremeniti. Gledalci radi v njej zgolj »sodelujejo« na »pasiven« način. O družbenem in ideološkem vidiku razmerja med prenosom AS in TV gledalcem bo več govora pri analizi TV občinstva, ki bo sledila konkretni in podrobni analizi neposrednega športnega prenosa.

De-konstrukcija prenosa as kot TV forme

Zdaj prehajam na področje konkretnega proučevanja PAS kot TV forme. Naj naštejemo nekaj momentov različnih razmer in divjega ritma priprav pred začetkom prenosa. Televizijske ekipe gredo na teren. S sabo vlačijo cel kup tehnike. Kamere. Označujejo jih, z njimi bodo potem opravljali širok spekter filmskih prijemov: sekvence, kadre (dinamične, statične), plane (bližnje, srednje, velike, približane, oddaljivene), povezovanje. Bistvo prenosa je v pripravi, predpostavkah, predvidevanjih in pričakovanju nečesa, česar se »ne« da natrenirati, vnaprej preizkusiti. Prenos je »živa« forma, pri kateri nikoli ne moremo natančno vedeti, kako se bo odvijala, kaj se bo dogajalo in kako končalo. Zato morajo biti tako producenti prenosov kakor tudi režija TV postaje pripravljeni na vse. Režiser mora precizno naštudirati, kam postaviti kamere, kdaj rezati med dogajanjem, kaj (takoj) izločiti, kaj (morda) ponoviti, predvsem pa hitro reagirati na spremembe, ne čakati, ne izgubljeni časa in se znati prilagajati. Nato se smučarska tekma za TV lahko prične. Ekspozicija (najavna grafična podoba in špica *eurovision*, vključitev v mednarodno TV sliko in zvok), uvod (grafično imenovanje športnega dogajanja, razglednica kraja tekmovanja, se pravi turistična promocija prireditelja), veliki plan (VP) kraja tekme, atmosfera na ciljnem stadionu, total ciljnega stadiona, občinstvo – obiskovalci, gneča, zastave, startno mesto, ogled proge oz. smučišča: napetost

pred začetkom. Predtekmovalec s kamero na progi. Tekma se je začela. Dinamika in ritem. Menjavanje kadrov in planov. Ugotovimo: ponovitvena struktura start-proga-cilj spominja na aristotelovsko dramsko zgradbo zaplet-vrhunec-razplet. Bolj spominja nanjo, kakor da ji ustreza. Zdi se namreč, da vrhunec in razplet bolj ali manj sovpadata. Razmerje med liki in nekaj linij razmerij: tekmovalni teren – občinstvo v cilju, smučarji – smučarji (tekmovalnost), tekmovalec – obiskovalci, tekmovalec – proga, proga – obiskovalci. Prava paleta dramskih likov. Napetost: vmesni polčas, ciljna črta, padci. Neprava napetost – neuspele akcije, potencialni padci in situacije, iz katerih se smučar uspe izvleči. Zaustavitve dogajanja: prekinjanje tekme, popravljanje količkov in proge. Poškodbe: reševalci z nosili na terenu, leteči zdravniki.

Funkcija takega razpršenega opisa priprav na tekmo in njenega poteka je v tem tekstu tako semantična kakor ilustrativna. Z razpršenim opisom želim opozoriti na velike razsežnosti prenosa AS. In v vsem tem gledalci bolj ali manj neposredno sodelujejo. Smučarski prenos se za gledalca dogaja tukaj in zdaj in ta tukaj in zdaj je hkrati lahko tisoče kilometrov daleč. Tako moramo neposreden prenos AS npr. na TVS 2 razumeti v okviru mešanja, izmenjavanja in izpodrivanja dveh načel: realizma in iluzionizma. Realizem prenosa smučanja se kaže v tendenci TV, da je to, kar kaže sicer avtentično, resnično, simultano, a vendarle televizijsko. Dolžnost iluzije je, da zamaskira gledalčev manko in da mu zaradi fizične odsotnosti oz. oddaljenosti na drugem nivoju proizvede estetske in ideološke učinke, ki jih gledalec lahko prepozna kot luksuz. Veliko je namreč razlogov, zakaj si je tekmo AS bolje ogledati na TV, in narobe, veliko jih je zato, da si jo ogledajo na kraju samem. Garry Whannel zato govori o različnih načinih oz. modelih reprezentacije ali predstavitve. Pri neposrednem prenosu gre v veliki meri za spreminjanje prostora (z uporabo npr. deljenega zaslona ali širokokotnih objektivov, ki gledalcu povečajo zorni kot) in časa, kar je še posebej značilno za prenose AS. Televizijski prenos je namreč omejen na čas trajanja, povezan z odkupnimi pravicami prenosa, programsko shemo TV postaje itn.. Tekmovanje si »v celoti« lahko ogledamo le na kraju samem. Pri prenosu AS je TV ekipa vselej omejena tako glede tehničnih kot vsebinskih možnosti podajanja športnega dogodka. Predvidevanje in prilagajanje sta bistveni lastnosti, ki sta nujni pri tovrstnih manevrih. Tekma se namreč odvija hitro, ker se mora odvijati tako, saj TV gledalci drugače uidejo na druge kanale, zato režiserju ne ostane veliko prostora za npr. časovne transformacije prenosa (počasni posnetki, zamrznjene slike ...), a tudi praznine si ne sme privoščiti. Prenos je zanj vroč teren usklajevanja nasičenosti in praznine. Kakor smo se že naučili od Aristotela, »zlate«, optimalne sredine resda ni mogoče doseči, toda dolžni smo nenehno stremeti k temu, da bi jo dosegli. Za režiserje in ostale koproducente prenosov AS je očitno današnji TV gledalec že toliko shisteriziran, da zanj domnevajo, da težje prenaša nedogajanje kakor prenasičenost z dogajanjem. Z ogledom prenosa AS je gledalec v verigi različnih priložnosti ponovno histeriziran. Prenos mu s svojo strukturo na neki način že vnaprej pripiše predznak histeričnosti. Pojma histeričnost na tem mestu ne smemo razumeti v strogem psihoanalitičnem pomenu, uporabljam ga kot nekakšno prisposodbo za

gledalčevo ne-občutljivost za zunanje vplive in nezmožnost obvladavanja teh vplivov. Prenos je zahtevno področje »manipuliranja s časom in prostorom za dramtizacijo akcije« (Whannel, 1992). Vendar lahko TV s tem, da v prenos integrira realistične trenutke napetosti pred nastopom in med razbremenitvijo po njem, naredi pripoved z zgradbo sekvenc: pričakovanje, napetost pred startom, akcija, izid, veselje ali jeza. TV pri neposrednem prenosu s tehničnimi prijemi konstruira za TV gledalca časovno in prostorsko kontinuiteto športne akcije – smučanja, s čimer vzpodbudi k uspešnejši identifikaciji gledalca s prenosom, saj se gledalcu odpre (nov) svet, kot da bi bil sam v njem. To kontinuiteto dogajanja lahko imenujemo zvezno dogajanje. Ta zveznost vzpostavi logično predstavo o celovitosti prenosa kot naturaliziranega dramskega dogajanja. Nasprotno pa pomeni prekinitve temeljno sredstvo za diskontinuiteto TV pripovedi. Včasih takšne prekinitve postanejo za gledalca prav mučne, nelagodne, zato jih mora TV zapolniti bodisi z nabuhlim komentarjem bodisi z ekonomsko-propagandnimi sporočili (EPP). Razpravo o narativnosti prenosov bom poskušal razviti kasneje, ko bom prenos postavil nasproti formi drame. Televizija z večjo ali manjšo možnostjo transformacije časa in prostora tako skozi prenos gradi svoj »realizem« in iluzijo z namenom, da bi zanimivo prikazala športni dogodek. »Že Eco nas opozori, da logika direktnega prenosa v določenem trenutku – v fazi predikacije – izniči razlikovanje prej/potem. Je le trenutek zdaj-a, vladarstvo neposrednosti, ki instalira eno samo iluzijo: da vse, kar gledamo, vidimo v neposrednosti dogajanja...«¹⁵ Tako TV z različnimi tehničnimi prijemi (selektivno nizanje slik, rezi montaže ...) realnost smučarskega dogodka pretvarja v svoj realizem, podvržen razmeram medijskega diskurza. Ksenija H. Vidmar sklepa, da je vloga režiserja podvržena redukcijonizmu. Če želi prikazati umetnost smučanja, mora najprej pokazati odsotnost svoje lastne umestitve, pri čemer gre za konstitutivno Odsotnost. In obratno: prav njegovo umanjkanje ga konstituira kot TV režiserja, kot tistega, ki dela televizijo. S svojo odsotnostjo zagotavlja prepredenost s TV iluzionizmom, ki nam omogoči, da gledamo TV kot eksterier sveta, kot objektivni prikaz zunanosti, ne da bi pri tem zaslutili, da gre za TV predelave, za zlepljanje režiserjevega pogleda s televizijskim, ki postane naš, za imitacijo zunanje predmetnosti. Da bi zvedeli, kaj se dogaja »zunaj«, moramo prižgati TV, ne pa pogledati skozi okno.¹⁶ Zato TV z ukinjanjem gledalca na sebi spreminja gledalca v TV gledalca. Gledalec nikoli ne more biti čist in nedolžen v aktu gledanja. Vselej je že determiniran s tem, kar mu ponuja uokvirjen (omejen) TV ekran, in prisiljen gledati s televizijskimi očmi, tj. z verovanjem, da obstaja, če fiktivno odstranimo režiserja, čista neposrednost pojava v vsej fenomenalnosti. Režiser mora biti z vso TV ekipo (razen komentatorja) in mašinerijo odstranjen, da lahko steče pristna TV ideologija. Sama TV tehnologija prispeva k omejitvi gledalčevega pogleda z okvirom TV kamere in ekrana. Ta nesvobodnost izbire pogleda z vidika TV gledalca še spodbudi diktat režiserjevega pogleda. Gre za nekakšno »cenzuro«, zaradi katere je

¹⁵ Ksenija H. Vidmar, »Realizem v televiziji«, v: *Gledanje na daljavo* (zbornik uredila Melita Zajc). Slovenski gledališki in filmski muzej (Slovenski film 14), Ljubljana, 1993, str. 207.

¹⁶ Vidmar, *ibidem*, str. 207 (povzeto in prirejeno).

dogajanje zunaj kamere nedosegljivo, skrito gledalčevim očem. To slepo polje pa zanj tako rekoč ne obstaja. Obstaja samo tisto, kar se lahko vidi oz. kar se pusti videti, kar se pusti biti videno. Režiser z gosposko držo vsiljuje svoj pogled in manipulira z gledalčevim. Gledalec se mu mora popolnoma podrediti, če želi, da njuna vez obstaja. Hoteno zamolčanje dogajanja, ki ga naj gledalec ne bi videl, je inkorporirano v sam diskurz TV prenosa, ki so mu inherentni učinki odločanja o tem, kaj je primerno ali neprimerno za pogled TV gledalca; ta zavest/zavedanje o cenzuri potlači. Brez tega procesa TV ne bi mogel nihče gledati, saj bi se sleherni trenutek spraševali, kako nas varajo.

Kar pa se pri prenosih AS na TVS 2 kaže kot pomanjkljivost, se s številnimi tehničnimi postopki kompenzira, tako da začne za gledalca (ki v prenosu potrebuje dogajanje) funkcionirati kot nesporna prednost. Gledalec verjame iluziji tem bolj, kolikor bolj polno, skoncentrirano, nabito, osrediščeno ga TV slika pita s privlačno podobo o dogajanju. Tako dobi občutek o neskončni ponudbi TV, ki do zadnjega kotička »zapolni« manko njegove želje. Gledanje prenosa se namreč vzpostavlja skozi verjetje in intimizacijo. Omejenost gledalčevega pogleda zaradi kamere je npr. mogoče preseči s kopico posnetkov, počasnih replayev, posnetkov iz različnih kotov, grafiko, komentarjem itd.. Gledalec tega nima za pomanjkljivost, temveč za običajni sestavni del športnega prenosa. Tudi režiserjev diktat v vlogi gospodarja gledalčevega pogleda se ob vsej uporabljeni tehniki razprši. Skrije se za vrsto TV trikov. Ustvari iluzijo absolutnega, povsod navzočega pogleda in na ta način postavi gledalca v pozicijo idealnega opazovalca. Televizija v prenosu uporablja različne oblike, stile in estetske konvencije za predstavitev realnega, kajti naivno je domnevati, kot pravi Whannel, da »se TV občinstvo v športnih prenosih ne zaveda posredovane narave njihove produkcije« (Whannel, 1992, str. 93). John Fiske¹⁷ in John Hartley pojasnjujeta skozi semiotično branje televizije razmerje do zunanosti, ki je razmerje do realnosti, ravno prek problematizacije TV realizma. Trdita, da produkcija pomenov, ki jo adoptira TV, temelji na bralni (literarni) konvenciji realizma kot »naravne« predstavitve stvari. Takšna romaneskna konvencija postane pogoj gledanja in edina pot, ki zadosti avtentičnosti ter priskrbi imaginarij resničnosti kot mehanizem »vživljanja«. Ta konvencija gledanja izhaja iz konvencije našega doživljanja sveta oz. prenosa strukturiranosti tega doživljanja v polje TV sveta. Postopek, ki zagotovi uspeh prenosov AS, temelji na rednem vzpostavljanju časovne in prostorske kontinuitete kot premice. Avtorja poudarjata, da nas predtelevizijski kodi, obseženi v naši vsakodnevni izkušnji, pripravijo do tega, da verjamemo, da je tisto na ekranu resnično. Celotna TV temelji na tej mišljenjski navadi. Z njeno pomočjo TV ustvarja realnost.¹⁸ Ali ni tu nasprotje med

¹⁷ Fiske&Hartley, *ibidem*, str. 159-170 (povzeto).

¹⁸ Resničnostna vrednost športnega dogodka ni za vsakega gledalca ista, saj si ga vsak po svoje interpretira. Poleg tega ima gledalec vedno možnost reči: »Na TV so rekli, da ... in se izogne odgovornosti za lastno stališče.« Skratka, realizem TV se ustvarja v odnosu do gledalca, pri čemer si roke za »resničnost v oklepaju« (po Vogrincu) umije tudi TV, ki svoje početje razume ali »prodaja« kot »objektivno«. Vogrine meni naslednje: »Dogodkovna resničnost je zlezla v oklepaj, nekam med kamero in ekran.« (cf. Jože Vogrine, »Resničnost v oklepaju«, v: *Stop*, št. 14 (4. 4. 1985), Ljubljana, str. 14).

Whannelom na eni strani in Fiskom&Hartleyem na drugi? Jože Vogrine tu opozarja, da realizem pomeni »ustrezanje resničnosti«. »Resničnost« pa je za gledalca normativna: zmeraj je ideološki konstrukt. Gledalec ve, da je njegova pozicija konstituirana, a ker ustreza »idealni« poziciji, jo sprejema. Še več, postavi jo kot normo za to, kateri prenos je dober. Glede na to se mora zdaj živa navzočnost legitimirati v razmerju do te norme. Kot tisto, kar je, recimo, TV nedosegljivo. Dokaz: največje zadovoljstvo za obiskovalca Vitranca je, če so ga doma na TV videli, kako *je zares tam*. Televizija s konstrukcijo specifičnega teksta pretvarja športni dogodek AS, ki sam na sebi predstavlja neobdelano gradivo, pravzaprav v popolnoma drugačno tvorbo, v TV in v vsesplošen medijski spektakel, ki ga zastopa športni prenos. Beseda TV (športni ali kateri koli drugi) prenos sama na sebi prejucira nekaj, kar se je spremenilo s procesom »televizacije«. Športni prenos je proces športnega dogajanja. »Televizijska industrija« s pomočjo produkcijske ekipe asimilira značilnosti smučarskega športa karakterističnim potezam športnega prenosa in narobe. Subtilno magično fascinacijo prenosi AS dosežejo s ponavljanjem ali zaustavljanjem slike (posnetki akcije, zamrznitev slike, posnetki »vrhuncev« tekme ...). Garry Whannel¹⁹ navaja pet načel, ki so pomembna pri analizi vizualne ravni TV športa:

Shema principov transformacije z elementi učinkov na primerih prenosov alpskega smučanja

Principi transformacije	Elementi transformacije na primerih AS
1. športni dogodek/TV dogodek	- TV prenos AS je očitno skonstruiran produkt, toda proces konstrukcije je determiniran z realnostjo dogodka; gre za mešanje dveh tokov: športni dogodek s svojo naravo postavlja meje možnostim različnih medijskih reprezentacij, TV medij pa s kodi TV reprezentacije in tehničnimi zmogljivostmi vpliva na podobo tekme AS
2. realizem/ »zabava«	- prenos AS vsebuje obe formi; - realizem: prikaz resničnega dogodka, oddajanje prenosa s prizorišča (outside broadcast) kot forma »v živo«; - zabava: z uporabo »close ups« (približanih planov) in drugih postopkov se proizvedejo vizualne slike akcije, drame, vrhuncev tekme itd.
3. maksimum akcije/minimum prostora	- ta kriterij je ideal, ki od režiserja PAS terja nenehne poskuse, kako ga optimalno zadostiti; - uporaba srednjih (mid shots) in bližnjih planov ter rezanje dogajanja ustvarja efekt maksimalne akcije in minimalnega prostora (akcija predstavlja za TV točko koncentracije, neobvladljivo polje razpršenosti, zato je npr. razlika med prenosi AS na TVS in golfa na Eurosportu očitna);
4. transformacija časa	- tako kakor je prostor manipuliran s položaji kamer in vzorcev rezanja, je tudi čas pri PAS nenehno manipuliran s strukturami ponovitve ali ustavitve: ponavljanje akcije (action replays), počasni (slow replays – slow motion) in zaustavljeni posnetki (freeze – framing replays, stop action), zbrani vrhunec (edited highlights); manipuliranje s časom za dramtizacijo akcije: hitri rezi (instant replays, cutting); čas se s tem intenzivira in »objektivno subjektivira«;
5. prezence in absence (prisotnost-i/odsotnost-l)	- ekrinizacija (<i>framing</i>) proizvaja prisotnost in odsotnost: da režiser nekaj pokaže, hkrati s tem dejanjem nekaj ignorira; - primer: pri AS se kaže tendenca od fokusiranja zmagovalca do prikaza poraženčeve reakcije, ki ponavadi dosti prej izgine; tendenca fokusiranja na konkreten dogodek oz. akt (smučar na progi) in ekskluzija socialnega konteksta (obiskovalci v cilju).

¹⁹ Whannel, *op. cit.*, str. 94-96 (prirejeno).

Whannel sklepa, da »je premik od športnega dogodka do TV dogodka proces transformacije dveh principov, realizma in zabave, ki sta potencialno v konfliktu. Bolj ko prenos zadosti kriterijem maksimalne akcije in minimalnega prostora ter časa, manj verbalnega in vizualnega dela je potrebno s strani televizije.«²⁰

Whannel nadalje opredeli šest tipov vizualne transformacije športnih prenosov, pri katerih je izhodišče enako, »prime camera« ali »prime position«, ki je pravzaprav tisti položaj, ki ga režiserji najpogosteje uporabljajo za generalni pogled na akcijo. Ta pozicija je v principu pri nogometu in košarki ena sama, pri smučanju pa je zmontirana iz več zaporednih. Večina drugih posnetkov je v podrejenem odnosu do »prime position«. Za omenjeni položaj kamere bi lahko rekli, da »je enak pogledu idealnega gledalca s perfektnim glediščem.«²¹ Tipi vizualne transformacije²² so:

1. preprosti tip (gre za mešanje velikih in srednjih planov, uporabljeno tako pri dvoranskih športih kakor pri alpskem smučanju);
2. »cutaways« (gre za specifično obliko natančnih kratkih rezov, ki ob prekinitvah pospešijo dogajanje npr. v boksu in tenisu; osnova pa ostaja »prime position«);
3. rezani vzorci (gre za integralno uporabo kamer, kljub osnovni »prime position«, značilno za prenos nogometa, kjer se plani premikajo od velikega do srednjega in nato k bližnjemu v trenutku, ko se akcija ustavi);
4. prostorska mobilnost (gre za mešanje »prime position«, gibajoče kamere ob boku in prikaza ciljne črte npr. pri atletskih, dirkaških, veslaških športnih prenosih);
5. prostorska fragmentacija (tu je težko govoriti o »prime position« razen v ciljnih predelih, saj je ta tip značilen za športe, ki se odvijajo na večjih območjih, kot so npr. Formula 1, golf, smučanje; dogajanje je pokrito z menjavo daljnih in srednjih planov).

Sem bi lahko uvrstili še t.i. zumiranje (*zooming in*), ki je v funkciji personalizacije. Ravno pri individualnih športih, kakršno je smučanje, je približevanje smučarske akcije TV gledalcu med samo akcijo vznemirljivo. Pri smučanju je »zoomiranje« pogosto na startu, tik preden se tekmovalec pože ne na progo. Skoncentriranost na njegov obraz nosi dramatično-narativno konotacijo. Enako se dogaja v cilju. Televizija domneva, kako pomembno je gledalcu pokazati gestualne reakcije in mimiko obraza tekmovalca po opravljeni akciji. Zoomiranje gradi identifikacijo gledalca s športnimi karakterji. Prenosi AS so glede kamerine tehnike zelo raznovrstni in aktivni. Tip prostorske fragmentacije je zelo značilen za prenose AS: divji ples srednjih in velikih planov v akciji smučarja, ki je ritmičen in hiter, zumiranje je zelo učinkovito, če je pravočasno. Iz startne hišice TV gledalec dobi tudi kakšen izrazito bližnji plan smučarja/smučarke od zadaj, kar situacijo ne

²⁰ *ibidem*, str. 96.

²¹ *ibidem*.

²² *ibidem*, str. 96-101.

le intimizira, temveč erotizira. Če se osredotočimo na način prenašanja smučarske akcije, vidimo, da so postavitve kamer približno enakovredno razvrščene. Dolžina kadra je prilagojena konfiguraciji terena, postavitvi kamere ter razmeram na progi. Kadri si v vrstnem redu sledijo: kjer nas kot TV gledalca na progi zapusti prejšnja kamera, nas pričaka naslednja. To izmenjavanje traja do cilja, kjer smučarja pričakamo v »prime position«. Smučarska akcija je ponavadi posneta v srednjem planu, ki se prilagaja, oddaljuje in približuje. Tudi plani tekmovalca v sprednjem delu startne hišice niso »close ups«, čeprav se za slednje dostikrat izdajajo, temveč so bolj približani srednji plani. Bližnji plani so rezervirani posebej za ciljno dogajanje. Ti »close ups« so dobrodošlo mašilo TV semiotike, če pride do kratkih prekinitev tekmovanja: pokažejo obraze trenerjev, smučarjev že v cilju, še čakajoče smučarje na startu, ki se ogrevajo itd. Kajti bistveno pravilo je, da pripoved prenosa poteka sklenjeno, četudi je skonstruirana, umetna, včasih celo nasilna in izumetničena.

Na podlagi metodološkega okvira za izdelavo komparativne analize TV planov in kadrov, ki ga je izdelal Goldlust (str. 104) ob štirih različnih športnih prenosih (tenis, baseball, nogomet, kriket), sem skonstruiral sledeč raziskovalni okvir za analizo kadrov in planov štirih alpskih smučarskih disciplin.

šport. disc.	število kadrov/sekvenc				dolžina trajanja (sek.)				% časa				razpon (sek.) min - max			
	SL ^{b)}	VSL ^{c)}	SG ^{d)}	SM ^{e)}	SL	VSL	SG	SM	SL	VSL	SG	SM	SL	VSL	SG	SM
srednji plan splošni plan	49	50	49	58	509.89	448.79	490.21	541.25	85.0	74.8	81.7	90.2	3.16- 19.78	5.47- 17.41	6.53- 17.87	2.31- 36.28
bližnji plan	7	7	6	3	77.58	47.17	63.04	10.72	12.9	7.9	10.5	1.8	4.22- 17.35	2.26- 11.97	2.06- 40.38	2.40- 5.41
počasni posnetki	1	3	1	3	12.53	53.63	8.34	16.03	2.1	8.9	1.4	2.7	/	9.00- 34.16	/	3.90- 7.03
ciljna množica	/	/	4	/	/	/	38.41	/	/	/	6.4	/	/	/	2.00- 27.66	/
drugo	/	2	/	1	/	50.41	/	32.00	/	8.4	/	5.3	/	2.00- 48.41	/	/
celota (total)	57	62	60	65	600	600	600	600	100	100	100	100	/	/	/	/
št. kamer, ki spremlja smučarsko akcijo	6	9	11	14												
št. tekmoval- cev na progi	8	6	5	5												

Primerjalna analiza kadrov in planov štirih alpskih smučarskih disciplin.^{a)} (Obseg analiziranega empiričnega gradiva: analiza 10 minutnih segmentov prenosov štirih tekem, začenši vselej znotraj tekmovalnega dela – start prvega oz. naključno določenega »prvega« tekmovalca.)

^{a)} Analiza zajema 10 min. izseke prenosov štirih tekem: dveh ženskih (SL in SG) ter dveh moških (VSL in SM), predvajane na TVS 2.

^{b)} Analiza ženskega slaloma (Are, 20. 2. 2000).

^{c)} Analiza moškega veleslaloma (Kranjska Gora, 8. 3. 2000).

^{d)} Analiza ženskega superveleslaloma (Innsbruck, 26. 2. 2000).

^{e)} Analiza moškega smuka (Bormio, 15. 3. 2000).

V prenosih AS je prišlo do velikega napredka v razvoju kamerne tehnike: povečanje števila kamer, ekspanzivne variacije kotov in različne postavitve, uporaba raznih perspektiv (ptičja – helikopterska kamera, bočna ...), različni plani. To je privedlo do tega, da se vizualna podoba na TV ekranu hitro spreminja. Za ilustracijo teh efektov sem izdelal primerjalno analizo kadrov in planov 10-minutnih sekvenc prenosov AS. Primarna vizualna perspektiva prenosov AS razkriva formo ritmične menjave *splošnih in srednjih planov*. Slednji imajo pri smučarskih prenosih razumljivo skoraj absolutno dominacijo. Pri vseh disciplinah AS odstotek teh dveh vrst planov neprimerljivo prevlada nad drugimi elementi. Tako je npr. pri smuku več kot 9/10 celotnega vzorčnega izseka pripadlo srednjim in splošnim planom. Razpon enega kadra v smuku se poveča do zavidljivih 36 sekund in pol, pri ostalih disciplinah približno 18-20 sekund. Uporaba *bližnjih planov*, ki fokusira eno osebo, se osredotoča na dogajanje za startno hišico (prikazovanje priprav smučarjev, njihovih telesnih delov in opreme) ali v cilju (t.i. 'reakcijski plani' – '*reaction shots*' – ne le tekmovalcev, temveč tudi trenerjev, serviserjev, celo občinstva). Kakor kaže tabela, so bili bližnji plani v 10 minutnem razponu analiziranega gradiva smuka prava redkost (le 1.8%). *Počasnih posnetkov* tudi ni dosti, a se konstantno pojavljajo pri vseh štirih panogah AS. Kadre *ciljne množice* sem opazil le pri vzorcu superveleslaloma in so imeli funkcijo zapolnitve oz. zamašitve nedogajanja zaradi prekinitev tekmovanja, katerega režiser prenosa je bil Fritz Melchert, ki velikokrat usmerja pozornost TV gledalcev na občinstvo v cilju. V *drugo* so uvrščeni prikazi razpredelnic rezultatov, posnetki narave, reklama in zamrznitve slike. Dodatek k tabeli govori o tem, kako število kamer, ki spremlja smučarsko akcijo od slaloma do smuka narašča, število akterjev akcije pa je temu številu obratno sorazmerno. Vse to je v skladu z logiko pravil prikazovanja AS in ustaljeno strukturo tovrstnih tekmovanj.

V zadnjem času vidimo v nekaterih prenosih, da se kamere »premikajo« ob boku tekmovalca oz. ga spremljajo. Ta je iluzija, dosežena s postavitvijo kamere in z njeno izrabo vidnega polja – polja dosega, ni pa to njena resnična zmožnost za mobilnost. Gledalec tako dobi predstavo o hitrosti smučanja, ki jo sicer običajna uporaba teleobjektivov navidezno, zaradi televizičnosti, zmanjšuje. Poveča se dinamika dogajanja. Taki manevri s kamero so mogoči predvsem pri prenosu najpočasnejše alpske smučarske discipline, pri slalomu. K dinamičnosti prenosa prispevajo tudi kamere, montirane na dolgi gibljivi mehanski »roki«, ki omogoča linearno prehajanje kamere na različne pozicije, ne da bi pri tem izgubila stik s središčnim objektom prenosa, smučarjem. Niti niso tako redki primeri, ko TV kamera zaradi različnih razlogov (hitrost smučarja, pobeg iz teleobjektiva, slabih vremenskih razmer – tipanje kamere v megli za tekmovalcem ...) izgubi svoj izredno izmuzljivi objekt spremljanja. Pogled na posnetke prenosov AS izpred petnajstih let v primerjavi z današnjimi prenosi opravičuje prepričanje, da je tehnologija pokritja smučarskega spektakla nenehno napredovala in dospela do najbolj preciznih oblik in sofisticiranih pomenov televizacije. V zgodovini prenosov AS je veliko primerov, ko smukaške proge še niso bile v celoti pokrite s TV kamerami. Tako je bil zanimiv moment, ko je TV »izgubila smučarja« iz

ekrana zaradi nepokritega dela proge in takoj preklopila na naslednjo kamero, s katero smo potem skupaj, TV in gledalci, čakali, kdaj se bo v kadru spet pojavil za nekaj sekund izginuli tekmovalc.

Športni prenos AS ima svojo specifikko. Gre »v živo« in se cepi na dva sestavna elementa: režijo priskrbi dežela, ki organizira tekmovanje (Če je tekma v Kitzbühlu, potem poskrbi za pogoje TV prenosa avstrijska TV. Slika tega prenosa je uniformna in edina, ki gre po svetu.), komentar priskrbi vsaka država prenositeljica dogodka zase (Pogoje prenosa iz Wengna zagotovi švicarska TV, komentar na TVS 2 pa naša nacionalka.) Delo TV se tako porazdeli. Namen vsega je ustvariti izvirno fascinacijo TV, biti sredi dogajanja nekje drugje. Tako ni treba posebej poudarjati, da je športni dogodek na TV režiran – televiziran, kot sta to ugotavljala že Umberto Eco in Bettetini.

Doslej je bila v ospredju le vizualna plat prenosa. S prikazom naslednje klasifikacije se ji pridružuje še avditivna, pri čemer njen vizualni del ni izpuščen, saj še nekoliko razširi pojmovno polje do sedaj predstavljenih pomenov in funkcij vizualne podobe prenosa. Jože Vogrinc loči naslednje TV registre: vizualni – slika, grafija, design; avditivni – govor, glasba, glas in zvoki okolja.

Tabela TV registrov v funkciji konkretizacije njihovih pojavljanj znotraj prenosa AS

TV registri	v športnem prenosu alpskega smučanja	
VIZUALNI	1. slika	<ul style="list-style-type: none"> - vizualna podoba prenosa: raznovrstno delo kamere; - elementi narativizacije: ritmična menjava kadrov tvori zveznost dogajanja na progi, ki je sicer televizijsko razsekana, sklenjenost in logično sosledje; - elementi dramtizacije: plani (SP, SRP ...), bližnji plan (VP) – individualizacija polja, oddaljeni kader – enotnost prostora, približani kader – »intimizacija«, oddaljitveni plan – deintimizacije slike; - osvetlitev: nočne tekme v slalomu (in veleslalomu);
	2. grafija	<ul style="list-style-type: none"> - stalna ikona: logotip v zgornjem desnem kotu ekrana; - vsakršna pisava na ekranu: imena tekmovalcev na ekranu, elektr. čas – vmesni časi, zaostanki, prednosti, skupni časi, mesta ... , grafikoni, tabela končne klasifikacije smučarjev v raznih seštevkih točk – za posamezno disciplino, za vse štiri discipline, za zbir točk nacij, začetna grafična predstavitev tekmovanja o prireditelju tekme, podatki o tekmi, progi in vremenskih okoliščinah (temperatura zraka na startu in v cilju, temperatura snega ...), startna lista smučarjev/smučark; - grafija reklam med prenosom; - najavna špica kot raven grafije (grafična, pisna napoved tekme); - design kot raven grafije (oblikovanje grafikonov, razpredelnice skupnih seštevkov, oblika in velikost pisave); - elementi grafije znotraj analogne slike (reklamni napisi ob/na progi, napisi na navijaških transparentih v cilju, reklamne etikete na kombinezonih smučarjev ...);
	3. design	<ul style="list-style-type: none"> - oblikovanje slike, grafije in zvoka; - harmonizacija vseh registrov: celovita podoba prenosa; - estetika prenosa: načini in principi z-montiranja gradiva;
AVDITIVNI	1. govor	<ul style="list-style-type: none"> - komentar: komentatorjevo glasno spremljanje/gledanje prenosa, sokomentator (npr. Tomaž Cerkovnik pri prenosih moških tekem SPAS na TVS 2) – strokovni govor, terenski reporterji – sodelavci na terenu, ki intervjuvajo trenerje, športnike, zanimive obiskovalce in znane goste tekmovanja; - govor kot del mednarodnega zvoka: starterjevo odštevanje sekund na startu, vzpodbudne besede trenerjev tekmovalcem pred odhrom na progo, monologi in dialogi smučarjev/smučark v cilju; - govor javnega napovedovalca tekme;
	2. glasba	<ul style="list-style-type: none"> - glasba kot samostojen register: glasbena podlaga najavne in odjavne špice ob vključitvi v <i>eurovision</i> in izključitvi, podlaga reklam med prenosom in glasbeni rezi med prenosom in reklamo; - glasba kot del mednarodnega zvoka: petje navijačev, glasba ansamblov v cilju – »muskonterji«;
	3. glas	<ul style="list-style-type: none"> - glas kot temeljna komponenta človeškega govora: bistven je glas komentatorja, na katerega se pripenja identifikacijska, humanizacijska in komunikacijska komponenta gledalčeve zavesti; - glas kot tisti, ki naredi nemo strukturo prenosa zares živo, domačno, pristno in prisotno;
	4. zvoki okolja	<ul style="list-style-type: none"> - mednarodni zvok: šumi na zvezah; - zvoki na prizorišču: navijanje obiskovalcev in neartikularno »kruljenje« navijačev, kriki trenerjev ob progi, hropenje in sopenje smučarja na progi, zvok trkov smučarskih palic ob količke, zvok oddrsavanja smučk ob stiku s snežno podlago na zavojih npr. v VLS in SG, zvok pristanka smučarja pri smučaškem skoku, zvok zvoncev (kurenti) ...;

Dve dodatni pojasnili glede tabele: prvič, omenjena »intimizacija« v registru slike ima zavajajočo konotacijo. Ta »intimizacija« je podana zgolj na ravni formalnega dualizma in nima posebno močne povezave z neko drugo intimizacijo, ki po Vogrincu predstavlja učinek, ki ga doseže TV, ko »objektivni« diskurz poroči izročila gledalcu (VAG) z »neposrednim« nagovorom »iz oči v oči« in tako spremeni status sporočila iz javnega v navidez zasebno izročeno sleherniku. Druga opomba se tiče registra glasu. Predstavljeni instanci glasu nista različni pojavnosti obliki glasu, temveč različna načina objekta glasu. Različni razsežnosti glasovnega registra bi bili: zven glasu (ki ga prepoznamo in olajšuje identifikacijo zaradi tega); emocionalne in prozodične razsežnosti glasu (»emotivna funkcija« po Jakobsonu). Kajti ko se reporter razvname, »legitimira« gledalce kot poslušalce, da se navzamejo navdušenja. Tako slednji postanejo nosilci identifikacije.²³

Podatki v prikazani shemi izhajajo iz dveh virov: osnovna razdelitev tabele je plod teoretskih izsledkov Jožeta Vogrinca, konkretni navedeni podatki pa so rezultat mojih spoznanj pri analizi empiričnega gradiva. Koristnost tabele je v njeni tendenci k občosti in k zajetju celotnega polja neke TV forme. Problematičnost navajanja take sheme v tem tekstu pa vidim v omejenih ali neizkoriščenih možnostih njene argumentativne utemeljitve. A moj prvi cilj pri tem je bila predvsem širitev in akumulacija določenega korpusa podatkov in vednosti, ki bi se jo dalo v prihodnosti reflektirano ovrednotiti in interpretirati.

Vračam se k razlagi podane sheme. Poudarjam, da se razsežnosti slike niti ne zavedamo. A dejstvo je, da je ta večidel podlaga tudi za radijski prenos in časopisno poročanje. Tako pridemo do formule: koncentriran isti vir – različno razpršena reprezentacija.

Pomen govora oz. komentatorjeve besede je, kljub pomislekom, češ da bi lahko brez težav shajali brez nje, izjemen. Vogrinc zapiše: »To, kar gledamo, v vsakem primeru postane za nas nekaj določenega šele, ko je imenovano in opisano. Povezanost med besedo in sliko je potemtakem rezultat montaže in komentarja, ki proizvajata naš način gledanja in vzbujata iluzijo, da je dogajanje na ekranu stvarno, od TV in od nas neodvisno. »Izvirni greh« gledanja TV je žal preprosto v tem, da verjamemo, da gledamo to, o čemer teče beseda in da govorijo o tistem, kar je posnela kamera. Gledamo z ušesi in poslušamo z očmi.«²⁴ Zato besedovanje športnega komentarja ne more biti objektivno, saj ustvarja pogoje produktivne dejavnosti, s katero konstruira realnost za svoje gledalce. Športni prenosi utrujejo vero v objektivnost, potrebno, da jih gledalec sploh lahko prebavi. Kar Vogrinc podkrepi s trditvijo: »Kadar negotujemo nad tehničnimi kiksi, ... se nehote zavzemamo za prepričljivejšo iluzijo. Občutimo neugodje, ker nas ne varajo dovolj dobro. Hkrati pa je v tem, da TV spodleti, za gledalca sicer bežen, a nenadomestljiv užitek.«²⁵

²³ Jože Vogrinc, »Rokovnjači, Radio London in 'Ostanite se naprej z nami'«, v: *Gledanje televizije* (zbornik, ur. M. Zajc).

²⁴ Jože Vogrinc, »Ko nas ne varajo dobro«, v: *Stop*, št. 10 (7. 3. 1985), Ljubljana, str. 5.

²⁵ Vogrinc (7. 3. 1985), *ibidem*.

Prejšnji prikaz kaže »vsebinsko« strukturo TV prenosa AS. Prenose tekem pa bi lahko z redkimi izjemami glede na temporalno zaporedje zvedli na naslednjo formalno strukturo, ki je nastala kot produkt moje refleksije ob ogledu številnih prenosov AS. Namen konstrukcije je pokazati kompleksno strukturo partikularnih prenosov AS in v njih najti neko občo strukturo, ki bi bolj ali manj lahko zajela večino variacij strukture prenosov AS in jih na poenoteni ravni izkristalizirala ter osmislila. Skratka, na podlagi indukcije naj bi prišli do splošnih sklepov ali okvirov.

PRENOS TEKME	UVOD	najavna špica TVS 2		vključitev komentatorja	TV medijski dogodek
		reklamni blok			
		vklop v <i>eurovision</i>	vklop na prizorišče		
		turistična razglednica kraja prizorišča s širšo okolico – posneti spot			
		vklop na prizorišče »v živo« (+ grafična podoba najave)			
		udomačitev s prizoriščem (start, proga, cilj)			
	JEDRO	reklama		tekmovalni športni dogodek	
		TEKMA (+ sprotne grafične klasifikacije trenutnih rezultatov) + reklame			
		»spektakel« v cilju			
	ZAKLJUČEK	grafični prikazi končnih rezultatov – na vizualni podlagi ciljnega izteka		TV medijski dogodek	
izklop iz <i>eurovision</i>		izklop s prizorišča			
izklop kom.					
okvir recepcije/percepcije dogodka TV gledalca					
okvir percepcije/recepcije dogodka obiskovalca tekme					

Shema teži k sistematični razvrstitvi in razporeditvi elementov prenosa AS. Možno jo je enako legitimno brati tako horizontalno kakor vertikalno. V vertikalni liniji gre očitno za tri različne obsege dejavnosti: časovnega, prostorskega in

tretjega, ki bi mu težko našli ustrezno ime, zato ga puščam zaenkrat neimenovanega. Ti obsegi so medsebojno povezani kot plasti v čebuli. Prenos tekme lahko časovno relativno brez večjih težav razčlenimo na tri dele: uvod, jedro in zaključek. Zdi se, da je pri prenosih AS ločnica med tem, kaj naj bi bil uvod in kdaj naj bi se pričelo jedro, precej transparentna. Začetek tekme je tista navidezna, a bistvena meja. Težje je določiti jasno mejo med jedrom prenosa in njegovim sklepom oz. epilgom. Čas, ko je znan zmagovalec tekme, je brez dvoma vrhunec prenosa. Po tem gre vse samo še navzdol – proti koncu. Grafični prikazi končnih rezultatov tako že ponazarjajo in napovedujejo začetek konca prenosa. Veliko bolj kompleksen je osrednji del sheme, ki vključuje prostorsko zaporedno oz. verižno zaporedje ali zveznost elementov prenosa, pri čemer je bilo potrebno nekatere notranje še dodatno diferencirati; tako se komentator v prenos vključuje na dveh točkah: ali že ob turistični razglednici ali pa ob vključitvi na prizorišče. Podobno je tudi ob vklopu na prizorišče in izklopu. Tudi desni del sheme bi bil potreben podrobnejše obravnave in premisleka. V resnici je namreč zelo težko potegniti kakršno koli ločnico med tem, kar lahko vidi obiskovalec tekme, in tem, kar vidi TV gledalec. Posebej če vemo, da se je obiskovalčev horizont percepcije/recepcije začel razširjati z nastopom velikega zaslona v ciljni areni. Poleg tega je izhodišče percepcije nekega obiskovalca težko primerljivo s pozicijo TV gledalca. V tem smislu je shema dosledno naravnana na zorni kot TV gledalca. Če shemo pogledamo horizontalno, vidimo, da je uvod zdaleč najbolj diferenciran in razparceliran. Sledi mu zaključek, čeprav sta gledano časovno najkrajši komponenti prenosa.

Struktura TV prenosa ima estetsko vrednost, saj predstavlja pomanjšan model resničnega športnega dogodka. Claude Lévi-Strauss je menil, da je pomanjšanje originala (resnični športni dogodek), miniaturizacija (kar TV prenos na nek način je v primerjavi z gromozansko organizacijsko mašinerijo in izvedbeno zahtevnostjo), podvržena procesu estetizacije. Model sam na sebi je že nekaj estetskega. Zato npr. resnična ladja uteleša originalnost, njen pomanjšani model pa ljubkost. Tudi estetika Umberta Eca²⁶ televiziji priznava določeno »umetniško držo« in »estetsko potencialnost«. Fenomen TV produkcije kot potencialno estetske produkcije je Eco oprl na specifično TV strukturo neposrednega prenosa, ki v procesu realizacije preide tri stopnje »umetniške operacije«: izbor, kompozicijo in interpretacijo. Tri faze se dogajajo simultano in so del režiserjeve zgodbe. Montaža, ki predstavlja izbor slik, ki ga zagotavljajo različno postavljene kamere, postane hkrati že tudi režiserjeva interpretacija dogodka in logična postavitev kronoloških faz dogajanja. Eco pravi, da režiser med prenosom nima veliko časa za tehnično manipulacijo, saj si ga je prisiljen tako rekoč sproti izmisliti in domišljati. Eco pripoveduje: »Od trenutka, ko steče dogodek, dobiva režiser na treh ekranih slike telekamer, s katerimi so operaterji po njegovem naročilu izbrali kadre v mejah svojega vidnega polja. Pri tem so uporabili določeno število objektivov, ki omogočajo, da se vidno polje omeji ali razširi ali se poudari globina. Na tem mestu je režiser pred novo izbiro, ko mora ob montiranju sukcesivno zbranih slik dokončno oddati le eno od

²⁶ Umberto Eco, *Otvoreno delo*, V. Masleša, Sarajevo, 1965, str. 170-185 / Ksenija H. Vidmar, *ibid.*, str. 205-206.

treh. Izbor tako postane kompozicija, naracija, diskurzivna izenačitev slik ..., ki se odvijajo hkrati in počez.²⁷ Tako lahko ugotavljamo, da je prenos AS vselej že režiserjeva pripoved o tekmi, njegova interpretacija. On oblikuje dogodek v pripoved, katere del je sam. Eco svoja stališča o estetski komponenti prenosa podpre z Aristotelovim pojmovanjem umetnosti. Neposredni TV prenos je *mimesis*, posnemanje dogodka, ki sam na sebi še ni dogodek, ker šele poteka, teče in oblikuje svojo dogodkovnost, svoje dogodje. Kar pomeni, da ga »televizijska *poiesis*« oblikuje, kot da bi bil že njen dogodek. Kljub procesom estetizacije, ki jih ustvarja prenos imanentno, le-ta ne postane estetska ali umetniška forma. Razloge za to Eco najde v prikriti TV realnosti, ki opredeljuje zamolčano razmerje med dvema svetovoma, televizijskim (opredeljen kot predvajanje) in onim, ki naj bi bila njegova podloga (opredeljen kot nastajanje). Garry Whannel²⁸ ne najde razlogov za estetskost športnih prenosov v mehanizmih njihove produkcije, marveč na vsebinski ravni, v sami naravi športa. Družbeno stereotipizirana in konstruirana reprezentacija mešanice ženskih (stil, eleganca, ljubkost ...) in moških (tekmovalnost, grobost, fizična moč ...) atributov izoblikuje estetski okvir vsakemu športu. In ne zgolj to: še zanimivejši je po mojem mnenju aspekt pogleda, ki nam razkriva, da si šport dovoli oblikovati človekovo telo (npr. izrazit primer reprezentacije ženskega telesa v atletiki). Whannel²⁹ tako sklepa, da npr. drsanja ne moremo imeti niti za bolj estetsko od nogometa niti za manj kompetitivno. Skratka, šport sam ustvarja neke pred-kode kot pogoje za estetizacijo TV prenosov. Alpsko smučanje se TV gledalcu lahko kaže tako v luči akcije, zabave, drame kot umetnosti. Kajti glavno delo TV reprezentacije športa leži namreč ravno v njeni artikulaciji teh različnih elementov v koherentno celoto na sebi prepoznavne TV forme.

V tej kompleksnosti gradiva dogodka (smučarske tekme) vidi John Goldlust³⁰ TV prenos skonstruirano razpet med tri plasti »dogodkovnosti«, ki se odvijajo sočasno:

1. *tekmovalni (igralni) dogodek (game event)*, ki je opredeljen s celotnim nizom aktivnosti tako na tekmovalnem polju samem (proga) kot tudi tistimi, ki se vršijo ob progji, a so neposredno povezane s smučarsko akcijo (trenerji in štarterji na startu, trenerji ob progji in popravljalci proge).
2. *dogajanje v ciljni areni (stadium event)*, ki v primeru smučanja vključuje dejavnosti obiskovalcev ob progji in občinstva, navijačev v ciljni areni, s prvo vrsto dogodka vred.
3. *medijski dogodek (medium event)*, ki je definiran kot celotno TV oddajanje (*total telecast*), katerega del je tudi sam prenos tekme (*coverage of the game event*). Medijski dogodek vključuje tekmo samo in dogajanje ob njej, v cilju,

²⁷ Eco, *ibidem*, str. 170.

²⁸ Whannel, *op. cit.*, str. 115 (prirejeno).

²⁹ Cf. Whannel, *op. cit.*

³⁰ Goldlust, *ibidem*, str. 85-86.

ob progi, to pa dopolni s komentarjem, intervjuji, grafičnimi vložki in designom, reklamnim materialom sponzorjev ter propagiranjem lastne TV postaje. Z leti je razvoj nove tehnologije, npr. videoposnetkov, *slow motion replay*, računalniško obdelanih tabel rezultatov, statistike, itd., omogočil povečano zmožnost vključevanja materiala iz drugih virov zunaj neposrednega prizorišča, kar je izoblikovalo model medijskega dogodka na način, ki je v precejšnji meri določen s prizadevanjem za »dobro televizijo« – športni prenos kot struktura, ki se je kvalitativno oddaljila od obiskovalčevega doživljanja športa na kraju samem. Televizijski gledalec je v primerjavi z obiskovalcem tekme prikrajšan za avtentičnost, v prednosti pa je zaradi ekspanzije okvira recepcije in percepcije smučarskega dogodka.

Prenose smučanja lahko TV zaradi njihove bogate manevrirne strukturne kompetence prezentira na različne načine:

- kot napovednik tekme (posnetki preteklih prenosov TV služijo za napovedovanje/oglaševanje prihajajočih tekmovanj – samoreklama; Tako TVS v času tekem redno z reklamnimi spoti (in z reklamami sponzorjev) v »prime time« vabi gledalce k ogledu prenosov, ki so »samo na TVS«;
- kot izbrane vrhunce prenosa ali posnetke tekme (redukcija na bistvo); Gre za montirano verzijo (report-ažo), ki je namenjena rabi športnih oddaj, poročil, športnih dokumentarcev.

Vsa omenjena načela transformacije in registri TV diskurza rabijo za izpolnitev temeljne naloge: prenos narediti za pripoved oz. ustvariti pogoje za ustrezno konstruiranje linearne zgodbe. Zato ni potrebno poudarjati teze, da je tudi smučarski prenos fabulativen. To je samoumevno, čeprav ne bi smelo biti. Smučarski dogodek mora televizija nujno predstaviti svojemu gledalcu v obliki pripovedi zaradi kompleksnosti in neprebavljivosti morebitnega neobdelanega TV teksta. John Goldlust navaja mnenje filozofa Arthurja Dantosa, ki takole razloži narativnost: »Narativnost sama na sebi je *forma* eksplanacije, selekcija in ureditev dogodkov, zaradi česar je njihovo dogajanje razumljivejše ... Vsaka uspešna narativna deskripcija nujno vključuje avtorjeve ali naratorjeve domneve o tem, zakaj so bili posamezni dogodki izbrani, medtem ko so bili drugi izpuščeni, in zakaj tisti izbrani vsebujejo zadovoljivo deskripcijo. Te domneve pripeljejo do razlage dogodkov, ki pojasni, zakaj končno dogajanje vedno sledi predhodnemu.«³¹ Temu mestu Vogrinca oporeka, saj ne verjame, da pretvorba v pripoved karkoli pojasni. Nasprotno: eksplanacijo (vzrokov, vzvodov, smisla produkcije dogodka) naredi odvečno, saj zvede dogodek na dogodek. Torej »normalno«, samoumevno zaporedje trenutkov, ki so povzročili nove trenutke. Za Vogrinca je funkcija narativizacije vedno ideološka, normalizirajoča. Menim, da je narativnost prenosa prav takšne vrste pojasnjevanje, ki daje prenosu širšo kulturno legitimnost. Lahko

³¹ *ibidem*, str. 88.

bi celo zatrdili, da je športni prenos katerega koli športa ena izmed najbolj pripovednih form TV produkcije.

Goldlust meni, da je mogoče kljub mnogim variacijskim oblikam športnih prenosov predstaviti določene sestavine slehernega športnega prenosa. Predlaga, da je za analitične namene prav, če TV prenos razdelimo na njegove vizualne in avditivne komponente. Klasifikacija, ki sledi, je nadgradnja predhodnih shem, ki v ospredje sicer postavljajo vizualno plat prenosa. To nadgradnjo vidim v razširitvi avditivne komponente na podrobno predstavitev vloge komentarja. Zato klasifikacijo podajam na tem mestu, saj bo njena interpretacija vodila v nadaljnjo predstavitev ideološkega učinkovanja prenosov AS na TV gledalca. Klasifikacija teh komponent z obrazložitvijo je naslednja.

A) Med vizualne komponente sodijo:

1. **Vnaprej pripravljeno gradivo** (*pre-prepared material*) na video kaseti ali filmskem traku. To obsega naslovno in sklepno sekvenco prenosa (npr. TV vizualna, grafična najava prenosa AS), vnaprej posnete intervjuje, arhivske posnetke in drugo stransko gradivo, inkorporirano v »živ« prenos (npr. posnete reklame).
2. **Grafika** (*graphics*), ki zajema predhodno pripravljeno grafijo (naslovi, napisi, imena tekmovalcev, statistika rezultatov) in sprotno proizvedeno grafijo (tekoči čas, trenutne rezultate, pojasnjevalne diagrame, analize posameznih akcij ...).
3. **Potek tekme** (*action of the contest*), ki obsega vso športno aktivnost »v sliki« s prekinitvami (npr. popravljanje proge, zabijanje/vrtanje količkov, odstop smučarja ...) in TV spektaklom pred in po tekmi. Pri tenisu je odstotek čiste igre glede na dolžino prenosa presenetljivo nizek. Posledica tega je bila vključitev dodatne opreme in pomožnega gradiva, s čimer so dosegli zmanjšanje nepretrganega in omejenega vizualnega polja tekmovanja. Za ilustracijo je Brien Williams izračunal, da zaseda čista športna akcija triurnega prenosa ameriškega nogometa približno 10 %. S povečanim številom kamer, različnimi položaji in perspektivami TV pri gledalcu ruši občutek majhnega deleža športne akcije (*live play action*) v primerjavi s celotnim prenosom (*total telecast time*), pri čemer gradi imaginarno podobo spektakla, ki zadovolji nepotrpežljivo dušo pred televizorjem.
4. **Počasni posnetki** (*slow motion replays*). Možnost videoposnetka je športni prenos obogatila s časovno neomejenostjo. Prenos zato ni determiniran izključno s prenašanjem dogodka v »realnem času«. Dodatno privlačnost predstavljajo počasni posnetki razburljivih in odločilnih delov športne akcije. Tako so »upočasnjene podobe gibanja« za TV prenos AS ne le pogoste, temveč obvezne in konstitutivne. Težko si je predstavljati prenos brez teh elementov.

Razvajeni gledalec tako rekoč že vnaprej pričakuje, da bo režiser predvajal določene momente, kot na primer:

- počasni posnetek smučarjeve napake (cilj – pod drobnogledom pojasniti vzrok smučarjevega odstopa);
- počasni posnetek zahtevne ali težke situacije na progi, iz katere se je tekmovalec rešil (poudarek na sreči, iznajdljivosti ali mojstrstvu);
- počasni posnetek segmenta briljantne vožnje (hvalospev večini in znanju);
- videoposnetek (včasih tudi za odtenek upočasnjem) celotne zmagovalčeve vožnje (mistificiranje in glorificiranje zmage).

Goldlust trdi, da so počasni posnetki sami-sebe-pojasnjujoči (*self-explanatory*). Sami sebe pojasnjujejo in so na splošno insertirani v točkah, kjer je potek športne akcije ustavljen, kar povečuje njihovo kredibilnost.

Ta segment TV produkcije proizvaja prednostne ideološke učinke spoznavnega in estetskega gledalčevega doživetja tekme. Počasni posnetek pomeni revolucionarno novost v razvoju TV produkcije športa. Televizijskemu občinstvu zagotavlja možnost podrobnejše analize in presoje posamezne akcije. Posnetek se da ustaviti na vsaki točki, ga zamrzniti, saj negibna slika včasih ponuja številne možnosti za dobro interpretacijo ali ocenitev situacije. S pomočjo mnogovrstne uporabe videoposnetka, se lahko počasni *replay* prikaže po dejanju v nekaj sekundah, in to z enega ali več položajev kamere, ki jih režiser ni uporabil v direktnem predvajanju istega akta tekmovanja. Prenosi AS so dosegli visoko stopnjo manipulacije z različnimi tehnikami posredovanja počasnih posnetkov:

- razsekana slika počasnega posnetka (TV slika je razdeljena vertikalno na levo in desno polovico ekrana; počasna posnetka obeh sinhronih slik ponavadi predstavljata primerjalno vožnjo prvo- in drugouvrščenega smučarja);
- prekrivanje počasnih posnetkov (primerjava smučanja prvih dveh tekmovalcev poteka na isti slikovni matrici);
- zvezno spenjanje več posnetkov, ponavadi smučarskih aktov akcije prvih petih smučarjev.

Zanimiv odnos do počasnega posnetka je ustvaril Whannel, ko trdi, da ta uresničuje fantazijo telesa kot popolnega stroja z auro božanskosti. Počasni posnetek je zanj očiten vir fetišizma, voyeurizma in narcizizma. Jože Vogrinc poudarja, da je potrebno obravnavo *replaya* nujno navezati na tradicijo filmske teorije. Ta ve, da so upočasnjene posnetki bili izumljeni za reprezentacije subjektivnega časa; tistega, ko se intenzivira doživljanje do te mere, da »izgubimo občutek za realnost« (npr. šok, ekstaza ...). Športni prenosi standardizirajo *replay*. Vendar ta deluje enako: gledalec »bolje vidi«, česar »realno« ni dobro videl. Zlasti ti momenti se potrdijo kot odločilni in dramatični. Njihovo podaljšanje prek meje

dejanskega trajanja paradokсно povečuje gledalčev občutek »realizma« prav zato, ker ustreza *psihični* »realnosti« njihovega doživljanja in vrednotenja. Ideološka posledica tega je standardizacija uživanja in njegovo »normiranje« za potencialne gledalce. To pa je najbrž *stimulus* k nadaljnji spektakularizaciji prenosa, saj se sicer ti vrhunci prenosa zaradi standardiziranosti začnejo kazati kot stereotipni.³²

5. **Spontan ali vnaprej pripravljen prenos netekmovalnih elementov dogajanja na prizorišču** (*spontaneous or pre-arranged live coverage of non-action elements of the game or stadium event*). Sem sodijo posnetki ciljnega občinstva, ki se odziva na dogajanje na terenu. Kamere se ustavijo na navijačih, sotekmovalcih, trenerjih, z namenom prikazati njihovo reagiranje. Režiser zasledi med občinstvom tudi slavne osebnosti, sorodnike tekmovalcev, ki jih v primernem trenutku vključi v prenos. Najpogostejša praksa predvajanja takšnih posnetkov:

- posnetki čustvene reakcije vodečega smučarja v cilju ob spremljanju njegovih tekmecev, ki prihajajo v cilj;
- posnetki odzivov navijaških skupin ob prihodu njihovega tekmovalca v cilj;
- posnetki odzivov trenerjev, fizioterapevtov in tehničnih serviserjev (zelo markanten primer tega je bila reakcija slovenskega fizioterapevta v cilju ob zmagoslavnem prihodu Matjaža Vrhovnika v smučarski sezoni 1999/2000 v Adelbodnu. Še bolj markantno se je to ponovilo v Pjongjongu ob zmagi Mitje Kunca. Režiserja prenosa je reakcija tako navdušila, da jo je nekajkrat zapored predvajal.);
- standardni vsakoletni posnetek predsednika države na Zlati lisici v Mariboru...

6. **Reklame** so del prenosa in so pri AS predvajane kot vezni člen med TV, sponzorji in gledalci. Najpogosteje predvajane so tiste, katerih sponzorji so glavni pokrovitelji slovenske moške in ženske reprezentance. Vstavljene so skozi celoten potek prenosa, skoraj vedno pa ob prekinitvah tekem. Podane so tudi v bolj sofisticiranih oblikah sporočil (emblemi, tržne znamke podjetij, ki prenos omogočajo – tehnično in finančno) na ekranu med samim prenosom.³³ Lahko smo prepričani, da reklame nimajo nikakršne prave zveze (vsaj ne estetske in fabulativne) na prvi pogled. Toda reklama vzpostavlja znotraj prenosa svojo lastno fabulo. Jože Vogrinc tako zapiše: »Reklama je namreč prav v tem, da se napravi vtis zveze med rečmi, ki niso v nikakršni zvezi.«³⁴ Reklama je tudi vez med oglaševalci in gledalstvom. Televizija pa je teritorij, kjer se ta vez lahko udejanji. Ratingi gledalcev AS narekujejo TV marketing znotraj prenosa. Čas športnega prenosa je poleg »prime time« najbolj iskan in donosen prostor za oglaševanje podjetij in reklamiranje njih izdelkov. Televizijski šport je po Whannelu postal eden najdražjih in najučinkovitejših terminov za

³² Vogrinčeva pripomba ob pregledu pričujočega teksta.

³³ Goldlust, *op. cit.*, str. 89-91 (povzeto in prirejeno).

³⁴ Jože Vogrinc, »Reklamna zveza«, v: *Stop*, št. 15 (11. 4. 1985), Ljubljana, 1985.

marketing. Marxova shema družbeno-ekonomske formacije se pokaže v vsej razprtosti. Ekonomska baza je temelj vsakršne družbene nadgradnje. Alpsko smučanje kot del športne aktivnosti družbenega subjekta je s prenosom postalo stalna ekonomska praksa. Oglaševanje med prenosom poteka večplastno:

- Podjetja oglašujejo med samim potekom tekme AS: reklamna sporočila so umeščena na podlagi režiserjeve ali pokroviteljičine razvrstitve na mesta prenosa, kjer je športno dogajanje prekinjeno. Predmet oglaševanja so lahko ali izdelki, povezani s športno panogo prenosa, ali izdelki, ki niso povezani s smučanjem.
- Oglaševanje, ki poteka znotraj registra slike: reklamni panoji in napisi na terenu tekme, emblemi podjetij na kombinezonih tekmovalcev. Delo kamere zajame tako tudi posredno reklamiranje na TV.

Dogodek AS finančno-organizacijsko koncipirajo tri strani: prireditelj tekmovanja, oglaševalci in TV:

Oglaševanje je bistven vir denarja za prireditelje tekmovanja, ki omogoča, da smučarsko tekmo sploh lahko organizirajo in za TV, da športni dogodek prenaša.

Televizija mora kupiti pravice za pokrivanje dogodka, ki predstavlja enega od finančnih virov tudi za prireditelje tekme. To je začaran krog. Televizija in oglaševalec tako posredno in neposredno podpirata izvedbo smučarske tekme.³⁵ Dobri dosežki seveda povečajo (slabi pa zmanjšajo) oglaševalsko konkurenco.

³⁵ Kot zanimivost: stroški švicarske TV za prenos moškega smuka iz Wengna se merijo v milijonih švicarskih frankov. Zelo zgovoren primer zapletenih odnosov je iz letošnje smučarske sezone: kljub nevzdržnim vremenskim razmeram so prireditelji pod pritiskom TV postaj in oglaševalcev morali, sicer neuspešno (do številke 33), izvesti tekmo veleslaloma za moške v Adelbodnu na zahtevo televizije, ker je pravice prenosa vnaprej kupila. Tekma je bila po mučnih poskusih le odpovedana. Časnik Delo se je potem razpisal o tem, kako odpadlo adelbodensko tekmo. Mednarodna smučarska zveza FIS ponuja naši Kranjski Gori. To je bila za Kranjskogorce dobra priložnost za pokritje rdečih številk poslovanja, saj jih taka tekma stane kakih 650.000 nemških mark. Toda prireditelji so morali dobiti pristanek RTV Slovenija za izvedbo TV prenosa. (Borut Šauta, »Adelbodenska tekma v torek v K. Gori?«, v: *Delo*, sredo, 1. 3. 2000, Ljubljana, str. 11) Saj brez TV prenosa tekme ni. Sicer pa podobne zgodbe niso nič novega.

Bogato rekreativno zaledje in zavest o nacionalnem športu smučarskim prenosom zagotavljata nesporne možnosti oglaševanja. Veliko število rekreativcev za oglaševalce pomeni bazo oz. ciljno občinstvo za reklamiranje svojih izdelkov. V tem terminu TV deluje kot ojačevalec za odmevnost in utrjevalec boljše dostopnosti športnega dogodka in oglaševanja. Neposredni športni prenos je izjemen fenomen za oglaševalce. Ti namreč predvidevajo, da je ravno športni prenos tisti TV teren, ki zaradi nepredvidljivosti dogodkov zagotavlja nenehno napetost pri TV gledalca. Napetost gledalca »omehča«, ga naredi dostopnejšega, dovzetnejšega. Televizija se ima, v sodelovanju z oglaševalcem, za lakanovski subjekt, za katerega se domneva, da ve, kakšne okoliščine omogočajo popolno vdanost gledalca. To so napeti in odločilni trenutki tekmovanja, zato (posnete) reklamne spote vriva v nalašč za to narejene kratke premore ali prekinitve prenosa. Podoben način reklamiranja komercialke še bolj na veliko prakticirajo med filmi. Smučarska oprema (znamke smuči, palic, vezi, kombinezona ...) ima semantično vrednost. Znamke sponzorjeve opreme dandanes (posebej se je to izkazalo ravno v minuli sezoni na primeru kratkih smuči v slalomu) zaradi silnega razvoja le-te podvojujejo svojo vrednost. Alpsko smučanje pa včasih že dobiva rahlo perverzen obraz, saj se zdi, da za uspeh ni toliko pomemben človek – športnik s svojimi kvalitetai, temveč le še produkti tehnološkega razvoja (tendenco skrajševanja slalomskih smuči, pred leti iznajdene čudno zavite palice za hitre discipline, in seveda slavna »carving smučka«).

	SLALOM ⁴¹⁾ (m - ž)						VELESIALOM ⁴²⁾ (m - ž)						SUPERVELESIALOM ⁴³⁾ (m - ž)						SMUK ⁴⁴⁾ (m - ž)					
	vsota segmentov / raz-pon	št. seg-na tekmo	popr. dolž. trajanja	% časa	raz-pon (sek.)	min-max	vsota segmentov / raz-pon	št. seg-na tekmo	popr. dolž. trajanja	% časa	raz-pon (sek.)	min-max	vsota segmentov / raz-pon	št. seg-na tekmo	popr. dolž. trajanja	% časa	raz-pon (sek.)	min-max	vsota segmentov / raz-pon	št. seg-na tekmo	popr. dolž. trajanja	% časa	raz-pon (sek.)	min-max
športna akcija	60 13-17	15	2721	680,3	37,8	6,00-52,28	44 9-13	11	2731	682,8	37,9	30,00-84,70	44 9-15	11	3103	775,7	43,1	15,00-97,47	38 8-11	9,5	3407	851,7	47,3	60,00-120,0
počasni posnetki	37 3-16	9,25	468	117	6,5	4,00-26,00	26 5-8	6,5	188	47	2,6	4,00-12,00	29 4-10	7,25	366	91,5	5,1	5,00-37,00	25 5-8	6,25	259	64,8	3,6	5,00-40,00
reklame	7 1-2	1,75	403	100,7	5,6	36,00-88,00	8 2-2	2	635	158,7	8,8	25,00-196,0	7 1-2	1,75	170	42,5	2,4	10,00-30,00	6 0-2	1,5	278	69,5	3,9	23,00-66,00
drugo	5 1-2	1,25	395	98,8	5,5	2,00-106,0	12 1-10	3	316	79	4,4	2,00-76,00	16 1-13	4	619	154,8	8,6	6,00-85,00	10 1-8	2,5	313	78,3	4,3	6,00-80,00
TV vsevzrov	/	/	3213	803,2	44,6	/	/	/	3330	832,5	46,3	/	/	/	2942	735,5	46,8	/	/	/	2943	735,7	40,9	/
celota (total)	109	27,25	7200 (120 min)	1800 (30 min)	100	/	90	22,5	7200 (120 min)	1800 (30 min)	100	/	96	24	7200 (120 min)	1800 (30 min)	100	/	79	19,75	7200 (120 min)	1800 (30 min)	100	/

Primerjalna analiza vizualnih komponent neposrednih prenosov v alpskem smučanju štirih disciplin⁴⁵⁾ na TVS 2 v smučarski sezoni 1999/2000. (Obseg analiziranega empiričnega gradiva: uvodni 30 minutni izseki vsakega prenosa)

⁴¹⁾ Analizirani so 30 minutni izseki iz vsake discipline (SL, VSL, SG, SM) po štiri tekme, torej skupaj 16 tekem.

⁴²⁾ Analiza štirih tekem veleslaloma (2 moški + 2 ženski); 120 minut analiziranega materiala (Are - Ž - 1. vožnja: 17. 2. 2000; Santa Caterina - Ž - 2. vožnja: 1. 2. 2000; Schlading - M - 1. vožnja: 10. 3. 2000; Todnaui - M - 1. vožnja: 6. 2. 2000).

⁴³⁾ Analiza štirih tekem superveleslaloma (2 moški + 2 ženski); 120 minut analiziranega materiala (Innsbruck - Ž: 26. 2. 2000; St. Anton - M: 12. 2. 2000; St. Anton - M: 13. 2. 2000) - M - 1. vožnja: 5. 2. 2000).

⁴⁴⁾ Analiza štirih tekem smuka (2 moški + 2 ženski); 120 minut analiziranega materiala (Innsbruck - Ž: 25. 2. 2000; Bormio - Ž: 15. 3. 2000; Kvitfel - M: 4. 3. 2000; Bormio - M: 15. 3. 2000).

Metodološki koncept, ki ga je Goldlust uvedel pri analizi vizualnih komponent, ko je proučeval razlike med štirimi različnimi športnimi zvrstmi (Goldlust, p. 102), je mogoče uporabiti pri naši analizi vizualnih komponent v prenosih AS na TVS.

Analiza vizualnih komponent smučarskih prenosov, naključno izbranih in omejenih na 30 minutne vzorčne izseke posameznega prenosa, upošteva cel spekter elementov vizualizacije, tudi neobičajne (daljše) prekinitve smučarske akcije zaradi vremenskih neprilik ali drugih nenačrtovanih premorov v »igri«. Vizualna analiza sekvenc je razdeljena na pet različnih komponent. *Športna akcija v »živo«* je tisti segment vizualne podobe, ko je »oko« kamere skoncentrirano izključno na tekmovalce na progi, na aktivni tekmovalni del smučanja, t.j. na spremljanje smučarja od starta do cilja. Pri tem analiza pokaže, da število segmentov športne akcije (t.j. koliko smučarjev gre na progo) v smeri od slaloma (60 seg.) do smuka (38 seg.) v obratnem sorazmerju narašča glede na odstotek časa, ki ga smučarska akcija zavzema v smeri od smuka do slaloma znotraj analiziranega časa prenosov. Slalomska akcija zaradi redukcije prostora »rekrutira« na progo približno 15 smučarjev na tekmo v času pol ure prenosa, medtem ko smukaška zaradi velike raztegnjenosti akcije aktivira približno 10 tekmovalcev ali manj. Smukaška akcija zavzema skoraj polovico celotnega vzorčnega izseka prenosa (47.3%), slalomska nekoliko manj (37.8%). Daljša ko je smučarska akcija, daljši je čas posameznega smučarja na TV sliki in krajša je vertikalna linija niza tekmovalcev. Pri slalomu je predvajanih več segmentov akcije, vendar tako posamične kakor celotne akcije trajajo manj časa. Narobe pa je pri smuku predvajanih manj segmentov, trajanje celotne akcije pa se podaljša zaradi daljše partikularne akcije, saj je smukač dlje časa na progi kakor slalomist. Tako je mogoče pri disciplinah, ki sta sicer najbolj ločeni, opaziti navidezno diskrepanco. Pri slalomu je večje število segmentov akcije in krajši čas njihovega trajanja, pri smuku pa je situacija obrnjena. Veleslalom in superveleslalom se glede števila segmentov akcije v tabeli ujemata, ločita pa se zaradi časa trajanja posamezne akcije, ki je pri superveleslalomu daljša. Toda tudi na tem mestu naletimo na dvoreznost, ki je skrita tako v sami strukturi alpskih disciplin kakor v skupku kriterijev za analizo, če le ne prezremo tega, da se veleslomska akcija precej poveča, če seštejemo oba akta akcije, medtem ko super G sestavlja zgolj en smučarski akt. Uporaba *počasnih posnetkov* je namenjena znanstveni razlagi že minule akcije. Vstavljeni so na tistih točkah, kjer je akcija začasno ustavljena, prekinjena, končana ali ko jo je treba vzeti pod drobnogled. Tabela prikazuje, da največ počasnih posnetkov (več kot 9 v intervalu 30 minut prenosa) vsebujejo prenosi slalomskega tekem, smukaških pa najmanj (okoli 6); to je mogoče razložiti z različno dolžino smučarske akcije. Pri prenosih slaloma režiserju ostaja več prostora in časa za ponovljene počasne posnetke in druge elemente, saj je akcija manj. Pri smuku dostikrat nima časa za vključevanje teh posnetkov, ker je akcija daljša in celo prekrivajoča, ko prireditelji tekme npr. z reducirajo časovni razpon startov pod nivo razpona časa trajanja enega celotnega akta akcije. Primerjava podatkov veleslaloma in super G-ja ne zadosti predhodni razlagi, saj je analiza pokazala, da je odstotek počasnih posnetkov pri super G-ju precej višji od odstotka istega elementa pri veleslalomu.

Ta nepričakovan rezultat je mogoče razložiti s tem, da je smučanje po naravi zelo nepredvidljiv šport, saj je vsaka tekma specifičen dogodek zase, ki se sproti konstruira. Temu sledijo tudi mehanizmi TV prenosov, ki imajo zelo različno zgradbo. Zato je analiza smučarskih prenosov kočljiva in morda nevhvaležna naloga. Proces dedukcije in indukcije podatkov in njih pomenov sta pri tovrstnih analizah na zelo spolzkih tleh. Vsega se pač ne da zvesti na določene skupne točke. Če sem pri analizi sploh kaj odkril, je to dejstvo, da je smučarski prenos struktura, ki se je skoraj nikoli ne da prevesti v celoti v okvire ali uniformne rezultate računskih operacij, saj še vedno preostane nek štrcelj, ki nikamor »ne paše«. Naloga režiserja je, da se danim razmeram čim hitreje in čim bolje prilagodi oz. narobe, razmere tekme čim bolje prilagodi zakonitostim TV prenosa. Poleg tega ima vsak režiser svojo strategijo, kako kaj pokaže in kdaj. Eni raje insertirajo počasne posnetke, drugi se pogosteje obračajo na ciljno občinstvo. Tabela indicira, da je število in čas *reklam* znotraj prenosov bolj ali manj konstanten – približno dva reklamna bloka v 30 minutah prenosa, pri čemer se oba vpeljujeta že pred začetkom tekmovanja: prvi, ponavadi daljši, nastopi takoj po najavni grafični špici, drugi, krajši, tik pred začetkom tekme. Od šestnajstih analiziranih izsekov prenosov eden v intervalu pol ure ni vseboval niti ene reklame, kar je presenetljivo za današnje TV razmere; to je razvidno na tabeli v stolpcu smuka. Dolžina reklamnih blokov je različna ter prilagojena naravi odvijajočega se prenosa tekme: od 10 do 196 sekund. Analiza je pokazala višji odstotek reklam pri tehničnih kakor pri hitrih disciplinah. Te odstotke je mogoče različno interpretirati. Večja uspešnost slovenskih smučarjev v tehničnih panogah smučanja protegne večjo medijsko pozornost, to pa je vzrok za večjo angažiranost sponzorjev in oglaševalcev. V kategorijo *drugo* sodijo tile elementi: posnetki žrebanja štartnih števil, posnetki reakcij smučarjev, trenerjev ..., prikazi grafičnih razpredelnic s statističnimi podatki o trenutnih rezultatih, pri hitrih disciplinah pogosti in značilni posneti deli akcije kot posnetki znotraj analogne slike »v živo«. Odstotek inkorporacije posnetkov v živo akcijo, prikazan v tabeli, je za smuk relativno nizek (4.3%), kar povezujem s tem, da so izbrani vzorci verjetno predstavljali optimalnejšo podobo smukaških tekem od povprečja. Odstotek, pridobljen pri analizi superveslalomov, je primerljivejši in bolj reprezentativen za to disciplino. Podatek pri slalomu ne označuje teh posnetkov. Tam gre za zelo visok odstotek posnetkov žrebanj štartnih števil. Ker je v to kategorijo vključenih več različnih elementov prenosa, ni smiselno primerjati npr. slalomskih 5.5% s smukaškimi 4.3% ali veleslalomskimi 4.4%; pri veleslalomu je inkorporacija posnetkov akcije v živo akcijo verjetnejša.

Zadnja analizirana komponenta je t.i. *TV »vezivo«*, kamor prištevam ves TV »spektakel« oz. »medijski«, netekmovalni del prenosa, ki je vezni člen in mašilo med omenjenimi prejšnjimi kategorijami analize, ter 'play-outs' in 'play-ins' (avizo, ki napove reklamo) v reklame. Delež TV »spektakla« znotraj prenosa je glede na prikazane rezultate analize primerno visok, ponekod celo presega delež športne akcije (npr. v slalomu s 44.6% in veleslalomu s 46.3% za skoraj 10%), ki je sicer središče prenosa in se približuje polovici časa celotnega vzorčnega segmenta tekem. Manj ko je smučanja, več je TV postopkov, ki morajo zapolniti, zamašiti,

zamaskirati praznino in povezati kategorije vizualne ravni prenosa. Namen analize ni bil pridobivanje reprezentativnih rezultatov in ugotavljanje obče veljavnosti v smislu primerljivosti, saj je analiza narejena na podlagi specifičnih okoliščin v konkretnih in časovno omejenih prenosih, ob izbiri drugih tekem AS ali drugih izsekov izbranih tekem bi najbrž prinesla lahko povsem drugačne rezultate. Opravljena in predstavljena analiza je bolj kvantitativna ilustracija empiričnega gradiva in dopolnilo k interpretaciji teoretskih konceptov. Razlike glede na spol so minimalne. Ponavadi se pri moških tekmah nekoliko podaljša čas smučarske akcije, druge tehnične dimenzije prenosa pa so bolj ali manj izenačene. Ob koncu interpretacije analize je treba poudariti, da gre pri njej le za del podobe ali kvečjemu za eno od podob širšega mozaika celotnega smučarskega prenosa. Shema v prvi vrsti razkriva strukturalna razmerja na ravni tehnične produkcije med različnimi disciplinami AS na horizontalni ravni, z diferenciranjem spremenljivk na vertikalni liniji pa omogoča vpogled v konkretno zgradbo prenosov posameznih disciplin. Vendar shema ni izpolnila mojih pričakovanj: ni podrobno pojasnila in prikazala načina ideološke produkcije prenosa, ki izhaja iz tehnične produkcije. Če se opremo zgolj na statistične podatke, so možnosti analize prenosov AS zelo omejene, pomanjkljive, če ne celo v nekem smislu brezupne v zastavitvi takšne analize. Zato raziskavo razumem predvsem kot iskanje ustrezne metodologije in preverjanje različnih pristopov, ki bi lahko pri analizah neposrednih športnih prenosov odprli več možnosti za argumentativne utemeljitve in večji interpretativni doseg. Podobno slabost lahko najdemo tudi v naslednji tabeli, čeprav se hkrati zdi, da vsi podobni poskusi vendarle niso čisto nesmiselni in interpretativno prazni.

Shema pretečenega časa od začetka prenosa do začetka tekme

	začetek prenosa – začetek tekme (pretek časa)	
	M	Ž
SL (4 tekme)	pribl. 10 min. 12 min	pribl. 6 min. 7 min
VSL (4 tekme)	19,5 min pribl. 11 min	13,67 min pribl. 10 min.
SG (4 tekme)	pribl. 11 min pribl. 10 min	10,67 min 10 min
SM (4 tekme)	pribl. 10 min pribl. 11 min	10 min 11,5 min
skupaj	pribl. 94,5 min	pribl. 78,84 min

Tabela o preteku časa kaže izračune, da preteče v povprečju več kot 10 minut na tekmo od začetka prenosa do trenutka, ko se tekmovanje zares prične. Polurni vzorci za analizo so tako namenjali več kot tretjino celotnega časa zgolj na uvodni del. Ženska slaloma sta bila izjema. Veleslalom v Hinterstoderju pa je bil izjema v drugi smeri. Zaradi slabega vremena je minilo skoraj 20 minut prenosa, preden se je začelo tisto bistveno. Opozoriti velja še na primerjavo spolne diferenciacije, ki kaže, da je skupek uvodnega časa pri ženskih tekmah nekoliko manjši.

B) Med avditivne komponente (*audio components*) športnih prenosov v živo (*of the live sporting telecasts*) sodijo naslednja področja:

1. **Tonski zvočni zapisi vnaprej pripravljenega gradiva** (*audio soundtracks associated with pre-prepared material*), kamor so uvrščene reklame oz. zvočni zapisi reklam, intervjuji in ostali dodatni material.
2. **Glasba** (*music*) je uporabljena za podlago najavne in odjavne »špice« prenosov t.i. *eurovision*, pri začetnem (najavnem) in zaključnem (odjavnem) delu reklamnega bloka ter kot podlaga vnaprej pripravljenih prispevkov. Glasbena podlaga poudarja vzdušje predvajane uvodne predstavitve kraja tekmovanja.
3. **»Mednarodni zvok«** (*»international sound«*) je termin, ki se uporablja pri TV prenosu za »naravni« zvok, ki nastaja na samem prizorišču dogajanja. Televizija s postavitvijo številnih mikrofонов okoli smučišča zagotovi tonski zapis, s katerim avtentizira okoliščine prenosa. Za gledalce pa ustvari možnosti za vživetje, s katerimi se zmanjšuje občutek fizične oddaljenosti in »zapostavljenosti«.
4. **Komentar** (*commentary*) je najzlahtnejši (v smislu konstrukcije bogate baze ideoloških manifestacij) del avditivne ravni prenosa. Najprej se je pojavil na radiu, kjer je bil podroben opis dogodka nujen. Zanimivo je, da se vloga športnega komentatorja kljub prevladi optike nad zvokom ni zmanjšala. Nasprotno, športni komentar predstavlja najpomembnejšo sestavino, okrog katere je zgrajena oblika športnega prenosa. Najpomembnejši delež zvočnega zapisa je dodeljen komentatorju (*»anchor-person«*), ki skupaj s komentatorsko ekipo (ekspert kot sokomentator – strokovni sodelavec kot komentatorjev gost, terenski reporterji) ustvarja sidrišče prenosa. Namesto da bi gledalcu zagotavljal »neposreden« dostop do dogodka prek vizualne podobe tekme, združene z mednarodnim zvokom, skuša komentator predstaviti in povezati razlago slike z analizo (dogajanja), vrednotenjem rezultatov in oceno tekmovanja. Ob tem poskuša uvrstiti prostor posamezne tekme v širši kontekst zgodovinsko-razvojnega okvira tekmovanja. Ozira se na prejšnje nastope sedanjih udeležencev in se »glasno spominja« znamenitih prvakov, zmagovalcev ter išče primerjave z »legendarnimi« tekmami v preteklosti. Vloga komentatorja, tj. uglednega vodnika za gledalca pri »branju« športnega

tekmovanja, je podobna poskusu vzpostavitve kontinuirane zgodbe z nepovezano vizualno podobo pripovedovalca dokumentarnega filma. Televizijska športna pripoved je dostikrat zgrajena s pomočjo govornega komentarja. Toda komentatorji se med seboj ločijo glede na poudarke v pojasnjevanju: eni opisujejo akcijo, drugi ocenjujejo strategijo in taktiko, tretji vrednotijo tehnično raven izvedbe akcije itd. Vsi člani komentatorskih ekip TV postaj, ki prenos prenašajo, so v telefonskem stiku z matično hišo in režiserjem prenosa. Goldlust poudarja pomen teh povezav. Včasih lahko tudi komentatorske ekipe režiserju predlagajo, katere dogodke naj uvrsti v prenos in jih fokusira. Narobe pa tudi direktor oz. režiser lahko informira komentatorje o zaporedju vizualnih podob, o insertih počasnih posnetkov, intervjujev, o posredovanju statistike in reklamnih prekinitvah. Ti podatki so za normalno komentiranje nujni in komentatorja ne smejo presenetiti. Bolje je, če jih komentator celo napoveduje, saj dobi gledalec občutek, da nadzoruje dano situacijo. Verjetno ni treba poudarjati, da je TV športna naracija najbolj skonstruirana ravno skozi komentar. Vizualne podobe prenosa delujejo namreč kot znakovni sistem za izpopolnitev posameznih besednih kodov. Goldlust znotraj športnega komentarja razloči tri glavne in med seboj prepletene elemente: opisni (*descriptive*), vrednostni (*evaluative*) in dramatični (*dramatic*).

1. *Opisni element* je sestavljen iz opisnih ocen in pripovedi o poteku akcije. Artikulira se znotraj specialnega koda, opira se na specifično terminologijo ali žargon, ki se oblikuje znotraj specifičnega športa. Medtem ko ostajajo značilnosti splošnih športnih kodov v daljših obdobjih bolj ali manj nespremenjene, se posebno izrazje nenehno razvija, spreminja in prilagaja novim vplivom med komentatorji, drugimi udeleženci in široko subkulturo privržencev športa. Specializirani besednjak je velikokrat tako zelo razvit, da je lahko TV komentar neposvečenim skoraj nerazumljiv, »namenjen« zgolj specifični publiki (npr. golf). Alpsko smučanje zagotavlja relativno lahko razumljiv diskurz. Strokovni žargon je pri smučarskem komentatorju omejen predvsem na razlago tehnične plati akcije. Smučarski komentatorji opisujejo veščine, strategije, taktike in stil smučanja, poleg tega se na veliko sklicujejo na zgodovinske podatke o tekmovalcih iz prejšnjih obdobj, se ukvarjajo s podrobnostmi iz nepozabnih tekem, s pomembnimi mejniki, rekordi, z govoricami o športnikih, trenerjih itd. Skratka, komentirajo statistične podatke, opisujejo, preračunavajo rezultate, kar je za gledalca (pre)naporno, in interpretirajo. Jože Vogrinc me je opozoril, da ta opis lahko vzbuja vtis, da so te komponente vednostne. V resnici je njihova raba docela ideološka. Gre za »objektivno«, dejansko pa *kvantificirano* primerjanje s ciljem *vrednotenja*, ki je transpozicija denarnega.
2. V opisno komponento je že vedno inkorporiran tudi *vrednostni element*, ki pojasnjuje smiselnost tekmovanja, napoveduje razvoj dogodkov itd.

Komentatorji in strokovni sokomentatorji nenehno podajajo ocene in razlage učinkovitosti tekmovalcev, in tako usmerjajo gledalca k »uradnemu« ali »bolj zaželenemu« dekodiranju svojih sporočil. Od gledalca branje takih tekstov zahteva disciplino, saj so take ocene velikokrat kvalitativno-impresionistične narave, vendar so izpeljane iz kvantitativnih statističnih podatkov, podanih v obliki tabel, skic in diagramov. A tudi brez tega instrumentarija so komentatorji v službi nenehnega vrednotenja prizadevanj športnikov (v smislu kot npr. »izreden strel«, »genialna poteza«, »zgrešen poskus«, »mlačna podaja«, Lajovčev »perfekten skok«, »nezavzeta igra«, Bergantova »napadalna vožnja« ...). Pogosta uporaba bližnjih planov v prenosu usmerja komentatorje k pogostemu namigovanju na hipotetična psihološka in »mentalna« stanja tekmovalcev. Komentatorji označijo reakcije tekmovalcev kot »živčnost«, »pomanjkanje koncentracije«, »psihično razrvanost« ali morda »pomanjkanje volje, želje«. Pogost stavek Igorja E. Berganta se ob smučarjevem odstopu ali napaki glasi: »...(Košir, Mayer ...) se jezi nase.« Komentatorji se tudi radi poglobljajo v psihologijo obrazov smučarjev in svobodno interpretirajo pomen tistega, kar (oni) vidijo v okviru kulturno standardiziranega vulgarnega modela motivacijske psihologije. Goldlust navaja še nekatere druge vrednostne vzorce, vključene v komentatorjevo oceno, denimo, prehodne navade tekmovalcev, napoved rezultatov, možni vpliv zunanjih sil (vremenske razmere, vrsta snežne podlage ...) in učinke določene taktike oz. strategije. Skratka, napetost se ustvarja na različne načine: s poudarjanjem, da je rezultat negotov; z napovedovanjem tesnega razpleta tekme; z različnimi retoričnimi strategijami vzpostavljanja napetosti, denimo: »Jure Košir je v zgornjem delu proge izgubil že več kot polovico prednosti pred Aamodtom. Ali mu bo uspelo ohraniti/obdržati preostanek!?!«; s konstruiranjem iluzorne napetosti; s pripovedovanjem začinjjenih zgodbic iz »belega cirkusa«, od zasebnega življenja smučarjev do vulgarne psihologije, »posteljnih« zadev in zakrito šovinističnih stereotipov o temperamentu in počutju tekmujočih. Rumeni tisk se tako iz časopisov preseli na TV. Dramatične učinke stopnjujejo še narativizacija dogajanja, montirana zveznost dogajanja, npr. smučarske akcije, v veliki meri pa še fetišizacija rezultata. Rezultat je temeljni kriterij uspeha in ga je mogoče objektivno primerjati z drugimi rezultati. Doseganje rezultata je podobno zrežirano kot gledališka drama, s tem, da se prikazuje, kot da gre pri športu bolj »zares«.

3. TV komentar uporablja tudi zelo širok *repertoar dramatičnih elementov*. Binarne opozicije, ki so bistvena sestavina vsakega tekmovanja in tvorijo strukturo športa, stopnjujejo razumljivo potrebo televizije, da bi na dramatičen način predstavila dogajanje. Ena temeljnih nalog npr. smučarskega komentatorja je nenehno vzdrževati raven dramatičnosti zgodbe in onemogočiti potencialno možnost TV gledalca, da zgodbo prepozna kot enolično, dolgočasno, nezanimivo in nedinamično. Taka recepcija je dno športnega komentatorstva, do katerega niti deklarirani »profesionalni« komentator niti

TV ne smeta nikoli pasti. Navzlic predstavljanju športa kot »naravne drame« se nekatere tekme ne izkažejo za take. Zaradi vremenskih razmer, slabe forme, očitnih razlik v kvaliteti med smučarji in zaradi drugih dejavnikov, ki lahko posežejo vmes, lahko tekma izgubi dramatičnost. V takšnih okoliščinah je naloga komentatorja, da opozori na druge momente tekmovanja, s čimer premesti, prenese, preslepi, zapelje gledalčevo pozornost. Takrat mora priti v ospredje prenosa njegova ali govorniška ali humorna (zabavnejša) plat, s katero doseže, da je dogajanje videti bolj razburljivo, kakor je v resnici. Za ta namen so nekateri komentatorji »oboroženi« s številnimi dramatičnimi opozicijami, s katerimi zamažejo reže, zamaskirajo pomen in pri gledalcu zapolnijo občutek praznine ali nedogajanja. Goldlust našteje naslednje najpogostejše antonimne dvojice: moč – izkušnost, favorit – outsider, spopad generacij: mladost (entuziazem, vitalnost) nasproti letom (izkušnje, mojstrstvo), naravna talentiranost – vztrajnost, temperament/nestanovitnost – hladnokrvnost/racionalnost, inovativnost/nepredvidljivost – mehaničnost/ rutina, prijateljstvo – (tradicionalno) rivalstvo.³⁶ Tudi poprej narejeni, kulturno razširjeni stereotipi pomagajo komentatorjem pri pripisovanju posameznih športnih karakteristik posameznikom na način, ki se ujema z že uveljavljenimi predstavami o značaju posameznega naroda. Tako se je v slovenskem medijskem prostoru v začetku 90-ih po zatonu »ere« Mateje Svet pojavila sintagma »vražje Slovenke« za val mladih smučark, ki so jih takrat zastopale Katja Koren, Alenka Dolžan, Urška Hrovat in Špela Pretnar. To je bil konstrukt TV komentatorjev in časopisnih novinarjev. V zadnjih letih, potrjevalo se je tudi v sezoni 1999/2000 (predvsem v zvezi s Koširjem), je nastopila floskula, da slovenski smučarji in smučarke v drugem teku vselej popustijo ali podležejo psihičnemu pritisku. Uvrstitev iz prvih tekov največkrat ne popravijo, ampak padejo po razvrstitveni lestvici daleč navzdol, kar nenazadnje pomeni, da ne znajo zmagovati. Tak diskurz naj bi ustvarjal mnenje oz. doksolaško iluzijo o nestanovitnosti in nepredvidljivosti slovenskih smučarjev. Tovrstne nalepke, kolikor so del ideološkega diskurza, so vplivale na splošno prepričanje, da Slovenci nimajo zmagovalne mentalitete, da so vase zaprti, zadržani, neprepoznavni, povprečni, medtem ko naj bi bili npr. južni sosedje Hrvati, s katerimi se radi »primerjajo«, pravo nasprotje Slovencev. Letošnja bogata bera zmag v AS in uspehi v drugih športih so povzročili umaknitev takih stereotipov (v rezervo do naslednje priložnosti za njihovo aktualizacijo). Sklicevanje na tradicionalno rivalstvo med tekmeči/tekmicami je prav tako učinkovito sredstvo, ki ga komentatorji uporabljajo pri ustvarjanju dramatične atmosfere in vznemirljivega pričakovanja. Poleg pestrosti in (zlo)rab opozicionalnih oznak se dramatični elementi, še posebej v AS, stopnjujejo s stalnimi namigi na tesnost izida, na izenačenost tekmovalcev, na povečano število potencialnih zmagovalcev, na

³⁶ Goldlust, *ibidem*, str. 91-95 (povzeto in prirejeno).

možnost nenadnih preobratov in »odvisnost« od sreče.³⁷ V prenosih AS je zelo popularno poudarjanje tekmovalčeve (psihofizične) pripravljenosti oz. forme. Komentator mora namreč zmerom najti kost za obiranje. Ker je povprečen gledalec ponavadi precej dobro seznanjen tako s pravili kakor z drugimi podrobnostmi o tekmujočih v SPAS, je načelno mogoče spremljati prenos tudi brez komentatorja. Imena tekmovalcev in številke, ki jih vidimo ob zgornjem in spodnjem robu ekrana pri prenosih vseh smučarskih disciplin, odpravljajo komentatorjevo vlogo informatorja. Rezultati, podani v obliki grafije, govorijo sami. Vogrinc pravi: »Šport tako rekoč »neposredno spregovori«; komentatorju ni treba pojasnjevati, češ, zgoraj levo je štartna številka tekmovalca, spodaj levo je dosedanji najboljši vmesni čas ipd.«, in se sprašuje: »Kaj naj torej še blebeče?« Vogrinčev odgovor je tole sklepanje: »Več ko pove že »stvar sama«, več možnosti se mu ponuja. Ker pač nikoli ni moč povedati »vsega«, je karkoli lahko iztočnica za še nekaj. Komentiral bo tedaj prav to, kar se je že samo reklo: primerjal bo čase nastopajočih z »našimi«, če je primerjava z vodilnim vidna že z zaslona, primerjal bo današnje rezultate z rezultati tekem ali prejšnje sezone itn.«³⁸ Če gre za nabuhlo in prekomerno opisovanje nečesa, kar je »že znano«, postane komentator prenosov *vsiljivec*. Lahko je celo moteč, še zlasti, kadar se gledalec na šport bolje spozna od njega. Komentiranje AS je ravno zaradi velike informativnosti TV slike precej zahtevna naloga, ki težko ustreže prvemu in drugemu pravilu po Johnstonu, ki govorita o dopolnjevanju slike s komentarjem in ne o njenem verbalnem podvajanju.³⁹ Komentator vijuga med vlogami informatorja, vsiljivca, »zabavljača«, poročevalca, cenilca..., ki nenehno vrednoti to, kar gledamo, s čimer že kuje gledalčeve vrednote in merila (že navajanje prednosti ali zaostankov »za našimi« ni nedolžno, temveč vrednostno obarvana dodatna informacija). Neposredni komentator je s svojo »sodniško-moralizatorsko« vlogo (saj mora pač »pravično« presojsati, da ne pusti gledalca niti neprizadetega niti pretirano vnetega) tisti, ki je »na licu mesta«, ki »bolje vidi«, ki »se bolje spozna«, zato se mu gledalec mora podrediti, sprejeti njegov diskurz in mu verjeti, kar govori. Ker ponavadi igra tudi vlogo žive statistike oz. prave banke podatkov, se v razmerju do gledalca postavlja na položaj gledalčevega ideala: je *idealni gledalec oz. gledalec št. 1*. Na prizorišču samem je namesto gledalca in za gledalca. Tako rekoč je razpet v strukturi gospostva znotraj Heglove dvojice hlapca in gospodarja: na eni strani

³⁷ Sem sodijo opazke komentatorjev kot npr.: »v drugi vožnji se lahko še marsikdaj zgodi/spremeni«, »tekma še zdaleč ni odločena«, »danes so vsi tekmovalci tako dobri, da lahko skoraj vsakdo presenetli/zmaga« itd.

³⁸ Jože Vogrinc, »Gledalec št. 1«, v: *Stop*, 14. 2. 1985, Ljubljana, 1985, str. 2.

³⁹ Garry Whannel trdi, da komentator vzpostavlja ravnotežje med strokovnostjo in popularnostjo, zato se mu poraja vprašanje, ali naslavljati komentar na strokovno občinstvo ali na maso povprečnih gledalcev? Dober športni komentar mora vsebovati tale določila: preprostost in spontanost, obdržati zanimanje gledalcev z negotovostjo, pojasnjevanje in interpretacija, oblikovanje materiala (podatkov) v logično retorično shemo in pustiti glasu množice, da govori zase. Poleg teh opisnih, velja še nekaj konkretnjših, zlatih pravil, ki jih je 1966 zapisal Brian Johnston: 1. Nikoli ne govori o nečem, česar ne moreš povezati s sliko (navezava smisla povedanega na pokazano); 2. Ne opisuj, kar gledalec lahko vidi; 3. Naj kamera pove svojo zgodbo. (Cf. Whannel, *op. cit.*, str. 26-32, povzeto).

ima gospodarjev diskurz »samovoljnega« usmerjanja/vodenja gledalca, na drugi pa hlapčev diskurz služenja gledalcu in nenehnega priznavanja / naslavljanja gledalca. Nikoli ga ne vidimo in predstavlja glas avtoritativne vednosti. Tej poziciji gledanja se je treba podrediti ali pa gledalca moti. Hkrati se mora gledalcu prilagajati in ga ta vzvratno določa. »Idealni gledalec, tako rekoč zastopnik TV gledalstva, pa je neposredni komentator tudi nasproti športnemu dogodku. Če ne prej, se afirmira kot glas ljudstva, kot v posameznem osebku žedeči pojem TV gledalca nasploh..., se smisel in vrednost športnega dogodka ustvari šele »preko njegovega trupla«. Gledalci imajo resda svobodo navijati za tega ali onega asa, izvirna prisila je v tem, da morajo navijati, da morajo imeti mnenje, saj ga je Gledalec že izrekel...«⁴⁰ Seveda se ob tem pojavi vprašanje objektivnosti oz. subjektivnosti komentarja. »Športnim novinarjem gre pri neposrednem komentiranju preko TV predvsem za objektivnost, toda to je objektivnost posebnega kova...«⁴¹, sklepa Vogrinc. »Objektivnost« je ponavadi preobleka, kamuflaža subjektivnosti oz. pristranskosti komentatorja, ki je stvar okoliščin. Pretnarjeva, Svetova, Košir, Križaj so po najboljšem vmesnem času naenkrat »naša Špela, naša Mateja, naš Jure, naš Bojan«, ko pa padejo, bodo spet navadni »Špela Pretnar...« A tudi gledalci so pristranski, zato se v trenutkih vsesplošne vznesenosti nekateri gledalci ne bodo zmrdovali nad komentatorjevimi hvalnicami in delirijem po Kunčevem »sanjskem teku« v Pjongjogu. Vogrinc pravi, da obstaja glede objektivnosti/subjektivnosti komentatorja dvojje nasprotujočih si razlag: konstruktivna in kritična. Konstruktivna se nagiba k tezi, da je tudi komentator samo človek »iz mesa in krvi« kot vsi gledalci. Njegovo zagreto komentiranje naredi prenos zanimivejši, saj ga poživi in mu doda dimenzijo topline, angažiranosti. Eni bi tej razlagi seveda očitali, da potencialno vodi v nacionalizem ipd. Kritična razlaga bi poudarjala komentatorjevo nagnjenost k temu, da čustveno ne manipulira z gledalci in se omeji zgolj na navedbo stvarnih tehničnih podatkov, torej na »objektivnost«. A tudi objektivno izračunavanje zaostankov drugih »za našimi« je vselej že subjektivno, kajti na TV je beseda pač zmerom že »komentar« (ki je po definiciji nekaj subjektivnega), kajti dejstva sama »ne znajo« govoriti.⁴² Objektivnega komentarja v absolutnem pomenu ni, saj je vedno delo in proizvod subjekta. In kot pravi Goldlust: »Ni dvoma, da komentar substancialno spreminja percepcijo športne akcije.«⁴³ Z interpretiranjem jo tako rekoč na novo konstituira – samo za gledalca. Goldlust poudarja pomen variacij komentatorjevega stila, ki ga opredeljujejo ton njegovega glasu, uporaba in obseg besednega zaklada, govorna intonacija in njegov naglas. Komentator je na subjektivni ravni pravzaprav javna misel oz. glas (namesto) gledalca. Slednji sprejema vase tisto, kar pravzaprav že sam ve. Toda vseeno (rad) posluša. Komentator predstavlja

⁴⁰ Jože Vogrinc, »Gledalec št. 1«, v: *Stop, ibidem*.

⁴¹ Jože Vogrinc, »Objektivni komentar?«, v: *Stop*, št. 6 (7. 2. 1985), Ljubljana, 1985.

⁴² Vogrinc (7. 2. 1985), *ibidem* (povzeto in prirejeno).

⁴³ Goldlust, *ibidem*, str. 96.

glas drugega⁴⁴, ki je zunaj vsakega gledalca, a hkrati njegov notranji najbolj lasten odmev. Fenomen glasu in užitek poslušanja lastnega/tujega glasu je v njegovi referencialnosti in avto-referencialnosti. Glas kot avto-referenčen element je človeku nekaj najbolj lastnega, domačega, intimnega. Zato TV gledalec kljub zgovorni sliki pri prenosih AS potrebuje glas komentatorja. Najprej je pomemben samo glas kot tak, šele nato vse »socialne funkcije ali vloge« komentatorjevih rab. Glas je hrana za TV gledalca. Brez njega se počuti praznega, nezapolnjenega, tesnobnega, nezadovoljenega. Z njim in skozenj prepozna del svojega lastnega bistva. Razlika je v slišati in poslušati: slišati nekaj – slišati glas je na pred-temeljni eksistenčni ravni vselej (popoln) užitek; poslušati nekoga – poslušati komentatorja je lahko prava muka. Ta razsežnost glasu (kot objekta želje) je opora vsem drugim (komunikacijskim) funkcijam glasu.

Komentator ni edina verbalna figura prenosov. Njegova funkcija se razširja na strokovnega sodelavca in terenske reporterje. Tako si npr. Bergant in Cerkovnik v prenosih na TVS 2 delita vloge: prvi skrbi za opisovanje, dramo in populističnost, drugi za strokovnost. Strokovnjak oz. ekspert (v podobi bivšega tekmovalca ali trenerja) predstavlja za gledalca možnost dodatnega vira informacij, saj sproti izvaja »ekspertize«, pred samim tekmovanjem, ob daljših prekinitvah ali po koncu prenosa, in dela komentar pestrejši, kakovostnejši. Komentator je TV človek, ki sicer lahko svoje delo zelo dobro opravlja, a dejstvo je, da ne more povedati tistega, kar vidi le ekspert. To so »spoznali pred leti«, ko je prišlo do uvedbe dialoškega komentatorstva v nasprotju s prejšnjo, monološko obliko. Znotraj komentatorske kabine se vzpostavlja komunikacija oz. dialog, katerega diskurz se latentno zajeda v možgane gledalca. Na tem mestu se zdi primerno Vogrinčevo poantiranje: »Pri tem opisu moramo biti pozorni na dvoje. Najprej na to, da je to živahno klitje komunikacije iz nečesa, kar je po tehnoloških pogojih, ki ga omogočajo, bistveno različno od dnevnika, pa se vendarle lahko meri z njim v kompleksnosti in se mu močno približuje po načinu organizacije »diskurzov« v urejeno hierarhijo. Potemtakem pa velja biti pozoren na to, da diskurzivni prijemi in načini organizacije govorcev pod kontrolo instance, ki vzdržuje »simultani« stik z gledalcem, nikakor niso omejeni s katerosibodi televizijsko vsebino.«⁴⁵

Pri prenosih na TVS 2 vlada glede dualnega komentiranja nesorazmerje med prenosi ženskih in moških tekem. Moške tekme imajo zadnje čase zagotovljenega že rednega strokovnega komentatorja, medtem ko pri ženskih to vlogo (še vedno) v celoti opravlja le en sam komentator – Miha Žibrat. Domnevno zaradi potrebe, da bi navidez ženske tekme v komentiranju izenačila z moškimi, je TV pred časom začela vključevati Natašo Bokal kot tekmovalko-sokomentatorko, ki je bila ali trenutno poškodovana ali pa je izpadla po prvem teku, in za katero se domneva, da

⁴⁴ Tu povezujem aspekt Lacanove koncepcije drugega in Derridajeve teorije glasu, ki jo razvija v *Glas in fenomen*. Pri Lacanu lahko zasledimo, da glas uteleša objekt želje, tj. *petit a* v smislu drugega z malo začetnico, in da predstavlja privilegiran objekt psihoanalize. Derrida pa fenomen glasu poveže z idejo avto-afekcije in avto-referencialnosti. Tako Lacan kakor Derrida sta proizvedla nekakšno teorijo glasu: Derrida v povezavi z gramatologijo, Lacan v povezavi s psihoanalizo.

⁴⁵ Jože Vogrinc, *Televizijski gledalec*, op. cit., str. 160-161.

pozna smučarski svet do podrobnosti. Diskurz komentirajočega tekmovalca je preprost in »avtentičen«. Njemu gledalec tudi najbolj verjame, saj ga ima za figuro, ki daje informacije »iz prve roke«. A eno je jasno: odnos med komentatorjem in strokovnjakom ni enak odnosu komentator – tekmovalec kot sokomentator. Strokovnjak se s svojim znanjem in izkušnjami postavlja ob bok poziciji komentatorja; ta je v odnosu do njega ideološko mašilo. Ekspert legitimira komentar kot komponento diskurza; predstavlja »praktično vednost«, ki je gledalcu bližje, ker je *izkustvena*, medtem ko je reporterjeva vednost »šolska« (naučeni podatki). Tekmovalec v komentatorski kabini je v diskurzu komentiranja podrejen »vodji«. Je tako rekoč ali začasni prišlek ali gost. A to ni njegovo »naravno« mesto. Gledalci ga namreč pričakujejo drugje. V zadnjih letih se je pisanemu repertoarju TV karavane pridružil še sodelavec na terenu – terenski reporter, ponavadi stacioniran, bolje leteč v ciljni areni smučišča. Ta ekskurz je »možen« le pri prenosih, ki jih oddaja slovenska nacionalka, torej na Zlati lisici in pod Vitrancem. Reporter v ciljnem izteku mrzlično išče izjave med znanimi osebnostmi, trenerji, tekmovalci, organizatorji prireditve itd. Besedo mu daje komentator. Njegova najbolj nehvaležna dolžnost je zasačiti zasoplega tekmovalca (»našega« in zmagovalca), ki je ravnokar pridrvel s hriba. Vprašanja so večinoma enolična in absurdna (višek absurdnosti takega reportiranja je bilo delo reporterke TVS na Zlati lisici v letošnji smučarski sezoni), odgovori pa prisiljeni (najpogosteje s pojavljajočim mašilom »Moram reč'...«, ki ima pomenljive konotacije) in nepoglobljeni. Meja med neokusnim nadlegovanjem in izvirnim poročanjem/oglašanjem se v tem momentu prenosa izkaže za tanko in prozorno.

Tako lažje razumemo kompleksnost, na katero opozarja Vogrinc: »Podoba se močno zakomplicira, če dodamo, da živi govorni del prenosa svoje življenje, ki je v prenosih iz tujine, kjer ima TV, katere program gledamo, lastno komentatorsko ekipo, skoraj popolnoma neodvisno. Lahko bi rekli, da je dogajanje na ekranu objekt skupne reference vodje komentatorske ekipe in gledalca.«⁴⁶

Diskrepanca med komentatorsko ekipo in režiserjem tekme se najvidneje razlamlja na figuri prisotnega »terenca«, ki se v prenosih pod taktirko domače režije pojavi vizualno na ekranu slovenske televizije, medtem ko v tujini ostane zakrit. Komentator preko zveze s kabino predvaja njegov intervju s tekmovalcem, trenerjem itd. le na avditivni ravni.

Ob splošnem opredeljevanju komentatorjeve vloge naj spregovorim še o konkretni podobi športnega komentatorja pri prenosih AS na TVS 2. Na podlagi Goldlustove matrice treh elementov (opisni, vrednostni in dramatični), ki sestavljajo komentatorjev diskurz, sklepam, da je največja umetnost komentiranja smučarske tekme v enakomernem in fleksibilnem vijuganju med temi tremi elementi. Napaka je torej, če komentator povsem zanemari enega od elementov, to pomanjkljivost oz. vrzel pa skuša zapolniti s pretiranim izvajanjem drugega ali drugih dveh. S stališča gledalca je najslabši komentator tisti, ki ne zna izkoristiti bazičnih danosti, ki mu jih ponuja TV slika in bogato dogajanje v njej. Športni komentatorji na TVS na splošno pogosto pozabljajo na dramatični element

⁴⁶ *ibidem*, str. 160.

poročanja. Mislim, da I. E. Bergant v slovenskem komentatorstvu predstavlja v tej smeri določeno prelomnico. Njegova retorična paleta je barvita. V slovensko, včasih pusto, smučarsko komentatorstvo je vnesel svežino, angažiranost, odprtost, sproščenost, spontanost in izredno komunikabilnost. Odlikuje ga precejšnja iznajdljivost in prilagodljivost. Neizumetničenost in nenaučenost je po mojem mnenju tisto, kar povprečen gledalec najbolj ceni. Bergant se ob morebitnih napakah ali zarekanju med komentiranjem gibčno popravi ali se gledalcem zvito opraviči za morebitno zavajanje ali se pošali na svoj račun. Komentator mora biti do gledalcev v prvi vrsti pošten, svojih napak ne sme zamolčati, zamaskirati, zatajiti, zamazati ..., kot da jih ni, in na tak način postavljati avtoritativen odnos do gledalstva. Zdi se, da sta oba, tako dolgoletni komentator Miha Žibrat kakor Igor E. Bergant (drugi bolj kot prvi), skozi svoje komentarje (tudi z lapsusi) opozorila na to, kako pomembno je spoznati se na šport, ki ga komentirata.⁴⁷ Pa vendar je mogoče skozi pregled različnih medijskih tekstov ugotovljati, da npr. nekateri časopisni članki kažejo na določeno razliko med obema komentatorjema. Naslednji stavki olajšajo pojasnitev: »Prenos letošnjega ženskega superveleslaloma iz Innsbrucka nikakor ne bi smel biti dolgočasen, pa je vendarle bil. Hua, tale Miha Žibrat. Francozinjo Leatitio Dalloz je odneslo iz zavoja in jo prav spektakularno izstrelilo v ograjo. No, in kaj je v tistem hipu iz sebe štrbunknil naš komentator? Nič, totalen nič. Njen nabitek ni bil deležen niti enega samega »Uf.«. Drži, če je Bergant preveč afektiven, pretirano krčevit in popadkarski, je Žibrat po drugi strani čisti letargik. Zdi se, ta človek občuti le praznino. Kot bi nam sporočal, pa saj je tako ali tako vse izgubljeno, vse prekleto, vseeno je, ni odrešitve, zakaj bi se razburjali, zakaj veselili.«⁴⁸ Predvidevam, da je za vsak športni komentar mogoče bolj ali manj relevanten očitek s strani TV gledalca. Pri tem pa je dobro vedeti, da TV gledalca veliko bolj pritegne/obdrži dramatičen, »popadkarski«, razvnet diskurz kot mlačno, prazno, redkobesedno poročanje. Zakaj je potem komentator, če ne zato, da da gledalcu vedeti, kako lahko neskončno razpreda ob skopih podatkih. Dober športni komentator je izviren »živec«. Gledalca ne zanima zaprtost, narejenost, zadržanost, nezagretost komentatorja: še vedno namreč obstaja magični »črni gumb«, s katerim bo prestavil na drug kanal, po možnosti s prenosom istega športnega dogodka (Eurosport, HTV 3 ...). Hladni in »pazljivi« komentarji so značilni za vse komentarje Mihe Žibrata. Navsezadnje lahko skozi analize prenosov ugotovimo, da ni niti enega prenosa AS, pri katerem se TV gledalec ne bi imel ob kaj spotakniti. Zato je delo komentatorja še odgovornejše. A pustimo to razpredanje, ki je bolj primerno za TV kritiko kakor za pričujoče izvajanje.

Bistvo komentatorstva so prekinitve. V njih se pokaže nepogrešljivo, saj kaže/naredi dogajanje takrat, ko se v resnici ne dogaja nič. Komentatorjeva umetnost nastaja na »luknjah« v dogajanju. Uspešna zapolnitev časa med

⁴⁷ Zdi se, da je Bergant zelo podkovan s podatki, ki jih lahko navrže kot iz rokava, humorjem, zanimivostmi in pikantnostmi okrog »belega cirkusa«.

⁴⁸ Marko Bauer, rubrika »Moja draga TV«, v: *Delo* (Sobotna priloga), št. 53 (4. Marec 2000), Ljubljana, 2000.

prekinitvami je vsakič znova dosežek. To je boj z nepredvidljivostjo dogajanja in s TV zakonitostjo, ki ne prenese *horror immobilitatis*. Televizijski medij v formi športnega prenosa potrebuje stalno akcijo, zato se s strani ustvarjalcev prenosov upravičeno potencira strah pred tem, da se nič ne dogaja. Tako se z vidika TV kaže strah pred negibnostjo (celotnega prenosa kot TV oddaje, TV slike kot specifičnega registra znotraj prenosa ...). Ideološki učinek komentatorja kot rigidnega mašila je zato nenadomestljiv. Komentator je tisti, ki tudi s TV gledalstvom najbolj neposredno (z naslavljanjem), živo in realno vzpostavlja komunikacijo. Na tem mestu se v horizont analize »prikrade« pomemben proti-pol prenosa AS, tj. televizijski gledalec, ki bo obravnavan v drugem delu besedila.

Vladislav Vlado Kotnik

Institutum Studiorum Humanitatis (ISH)
Breg 12, 1000 Ljubljana
e-mail: vlado@ish.si

Reference in viri⁴⁹

Literatura

Knjižne enote

- ANG, Ien (1991) *Desperately Seeking the Audience*, Routledge, London and New York.
- ECO, Umberto (1965) *Otvoreno delo (Opera aperta)*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- FISKE, John & HARTLEY, John (1978) *Reading Television*, Methuen & Co., London.
- GOLDLUST, John (1987) *Playing for Keeps (Sport, the Media and Society)*, Longman Cheshire, Melbourne.
- GOLOB, Urban (1996/97) *Alpsko smučanje in televizija* (dipl. delo), Univ. v Ljubljani, FF (Oddelek za sociologijo), Ljubljana.
- LULL, James (1990) *Inside Family Viewing (Ethnographic Research on Television's Audiences)*, Routledge, London and New York.
- VOGRINC, Jože (1995) *Televizijski gledalec*, Studia humanitatis, Apes, Ljubljana.
- ZAJC, Melita [urednica zbornika] (1996) *Audio-vizualni mediji in identitete* (Jesenska filmska šola 1994, 7. mednarodni kolokvij filmske teorije in kritike), Slovenska kinoteka, Ljubljana.
- WENNER, Lawrence A. [edited by] (1998) *MediaSport*, Routledge, London and New York.
- WHANNEL, Garry (1992) *Fields in Vision (Television Sport and cultural Transformation)*, Routledge, London and New York.

⁴⁹ Tukaj navedena literatura/viri obsega celoten spisek referenc in virov, veljaven tako za pričujoči prvi del teksta kakor za drugi del teksta (nadaljevanje), ki bo objavljen v naslednji izdaji dvojne številke revije *Monitor ISH*.

Članki

- BAUER, Marko (2000) »Saša bi bila lahko tudi tiho«, v: *Delo* (Sobotna priloga), št. 47 (26. 2. 2000), Ljubljana.
- BAUER, Marko (2000) »Vprašanje za milijone: zakaj Mito?«, v: *Delo* (Sobotna priloga), št. 53 (4. 3. 2000), Ljubljana.
- CARLISLE DUNCAN, Margaret & MESSNER, Michael A. (1998) »The Media Image of Sport and Gender«, v: *MediaSport*.
- DIVAC, Vito (2000) »Cirkus je cirkus. To velja tudi za belega.«, v: *Nedelo*, let. VI., št. 11, Ljubljana.
- HALL, Stuart: »Encoding/Decoding*«, v: *Cultural Studies*, Routledge, London & New York.
- KINKEMA, Kathleen M. & HARRIS, Janet C. (1998) »Key Research and Emerging Issues«, v: *MediaSport*.
- PUŠNIK, Maruša (1999) »Konstrukcija slovenske nacije skozi medijsko naracijo«, v: *Teorija in praksa* (Družboslovna revija), št. 5, Ljubljana.
- ROWE, David & MC KAY, Jim & MILLER, Toby (1998) »Come Together: Sport, Nationalism, and the Media Image«, v: *MediaSport*.
- ŠAUTA, Borut (2000) »Adelbodenska tekma v torek v K. Gori?«, v: *Delo*, sredo, 1. 3. 2000, Ljubljana.
- VIDMAR, Ksenija H. (1993) »Realizem v televiziji«, v: *Gledanje na daljavo* (zbornik ured. M. Zaje), Slovenski film 14, Slovenski gledališki in filmski muzej, Ljubljana.
- VOGRINC, Jože (1985) »D. Petrović je zgrešil! (Kaj komentator s tem pove?)«, v: *Stop*, št. 8 (21. 2. 85), Ljubljana.
- VOGRINC, Jože (1985) »Gledalec št. 1«, v: *Stop*, št. 7 (14. 2. 85), Ljubljana.
- VOGRINC, Jože (1985) »Ko nas ne varajo dobro«, v: *Stop*, št. 10 (7. 3. 85), Ljubljana.
- VOGRINC, Jože (1998) »Medijsko strukturiranje vsakdana«, v: *Družboslovne razprave*, let. XIV., št. 27/28, Ljubljana.
- VOGRINC, Jože (1985) »Objektiven komentar?«, v: *Stop*, št. 6 (7. 2. 85), Ljubljana.
- VOGRINC, Jože (1985) »Reklamna zveza«, v: *Stop*, št. 15 (11. 4. 85), Ljubljana.
- VOGRINC, Jože (1985) »Resničnost v oklepaju«, v: *Stop*, št. 14 (4. 4. 85), Ljubljana.
- VOGRINC, Jože (1996) »Televizijsko komunikacijsko razmerje«, v: *Audio-vizualni mediji in identitete*.
- VOGRINC, Jože (1985) »Ti 'naši fantje'«, v: *Stop*, št. 5 (31. 1. 85), Ljubljana.
- WENNER, Lawrence A. & GANTZ, Walter (1998) »Watching Sports on Television: Audience Experience, Gender, Fanship, and Marriage«, v: *MediaSport*.
- WHANNEL, Garry (1998) »Reading the Sports Media Audience«, v: *MediaSport*.
- WHITSON, David (1998) »Circuits of Promotion: Media, Marketing and the Globalization of Sport«, v: *MediaSport*.

Drugo gradivo

Neposredni prenosi tekem Svetovnega pokala v alpskem smučanju na TVS 2 (smučarska sezona 1999-2000):

- Kranjska Gora (m – slalom) – 21. 12. 1999
- Wengen (m – slalom) – 16. 1. 2000
- Todtnau (m – veleslalom) – 5. 2. 2000
- Todtnau (m – slalom) – 6. 2. 2000
- St. Caterina (ž – smuk) – 10. 2. 2000
- St. Caterina (ž – superveleslalom) – 11. 2. 2000
- St. Caterina (ž – slalom) – 12. 2. 2000
- St. Anton (m – superveleslalom) – 12. 2. 2000
- St. Anton (m – superveleslalom) – 13. 2. 2000
- Are (ž – veleslalom) – 17. 2. 2000
- Adelboden (m – veleslalom) – 19. 2. 2000
- Are (ž – smuk) – 19. 2. 2000
- Are (ž – slalom) – 20. 2. 2000
- Adelboden (m – slalom) – 20. 2. 2000
- Innsbruck (ž – smuk) – 25. 2. 2000
- Pjongjong (m – veleslalom: posnetek obeh voženj) – 26. 2. 2000
- Innsbruck (ž – superveleslalom) – 26. 2. 2000
- Innsbruck (ž – superveleslalom) – 27. 2. 2000
- Pjongjong (m – slalom: posnetek obeh voženj) – 27. 2. 2000
- Kvitfjæl (m – smuk) – 4. 3. 2000
- Lenzerheide (ž – smuk) – 5. 3. 2000
- Kvitfjæl (m – superveleslalom) – 5. 3. 2000
- Kranjska Gora (m – veleslalom) – 8. 3. 2000
- Schladming (m – slalom: prenos 1. vožnje, posnetek 2. vožnje) – 10. 3. 2000
- Sestriere (ž – veleslalom) – 11. 3. 2000
- Hinterstoder (m – veleslalom) – 11. 3. 2000
- Bormio (m – smuk) – 15. 3. 2000
- Bormio (ž – smuk) – 15. 3. 2000
- Bormio (m – superveleslalom) – 16. 3. 2000
- Bormio (ž – superveleslalom) – 16. 3. 2000
- Bormio (ž – veleslalom) – 18. 3. 2000
- Bormio (m – veleslalom) – 18. 3. 2000
- Bormio (m – slalom) – 19. 3. 2000
- Bormio (ž – slalom) – 19. 3. 2000

Ostalo gradivo

VOGRINC, Jože (1996/97) *Predavanja – Sociologija množičnih medijev*, FF, Ljubljana.

VOGRINC, Jože (štud. l. 1997/98) *Predavanja – Teorija TV*, FF, Ljubljana.

VOGRINC, Jože (1999/2000) *Predavanja – Problematika medijskih študijev in analiza TV oddaj*, ISH, Ljubljana.

Pierre-Antoine Fabre

L'ÉPOQUE DE LA CONTRE-RÉFORME CATHOLIQUE
Orientations de recherches pour
une perspective anthropologique

*Conférence inaugurale d'un cycle de conférences de P.-A. Fabre
tenues dans le séminaire de l'Anthropologie historique à
l'ISH –École des Hautes Études en Sciences Humaines à Ljubljana.*

*Uvodno predavanje iz cikla predavanj P.-A. Fabra
v seminarju Zgodovinske antropologije na
ISH-Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani (4. oktobra 1999).*

Qu'est-ce qu'un Concile? Le Concile de Trente dans l'histoire de l'Église*

En manière de première introduction, je voudrais dire que la raison profonde, outre le fait qu'il me semble que la Slovénie a quelque chose à voir et à faire avec l'histoire de la Contre-Réforme, de l'ensemble d'exposés que je proposerai¹ est, avant tout, d'essayer de discuter la question qui était posée à travers cette invitation, ou, plutôt, je retrouverai comme question ce qui était au départ supposé : qu'est-ce qu'une *anthropologie historique* ?

C'est pour moi une expression qui présente des difficultés considérables, une expression qui ne va pas de soi. Je prendrai pour exemple d'un affrontement de ces difficultés une oeuvre pour laquelle j'ai beaucoup d'admiration (et qui n'est attachée ni à la Contre-Réforme ni au Concile de Trente ni même à l'histoire religieuse en général), l'oeuvre du grand anthropologue anglais Jack Goody, dont un nouveau livre a été récemment publié en France, que j'ai eu le bonheur de

* Exposé inaugural pour un cycle de séminaires donné à Ljubljana en octobre 1999 dans le cadre du séminaire d'anthropologie historique de l'ISH, École des Hautes Études en Sciences Humaines (Uvodno predavanje v ciklu predavanj v seminarju Zgodovinske antropologije na ISH) à l'invitation du Professeur Drago Rotar, que je remercie très chaleureusement. Le texte de cet exposé a été saisi sur enregistrement par Taja Kramberger, que je remercie infiniment pour ce long travail. J'ai revu ensuite ce premier état et apporté un certain nombre de précisions et de compléments bibliographiques pour la présente publication, tout en conservant au texte le statut d'une *intervention*.

¹ Cet exposé inaugural était suivi de deux autres, le premier sur l'histoire des missions modernes, le second sur l'histoire des fondations de nouvelles congrégations religieuses (au nombre desquelles la Compagnie de Jésus) dans la seconde moitié du XVIe siècle. On trouvera plus loin une argumentation de cet ensemble.

traduire, sous le titre *L'Orient en Occident*.² L'oeuvre de Jack Goody, qui est entièrement animée par la recherche d'une anthropologie, c'est-à-dire par un faisceau de questions concernant l'homme en tant que tel, dans son activité, dans ses pratiques, dans ses représentations, dans son rapport au monde, pose d'emblée deux questions conjointes : la première qui est de savoir par rapport à telle ou telle pratique, par exemple la culture ornementale des végétaux, comment est-ce que les hommes ont fait avant ; et la seconde, comment les hommes font-ils ailleurs ? Ces deux questions convergent vers une seule dans son magnifique dernier livre, *L'Orient en Occident*, puisqu'il s'agit d'interroger la relation entre l'Occident moderne et l'Orient ancien. A travers ces questions et l'interrogation d'une relation de ce type, on s'aperçoit que Jack Goody ne cesse de mettre en rapport l'activité locale, ici et maintenant – un ici et maintenant qui n'est pas nécessairement l'Occident contemporain - de tel ou tel groupe d'hommes, avec des ailleurs et avec des avants : nous ne sommes par exemple pas les seuls, nous, peuples d'Europe Occidentale, à avoir utilisé la comptabilité à double entrée dans la gestion des affaires commerciales, d'autres l'on fait bien avant nous, en Chine ou en Inde. Et ceci, dans un mouvement de pensée toujours très tendu et très conflictuel même, afin d'établir des différences entre ces pratiques, de mettre en relation des pratiques entre lesquelles on n'arrête pas de faire apparaître des différences.

Il me semble que cette attitude intellectuelle peut correspondre à ce que l'on peut entendre ou admettre dans l'idée d'une anthropologie historique, quelque chose qui vise à interroger la communauté humaine dans l'identité possible de ses pratiques, mais dans la vigilance de faire toujours valoir la différence et la singularité de ces pratiques, activités, représentations, conceptions. Pourquoi dis-je cela ? Parce que l'anthropologie historique, telle qu'elle m'apparaît souvent pratiquée et souvent discutable, est me semble-t-il la plupart du temps une anthropologie implicitement contemporaine : de quelle manière nous, hommes de la fin du XXe siècle, concevons-nous, avec les instruments dont nous disposons, la relation de l'homme avec le monde, en dilatant cette singularité jusqu'à la constance ou à la continuité d'une identité humaine à travers les siècles, relus, interprétés, identifiés à partir de notre propre expérience. L'anthropologie historique a beaucoup de mal à ne pas être une projection historique de l'anthropologie contemporaine. C'est un problème auquel se heurtent les recherches d'anthropologie historique, à tel point d'ailleurs que cette expression, inaugurée et travaillée par Jacques Le Goff avec des résultats évidemment considérables, est maintenant de plus en plus souvent approchée, avec beaucoup de prudence et beaucoup de guillemets : or quand on se trouve dans l'obligation de mettre des guillemets à une expression, c'est qu'il y a quelque chose qui ne tourne pas rond, comme on dit en français.

Comment échapper à cette difficulté et, pour ce qui nous concerne directement ici, comment parvenir à parler de l'époque de la Contre-Réforme dans une perspective anthropologique ? Peut-être par trois voies complémentaires.

² Jack Goody, *L'Orient en occident*, trad. fr. P.-A. Fabre, Paris, Seuil, 1999.

D'abord, en essayant de repérer, dans les débuts de l'Europe moderne, des catégories qui, pour les hommes de ce temps, aient eu une pertinence anthropologique, c'est-à-dire moins de faire une anthropologie du christianisme que d'arriver à reconstruire une anthropologie chrétienne, telle que ses éléments se configurent en un temps donné. Comment se définirait, dans le champ de la culture chrétienne, quelque chose comme une approche de l'homme en tant qu'homme ?

Mais c'est une autre solution qui me guidera surtout, que je crois peut-être plus féconde. Ce serait poser la question suivante: y-a-t-il eu des périodes où la pensée humaine a éprouvé la nécessité de *convoquer une référence anthropologique*, c'est-à-dire de penser sa propre histoire sous l'angle d'une sorte de convocation très générale, très universelle de la définition de l'homme en tant qu'homme, non pas dans une conjoncture historique, économique, sociale déterminée, mais dans son essence d'être humain comme tel. C'est dans l'horizon de cette question que je vais m'efforcer de vous proposer les éléments d'une anthropologie de la Contre-Réforme. J'essaie de déplacer un petit peu ici la manière habituelle de solliciter le champ, ou comme on le dit trop souvent la 'dimension' anthropologique, une dimension que l'on ajoute comme une sorte de supplément, un supplément d'âme, avec tout ce que cette opération peut charrier d'invariance et de transcendance. Je m'intéresserai moins à découvrir une anthropologie souterrainement à l'oeuvre dans le moment de la fin du XVIe siècle, qu'à montrer comment, non pas souterrainement mais explicitement, quelque chose comme une pensée anthropologique a été à l'oeuvre dans ce moment. Il s'agirait donc moins d'une anthropologie historique de la Contre-Réforme catholique que d'une réflexion sur les constructions anthropologiques à l'oeuvre dans la pensée théorique et pratique des contemporains de la Contre-Réforme, sur la manière dont les hommes, à un certain moment de leur histoire, ont conçu leur propre aventure historique comme une expérience humaine fondamentale.

La dernière voie, complémentaire je crois des deux premières, et qui nous occupera tout à l'heure avec Simon Ditchfield, un historien anglais dont je voudrais vous présenter certaines observations importantes, serait de faire la critique des catégories anthropologiques à l'oeuvre dans l'historiographie religieuse contemporaine.

C'est dans le mouvement de cette réflexion sur le problème de l'anthropologie historique que s'est constitué le programme que je propose ici – et dont je voudrais dire d'emblée quelques mots, parce que, je l'espère au moins, les différents volets en sont solidaires.

Le Concile de Trente dans l'histoire du monde

J'essayerai donc aujourd'hui ce qui est peut-être en apparence le plus difficile, qui est de concevoir, comme cela m'était demandé, une perspective anthropologique sur le Concile de Trente. Nous nous occuperons ensuite d'une question peut-être plus évidemment porteuse de cette dimension anthropologique, la question de l'histoire des missions religieuses modernes. Pourquoi cette évidence? Deux phénomènes sont rarement mis en relation, qui pourraient rendre compte de cette évidence.

Le premier: c'est l'époque où les chrétiens d'Europe, ou en tout cas, une partie d'entre eux, ceux qui sont le plus engagés dans ce qu'on a appelé la Réforme catholique, dans ce qu'on a appelé un questionnement intérieur, ou de l'intérieur, de l'identité de l'Église catholique, se définissent comme des chrétiens dans un sens qui pour eux était identique à ce qu'ils auraient dit s'ils s'étaient définis en tant qu'hommes. Je pense en particulier ici au très puissant, au très diffus mais puissant mouvement que l'on appelait évangélique, principalement dans l'Italie du nord au XVIe siècle, mouvement vitrifié par la Contre-Réforme catholique. Ce mouvement chrétien s'est identifié à l'humanité dans la mesure même où il se différenciait de la catholicité. Dans un ouvrage qui devrait être traduit en slovène, et que je suis fier d'avoir traduit en français, ouvrage majeur pour l'histoire religieuse de l'Italie du XVIe siècle, Silvana Seidel Menchi cite deux brefs témoignages: le premier est d'un tourneur, artisan à Trévise, en Italie, inquiété par l'Inquisition pour ses orientations évangéliques, à la jonction - culturelle et géographique - de la Réforme et des courants de rénovation interne de l'Église catholique italienne. Ce tourneur de Trévise dit à ses juges: « L'Église, c'est nous autres, chrétiens. Il n'y a aucune raison d'aller prier à l'église, prions chez nous. » Le tourneur fait cette déclaration pour se défendre devant ses juges, en même temps qu'il affirme une conviction. Il fait les deux, prenant en quelque sorte le juge à partie. Il dit: si, nous sommes chrétiens, mais nous n'avons pas besoin de nous rendre à l'église pour le faire savoir, pour le vivre. Mais il dit aussi: oui, nous sommes chrétiens, mais nous nous définissons entièrement contre cette Église. Le second témoignage est d'un habitant de Modène, en 1563, à l'époque du carnaval: « Toute la chrétienté est sans dessus dessous, on s'entretue en France, un concile est ouvert: et l'on se perd ici dans toutes ses folies! [...] Que l'on en finisse avec le carême, et il n'y aura plus non plus de carnaval ».³

L'identité chrétienne de ces hommes qui se définissent comme des hommes libres, c'est-à-dire, comme d'autres témoignages le disent, qui n'ont pas besoin d'Église parce qu'il sont eux-mêmes le temple de Dieu, la définition de cette identité est décisive dans ce moment-là de l'histoire du monde. Car c'est dans le même temps que des armées de chrétiens lancés à la conquête du Nouveau monde s'interrogent sur le fait de savoir si les hommes qu'ils rencontrent, en tant qu'ils ne

³ Silvana Seidel Menchi, *Erasmus hérétique*, trad. fr. P.-A. Fabre, Paris, Seuil, 1995 [1987], p. 105, 111.

sont pas chrétiens, sont hommes, et pour ce qui concerne les Indiens d'Amérique, par exemple, nos chrétiens d'Europe ont réellement eu beaucoup de doutes sur le fait de savoir s'ils étaient des hommes. Peut-être même certains n'en ont-ils jamais été pleinement convaincus. Nous sommes donc à une charnière, où toute une partie des chrétiens d'Europe se définissent comme hommes et où, parallèlement, se pose la question de savoir si, dans l'horizon du monde, tout homme peut être défini comme chrétien, ou peut être converti. Il y a deux visages de cette identité du chrétien et de l'homme: le visage désarmé du tourneur de Trévise, le visage armé du conquistador, des chrétiens qui se définissent comme des hommes, des hommes qui ne pourront être définis comme hommes que s'ils sont définis comme chrétiens.

Se trouve ici engagé d'une façon très complexe ce qu'on a appelé par la suite le problème de l'acculturation, le problème de la relation des Européens avec les cultures du Nouveau Monde. Cette relation est habitée par ce double visage : oui, nous reconnaissons qu'un Indien est un homme parce que il pourrait devenir chrétien ; deuxième proposition, qui est la même que la première, mais qui a un accent un peu différent : nous ne reconnaissons cet homme comme homme *que parce qu'il peut devenir chrétien*. Une définition positive et une définition négative; une définition, comme l'on dirait aujourd'hui, ouverte à l'Autre, dans une reconnaissance qui prend la forme – et nous serons là au cœur de notre entreprise – de la mobilisation d'une catégorie anthropologique, et une définition entièrement informée par le projet de la captation. C'est le rapport, l'étroite connection entre l'ouverture à l'autre et la captation de l'autre, et la manière dont la captation de l'autre peut passer par l'ouverture à l'autre, c'est cette relation complexe que nous verrons à l'œuvre dans la question des missions. Une relation selon laquelle l'expérience missionnaire n'est pensable par les missionnaires eux-mêmes qu'en convoquant quelque chose comme une définition anthropologique de l'homme en tant que tel. Mais cette définition anthropologique de l'homme en tant que tel coïncide avec une définition de l'homme comme chrétien.

Le phénomène des missions religieuses modernes nous conduira, dans la suite du parcours, vers l'une des forces les plus actives à l'œuvre dans ce phénomène, la Compagnie de Jésus ; la Compagnie de Jésus en tant que forme la plus développée d'un phénomène beaucoup plus large entre les années 1530-1560, l'éclosion de toute une série d'ordres religieux nouveaux qui se succèdent, dont la création se succède à très grande vitesse. La Compagnie de Jésus a été l'un des ordres ou l'ordre le plus universellement répandu et le plus longtemps actif dans l'histoire. Je m'intéresserai à ces fondations d'ordres parce qu'avec elles on découvrira par une nouvelle voie ce que l'on pourrait appeler un prisme anthropologique de la vision du monde des hommes de la Contre-Réforme. Fonder un ordre nouveau, concevoir en quelque sorte *ex nihilo* une entreprise entièrement neuve, la concevoir en convoquant des *principes*: un fondateur, une transmission orale, un passage à l'écrit, l'invention d'une littérature, l'invention d'une iconographie, la genèse d'une institution, le développement d'un système de relations au sein de cette institution – bref tout un protocole pour l'invention d'une forme humaine organisée. C'est

dans ce rapport à un principe, ordonné, dans le cas de la Compagnie de Jésus en particulier, mais beaucoup plus généralement, à une fin universelle, que je repère ce que j'ai appelé la mobilisation d'une référence ou, pour le dire plus précisément, d'un *réfèrent anthropologique*.

Le Concile de Trente: perspectives anthropologiques

Nous nous intéresserons donc aujourd'hui au Concile de Trente avec la difficulté de faire apparaître cette problématique anthropologique pour un phénomène qui pourrait sembler le contre-type d'un fait anthropologique puisqu'il s'agit d'un phénomène institutionnel, d'un événement historique à l'intérieur d'une institution instituée. Ce n'est ni le lieu ni le temps d'une fondation d'institution.

Comment allons-nous essayer de nous en sortir ? Et plus que cela montrer qu'il faut s'en sortir, se sortir par là d'une énorme bibliographie, qu'il ne sera pas du tout question ici de résumer, mais simplement de faire apparaître, dans cet éclairage, sous certains angles ; une énorme bibliographie largement consacrée justement à l'histoire du Concile de Trente en tant qu'événement historique à l'intérieur d'une institution instituée. Je propose trois approches.

Une approche du Concile de Trente non pas comme d'une réalité *historique*, mais *temporelle*. Je prends mon point de départ de deux expressions très marquantes que je trouve dans un article d'Alphonse Dupront publié dans le contexte du quatre-centième anniversaire de la fin du Concile de Trente (1563), et de la réunion du Concile Vatican II. Alphonse Dupront écrit que le Concile de Trente a une « épaisseur de temps », qu'il est dans « une immanence au temps »⁴, expressions insolites pour un historien: un historien parle rarement du temps.

L'approfondissement de cette expression ouvre à une anthropologie du Concile de Trente sous l'angle de la convocation d'une anthropologie chrétienne du temps. Le Concile de Trente *s'accomplit dans le temps*, non pas seulement au sens où il aurait une durée chronologique, mais parce que l'institution du Concile vit du temps, s'accomplit parce qu'il dure. Son sens historique naît du temps qu'il prend, du temps qu'il dure. Or cette « épaisseur de temps », cette « immanence au temps », temps qui ne serait en quelque sorte pas seulement un moyen, mais aussi une fin - ce temps a une fin, qui est justement la fin du Concile. Le Concile de Trente met en oeuvre une anthropologie chrétienne du temps dans la mesure où il met en oeuvre un temps qui a une fin. Mais il est essentiellement dans l'attente et dans le temps d'attente de cette fin, une attente de la fin du temps.

La seconde approche concernera une anthropologie de la mémoire historique : non pas une anthropologie du Concile de Trente comme événement historique, mais une anthropologie de la relation qui reste entretenue avec l'histoire du Concile

⁴ Alphonse Dupront, « Le concile de Trente », in *Le Concile et les Conciles*, Paris, Cerf, 1960, p. 197-198 (article repris dans A. Dupront, *Genèses des temps modernes. Rome, les Réformes et le Nouveau Monde*, éd. D. Julia et P. Boutry, Paris, Editions de l'Ecole des Hautes Etudes / Gallimard/ Seuil, 2001, chapitre V).

de Trente dans notre temps, et en particulier par rapport au problème de l'articulation entre le politique et le religieux à l'époque contemporaine, et à la fascination d'un événement politique *et* religieux par excellence comme le Concile. Nous sommes ici du côté de l'une des compréhensions possibles de l'anthropologie historique : une anthropologie du présent et de la mémoire, du Concile de Trente comme fait de mémoire – on voit comment cette seconde approche peut être complémentaire de la première approche par le temps.

La troisième approche se situerait au plan d'une archéologie de la représentation – j'emploie le conditionnel parce qu'on ne pourra ici qu'esquisser cette dernière orientation. Le temps du Concile de Trente est un *temps fini*, comme j'ai commencé de le proposer, et le moment de la fin du Concile de Trente ne peut pas tout à fait se penser, à partir de là, dans des termes seulement temporels, puisque il y a justement une fin de temps, qui est la fin du concile. Il faut se déplacer sur un autre terrain, qui serait celui du *lieu du Concile* ; et conduire ce déplacement à la poursuite d'une énigme qui, à ma connaissance, a toujours été prudemment contournée : l'extrême fin du Concile de Trente, la 25e et dernière session et la publication d'un décret sur les 'saintes images', décret portant sur l'autorisation et la justification théologiques d'un usage des images dans le culte chrétien. Pourquoi le Concile de Trente cesse-t-il avec l'apparition des images, pourquoi ces images ont-elles le double pouvoir de retarder la fin du Concile parce que la session qui doit leur être consacrée n'a pas encore eu lieu, puis d'accélérer la fin du Concile parce que le débat qui les touche n'a pas lieu de durer ? Comment penser cette relation avec les images, telle que, face à elles, *le temps s'accomplit* ? Je crois qu'il serait important de revisiter la dernière 'période' – je vais revenir sur cette notion de 'période' – du Concile de Trente, sous l'angle de cette interrogation, nouvelle convocation d'un référent anthropologique sur la scène conciliaire.⁵

Très brièvement quelques données chronologiques sommaires, qui ne sont pas des données temporelles, qui ne sont même pas des données historiques, qui sont simplement quelques dates, mais j'entrelace à dessein dans ces quelques dates un certain nombre d'autres dates concernant d'autres thèmes et problèmes évoqués en commençant :

- 1540 : fondation de la Compagnie de Jésus
- 1545 : ouverture du Concile de Trente
- 1548 : transfert du Concile à Bologne
- 1549 : suspens du Concile
- 1551-52 : seconde période du Concile, à Bologne

⁵ Je me permets ici de renvoyer à un premier essai de développement de cette question, non pas sur la 'grande scène' du concile, mais sur une petite scène voisine, celle de la dite Conférence de Saint-Germain en Laye, chronologiquement très proche (1561-1562) de la dernière session du Concile de Trente, et qui fut, précisément sur le sujet des images, à l'initiative de Catherine de Médicis, une tentative d'anticipation française de la fin du Concile romain (" L'image malentendue. Recherches sur la conférence de Saint-Germain en Laye ", *Annali del Istituto storico italo-germanico in Trento*, Il Mulino, Bologne, 1998, p. 29-82).

- 1552 : mort du jésuite François Xavier à Macao en Chine
 1555 : paix d'Augsburg
 1559 : première mission jésuite au Japon
 1562-63 : troisième et dernière période du Concile de Trente
 1564 : réception des décrets tridentins dans l'Empire espagnol
 1582 : première mission jésuite en Chine
 1588 : réorganisation du gouvernement central de l'Eglise, avec la création de collèges de cardinaux directement attachés à la papauté
 1610 : premières réductions au Paraguay
 1614 : rejet du christianisme au Japon
 1615 : réception des décrets tridentins en France
 1622 : canonisation d'Ignace de Loyola et François Xavier
 1622 : fondation de la Congrégation pour la Propagande de la Foi

La chronologie du Concile de Trente se développe donc en trois phases: une première à Trente où le Concile s'ouvre en 1545-1547 ; une deuxième à Bologne, où il est transporté en 1551-1552 ; une troisième de retour à Trente en 1561-1563.

On peut cependant amorcer la chronologie du Concile de Trente bien plus tôt puisqu'un Concile est une première fois convoqué à Mantoue⁶ en 1536 par une bulle pontificale ; il aurait dû s'ouvrir en 1537, mais ce premier projet échoua. Si l'on considère d'autre part que les décrets votés à Trente ne sont finalement reçus dans l'Eglise de France – après l'avoir progressivement été dans les autres espaces de la catholicité - qu'en 1615, ce que l'on appelle l'Eglise tridentine se construit sur près d'un siècle. Mais la chronologie qui nous intéressera reste celle du fait institutionnel - puisque c'est dans ce fait que nous cherchons à ouvrir des perspectives anthropologiques - entre 1545-1563. La première période du Concile, pour le dire d'une façon très sommaire, est dominée par l'adoption des décrets 'dogmatiques', c'est-à-dire par toute une série de décrets de confirmation des principaux articles théologiques et ecclésiologiques sur lesquels s'étaient noués la crise de la Réforme ; la seconde période est dominée par l'élaboration des décrets sur les sacrements, second volet 'dogmatique' du Concile; troisième période à Trente en 1561-1563 : une série de décrets 'disciplinaires', portant en particulier sur un problème auquel je ferai allusion un peu plus loin, celui de la résidence des évêques sur le lieu de leur épiscopat.

⁶ Le 'Concile de Trente' est un syntagme, auquel on devrait presque joindre des tirets : le 'Concile-de-Trente', groupe indissociable, auquel il revient d'ajouter: le 'Concile-de-Trente' de Bologne, ou encore (au titre de projet) de Mantoue. Ce syntagme n'est pas indifférent à notre propos : le Concile fait corps avec son lieu, il n'est pas séparable de ce lieu qui marque l'achèvement ou l'accomplissement de son temps.

Le temps du Concile

Cette chronologie pose immédiatement toutes sortes de problèmes parce que c'est une périodisation, à laquelle on a d'ailleurs curieusement toujours essayé d'échapper – comme je viens de le faire à nouveau – en montrant comment le Concile de Trente devrait être compris dans une durée beaucoup plus longue, la durée d'un phénomène historique de bien plus grande amplitude. Ce fut en particulier le cas du grand historien du Concile de Trente Hubert Jedin, dans une monumentale histoire, commencée en 1949 et arrêtée par sa mort en 1975. Adriano Prosperi, dans un article consacré à Hubert Jedin en 1980, dit que pour l'historien allemand la périodisation du Concile de Trente n'était pas une division interne de l'histoire du Concile, mais une « macro-périodisation », visant à inscrire l'événement dans la toile générale de l'histoire.⁷

Or je crois qu'il y a à cette macro-périodisation une raison cachée, qu'il faut explorer, parce qu'en ce qui concerne le Concile de Trente, c'est parce qu'intervient cette macro-périodisation que l'on peut évaluer le poids du Concile dans l'histoire moderne. Ce poids n'est pas dans la dynamique interne du Concile, dans la dynamique d'un phénomène qui conduirait à un certain résultat, qui produirait un certain nombre d'effets dont il suffirait de faire l'analyse pour rendre compte de l'importance du phénomène en tant que tel. Le poids du Concile n'est pas dans sa dynamique interne, mais dans la capacité qui fut la sienne – et c'est ici qu'intervient le temps comme catégorie anthropologique – de *rester contemporain* entre 1545 et 1563, dans un moment de basculement décisif pour l'Europe, que le Concile était convoqué pour inverser et qu'il n'a fait qu'accompagner. *Mais il l'a accompagné.* Le Concile de Trente s'est, pourrait-on dire, ouvert comme un concile chrétien et refermé comme un concile catholique. Concile chrétien ou concile catholique, le Concile accompagne un processus de transformation dont il demeure jusqu'à son terme contemporain.

L'un des symptômes de ce caractère spécifique du Concile, qu'Alphonse Dupront a profondément observé⁸, c'est l'augmentation du nombre des évêques présents à Trente : il y en a une soixantaine lors de la première session, en 1545 à Trente, une centaine à Bologne, 250 environ à Trente à la fin du Concile. Or cette augmentation du nombre des évêques n'est absolument pas proportionnelle à une montée en puissance du Concile comme acteur historique sur la scène où il pouvait entendre au départ jouer un rôle, en restaurant une chrétienté une et universelle. Je rappelle par ailleurs que ce chiffre de 250 évêques reste largement inférieur, deux fois inférieur au nombre des évêques qui étaient par exemple présents au Vème Concile de Latran, immédiatement antérieur, de 1512-1517. Le Concile de Trente est un petit concile. Par ailleurs les nationalités représentées au Concile de Trente

⁷ A. Prosperi, «Tra conservazione e modernità : la periodizzazione dell'età del Concilio di Trento nell'opera di Jedin », Istituto storico italo-germanico di Trento, Il Mulino, Bologne, 1980, p. 101.

⁸ A. Dupront, *op. cit.*

témoignent bien du fait qu'il ne s'achève pas dans un accomplissement universel, puisque la fin de ce Concile est largement dominée par les évêques italiens.

L'augmentation du nombre des participants entre la première et la dernière phase du Concile n'est donc pas représentative d'une universalité du Concile ; mais elle est révélatrice de sa durée. On vient, dans la dernière période du Concile de Trente, participer d'un phénomène qui a su durer, et survivre à tout ce qu'il n'a pu empêcher. Je crois que cette contemporanéité, ce fait que le Concile soit contemporain et seulement contemporain d'un certain nombre d'événements et que cela le définit, dans la contiguïté de cette contemporanéité – est un élément fondamental pour comprendre la problématique de l'historiographie allemande et italienne de la Contre-Réforme depuis la seconde guerre mondiale. Cette contemporanéité permet à Hubert Jedin d'envisager comme l'époque du Concile de Trente une époque triplement déterminée par la Réforme catholique, la Réforme protestante et la Contre-Réforme, qui seraient les trois phénomènes dont le Concile de Trente serait contemporain, et qui a ainsi tendu à limiter la place de la Contre-Réforme par rapport celle de la Réforme catholique dans l'histoire du XVIe siècle.

Je cite par exemple cette double formule de Jedin : « La Réforme catholique est la réflexion conduite par l'Église sur elle-même du point de vue d'un idéal de vie catholique accessible par le renouvellement interne. La Contre-Réforme est l'auto-affirmation de l'Église dans sa lutte contre le protestantisme ». ⁹ Les deux occurrences du même mot d' 'Église' sont asymétriques : l'Église est catholique dans son renouvellement interne, elle est catholique *en tant qu'elle réfléchit sur elle-même*, et non pas, comme on aurait pu l'attendre, dans son auto-affirmation – qui n'est pas de l'ordre de la réflexivité ¹⁰ - contre la Réforme. Cette conception construit une périodisation du XVIe siècle en deux moments essentiels : le premier, celui d'une Réforme catholique, le second, celui d'une Contre-Réforme. Ce qui revient à dire que s'il y a une Contre-Réforme, c'est, en quelque sorte, la faute des protestants. Aurait pu n'avoir lieu, idéalement, qu'une Réforme catholique, cette « réflexion conduite par l'Église sur elle-même du point de vue d'un idéal de vie catholique ». Or il me semble tout à fait capital de tenir au contraire ensemble les notions de Réforme catholique et celle de Contre-Réforme, et de penser leur contemporanéité autrement qu'à travers le prisme de la contemporanéité du Concile de Trente, qui est, comme j'ai essayé de le montrer, indissociable de la convocation, par les acteurs eux-mêmes, d'une temporalité, d'une *unité de temps*. On comprend très bien pourquoi cette notion de Contre-Réforme a pu être marginalisée dans l'historiographie récente pour tenter de refaire sa place à une histoire, que je dirais moins de la Réforme catholique que de la Réforme dans l'Église catholique ou sur ses limites internes, une histoire des courants de réforme

⁹ H. Jedin, *Riforma cattolica o controriforma ?*, Brescia, 1957 [1946], passage cité par A. Prosperi, *art. cit.*, p. 109 (texte publié parallèlement à l'engagement de la préparation de l'Histoire du Concile de Trente).

¹⁰ Il vaudrait la peine de serrer de plus près, du point de vue d'une philosophie de l'histoire, la généalogie allemande des deux concepts mobilisés par Jedin, le premier, celui de la réflexivité, du côté de Hegel, le second, celui de l'auto-affirmation, du côté de Fichte.

internes de l'Église catholique, qui n'étaient pas nécessairement perçus par leurs acteurs comme une réforme de l'Église catholique dans le sens où nous l'entendons aujourd'hui, c'est-à-dire d'une Église non-protestante, mais qui, par voie de conséquence, n'était pas non plus nécessairement perçue comme une réforme de la seule Église catholique, et débordait donc sur ses marges ; une histoire largement occultée ou minorée, soit par une historiographie ecclésiastique très conservatrice, soit par une historiographie laïque très anti-cléricale. On comprend donc bien pourquoi le concept de Réforme catholique a pu avoir une efficacité historiographique – pour nous en tenir là – considérable, en particulier dans l'histoire italienne de la deuxième moitié du XXe siècle. Mais seule la notion d'une Contre-Réforme, indépendante ou tout au moins partiellement indépendante de la lutte contre le protestantisme, permet de concevoir quelle a pu être l'argumentation religieuse de la politique répressive et autoritaire des cadres dirigeants de l'Église catholique entre le deuxième tiers du XVIe et le début du XVIIe siècle. Or je crois qu'il faut arriver à penser ensemble l'argumentation religieuse de la politique ecclésiastique de cette période et ce que l'on décline en général aujourd'hui dans des termes politiques, dans les termes de l'institution et du pouvoir : je reviendrai en particulier je reviendrai sur l'influence des travaux de Michel Foucault et certains de leurs effets pervers chez les historiens. Il faut penser ensemble le religieux et le politique, et penser ensemble le religieux et le politique demande à penser en même temps et sur le même terrain la Contre-Réforme et la Réforme catholique.

Le problème de la périodisation du Concile de Trente, qui pouvait sembler au premier abord un problème technique pour l'historiographie de l'époque moderne, engage donc en réalité d'énormes enjeux. Selon le point de vue que l'on adopte sur la périodisation, selon le rapport que l'on établit entre l'histoire du Concile et la « macro-périodisation » dont parle Adriano Prosperi à propos de Hubert Jedin, nous arrivons à des lectures très spécifiques et très différenciées de l'histoire du Concile, qui demandent à être critiquées dans tous leurs prolongements au sein de l'historiographie actuelle.

Il faut revenir pour cela à ce que Prosperi appelle la division « interne » de l'histoire du Concile, mais y revenir par un autre biais, en retenant l'indication sur laquelle j'ai ouvert ce propos : la clé de l'importance du Concile n'est pas dans sa dynamique interne. C'est à partir de là que je vais essayer d'esquisser rapidement une perspective anthropologique sur le temps du Concile. Revenons également à l'un des acquis de l'historiographie contemporaine qui est que le Concile s'est ouvert trop tard : pour l'ensemble des acteurs, à travers l'ensemble des documents disponibles dans la vaste collection documentaire allemande sur le Concile de Trente¹¹, le tournant de la Réforme dans l'Europe du Nord est irréversible. Le Concile s'ouvre pour certains, en particulier pour les Espagnols, dans l'intention de parvenir à une sorte de compromis historique entre l'Église catholique et la

¹¹ Les volumes du *Concilium tridentinum*, publiés à Fribourg-en-Brisgau par la Görresgesellschaft depuis 1901, qui rassemble chronologiquement l'ensemble des écrits relatifs au développement du Concile.

Réforme ou, pour d'autres, pour tenter de reconstituer une unité au sein même de l'Église catholique, par un transfert de puissance de la *christianitas* à la *catholicitas*, à travers une redéfinition catholique de l'orthodoxie chrétienne. C'est un constat historique, mais qui a aussi des conséquences anthropologiques : dire que le Concile s'ouvre trop tard, c'est dire – et je me place ici du point de vue des acteurs eux-mêmes, ce qui est au centre de cette tentative d'anthropologie historique – que la clé du Concile n'est pas dans sa dynamique interne. Le Concile ne s'ouvre pas pour réparer une fracture irréversible.

Le Concile se situe entre quelque chose qui est *déjà effectué*, une rupture au sein de la Chrétienté occidentale, et quelque chose que la fin du Concile néanmoins confirme. Qu'est-ce que ce Concile qui arrive après la bataille et qui néanmoins prend dix-huit ans pour en tirer les conclusions ? La temporalité du Concile de Trente est une temporalité de l'attente. Une attente qui n'est pas l'attente d'un événement qui devrait survenir mais l'attente de l'accomplissement d'un événement qui est déjà survenu, *et dont il resterait à devenir totalement contemporain*. On pourrait dire autrement que le Concile n'invente rien, mais que le temps y fait son oeuvre pour porter à sa maturité l'accomplissement d'une rupture qui est celle de la division du monde chrétien. Si j'introduis cette catégorie du temps d'attente, et si je fais porter l'accent sur ce qu'évidemment toute une série de textes, issus en particulier de la correspondance des acteurs du Concile, devrait manifester dans le détail, c'est que nous sommes ici dans une temporalité essentiellement chrétienne – et je renoue ici avec une première voie ouverte, rappelée en commençant, pour la définition d'une anthropologie historique. Dans le temps chrétien, l'événement a eu lieu avec l'intervention du Fils de Dieu, mais cet événement demande à s'accomplir dans le cours de l'histoire; et demande à s'accomplir à travers l'épreuve de l'institution ecclésiale, qui ne crée pas l'événement, mais qui attend l'accomplissement de ce que l'événement a irréversiblement annoncé. L'institution ne produit pas l'événement, elle le consomme.

Cette perspective temporelle peut contribuer en outre, paradoxalement sans doute, à libérer une interprétation laïcisée du Concile de Trente. S'il ne peut plus être question aujourd'hui d'attribuer à l'Église catholique une légitimité universelle dont les Églises réformées auraient voulu la faillite¹², il reste que toute une interprétation traditionnellement conciliatrice du Concile (avec les effets en retour des conciles de l'époque contemporaine – Vatican II en particulier – sur le Concile de Trente) peut être efficacement encore battue en brèche par cette perspective. Celle-ci présente en outre l'avantage de rechercher et de comprendre à Rome même les responsabilités de la difficulté de la poursuite du Concile de Trente, dans plusieurs moments de son histoire; cette difficulté de la poursuite du Concile de Trente n'étant pas seulement due aux échecs successifs des tentatives, du côté

¹² On se gardera pourtant de sous-estimer, dans le domaine de l'histoire des missions d'évangélisation par exemple, les effets de clivages post-confessionnels repérables encore dans le champ de la recherche scientifique : rares sont aujourd'hui encore les travaux qui interrogent ensemble, pour l'époque moderne, les idéologies et les pratiques missionnaires des organisations catholiques et protestantes.

espagnol en particulier, en fonction d'une stratégie impériale, pour ramener les protestants à Trente - non pas du tout pour la réunification de l'Église, mais pour l'élaboration d'un compromis, dogmatique si possible, politique en tout cas, entre les deux Églises -, mais aux résistances de Rome elle-même devant ce qu'on a appelé le conciliarisme à l'oeuvre dans le phénomène conciliaire, c'est-à-dire non pas du tout (le voisinage des termes étant cependant vecteur de lourdes ambiguïtés) une volonté conciliatrice, mais la capacité des évêques réunis à Trente à se saisir d'une autorité ecclésiale inversement arrachée à celle du pape ; la question de la 'résidence' des évêques (sur le lieu de leur diocèse plutôt qu'à la Curie) fut ici centrale, elle fondait la légitimité de l'autorité épiscopale, en même temps qu'elle contribuera aussi à justifier le pouvoir des cardinaux. Cette approche est donc solidaire aussi d'une réévaluation - du reste largement conduite dans les nombreux travaux consacrés à la fonction épiscopale à l'époque du Concile¹³ - des équilibres et des rapports de force au sein de l'institution ecclésiastique.

Une anthropologie du temps conciliaire transforme enfin, pour revenir à notre point de départ, les modes de périodisation du Concile de Trente : deux périodes 'dogmatiques', une période 'disciplinaire', avec une césure forte entre deux types de décrets, ceux qui se rapportent à la sphère théologique et à sa médiation ecclésiale (la justification, les sacrements, pour l'essentiel) ceux qui ont trait aux pratiques institutionnelles et dévotionnelles. L'approche anthropologique, dans la mesure où elle considère le phénomène temporel du Concile dans sa globalité (sans pour autant, comme j'y ai insisté plus haut, tramer cette globalité dans une autre toile historique), contribue à brouiller les frontières entre ces deux pôles. Or c'est une frontière qu'il est important de brouiller, parce que d'un point de vue anthropologique précisément, cette fois-ci en un sens très général, la frontière du dogme et de la discipline est problématique. Prenons par exemple la seconde période du Concile, centrée sur les décrets sacramentels. D'un point de vue anthropologique, les sacrements relèvent-ils d'une approche dogmatique ou d'une approche disciplinaire ? Ils relèvent d'une approche dogmatique si l'on considère que les sacrements ne doivent être abordés, interprétés et compris que sur le plan de leur fondement théologique. Si l'on considère que les sacrements - baptême, communion, mariage, etc. - participent, d'un point de vue anthropologique, d'un certain nombre de marquages symboliques de l'individu physique et psychique dans le processus de son inscription au sein du corps social, alors les sacrements relèvent tout aussi bien d'une approche disciplinaire que d'une approche dogmatique. Il n'est d'ailleurs sûrement pas indifférent que ce sujet des sacrements intervienne précisément au centre du Concile, doublement ouverte sur son versant 'dogmatique' et sur son versant 'disciplinaire'.

¹³ Voir les travaux de Giuseppe Alberigo au début des années 1960, en particulier *I vescovi italiani al Concilio di Trento*, Florence, Sansoni, 1959. La publication récente d'un volume collectif dans lequel cette problématique tient encore une large place, *I tempi del Concilio. Religione, cultura e società nell'Europa tridentina*, Rome, Bulzoni, 1997, me semble cependant témoigner d'un certain essoufflement de l'historiographie 'épiscopaliste'.

L'approche que j'essaie ici de proposer pourrait enfin éclairer ce que l'on pourrait appeler la double fin du Concile, très sommairement indiquée dans les brèves dates rappelées plus haut. Une chose est en effet de discuter l'inscription du Concile dans une trame historique élargie, et de focaliser l'analyse sur le phénomène conciliaire comme tel ; une autre chose est de devoir ensuite affronter la question suivante, directement posée par les conclusions de cette analyse : si le Concile ne pèse pas par la dynamique interne de sa production, par les événements qu'il provoque, alors l'événement du Concile a bien dû être rétrospectivement inventé. Et l'on prend du reste très bien la mesure de la difficulté de cette invention avec les débats que soulève à Rome, dans les mois qui suivent immédiatement la dernière session de 1563, le fait de savoir, ce qui paraît quasiment invraisemblable aujourd'hui en fonction du regard que nous portons sur l'événement institué du Concile, s'il fallait ou non publier ses décrets. On a consacré dix-huit ans à l'élaboration de ces décrets, le Concile s'achève, et tout le monde n'est pas d'accord, loin de là, pour les publier. Tout le monde n'est pas d'accord pour les publier parce que l'événement en tant que tel reste problématique dans ses effets du fait qu'il est problématique, pour les acteurs eux-mêmes, dans son statut d'événement, et qu'en l'absence d'une certitude de la *cause*, on reste réservé sur la nature des *effets*. Pour reprendre l'exemple du décret sur les 'saintes images', on peut d'autant plus s'interroger à Rome en 1564 sur l'utilité de publier ce décret qu'une commission en discute à Trente pendant deux ans, en 1562 et 1563. On méconnaît d'ailleurs généralement ce fait, dont l'étude reste à mener. Or au moment où l'on publie le décret, on rétablit, à quelques nuances près, le décret publié au Deuxième Concile de Nicée, en 787. Pourquoi publier ce décret sur les images, s'il n'est autre que la réédition de ce texte presque millénaire ? Pourquoi publier ce non-événement, au terme d'un ensemble de débats qui n'ont, justement, pas fait événement, mais qui ont pourtant, ce qui pose tout le problème qui nous occupe, fait gagner du temps, fait gagner le temps de la fin du Concile ?

La seconde étape de l'invention du Concile serait, cette fois-ci beaucoup plus diffuse dans le temps, l'histoire de sa diffusion, en Europe et dans les Empires, avec la longue pérégrination des décrets dans les églises du Nouveau Monde : on pourrait définir ici, en écho à l'ellision inaugurale de l'événement (le Concile arrive trop tard), une dilution de ses effets, qui finissent par se confondre avec l'histoire de l'Eglise catholique de la même manière que l'attente comme catégorie du temps conciliaire confondait le Concile dans sa durée propre avec une donnée fondamentale de la temporalité chrétienne.

Le Concile dans la mémoire historique

Cette seconde approche, que nous ferons ici qu'esquisser, partira d'un constat, celui d'une stratification de l'objet historique du Concile de Trente sur trois niveaux historiographiques. Cette stratification fait qu'on ne peut pas penser un face-à-face de l'historien avec son objet sans la médiation que de ce que j'appellerai ici une mémoire historique. Mémoire historique, qui rejoindrait je crois ce que Michel de Certeau s'attache à définir, dans un texte essentiel intitulé « L'opération historiographique ».¹⁴ Michel de Certeau y montre que dans le travail de l'historien, l'histoire *travaille le travail* de l'historien, que l'historien croit son objet à distance, et que cet objet l'a, en quelque sorte, rattrapé par derrière par quelque chose comme l'insistance d'une mémoire historique, qui infléchit le geste de l'historien. C'est en fonction de ce travail que l'on peut, me semble-t-il, distinguer trois niveaux dans l'historiographie du Concile.

Le premier, c'est celui de la compréhension des acteurs eux-mêmes, qui nous a souvent retenus ici. Elle explique par exemple pourquoi la délégation espagnole au Concile de Trente s'intéresse essentiellement au dossiers disciplinaires ; alors que l'épiscopat romain place au premier plan les dossiers dogmatiques. Ces deux positions – pour simplifier un peu les choses – sont commandées par les intérêts divergents des différentes parties prenantes au Concile de Trente: d'un côté la recherche du maintien d'une orthodoxie implicite, en référence à laquelle s'opposeraient des interprétations pratiques ; de l'autre la recherche d'une redéfinition de l'orthodoxie; d'un côté le maintien des conquêtes, de l'autre le projet d'une reconquête.¹⁵ On s'aperçoit donc qu'une distinction entre dogme et discipline est déjà bien comprise, non pas seulement dans la lettre des décrets, mais par rapport à l'intelligence historique du processus conciliaire.

A ce premier niveau, qui serait celui de l'histoire immédiate dans la terminologie de Hegel (une histoire qui n'est pas, et loin de là, la moins résonante), s'ajoute un deuxième, qui serait celui d'une interprétation culturelle large de la vie de l'Eglise, telle qu'elle a pu être apportée par exemple, dans le sillage des travaux de Norbert Elias, autour de ce que l'on a appelé en Italie le *disciplinamento*¹⁶, un processus de civilisation intégrant toute une série de formes directement coercitives de la Contre-Réforme – en particulier dans son volet inquisitorial – dans un dispositif

¹⁴ Michel de Certeau, « L'opération historiographique », in *L'écriture de l'histoire*, Paris, Gallimard, 1975.

¹⁵ On peut encore consulter utilement sur ces points l'article de J. Tellechea Idigoras, « Felipe II y el Concilio di Trento », in *Il concilio di trento come crocevia della politica europea*, Istituto storico italo-germanico di Trento, éd. H. Jedin et P. Prodi, Il Mulino, Bologne, 1979.

¹⁶ Voir spécialement le recueil collectif, *Disciplina dell'anima, disciplina del corpo e disciplina della società tra medioevo e età moderna*, éd. P. Prodi, Istituto storico italo-germanico di Trento, Il Mulino, Bologne, 1994.

normatif global d'éducation, de formation des 'masses', comme on le disait au XXe siècle.¹⁷

Ce moment historiographique important a marqué la possibilité d'une approche renouvelée de l'histoire des pratiques, et plus précisément de l'articulation de ces pratiques, de ces disciplines (et indisciplines), et des dogmes qui les fondent : pèlerinages, culte et échanges de reliques, etc. Ceci mérite d'autant plus d'être noté que cette articulation du dogme et de la discipline dans le catholicisme post-tridentin a été, pour le dire beaucoup trop rapidement, doublement contournée dans la production discursive de l'époque moderne (dont toute une historiographie est longtemps restée étroitement dépendante) : d'une part du côté de l'orthodoxie catholique qui présupposait la déductibilité des pratiques dévotionnelles par rapport à leurs fondements ; d'autre part du côté des courants évangéliques, qui, au contraire, s'attachaient essentiellement à la critique de pratiques 'superstitieuses', de pratiques qui n'étaient plus que les vestiges désaffectés d'une Eglise disgraciée : « l'Eglise, c'est nous autres chrétiens ».

Reste un troisième niveau qui serait celui d'un découpage d'objet spécifiquement anthropologique, selon l'ordre d'une anthropologie historique dans son acception la plus disciplinaire, si l'on ose dire, dans son acception la plus classique, focalisée sur les rituels, sur les objets culturels, sur tout ce qui, dans les pratiques dévotionnelles modernes telles qu'elles ont pu être soit promues, soit contrôlées, soit combattues dans l'Eglise de la fin du XVIe siècle, manifeste la relation de l'homme et du sacré (de la socialisation, de l'interdit et de la transgression) au travers de toute une série de médiations dont les anthropologues ont fait l'objet de leurs recherches.

Mais dans la stratification naïve que je viens de dessiner, on constate que ces trois niveaux historiographiques se superposent, partiellement au moins, et que l'on ne peut donc pas parler d'une rupture épistémologique radicale dans le troisième niveau, puisqu'il se trouve que le découpage anthropologique est en quelque sorte, pour revenir à Michel de Certeau, travaillé par les strates antérieures, dont la première, contemporaine des acteurs eux-mêmes. L'anthropologie historique me semble ici devoir deux fois s'expliquer avec une mémoire historique qui travaille dans ce qu'elle croit être le découpage d'un objet neuf. D'où le renversement de perspective que j'ai proposé : viser moins une anthropologie de l'histoire que, faire l'histoire du ressort anthropologique tel qu'il est à l'oeuvre dans les couches successives de l'interprétation historiographique du Concile de Trente. Voilà pourquoi aussi le problème reviendrait en fin de compte, comme je l'annonçais en commençant, à effectuer ce que l'on pourrait appeler une critique du référent

¹⁷ Comme je l'indiquais dans l'introduction de cet exposé, l'implication du concept historiographique de procès de civilisation dans l'histoire religieuse moderne ne peut être pertinente qu'à l'échelle mondiale : pour ne prendre ici qu'un seul exemple, il est remarquable que l'argumentation développée par les Jésuites de Chine pour rendre compte des 'cultes chinois' et justifier leur adoption en tant qu'ils étaient des cultes seulement *civils*, d'une part, et que, d'autre part, leur pratique n'engageait aucune forme d'adoration idolâtre – il est remarquable que cette argumentation, dans ses termes mêmes, exporte celle par laquelle le culte des 'saintes images' recherche une légitimité nouvelle dans une *civilité* nouvelle, dans la distance du respect.

anthropologique dans l'historiographie contemporaine du phénomène religieux, qui déboucherait sur une critique de la *référence* religieuse (comme tradition culturelle) dans l'historiographie contemporaine, et de son rapport avec le *réfèrent* anthropologique (comme effet de réel).

J'ajouterai quelques mots ici, en forme d'illustration de ce dernier propos, sur l'article récent d'un historien anglais, Simon Ditchfield, qui me semble tout à fait essentiel, « In search of local knowledge (A la recherche d'un savoir local) ».¹⁸ L'expression est d'ailleurs, comme par hasard, empruntée au titre d'une collection dirigée par l'anthropologue Clifford Geertz. Dans cette brillante synthèse sur l'historiographie religieuse de l'époque moderne en Italie, Simon Ditchfield propose de renoncer à deux substrats de cette historiographie : premièrement, une lecture téléologique de l'histoire qui fait du Concile de Trente l'événement inaugural de l'histoire moderne; deuxièmement, une conception binaire de l'institution ecclésiastique, un pouvoir central d'une côté, des pouvoirs périphériques, ou « locaux », de l'autre. Or Ditchfield suggère l'éclatement de ces deux pôles en mettant en évidence, dans le moment du Concile de Trente, des conflits internes au milieu romain et des conflits internes à certains lieux 'périphériques', à l'échelle des diocèses, des villes, c'est-à-dire à l'échelle de l'autorité épiscopale. Ce qui me semble ici important est que cette suggestion conduit à un modèle discontinu, et que ce modèle mobilise pour lui le concept d'une « longue durée » - mais d'une longue durée qui ne s'inscrit plus du tout, contrairement aux grandes histoires du Concile que j'ai évoquées au début de cet exposé, dans la perspective d'une dynamique unitaire du processus conciliaire, d'une dynamique qui accoucherait de la conversion de l'Eglise à la modernité. Le concept de la 'longue durée' est mobilisé pour mieux indiquer ceci, que le Concile de Trente a été un moment contradictoire, à l'échelle des lieux, des différents pôles de pouvoir, un moment contradictoire entre différents segments historiques, un moment contradictoire en fonction duquel pouvait se trouver convoqué, pour les contemporains du Concile et dans un rapport étroit et essentiel à cette contemporanéité, la notion anthropologique d'un temps conciliaire, du Concile comme *épreuve du temps*. Il se trouve que l'échelle des lieux rencontre ici la convocation du temps, dans une discussion de la continuité historique - et de la séquence Réforme catholique/Contre-réforme - où se retrouve ce que j'ai proposé plus haut, sous l'angle doublement historique et anthropologique d'une critique de l'événement conciliaire. Or il se trouve aussi que la synthèse de Simon Ditchfield conduit à une relecture critique des présupposés de l'historiographie conciliaire de la seconde moitié du XXe siècle : d'une part en ceci que cette historiographie, en particulier à travers les travaux majeurs de Paolo Prodi sur l'épiscopalisme tridentin¹⁹,

¹⁸ S. Ditchfield, « 'In search of local knowledge'. Rewriting early modern Italian religious history », *Cristianesimo nella Storia*, 19, 1998, p. 255-296 (les notes bibliographiques de ce long article suffisent à en faire un instrument de travail précieux). S. Ditchfield est par ailleurs l'auteur de *Liturgy, sanctity and history in Tridentine Italy*, Cambridge, 1995.

¹⁹ Voir en particulier P. Prodi, *Il cardinale Gabriele Paleotti*, Rome, Edizioni di storia e letteratura, 1959-1967. Ditchfield montre bien cependant comment l'argumentation de « Paolo Prodi lui-même » (*art. cit.*, p. 278) peut être revisitée au bénéfice d'un éclatement de ces polarités.

intériorisait la fermeture politique de la démocratie chrétienne en construisant l'irrésistible sujétion des dynamiques locales au pouvoir central; d'autre part, et plus fondamentalement, en ceci qu'une interprétation politique du *disciplinamento*, qui faisait jouer le clivage du dogme et de la discipline, ouvrait la voie – cette fois-ci du côté des travaux d'Adriano Prosperi²⁰ et de la critique, chez Prosperi, des travaux de Paolo Prodi²¹ – à une reconfectionnalisation de l'histoire religieuse, avec une double conséquence, que Simon Ditchfield attribue, non sans pertinence, à une certaine forme d'instrumentation des analyses de Michel Foucault²²: d'une part, une assignation politique, en termes de techniques de pouvoir, de l'histoire des institutions ecclésiastiques, a laissé le champ libre à une reconquête du terrain religieux dans les termes d'un discours spirituel; d'autre part, ce discours spirituel libéré a ouvert la possibilité d'une relégitimation des institutions ecclésiastiques, dont un certain nombre de discours de 'réhabilitation' de l'Inquisition romaine – dans le contexte de l'ouverture des Archives du Saint-Office, postérieure à la publication de l'article de Ditchfield – pourrait, en effet, offrir l'illustration.

Concile de Trente et archéologie de la représentation

Je reviens, en forme de conclusion d'un propos ouvert sur d'autres terrains, et pour nouer une dernière fois différents fils tirés au cours de l'exposé, à l'article d'Alphonse Dupront déjà cité. Dupront note ceci: le Concile de Trente ne fut pas, *et ne se voulut pas* représentatif. Il apporte à l'appui de cet énoncé le fait que la proposition, avancée par l'un des évêques présents lors de la première session du Concile, de déclarer son premier décret *universalem ecclesiam repraesentans*, fut rejetée. Eût-il prétendu l'être, ajoute-t-il, qu'il le serait devenu d'autant moins, en particulier en fonction de l'opposition qui, au sein même de l'Eglise romaine aurait résisté à cet acte d'autorité conciliariste.²³ Certes, et nous avons également rappelé, à divers niveaux, les enjeux de ce débat. Mais il nous semble nécessaire, du point de vue d'une approche anthropologique, d'entendre aussi autrement cette question de la représentativité du Concile. Si celui-ci a pu *avoir lieu*, et vivre *avec son temps*, c'est en effet parce qu'il n'était pas représentatif, mais tout à la fois parce qu'il n'était que le Concile d'une Eglise catholique, et que, de ce point de vue, comme j'y ai insisté, il ne faisait qu'éprouver le temps; et parce que, comme Concile, il ne pouvait qu'être d'autant moins représentatif qu'il devait définir la représentation, et donc se situer en amont de celle-ci: dire la représentativité de l'institution ecclésiastique, c'est-à-dire articuler les fondements théologiques de sa légitimité; dire les conditions de possibilité de la représentation sacrée, celle de

²⁰ Voir surtout A. Prosperi, *Tribunali della coscienza*, Turin, Einaudi, 1996.

²¹ A. Prosperi, « Riforma cattolica, crisi religiosa, disciplinamento », Istituto storico italo-germanico in Trento, Il Mulino, Bologne, 1993, p. 401-415.

²² S. Ditchfield, art. cit., p. 286-287 (l'auteur 'oppose' sur ces points, tout aussi pertinemment, Michel de Certeau à Michel Foucault).

²³ A. Dupront, art. cit., p. 218-219.

l'écriture dans ses réécritures, celle des 'saintes images' – la dernière session du Concile de Trente, préparatrice du décret sur ces 'saintes images', nouant ici le nœud ultime du problème du Concile comme instance fondatrice d'une représentativité et de l'autre problème, qui nous a retenu dans ces pages, de l'achèvement du Concile comme accomplissement d'un temps, et de sa non-représentativité comme contemporanéité contiguë au mouvement du monde.

Pierre-Antoine Fabre

École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS)
Bd. Raspail 54, Paris, France
e-mail: pafabre@ehess.fr

Lucette Valensi in Nathan Wachtel

ZGODOVINSKA ANTROPOLOGIJA*

Na policah naših knjižnic najdemo knjige, ki so zamajale naše gotovosti in modificirale naše načine delanja zgodovine. Pod povečevalnim steklom opazujemo drobne spremembe, ki jih razodevajo programi in poročila o poučevanjih šeste sekcije École pratique des hautes études (op. prev. - v nadaljevanju EPHE) vse do École des hautes études en sciences sociales (op. prev. - v nadaljevanju EHESS). Ponavljamo korake raziskovalcev, ki so izkrčili nove terene in jim nato dali vrednost. S starejšimi delovnimi kolegi si izmenjujemo spomine. In na koncu ponovno razporedimo vse te sledi, da bi povedali zgodbo zgodovinske antropologije na École: natančen povzetek izkušenj in debat, ki so prispevale k obogatitvi naše institucije in so obenem strašna vaja iz samo-poveličevanja na račun vseh, ki smo bili začetniki. Prav tako, začnimo s priznanjem svojega dolga do tujih avtorjev, od Vladimirja Proppa do Romana Jakobsona in od Jacka Goodyja do Natalie Davis ali Erica Hobsbawma¹; do zgodovinarjev – denimo, Georges-a Dubya ali Maurice-a Agulhona - katerih delo se je razvilo zunaj École; do tistih, ki so se nam pridružili šele ob koncu svojih potovanj (mislimo na Philippa Ariès-a in na Michela de Certeauja)². Ohranjajajoč v spominu to, da je eden od užitek našega dela bil prav v stikih z velikimi inovatorji, si za primer, da del ne bomo predstavili tako kot bi si zaslužila, zapomnite, da je ta zgodba deloma že bila povedana v istem času, kakor se je dogajala.³

* Pričujoči članek je preveden iz knjige *Une école pour les sciences sociales. De la VIe section à l'École des Hautes Études en Sciences Sociales* (urednika: Jacques Revel in Nathan Wachtel; predgovor Marc Augé), Les Éditions du CERF, EHESS, Paris, 1996, str. 251-274. Dela posameznih avtorjev, ki so v članku navedena in so že bila prevedena v slovenščino, v nadaljevanju označujem med tekstom v oklepajih (ali tudi v opombi) pod oznako op. prev. Druge opombe prevajalke so označene s posebno, neoštevilčeno opombo (glej: *).

¹ J. Goody, tako blizu našim preokupacijam in tako dolgo povezan z našimi debatami, da bi ga mogli legitimno obravnavati kot sodržavljan. Glej njegova dela o družini, o oralni tradiciji in prehodu k pisnem, o kuhinji itn.; Ernest Gellner, ki mu socialna zgodovina severne Afrike toliko dolguje (glej: *Saints of the Atlas*, 1969) in čigar francoski prevod *Pouvoir politique et fonction religieuse dans l'Islam marocain* je bil objavljen v Analih (*Annales*) 1970. Prav tako sodržavljan: E. Hobsbawm, čigar delo *Les primitifs de la révolte dans l'Europe moderne*, Paris, Fayard, 1959 v angleščini, 1963 v francoščini, označuje smer v invenciji zgodovinske antropologije, N.Z. Davis, avtorica inovativnih in stimulativnih esejev o popularni kulturi v Franciji XVI. stoletja, objavljenih v šestdesetih letih (v francoščino so bili prevedeni leta 1979 pod naslovom *Les cultures du peuple*) in Carlo Ginzburg, katerega italijanska verzija dela *Benandanti* sodi v leto 1966 (njen francoski prevod *Les batailles nocturnes, sorcellerie et rituels agraires en Frioul (XVIe - XVIIe siècle)*, Paris, Verdier, pa v leto 1980.

² V EHESS sta vstopila Philippe Ariès leta 1978 in Michel de Certeau leta 1982.

³ Nekaj kronoloških smernikov: F. Furet, »L'histoire et l'homme sauvage«, v: *L'historien entre l'ethnologue et le futurologue*, Paris-La Haye. Mouton, 1972, str. 231-237; J. Le Goff, »L'historien et

Rojstvo

Leta 1976 v napovedi programa predavanj na EHESS prvič nastopi rubrika »Zgodovinska antropologija«, v katero so uvrstili kakih deset seminarjev in sedemnajst predavateljev. Vendar pa imenovanje terena raziskovanja in modificiranje dispozitiva napovednika ne sodita k reklamni operaciji, ki bi hotela lansirati nov produkt ali k taki, ki bi produkt spustila skozi kot zgolj takega (novega). Gre za zapis tega, kar bi tedaj po formulaciji slavne knjige imenovali znanstvena revolucija.⁴ Ali, kar najbolj skromno rečeno, gre za registriranje spoja in hkrati za impulz gibanju.

Ta spoj takoj označi - kronološko zadnji - prodor antropologije v polju družbenih znanosti. Kajti vse do konca petdesetih let so zgodovina, sociologija in ekonomija skupaj pokrivalo izobraževanje v VI. sekciji EPHE. Antropologija je torej zasedala osamljen položaj: štela je le eno *direction d'études*⁵, C. Lévi-Straussovo, ki se je imenovala »Socialna antropologija«, izobraževalni program zanjo pa so načrtovali predvsem v V. sekciji EPHE. Lakonična poročila, ki jih je o katedri napisal nosilec (C. Lévi-Strauss), so še vedno poudarjala učinek distance med omenjeno disciplino in vsemi drugimi. Predavanja Georges Balandiera, Jacquesa Berqueja ali Louisa Dumonta se tako vpisujejo v poglavje sociologije. Na začetku šestdesetih let se v programih rubrika »etnologija« združi s sociologijo; Germaine Tillon in Maxime Rodinson sta v letih 1958 in 1959 druga za drugo vpeljali etnologijo Magreba in zgodovinsko etnologijo Bližnjega Vzhoda.

Čeprav je bila antropologija osamljena, njen položaj zato ni bil nič manj visok. Leta 1955 *Tristes tropiques*; leta 1962 *Le totémisme aujourd'hui* (op. prev., glej: *Rasa in zgodovina, Totemizem danes*, v slovenskem prevodu Zoje Skušek, Studia humanitatis, Ljubljana, 1994.) in *La pensée sauvage*: publikacijo so primerjali z mojstrovino in priznana kot taka je takoj učinkovala kot magnetno polje.⁵ Ustanovitev Laboratorija socialne antropologije leta 1960⁶, rojstvo dveh domicilnih

l'homme quotidien«, *cod. loc.*, str. 238-250; G. Duby, »L'histoire des systèmes de valeurs«, *cod. loc.*, str. 251-263; A. Burguière, »L'anthropologie historique«, v: J. Le Goff, R. Chartier in J. Revel (uredniki), *La Nouvelle Histoire*, Paris, Retz, 1978, str. 37-61; A. Burguière, »Anthropologie historique«, v: A. Burguière (urednik), *Dictionnaire des sciences historiques*, Paris, PUF, 1986, str. 52-60. Kritični pogled v: F. Dosse, *L'histoire en miettes. Des «Annales» à la «nouvelle histoire»*, Paris, La Découverte, 1987, str. 163-177; G. Lenclud, »Anthropologie et histoire, hier et aujourd'hui en France«, v: I. Chiva in U. Jeggle (izbor esejev), *Ethnologies en miroir. La France et les pays de langue allemande*, Paris, Éd. de la MSH, 1987, str. 35-66; J.-P. Dozon, »Anthropologie et histoire, un mariage de raison?«, Paris, *Centre d'études africaines, Document de travail* 11, juil. 1989; J. Berlioz et J. Le Goff, s sodelovanjem A. Guerreau-Jalaberta, »Anthropologie et histoire«, v: *L'histoire médiévale en France. Bilans et perspectives*, Paris, Le Seuil, 1991, str. 267-304.

⁴ T. Kuhn, *Structures des révolutions scientifiques* (tr. fr.), Paris, Flammarion, 1970 (prva izdaja v Združenih državah, 1962). Op. prev.: *Struktura znanstvenih revolucij*, v slovenskem prevodu Gorazda Jurmana in Simona Kreka, Krtina, zbirka Temeljna dela, Ljubljana, 1998.

⁵ Visok francoski akademski status, ki v slovenščini nima ustrezne vzporednice.

⁶ Za analizo takojšnjega uspeha dela in za priznanje avtorju glej lep predgovor Pierra Noraja k ponovni izdaji *Tristes tropiques*, Paris, France Loisirs, La bibliothèque du XXe siècle, 1990, str. 9-18.

⁷ Ta laboratorij je pripadal hkrati CNRS, Collège de France in EPHE VI. sekciji.

revij tega laboratorija - *L'homme* in *Études rurales* - leta 1961, razširitev predavanj, izhajajočih iz discipline, s seminarji Alfreda Métrauxa (Vpeljava v socialno antropologijo) in Mauricea Godeliera (Ekonomska antropologija) v letih 1962 in 1963, pričajo o njeni bliskoviti ekspanziji, ki pa je bila s programom predavanj v letih 1966-1967 sankcionirana z ustanovitvijo avtonomne sekcije, imenovane »Socialna antropologija, etnografija in etnologija«. Afriške študije so se prevesile iz sociologije v antropologijo. Georges Balandier je svoj seminar v letih 1967-1968 naslovil »Antropologija oporekanj. Afriški primeri«, leta 1967 pa je objavil *Anthropologie politique* (Politično antropologijo). Sicer pa je prav afrikanizem pripeljal v Francijo funkcionalizem in anglosaško različico strukturalizma. Tako so bili *Les Nuer* Evansa Pritcharda (op. prev., glej: *Ljudstvo Nuer*, v slovenskem prevodu Bogdana Lešnika, *Studia humanitatis*, Ljubljana, 1993), katerih angleški izid beležimo v letu 1937, končno prevedeni v francoščino leta 1968; enako velja za *Anthropologie sociale* (Socialna antropologija) istega avtorja, ki je bila prevedena v francoščino leta 1969, dvajset let za angleško izdajo. Enako kakor raziskovanja o Afriki, so tudi študije o stari Grčiji odkrito črpale navdih iz antropologije: Jean-Pierre Vernant je leta 1960 v *Revue de l'histoire des religions* objavil tekst z naslovom »Le mythe hésiodique des races. Essai d'analyse structurale«, zatem pa še delo, ki je takoj postalo klasika in je kar po vrsti navdihovalo razcvet drugih del: *Mythe et pensée chez les Grecs* (1965).⁷ Če naj se držimo te sumarne kronologije, lahko devet let kasneje vpišemo pojav zgodovinske antropologije kakor dodatno manifestacijo privlačnosti, ki jo je antropologija izvršila nad drugimi družboslovnimi znanostmi.

A to še ni vse. V svoji ekspanziji se je antropologija najjasneje naslonila na sociologijo in je tako kmalu poznala notranjo diferenciacijo. Ta je tedaj, pod svojimi različnimi modalitetami, različnim specialistom drugih disciplin ponujala možnost modificiranja njihovega vprašalnika, konstruiranja novih objektov, kakor tudi obnovitve njihovega instrumentarija. Zgodovina, ob kateri se bomo tu pomudili nekoliko dlje, se je okoristila predvsem z redistribucijo danosti med družboslovnimi znanostmi in znotraj antropološke discipline. Pod oznakami, ki so ostajale tradicionalne ali nedoločene - »interdisciplinarne menjave«, »družbe«, »civilizacije«, »mentalitete« - , se je odtlej dalje obravnavala snov, ki je svoj status znanstvenega objekta dolgovala antropologiji. Številne sledove tega najdemo v poročilih predavanj za leto 1960. V tistem, ki se nanaša na leto 1961-1962 Jacques Berque označi, da je seminar »posebno vztrajal pri prispevku Lévi-Straussa in pri nujnosti vpeljave zgodovinske dimenzije in aspekta doživetega za razumevanje različnih pomenskih ravni 'družbenih dejstev' (*faits sociaux*)«. Istega leta Robert Mandrou, katerega *direction d'études* je ohranila klasičen naziv - Socialna zgodovina modernih mentalitet - ljubeznivo sprejme Georgesu DUBYJA za eno predavanje »o družinskih razmerjih v 11. in 12. stoletju«. Prav v teh letih tudi Alphonse Dupront v okviru svoje *direction d'études* (Kolektivna psihologija in zgodovina evropske civilizacije) napove »začetek kolektivne raziskave, ki namerava

⁷ J.-P. Vernant je 1968 napisal tudi predgovor k delu Louisa Gerneta *L'Anthropologie de la Grèce ancienne*.

vzpostaviti inventar romanj v moderni zahodni Evropi«. In tu se pokaže, da ga je razvoj te raziskave nekoliko pozneje, v njegovem seminarju v letih 1966-1967, privedel do tega, da je eksplicitno razglasil: »Raziskava, bodisi sociološka bodisi zgodovinska, se izteče v antropološko.« Upoštevajoč svoja predavanja istega leta 1966-1967, je Jacques Le Goff omenil »povsem novo raziskavo«, »povezano z raziskavo kulturno-zgodovinske antropologije Francije«, ki jo je lansiral Center za zgodovinske raziskave (Centre de recherches historiques; op. prev. – v nadaljevanju CRH). Istega leta je tudi Pierre Vilar zasnoval svoja predavanja z naslovom »Zgodovinar pred pojmom strukture«, medtem ko je Jacques Berque povzel »zelo živahno debato« v svojem seminarju o Greimasovem članku z naslovom »Histoire et structure«, ki je bil objavljen v *Les Temps modernes*. V istem času se je Pierre Vidal-Naquet spraševal o »vezeh, ki obstajajo med obredi prehoda, iniciacijami v bojevniško funkcijo« in nekaterimi družbenimi oblikami v stari Grčiji, medtem ko se je André Miquel znotraj »Langue et littérature arabes« navezoval na preučevanje besednjaka sorodstva, nato družbenega reda.

Če listamo *Annuaire* šestdesetih let, lahko potemtakem že opazimo živo intelektualno vrenje, lahko uganemo, katero branje je zgodovinarje in njihove kolege, specialiste sosednjih disciplin, navdihovalo, katera zaveznitva so jih privlačila.⁸ Ustanavljanje novih *direction d'études* (ali *sous-directions*) dodatno prispeva, da se privlačnost zgodovine za antropologijo potrdi in omogoči različne eksperimente v naslednjih letih. V letih 1972-1973 je William G. L. Randles začne s seminarjem iz Zgodovine in antropologije, ki se mu pridružijo še Alfredo Margarido, Michel Cartier, Nathan Wachtel in raziskovalci, ki ne pripadajo (ali še ne pripadajo) École.⁹ V seminarju obravnava pojem recipročnosti, pri čemer se opira na dela Karla Polanyija in jemlje v obravnavo »tradicionalne družbe« črne Afrike, severne Afrike, andske Amerike in srednjeveške Evrope. Te prve izmenjave omogočijo objavo manifestnega teksta, ki mu je sledil dosje, v katerem so bile predstavljene študije in reakcije, ki so jih študije izzvale pri zgodovinarjih (Georges Duby, Paul Veyne) in pri antropologih (John Murra, Antoniette Foiravanti-Molinié, Claude Meillassoux, Marc Augé in Maurice Godelier).¹⁰ Naslednjega leta si Christiane Klapisch in André Burguière delita seminar o »Družini in družbi«, medtem ko

⁸ Lévi-Straussov navdih ni edini. Spomnimo npr. na poročilo A. Dupronta z naslovom *De l'acculturation*, ki ga je predstavil leta 1965 na XII. Mednarodnem kongresu zgodovinskih znanosti. Sklicevanje na tem kongresu na Melvilla J. Herskovitsa je indic za njegove stike z enim od tokov ameriške etnologije. Herkovits je bržčas navdihoval dela ekonomske antropologije.

⁹ Regularno so seminarju bili pridruženi: J. Bachelot, J.-P. Chrétien, A. Margarido, J. Morin, F. Raison, L. Valensi, bolj občasno pa M. Debouzy, A. Gourbeillon in A. Schnapp. Iz teh izmenjav je izšlo predvsem delo *Le travail et ses représentations*, Paris, Éd. des archives contemporaines, 1984, ki ga je predstavil M. Cartier. Ob sodelovanju z drugimi raziskovalci se je nato v okvirih tematske akcije, ki jo je programiral CNRS, ta skupina morala lotiti raziskav o času v predkapitalističnih družbah. Projekt sta vodila J. Le Goff in antropolog G. Balandier. Rezultati teh raziskav so bili objavljeni v veliko različnih publikacijah. Izkušnja se je nadaljevala v reviji, *History and Anthropology*, ki so jo sprva vodili F. Hartog, L. Valensi in N. Wachtel in ki je med leti 1984-1989 združevala zgodovinarje in antropologe ob temah, kakršne so kraljevstvo (*royauté*), bolezen, pravo, geste in kolektivna memorija.

¹⁰ »Pour une histoire anthropologique. La notion de réciprocité«, v: *Annales ESC*, 6, nov-dec. 1974.

zgodovinar Joseph Goy skupaj z etnologom Isacom Chivo vodi etnozgodovinsko raziskavo o religiji v regiji Baronnie. Jacques Le Goff je v svoj seminar sprejme »M. Godeliera in A. Guerreaua, ki sta spodbudila diskusijo, posvečeno problemom odnosov med zgodovino in antropologijo, natančneje, na področju ekonomije in simbolnih praks in novega položaja odnosov med infrastrukturami in superstrukturami«. Emmanuel Le Roy Ladurie, ki poroča o semi-narju iz ruralne zgodovine, pokaže, da je »uporabil teoretski model Chayanova, Polanyija in Sahlinsa itn.«. Pierre Vidal-Naquet naposled med svojimi objavami tega leta opozarja na »Surovo, grškega otroka in pečeno«, skupaj z Jacquesom Le Goffom pa na »Lévi-Straussa v Brocéliande«, kar ne pušča dvoma o delu, s katerim se je hranila avtorjeva refleksija.

Zajetje, ki se je na začetku sedemdestih let zgodilo med zgodovino in antropologijo, je zadevalo vse regije, od ruralne Francije do velikih imperijev Azije in Amerike, in vse sekvence preteklosti, od klasične antike do sodobnega časa. To mutacijo je leta 1976 registrirala rubrika »Zgodovinska antropologija«.

Tedaj

Za zgodovinsko antropologijo je izrezati prostor v polju družbenih znanosti pomenilo zaznamovati dve meji. Prvo, ki jo je ločevala od nekoliko nejasne cone »interdisciplinarnih« raziskovanj: ta rubrika je tudi sicer izginila z velikih oddelkov v programu predavanj. Drugo, ki je zaznamovala temeljno razliko s tem, da je oddelila naše sodobne družbe od tistih, ki pripadajo drugemu prostorskemu ali kronološkemu horizontu. Instrumenti analize ekonomske zgodovine, sociološke taksonomije, interpretativni modeli družbenih in političnih sprememb v Evropi zagotovo nespremenjeni niso mogli biti prenešeni v neevropske prostore, kakor tudi ne več aplicirani na stari ali srednjeveški svet.

Do postavitve preizkušenega modela zgodovinske interpretacije pod vprašaj, bodisi tiho bodisi eksplicitno, pride v določeni konjunkturi, ki združuje intelektualne in politične dogodke. Ne da bi mislili, da smo na sledi zgodovini, ki bi zahtevala izčrpnjša izvajanja, se spomnimo vsaj na to, da se je v šestdesetih letih, ob koncu kolonialnih imperijev in ob rojstvu mladih držav, veliko zgodovinarjev usmerilo v študij predkolonialnih in neevropskih družb. To razkrivanje sledov preteklosti ni imelo enake narave, kakor razkrivanje na Zahodu, stik z »arhivi«, ki jih ni bilo mogoče obravnavati enako, *dépayement*^{*}, o katerem je Philippe Ariès

^{*} Op. prev. po *Le petit Robert*, 1992, str. 497: 1. *dépayement*: dejanje izгона (stari pomen), neprijetna sprememba navad (moderni pomen), 2. *dépayser*: zamenjati družbo, kraj, okolje (stari pomen, sinonima *déraciner* – izkoreniniti in *exiler* – izgnati), neprijetno se počutiti ob spremembi dekorja, okolja in navad (moderni pomen, sinonima *dérouter* – iztiriti in *désorienter* – dezorientirati). Po *Francosko-slovenskem slovarju* A. Grada, DZS, 1989, str. 378: 1. *dépayement*: sprememba kraja; odtujenost, zgubljenost, izgon, izgnanstvo, 2. *dépayser*: poslati (iz domovine) v tujino, izkoreniniti, spraviti koga v nelagodnost zaradi spremembe okolja, zmesi, zbegati, osupiti, zavesti v zmoto. V pomanjkanju boljšega izraza gornji termin slovenim z opisno sintagmo »zamenjava okolja«.

govoril že leta 1954,¹¹ ki je nekatere od nas pripeljalo do tega, da so po stopnjah razvrstili orodja, proizvedena za ekonomsko in socialno zgodovino Evrope, da so jih preoblikovali ali da so zahtevali nova od antropologije. Ko poročamo o prvih rezultatih naših raziskav, si sramežljivo, toda oprti na raziskave, drznemo reči, da zatekanje k še neznanim modelom zgodovine utegne obroditi sadove.

V istem trenutku je v svojih najbolj dogmatičnih oblikah marksistično mišljenje doživljalo globoko krizo, vendar pa je ohranilo privlačno moč, toliko bolj močno, ker je, navkljub očitnim neuspехom, na katere je okrutno opozorilo uničenje praške pomladi avgusta 1968, še vedno trdilo, da ponuja hkrati sredstvo za interpretacijo in za transformacijo sveta. Če so mladi zgodovinarji že menili, da je svetloba marksizma bila svetloba mrtve zvezde (Jacques Julliard si je upal to zapisati črno na belem), se je veliko drugih še zmerom ukvarjalo s tem, da bi ga pomladili in da bi iz njega izvabili pozabljene plasti. Eric Hobsbawm je o Marxu leta 1964 objavil delo *PreCapitalist Economic Formations*, ki mu je sledilo francosko delo *Fondements de la critique de l'économie politique* (1967), medtem ko je Maurice Godelier v *Sur les sociétés précapitalistes* (1970)¹² predstavil izbor tekstov. Pojmi, kakor denimo, »družbena formacija« ali »produkcijski način«, so vstopili v besednjak zgodovinarja nekapitalističnih družb.

Ta intelektualni tok se je pridružil nekemu drugemu, veliko močnejšemu toku: tistemu, ki je zgodovinsko disciplino od ustanovitve *Annales* leta 1929 prenovil od vrha do tal. Zaslepitev, ki jo je povzročilo branje dela *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, je bila oživiljena z objavo druge izdaje te mojstrovine leta 1966, ki ji je leta 1967 sledila izdaja prvega volumna (zvezka) *Civilisation matérielle, économie et capitalisme* (op. prev., glej: *Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.-XVIII. stoletje*, v slovenskem prevodu Gregorja Modra, *Studia humanitatis*, Ljubljana, 1988, 1989, 1991). Ta oblika totalne zgodovine, ki je v roke vzela korpus z vsemi nivoji – kakor so tedaj rekli – zgodovinske realnosti, je disciplini odprla neomejen horizont.

Potem, ko se je Fernand Braudel pomeril z geografijo, ekonomijo in demografijo, pa se je spopadel z antropologijo. Antropologija je bila disciplina, ki je uživala največji ugled in v svoji strukturalistični obliki, okrog zglednega dela Clauda Lévi-Straussa, je bila na tem, da zasede dominanten položaj v skupku

¹¹ *Le temps de l'histoire*, Paris, Plon, 1954, str. 298 ss.; Braudel je to kasneje prevzel v »Histoire et sciences sociales. La longue durée«, sprva objavljeno v *Annales*, 1958. »A rekel bi, da presenečenje (la surprise), zamenjava okolja (le dépaysement) in oddaljitev (l'éloignement) – ta velika spoznavna sredstva – niso nič manj potrebna za razumevanje tega, kar vas obdaja, in to vas obdaja tako tesno, da ga ne vidite več jasno... Spričo aktualnosti, je preteklost sama zamenjava okolja.«, v: F. Braudel, *Écrits sur l'histoire*, Paris, Flammarion, 1969, str. 59.

¹² Opozorimo na to, da se je altusserovska eksegeza Marxa razprostrla od leta 1965 dalje (*Lire le Capital*, Paris, Maspero, 1965; *Pour Marx*, Paris, Maspero, 1966) in da je, bolj ali manj neposredno, navdihnila dela Cl. Meillassoux (*Anthropologie économique des Gouro de Côte-d'Ivoire*, Paris-La Haye, Mouton, 1964), E. Terraya (*Le marxisme devant les sociétés »primitives«*, Paris, Maspero, 1969), M. Godeliera (*Horizons, trajets marxistes en anthropologie*, 1973; *Un domaine contesté: anthropologie économique*, 1974, druga izdaja, Paris, Maspero, 1977). Glej tudi: F. Pouillon, *L'anthropologie économique. Courants et problèmes*, Paris, Maspero, 1976.

družbenih znanosti. Fernand Braudel je že leta 1958 v rubriki »Débats et combats« (Debate in spopadi) v *Annales* sprejel ta izziv zgodovine s tem, da je objavil članek, ki je postal klasičen, »Histoire et sciences sociales. La longue durée«.

Ljudožerska zgodovina

Potemtakem nismo bili nezvesti zgodovini, prav narobe, polno smo izpolnjevali njene ambicije in pri tem od antropologije vzeli metode dela, tematike in modele. Je Lévi-Strauss, v nasprotju z etnografijo in etnologijo, ki jima je bila namenjena bolj skromno deskriptivna vloga, antropologiji pripisoval teoretično poklicanost? Med strukturalno lingvistiko in matematiko, je antropologija pretendirala na status znanosti? Zgodovina je ravnala enako, in zgodovinarji, ki se niso zadovoljili s tem, da so prelomili z dogodkovno in kronološko zgodovino, so hoteli dvigniti eruditsko in empirično delo na višjo stopnjo elaboriranosti in do teoretske formalizacije. Zdi se, da se je zgodil prehod od »problemske zgodovine«, ljube Marcu Blochu in Lucienu Febvru, do konceptualne zgodovine, zmožne narediti teorijo iz opazovanih in skonstruiranih dejstev, kar nekako sam od sebe. Korak je bil narejen. Je bil strukturni model uporabljen tako pri preučevanju mitov kakor tudi pri preučevanju družbene organizacije? Zgodovinarji so poskusili z istim pristopom pri družbah preteklosti, ali pa s tem, da so popačili pojem strukture in naredili novo orodje za mišljenje mnogoterih časovnosti zgodovinskih družb. Če je res, da je Braudelova struktura, »realnost, ki jo čas slabo obrabi in jo zelo dolgo nosi«¹³, zelo drugačna od Lévi-Straussovih transformacijskih sistemov, če so se, bolj na splošno, zgodovinarji zadovoljili s tem, da imajo za pripadajoče strukturi tisto, kar se ponavlja, kar se vrača, se pravi vsakdanje, so se vsaj potrudili, da so onstran videzov, na način, ki je analogen antropološkemu načinu, osvetlili mehanizme ali logike, ki, četudi uhajajo zavesti akterjev, upravljajo z njihovimi kolektivnimi obnašanji.

Ali terenska raziskava etnologu nadene prestižno avro? Zgodovinar se tedaj naveže na Marca Blocha glede tega, da je povezava terenske raziskave in eksploatacije dokumentov v arhivih vodila v prakso »regresivne zgodovine«: veliki medievist je pri svojih raziskavah, da bi identificiral *Caractères originaux de l'histoire rurale française* (Izvirne lastnosti francoske ruralne zgodovine), izhajal iz opazovanj krajin in analize katastrof. Pri sestopu od bolj znanega k manj znanemu ni šlo le za inventariziranje zbirke sopostavljenih elementov, katerih sledove naj bi ločeno iskali v preteklosti, ampak tudi za obnovev, denimo, »agrarnega režima«, katerega sestavine (naravno okolje, habitat, agro-pastoralne prakse, sistemi družbenih razmerij) so bile med seboj zvezane z odnosi združljivosti in adekvacije, zarisujoč konfiguracije, ki jo upravlja notranja koherenca. Etnografsko opazovanje je tako spremljalo pregledovanje arhivov; zaznavanje regularnosti in razmerij, in je merilo na prepoznavanje struktur. Prav je, da na tem mestu omenimo medievistko

¹³ F. Braudel, »La longue durée«, v: *Annales ESC*, 1958, str. 725-753, ponatisnjeno v *Écrits sur l'histoire*, 1969, str. 50.

Lucie Varga, sodelavko Luciena Febvra, na katere tako obetajoči opus nas je pred kratkim opozoril Peter Schöttler.¹⁴ V dveh člankih, o dolini Montafon v Vorarlbergu in o dolini Enneberg v ladinski deželi, je uporabila povezavo zgodovine in etnologije in eksplicitno zahtevala ovinek prek proučevanja sedanjosti, da bi bolje razumeli preteklost. Tedaj je poskrbela tudi za to, da se je posvetovala z najbolj eminentnim etnologom dobe, Bronislawom Malinowskim.¹⁵ Odtlej so zgodovinarji sprožili veliko vprašanj o terenu, katerega demografske in antropobiološke aspekte ruralnega sveta naj bi proučevali, analizirali konstrukcijo in transmisijo religiozne identitete ali zbrali biografije posameznikov, moških in žensk, za katere velika zgodovina doslej ni imela posluha.¹⁶

Ker je redefinicija poučevanj na École pomenila nov impulz, se zgodovinarji lotevajo različnih terenov. Dela preizkušajo na seminarjih, o njih razpravljajo in jih predstavljajo v reviji *Annales ESC*, katerih nekatere posebne številke od časa do časa prikažejo produkte cepljenj, opravljenih med zgodovino in antropologijo: »Histoire et structure« (»Zgodovina in struktura«) leta 1971, »Famille et société« (»Družina in družba«) leta 1974, »Histoire et anthropologie des sociétés andines« leta 1978 (»Zgodovina in antropologija andskih družb«), »Recherches sur l'Islam. Histoire et anthropologie« dve leti kasneje (»Raziskave o islamu. Zgodovina in antropologija«). *Études rurales* in druge revije družbenih znanosti, »Bibliothèque des histoires«, ki jo Pierre Nora vodi pri založbi Gallimard, serije, kakor so »Textes à l'appui« (pri založbi Maspero in kasneje pri Découverte) ali *L'histoire de la France rurale* pri založniški hiši Seuil in *L'histoire de la famille* pri založbi Armand Colin, upoštevajo izvajane raziskave in dialoge, ki se plečejo med obema disciplinama.

Antropološko raziskovanje se v Franciji deli na vsaj štiri območja: ekonomsko, sorodstveno, simbolno in politično. Po tej kartografiji se ravna tudi zgodovinska antropologija. *Ekonomska antropologija* omogoča predvsem pomladitev ruralne zgodovine, zgodovine menjav v nekapitalističnih družbah in antičnih ekonomij.¹⁷ Čeprav se je zdelo, da se je njena poklicanost zaradi propada marksizma zmanjšala, so se zgodovinarji slej ko prej na splošno otnesli ekonomskih teorij sodobnih zahodnih družb in se oprijeli praks in družbenih reprezentacij, oddaljenih v času in prostoru. Tako Michel Cartier s študijami o delu, ekonomskih konceptih, bogastvu in revščini zasleduje ekonomsko antropologijo v kitajskem svetu. Tako Alain Guéry ponovno preizkuje vprašanje, ki je v francoski historiografiji vsaj klasično, če ne že obrabljeno: fiskalnost v času *Ancien Régime* na stični ploskvi med politiko

¹⁴ P. Schöttler, *Lucie Varga. Les autorités invisibles. Une historienne autrichienne aux Annales dans les années trente*, Paris, Éd. du Cerf, 1991.

¹⁵ *Ibid.*, str. 83.

¹⁶ Glej spodaj. Med deli, ki jih je sprejela »Bibliothèque d'ethnologie historique«, ki jo vodi J. Le Goff pri Flammarion, citirajmo delo A. Burguiéra, *Bretons de Plozévet*, 1975.

¹⁷ Cf. J.-P. Vernant (dir.), *Problèmes de la terre dans la Grèce antique*, Paris, Maspero, 1968; M. Austin et Pierre Vidal-Naquet, *Économie et sociétés en Grèce ancienne*, Paris, Maspero, 1972, in sodobna dela M. Finleya (op. prev. glej njegovo delo *Antična ekonomija*, v slovenskem prevodu Jožeta Vogrinca, *Studia humanitatis*, Ljubljana, 1987). Tudi L. Valensi, *Fellahs tunisiens. L'économie rurale et la vie des campagnes aux XVIIIe siècles*, Paris-La Haye, Mouton, 1977.

in ekonomiko. Pri tem se ne navezuje na linearno zgodovino institucij, temveč se predvsem opira na dela Marcela Maussa in Émila Benvénista. Poslej pri srednjem veku ne gre toliko za davek kakor za liberalnost vladarja kot sredstva vladanja. Nato pride do napetosti med moderno državo in monarhijo *Ancien Régime*. Na eni strani se res že v 16. stoletju razvije drugačna koncepcija vezi, ki povezujejo monarha s podložniki: liberalnost vladarja je obsojena, saj prava kraljeva vrlina ni več neomejena poraba, ampak upravljanje svoje črede. Na drugi strani pa mora kralj seveda kazati svojo veličino v razmerju do plemstva kot sistem ravnovesja oblasti, in svojo zaščitništvo v razmerju do ljudstva, ki od svojega kralja to zmeraj pričakuje. Iz te napetosti, s prizadevanjem, da bi konceptualizirali kraljevske prakse, nastane nova disciplina: politična ekonomija.¹⁸ Še zmeraj v zvezi s Francijo v času *Ancien Régime* je tu navsezadnje še Jean-Yves Grenier, ki v čisto novih delih postavi pod vprašaj tradicionalno razlago mehanizmov oblikovanja cen in pravil trga, pri čemer se navdihuje – vendar ne zgolj – pri trditvah Karla Polanyija.

Dela o sorodstvu so bila najbogatejši in najdlje izkoriščan rudnik zgodovinske antropologije. Sprva se je preučevanje oteslo demografskih preokupacij in se povežalo z Jeanom-Louisom Flandrinom zlasti na zgodovino seksualnosti, z Andréjem Burguièrom, Josephom Goyem in Christiane Klapisch pa na zgodovino sistemov svaštva in rodovnikov, na razmerja moški-ženske, na analizo poročnih obredov ali na zgodovino nasledstvenih režimov. Članki v velikih revijah ter individualna ali kolektivna dela členijo napredovanja teh raziskav, ki jih je navdihovala antropologija sorodstva in nenehno širjenje vprašalnika zgodovinarjev.¹⁹ Družbeno se za zgodovinarja res ne more zvesti na sorodstvo. Svaštvo in rodovnika ni bilo mogoče oddeliti od oblik posesti in od prenašanja dobrin. Hiš in družin ni bilo mogoče ločiti od njihovega družbenega tkiva. Françoise Piponnier et Jean-Marie Pesez vpisujeta srednjeveško socialno zgodovino v okvir vasi in v ruralno skupnost. Emmanuel Le Roy Ladurie ovekoveči eno izmed vasi z delom *Montaillou, village occitan* (1975). Mnogotere družbene prakse – od kuhinje in omizja do državljskih ceremonij, od vzgoje otrok do ritualov smrti – so podvržene pristopu, ki sodi k zgodovinski antropologiji.²⁰

Ker ne bi mogli navesti podrobnega inventarja precejšnje in prekipevajoče produkcije zadnjih dvajsetih let, se bomo za ilustracijo zadovoljili s tem, da predstavimo raziskavo, ki se je začela na začetku 70. let. Gérard Delille v delu

¹⁸ A. Guéry, »Le roi dépensier. Le don, la contrainte et l'origine du système financier de la monarchie française d'Ancien Régime«, v: *Annales ESC*, 1984, str. 1241-1269.

¹⁹ D. Herlihy et C. Klapisch, *Les Toscans et leurs familles. Une étude du Catasto florentin de 1427*, Paris, Éd. de l'EHESS, 1978; Collomp, *La maison du père*, Paris, 1980; M. Segalen, *Amours et mariage dans l'ancienne France*, Paris, PUF, 1981; *id.*, *Quinze générations de Bas-Bretons. Mariage parentèle et société dans le pays bigoudin sud, 1720-1980*, Paris, PUF, 1985; E. Clavier et P. Lamaison, *L'impossible mariage. Violence et parenté en Gévaudan, XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles*, Paris, Hachette, 1982; A. Burguière, C. Klapisch, M. Segalen et F. Zonabend (dir.), *Histoire de la famille*, Paris, Éd. des Archives Contemporaines, 2 vols., 1986; P. Ariès et G. Duby (dir.), *Histoire de la vie privée*, Paris, Le Seuil, 1987; C. Klapisch, *La maison et le nom*, Paris, Éd. de l'EHESS, 1990. Dosje »La culture généalogique«, v: *Annales ESC*, 1991, str. 741-847. Prav je omeniti tudi sodobna dela P. Lasletta, J. Goodyja in L. Stona.

²⁰ Glej dela P. Ariès, M. de Certeauja, J.-L. Flandrina, nato F. Sabban ali Sylvie-Anne Goldberg.

Famille et propriété dans le Royaume de Naples (XVe – XIXe siècles) pokaže vse pridobitve, ki jih je zgodovina pridobila z uporabo antropoloških modelov.²¹ Avtor prikaže tako plemiško kakor kmečko okolje in sisteme svaštva, ki se močno prilagajajo »klasičnim« modelom obče menjave in omejene menjave (prav tistim, ki opredeljujejo »elementarne strukture sorodstva« pri Lévi-Straussu). Seveda dedovanjski sistemi južne Italije v modernem času izhajajo iz vsaj »pol-kompleksnih« struktur, v katerih se kombinirajo delovanja kanoničnih prepovedi in družinskih strategij, ki zadevajo obtok dot in prenos dediščin. Ti sistemi omogočajo določeno število variant v prostoru in v času. V tej zgledni raziskavi je bilo spet mogoče najti klasične modele sorodstva: skozi podroben študij popolnih genealogij, ki kljub temu, da vključujejo precejšnje število posameznikov, niso zato nič manj postavljene v omejen okvir. Če pa spremenimo razmerja, je avtor v stanju dopolniti ta nominalni pristop, tako da ga z uporabo kvantitativnih metod vpiše v širši demografski, družbeni in ekonomski kontekst, kjer se razgrinjajo različne variante istega sistema. Komplementarnost obeh pristopov, statističnega in nominativnega, zahteva, da se objekti, konstruirani v različnih razmerjih, povežejo in da se mikro in makro analiza pripneta druga na drugo.

V *redu simbolnega* se zgodovina mentalitet, ki jo je v svojem času razvil Lucien Febvre, preusmeri k religiozni in kulturni antropologiji verovanj in praks kakor tudi k antropološkimi raziskovanjem idej in reprezentacij. Jacques Le Goff in Jean-Claude Schmitt podvržeta srednjeveške *exempla* strukturalni analizi. Konstruirata simbolne sisteme srednjeveškega Zahoda in se pri tem opirata na študij gest ali ikonografije.²² Nicole Belmont je razkrila ljudsko religijo; Daniel Fabre, mite in obrede neke francoske regije. Zgodovinarji neevropskih območij so se lotili primerjalne študije koncepcij in družbenih rab časa v neevropskih družbah. Tudi tokrat je rezultate teh samotnih ali združenih raziskav mogoče brati v knjigah, ki so zaznamovale zgodovinsko disciplino.²³

Zgodovinska antropologija *političnega* se je, tudi tokrat, morala navezati na pionirsko delo Marca Blocha, katerega *Les rois thaumaturges* so se izkazali za utemeljitveno delo. Leta 1924 je bilo, v zvezi s svetim srednjeveškim kraljevstvom

²¹ G. Delille; *Famille et propriété dans le Royaume de Naples (XVe-XIXe siècles)*, Paris-Rome, École française de Rome, 1985. Avtor je znal odkriti in izrabiti vire: dolge serije župnijskih registrov, »proces« porok, »stanja« duš, štetja, in pri tem dosegel izjemno kvaliteto. Še bolj redek dokument, *Libro magno delle famiglie di Manduria*, mu je priskrbel in omogočil vpogled v vaše genealogije od srede 15. stoletja do začetka 19. stoletja.

²² J. Le Goff, *Pour un autre Moyen Âge*, Paris, Gallimard, 1977 (op. prev. – v slovenskem prevodu Draga B. Rotarja, *Za drugačen srednji vek*, Studia humanitatis, Ljubljana, 1985); *id.*, *L'imaginaire médiéval*, Paris, Gallimard, 1985; »Gestures«, ur. Jean-Claude Schmitt, v: *History and anthropology*, 1, 1, Londres, Harwood Academic Publishers, 1984; J.-C. Schmitt, *La raison des Gestes dans l'Occident médiéval*, Paris, Gallimard, 1990 (op. prev. – v slovenskem prevodu Maje Šabec, *Geste v srednjem veku*, Studia humanitatis, Ljubljana, 2000); C. Brémond, J. Le Goff in J.-C. Schmitt, *L'Exemplum*, Turnhout, Brepols, 1982; Alain Boureau, *La «légende dorée»*. *Le système narratif de Jacques de Voragine († 1298)*, Paris, Éd. du Cerf, 1984; Alain Boureau, *L'Aigle. Chronique politique d'un emblème*, Paris, Éd. du Cerf, 1985. Omeniti je treba tudi dela G. Dubya.

²³ Pod vodstvom J. Le Goffa in R. Rémonda, *Histoire de la France religieuse*, Paris, Le Seuil, 1988-1993.

(royauté) citirati Frazerja in primerjati Roberta Pobožnega ali Svetega Ludvika (*Robert le Pieux ou Saint Louis*) s kralji polinezijskih otokov Tonga precej drzno dejanje, četudi Marc Bloch previdno dodaja: »Ne bi mogli pričakovati, da bomo v Evropi odkrili vse oceanijske institucije«. Primerjava srednjeveških družb z »družbami, ki jim pravimo primitivne«, je predvsem hotela sugerirati potrebnost novih kategorij analize. Marc Bloch je zlasti z načinom, kako je definiral temo in raziskovanje in kako jo je obravnaval, v zgodovinsko disciplino vpeljal inovacijo, analogno tisti, ki jo je tedaj uporabljala antropološka disciplina. Dotik škrofeljnov vse do danes ni pritegnil pozornosti zgodovinarjev (sprva, preden je mojstrovino prebral in jo pozdravil, je tudi Lucien Febvre mislil, da gre za »preozko temo«, za nekaj, kar je »za zgodovino postranskega pomena«).²⁴ Ob preučevanju kraljevskega dotika »v njegovem času in njegovi evoluciji«, s skrbjo za »totalno razlago«, je Marc Bloch izumil raziskovalni predmet in nekako v zgodovinsko polje prestavil ekvivalent »totalnega družbenega dejstva« (*fait social total*), na katerega je opozoril Marc Bloch, in ga vložil v dve perspektivi: primerjalne analize in spreminjanja v času. Ta epistemološka novost se v zgodovini zdi tako zelo pomembna, kakor tista, ki jo je Fernand Braudel vpeljal petindvajset let kasneje s svojo razgradnjo toka razvoja v diferencialne časovne ritme.

Od Marca Blocha dalje so bile zgodovinske reference obogatene z deli Ernsta Kantorowicza in P. E. Schramma, pa tudi z deli Georges Dumézila; medtem ko je antropologija zgodovini ponudila konceptualni aparat, neprimerno bolj razširjen in kompleksen kakor v času Frazerja: poleg del Clifforda Geertza o balijskem kraljevstvu, ali tistih o hierarhiji kast v Indiji Louisa Dumonta, so predvsem študije afrikanistov - Evans-Pritcharda, Hocarta, Gluckmana in posebno dela Luca de Heuscha o različnih modelih kraljevstva (»magičnem« ali »religioznem«) - tiste, ki z novimi interpretacijami »geneze Države« navdihujejo zgodovinarje srednjeveškega Zahoda.²⁵ V letih med 1970 in 1980 je razcvet raziskav o insignijah oblasti, emblemih, ceremonijah (kronanje, posvečeno kronanje v Reimsu, pogrebne slovesnosti), svetiščih, legendah, prispeval k obnovi analize monarhičnih institucij in k interpretiranju njenih povezav s fevdalnim sistemom. V hotein širše primerjalni perspektivi, nas je številka *History and Anthropology*, izdana leta 1989 pod vodstvom Jeana-Clauda Galeyja o »Kingship and the Kings« (»Kraljevstvo in Kralji«), po poti od kraljevstva v Starem Izraelu, vodila k »zelo krščanskemu Kralju« Francije, nato k brahmanskem mišljenju in hindujskem kraljevstvu in se

* Op. prev.: otekline oz. vnetje žlez na vratu pri tuberkulozi (*Le petit Robert*, 1992, str. 604). Ubogi tisti, ki bi se v SSKJ hoteli podučiti, kaj pomeni ta beseda. SSKJ (DZS, 1994, str. 1357): pod geslom škrofeljni preberemo: škrofeljni -ov, zastar. skrofuloza: imeti škrofeljne. Da gre za bolezen izveš šele ob besedni zvezi, »škrofulozni bolniki« pri geslu škrofulozen. Ampak - kot laični bralec - še vedno ne veš, katera in kakšna bolezen je to. Poučni slovar iz leta 1933, ki ga je sestavil Joža Glonar, založila pa »Umetniška propaganda« v Ljubljani, ponuja natančnejšo razlago, da je/so »škrofuloza jetične bezgavke, bramorji ob vratu« (Glonar, 1933, str. 377; hvala Alenki Janko Spreizer za to dopolnilo).

²⁴ M. Bloch, *Les Rois thaumaturges* (1924), Paris, Gallimard, 1983, s Predgovorom Jacquesa Le Goffa, str. XXIX.

²⁵ Cf. J.-C. Schmitt, »Problèmes religieux de la genèse de l'État moderne«, *État et Église dans la genèse de l'État moderne*, Madrid, Casa de Velazquez, 1986, str. 55-62.

vrnila k oceanijskim tradicijam Balijsa in Tonga ter se končala z inkovsko sončno teologijo andskega sveta. Pred kratkim objavljeno delo Alaina Boureauxa in Claudia Ingerfloma *La Royauté sacrée dans le monde chrétien* (od francoske monarhije pa do skandinavskega, kastiljskega, srbskega in ruskega kraljevstva), je prav tako primerjalna študija, le da v evropskem merilu, v kateri je v razpravah medievistov delo Louisa Dumonta postavljeno v kontrapunkt z delom Ernsta Kantorowicza.²⁶

Od terena do arhiva

Kar zadeva ustanovitelje revije *Annales*, kontinuiteto spremlja precej svobodno prevajanje terminov v njihovem programu antropološkega projekta. Tako je bil povzročen globok pretres predmetov in orodij zgodovine. Ne zdi se, da bi zgodovinarji opazili, da so se sami pognali v to pustolovščino, ali pa so se pretvarjali, da ne vedo. Če je Lévi-Strauss že leta 1971 menil: »Imam občutek, da delamo isto. Velika knjiga zgodovine je etnografski esej o preteklih družbah«²⁷, ostane, da je antropologija masovno odslovila zgodovino, predvsem v svoji Lévi-Strausovi različici kakor tudi v britanski tradiciji, ki jo zastopa zlati Evans-Pritchard.²⁸ V zvezi s tem Jean-Pierre Dozon govori o »zgodovinskem agnosticizmu« pri učiteljih antropologije.²⁹ K tej asimetriji med zgodovino in antropologijo se bomo vrnili le, da bi zabeležili in vsaj situirali nekatere pomenljive izjeme. Nekaj poklicnih antropologov je zares dobrodošli za zgodovino. Pri amerikanistih je to najprej bil atipični primer Alfreda Métrauxa.

V zadnjih letih svojega življenja je, kot kronanje izredno kozmopolitske kariere v VI. sekciji EPHE izvajal *direction d'études* z naslovom: »Ethnologie et sociologie des populations indigènes de l'Amérique du Sud« (»Etnologija in sociologija domorodskih populacij Južne Amerike«). Alfred Métraux je neverjeten primer antropologa, šolanega v Parizu, na École des Chartes (a tudi na École des langues orientales in v V. sekciji EPHE). To, kar predstavlja originalnost njegovega dela, je redka kombinacija navidez protislovnih aspiracij in zahtev, ki pa so vendarle tesno povezane: na eni strani z nostalgijem iskanjem začetka, z radovednostjo, usmerjeno k rekonstrukciji izginulih kultur, na drugi strani pa z brez primere bogato etnografsko izkušnostjo, ki si jo je nabral na številnih terenih, katerih prisotnost je ohranjena zaradi literarne kakovosti in prepričevalne moči njegovega pisanja (Métraux je bil v bližini nadrealističnega gibanja in prijatelj Georgesa Batailla); vse to pa se naposled opira na erudicijo arhivarja, na strogost in na neoporečno obvladovanje obravnave zgodovinskih dokumentov.

²⁶ A. Boureau et C.-S. Ingerflom (pod vodstvom), *La Royauté sacrée dans le monde chrétien*, Paris, Éd. de l'EHESS, 1992.

²⁷ C. Lévi-Strauss, *Lundis de l'histoire*, France-Culture, janvier 1971, citirano po F. Dosse, *op.cit.*, str. 165.

²⁸ Glej avtorjevo delo *Anthropologie sociale*, *op. cit.*

²⁹ J.-P. Dozon, *Anthropologie et histoire. Un mariage de raison?*, art. cit., str. 12.

Tako že leta 1928 v svoji doktorski tezi o skupnostih Tupinamba v Braziliji, sistematično uporablja tekste kronistov, misijonarjev ali popotnikov XVI. in XVII. stoletja (Jean de Léry, André Thevet, Yves d'Évreux, Claude d'Abbeville itn.) z namenom, da bi, kot kak amerikanistični Michelet, pripeljal do vstajenja tako materialno življenje kakor verovanja in religiozne prakse Indijancev, ki so jih ob odkritju srečali prvi Evropejci.³⁰ Njegovi »strah zbujajoči« opisi tupinambovskega kanibalizma uprizarjajo halucinantno sliko raztreščenih lobanj in požrtih udov, pri čemer jih spremljajo avtorjeve pretanjene analize pomena tega tipa žrtvovanja.³¹

Zgodovinska razsežnost je postala zares operativna in eksplikativna v njegovi študiji o »araukanskem šamanizmu« (1942), kjer Métraux poizkuša rekonstruirati in analizirati transformacije religioznih praks in verovanj čilenskih Indijancev.³² Glede na dokumente XVI. in XVII. stoletja dejansko opaža, da so araukanski šamanizem v glavnem izvajali moški, ki so izstopali po svoji homoseksualnosti (*des »berdaches«*), dalje, da se zdijo v XVIII. stoletju ženske v tem poklicu številnejše od moških, in naposled, da je danes velika večina *machi* (šamank) žensk. To evolucijo pripisuje naraščajočemu, čeprav velikokrat posrednemu, vplivu »krščanskih navad in moralnosti«: araukanski Indijanci so, kljub temu, da so se divje bojevali proti Špancem in Čilencem, hodili po poti akulturacije.³³

Métraux je svoj seminar na École posvetil civilizaciji Inkov; ta dela so privedla do objave slavne knjižice (*Les Incas*, 1962), ki je v času svojega izida o tej snovi ponudila najboljšo sintezo. Delo se predvsem sklicuje na Polanyijeva pojma recipročnosti in redistribucije, ki ji je John Murra v svoji tezi, ki jo je zagovarjal leta 1955 v Chicagu, apliciral na andske družbe, in je dolgo časa ostala neobjavljena.³⁴ Tesne prijateljske vezi so povezovale Johna Murraja in Alfreda Métrauxa, potem ko je A. Métraux med vojno živel v ZDA, John Murra, šolani antropolog, pa je s svojim pionirskim delom na začetku šestdesetih let spodbudil

³⁰ A. Métraux, *La religion des Tupinamba et ses rapports avec celle des autres tribus tupi-guarani*, Bibliothèque de l'École des hautes études, sciences religieuses, vol. XLV, Paris, 1928; cf. poglavje o »obredni antropologiji Tupinamb« (str. 124-169), ponatisnjeno v *Religions et magies indiennes d'Amérique du Sud*, Paris, Gallimard, 1967, str. 45-78.

³¹ Treba je narediti mesto za *L'Île de Pâques* (1941), veličasten primer regresivne zgodovine.

³² A. Métraux, »Le shamanisme araucan«, *Revista del Instituto de Antropología de la Universidad nacional de Tucumán*, vol. II, 10, 1942, str. 309-362; ponatisnjeno v *Religions et magies indiennes d'Amérique du Sud*, Paris, Gallimard, 1967, str. 179-235.

³³ *Ibid.*, str. 233. Sploh se ne čudimo, da se ta zgodovinska analiza naposled izteče v drugo iskanje začetka, saj se, po Métrauxu, araukanski šamanizem odlikuje po svojem skrajnem arhaizmu: »Navezuje se na sibirski šamanizem, kakor tudi na šamanizem drugih južnoameriških plemen«. A že v XVI. stoletju so Araukani, ki so se obenem upirali Špancem, začeli uporabljati konja in postali strah zbujajoči konjeniki; te spremembe so korelativno določile modifikacije na področju religioznega življenja »in dale modernemu šamanizmu obliko in stil, ki sta – kar je čudno – vendarle poudarila podobnost z modernim šamanizmom azijskih ljudstev«. In Métraux sklene svojo študijo z naslednjimi besedami, ki so hkrati primerjalne in dolgotrajne, v grandiozni perspektivi: »Z drugimi besedami, stari fond verovanj in obredov, ki je pred tisočletji prišel iz Azije, se je v teh zadnjih nekaj stoletjih približal nekaterim manifestacijam sibirskega šamanizma s tem, ko je postal religija konjeniškega ljudstva, ki živi od vojne, in s tem, da si od svojega nasprotnika ni sposodil le tehnik, ampak tudi novo pojmovanje nadnaravnega.«

³⁴ John V. Murra, *La Organización económica del Estado Inca*, Mexico, Siglo XXI, 1978.

globoko obnovo naših poznavanj andskih družb: nenehno izčrpavanje tradicionalnih narativnih virov (»kronik«). Priporočal in prakticiral je izrabo virov, ki so vse dotlej bili neizrabljeni: dokumentov španske administracije.³⁵ Antropolog je s tem prehodom iz terena v arhiv očitno postal zgodovinar.

Drugi prehod terenske antropologije k arhivu pa je tisti, ki ga opravljajo strokovnjaki za ruralno zgodovino Francije oziroma za Evropo v *Ancien Régime*. Mimogrede smo že omenili sodelovanje med Françoise Zonabend, Andréjem Burguièrom in Christiane Klapisch ali tisto med Isacom Chivo in Josephom Goyem. Pri enem od teh sodelovanj, ki so ga preizkušali na *Baronnies des Pyrénées* (Baronijah v Pirenejih) so morali od začetka do konca, tako v raziskavi kakor v končnih objavah, povezovati raziskovalce iz obeh disciplin in še biologe.³⁶ Prav je, da se ustavimo tudi pri izkušnji Élisabeth Claverie in Pierra Lamaisona. Antropologa sta začela s klasičnim spraševanjem o izvajanju sorodstva. Ko pa sta analizo kmečkih družin postavila v daljše trajanje – med XVII. in XIX. stoletjem – sta prikazala, da je to izvajanje sorodstva produciralo družbeno tekmovalnost, razmerja moči, se pravi, račune, ki jih je treba poravnati iz generacije v generacijo: njuno raziskovanje je privedlo do ekonomije nasilja v kmečki družbi *Ancien Régime*, družbi, pri kateri dostojanstvo ne izhaja iz miroljubne vrline njenih članov, ampak iz srditosti in nenehne pripravljenosti na boj.³⁷

Ne bo nas presenetilo, če odkrijemo, da sta oba avtorja te nenavadne študije začela kot afrikanista. Gre pravzaprav za afrikanistično raziskavo, ki je na eni strani historizirala preučevane družbe, na drugi pa je razširila polje delovanja socialne antropologije. Antropolog je pri tem, navdihnjen bodisi od Georgesa Balandiera in manchestrške šole (z M. Gluckmanom), bodisi od marksizma, srečal zgodovino in dal na dnevni red svojega raziskovanja še nenačete probleme: suženjstvo, trgovino, vojno, ženske, afriška kraljestva in države, vse teme, ki zahtevajo proces konstrukcije in diferenciacije, variacije, konflikte, z eno besedo: zgodovino. Šolani in poklicni antropologi – Claude Meillassoux, Jean Bazin, Michel Izard, Emmanuel Terray, Jean-Loup Amselle – so, med skupnimi podjetji ali pri samotnih raziskavah³⁸, ki opozarjajo na to, kar so tedaj preizkušali zgodovinarji, podvrgli

³⁵ Posebna številka *Annales ESC*, »Anthropologie historique des sociétés andines« (»Zgodovinska antropologija andskih družb«), sept.-dec. 1978, predstavlja veliko sliko te preнове. Med deli, ki so na omenjenem področju izšla po tej številki, naj med drugim omenimo delo France-Marie Renard-Casevitz, Thierry Saignes in Anne-Christine Taylor, *L'Inca, l'Espagnol et les Sauvages*, Paris, ERC, 1986 (objava je rezultat sodelovanja dveh antropologov in enega zgodovinarja), in delo Nathana Wachtela, *Le retour des ancêtres. Les Indiens Urus de Bolivie (XXe-XVe siècle). Essai d'histoire régressive*, Paris, Gallimard, 1990.

³⁶ Del rezultatov te izkušnje je bilo objavljenih pod vodstvom I. Chive in J. Goya v delu *Les Baronnies des Pyrénées. Anthropologie et histoire. Permanence et changements*; t. I, G. Augustins, R. Bonnain, *Maisons, modes de vie, société*, Paris, Éd. de l'EHESS, 1981; t. II, G. Augustins, R. Bonnain, Y. Péron in G. Sautter, *Maisons, espace, famille*, Paris, Éd. de l'EHESS, 1985.

³⁷ E. Claverie in P. Lamaison, *L'impossible mariage*, op.cit.

³⁸ Naši kolegi afrikanisti se spominjajo »neformalnih« ali regularnih seminarjev, ki jim je École nudila zavetje (o katerih pa se niso ohranila ne poročila in ne programi). Poudarjajo pomembno vlogo, ki jo je igral C. Meillassoux, vlogo, ki jo potrjujejo tudi Meillassouxova dela, ki jih je bodisi napisal bodisi vodil. Glej naslednjo opombo.

antropološke trditve testu zgodovine. Tako so zgodovino pripravili do tega, da je igrala temeljno kritično vlogo v razmerju do njihove lastne discipline.³⁹ Novejše raziskave Jeana-Loupa Amsella in Elikie M'Bokolo o etničnih skupinah in identitetah prav tako dekonstruirajo kategorije, ki so v klasični etnologiji veljale za kanonične, in se s tem, da sta si priskrbela dokumentacijo za delanje zgodovine, lotevata notranjih diferenciacij, heterogenih konfiguracij, variacij, drugače rečeno, zgodovinskih procesov konstrukcije in erozije identitet.⁴⁰

Teren menjave

Zgodovinarji so se naučili leksike in gramatike antropologije, antropologi so uvrstili zgodovino v svoj program: v obeh primerih gre manj za zaveznitvo med disciplinama kakor za modifikacijo raziskovalnih praks znotraj posamezne discipline, manj za paritetno transakcijo kakor za involucijo. Potemtakem je vredno za konec omeniti dva prostora, po katerih se gibljejo zdaj zgodovinarji zdaj antropologi: prvi, ki od Jeana-Pierra Vernanta do Marshalla Sahlinsa in od Marshalla Sahlinsa do François Hartoga in Gérarda Lencluda orisuje *réžime zgodovinskosti* (*régimes d'historicité*) v različnih kulturah. Pojem pomeni »tip odnosa, ki ga sleherna družba vzdržuje s svojo preteklostjo, način, kako družba preteklost obravnava in kako z njo ravna, preden jo uporabi in konstituira (in zato, da uporabi in konstituira) tisto vrsto stvari, ki jo imenujemo zgodovina.«⁴¹ Skozi to ravnanje se kuje zavest o sebi, ki je lastna sleherni družbi in ki daje pomen dogodku glede na bodisi kumulativno, bodisi ponavljalno orientacijo. Ta razmišljanja, ki so odslej skupna zgodovinarjem in antropologom, kdaj pa kdaj spominjajo na pretekla raziskovanja, zlasti na raziskovanja Jacquesa Soustella. Ameriška izkušnja je, preden so razglasili: »drugi časi, druge šege, druge zgodovine« in tako, kakor je briljantno storil Marshall Sahlins, predlagali »antropološko branje zgodovinskih besedil«, ki poročajo o srečanju med kapitanom Cookom in Havajci⁴², izzvala analogno problematiko, ki so jo raziskovali v *La pensée cosmologique des anciens*

³⁹ J. Bazin in E. Terray, *Guerres de lignages et guerres d'États en Afrique*, Paris, Éd. des Archives contemporaines, 1982; M. Izard, »Les changements d'identité lignagère dans le Yatenga«, *Journal de la société des Africanistes*, 46, 1-2, 1976; *Id.*, *Gens de pouvoir, gens de la terre: les institutions politiques de l'ancien royaume du Yatenga*, Cambridge-Londres-Paris-New York, Cambridge University Press-Éd. de la MSH, 1985; C. Meillassoux, *Femmes, greniers et capitaux*, Paris, Maspero, 1975; C. Meillassoux (ed.), *L'évolution du commerce en Afrique de l'Ouest*, Oxford, 1971; *L'esclavage en Afrique précoloniale*, Paris, Maspero, 1975; J.-L. Amselle, *Les négociants de la savane*, Paris, Anthropos, 1977; J.-L. Amselle in E. M'Bokolo (eds.), *Au cœur de l'ethnie: ethnies, tribalisme et État en Afrique*, Paris, La Découverte, 1985; E. Terray, *Une Histoire du royaume Abron du Geyaman. Des origines à la conquête coloniale*, thèse, 1984. Autres références dans Dozon, *op. cit.*; M. Izard, *L'Odyssée du pouvoir*, Paris, Éd. de l'EHESS, 1992.

⁴⁰ Amselle et M'Bokolo, *op. cit.*

⁴¹ F. Hartog in G. Lenclud, »Régimes d'historicité«, *L'État des lieux en sciences sociales*, tekste sta zbrala Alexandre Dutu in Norbert Dodille, Paris, L'Harmattan, 1993, p. 26.

⁴² M. Sahlins, *Des Îles dans leur histoire*, Paris, Gallimard-Le Seuil, 1989.

Mexicains (1939), nato v *La rencontre de la civilisation hispanique et des civilisations indigènes de l'Amérique*.⁴³

Nekateri šolani zgodovinarji so prav tako analizirali spremembe, ki so preoblikovale režime zgodovinskosti v družbah ameriških Indijancev, pod kolonialnim gospostvom. Članek Nathana Wachtela »Pensée sauvage et acculturation: l'espace et le temps chez Felipe Guaman Poma de Ayala et l'Inca Garcilaso de la Vega« v posebni številki *Annales ESC* o »Zgodovini in strukturi« (*Histoire et structure*) prikazuje dva nasprotna tipa akulturacije, ki ustrezata različnim predelavama zgodovinske preteklosti, od katerih je prva podvržena zahodnim kategorijam, druga pa andskim kategorijam. Opozorimo še, da je ena najlepših analiz sinkretičnega procesa, ki je na delu med dvema režimoma zgodovinskosti, v *La colonisation de l'imaginaire* Sergeja Gruzinskega, v njegovi študiji o »prvinskih pravicah« (»titres primordiaux«): ti dokumenti, napisani v jeziku *nahuatl* v drugi polovici XVII. stoletja, so v resnici ponaredek, v katerih se mešajo spisi zelo različnih tipov (anali, ustanovitvena besedila, naštevanje krajevnih imen, razdelitev zemljišč, določanje meja itn.), skozi katere preseva ponovno branje preteklosti, ki teži k temu, da bi kolonialni domorodski vasi podelili krščansko in špansko legitimnost, temelj skupnostne identitete: se pravi, kristalizacijo kolektivne memorije okrog nastanka lokalne cerkve in razmejitev zemljišča, medtem ko so časi »poganstva« skrčeni na nejasno ozadje, nekako v pričakovanju evangelizacije. S krščansko vero se sicer začinja novo obdobje, vendar kopičenje in mešanje epizod v teh »pravica« ponavljanje istih dejstev v različnih kontekstih, redundantnost diskurza, negotovost datiranj privedejo do prepletanja predšpanskega in kolonialnega obdobja, kakor da bi navidezna linearnost pripovedi v resnici prekrivala sledove bolj temeljnega cikličnega časa.⁴⁴

Drugi prostor, ki si ga delita obe disciplini in ki se stika s prvim, njun skupni predmet in kraj vzajemne akulturacije, je prostor *kolektivne memorije*. Ta invencija ima ime, ime sociologa Maurica Halbwachsa, čigar velike knjige so opredelile program in obdelale prve eksperimente. V zvezi s konstrukcijo družbene memorije, v zvezi z načini in agensi njenega prenašanja, v zvezi z variiranjem njenih družbenih motivov in rab mu dolgujemo vse, čeprav je bil zaradi pretiranega sociologizma gluh za nauke psihologije in psihoanalize. Lepo delo Frances Yates, ki je izšlo iz anglosaške tradicije, je obogatilo Halbwachsov program, s tem da je pritegnilo pozornost k mnemotehnikam: k vidnim, retoričnim ali logičnim sredstvom, s pomočjo katerih so spomini sporočani, ohranjeni in prenašani naprej.⁴⁵

⁴³ J. Soustelle, *La pensée cosmologique des anciens Mexicains*, Paris, 1940 (predavanja, ki jih je avtor imel na Collège de France leta 1939); *Rencontre de la civilisation hispanique et des civilisations indigènes de l'Amérique*, Paris, s.d. Glej pred kratkim objavljeno knjigo: C. Duverger, *L'origine des Aztèques*, Paris, Le Seuil, 1983, o delu pri rekonstrukciji zgodovine pri starih Mehičanih, o ponovnem pisanju te zgodovine mexica in o njenem ponovnem kolonialnem prepisu.

⁴⁴ S. Gruzinski, *La colonisation de l'imaginaire. Sociétés indigènes et occidentalisation dans le Mexique espagnol, XVIe-XVIIIe siècle*, Paris, Gallimard, 1988, str. 139-188.

⁴⁵ *L'art de la mémoire*, fr. prev., Paris, Gallimard, 1975 (op. prev.: original *The Art of Memory*, Routledge & Kegan Paul, 1966, London).

Mi sami smo razvili ta program, s tem da smo se spraševali o potlačenih memorijah, o memoriji preganjanih skupin, o memoriji verskih manjšin, o memoriji gospodovanih okolij, ki niso imela dostopa do pisanja, medtem ko antropologi zapisujejo oralne tradicije in arhive. Ta raziskovanja niso le hotela uporabiti novih tehnik in dati zgodovinarjem nove korpuse dokumentov. Tako zbrani material je enako kakor sleherni zgodovinski vir zahteval kritični preizkus verodostojnosti, kar nas je privedlo do tega, da smo preučevali razmere, v katerih se vzpostavljajo oralna tradicija ter modalnosti in procedure njenega prenašanja: odtlej je manj pomembna njegova vsebina v pravem pomenu kakor njegove zapovrstne predelave v funkciji spreminjajočih se kontekstov. Ta premestitev perspektive je spremenila vir v predmet raziskovanja: ker ima sleherna memorija (individualna ali kolektivna) zgodovino, se je interes nanašal v glavnem na zgodovino te memorije, ki ni bila obravnavana kot odsev preteklosti, temveč kot reprezentacija nenehno reinterpretirane preteklosti in kot nekaj, kar je del sedanje realnosti. Tako smo preoblikovali začetni vprašalnik in vanj uvrstili pozabo, laž, afabulacijo in mistifikacijo.⁴⁶ In za konec smo ga subvertirali, tako da smo se lotili dekonstrukcije nacionalne memorije (kar v francoskem primeru delajo zgodovinarji, ki jih je Pierre Nora zbral okrog *Les lieux de mémoire*⁴⁷), ali brali pripovedi, prihajajoče iz plemenskih družb, ne kot skupne spomine, temveč kot sociološke listine: če omenjamo prednike, ne pripovedujemo zgodbe, temveč govorimo o sedanosti, opredeljujemo solidarnosti, svaštva in stalna nasprotja. Stare nacije so se navsezadnje glede tega zatekale k istim zvižajam kakor antične ali eksotične družbe.

Na koncu tega inventarja, ki je včasih dolgočasen in nedvomno nepopoln kakor vse operacije te vrste, upamo, da smo vsaj pokazali raznolikost produkcij, ki izhajajo iz mešanja med zgodovino in antropologijo. V teku let je antropološka zgodovina vtisnila svoj stil v najrazličnejša področja zgodovinopisja. Spreminjala se je in se na tihem odpovedala začetnim referencam, saj je zaradi obsodbe zgodovine opustila marksistično referenco, medtem ko sta se strukturalizem in funkcionalizem obrabila. Če se ekspanzija zgodovinske antropologije umešča v

⁴⁶ Dela na tem področju je nešteto del. Za spomin in po kronološkem redu: P. Joutard, *La légende des Camisards*, Paris, Hachette, 1977; *Id.*, *Ces voix qui nous parlent du passé*, Paris, Gallimard, 1983. V skladu z D. Schnapperjem (1979-1981) je delo seminarja: »Mémoires juives. Identité et acculturation« vodilo do objave *Mémoires juives*, Paris, Gallimard, 1984, in do posebne številke *History and Anthropology*, vol. 2, 2. del, 1986. Seminarja Lucette Valensi: »La politique de la mémoire« (1978-1979) in nato »La mémoire en partage« (1988-1989) sta se nadaljevala z okroglima mizama, katerih prispevki so bili objavljeni predvsem v *Cahiers d'études africaines*, 119, 1990; L. Valensi, *Fables de la mémoire. La glorieuse bataille des trois rois*, Paris, Le Seuil, 1992. Glej tudi J. Dakhli, *L'oubli de la cité. La mémoire collective à l'épreuve du lignage dans le Jérid tunisien*, Paris, La Découverte, 1990; N. Loraux, »Le 2 Boedromion. A Propos d'un jour interdit de calendrier à Athènes«, *La commémoration. Colloque du centenaire de la section des sciences religieuses de l'EPHE*, Paris-Louvain, 1988. J. Le Goff, *Mémoire et histoire*, Paris, Gallimard/Folio, 1988. Dober pregled vprašanje in sodobnih del je najti v delu Jamesa Fentressa in Chrisa Wickhama, *Social Memory*, Oxford-Cambridge, Blackwell, 1992.

⁴⁷ P. Nora (pod vodstvom), *Les lieux de mémoire*, I. *La République*, II. *La Nation*, III. *Les France*, Paris, Gallimard, 1984-1992.

obči kontekst konca kolonialnih imperijev in nastanka novih držav, so sedanje razmere morebiti tudi same zaznamovane z nič manj spektakularnimi preobraty, ki spremljajo propad sovjetskega imperija in razočaranje, ki ga je izzvalo precej držav, ki so izšle iz nekdanjih kolonialnih imperijev. Krog je nemara sklenjen.

Vendar konec utopij in obraba znanstvenih paradigem ne moreta ogroziti izvajanja disciplin, ki so si zadale nalogo, da naredijo razumljivo neskončno raznolikost človeških družb. Epistemološke konvergentnosti med zgodovino in antropologijo ni mogoče zavreči, niti ni mogoče zavreči novih eksperimentiranj na predmetih, ki so bolj razkosani od tistih, kakor si jih danes izbirata ena in druga.⁴⁸ Ta konvergentnost ne reducira specifičnosti obeh disciplin, saj vsaka izmed njiju ohranja tako svoja pravila in svoja učna mesta kakor teoretske reference, ki so ujemajo le deloma. Odpiranje ene in druge omogoča sodelovanje in prehode, ne da bi vodilo k temu, da izgineta. Lahko se le veselimo, če iz tistega, kar ju razlikuje, nastajajo možnosti za nove izmenjave.

Lucette Valensi

École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS)

Nathan Wachtel

École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS)

prevod: Taja Kramberger

⁴⁸ Za bolj splošno refleksijo o razmerjih med znanostmi o človeku glej lepo knjigo Jeana-Clauda Passerona, *La raisonnable sociologique. L'espace non-poppérien du raisonnement naturel*, Paris, Nathan, 1991.

Jacques Le Goff

MENTALITETE
Dvoumna zgodovina

“Mentaliteta mi ugaja. Obstajajo take nove besede, ki jih lansiramo”

Marcel Proust

(Iskanje izgubljenega časa. Pri Guermantovih - À la recherche du temps perdu. Le côté de Guermantes, Bibl. de la Pléiade, t. II, str. 236-7).

Danes je za zgodovinarja mentaliteta nekaj še zmeraj novega in že sprijenega. Veliko se govori o zgodovini mentalitet, le malo pa je prepričljivih zgledov. Ker pa gre še zmeraj za pionirsko fronto, za domeno, ki naj bi jo izkrčili, se sprašujemo, ali izraz pokriva neko znanstveno realnost, ali vsebuje konceptualno koherentnost, ali je epistemološko operativen. Kljub temu, da je postal moden, se zdi, da je že prišel iz mode. Naj pomagamo, da obstane ali da izgine?

Zgodovina-križišče

Prva privlačnost zgodovine mentalitet je v prav v njeni nedoločnosti, v poklicanosti označevati ostaline zgodovinske analize, ne ve se česa zgodovine.

Od leta 1095 naprej je posameznike in množice v zahodnem krščanskem svetu zajel nemir in udeležile so se velike pustolovščine križarskega pohoda. Demografski razmah in začetek prenaseljenosti, trgovski pohlep italijanskih mest, politika papeštva, ki si je želela zoper Nevernika obnoviti enotnost razdeljenega krščanstva, vsi ti vzroki ne pojasnjujejo vsega in morebiti niti najpomembnejšega ne. Potrebni so privlačnost zemeljskega Jeruzalema, dvojnika nebeškega Jeruzalema, impulzi podob iz kolektivnega mentalnega, nakopičenih okrog njega. Le kaj je križarski pohod brez določene religiozne mentalitete?¹

Kaj je fevdalnost? Institucije, produkcijski način, družben sistem, tip vojaške organizacije? Georges Duby odgovarja, da je treba iti dlje, “Podaljšati ekonomsko zgodovino z zgodovino mentalitet” Vstaviti v račun; “fevdalno pojmovanje službe”. Fevdalnost? “Fevdalna mentaliteta”².

Od XVI. stoletja naprej se na Zahodu razvija nova družba: kapitalistična družba. Je produkt novega produkcijskega načina, izloček denarne ekonomije, konstrukcija

¹ Glej delo Alphanderyja-Dupronta in članek A. Dupronta v Bibliografiji.

² G. Duby, “La féodalité, une mentalité médiévale”, v *Annales.E.S.C.*, str. 765-771

buržoazije? Nedvomno, je pa tudi rezultat novih drž v odnosu do dela, do denarja - rezultat mentalitete, ki jo po Maxu Webru povezujemo s protestantsko etiko³.

Mentaliteta potemtakem pokriva neki presežek zgodovine, meri na to, da bi zadovoljila radovednost zgodovinarjev, ki so se odločili iti dlje. Predvsem pa srečanje z drugimi humanističnimi vedami.

Marc Bloch je, ko si je prizadeval, da bi orisal "religiozno mentaliteto" srednjega veka, v njej prepoznal "mnoštvo verovanj in praks..., od katerih so nekatere podedovane od tisočletnih magij, druge pa so nastale pozneje v okrilju civilizacije⁴, katere gibalo je še zmerom bila velika mitska plodnost". Zgodovinar mentalitet se bo potemtakem približal etnologu in si tako kakor on prizadeval doseči najbolj stabilno, najbolj nepremično raven družb. Če ponovimo besede Ernesta Labrousse; "Za ekonomskim zaostaja družbeno, za družbenim pa mentalno⁵". Keith Thomas, ki je tudi sam preučeval religiozno mentaliteto ljudi iz srednjega veka in renesanse, odkrito uporablja etnološko metodo, ki jo navdihuje zlasti Evans-Pritchard⁶. Etnolog se od proučevanja obredov, ceremonialnih praks, povzpne do verovanj, do sistemov vrednot. Enako zgodovinarji srednjega veka po Marcu Blochu, Percyju Ernstu Schrammu, Ernstu Kantorowiczu, Bernardu Gueneeu⁷ prek kronanj, čudežnih ozdravljenj, insignij oblasti, kraljevskih vstopov odkrijejo monarhično mistiko, politično mentaliteto in tako prenovijo politično zgodovino srednjega veka. Stare specialiste za hagiografije so zanimali svetniki, moderni se ukvarjajo s svetostjo, s tem, s čimer se utemeljujejo duhovi vernikov, s psihologijo lahkovernežev, s hagiografovo mentaliteto.⁸ Tako je religiozna antropologija povzročila, da je religiozna zgodovina radikalno spremenila pogled.⁹

Zgodovinar mentalitet, ki je tako blizu etnologu, mora postati tudi sociolog. Njegov predmet je nenadoma kolektivno. Mentaliteta nekega zgodovinskega

³ Klasična dela: Max Weber, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, 1904-1905; Slovenski prevod: *Protestantska etika in duh kapitalizma*, Studia Humanitatis, Ljubljana, 1988; Francoski prevod: *L'Éthique protestante et l'esprit du capitalisme*, 1964; R. Tawney, *La religion et l'essor du capitalisme*, 1926, franc. prev. 1951; H. Luthy, *La Banque protestante en France de la révocation de l'Édit de Nantes à la Révolution*, 2 vol., Pariz, 1959-1960. Cf. J. Delumeau, *Naissance et affirmation de la Réforme*, 2. izdaja, Pariz, 1968; *Capitalisme et mentalité capitaliste*, str. 301 sqq.

⁴ M. Bloch, *La société féodale*, nova izdaja, Pariz, 1968, str. 129.

⁵ E. Labrousse, predgovor v knjigi G. Dupeuxa, *Aspects de l'histoire sociale et politique du Loir-et-Cher; 1848-1914*, Pariz, 1962, str. XI.

⁶ K. Thomas, *Religion and the Decline of Magic*, London, 1971; E. E. Evans-Pritchard, *Anthropology and History*, Cambridge, 1961.

⁷ P. E. Schramm, *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik*, 3 vol., Stuttgart, 1954; E. Kantorowicz, *The King's two Bodies. A Study in Medieval Political Thought*, Princeton, 1957; B. Guenee in F. Lehoux, *Les Entrées royales françaises de 1328 à 1515*, Pariz, 1968.

⁸ H. Delahaye, *Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'Antiquité*, Bruselj, 1927; B. de Gaiffer, "Mentalité de l'hagiographe médiévale d'après quelques travaux récents", v *Analecta Bollandiana*, 1968, str. 391-399; A. Vauchez, "Sainteté laïque au XIIIe siècle; la vie du bienheureux Facion de Cremona", v *Mélanges de l'école française de Rome*, 1972, str. 13-53.

⁹ Cf. D. Julia v *Faire de l'histoire* in v *Recherches de science religieuse*, t. LVIII, 1970, str. 575 sqq., in A. Dupront v *Faire de l'histoire* in "Vie et création religieuse dans la France moderne (XIVe-XVIIIe)", v *La France et les Français*, ed. M. François, "Encyclopédie de la Pléiade", Pariz, Gallimard, 1972, str. 491-577.

posameznika, četudi je bil pomemben človek, je prav tisto, kar ima skupnega z drugimi ljudmi svojega časa. Poglejte Franca I. francoskega. Vsi zgodovinarji ga hvalijo zaradi smisla za ekonomijo in za upravo. Je kralj modrec, bralec Aristotela, ki je obnovil finance kraljestva, bojeval z Angleži vojno izčrpanja, ki je stregla njegovim koristim, ki je kar se da pravilno računal. Leta 1380 je na smrtni postelji odpravil del davkov, *les fouages* (davek na ognjišče). Zgodovinarji pa se sprašujejo, iščejo za motečo kraljevo gesto bodisi kako politično misel, ki jo je težko razpoznati, ali trenutek blodnje človeka z že odsotnim duhom. Zakaj pa ne tisto, kar so verjeli, kar so verovali v XIV. stoletju, kralja, ki se je bal smrti in se ni hotel ob sodbi prikazati obremenjen s sovraštvom podložnikov? Kralja, ki je v zadnjem hipu dovolil, da je njegova mentaliteta prevladala nad njegovo politiko, da je skupno verovanje prevladalo nad osebno politično ideologijo?

Zgodovinar mentalitet se še prav na poseben način srečuje s socialnim psihologom. Pojma vedenja ali zadržanja sta za oba bistvena. Sicer pa se socialna psihologija toliko, kolikor socialni psihologi, kakor C. Kluckhohn¹⁰, vztrajajo pri vlogi kulturnega nadzora v bioloških vedenjih, nagiba k etnologiji in prek nje k zgodovini. V dveh domenah se kaže ta vzajemna privlačnost med zgodovino mentalitet in socialno psihologijo; v razvoju proučevanj kriminalitete, marginalcev, deviantnežev v preteklih dobah in v vzporednih sondajah mnenja in zgodovinskih analizah volilnega vedenja.

Po tej poti se razodene ena izmed koristi zgodovine mentalitet; možnosti, ki jih ponuja zgodovinski psihologiji, da se poveže z nekim drugim velikim tokom današnjega zgodovinskega raziskovanja; s kvantitativno zgodovino. Zgodovina mentalitet, ki je navidez znanost o gibljivem in niansiranem, lahko v nasprotju s tem z nekaterimi prilagoditvami uporablja kvantitativne metode, ki so jih izdelali socialni psihologi. Metodo zadržanjskih lestvic (*échelles d'attitude*), ki - kakor poudarja Abraham A. Moles¹¹ - omogoča, da izhajamo iz "gmote dejstev, mnenj ali verbalnih izrazov, ki so na začetku povsem nekoherentni", in na koncu analize odkrijemo hkrati "merilo", ki je primerno veliko za skupek obravnavanih dejstev, s tem pa bo "opredelitev" teh dejstev na podlagi njihove lestvice morebiti prinesla zadovoljivo opredelitev dvoumne besede mentaliteta po zgledu slovitega Binetovega obrazca; "Inteligenca je tisto, kar meri moj test."

Enako kakor bodo povezave z etnologijo zgodovini mentalitet omogočile dostop do nekega drugega velikega arsenala sedanjih humanističnih znanosti; do strukturalističnih metod. Ali ni tudi sama mentaliteta struktura?

Toda privlačnost zgodovine mentalitet izhaja - še bolj kakor iz ugodnosti razmerij z drugimi humanističnimi znanostmi, ki jih je priskrbela - predvsem iz spremembe navad, ki jo ponuja zasvojenecem z ekonomsko in socialno zgodovino, zlasti pa z vulgarnim marksizmom.

Ekonomska in socialna zgodovina, iztrgana *dei ex machina* stare zgodovine - previdnosti in velikim osebnostim, revnima konceptoma pozitivistične zgodovine;

¹⁰ C. Kluckhohn, "Culture and Behavior", v G. Lindzey, edit., *Handbook of Social Psychology*, Cambridge, Mass., 1954.

¹¹ Predgovor k V. Alexandre, *Les échelles d'attitude*, Pariz, 1971.

dogodku ali naključju - navdihnjena ali ne od marksizma, je dala zgodovinski eksplikaciji trdne temelje. Izkazala pa se je za nezmožno udejanjiti program, ki ga je Michelet namenil zgodovini v predgovoru iz leta 1869; "Zgodovina /.../ se mi zdi še zmeraj šibka v obeh svojih metodah; premalo materialna /.../, premalo duhovna, ko govori o zakonih, o političnih dejanjih, ne pa o idejah, šegah /.../". Znotraj samega marksizma se zgodovinarjem, ki se nanj sklicujejo, ni posrečilo prepričljivo preiti od infrastruktur k superstrukturam. V ogledalu, ki ga ekonomija drži družbam, vidimo le bled odsev abstraktnih shem, ne pa obrazov, ne pa obujenih živih ljudi. Človek ne živi samo od kruha, zgodovina pa ni imela niti kruha, hranila se je zgolj z okostji, gibajočimi se v mrtvaškem plesu avtomatov. Te mehanizme brez mesa je bilo treba odtehtati z nečim drugim. Zgodovini je bilo treba najti neki drugje. To drugo, to drugje so bile mentalitete.

Toda zgodovine mentalitet ne opredeljujejo zgolj stiki z drugimi humanističnimi znanostmi in razkritje domene, ki jo je potlačila tradicionalna zgodovina. Je tudi kraj, kjer se srečujejo nasprotujoče si zahteve, ki jih dinamika, ki je lastna sedanjemu zgodovinskemu raziskovanju, prisiljuje k dialogu. Postavljena je na stičišče individualnega in kolektivnega, dolgega časa in vsakdanjika, strukturnega in konjunkturalnega, marginalnega in občega.

Raven zgodovine mentalitet je raven vsakdanjega in samodejnega, je tisto, kar se izmika individualnim subjektom zgodovine, ker razkriva neosebno vsebino njihovega mišljenja, tisto, kar imajo skupnega Cezar in zadnji vojak njegovih legij, Ludvik Sveti in kmet iz njegovih gosposčin, Krištof Kolumb in mornar z njegovih karavel. Zgodovina mentalitet je za zgodovino idej to, kar je zgodovina materialne kulture za ekonomsko zgodovino. Reagiranje ljudi XIV. stoletja vpričo kuge, božje kazni, se je hranilo s sekularnim in nezavednim naukom krščanskih mislecev od svetega Avguština do svetega Tomaža Akvinskega, pojasniti ga je mogoče s sistemom enačenja bolezni = greh, ki so ga izdelali kleriki zgodnjega srednjega veka, vendar pušča v nemar vse logične povezave, vse subtilnosti razmišljanja, ohranja le grobi kalup ideje. Tako vsakdanji pripomoček, oblačilo reveža, izhaja iz prestižnih zgledov, ki so jih ustvarila površinska gibanja ekonomije, mode in okusa. Tukaj je mogoče dojeti stil kake dobe v globinah vsakdanjika. Ko Huizinga imenuje Johna iz Salisburyja "predgotški duh", mu sicer s predpono prizna superiornost anticipiranja zgodovinskega razvoja, vendar ga z izrazom, v katerem duh (*mind*) evocira mentaliteto, naredi za kolektivno pričo dobe, kakor je to storil Lucien Febvre z Rabelaisom, ki ga je iztrgal anahronizmu eruditov idej in ga vrnil v konkretno zgodovinskost zgodovinarjev mentalitet.

Diskurz ljudi, ne glede na to, v kakšnem tonu je bil izgovorjen, v tonu prepričanja, čustvenosti, emfaze, so največkrat zgolj skupaj zmetane že izdelane ideje, obča mesta, intelektualna stara šara, odlagališče razbitin kultur in mentalitet različnega izvora in iz različnih časov.

Od tod metoda, ki jo zgodovina mentalitet vsiljuje zgodovinarju; najprej arheološko raziskovanje plasti in kosov arheopsihologije - v pomenu, v katerem André Varagnac govori o arheocivilizaciji - toda te razbitine so bile kljub temu zbrane v mentalne, če že ne logične koherence; nato pa dešifriranje psihičnih sistemov,

podobnih *intelektualnemu brkljanju*, po katerem Lévi-Strauss prepoznava divjjo misel.

Papež Gregor Veliki v četrti knjigi *Dialogov*, napisanih med letoma 690 in 600, pripoveduje zgodbo o enem izmed menihov iz samostana v Rimu, katerega opat je bil, ki je na smrtni postelji priznal svojemu bratu, da je bil skrtil tri zlate solde, kar so strogo prepovedovala pravila, ki so prisiljevala brate, da so vse izročali skupnosti. Gregor, ki so ga obvestili, je ukazal, naj pustijo umirajočega izdihniti v samoti, brez sleherne tolažilne besede, da bi se poln groze očistil svojega greha in da bi njegova smrt v tesnobi bila zgled za druge menihe. Zakaj ta opat, ki je bil kultiviran in izobražen, kolikor je pač tedaj lahko bil, ni stopil k postelji umirajočega grešnika, da mu odpre nebeška vrata z izpovedjo in kesanjem? Gregorju se je vsilila misel, da je treba greh plačati z zunanjimi znaki; s sramotno smrtjo in pokopom (truplo so vrgli na gnojišče). Barbarska navada (ki so jo prinesli Goti ali pa je prišla na dan iz starega psihičnega fonda?) telesne kazni je prevladala nad pravili. Mentaliteta je porazila doktrino.

Tako tisto, kar se zdi brez korenin, kar nastane z improvizacijo ali z refleksom, makinalne geste, nepremišljene besede, prihaja od daleč in priča o dolgem odmevanju mišljenjskih sistemov.

Zgodovina mentalitet obvezuje zgodovinarja k temu, da se bolj od blizu zanima za nekatere najpomembnejše pojave na svojem področju: za dedovanja, proučevanje katerih nas poučuje o kontinuiteti, izgubah, prelomih (od kod, od koga prihajajo ta mentalna guba, ta izraz, ta gesta?); za tradicijo, to se pravi, za način, kako se mentalno reproducirajo družbe, razmiki, ki nastanejo zaradi zaostajanja duhov pri prilagajanju spremembam, in zaradi neenake hitrosti razvoja različnih sektorjev zgodovine. Privilegirano torišče analize za kritiko linearnih koncepcij zgodovinske službe. Inercija, glavna zgodovinska sila, ki bolj pripada duhovom kakor materiji, ker je ta velikokrat veliko bolj hitra kakor oni. Ljudje uporabljajo stroje, ki jih izumljajo, obenem pa obdržijo mentalitete izpred teh strojev. Avtomobilisti imajo besednjak jezdecev, delavci v tovarnah XIX. stoletja imajo mentaliteto kmetov, kar so bili njihovi očetje in stari očetje. Mentaliteta je tisto, kar se spreminja najbolj počasi. Zgodovina mentalitet je zgodovina počasnosti v zgodovini.

Kažipotji za zgodovino geneze zgodovine mentalitet

Od kod prihaja zgodovina mentalitet¹²?

Od pridevnika *mental*, ki se nanaša na duha in prihaja od latinskega *mens*, vendar latinski vzdevek *mentalis*, ki ga klasična latinščina ne pozna, sodi v besednjak srednjeveške sholastike in pet stoletij, ki ločujejo nastop besede *mentalno* (sreda XIV. stoletja) od nastopa besede *mentaliteta* (sreda XIX. stoletja),

¹² Rad bi se iskreno zahvalil G. Jeanu Vietu, direktorju Službe za izmenjavo znanstvenih informacij Maison des Sciences de l'Homme (Pariz), in g. Philippu Besnardu, ki je na svojo pobudo zbral dosje o "besedi in konceptu mentalitete", iz katerega sem veliko črpal.

kaže, da samostalnik ustreza drugim potrebam, da sodi v drugo konjunkturo kakor pridevnik.

Francoščina ne izpeljuje naravno *mentalité* iz *mental*. Sposodila si jo je iz angleščine, ki je že v XVII. stoletju *mentality* izpeljala iz mentalnega. Mentaliteta je hči angleške filozofije XVII. stoletja. Označuje kolektivno obarvanost psihizma, poseben način mišljenja in občutenja "kakega ljudstva, določene skupine oseb itn.". Vendar ostaja izraz v angleščini omejen na tehnično govorico¹³ filozofije, medtem ko v francoščini kmalu preide v običajno rabo. Zdi se, da je pojem, ki se je iztekel v koncept in v besedo mentaliteta, nastal v XVIII. stoletju v znanstveni domeni, bolj natančno, na področju novega pojmovanja zgodovine. Voltairu je dal navdih za knjigo *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations* (1754), kjer začitimo zametek podaljška angleškega *mind*. Ko je, po slovarju Robert, beseda nastopila leta 1842, je imela pomen, podoben *mentality*, "lastnosti tistega, kar je mentalno". Toda Littré jo leta 1877 ilustrira s stavkom, sposojenim iz pozitivistične filozofije H. Stupuya, kjer ima beseda že razširjen, vendar še "učen" pomen "oblike duha", ker gre pri njem za - naključje ali hotena referenca na čas razsvetljenstva? - "spremembo mentalitete, ki so jo inavgurirali enciklopedisti". Nato, okrog 1900, Proust poudarja novost izraza, ki ustreza njegovemu psihološkemu iskanju - beseda dobi sedanji pomen. Je ljudski nadomestek za nemško *Weltanschauung*, svetovni nazor vsakogar, stereotipno in hkrati kaotično mentalno vesolje.

Zlasti pa je sprevržena vizija sveta, prepuščanje drsenju v slabe psihične nagone. V izrazu je nekakšna pejorativna usodnost. Govorica jo poudarja tako, izraz spremlja odkrito - neposredno ali prek antifraze - pejorativen vzdevek: "kmetavzarska mentaliteta" ali "krasna mentaliteta!" ali v absolutni rabi: "kakšna mentaliteta!" Angleščina pa je obdržala to tendenco besede pri pridevniku: *mental* (s podmeno *deficient*) dobi pomen zaostal ali "butast".

Ta obarvanost običajne govorice je hranila dva znanstvena toka oziroma se je hranila z njima.

Prvi je etnologija. *Mentaliteta* na koncu XIX. in na začetku XX. stoletja označuje psihizem "primitivcev", ki se opazovalcu prikazuje kot kolektiven fenomen (v okrilju katerega individualnega pojava ni mogoče razločiti), ki je lasten posameznikom, katerih psihično življenje je sestavljeno iz refleksov, avtomatizmov, ter se zvede na kolektivno mentalno, ki praktično izključuje osebnost. Lucien Lévy-Bruhl je leta 1922 objavil *La Mentalité primitive*.

Drugi tok je psihologija otroka. V njej so sicer prenehali otroka obravnavati preprosto kot majhnega odraslega, so pa ga naredili mentalno nedoraslega. Medtem ko francoski tehnični besednjaki filozofije, psihologije in psihoanalize ne poznajo besede mentaliteta, najnovejši besednjak *Psychopédagogie et psychiatrie de*

¹³ V primerjavi z *mentalité* ima *mentality* veliko bolj kognitivno, intelektualno konotacijo. Mejen primer najdemo v naslovu knjige W. Kohlerja *The Mentality of Apes* (1925), kar je angleški prevod nemškega naslova *Intelligenzprüfungen an Menschenaffen* (1921). Narobe pa so krepke afektivne konotacije v francoski *mentalité*, kakor lahko na nekoliko paradoksen način vidimo v članku E. Rignana "Les diverses mentalités logiques", v *Scientia*, 1917, str. 95-125, ki proučuje »temeljno prevlado afektivnih elementov nad intelektualnimi« v dveh velikih kategorijah mentalitet, ki ju ločuje avtor: v sintetiki in v analitiki.

l'enfant (1970) opredeljuje otroško mentaliteto. Henri Wallon je že leta 1928 vzpostavil vez, ko je posvetil članek *Mentalité primitive et celle de l'enfant* (to primerjavo je, kakor vemo, odločno obsodil Claude Lévi-Strauss na slavnih straneh *Structures élémentaires de la parenté*).

Preden se odpravimo dlje v analize zgodovine mentalitet, je pomembno, da odpravimo dve poprejšnji hipotezi.

Prvo pomeni dvom, ki bi utegnil nastati zaradi ugotovitve, da mentaliteta ne igra praktično nobene vloge v psihologiji, da ni del tehničnega besednjaka psihologije. Raziskava o pogostosti izraza mentaliteta v indeksih psiholoških bibliografij, ki jo je izvedel Philippe Besnard, je pokazala, da je bila beseda v *Psychological Abstracts* med letoma 1927 in 1943 redka¹⁴, da pa je danes v psihologiji opuščena¹⁵. Kako bi lahko psihološka zgodovina (ali še bolj zgodovina kolektivne psihologije) s pridom uporabljala termin in za besedo pojem, ki ju je psihologija zavrгла?

V zgodovini znanosti je veliko zgledov za prenose pojmov in konceptov. Neka beseda, neki koncept, ki se je pojavil v nekem polju, kjer je kmalu zbledel, je, presajen v sosednjo domeno, tam rasel in se razbohotil. Zakaj mentaliteta v zgodovini ne bi doživela uspeha, ki jo je v psihologiji obšel? In, ali ni psihologija, ki je prek lingvistike in strukturalizma doživela, da se je razmahnila Gestalt, pozno odkrila uporabnost mentalitete? V vsakem primeru je jasno, da je v domeni znanosti prav zgodovina mentalitet rešila besedo in njena raba v francoščini je znova uvedla besedo v angleščini ter jo prenesla v nemščino, španščino, italijanščino (*mentality, Mentalität, mentalidad, mentalità*). Tukaj je blišč nove francoske zgodovinske šole - kar je izjemno - zagotovil uspešnost besede, izraza in zvrsti (trije "teoretiki" zgodovine mentalitet so Lucien Febvre, 1938, Georges DUBY, 1961, in Robert Mandrou, 1968).

Druga hipoteza je tista, zaradi katere bi utegnili obremenjevati zgodovino mentalitet peyorativna tendenca izraza. Seveda je, denimo, Lévy-Bruhl trdil, da se mentaliteta primitivcev in mentaliteta članov razvitih družb ne razlikujeta po naravi. Vendar je že na začetku ustvaril slabo vzdušje za mentalitete, ko je že 1911. napisal *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*. In res je, da zgodovinar mentalitet besede sicer ne zapira v pekel kolektivnega spomina, jo pa prežene v nemirne vode marginalnosti, nenormalnosti, družbene patologije. Zdi se, da se mentaliteta najraje razodene na območju iracionalnega in ekstravagantnega. Od tod množica študij - med njimi so nekatere pomembne - o čarovništvu, hereziji, o milenarizmu. Od tod tedaj, ko zgodovinar mentalitet usmeri pozornost k skupnim občutjem ali integriranim družbenim skupinam, njegova hotena odločitev za mejne

¹⁴ Opozarjamo na bolj ali manj peyorativne konotacije najdenih izrazov: arabska, hindujska mentaliteta, mentaliteta danskega kriminalca, zapornika, *German mentality* leta 1943. Zanimiv izraz: "Levels of mentality".

¹⁵ Mentaliteta ni nič bolj navajana v novejših antropoloških bibliografijah (s šibko uporabo "primitivne mentalitete" ali "domorodske mentalitete") in v socioloških bibliografijah (izmed sedmih referenc v *Bibliographie internationale de Sociologie* med letoma 1956 in 1961 jih tri napotujejo k nizu člankov R. Lenoira, ki so izšli v španščini v *Rivista mexicana de sociologia* med letoma 1956 in 1961, obravnavali pa so različne primitivne ali civilizirane *mentalidades*).

teme (zadržanje v pričo čudeža ali smrti) ali za kategorije, ki začenjajo (trgovci v fevdalni družbi). V sorodni perspektivi si je psihosociolog, kakršen je Ralph H. Turner ("Collective Behavior" v R.L. Faris, *Handbook of Modern Sociology*, Chicago, 1964) za proučevanje vedenja množice izbral opazovanje *dezastra*, ki generira paniko, in uporabil podatke, ki jih je zbral *Disaster Research Group*.

Praksa zgodovine mentalitet in njene pasti

Zgodovinar, ki je strokovnjak, najprej poišče materiale. Kje so materiali zgodovine mentalitet?

Delati zgodovino mentalitet najprej pomeni opraviti določeno branje katerega-koli dokumenta. Vse je vir za zgodovinarja mentalitet. Denimo dokument administrativne ali fiskalne narave, register kraljevskih dohodkov v XIII. ali v XIV. stoletju. Katere rubrike ima, kakšno vizijo oblasti in administracije odsevajo, kakšno stališče do števila razkrivajo postopki naštevanja? Ali pa oprema groba iz VII. stoletja: nakit (igla, prstan, pasna zaponka), srebrni kovanci, eden izmed njih je bil položen v mrtvečeva usta, ko so ga pokopali, orožje (sekira, meč, sulica, velik nož), zbirka orodij (kladivo, klešče, žlebasta dleta, pile, škarje itn.)¹⁶. Ti pogrebni obredi nas poučijo o verovanjih (poganski obred obola za Harona, prevoznika v onostranstvo), o stališču merovinške družbe do rokodelca, obdanega z malone svetim prestižem: do kovača-zlatarja (ki je tudi vojščak), ki kuje meče in rokuje z njimi.

To branje dokumentov se bo navezalo zlasti na tradicionalne, skoraj samodejne dele besedil in spomenikov: na obrazce in preambule listin, ki govore o motivacijah - resničnih ali navideznih -, na *topoi*, ki so ogrodje mentalitet. Ernst Robert Curtius sicer ni prispel do zgodovine mentalitet, je pa začutil pomembnost tega temelja ne le literature, kakor je mislil, ampak mentalitete neke dobe: "Če retorika na modernega človeka učinkuje kot spačena prikazen, kako naj bi ga potem zainteresirali za topiko, katere ime je komajda znano celo strokovnjaku za literaturo, ki se hote izogiba podzemljem - žal tudi temeljem - evropske literature¹⁷?" Žal se je temu bleščečemu ljubitelju kvalitete, ki se ni odločil za to, da bi se ukvarjal s kulturnim kvantitativnim, izmaknila divjad zgodovine mentalitet. Ta obvezni in makinalni diskurz, kjer se navidez govori, da se ne bi ničesar povedalo, kjer se v nekaterih obdobjih podolgem in počez kliče Boga in hudiča, v drugih pa dež in lepo vreme, je globoka pesem mentalitet, konjunktivno tkivo duha družb, najdragocenejša hrana zgodovine, ki jo bolj zanima *trajajoči bas* kakor *pretanjena beseda* glasbe iz preteklosti.

¹⁶ J. Decaens, "Un nouveau cimetière du Haut Moyen Age en Normandie, Hierouvillette (Calvados)", v *Archéologie médiévale*, 1, 1971, str. 83 sqq.

¹⁷ *Evropska literatura in latinski srednji vek*; Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter, Francke Verlag, Bern und München, 3. izd., 1961; franc. prev., 1956, str. 99.

Vendar ima zgodovina mentalitet tudi privilegirane vire, tiste, ki bolj in boljše kakor drugi uvajajo v kolektivno psihologijo družb. Njihov inventar je ena izmed prvih nalog zgodovinarja mentalitet.

Predvsem obstajajo dokumenti, ki pričajo o tistih občutjih, tistih skrajnih ali marginalnih vedenjih, ki s svojim odmikom osvetljujejo temeljne mentalne strukture: prežemanje med čutnim in nadnaravnim svetom, naravno identičnost telesnega in psihičnega - od tod možnost čudeža in, bolj na splošno, pravljичnega. Korolarij svetnikove marginalnosti - ki razkriva podstat stvari - je z gledna marginalnost tudi diabolikov: obsedencev, heretikov, kriminalcev. Zato ima značaj privilegiranega dokumenta vse, kar omogoča dostop do teh prič: izpovedi heretikov in inkvizicijski procesi, odpuščalna pisma (*remissio*), odobrena kriminalcem, ki so podrobno opisali svoje hudodelstvo, pravni dokumenti in bolj na splošno spomeniki represije.

Drugo kategorijo privilegiranih virov za zgodovino mentalitet tvorijo literarni ali umetniški dokumenti. Zgodovina - ne "objektivnih" pojavov, ampak - *reprezentacij* teh pojavov, zgodovina mentalitet, se naravno hrani z dokumenti imaginarija. Huizinga je v svoji slavni *Jeseni srednjega veka* pokazal, da lahko uporaba literarnih besedil (to je moč in šibkost te knjige) prispeva k poznavanju senzibilnosti in mentalitete neke dobe. Toda literatura in umetnost nosita forme in teme, ki prihajajo iz preteklosti, ki ni nujno preteklost kolektivne zavesti. Ekscesi tradicionalnih zgodovinarjev idej in form, po katerih nastajajo z nekakšno partengenezno, ki ne pozna neliterarnega ali neumetnostnega konteksta njihovega nastanka, nam ne smejo skriti tega, da se literarna in umetniško dela ravna po kodih, ki so bolj ali manj neodvisni od njihovega posvetnega okolja. Za slikarstvo Quattrocenta se nam zdi, da priča o novem stališču do prostora, arhitekturnega dekora, do človekovega mesta v vesolju. Zdi se, da je do predkapitalistične mentalitete prišlo po tej poti. Toda Pierre Francastel, ki je najbolj opazil pikturalni sistem Quattrocenta kot del širšega skupka, nas opozarja tudi na »specifičnost slikarstva, izraznega in komunikacijskega načina našega duha, ki ga ni mogoče zvesti na nobenega drugega«. ¹⁸

Pomembno je, da ne ločimo analize mentalitet od proučevanja krajev in sredstev produkcije. Lucien Febvre, veliki predhodnik v teh rečeh, je dal zgled inventarjev tega, kar je imenoval *mentalno orodje*: besednjak, sintaksa, obča mesta, koncepcije prostora in časa, logični okviri. Filologi so opazili, da so koordinacijski vezniki med destrukuiranjem klasične latinščine v srednjem veku doživeli vznemirljivo evolucijo. Vendar zato, ker so se logične artikulacije govorjenega ali pisanega diskurza radikalno spremenile. *Autem, ergo, igitur* in drugi vezniki so vstopili v nov mišljenjski sistem z drugačnimi razvrstitvami.

Nekateri delni sistemi igrajo v mentalitetah še posebej pomembno vlogo. Ti "modeli" so dolgo v veljavi kot privlačnostni poli mentalitet: samostanski model se izdela v zgodnjem srednjem veku in se uredi okrog pojmov samote in asketizma, nato se pojavijo aristokratski modeli in so centrirani okrog konceptov širokosrčnosti (*largesse*), drznosti, lepote in zvestobe. Eden izmed njih je prepotoval stoletja do nas: *dvorjenje (kurtoazija)*.

¹⁸ *La Figure et le lieu: l'ordre visuel du Quattrocento*, Pariz, Gallimard, 1967, str.172.

Čeprav sta si ti mentaliteti sposojali pri zelo starih tradicijah, ju ni mogoče pojasniti ne s temo mračnih časov ne z misteriji kolektivnega psihizma. Njuno genezo in difuzijo dojamemo na podlagi središč izdelave v ustvarjalnih in vulgarizatorskih okoljih, na podlagi vmesnih skupin in poklicev. Palača, samostan, graščina, šole, dvori so skozi srednji vek središča, kjer se kujejo mentalitete. Ljudski sloji izdelujejo ali sprejemajo svoje modele v svojih žariščih, ki so zmožna modeliranja mentalitet: v mlinu, v kovačiji, v gostilni. *Mass media* so privilegirani nosilci in matrice mentalitet: pridiga, naslikana ali skulpturna podoba so pred Gutenbergovo galaksijo meglenice, od koder so se kristalizirale mentalitete.

Mentalitete vzdržujejo z družbenimi strukturami kompleksne odnose, niso pa od njih ločene. Ali obstaja v sleherni družbi, v vsaki izmed dob, ki jih zgodovina razloči v njihovi evoluciji, dominantna mentaliteta ali več mentalitet? Človeka srednjega veka ali renesanse je Lucien Febvre razkril kot abstrakcijo brez zgodovinske realnosti. Še jecljajoča zgodovina mentalitet se obeša na komaj kaj bolj konkretne abstrakcije - zvezane s kulturnimi dediščinami, z družbeno stratifikacijo, s periodizacijo. Kot delovno hipotezo, še zmerom v zvezi s srednjim vekom, bomo, denimo, uporabili pojme barbarska, dvorjanska, romanska, gotska, sholastična mentaliteta. Okrog teh etiket lahko pride do sugestivnih razvrščanj. Erwin Panofsky je gotsko umetnost in sholastično znanost primerjal, kakor da sta udeleženi v istih mentalnih strukturah. Robert Marshal je na to pripel tedanjo pisavo: »Gotsko pisavo lahko imamo za gotski izraz določene dialektike. Analogije, ki jih lahko ugotovimo med njo in arhitekturo, niso - ali so zgolj naključno - vizualne, so pa intelektualne; so rezultat apliciranja nekega načina razmišljanja, ki ga najdemo v vseh produkcijah duha, na pisavo«. ¹⁹ Soobstojanje več mentalitet v isti dobi in v istem duhu je ena izmed delikatnih, vendar bistvenih danosti zgodovine mentalitet. Ludvik XI., ki je v politiki dokaz za moderno mentaliteto, v religiji kaže zelo tradicionalno praznoverno mentaliteto.

Enako delikatno je dožemanje preobražanja mentalitet. Kdaj se razkroji mentaliteta, kdaj iz nje nastane druga? Inoviranja v tej domeni trajnosti in odporov ni lahko dojeti. Prav tukaj mora proučevanje *topoi* dati odločilen prispevek. Kdaj se neko obče mesto pojavi ali izgine in - kar je težje ugotoviti, a ni nič manj pomembno - kdaj ni več kakor prežitek, živi mrtvec? To oponašanje (*psittacisme*) pri mentalitetah je treba opazovati od blizu, da lahko zgodovinar lahko zazna, kdaj se kako obče mesto odpne od realnosti, postane neoperabilno. Pa obstaja čisti *flatus vocis*?

Zgodovina mentalitet, ki je v velikem delu izšla iz reakcije na imperializem ekonomske zgodovine, ne sme biti ne renesansa nekega preseženega spiritualizma - ki bi se skrival, denimo, za megljenimi videzi neke neopredeljive kolektivne *psyche* - ne prizadevanje za preživetje nekega vulgarnega marksizma, ki bi v njej iskal poceni opredelitev superstruktur, mehanično nastalih iz družbeno-ekonomskih infrastruktur. Mentaliteta ni odsev.

¹⁹ "L'écriture latine et la civilisation occidentale du Ier au XVIe siècle", v *L'écriture et la psychologie des peuples*, XXIe semaine de synthèse, Pariz, 1963, str. 243; E. Panofsky, *Architecture gothique et pensée scholastique*, 1957, franc. prev. 1967.

Zgodovina mentalitet se mora ločiti od zgodovine idej, zoper katero je tudi deloma nastala. Duhov od XVIII. stoletja naprej niso vodile ideje svetega Tomaža Akvinskega ali svetega Bonaventure, ampak mentalne meglenice, v katerih so določeno vlogo igrali popačeni odmevi njunih doktrin, osiromašeni koščki, nasedle besede brez konteksta. Vendar je treba iti dlje od tega zaznavanja navzočnosti izrojenih idej znotraj mentalitet. Zgodovina mentalitet ni mogoča, ne da bi bila tesno zvezana z zgodovino kulturnih sistemov, sistemov verovanj, vrednot, intelektualne opreme, znotraj katere so se izdelale, živele in evoluirale. Sicer pa utegnejo pri tem biti učinkoviti nauki, ki jih etnologija prispeva zgodovini.

Ta vez z zgodovino kulture mora zgodovini mentalitet omogočiti, da se izogne drugim epistemološkim pastem.

Zgodovine mentalitet, zvezane z gestami, vedenji, držami²⁰ - s čimer se pripenja na psihologijo, na mejo, na kateri se bodo morali zgodovinarji in psihologi nekega dne srečati in sodelovati - kljub temu ne sme začopati behaviorizem, ki bi jo zvedel na avtomatizme brez reference na mišljenske sisteme - in ki bi odstranili enega izmed najpomembnejših aspektov njene problematike: deleža in intenzivnosti zavestnega in ozavedenja v tej zgodovini.

Zdi se, da se mentaliteta, čeprav je eminentno kolektivna, izmika negotovostim družbenih bojov. Kljub temu bi bila groba napaka, če bi jo ločili od družbenih struktur in družbene dinamike. Prav narobe, je poglavitni element družbenih napetosti in bojov. V socialni zgodovini je vse polno mitov, v katerih se razkriva delež mentalitet v zgodovini, ki ni ne enodušna ne nepremična: modri nohti, beli ovratniki, dvesto družin... Ob skupnih mentalitetah obstajajo razredne mentalitete. Njihovo delovanje je še treba preučiti.

Zgodovina mentalitet, ki je zgodovina počasnosti zgodovine, naposled zato ni nič manj zgodovina preobrazb, in to kar najbolj odločilna. Neki pojav vznemirja srednjeveški Zahod od XI. do XIII. stoletja: polet mest. Iz njega izide nova družba, obdarjena z novo mentaliteto, narejeno iz nagnjenosti k varnosti, menjave, ekonomije, oprta na nove oblike sociabilnosti in solidarnosti, na ozko družino, na korporacijo, na bratovščino, na tovarštvo, na četrt... Kakšno mesto imajo znotraj totalne zgodovine mentalitete v teh mutacijah?

Navkljub svojemu nejasnemu značaju ali bolje zaradi njega je zgodovina mentalitet na tem, da se namesti v torišču zgodovinske problematike. Če se izognemo temu, da bi bila pokrov za vse, smetanova torta, alibi za epistemološko lenobo, če ji damo njena orodja in metode, mora danes igrati vlogo drugačne zgodovine, ki si v prizadevanju za razlago upa na drugo stran ogledala.

Jacques Le Goff

Prevod: Drago B. Rotar

²⁰ *Cf.* zlasti M. Jahoda in N. Warren, edit., *Attitudes*, Harmondsworth, 1966.

Bibliografija

- BOUTHOU (G.): *Les Mentalités*, Paris, P.U.F. (coll. « Que sais-je? », 1952 (5e éd., 1971).
- BURSZTYN: *Schizophrénie et mentalité primitive*, Paris, Jouve, 1935 (thèse doctorat de médecine).
- Carnets de Lucien Lévy-Bruhl*, Paris, P.U.F., 1949.
- CAZENEUVE (J.): *La Mentalité archaïque*, Paris, Colin, 1961.
- DUBY (G.): « L'histoire des mentalités », pp. 937-966, in *L'Histoire et ses méthodes*, Paris, « Encyclopédie de la Pléiade », Gallimard, 1961.
- DUBY (G.): « Histoire sociale et histoire de mentalités » (entretien avec A. Casanova), *Nouvelle Critique*, 34, mai 1970, pp. 11-19.
- DUMAS (G.): « Mentalité paranoïde et mentalité primitive », *Annales médico-psychologiques*, mai 1934.
- DUPRONT (A.): « Problèmes et méthodes d'une histoire de la psychologie collective », *Annales* 16 (1), janvier-février 1961, pp. 3-11.
- DUFRENNE (M.): *La Personnalité de base; un concept sociologique*, Paris, P.U.F., 1966 (1re édition 1953).
- FABERMAN (H.A.): « Manheim, Cooley and Mead; toward a social theory of mentality » *Sociological Quarterly*, II (1), hiver 1970, pp. 3-13.
- FEBVRE (L.): « Histoire et psychologie », in *Encyclopédie française*, t. VIII, 1938, repris in *Combats pour l'Histoire*, Paris, 1953, pp. 207-220.
- « Comment reconstituer la vie affective d'autrefois? La sensibilité et l'histoire », in *Annales d'histoire sociale*, III, 1941, repris in *Combats pour l'Histoire*, pp. 221-231.
- « Sorcellerie, sottise ou révolution mentale? » in *Annales E.S.C.*, 1948, pp. 9-15.
- « Histoire des sentiments. La terreur », in *Annales E.S.C.*, 1951, pp. 520-523.
- « Pour l'histoire d'un sentiment: le besoin de sécurité », in *Annales E.S.C.*, 1956, pp. 244-247.
- GEREMEK (B.): « Umysłowość i psychologia zbiorowa w historii » (Mentalité et psychologie collective en histoire), in *Przegląd Historyczny*, LIII, 1962, pp. 629-643, et note in *Annales E.S.C.*, 1963, pp. 1221-1222.
- HERZLICH (C.): « La Représentation sociale », pp. 303-325, in Moscovici (S.): *Introduction à la psychologie sociale*, I, Paris, Larousse, 1972.
- LÉVY-BRUHL (L.): *L'âme primitive*, Paris, Alcan, 1927.
- LÉVY-BRUHL (L.): *La Mentalité primitive*, Paris, Alcan, 1922.
- LÉVY-BRUHL (L.): *Le Surnaturel et la nature dans la mentalité primitive*, Paris, Alcan, 1931.
- LÉVY-BRUHL (L.): *Les Fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Paris, Alcan, 1910.
- MANDROU (R.): « L'histoire des mentalités », in article « Histoire », 5, *Encyclopaedia universalis*, vol. VIII, pp. 436-438.
- PIAGET (J.): *La Représentation du monde chez l'enfant*. Paris, Alcan, 1926.
- SOROKIN (P.A.): *Social and Cultural Dynamics*, New York, Bedminster Press, 4 vol., 1937-1941.
- RUSCHEMEYER (D.): « Mentalität und Ideologie », in *Soziologie*, éd. R. König, 1967, trad. française in *Sociologie*, 1972.
- SPRANDEL (R.): *Mentalitäten und Systeme Neue Zugänge zur Mittelalterlichen Geschichte*, Stuttgart, 1972.

- TRÉNARD (Louis): «Histoire des mentalités collectives: les livres, bilans et perspectives», in *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 1968, pp. 691-703.
- VIOLET-CONIL (M.) et CANIVET (N.): *L'Exploration de la mentalité infantile*, Paris, P.U.F., 1946.
- WALLON (H.): «La mentalité primitive et celle de l'enfant», *Revue philosophique*, juillet-décembre 1928.
- WALLON (H.): «La mentalité primitive et la raison», *Revue philosophique*, 4, octobre-décembre 1957, pp. 461-467 (sur Lévy-Bruhl).
- WALLON (H.): *Les Origines de la pensée chez l'enfant*, Paris, P.U.F., 1945.

Zgledi iz zgodovine mentalitet

- ALPHANDERY (P.) et DUPRONT (A.): *La Chrétienté et l'idée de Croisade*, 2 vol., Paris, 1954-1959.
- BAYET (J.): «Le suicide mutuel dans la mentalité des Romains», in *L'Année sociologique*, 3e série (1951), 1953, pp. 35-89.
- BLOCH (M.): *Les Rois thaumaturges. Etude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale...*, Strasbourg, 1924, rééd. 1960.
- La Société féodale*, Paris, 1939, rééd. 1968 (I re partie, liv. II: *Les Conditions de vie et l'atmosphère mentale*).
- BRANDT (W.J.): *The Shape of Medieval History. Studies in Modes of Perception*, New Haven et Londres, 1966.
- DHONDT (J.): «Une mentalité du douzième siècle: Galbert de Bruges», in *Revue du Nord*, 1957, W 101-109.
- FEBVRE (L.): *Le Problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*, Paris, 1952, rééd. 1968.
- HUIZINGA (J.): *Le Déclin du Moyen Age*, Haarlem, 1919, trad. française 1932, rééd. Paris, 1967.
- HOUGHTON (W.E.): *The Victorian Frame of Mind*, New Haven, 1957, 7e éd. 1968.
- LEFEBVRE (G.): *La Grande Peur de 1789*, Paris, 1932.
- MANDROU (R.): *Introduction à la France moderne. Essai de psychologie historique, 1500-1640*, Paris, 1961.
- Magistrats et sorciers en France au XVIIe siècle. Une analyse de psychologie historique*, Paris, 1968.
- «Le baroque européen: mentalité pathétique et révolution sociale», in *Annales E.S.C.*, 1960, pp. 898-914.
- MORGAN (J.S.): «Le temps et l'intemporel dans le décor de deux églises romanes: facteurs de coordination entre la mentalité religieuse romane et les œuvres sculptées et peintes à Saint-Paullès-Dax et à Saint-Chef en Dauphiné», in *Mélanges René Crozet*, t. I. Poitiers, 1966, pp. 531-548.
- PASTOR DE TOGNERI (R.): «Diego Gelmirez: une mentalité à la page. A propos du rôle de certaines élites de pouvoir», in *Mélanges René Crozet*, I, pp. 597-608.
- ROUSSET (P.): «La croyance en la justice immanente à l'époque féodale», in *Le Moyen Age*, LIV, 1948, pp. 225-248.
- TENENTI (A.): *Il senso della morte e l'amore della vita nel Rinascimento*, Turin, 1957.

David Macey*

ZGODOVINA NOROSTI

Francija, v katero se je Foucault vrnil jeseni leta 1960, se je spreminjala. Četrta republika je odprla pot Peti in de Gaulle je bil na oblasti že dve leti. Francija se je začela modernizirati. Februarja je dežela preizkusila prvo atomsko bombo in poleti je bila sprejeta zakonodaja, ki je dovolila gradnjo prvih avtocest s cestnino. V obtoku je bil novi frank. Godardov film *À bout de souffle* (*Do zadnjega diha*) je bil na kinematografskem sporedu in do konca leta si ga je ogledalo četrtr milijona ljudi. Januar je bil čas Camusove smrti v avtomobilski nesreči; marca so lansirali novo literarno revijo *Tel Quel*. Maja je Sartre objavil svojo monumentalno *Critique de la raison dialectique* (*Kritika dialektičnega uma*), v kateri je razglasil, da je pozno dvajseto stoletje trenutek Marxa, prav tako kakor so pretekla stoletja imela svoje trenutke Descartesa, Kanta in Hegla, in da je marksizem edini humus, iz katerega lahko raste individualna misel, horizont, ki določa vso kulturo.¹ V septembru je 121 intelektualcev in umetnikov podpisalo deklaracijo v podporo naraščajočem številu mladih mož, ki so zavračali odhod na bojišče v Alžiriji ali dezertirali iz francoske vojske. Noben od nacionalnih časopisov si je ni upal objaviti. Vojna v Alžiriji še ni bila končana, prej kakor v enem letu pa je zgrešeno vojskovanje planilo na dan tudi v Parizu, ko je *Organisation Armée Secrète* obupano poskušala zaustaviti neizogibnost alžirske samostojnosti.

Prevladujoči trend modernizacije se ni razširil na vsa področja francoske kulture. *Assemblée Nationale* (Nacionalna skupščina) se je 18. julija 1960 zbrala, da bi

* Pred vami je prevod dela 5. poglavja obsežne intelektualne biografije Michela Foucaulta (na 599 strah), ki jo je leta 1993 pri založbi Hutchinson v Londonu (2. edicija: 1994 pri založbi Vintage) izdal David Macey, ki je sicer doktoriral na University of London in je obenem avtor še ene intelektualne biografije o Jacquesu Lacanu (*Lacan in Contexts*, London, Verso, 1988). Vrednost knjige ni toliko v prodorni moči, še manj v analizi Foucaultove misli, temveč bolj v prikazu informacijskega in komunikacijskega utripa določenega obdobja, v natančnem sledenju kontekstualne in intelektualne topografije, v nizanju drobnih detajlov in opisih vrste družbenih interakcij ter zanimivih intimnih razmerij med znanimi francoskimi osebnostmi. K prednostim tega dela gre vsekakor tudi skrbno zbran in natančen referenčni aparat (na okoli 100 strah). Namen tega krajšega prevoda bo vsaj deloma dosežen, če bo bralcu/bralki služil kot napolnilo k branju originalnih del Michela Foucaulta ali drugih avtorjev, ki so M. Foucaultu bili tako ali drugače blizu, tem bolje, če bo bralca napotil k raziskovanju širšega konteksta akademskih razmerij, vloge intimnih ali oddaljenih šepetancev, katerih glas ni bil (ali še ni bil) pripuščen v zgodovino, skratka, če si bo dovolil stopiti v nek (brez njegove intervencije) strukturiran prostor in nemara imel še dovolj volje, da dalje sledi kompleksni mreži razmerij, ki ustvarja in določa pogoje produkcije in delovanja določene »institucije«, tako avtorja kakor tudi njegovih tekstov. Za nekatere druge poudarke priporočam v branje prvo biografijo M. Foucaulta izpod peresa Didiera Eribona, *Michel Foucault*, Flammarion, Collection »Champs« (druga izpopolnjena izdaja), 1991.

¹ Jean-Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique*, Paris, Gallimard, 1960, str. 17.

razpravljala o zakonu, ki je vlado pooblašča za ukrepanje v zvezi s socialnimi nadlogami, kot so prostitucija, alkoholizem in bolezn, denimo tuberkuloza. Mirguet, izvoljeni predstavnik volilnega območja Moselle, ki je dal pobudo za sprejetje ukrepov proti homoseksualnosti in jo pojasnjeval kot nadlogo, pred katero je potrebno na vsak način zavarovati otroke, je potem predlagal amandma. Zakon in amandma sta bila potem izglasovana in 30. julija 1960 se je francoska vlada uradno zavezala, da bo omejila pojav alkoholizma z znižanjem cen nealkoholnim pijačam... in napovedala boj proti homoseksualnosti.² Mirguetov amandma, ki se je ohranil v veljavi do leta 1981, je le malo vplival na vsakdanje življenje ljudi, imel pa je velikanski simbolni pomen, posebno še, ker je bila zakonodaja iz leta 1946 še v veljavi.

Spremembe so se zgodile tudi v Foucaultovem življenju. Njegov oče je umrl leto prej. Foucaultove reakcije niso zabeležene, vendar je simptomatično, da se je odsej veliko pogosteje zadrževal pri materi, ki se je umaknila v Le Piroir. Z denarjem, ki ga je podedoval po očetu, si je Foucault lahko kupil prvo stanovanje na rue du Dr. Finlay, nekoliko odmaknjeni od quai de Grenelle. Visoki stanovanjski blok je bil funkcionalen in moderen; v enem najbolj modernih *quartiers* v Parizu, skoraj neposredno nasproti Maison de la Radio, na drugem bregu reke. Stanovanje je bilo svetlo in zračno, s pogledom na Seino. Foucaultu je bilo domala vseeno, kje je živel, stanovanjska oprema pa je kazala na jasen okus, ki ga je zaznamoval švedski modernizem. Temno, moderno tikovo pohištvo je prevladovalo, z nekaj reliefi na prikupnih lesenih knjižnih policah, ki so hranile zbirko nadrealističnih tekstov. Tu je Foucault delal, na delovni mizi pa je bila prislonjena risba Andréja Massona, ki mu jo je bil zapustil oče. Daniel Defert opisuje Foucaultovo novo stanovanje kot stanovanje znanstvenika ali stanovanje protestantskega pastora iz Švedske.³

Septembra 1960 naj bi Daniel Defert, ki mu je spodletelo na ustnem delu *concourse* na rue d'Ulm (ENS - École Normale Supérieure), začel študij na École Normale de Saint-Cloud. Defert, ki se je rodil v Vézelayu v Burgundiji, je bil tedaj v dvajsetih letih in je bil - ob materini prizanesljivosti - razigrano in odkrito gej od pubertete dalje. V Lyonu ga je poučeval Robert Maudi, ki je Foucaulta poznal z ENS. Razočaran zaradi nepričakovanega učenčevega (Defertovega) padca na ustnem sprejemnem izpitu se je ponudil, da Deferta spozna z »najboljšimi filozofi svoje generacije«, dodal je tudi, da bo prihodnje leto sedel v komisiji ENS in svetoval Defertu, naj ponovno poskusi na *concoursu*. Defert se ni ravnal po Maudijevem nasvetu glede *concourse*, ker je bil medtem že sprejet na Saint-Cloud, je pa zato srečal Michela Foucaulta.

Mladi Burgundec je bil hitro sprejet v Foucaultov krog in se je zlahka zljil z Barthesom in drugimi prijatelji. Iz tega je sledilo tesno prijateljstvo, ki je sčasoma preraslo v seksualno zvezo. Ni šlo za ekskluzivno razmerje; Defert je lakomno odkrival užitke Pariza in občutek je imel, da jih z enako lakomnostjo ponovno odkriva tudi Foucault. Foucault je deloval kot prijatelj in mentor, ki je Defertu

² Janine Mossuz-Lavau, *Les Lois de l'amour. Les politiques de la sexualité en France 1950-1990*, Payot, 1991, str. 239-240.

³ Intervju z Danielom Defertom.

dajal spodbudo pri študiju filozofije in se posvetoval z njim, ko se je postopno prebijal skozi obrede izobraževanja, DEA in *agrégation*.

Na enem od področij pa Defert ni potreboval nasveta. V nasprotju z večino Foucaultovih prijateljev, je bil politični aktivist in je bil zelo močno vpleten v kampanjo proti nadaljevanju alžirske vojne. Za Veliko noč je močna in vplivna Union Générale des Étudiants Français uspela navezati stike z Union Générale des Étudiants Musulmans Algériens, ki je bila študentska veja FLN, in se uspela z vso težo postaviti na stran boja za neodvisnost. Za veliko mladih ljudi je to bil začetek postopnega razočaranja nad PCF (Parti Communiste français), katere podpora alžirski neodvisnosti je obče veljala za manj kot ravnodušno. Defert je bil aktiven v protivojnem gibanju in tu je začel pridobivati svoje politične spretnosti, pa tudi nagnjenje k političnim aktivnostim, ki so se izkazale za tako uporabne desetletje kasneje. Pridobil si je tudi nekaj znanstev v Arabskem getu v predmestju Nanterre in pri tem na svoje veliko veselje naletel na *rue du Dr. Finlay*. Foucault ni imel nobenih izkušenj v političnem bojevanju; Defert je bil nova *species*.⁴

Kljub prisotnosti Deferta se Foucault ni zapletel v politično življenje in je nadaljeval s klasično literarno in intelektualno eksistenco. Druženje z Barthesom se je nadaljevalo in oba sta večerjala skupaj s skupino prijateljev (večinoma gejev, a ne zgolj) dva do trikrat na teden. Barthesove priložnosti in intelektualna opaženost so se izboljševale. Na École Pratique des Hautes Études, ki naj bi bila institucionalna trdnjava strukturalizma, so ga 1960 imenovali za *chef de travaux* (vodja del) in pokazal je nepričakovan talent in užitek pri opravljanju administrativnega dela. Njegove *Mythologies* so izšle leta 1957, zdaj pa je delal na esejih, ki naj bi sestavljali *Système de la mode* (1967).

Foucault se je ukvarjal predvsem s publikacijo svojega prvega velikega dela, ki naj bi mu prineslo doktorat in pravico do določene pozicije v sistemu francoske univerze. Iz Hamburga se je vrnil s svojim prevodom Kanta in z zajetnim rokopisom na 943 straneh (z dodatnimi 40 stranmi opomb in bibliografije), produktom petih let raziskovanja in pisanja. Kar je začelo svoje življenje kot predvidena zgodovina psihiatrije za *Table Ronde* in se je nato preobrazilo v projektno švedsko doktorsko tezo, je končno postalo Foucaultovo prvo veliko delo: *Norost in nerazum: zgodovina norosti v klasični dobi (Folie et déraison: Histoire de la folie à l'âge classique)*.

V originalnem predgovoru, datiranem »Hamburg, 5. februarja 1960«, je Foucault napisal, da se je knjiga začela »v švedski noči« in končala v »veliki, kljubovalni svetlobi poljske svobode«. Večkrat je trdil, da je večino dela opravil v Uppsali, vendar njegove opombe pripovedujejo nekoliko drugačno zgodbo. Tekst je bil zares napisan v eksilu, toda večina raziskovanj je bila vendarle opravljenih v Parizu, deloma v rokopisnih in knjižnih oddelkih Bibliothèque Nationale, deloma v Archives Nationales in deloma v Bibliothèque de l'Arsenal na rue de Sully. Foucault se je v določenih zadevah skliceval tudi na knjižnične usluge Sainte-Anne, kar potrjuje tudi sam v zasebno tiskani brošuri, ki so jo natisnili v podporo njegovi kandidaturi na Collège de France:

⁴ Intervju z Danielom Defertom.

»V *Zgodovini norosti v klasični dobi (Histoire de la folie à l'âge classique)* sem želel opredeliti, kar so lahko vedeli o mentalni bolezni v določeni epohi... Predmet je zame dobil obliko: znanje, investirano v kompleksne sisteme institucij. In metoda je postala imperativ: bolj kakor skrbno prebiranje... zgolj knjižnice znanstvenih knjig, je bilo nujno konzultirati arhivski material, ki vsebuje odredbe, pravila, bolnišnične ter zaporniške registre in akte jurisprudence. Bilo je v Arsenalu ali v Nacionalnih Arhivih, kjer sem se lotil analize znanja, katerega vidno telo ni ne znanstven ne teoretičen diskurz, ne literatura, temveč dnevna in urejana praksa.«⁵

Dolgotrajna ljubezenska zveza z arhivi se je začela in njen začetek je bil začasno prebivanje v »nekoliko zaprašenih arhivih bolečine«.⁶

Morda nam prav predgovor k prvi izdaji *Zgodovine norosti*, ki je bil žalostno skrajšan v skrčeni verziji leta 1964 in zamenjan z novim predgovorom v novejših izdajah, podaja najčistejši vpogled v to, kar je Foucault bil v svoji »prvi knjigi.«⁷ Odpre se nepričakovano s citatom iz Pascala: »Ljudje so tako nujno nori, da bi bili nori od druge vrste norosti, če bi ne bili nori.«⁸ Foucaultova zgodovina je zgodovina te nadaljnje »druge vrste norosti«, »s katero ljudje z dejanjem najvišje upravičenosti omejujejo svoje sosede in komunicirajo in priznavajo drug drugega v

⁵ »Titres et travaux de Michel Foucault« (»Naslovi in dela Michela Foucaulta«), Paris nd (1969).

⁶ »Préface« (Predgovor – v slov. prevodu 1998, glej.spodaj op. 8, se »Préface« prevaja kot »Uvod«, kar je sicer slovenska beseda za »Introduction«; gornjega navedka v slovenskem prevodu ni) k *Histoire de la folie*, izdaja iz leta 1961, str. ix.

⁷ Reference, razen tistih v zvezi s predgovorom, so iz Gallimardove »Tel« izdaje iz leta 1976. Glede na njegovo nepopolno naravo se zdi jalovo uporabljati angleški prevod.

⁸ Blaise Pascal, *Pensées*, angl. prevod: A. J. Krailsheimer, izšel je pri Harmondsworth, Penguin, 1966, fragment 414 (Brunschwig edition; 412 in Lafuma). Op. prev.: naj se tu navežem na opombo 7 in skupaj z avtorjem pričujočega besedila o Foucaultu zapišem, da je *slovenski prevod prav tako jalovo uporabljati*; oskubljeni *digest*, ki je izšel pri založbi * *cj.* v prevodu Zdenke Erbežnik, *Zgodovina norosti v času klasicizma*, Ljubljana, 1998, le težko prepoznamo kot relevantno znanstveno delo. Prevod ni problematičen le zaradi okleščeni besedila, t.j. zaradi *njegove nepopolne narave*, temveč tudi zaradi *nekaterih semantičnih lapsusov in neznavnanja teoretične konceptualizacije*, česar učinek je niz *napačnih terminoloških rab.* Tako je v prevod vpisana odsotnost tistega, kar je sicer bistvena odlika in velika prednost večine Foucaultovih del: trdnost konceptualizacije in konsistentnost teksta. Pred vsem tem pa zares lahko začnemo prevod problematizirati že kar pri naslovu: *âge classique* ni kar neproblematično »klasicizem«; za klasicizem obstaja v francoščini beseda: *classicisme* (nedvomno bi to besedo lahko M. Foucault sam uporabil, če bi le hotel), ki so jo Francozi začeli uporabljati na začetku 19. stoletja kot oznako za umetnost, ki je v nasprotju z romantizmom... itn. Ob citiranju originala, kjer je pač to mogoče, zato navajam tudi referenco prevoda, da bi si kritični bralec pač lahko sam ustvaril mnenje. V eni od prihodnjih števil pa bomo zagotovo več prostora odmerili *antropologiji prevoda* in drugim aspektom prevajanja. Naj na tem mestu za ilustracijo omenim le povsem neuporaben slovenski prevod gornje Pascalove misli, ki je izšel pri Mohorjevi družbi v Celju leta 1986. Najprej original: »Les hommes sont si nécessairement fous que ce serait être fou par un autre tour de folie de n'être pas fou.« Slovenski prevod Janeza Zupeta: »Ljudje so tako neizbežno neumni (!), da bi bila svojevrstna (!) neumnost, da bi še sam (!) ne bil neumen.« Slovenski prevod v *Zgodovini norosti* (1998, str. 5) je vendarle dosti bližje originalu: »Ljudje so tako neizbežno nori, da bi bila le druge vrste norost, če človek (!) ne bi bil nor.« V gornjem slovenskem prevodu namerno ohranjam čim bolj suhoparen in semantično zvest prevod.

neusmiljenem jeziku ne-norosti«, (je) poskus »ponovnega odkritja trenutka te zarote, preden ga je dokončno vzpostavila vladavina resnice, preden ga je oživil lirizem protesta«. Koncepti psihopatologije ne bodo v nobeno pomoč pri iskanju »ničelne stopnje zgodovine norosti«⁷; fraza, v kateri lahko vidimo poskus igrive aluzije na naslov Barthesove knjige *Degré zéro de l'écriture*, v kateri se termin »ničelna stopnja pisanja« nanaša na enoličen naravni stil Camusovega *Tujca (L'Étranger)*. Niso kategorije nosografije⁸ tiste, ki so nato vodile Michela Foucaulta. Nasprotno, potrebno je bilo zagrabiti nekaj veliko bolj temeljnega: »Konstitutivno je dejanje, ki oddeli norost in ne znanost, ki se vzpostavi potem, ko je ločitev že izpeljana in se je mir že vrnil. Prvotna je cenzura, ki vzpostavlja razdaljo med razumom in ne-razumom.«⁹

Predgovor se nadaljuje:

»Moderni človek v jasnem svetu mentalne bolezni nič več ne komunicira z norcem: na eni strani imamo človeka razuma, ki k norosti pošilja zdravnika in tako dovoljuje le odnos prek abstraktne univerzalnosti bolezni; na drugi strani pa je človek norosti, ki z drugim komunicira le prek posredovanja prav tako abstraktnega razuma, ki je red, fizična in moralna prisila, anonimni pritisk skupine, zahteva za konformnost. Skupne govornice ni, ali raje, ni je več; ko se je na koncu 18. stoletja norost vzpostavila kot mentalna bolezen, je to pomenilo, da se je dialog pretrgal, da je ločitev že bila dosežena in s tem so bile potisnjene v pozabo vse tiste nepopolne, nekoliko jecljajoče besede brez trdne sintakse, s pomočjo katerih se je pred tem odvijala menjava med norostjo in razumom. Govornica psihiatrije, ki je monolog razuma o norosti, se je lahko vzpostavila samo na podlagi takega molka.«¹⁰

Foucaultova ambicija ni napisati zgodovino govornice, ampak arheologijo tega molka. Njegova zgodovina bo ena tistih z mejami »obskurnih gest, ki so bile nujno pozabljene takoj, ko so bile storjene, s katerimi kultura zavrne nekaj, kar bo zanjo postalo Zunanost.«¹¹ Je pa tudi poskus zajeti še nekaj drugega:

»Polnost zgodovine je mogoča le v prostoru, ki je hkrati prazen in poseljen z vsemi temi besedami brez govornice, zaradi katerih vsakdo, ki nastavi uho, sliši zamolkel hrup izpod zgodovine, vztrajno mrmranje neke govornice, ki naj bi govorila povsem sama, brez govorečega subjekta in brez sogovornika,

⁷ Op. prev.: ... *lirisme de la protestation* - v slovenskem prevodu (1998) prevedeno z »zanosom upora«.

⁸ Op. prev.: ... *degré zéro de l'histoire de la folie* - v slovenskem prevodu (1998) prevedeno z »ničelno točko (!) zgodovine norosti«, kar seveda pri priči odpravi pomembno aluzijo na delo R. Barthesa, ki je v ozadju te navedbe.

⁹ Nosografija - opis in metodična klasifikacija bolezni (po: *Le Petit Robert* 1992, str. 1281).

¹⁰ »Préface«, str. i-ii (cf. slov. prev. 1998: »Uvod«, str. 5-6).

¹¹ *Ibid.*, str. ii (cf. sl. prev. 1998: *ibid.*, str. 6-7).

¹² *Ibid.*, str. iii (cf. sl. prev. 1998: ta in še nekaj naslednjih odstavkov umanjka).

stlačena vase, z zanko na grlu, ki se sesuje, preden doseže kakršnokoli formulacijo, in se brez hrupa vrne nazaj v molk, ki se ga nikoli ni znebila.«¹²

Pod heideggerovskim poudarkom nemara lahko prisluhnemo še enemu zamolklemu hrupu in se spomnimo dečkovih sanj - o »tekstu, ki ga nisem mogel prebrati ali pa sem lahko dešifriral le nekaj drobcev, četudi vem, da si ga izmišljujem; potem se tekst popolnoma zamegli in ga ne morem več ne prebrati in si ga tudi ne izmišljovati.«¹³ Kot v svojih otroških sanjah skuša Foucault prisluhniti nečemu, kar je skorajda neslišno, da bi ujel nekaj, kar ostaja frustrirajoče in izmikajoče se: izkušnjo norosti same.

Zgodovina norosti ni lahek tekst za branje in se upira poskusom, ki bi hoteli na hitro povzeti njegovo vsebino. Foucault se sklicuje na osupljivo raznolikost virov, ki se vrstijo od dobro znanih avtorjev, kakršna sta Erazem in Molière, vse do arhivskih dokumentov in pozabljenih figur iz zgodovine medicine in psihiatrije. Njegova erudicija izhaja iz večletnih razmišljanj, če citiramo Poeja, »iz mnogih privlačnosti in nenavadnega obsega pozabljenih znanj«, in njegove učenosti ni vedno lahko prenašati. Kronologija njegove zgodovine ni vselej spoštovana, saj uporablja kontraste, da bi ilustriral štrleče poteze klasičnodobne izkušnje nerazuma. Vinjete, zbrane v arhivih, prekinjajo diskurzivne polete filozofije; empirični argumenti se mešajo s teoretičnimi trditvami. Občutek za parakods izhaja iz prisilno zgoščenih formulacij. Tako je grožnja, ki preti klasičnemu redu zaradi grozečega triumfa norosti ali blaznosti, prikazana kot tista, ki »razkriva nepopravljivo krhkost odnosov pripadnosti, neodločljiv kolaps razuma v stanje, v katerem išče svoj začetek: »razum se odtuji v prav tistem trenutku, v katerem se polasti nerazuma.«¹⁴ Bralcu je le redko dovoljeno pozabiti, da ima pred seboj knjigo, ki jo je napisal *normalien*. Predstava erudicije je ena od najboljših obramb. Foucaultova eksploatacija arhivskega materiala in pozabljenih znanj pomaga pri tem, da ga postavimo onkraj kritike. Le malo njegovih potencialnih bralcev se je zmožnih spopasti z njegovimi referencami, denimo s Paracelzom. Še manj jih je, ki so se zmožni hkrati soočiti z referencami Paracelza in s Foucaultovim branjem de Sada in Artauda.

A vseeno tekst obenem tudi najbolj vsakdanjemu bralcu nudi velik užitek. Gledano v celoti so njegovi argumenti in strukture zapeljivo prepričljivi in prevzamejo bralca, kakor bi hoteli premagati in prepričati člane komisije, ki je izpraševala Foucaulta na zagovoru doktorata. Ko tavamo skozi botanični vrt »vrst«, kot so demenca, manija, histerija in melanholija, ali srečujemo nenavadne reference na »blazneža, ki je postal imbecil« in na »človeka, ki je bil nekdanj nor, zdaj pa je slabotnega uma in imbecilen«¹⁵, doživljamo osupljivo ugodje, sorodno tistemu, ki ga izvablja Borges s Kitajsko enciklopedijo. In pod osuplostjo

¹² *Ibid.*, str. vi (cf. sl. prev. 1998: ostavek manjka).

¹³ »Deuxième Entretien: sur la façon de l'écrire histoire«, str. 201-202.

¹⁴ *Histoire de la folie*, str. 366 (cf. sl. prev. 1998: stavek manjka).

¹⁵ *Ibid.*, str. 145 (cf. sl. prev. 1998: tekst manjka).

občutimo, da je vselej, ko je vsakršno intelektualno prepričanje glede validnosti presoj o blaznosti spodkopano, na delu naraščajoči relativizem.

Zgodovina norosti je v bistvu triptih ali tragična drama v treh dejanjih in podobna periodizacija je na delu tudi v *Besedah in stvarih* (*Les Mots et les Choses*). Prvi del oz. dejanje opisuje izkušnjo norosti v poznem srednjem veku in renesansi; drugi del, v klasični dobi, ki se po Foucaultu razteza od 1657, ko je bil ustanovljen Splošni špital (*Hopital Général*) in so reveži Pariza postali žrtve »velikega zapiranja«, do 1794, ko je Philippe Pinel osvobodil zapornike Bicêtra; dejanje, ki vpeljuje dobo zavetišč. Finalno dejanje zadeva moderno izkušnjo norosti. *Zgodovina* pa ima še eno podtemo: »V rekonstruiranju te izkušnje norosti se je zgodovina pogojev za možnost psihologije pisala kakor sama od sebe«. ¹⁶ Predgovor se konča z drugim od dveh nepotrjenih citatov iz *Partage formel* (1948) Renéja Chara: »Patetični kompanjoni, ki komajda mrmrate./ pojdite s svojo ugaslo lučjo in vrnite dragulje./ Nov misterij vam poje v kosteh./Razgrnite svojo legitimno čudnost«. ¹⁷

Na eni strani je *Zgodovina norosti* pozitivna zgodovina tranzicije od »norosti« (*folie*) do *mentalne bolezni*. *Folie* je termin, ki ga težko prevedemo, saj obsega tako »norost« kot »blaznost«; v francoščini Erazem hvali »norost« (*folie*, angl. *folly*) in oba, Lady Macbeth in Kralj Lear, postaneta njeni žrtvi. Na drugi strani pa gre za poskus naklonjenega poslušanja »velikih lirskih protestov, ki jih najdemo v poeziji od Nervalja in Artauda... poskus obnove izkušnje norosti ... globine in moči razkritja, ki sta bili z 'zapiranjem' reducirani na nič.« ¹⁸ V letih, ki so sledila izidu *Zgodovine norosti*, je Foucault veliko truda usmeril v sledenje in dešifriranje te izkušnje in njenega literarnega izraza, vsekakor pa je tudi zaznal nekatere osnovne odnose med pisanjem in norostjo.

Tekst sam se odpre v dramatičnem loku in razkriva način, ki je postal Foucaultov stil in ga zaznamuje uporaba zaustavljenih začetnih podob ali izjav: »Na koncu srednjega veka je gobavost izginila iz zahodnega sveta« ¹⁹ V zgoščenem in hitrem pregledu, polnem opomb na izjemno in včasih celo motečo raznolikost virov, Foucault opisuje izginotje gobavosti iz Evrope in prenos vseh strahov na nov objekt. Ker so hiše gobavcev prazne, se nov objekt pojavi v imaginarni krajini renesanse: Ladja Norcev, *Narrenschiff*, ki počasi pluje po rekah Porenja in po

¹⁶ *Ibid.*, str. ix (cf. sl. prev. 1998: ni tega dela teksta).

* V originalu: *Compagnons pathétiques qui murmurent à peine,
allez la lampe éteinte et rendez les bijoux.
Un mystère nouveau chante dans vos os.
Développez votre étrangeté légitime.*

(Op. prev.: cit. po René Char dans *l'atelier du poète*, Quarto, Gallimard 1996, str. 406.)

¹⁷ René Char, »Partage formel« v *Fureur et mystère*, Paris, Gallimard, Poésies, 1967, str. 71. V zgodnejši (priznani) verziji je bil na tem mestu citat iz Charove pesmi *Suzerain* (*ibid.*, str. 193): *Je retirerai aux choses l'illusion qu'elles produisent pour se préserver de nous et leur laissai la part qu'elles nous concèdent.* (op. prev.: »Vzel bom stvarim iluzijo, ki jo ustavarjajo, da bi se obvarovale pred nami, in jim pustil tisti del, ki nam ga dodeljujejo.«)

¹⁸ »Norost obstaja zgolj v družbi«.

¹⁹ *Histoire de la folie*, str. 13 (cf. sl. prev. 1998, str. 9).

kanalih Flandrije s svojim simbolnim tovorom norcev. Medtem ko je srednji vek preganjal smrtni strah pred kugo in vojno, se renesansa ukvarja z izganjanjem novega strahu: strahu pred norostjo, ki je ne vidi več kot zunanjo grožnjo, temveč kot možnost, inherentno človeški izkušnji. Norost preganja človeško delo, preobrača misel v posmeh in reducira vsa človeška prizadevanja na ničevost. Celotna struktura strahu ostaja enaka, ljudje se še vedno bojijo »ničevosti eksistence, toda ničevost ni več prepoznana kot nekaj zunanjega in končnega, hkrati grožnja in sklep; doživlja se jo od znotraj, kot kontinuirano in konstantno obliko eksistence.«²⁰ Norost pri Erazmu premaga modrost, s tem da zanika obstoj vsakršne ločnice med razumom in nerazumom in se posmehuje razumu na mnogih slikah. Norost je lahko celo višja oblika modrosti: Lear razume več v svoji norosti, kakor v svoji kraljevski zdravi pameti; norec pa je vselej pametnejši od Leara. Norost še ni čisto izključena iz sveta; govori - in pogosto govori resnico - iz Shakespeara in iz Cervantesa. Zamolkli zven njenega glasu bo šele utišan. Individualni norec, na katerega naletimo v vsakdanu srednjega veka, je izoliran od sveta, toda njegov status šele postane medicinsko definiran; on sam postane objekt posebne skrbi in celo gostoljubnosti.

Norost je utišana in izgnana z »velikim zapiranjem« v sedemnajstem stoletju. Šlo je za zapiranje, ki je tedaj priskrbelo najvidnejšo strukturo izkušnje norosti. Dekret iz leta 1656 je dovolil ustanovitev pariškega Hôpital Général, ki je imela misijo oskrbovati ubožne, reveže, bolne, ozdravljive in neozdravljive, nore in zdrave, potepuhe, klošarje in »libertine« v umobolnici, znani vsakemu bralcu Prévostove *Manon Lescaut*. Veliko zapiranje se primarno ni ukvarjalo z norimi kot takimi. Hôpital Général, *workhouses*, *bridewells* in popravni domovi v Angliji so bili vsi del »policijskega sistema« in Foucault uporablja besedo »police« v smislu, ki naj bi zaznamoval njen originalni pomen oz. čut za tiste izmere, ki naredijo delo za potrebno in možno za vse tiste, ki ne morejo živeti brez dela.²¹ Postavljene v istem času kot velike manufakture s kasarniško disciplino,²² so bile delni odgovor na ekonomsko krizo sedemnajstega stoletja, poskus reglementacije dela. Bile pa so tudi produkt epistemološkega premika, ki ga je izvedel Descartes z delom *Méditations métaphysiques* (Metafizične meditacije), objavljenim v latinščini leta 1641 in v francoščini leta 1647: »Človek je sicer lahko vselej nor, misel kot izvrševanje suverenosti subjekta, ki si je vzel za dolžnost, da bo zaznavala resnično, pa ne more biti brezumna. Zarisana je ločnica, ki bo kmalu onemogočila izkušnjo nerazumnega Razuma, razumnega Nerazuma, tako običajno v renesansi.«²³ Kombinacija episte-

²⁰ *Ibid.*, str. 27 (cf. sl. prev. 1998, str. 21).

²¹ *Ibid.*, str. 75. Foucault na tem mestu citira Voltaira. Definicija ni tako samoumevna, kakor avtor sugerira; izvorni pomen besede »police« je organizacija ali vlada *polis*.

²² Foucault ne posveča veliko pozornosti razvoju tovarne; njegova analiza je v širšem smislu dopolnjena z zgodnjimi poglavji dela Bernarda Doraya, *From Taylorism to Fordism. A Rational Madness*, angl. prev. David Macey, London: Free Association Books, 1988.

* V francoščini: *Si l'homme peut toujours être fou, la pensée, comme exercice de la souveraineté, d'un sujet qui se met en devoir de pecevoir le vrai, ne peut pas être insensée. Une ligne de partage est tracée qui va bientôt rendre impossible l'expérience si familière à la Renaissance d'une Raison déraisonnable, d'une raisonnée Dérison.*

mologije in policije zagotavlja, da je »norost zaznavana skozi etično obsodbo brezdelja«. ²⁴

Znotraj institucij, kakršna je Hôpital Général, ki so nudile dom različnim populacijam pokvarjencev, sifilitikom, sodomitom, alkemistom, blasfemikom in drugim, ki so reprezentirali nerazum in so se pregrešili zoper kanon klasične racionalnosti, je zahodni razum srečal ali celo ustvaril tiste, za katere je menil, da so nori. Od klasične dobe dalje bodo ne-razumnike razlikovali z njihovim »obstretom krivde« (orig. fr.: *halo de culpabilité*, angl.: *halo of guilt*). ²⁵ Sprva zapiranje ni bilo kruti poskus hospitaliziranja norosti, ampak prej izenačitev norih z vsemi tistimi, ki so prišli v območje odloga razuma, kjer je bilo zamejeno vse, kar naj bi veljalo za nerazum. ²⁶ Odločitev o zaprtju določenega individua je lahko bila sprejeta na medicinski podlagi; praktična definicija nerazuma pa je bila konstruirana preko zakonskega, družbenega in teološkega diskurza. Norost ali blaznost ni naraven fenomen, ki ga definiramo enkrat za vselej. Je gibljiva konstelacija, ki se lahko premešča. Vsekakor je vedno objekt zavesti, ki jo naznanja v imenu domnevne racionalnosti.

Foucault identificira štiri modalnosti te zavesti: kritično, praktično, izjavljalno in analitično (fr. orig.: *conscience critique, pratique, énonciative* in *analytique*; v angl. *critical, practical, enunciative* in *analytic consciousness*). ²⁷ Kritično zavedanje ali zavest norosti je pravzaprav razkrinkanje, ki se zanaša na svojo lastno racionalnost, ki je prepričano o svoji ne-norosti, medtem ko je praktična zavest predvsem zaznavanje deviantnosti iz zornega kota norm skupine ali družbe. Slednja predoča sledenje ločnicam in razkrinkanju tistih, ki so jih prečili. Izjavljalna zavest se pri svojem obstoju sklicuje na izjavo: »On je nor«, a pri tem ne kvalificira in tudi ne diskvalificira norosti kot take. Je potemtakem obrnljiva v svoje nasprotje in s tem odpira možnosti za neskončno ironijo teksta kot je *Le Neveu de Rameau* (Rameaujev nečak) Denisa Diderota, ki ga Foucault v nadaljevanju na dolgo analizira in ga jemlje za primer »potrebne nestabilnosti in ironičnega obrata vsakršne oblike presoje, ki razglaša nerazum za sebi zunanega in nebistvenega« ²⁸, saj vpeljuje motiv *de te fabula narratur*. Analitična zavest opazuje stvari, fenomene in načine pojavljanja svojega objekta. Za to modalnost norost ni misteriozna; je preprosto totalnost njenih fenomenov. Preskrbi temelj za objektivno vednost o norosti in je prevladujoča zavest dobe špitalov, prav tako kot je praktična zavest bila dominantna v klasičnem obdobju.

V osemnajstem stoletju je norost prisiljena vstopiti v to, čemur Foucault pravi »vrt vrst«. V analizi, ki že zarisuje bistvene poteze *Les Mots et les Choses* (Besed in stvari), označuje dobo Razsvetljenstva kot dobo taksonomije, kot dobo, v kateri fenomen norosti vstopi v logično in naravno področje medicine, v polje

²³ *Histoire de la folie*, str. 58 (cf. sl. prev. 1998: tega dela teksta ni).

²⁴ *Ibid.*, str. 85 (cf. sl. prev., *ibid.*, str. 59).

²⁵ *Ibid.*, str. 106 (cf. sl. prev., *ibid.*: omenjeni tekst manjka).

²⁶ *Ibid.*, str. 129 (cf. sl. prev., *ibid.*: omenjeni tekst manjka).

²⁷ *Ibid.*, str. 181 ss (cf. sl. prev., *ibid.*: omenjeni tekst manjka).

²⁸ *Ibid.*, str. 365 (cf. sl. prev. *ibid.*: omenjeni tekst manjka).

racionalnosti, značilne po tem, da si prizadeva razvrstiti oz. aplicirati principe Linnejeve klasifikacije na mestih, ki so se pred tem upirala kategorizaciji. Nered zdaj postane predmet urejevanja, ki si prizadeva priklicati parametre iz naravne zgodovine in ideale herbarija. Diskurzivna vednost na tej stopnji postane mogoča. Vrt, v katerem so prvenstveno posajene vrste, kakor so frenezija, delirij, manija, melanholija in stupidnost Thomasa Willisa (1621-1673), postopno nadomesti bolj prepoznavni vrt Pinela (1745-1826) in njegovega učenca Esquirola (1772-1840), kjer vrste, kakor, denimo, demenca, manija in melanholija mutirajo v histerijo, hipohondrijo in živčno bolezen.

Pojav pozitivne oz. diskurzivne vednosti o norosti seveda ne zaznamuje linearnega razvoja proti dokončni razjasnitvi kakor tudi nujno ne pomeni znamenja liberalizacije. Pojavi se nasproti ozadju velikega strahu, ki se je sredi osemnajstega stoletja nenadoma razvil, da bi se iz institucij, kot sta Hôpital Général ali Bicêtre, mogla razširiti kakšna misteriozna okužba.²⁹ Bilo je, kakor bi se stari strah pred gobavostjo vrnil v novi obliki. Temelji reform, uvedenih v revolucionarnem obdobju, izvirajo prav iz tega iracionalnega strahu, so odgovor nanj: »... zmanjšati okužbo z uničevanjem nesnage in hlapov ... preprečiti, da bi bolezn (les maux) in zlo (le mal) pokvarili zrak in razširili okužbo v ozračje mest. Špital, zapor in vsi drugi kraji interniranja morajo biti bolje izolirani, obdani s čistejšim zrakom.«³⁰

Rojstvo zavetišča (azila) zaznamuje ustanovitev institucije z aktom navidezne osvoboditve: *York Retreat* je prvič odprla svoja vrata leta 1796, in Pinel je odbil verige, ki so vklepale nore jetnike Bicêtre leta 1794. *York Retreat* je bil kvekerska ustanova, ki jo je ustanovil Samuel Tuke z namenom, da bi oskrbel norce z bolj razsvetljenim režimom. Njena ustanovitev je bila mogoča šele na podlagi sprememb, ki jih je uvedel *Poor Law*. Ustanova je bila dobrodelna in v njej so sprva bili nastanjeni le kvekerji, toda kmalu je začela sprejemati paciente iz vseh sektorjev družbe, ne glede na veroizpoved. Njena lokacija v prijetni ruralni sosesčini zunaj Yorka je priskrbela okolje, ki naj bi - tako so upali - z vadbo, rednimi sprehodi, z delom na vrtovih in mirni domačni atmosferi, prispevalo k vrnitvi razuma gojencem. Medtem, v času svojega obiska v Bicêtre, pa je Pinel odkril, da bestialnost, ki jo je v tej ustanovi videl, ne izvira iz norih, temveč iz nedolžnih pacientov, da leži v nedoumljivi krutosti tistih, ki so nedolžne zaprli v ječo skupaj s kriminalci.

Rojstvo zavetišča (azila) za Foucaulta predstavlja novo formo zapiranja, a tudi zaznamuje novo pomembnost doktorja medicine. Zapiranje je odslej medikalizacija norosti, vendar avtoriteta doktorja ni zgolj zdravstvena: vloga zdravniške profesije je, da priskrbi moralno in zakonsko garancijo za upravičenost zapiranja. *Retreat* si je prizadevala reproducirati strukturo kvekerske skupnosti: zmernosti, velike predanosti samospraševanju, dialogu z lastno zavestjo posameznika in nepre-

²⁹ Foucaultova izbira naslova je zanimiva; *Le Grande Peur de 1789* je naslov študije Georges-a Lefebvra o paniki, ki je zajela Francoze leta 1789. Pred nedavnim so se za to študijo ponovno začeli zanimati, predvsem zaradi Sartrovega sklicevanja nanjo v *Critique de la raison dialectique*.

³⁰ *Histoire de la folie*, str. 378-379 (cf. sl. prev., 1998, str. 170; tu se *maison de force* prevaja z »poboljševalnico«).

stanega zavedanja glede prisotnosti Zakona in Greha. V tem vzdušju naj norost, ki je ozdravljiva, ne bi več vzbujala strahu. Nasprotno, strah in krivda naj bi bila vcepljena v norce, saj so ti vendar tako zaupljivi do dobrohotne pedagogike, resnice, morale in ponotrnanja omejenosti, in ker navsezadnje živijo pod nenehnim opazovanjem osebja, ki predstavlja, precej dobesedno, njihovo edino bratsko oskrbnitvo.³¹

Pinelova osvoboditev gojencev Bicêtra se je, vsaj deloma, začela kot politični manevar. Govorilo se je, da stari zapor vzdržuje kriminalce, norce, politične zapornike, ki jih je v ječo pahnil *Ancien Régime*, in - kar najbolj pogubne od vsega - sovražnike revolucionarne maškarade kot lunatike. Preden bi jih obravnavali bolj humano, pa so morali norce kot take identificirati. Norci so bili, zaradi logike zapiranja, tiho: zdaj pa so morali svojo norost, ki jih je označila za nore, izgovoriti. Prepričati posameznika, da je pravzaprav nor, je postalo bistven predpogoj za zdravljenje. Pinel je vzpostavil režim, pri katerem je bila izpoved bistvenega pomena: norec se je moral prepoznati v obsodbi norosti, ki so jo izvršili nad njim, in to je sprožilo organiziranje obdajajočih struktur nadzorovanja, sodbe in obsodbe. Sklep je hladno pesimističen:

»Norec, ki ga je 'osvobodil' Pinel, in po njem norec iz modernega zapiranja, ti dve osebi imata sicer privilegij na sojenju, da ju ne mešajo ali enačijo z obsojenci, vendar pa sta obsojeni na to, da sta v slehernem trenutku pod udarom obtožnice, katere besedilo ni nikoli dano, saj ga formulira vse njuno življenje v azilu. Azil iz pozitivističnega obdobja... ni prosto območje opazovanja, diagnosticiranja in terapije; je pravosodni prostor, kjer ste obtoženi, sojeni in obsojeni in ki se ga rešite le z verzijo tega procesa v psihološki globini, se pravi, s spokoritvijo. Norost bo azilu kaznovana, čeprav je zunaj oproščena krivde. Še dolgo časa, vsaj do danes, ostaja zaprta v moralen svet.«³²

Foucault v *Zgodovini norosti* vseskozi namiguje na obstoj zamolklega hrupa, ki se upira poskusom utišanja zapiranja. To je glas, ki ga slišimo v delih pesnikov kot so Gérard de Nerval in Antonin Artaud, v Goyinih *Disparates* in *Caprichos* in v zadnjih slikah van Gogha, v norosti Nietzscheja, ko se proglašča hkrati za Kristusa in Dioniza, v pisanjih de Sada, ki orisujejo teorijo *libertinage* ali »rabe razuma, odtujenega v nerazumu srca«³³. Skoraj neslišne besede šepetanja nerazuma skozi te tekste in slike, so bile stopnjevane v krike norosti, v končno dezintegracijo govora, ki je presenetila Artauda na odru teatra Vieux Colombier leta 1947. Četudi je tu Foucaultova misel zagotovo pod vplivom percepcije Jacquesa Martina kot *filozofa brez dela (philosophe sans œuvre)*, je verjetno Artaud tisti, ki ga je oskrbel z definicijo norosti: norost je odsotnost dela, dela v literarnem smislu. Tako se »Artaudova norost ne tihotapi v medprostore dela; je prav *odsotnost dela (l'absence d'œuvre)*, je premešana prisotnost te odsotnosti, njena doživeta in

³¹ *Ibid.*, str. 502-503 (cf. sl. prev. *ibid.*, str. 205-206).

³² *Ibid.*, str. 522-523 (cf. sl. prev. *ibid.*, str. 229).

³³ *Ibid.*, str. 115 (cf. sl. prev. *ibid.*: omenjenega teksta v prevodu ni).

izmerjena osrednja praznina v vseh svojih dimenzijah, ki se sploh ne končajo.«³⁴ Foucault ne da nobenega namiga, na kateri Artaudov tekst se tu sklicuje, a nemara je imel v mislih odlomek iz *Le Pèse-nerfs*, fragmentiranega in skorajda halucinatornega dela, prvič objavljenega leta 1925: »Povedal sem ti: nobenih del (*œuvre*), nobenega jezika, nobenega govora, nobenega duha, nič. Nič, razen čistega Živčnega Ravnovesja. Vrsta nedoumljive in popolnoma pokončne drže na sredi vsega v umu.«³⁵

Publikacija članka z naslovom »*La folie, l'absence d' œuvre*« (»Norost, odsotnost dela«) v letu 1964, ne prispeva prav dosti k razjasnitvi stvari. V članku Foucault razmišlja o tem, da nekega dne ne bomo več vedeli, kaj je norost nekdanja bila, in sanja o utopiji, v kateri »bo Artaud pripadal temeljem našega jezika in ne njegovemu prelomu; v kateri bodo nevroze spadale h konstitutivnim oblikam naše družbe (in ne k odklonom).«³⁶ Dokazujoč, da se norost in mentalna bolezen – »dve različni konfiguraciji, ki sta se zlili in stopili od sedemnajstega stoletja dalje« - zdaj začinjata ločevati,³⁷ Foucault ponovno govori v zelo enigmatičnih terminih o odnosu med norostjo in literaturo. *Norost (folie) in delo (œuvre)* obstajata v odnosu »dvojne nekompatibilnosti«: »Norost niti ne manifestira niti ne napove rojstva dela... Označi prazno formo, iz katere nikdar ne preneha biti odsotna, kjer je nikdar ne bomo našli, ker je tam nikdar ni mogoče najti. Tu, v tem ograjenem ozemlju, pod pomembno masko (*cahce*), je razkrita dvojna nekompatibilnost dela in norosti.«³⁸

Jasnejša predstavitev tega, kar je bilo mišljeno pod *odsotnostjo dela* izhaja iz diskusije o Nervalu, izdane leta 1964:

»Za nas Nerval ni delo, ni niti poskus prevoda v izginjajoče delo, izkušnja, ki se zdi obskurna, tuja in zadržana. Za moderne oči Nerval pomeni določen odnos z jezikom, kontinuiran in robot. Vse od začetka ga je vlekla naprej prazna obligacija: pisati. Nervalovi teksti nam ne zapuščajo fragmentov dela, ampak ponavljajočo se ugotovitev, da moramo pisati, da se rodimo in umremo le skozi pisanje.«³⁹

Odnos med Foucaultovo *odsotnostjo dela* in Artaudom še zdaleč ni jasen, a obstaja razpoznavna vzporednica v panteonu pisateljev, ki sta jih oba slavila. Artaud je sebe vsekakor videl kot pripadnika iste linije kot Nerval, Nietzsche in Hölderlin. Leta 1946 si je Artaud ogledal veliko van Goghovo razstavo, ki je bila v Orangerie in to ga je spodbudilo, da je napisal »Van Gogh le suicidé de la société«; delo, v katerem upodablja Van Goghove slike in svojo izkušnjo devetletnega

³⁴ *Ibid.*, str. 555 (cf. sl. prev. *ibid.*: omenjenega teksta v prevodu ni).

³⁵ Antonin Artaud, »*La Pèse-nerfs*«, v: *L'Ombilic des limbes, suivi de Le Pèse-nerfs et autres textes*, Paris, Gallimard, Collection »Poésies«, 1968, str. 107.

³⁶ »*La Folie, l'absence d'œuvre*« (op. prev: »Norost, odsotnost dela«), *La table ronde* 196, Maj 1964, str. 11. Eseg je bil ponatisnjen kot dodatek k Gallimardovi izdaji *Histoire de la folie* leta 1972; ne pojavi pa se v izdaji »Tel«.

³⁷ *Ibid.*, str. 15.

³⁸ *Ibid.*, str. 19.

³⁹ »*L'obligation d'écrire*«, v: *Arts* 980, 11-17, november 1964, str. 3.

zapiranja v različnih azilih, da bi prišel do svoje lastne definicije »avtentično norega človeka«: »Človeka, ki bi raje znorel, v smislu, v katerem je ta beseda družbeno razumljena, kakor da bi izgubil višjo idejo človeške časti... človeka, ki mu družba ni bila pripravljena prisluhni in ki mu je skušala preprečiti izgovoriti neznosne resnice.«⁴⁰

Na tej stopnji Foucault ne raziskuje tradicij pisanja in slikarstva, na kateri meri v zgodovini norosti. Omenja le malo opomb in imena, kot so Nerval, Nietzsche in Artaud funkcionirajo kot emblemi ali tutorska božanstva, ki so preprosto evocirana v kontrapunktu pri sagi medikalizacije norosti. Kasneje seveda to detajlno razišče v seriji esejev in člankov, ki so bili publicirani v letih med izidoma *Zgodovine norosti* in *Besed in stvari*.

Da bi mogel oddati *Zgodovino norosti* in svoj prevod Kanta za doktorat, je Foucault moral najti akademskega mentorja, ki bi mu bil pripravljen napisati poročilo in sedeti v doktorski žiriji. Ni šlo za vprašanje supervizije v vsakdanjem pomenu besede, oba teksta sta namreč bila napisana v letih izolacije na Švedskem, v Poljski in v Nemčiji. V tistem času je teza, da je lahko bila sprejeta kot doktorat, morala izziti v knjižni obliki, in tako je Foucault prosil za *imprimatur* Sorbonne. Najprej se je približal Hyppolitu, ki je leta 1954 postal direktor ENS; kot germanist je bil Hyppolit pripravljen sodelovati kot *directeur d'études* za *petite thèse* o Kantu, vendar je glede *Zgodovine norosti*, ki jo je prebral z velikim občudovanjem, rekel, da ne spada v področje njegove kompetence. Predlagal je Foucaultu, naj stopi do Canguilhema, ki je nasledil Gastona Bachelarda na Sorbonni leta 1955.⁴¹

Canguilhemova vloga je v originalnem predgovoru *Zgodovine norosti* nekako zamegljena s Foucaultovimi komentarji. Tu se Foucault zahvaljuje Dumézilu, Hyppolitu in »predvsem M. Georgesu Canguilhemu, ki je prebral delo, ko je bilo še brez oblike; svetoval mi je, kjer vse ni bilo tako preprosto, mi pomagal, da se izognem številnim napakam in pokazal, kakšna je cena za to, da te slišijo.«⁴² Canguilhem energično zanika, da je Foucaultu dal kak nasvet. Spominja se, da mu je bilo delo predstavljeno v celoti in da nikdar ni prišlo do konsultacije. Njegovi nasveti so bili omejeni na nekaj pripomb glede retorike in ni prepričan, da so bili upoštevani. Po njegovem mnenju je bil poklon, ki mu ga je Foucault pripisal, preprosto zadeva akademske olike.⁴³ Alternativna razlaga bi lahko bila ta, da je Foucault prej skušal umestiti svoje delo pod simbolno avtoriteto »učitelja«, ki ga je občudoval, kakor da bi izražal hvaležnost za kak poseben dolg.

Če je Canguilhemova vloga v genezi *Zgodovine norosti* tako nejasna, ni nič bolj jasno, zakaj ga je Hyppolite predlagal za poročevalca (*rapporteur*). Večina Canguilhemovih del je bila na temo zgodovine medicine in *life sciences*, ni pa bil ekspert iz zgodovine številnih tem, ki jih je v delu obravnaval Foucault. Can-

⁴⁰ »Van Gogh ou le suicidé de la société«, v: *Œuvres complètes d'Antonin Artaud*, Paris, Gallimard, 1974, vol. 13, p. 17. Za angleški uvod v Artauda glej Ronald Hayman, *Artaud and After*, Oxford University Press, 1977.

⁴¹ Georges Canguilhem, »Sur L'histoire de la folie en tant qu'évènement«, *Le Debat*, no. 41, Sept.-Nov. 1986, str. 38.

⁴² »Préface«, p. x.

⁴³ Intervju z Georgesom Canguilhemom.

guilhemovo pojasnilo k temu je, da ga je Hyppolite predlagal zaradi moči nedavno napisanega članka o psihologiji. *Qu'est-ce que la psychologie?*- je bilo predavanje, ki ga je G. Canguilhem decembra 1956 imel na Collège Philosophique in je bilo leta 1958 objavljeno v *Revue de Métaphysique et de morale*.⁴⁴ Gre pravzaprav za silovit napad na samo pojmovanje psihologije, izhajajoč iz temeljne nezmožnosti psihologov, da bi koherentno definirali objekt svojih študij; definiranje teoretskega objekta je bilo za Canguilhema ključnega pomena za kriterij znanstvenosti.⁴⁵ Taka, kakor je, je psihologija komaj kaj več od »kompozitnega empirizma«, ki so ga literarno zakodirali za poučevalne namene. Kar je v psihologiji več od tega zlahka postane policijska disciplina. Canguilhem konča z zgodbo. Filozof da psihologu naslednji napotek: »Če zapuščáš Sorbonno po rue Saint-Jacques, greš lahko navzgor ali navzdol. Če greš navzgor, se lahko vzpneš do Panthéona, svetišča maloštevilnih velikih mož; pot navzdol pa neizogibno vodi na policijsko prefekturo.«⁴⁶

Canguilhem je 19. aprila 1960 predal svoje tipkano poročilo o Foucaultovi tezi dekanu Sorbonne, predlagal objavo in predložitev dela v oceno komisiji *Faculté des lettres et des sciences humaines*.⁴⁷ Poročilo je bila hvalnica: »Zares smo priča tezi, ki predstavlja nekaj novega, ne zgolj na področju idej, ampak tudi v tehnikah zapopadanja in predstavljanja dejstev v zgodovini psihiatrije.« Canguilhem je kasneje primerjal Foucaultovo predložitev z *Introduction à la philosophie de l'histoire* Raymonda Arona (1938), eno najbolj nepozabnih tez medvojnega obdobja.⁴⁸ Velik del poročila povzema objektivno vsebino Foucaultovega teksta, toda njegov pomen in ton sta nemudoma prepoznavna kot reprezentativna in zadevata Canguilhemov lastni interes:

»M.Foucault uporablja termin 'klasično obdobje', da bi označil sedemnajsto in osemnajsto stoletje v zgodovini Evrope, natančneje povedano, obdobje, ki se razteza od konca šestnajstega stoletja do prve tretjine devetnajstega stoletja, obdobja konstitucije mentalne medicine in psihiatrične prakse s pretenzijami na digniteto znanosti in na učinkovitost aplikacije teorije... M. Foucault skuša v temelju prikazati, da je norost objekt percepcije znotraj 'socialnega prostora', ki je v zgodovini strukturiran na različne načine, da gre bolj za objekt percepcije, ki jo oblikujejo socialne prakse, kakor pa za primež kolektivne senzibilnosti in, kar je še bolj pomembno, ne gre za analitični zlom objekta s spekulativnim razumevanjem.«

⁴⁴ Zdaj v Georges Canguilhem, *Études d'histoire et de philosophie des sciences*, Paris, Vrin, 1989 (5. izdaja). Glede pomembnosti zgodnejšega ponatisa v *Cahiers pour l'analyse* 2, 1968, bomo še govorili kasneje.

⁴⁵ Glej zlasti »L'objet de l'histoire des sciences«, v: *Études*, p. pp. 9-23.

⁴⁶ Georges Canguilhem, »Qu'est-ce que la psychologie?«, pp. 364-365, p. 381.

⁴⁷ Izvod originalnega tipkopisa je mogoče poiskati v Bibliothèque du Saulchoir. Celoten tekst je shranjen kot »Annexe 2« v delu Didier Eribon, *Michel Foucault*, Flammarion, Collection 'Champs' (druga izpopolnjena izdaja), 1991, pp. 358-361.

⁴⁸ Georges Canguilhem, »Sur L'histoire de la folie en tant qu'événement«, *Le Debat*, no. 41, Sept.-Nov. 1986, p. 38.

Canguilhem bere tezo kot potrditev svojih lastnih pogledov na dvomljivo znanstvenost psihiatrije in psihologije:

»... pomen začetkov pozitivistične psihiatrije - pred Freudovo revolucijo - je tisto, o čemer se M. Foucault v svojem delu sprašuje. Če pa gremo onkraj psihiatrije, je tisto, kar se tu ponovno pretresa, pojav pozitivistične psihologije. Prespraševanje o začetkih »znanstvenega« statusa psihologije ni najmanjše presenečenje, ki ga je to delo povzročilo... Kar zadeva dokumentacijo, je M. Foucault na eni strani ponovno prebral in spet pregledal, na drugi strani pa kot prvi prebral in eksploatiral zajeten del arhivskega materiala. Poklicni zgodovinar lahko le simpatizira s trudom, ki ga je mladi filozofa vložil v to, da pride do materiala iz prve roke. Na drugi strani pa tudi noben filozof ne more kritizirati M. Foucaulta, češ da je odtujil avtonomijo filozofske presoje, s tem ko je obravnaval vire z zgodovinsko informacijo. Pri uporabi obsežne dokumentacije je M. Foucault vseskozi zadržal dialektično moč, ki deloma izhaja iz njegove simpatije za Heglovske vizije zgodovine in njegovega poznavanja Fenomenologije duha.«

Zadnji komentar je globoko ironičen, posebno še, če vemo, da je Foucault verjel, da sta ga Nietzsche in serijska/popularna glasba naposled le osvobodila iz ječe heglovstva; je pa spomin na to, koliko je v šestdesetih letih še pomenil Hegel. Pred kratkim je nek kritik poudaril, da je Canguilhem upravičeno navajal Hegla, saj *Zgodovina norosti* dokazuje, da se je Foucault »iz fenomenologije – fenomenologije zgodnjega Hegla, posredovane skozi Hyppolita – naučil, kako zamrzniti zgodovinske trenutke v konstelaciji, ki jo hkrati sestavljajo abstraktne kategorije in konkretni primeri, ki so predstavljeni brez interpretacije, brez sklicevanja na katerokoli tradicijo učenosti ali razpravo.«⁴⁹

Canguilhemovo poročilo je bilo s strani akademskih avtoritet sprejeto in Foucaultu je bilo dovoljeno, da tezo objavi. Iskanje založnika pa se je izkazalo za presenetljivo težavno. Foucaultova prva izbira je bil Gallimard. Gallimard, ki je zrasel iz *Nouvelle Revue Française* in ki je začel objavljati v okviru svoje lastne založbe *Librarie Gallimard* leta 1919, je bil v Franciji daleč najbolj prestižna založba. Da bi imeli dela natisnjena v preprostih belih platnicah, je bila ambicija vseh mladih avtorjev; Gide, Proust, Sartre, Camus, Malraux in Blanchot: vsi ti so bili Gallimardovi avtorji. Sprejetje ali zavrnitev ni bila stvar posameznika, ampak je o tem odločal legendarni *comité de lecture*, t.i. »bralni odbor«, ki se je sestajal tedensko v posebnih skrivnih razmerah in je v rokah imel velikansko literarno in intelektualno oblast.

Brice Parain je bil leta 1961 eden od najprestižnejših članov tega odbora. Kot šolani filozof je bil Paraine autor esejev o filozofiji jezika in o Platonovem *logosu*.⁵⁰ Bil je tudi legendarni urednik, ki je leta 1930, skupaj z Gatonom Galli-

⁴⁹ Simon During, *Foucault and Literature: Towards A Genealogy of Writing*, London, Routledge, 1992, p. 32.

⁵⁰ Brice Parain, *Recherches sur la nature et les fonctions du langage*, Paris, Gallimard, 1942; *Essai sur le logos platonicien*, Paris, Gallimard, 1942.

mardom Sartru pomagal preoblikovati rokopis z naslovom »Melanholija« v bestseller *La Nausée* (Gnus).⁵¹ V odboru je bil že od leta 1927 in bil je prijatelj Dumézila, ki ga je prvič srečal na ENS takoj po prvi svetovni vojni. V štiridesetih letih je objavil nekaj Dumézilovih del, med drugim serijo *Jupiter, Mars, Kvirin* v akademski zbirki, ki se je imenovala *La montagne Sainte-Geneviève*.⁵² Zbirka ni bila posebno uspešna in morda je zato nasprotoval objavam akademskih del. Kakršnakoli že je končna razlaga, zavrnil je *Norost in nerazum*.

Vseeno je knjiga naletela na nekatere občudovalce znotraj *comité de lecture*. Daniel Defert verjame, da je eden od njih bil Raymond Queneau, ki je bil za tiskanje knjige, še posebno pa je za tisk bil Roger Caillois. Caillois, član odbora od leta 1945 in urednik »La Croix du Sud«, edicije latinsko-ameriške literature (katere prvi naslov je bil francoski prevod Borgesovih *Ficciones/Izmišljij*). Pred vojno je bil član *Collège de Sociologie* in družabnik G. Batailla.⁵³ Delal je za UNESCO, dejstvo, ki se je leta 1966 izkazalo za pomembno za usodo *Les mots et les choses*. Tudi on je poznal Dumézila, nekoč je pri njem študiral. Na Cailloisa je Foucaultova knjiga naredila vtis, bil pa je nekoliko zmeden zaradi njenega stila, kombinacija veličastnosti in preciznosti ga je vzemirjala.⁵⁴ Nikakor ni mogel premagati Parainovih pomislekov. Tekst je dal Mauricu Blanchotu, ki je prebral vsaj del rokopisa. Blanchot in Caillois sta bila člana žirije, ki je podeljevala letno nagrado *Prix des Critiques* in sta ugibala, ali Foucault morebiti ne bi bil ustrezen laureat. Njuno snovanje pa ni privedlo nikamor.⁵⁵

Biti zavrnjen pri Gallimardu spada med častno tradicijo. Prvi del Proustovega *Iskanja izgubljenega časa* je bil zavrnjen in ga je avtor na lastne stroške zasebno objavil; legenda pravi, da ga je odklonil André Gide, ker je bilo »preveč vojvodinj« na njegovih straneh. Pred nedavnim pa je Parain naredil tudi napako, ko je zavrnil *Anthropologie structurale* (*Strukturalno antropologijo*) Clauda Lévi-Straussa. Vednost, da je znal razlikovati pretekle dogodke Foucaultu, ki je bil bridko razočaran, ni bila v uteho. Obupno si je želel biti tiskan pri Gallimardu in je celo zavrnil ponudbo Jeana Delaya, da bi knjigo objavil v zbirki, ki jo je urejal pri Presses Universitaires de France, menda zato, ker se je hotel izogniti akademskemu getu.⁵⁶

Strukturalna antropologija je bila naposled objavljena pri Plonu in po nasvetu prijatelja je M. Foucault rokopis predložil istemu založniku. (Prijatelj je bil mladi Jacques Bellefroid, ki je bil povezan z Jeanom-Paulom Aronom v Lillu.) Sprejem rokopisa je bil zaznamovan s tišino. Sam Foucault opisuje tek dogodkov takole:

⁵¹ Annie Cohen-Solal, *Sartre 1905-1980*, Paris, Folio, 1985, pp. 222-24.

⁵² Georges Dumézil, *Entretiens avec Didier Eribon*, p. 96; Pierre Assouline, *Gaston Gallimard*, Paris, Seuil, edicija 'Points', 1985, pp. 126, 321.

⁵³ Za kratek oris glej »Le dernier Encyclopédiste: Roger Caillois, propos recueillis par Hector Biancotti«, *Le Nouvel Observateur*, 4 novembre 1974, pp. 72-73. Za *Collège* glej Denis Hollier, *Le Collège de sociologie*, Paris, Gallimard, edicija 'Idées', 1979.

⁵⁴ Maurice Blanchot, *Michel Foucault tel que je l'imagine*, Montpellier, Fata Morgana, 1986, p. 11.

⁵⁵ Didier Eribon, *Michel Foucault*, Flammarion, Collection »Champs« (druga izpopolnjena izdaja), 1991, p. 130.

⁵⁶ *Ibid.*

»... odnesel sem rokopis na Plon. Nobenega odgovora. Po nekaj mesecih sem ga hotel dobiti nazaj. Dali so mi vedeti, da ga morajo najprej najti, preden mi ga vrnejo. In potem so ga nekega dne našli v predalu in celo opazili, da gre za knjigo o zgodovini. Dali so jo brati Arièsu.«⁵⁷

Vsebina govoric, ki so tedaj krožile po Parizu, je bila, da je uvoznik banan pravkar napisal revolucionarno študijo o zgodovini otroštva in družine; študija je bila *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien régime*, njen avtor pa Philippe Ariès.⁵⁸ Ariès dejansko ni bil uvoznik banan, ampak informacijski uradnik, zaposlen na institutu, ki se je ukvarjal s tropskim kmetijstvom. Nikdar ni imel akademske službe, sebe pa je opisal kot »nedeljskega zgodovinarja«. S Foucaultom se nikoli nista srečala, a Foucault je poznal njegovo delo *L'enfant...*, ki ga najdemo v bibliografiji, priloženi k *Zgodovini norosti*.

David Macey

prevod: Taja Kramberger

⁵⁷ Michel Foucault and Arlette Farge, »Le Style de l'histoire«, *Libération*, 21. februar 1984, p. 20.

⁵⁸ Michel Winock, predgovor k delu: Philippe Ariès, *Un historien du dimanche*, Paris, Seuil, 1980, p. 9. Glej tudi intervju z Andréjem Burguièrom, ki je bil objavljen z naslovom »La Singulière Histoire de Philippe Ariès«, v: *Le Nouvel Observateur*, 20. februar 1978. Angleški prevod Arièsovega dela *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* (Plon, 1960) ima naslov *Centuries of Childhood*, London, Jonathan Cape, 1962; (op. prev.: delo je na voljo tudi v slovenskem prevodu Bojana Baskarja, *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*, Studia humanitatis, 1991).

Quand on est petit, un des moyens de lutter contre la provincialisation, est d'échanger au plus haut niveau

Entretien avec Mme Christine Schelle, le conseiller culturel et scientifique de l'Amassade de France en Slovénie et la directrice de l'Institut français Charles Nodier à l'occasion de son départ.

Foto: Nada Zgank

1° La coopération entre l'IFCN et l'ISH date du temps où l'IFCN était encore Centre culturel. Du point de vue de l'ISH, cette relation était depuis toujours un peu ambiguë: d'un côté un contact très bon, au niveau des gens impliqués, et, avec votre arrivée au poste de conseiller culturel et scientifique et de directrice de l'IFCN, tel qui laisse à désirer, (que voulez-vous dire ? Vous m'inquiétez); et, de l'autre, un intérêt un peu douteux de la part du Ministère des affaires étrangères français pour développer une coopération dans le domaine des sciences humaines et sociales: les accords bilatéraux franco-slovènes de coopération en matière et la pratique favorisent nettement les technologies et les sciences dures. Or, c'est pourtant là un domaine scientifique des plus évolués en France ayant une influence hors du commun dans le monde. Est-ce que l'État français, par ce manque d'intérêt, ne néglige pas une possibilité de faire valoir un grand apport français à la culture mondiale? En fin des comptes, ce sont bien les sciences «molles» qui produisent les interprétations du monde humain, des processus produisant historiquement et actuellement et les mentalités existantes comme champs limité et structuré des compréhensions du monde environnant et les possibilités des choix individuels et de groupe dans son cadre. Qu'en pensez-vous et quelle est votre prognose sur le développement de l'attitude «française» à propos de ce type d'«exportation des connaissances»?

J'ignorais que l'attitude de la France vous avait paru si tranchée, et je le regrette. Il est vrai que la priorité politique dans les pays candidats à l'Union Européenne est actuellement de construire un Etat neuf, donc de développer la capacité administrative qui est l'un des problèmes principaux de la Slovénie. Malgré cette orientation défendue par le service-pilote de notre Ministère en ce domaine, j'ai fait en sorte

de soutenir l'ISH tout au long de ces 4 ans, d'une manière ou d'une autre (bourses de stages et d'études, projets Proteus, soutien moral auprès du Ministère de la Science, soutien financier lors de l'invitation de professeurs français). Il existe toujours des tendances divergentes au sein d'une grande administration. Il est souvent reproché aux organismes français de recherche de ne pas être présents au sein des programmes bru-

Če si majhen, je eno izmed sredstev za boj proti provincializaciji prav izmenjava na najvišji ravni

Pogovor z **go. Christine Schell**, svetovalko za kulturo in znanost Francoske ambasade v Sloveniji in direktorico Francoskega inštituta Charles Nodier, pred njenim odhodom iz Slovenije.

I^o Sodelovanje med Francoskim inštitutom Charles Nodier (FICN) in ISH sega v čase, ko je bil inštitut še Kulturni center. S stališča ISH je bil ta odnos od vsega začetka nekoliko dvoumen: na eni strani zelo dober stik na ravni udeleženih ljudi – z vašim prihodom na mesto kulturne in znanstvene svetovalke ter direktorice FICN tak, kakor si ga je mogoče le želeli – (*kaj pravite? Vznemirjate me.*), na drugi strani pa nekoliko dvomljivo zanimanje francoskega ministrstva za zunanje zadeve za razvoj sodelovanja na področju humanističnih in družbenih znanosti: francosko-slovenski bilateralni sporazumi o sodelovanju, ki zajemajo področje znanosti, in praksa očitno favorizirajo tehnologijo in »trde« znanosti. In vendar je prav področje humanističnih in družbenih znanosti v Franciji med najbolj razviti in ima izredno velik vpliv po svetu. Ali francoska država s takim pomanjkanjem zanimanja ne zanemari priložnosti za uveljavitev tega velikega francoskega prispevka k svetovni kulturi? Navsezadnje prav »mehke« znanosti producirajo interpretacije človeškega sveta, procesov, ki so v zgodovini producirali in sedaj producirajo tako obstoječe mentalitete kot omejeno in strukturirano polja razumevanja obdajajočega nas sveta, kakor možnosti individualnih in skupinskih izbir v njegovem okviru. Kaj menite o tem in kakšna je vaša napoved o razvoju »francoskega« stališča do takega »izvoza spoznanj«?

Nisem vedela, da se vam je stališče Francije zdelo tako enstransko in to obžalujem. Res je, da je sedanja politična prioriteta v državah kandidatkah za vstop v Evropsko unijo graditev nove države, torej razvitje upravljaske zmožnosti, kar je eden glavnih problemov Slovenije. Kljub taki usmeritvi, ki jo je zagovarjala pilotska služba našega ministrstva na tem področju, sem vsa ta štiri leta storila vse, da na tak ali drugačen način podprem ISH (štipendije za bivanje in študij, projekti Proteus, moralna podpora pri Ministrstvu za znanost, finančna podpora pri vabljenju francoskih profesorjev). V veliki administraciji zmeraj obstajajo razhajajoče se težnje. Francoskim raziskovalnim organizmom se velikokrat očita, da niso navzoča znotraj bruseljskih programov, kjer se zlasti odlikujejo Britanci pri pridobivanju (znatnih) proračunov. Zato nam

priporočajo, naj bomo bolj dejavni pri konstrukciji evropskega znanstvenega prostora. Evropski programi pa, saj vemo, dajejo dejansko zelo malo prostora humanističnim znanostim in temeljnim raziskavam. Od kod ta prednost, ki jo dajejo aplikativnim znanostim, in ta smernica, ki vas je vznemirila ...

Morda je težko vse uskladiti, vendar pa navkljub taki usmeritvi ne pride v poštev, da bi kar opustili humanistične in družbene znanosti. Ker sem se zavedala, kako pogubne posledice lahko ta direktiva izzove na enem izmed področij, na katerem se Francija odlikuje, sem celo dala napisati med prioritete našega delovanja v Sloveniji podporo družbenim znanostim, še zlasti zaradi obstoja ISH. To je torej vprašanje, ki se ne bi smelo več zastavljati.

xellois où les britanniques en particulier excellent à obtenir des budgets considérables. Il nous est donc recommandé d'être plus actifs dans la construction d'un espace scientifique euro-péen. Or les programmes européens, on le sait, font actuellement très peu de place aux Sciences humaines et à la recherche fondamentale. D'où cette préférence donnée aux sciences appliquées et cette directive qui vous a troublés...

Il est parfois difficile de tout concilier, mais il n'est pas question de laisser tomber les Sciences humaines et sociales. Consciente de ce que cette directive pouvait entraîner comme conséquences désastreuses dans un des domaines d'excellence de la France, j'ai même fait inscrire le soutien aux Sciences Sociales dans les priorités de notre action en Slovénie, en raison de l'existence de l'ISH en particulier. C'est donc une question qui ne devrait plus se poser.

2° La coopération entre l'EHESS et l'ISH dure déjà plus qu'une décennie; au cours de cette période, plus qu'une vingtaine des chercheurs et enseignants sont venus à l'ISH pour y exposer leurs connaissances et intervenir dans les séminaires. Pendant tout ce temps, l'ISH n'a pas réussi de promouvoir ces contacts au niveau des projets de recherche en commun, pourtant souhaités et préparés, à cause du manque de support du côté slovène. Du point de vue institutionnel et de celui de l'intérêt national slovène en domaine scientifique, on a perdu beaucoup de temps. Par notre «francophilie» qui, en réalité, n'est qu'une reconnaissance bien fondée de la valeur scientifique des travaux de nos collègues français, on s'est heurté à un refus à peu près général à peine dissimulé du milieu académique local conservateur et peu ouvert aux innovations, et qui, de plus, connaît très mal la production étrangère, et, notamment, française. C'est au moins notre opinion. A l'occasion du concours public pour les projets de recherche du Ministère compétent slovène de cette année, le projet de recherche voué à servir de base pour un projet plus vaste qu'on a intention de faire en coopération avec les chercheurs de l'EHESS était bien accepté à Paris et rejeté à Ljubljana. Le climat intellectuel en Slovénie n'a pas même bougé après les élections en automne. Pour nous à l'ISH, c'est une bizarrerie de patelin type. Mais, peut-être, il y a d'autres explications. Comment vous voyez, d'après vos expériences en contacts avec l'intelligentsia slovène, les événements de cette espèce? Y a-t-il une autre explication?

C'est très dommage, car la Slovénie a tout à gagner à diversifier ses partenaires, en choisissant les meilleurs dans chaque pays. L'EHESS est un phare dans le monde entier, y compris aux USA et en Allemagne, vos interlocuteurs peuvent le vérifier facilement s'ils ne le savent pas encore. Les autorités slovènes ont peut-être choisi (voir plus haut) de favoriser la recherche dans des domaines plus immédiatement rentables pour l'intégration européenne qui est bien sûr la priorité numéro un de votre pays. Mais cet objectif politique parfaitement compréhensible n'est pas incompa-

tible avec une vision autocritique et le travail d'intellectuels cosmopolites et ouverts. Comme disait Napoléon: «tout pays a la politique de sa géographie», d'où chez les slovènes un tropisme germanique, complété aujourd'hui par une influence anglo-saxonne globale due au tout-anglais et à la force de frappe américaine. La culture française continue cependant à occuper, y compris en Slovénie, une place symbolique unique. Je pense que votre tutelle devrait s'en rendre compte également. Quand on est petits, un des moyens de lutter contre la provincialisation, est d'échanger au plus haut niveau.

2° Sodelovanje med École des hautes études en sciences sociales (EHESS) in ISH traja že več kot desetletje; v tem obdobju je na ISH prišlo več kakor dvajset raziskovalcev in predavateljev, da bi predstavili svoja spoznanja in nastopili v seminarjih. V vsem tem času ISH zaradi pomanjkanja podpore s slovenske strani ni uspel dvigniti teh stikov na raven skupnih raziskovalnih projektov, čeprav so bili zaželeni in pripravljeni. Iz institucionalnega zornega kota in iz zornega kota slovenskega nacionalnega interesa na področju znanosti smo izgubili veliko časa. Zaradi svoje »frankofilije«, ki v resnici ni nič drugega kakor dobro utemeljeno priznavanje znanstvene vrednosti dela naših francoskih kolegov, smo zadeli ob komaj prikrito malone občo zavrnitev tukajšnjega konzervativnega akademskega okolja, ki je bolj malo odprto za inovacije in ki poleg tega zelo slabo pozna tujo produkcijo, še zlasti francosko. To je vsaj naše mnenje. Raziskovalni projekt, ki naj bi bil podlaga za širši projekt, ki ga nameravamo izpeljati v sodelovanju z raziskovalci z EHESS, je bil dobro sprejet v Parizu in zavržen v Ljubljani na letošnjem javnem razpisu za raziskovalne projekte pri pristojnem slovenskem ministrstvu. Intelktualna klima v Sloveniji se po jesenskih volitvah sploh ni spremenila. Za nas na ISH je to zakotno čudaštvo. Morda pa obstajajo druge razlage. Kako sami, glede na svoje izkušnje in stike s slovensko inteligenco, vidite tovrstne dogodke? Ali obstaja drugačna razlaga?

To je velika škoda, saj bi lahko Slovenija z diverzifikacijo partnerjev, s tem, da bi izbirala najboljše v vsaki deželi, veliko pridobila. EHESS je svetilnik za ves svet, z ZDA in Nemčijo vred in vaši sogovorniki bi to lahko preprosto preverili, če tega še ne vedo. Slovenske oblasti so se morebiti odločile (glej zgoraj), da bodo favorizirale raziskovanje na področjih, ki so bolj neposredno rentabilna za evropsko integracijo, kar je zagotovo prioriteta številka ena vaše dežele. Toda ta povsem razumljivi politični cilj ni nezdržljiv s samokritičnim pogle-

dom in delom kozmopolitskih in odprtih intelektualcev.

Kot je govoril Napoleon: »sleherna dežela ima politiko svoje geografije«; od tod pri Slovencih germanski tropizem, ke je danes dopolnjen z globalnim anglo-saškim vplivom, ki je posledica povsodpričujočnosti angleščine in ameriške udarne moči. Francoska kultura kljub temu še naprej zaseda, tudi v Sloveniji, enkratno simbolno mesto. Mislim, da bi se morali vaši skrbniki tudi tega zavedati. Če si majhen, je eno izmed sredstev za boj proti provincializaciji prav izmenjava na najvišji ravni.

Foto: Borut Kranjc

Francoski inštitut Charles Nodier v Ljubljani je v letu 2000 med drugim pripravil tudi gostovanje francoskega znanstvenika Paula Veyna, strokovnjaka za rimsko literaturo, ki je tokrat v Ljubljani predaval o Vili misterijev v Pompejih ter predstavil poezijo francoskega pesnika Renéja Chara.

3° Vous êtes en train de quitter notre pays, et pour toujours (on espère bien que ce n'est pas tout à fait vrai et, surtout, de ne perdre pas les contacts avec vous); comme vous vous avez maintes fois montré l'observateur attentif et perspicace du milieu slovène, nous vous prions de nous faire état des constatations les plus importantes que vous avez tiré de ce que vous avez éprouvé pendant votre séjour en Slovénie: des rencontres, des événements culturels, de la production littéraire, scientifique, etc.

J'ai eu l'impression de vivre dans un lieu à la fois très proche et très lointain. J'ai aimé énormément la grande douceur des slovènes et de leurs paysages. Évidemment la caractéristique principale avec laquelle il faut composer est la petite taille de ce pays. Cet élément peut à mon avis être traité aussi positif que négatif. On ne peut qu'être impressionné par la performance qui consiste à exister à travers les siècles malgré la pression de puissants voisins. Aujourd'hui on peut rêver de la Slovénie en tant que laboratoire d'un nouveau mode de développement, d'un mode de vie proche de la nature et pourtant urbain, partiellement inviolée (forêt primitive, traditions anciennes) tout en étant »branchée«. Si l'on est plus pessimiste, on peut craindre, pour elle-même et pour les autres, certaines tentations de fermeture, donc de xénophobie.

J'ai été frappée par les connaissances de certains groupes et personnes. J'ai appelé un jour Silvan Furlan, Directeur de la

Kinoteka, pour faire quelque chose autour de l'anniversaire de la mort de Serge Daney, critique et penseur important, bien qu'inconnu du public. Il avait eu la même idée au même moment! Avec ce genre d'actions, on échappe à la loi du marché, du divertissement, du 'social' pour toucher aux contenus intellectuels et culturels purs, ce qui est l'honneur de notre métier. Même chose lorsqu'Andrej Medved invite avec nous Jean-Louis Schefer.

Dans le domaine de la poésie ou de la philosophie, il faut entendre Ales Berger parler de René Char ou Boris Novak de Stéphane Mallarmé, ou Edvard Kovac de Lévinas, et je pourrais multiplier les exemples.

Et puis il y a l'ISH et sa relation privilégiée avec l'EHESS. C'est un miracle que cela existe et perdure malgré les difficultés. Dans le domaine des sciences dures, il existe aussi des échanges d'un bon niveau, évidemment pas dans toutes les disciplines.

4° Est-ce que vous savez déjà ce que vous allez faire après votre départ? Vous restez dans le affaires étrangères et dans le secteur culturel? Vous avez mentionné un poste à Perpignan et un autre à Lille, or votre adresse nouvelle est à Paris, dans une rue qu'on connaît très bien, là où se trouve Centre Louis Gernet. Est-ce que cela veut dire que vous avez choisi Paris?

Si je suis retenue pour un poste, je ne vais pas pouvoir refuser. Mais si je n'ai pas ce poste, je serai très heureuse d'être pour quelque temps à Paris où je risque de vous rencontrer à l'École des Hautes Études...

Après des années de travail de terrain, j'aspire à pouvoir réfléchir, méditer, lire. C'est une bonne dialectique à mon sens, d'alterner travail concret intensif et période de réflexion. C'est mon luxe à moi.

Préparation des questions: **Taja Kramberger** et **Drago B. Rotar**;
traduction en slovène: **Sabina Mihelj**

3° Odhajate iz naše dežele, in to za zmeraj (seveda upamo, da to ni čisto res, in predvsem, da ne bomo izgubili stikov z vami); ker ste se velikokrat izkazali za pozorno in prenicljivo opazovalko slovenskega okolja, vas prosimo, da nam navedete najpomembnejše ugotovitve, ki ste jih dobili iz tega, kar ste doživeli med svojim bivanjem v Sloveniji: iz srečanj, kulturnih dogodkov, iz iterarne in znanstvene produkcija ipd.

Imela sem občutek, da živim v kraju, ki je hkrati blizu in daleč. Neznansko mi je bila vseč velika blagost Slovencev in njihovih pokrajin. Očitno je glavna značilnost, s katero je treba računati, majhnost dežele. Ta element je mogoče po mojem obravnavati tako pozitivno kakor negativno. Lahko smo le impresionirani ob podvigu Slovencev, da so obstajali skozi stoletja navkljub pritisku mogočnih sosedov. Danes je mogoče sanjati o Sloveniji kot laboratoriju novega načina razvoja, načina življenja, ki bi bil blizu naravi, a vendar urban, deloma bi ostala nedotaknjena (pragozd, starodavne tradicije) in bila hkrati »priključena«. Če smo bolj pesimistični, se lahko pri njej kakor pri drugih določenih poskusov zapiranja, se pravi, ksenofobije.

Izredno so me presenetila znanja nekaterih skupin in posameznikov. Nekega dne sem poklicala Silvana Furlana, direktorja

Kinoteke, da bi naredili nekaj v zvezi z obletnico smrti Sergeja Daneya, pomembnega, čeprav javnosti neznanega kritika in misleca. V istem trenutku je imel isto zamisel! S tovrstnimi dejanji ubežimo zakonu trga, zabave, 'družabnega' in se dotaknemo čistih intelektualnih in kulturnih vsebin, kar je čast našega poklica. Enako je bilo, ko je Andrej Medved skupaj z nami povabil Jean-Louisa Schefer-ja.

Na področju poezije ali filozofije je treba slišati Aleša Bergerja, ko govori o Renéju Charu, ali Borisa Novaka o Stéphanu Mallarméju, ali Edvarda Kovača o Lévinasu, in še bi lahko naštevala.

In potem je tukaj še ISH in njegova privilegirana povezava z EHESS. Čudež je, da ta obstaja in vztraja navzlic težavam. In tudi na področju trdih znanosti obstajajo izmenjave na dobri ravni, seveda ne v vseh disciplinah.

4° Ali že veste, kaj boste počeli po svojem odhodu? Boste ostali v zunanjih zadevah in v kulturnem sektorju? Omenili ste mesto v Perpignanu in še eno v Lillu, vaš novi naslov pa je v Parizu, v dobro znani ulici, tam kjer je Centre Louis Gernet. Ali to pomeni, da ste izbrali Pariz?

Če me bodo obdržali za kako mesto, ne bom mogla odkloniti. Če pa takega mesta ne bom imela, bom zelo srečna, če bom nekaj časa v Parizu, kjer vas utegnem srečati na École des hautes études ... Po letih dela na terenu si želim, da bi lahko razmišljala, meditirala, brala. Po mojem je to dialektika, če izmenjuješ intenzivno konkretno delo in obdobje refleksije. To pa je moje razkošje.

(Priprava vprašanj: Taja Kramberger in Drago B. Rotar;
prevod v slovenščino: Sabina Mihelj)

Konstitucija nacionalnega interesa in raba merila nacionalnega v slovenski kulturni politiki*

The Constitution of the »National Interest« and the Uses of the »National« as a criterion in the Slovene Cultural Politics

La formation de l'intérêt national et l'utilisation du critère national dans la politique culturelle slovène

1. Nacionalno kot garant za privilegirano obravnavo:

»Nacionalni interes« kot kriterij delovanja kulturne politike pravzaprav v uradnih in nacionalno apologetskih besedilih ne nastopa tako pogosto, kakor bi pričakovali. Na mestih, kjer bi ga pričakovali, najdemo največkrat »nacionalno« oz. »narodno identiteto/istovetnost«, velikokrat pa tudi »nacionalno substanco« in »narodno samobitnost«, nato še pridevnika »domač« in »slovenski«, svojilni zaimsek »naš«, praviloma v povezavi s kako kulturno dejavnostjo ali produkti te dejavnosti. Pridevnik »nacionalen« je razmeroma pogosto v rabi, vendar nima povsod enakega pomena. V glavnem rabi za karakterizacijo dejanj, dejavnosti in produktov, vendar ta karakterizacija nikoli ni nevtralna: zmeraj je njen namen vključiti tako okarakteriziran objekt v tisto kategorijo objektov, ki so zunaj dosega (profesionalnih, strokovnih, estetskih itn.) kriterijev, ki so sicer v rabi pri objektih enake vrste, ki pa nimajo vzdevka »nacionalni«. Pridevnik »nacionalni« je le izjemoma uporabljen kot sinonim za »državni« (npr. Nacionalni kulturni program). »Nacio-

nalni« tudi v tej rabi ni nevtralen, ker pomeni prioriteto in s tem privilegirano z njim označenih dejavnosti, ne pomeni pa izključitve sicer veljavnih kriterijev in ga je zato mogoče povezati s pojmom »nacionalni interes«.

Skratka, izraz »nacionalni interes«, ki je zvezan z ideologijo nacionalne države 19. in 20. stoletja in kolonialistično-imperialistično koncepcijo države, je v slovenskem političnem diskurzu sekundaren, bržkone zato, ker ne vsebuje ideološko-mobilizacijskega naboja zaradi praviloma pragmatične in racionalne vsebine, četudi se ta pragmatičnost in racionalnost vpisujeta v iracionalizem tega, kar ponavadi imenujemo *sacro egoismo*.

Prva posledica raziskave je potemtakem ugotovitev o različnih pomenih, ki jih evocira beseda »nacionalen«; o pomenih odločajo konkretni vsakokratni konteksti, v katerih je beseda uporabljena. Beseda vselej označuje privilegirane dejavnosti, predmete in produkte, vendar ne zmerom na podlagi enakih ali istovrstnih argumentacij. Največkrat najdemo v istih besedilih nedistinktivno različne rabe, kar pomeni vsaj tole:

- da diskurz o nacionalnem (interesu), s kakršnim se srečujemo v slovenskem okolju, ni niansiran in

* Pričujoče besedilo je rezultat raziskovanja v okviru Ciljnega raziskovalnega programa z istim naslovom v letih 1998-2000, ki sta ga financirali Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za znanost in tehnologijo.

da ni občeveljavne opredelitve nacionalnega, še manj pa nacionalnega interesa;

- da zato kot nacionalni interes največkrat ne nastopa obči interes družbe v državnih mejah, niti ni ta obči interes vsaj načelno postavljen za kriterij nacionalnega, pač pa na njegovem mestu nastopajo partikularni interesi, pravzaprav partikularna videnja nacionalnega, ki maskirajo partikularnost interesov;
- da je izraz »nacionalen« največkrat uporabljen v omejevalnem pomenu oz. ima omejevalno funkcijo, tudi tedaj, ko je sinonim za »državen«: nismo zasledili formulacije, ki bi v območje nacionalnega interesa postavljala razvoj in uveljavljanje kake kulturne ali umetnostne dejavnosti nasploh (se pravi, v duhu aktivne udeležbe v svetovnih dogajanjih), kar – v nasprotju z nacionalnim interesom, kakor ga razumejo v drugih okoljih – *a priori* postavlja slovensko kulturo v položaj porabnice kulturnih produkcij, ki se dogajajo drugje, destimulira pa slovenske kulturne dejavnosti, ki imajo ambicije poseči v svetovna kulturna dogajanja.

Raba izraza »nacionalen« je praviloma usmerjena navznoter, v potrjevanje notranjih vrednostnih hierarhij in v izolacionizem, katerega funkcija je zagotavljanje nadaljevanja kulturne zaprtosti, ki traja v večji ali manjši meri vse od srede 19. stoletja, in seveda ohranjanje kontinuitete kulturniških elit določenega tipa (»domačijskih«, predmodernističnih, psevdomodernističnih), ki se ne morejo brez eksistenčnega tveganja soočiti z dogajanjem in procesi v svetovnih kulturnih metropolah in s

kulturnimi fenomeni globalnega pomena.

Vendar je omenjeni tip kulturniških elit - ki se zdi na prvi pogled homogen predvsem zato, ker si soglasno prizadeva ohraniti udeležbo pri delitvi sredstev in pri ohranjanju svojega privilegirane statusa, zlasti pa pri kontroli nad dostopom novih akterjev v območje kulture, in seveda, ker se pri tem sklicuje na nacionalno (samobitnost, identiteto ipd.) – kljub vsemu notranje diferenciran: na eni strani ga sestavljajo regresivni, v obnavljanje domnevnih zgodovinskih vlog kulturnih akterjev usmerjeni kulturniki (ti se spet v grobem delijo na dve podskupini: na tiste, ki obnavljajo vlogo kulturnikov kot govorcev religioznih skupin, in tiste, ki reproducirajo horizont provincialnega romantizma tipa »rod in gruda«, vendar ti dve grupaciji nista ekskluzivni, pač pa velikokrat prehajata druga v drugo), na drugi strani pa kulturniki, ki si prizadevajo v omejenem in nadzorovanem obsegu igrati vlogo pooblaščenih zastopnikov tistih gibanj v svetovni kulturi, o katerih sami – pretežno zato, ker so se z njimi srečali po naključju, le redkokdaj tudi zaradi afinitet – sodijo, da so toliko pomembna in neizbežna, da jim njihova reduktivistična implantacija v domovini zagotavlja primeren položaj (kar je kajpada mogoče le ob spontanem ali zavestnem ignoriranju oz. vsaj oviranju vseh drugih gibanj in njihovih potencialnih zastopnikov, še bolj pa njihovih morebitnih dejanskih akterjev – slednji so zato do nespoznavnosti marginalizirani).

V nacionalnem interesu ne bi bilo eliminiranje ali razpuščanje sedanjih kulturniških elit, ampak odpiranje mož-

nosti za kulturne dejavnosti, ki jih te elite ne nadzorujejo, s čimer bi se njihova vloga v kulturnem življenju na Slovenskem spremenila. To bi seveda pomenilo aktivno kulturno politiko,

2. Ideološki parametri:

Kljub simplistični podobi ideoloških razmer v Sloveniji, kakršno lahko razberemo v medijih in ki prikazuje razmere kot antagonizem, če že ne kar spopad, med levičarstvom in desničarstvom ali med liberalizmom in klerikalizmom, lahko prepoznamo nekaj »globokih struktur«. V resnici so razmere precej bolj niansirane, tako da imamo opraviti z vso pahljačo evropskih ideologij, le diskurzi so bolj sinkretični, razmerja moči med posameznimi ideologijami so drugačna, formulacije pa manj jasne in decidirane, med drugim tudi zato, ker imajo le malo ekskluzivnih nosilcev (posamezni politični subjekti kumulirajo različne, včasih celo nasprotujoče si ideologije). Kljub temu pa s specifičnostmi ideoloških razmer v Sloveniji ne smemo opraviti z zamahom roke: skozi ideološko zgodovino te dežele vsaj od srede 19. stoletja naprej se namreč ponavlja neka posebnost, ki je značilna za tista provincialna okolja, ki so na začetku zavrnila industrijsko modernizacijo, nato pa je nikoli niso zares nadoknadila: ideologije same na sebi imajo vse preredko zadostno legitimacijsko moč, da bi lahko na njih temeljila katerakoli politika, celo strankarska ne. Ideologije, tudi revolucionarne, so se vselej sklicevale na nekaj zunaj svojega pojmovnega območja, praviloma na obstoječe in posplošene identitetne stereotipe. Čeprav se zdi, da je bil »marksizem« po II. svetovni vojni he-

temelječo na dolgoročni strategiji z jasno opredeljenimi cilji, ne pa zgolj distribucije proračunskih sredstev med »upravičence«. Nadaljevanje v tej smeri presega ambicije naše raziskave.

gemona ideologija *sui generis*, analiza tedaj prevladujočega kulturniškega in političnega diskurza pokaže, da sta bili njegovi legitimacijski referenci (slovenski ali slovenski) rodovni nacionalizem (rodu in grude) in ruralno-korporativistični (antiindustrijski in anti-kapitalistični, t.j. antikozmopolitiski in antiintelektualni) egalitarizem srednje-evropskih krščanskih socialcev (Krek). Scientizem in tehnicizem, ti vodilni ideologiji industrijskih revolucij 19. stoletja, se v Sloveniji še danes legitimirata s t.i. sentimentalnim nacionalizmom (gl. idejo »Rastoče knjige«), ki je dediščina nemškega romantizma, ki je učinkoval hkrati – prek antikozmopolitizma in antiintelektualizma – kot nemška združitevna ideologija. Skratka, četudi lahko razmeroma brez težav prepoznamo običajne evropske ideološke konfiguracije, ideoloških razmer v Sloveniji ne moremo zvesti na simbiotično ali konfliktno sobivanje različnih ideologij. O naravi razmer odločajo njihova sinkretična razmerja, ne pa boj za privržence v javnosti.

Glavne ideološke formacije je mogoče naštet, vse imajo vgrajen identifikacijski mehanizem in vse imajo legitimacijsko referenco zunaj sebe. Začeli bomo z desnimi:

- klerikalizem, ki ponuja dvojno identiteto (pripadnik Cerkve je pripadnik nacije), postopek pa je podrejanje avtoriteti religiozne institucije prek morale (domnevnih

tradicionalnih srenjskih vrednot) in specifičnih kulturnih obrazcev (npr. kulturna dediščina je krščanska dediščina; retorika pridige je retorika javnega govora ipd.);

- rodovni nacionalizem (rod in gruda) ponuja identiteto prek biološkega in duhovnega sorodstva (rasizem in etno-darwinizem), njegova varianta je nacionalni socializem, njegova legitimacijska referenca so domnevne nacionalne kulturne vrednote, »liberalni« anti-klerikalizem in krščanskosocialni egalitarizem, in pa eshatologija etnične čistosti;
- konvencionalni ali republikanski nacionalizem, ki inkorporira elemente razsvetljenstva in racionalizma, scientizma in tehnicizma, a tudi etno-darwinizma; njegov identifikacijski postopek sta lojalizem in asimilacija, legitimacijska referenca pa eksistenca nacionalne skupnosti kot kulturno-politične skupnosti na državnem ozemlju;
- scientizem in tehnicizem (pravzaprav dve imeni za isto ideološko formacijo), katerih identifikacijski postopek je tehnični in tehnološki napredek ter blaginja, ki naj bi jo ta napredek spontano generiral (znanost je izenačena s tehniko, se pravi, je odpravljena v enem izmed svojih učinkov), legitimacijska referenca pa je – razen izjemoma – rodovno-nacionalistično pojmovanje »naroda«;
- neoliberalizem ponuja možnost identifikacije prek hipotetičnih enakih možnosti za socialno promočjo posameznikov v okviru nacionalne države, vključuje progresistične in racionalistične elemente (ne pa

razsvetljenskih), vendar le v obsegu, ki se ujema z njegovim temeljnim horizontom – ekonomijo; njegova referenčna ideologija je socialni darwinizem s konca 19. in začetka 20. stoletja; njegova legitimacijska referenca je »narodov blagor« v osebi ekonomskih elit; je ravnodušen do kulturnih dejavnosti in v njegovem horizontu ni mogoče prepoznati kulturnih determinant družbenega (tudi ekonomskega) življenja;

- liberalizem ponuja identifikacijo prek libertarnosti in individualizma na ravni posameznika, prek iluzije enakih možnosti in prek iluzije spontane oz. samodejne vzajemnosti posameznikov; njegovi sestavini sta pravni egalitarizem in lojalizem, legitimacijska referenca pa je šibka in niha med rodovno-nacionalističnim in republikansko-nacionalističnim pojmovanjem nacije;
- krščanski socializem ponuja dvojno identifikacijo prek egalitarne skupnosti v prihodnosti in prek individualne tolerance, druge vsebine so variabilne, legitimacijska referenca pa je krščanskosocialni egalitarizem srenje;
- socializem, ki ponuja identifikacijo prek egalitarne vizije prihodnosti, boja za socialno pravičnost, prek progresističnega angažiranja, inkorporiral razsvetljenske, scientistične in liberalne elemente, njegovi legitimacijski referenci sta krščanskosocialni srenjski egalitarizem in republikanskonacionalistično ali rodovnonacionalistično pojmovanje nacije;

- *komunizem* (v marksistični verziji) s podobno identifikacijo in sestavinami kakor socializem, vendar z vizijo radikalne družbene spremembe v bolj ali manj bližnji prihodnosti, z eshatološkimi značilnostmi; legitimacijska referenca sta specifična podoba socialistične

Jugoslavije in zgodovinsko poslanstvo, ki se navezuje na rodovno-nacionalistično pojmovanje nacije, vendar ne posebej slovenske, ampak hipotetičnega skupka jezikovno, kulturno in drugače sorodnih »narodov«.

3. Historiat pojmov »nacionalno« in »nacionalni interes«:

Nacionalizem je skupno ime za ideologije, ki se sklicujejo na pojma nacionalno in nacija kot na središčna pojma, ki jima je podrejena vsa pojmovna struktura nacionalističnih diskurzov. Ta opredelitev je hkrati pravilna in nezadostna: pomen obeh križiščnih pojmov in njuna definicija nista vselej enaka. Če pustimo vnmear predmoderno rabo obeh izrazov (nacije na srednjeveških univerzah, nacije v nekaterih srednjeveških mestih itn., ki le razvrščajo posamezne segmente populacije, nimajo pa vsebine, ki bi bila podobna današnji), imamo od francoske revolucije naprej opraviti z dvema temeljnima vrstama nacionalizma, od katerih lahko prvega imenujemo republikanski ali konvencionalni nacionalizem, drugega pa rodovni ali etnični nacionalizem. Obe vrsti nacionalizma obstajata *mutatis mutandis* še danes, praviloma znotraj istih držav; področja družbenega življenja, na katera se aplicirata, pa večidel niso ista: konvencionalni nacionalizem je ideologija pravne regulacije (tudi v Evropski uniji), etnični nacionalizem pa prevladuje v kulturnem življenju nacionalnih družb. Prvi je nastopil kot dedič razsvetljenstva v francoski revoluciji in je pogojno ideologija »odprte družbe«: pripadnik nacije je vsak posameznik, ki se znajde

na nacionalnem ozemlju, opravi državljanske obrede in pristane na veljavne zakone in družbena pravila, del nacije lahko postane sleherna skupnost ne glede na jezikovne in kulturne specifičnosti, ki se s plebiscitom odloči vstopiti v neko nacijo tega tipa, nacija pa v ta vstop privoli v skladu z regularnim in predvidenim postopkom. Ta nacionalizem omogoča dejavno kulturno vlogo neke nacije v mednarodnem prostoru, t.i. intelektualno in kulturno žarenje, ne omogoča pa resentmentov in izražanja kolektivnih frustracij. Etnični ali rodovni nacionalizem pa je zaradi podmen o jezikovni, se pravi, duhovni, se pravi, krvni sorodnosti članov naroda, ljudstva oz. nacije (ti izrazi postanejo sinonimi, kar niso v republikanskem nacionalizmu, kjer pomenita *natio* in *populus* dve različni pravno-politični perspektivi) zaprt za vse, za katere te podmene ne veljajo: član naroda/ljudstva ni mogoče postati, treba se je v njem roditi; prav tako ni mogoče iz njega izstopiti, mogoče pa je postati renegat, izdajalec itn., ki pa je še zmerom – iz zornega kota tega nacionalizma – pod nacionalno moralno jurisdikcijo, ker ni prenehal biti član naroda/ljudstva. Nacionalnosti ne izbriše nobena asimilacija v drugih etničnih okoljih in ne v generacijah odpadnikov ali emigrantov;

etnični nacionalizem zmerom računa z diasporo, četudi je ta račun še tako očitno brez krčmarja.

Danes ta dva nacionalizma ne nastopata v čisti obliki, kakor sta nemara na začetku vsakega izmed njiju: med prvo francosko republiko in med protinapoleonskim odporom v še ne združeni Nemčiji. Etnični nacionalizem je kot ideologija nemške združitve pridobil nekaj pravno-regulativnih aspektov racionalističnega in razsvetljenskega tipa; republikanski nacionalizem je izgubil nedolžnost v konkretnih regulacijah človekovih pravic na ozemljih, ki jih je obvladoval (npr. s pogojevanjem državljanjskih pravic za del judovskega prebivalstva), med restavracijo in po njej pa je bil izpostavljen močni kontaminaciji z etničnim nacionalizmom, ki je bolje ustrezal občutkom frustriranosti po koncu revolucionarne ekspanzije in je nato proti koncu 19. stoletja najprej prevladal tudi v Franciji II. republike in II. cesarstva, nato pa doživel zlom in omejitve s koncem Dreyfusove afere in s III. republiko. Med 1. in 2. svetovno vojno je bila mešanica teh dveh nacionalizmov primerno izhodišče za rasistične radikalizacije ali za diskriminativno obravnavanje tujcev, denimo beguncev iz nacistične Nemčije, osvojenih dežel in satelitskih držav.

V Sloveniji, se pravi v spodnjeavstrijskih deželah s slovensko govorčim prebivalstvom, sta bili navzoči obe poglavni vrsti evropskih nacionalizmov: konvencionalni na začetku 19. stoletja je bil zgolj zametek, vendar dovolj učinkovit, da je sprožil institucionalno preobrazbo dežele, ko je z Napoleonovo zasedbo to postalo mogoče, in dovolj globok, da je po Zoisovem

krogu razsvetljencev generalal še Prešernov (ali Čopov) intelektualni krog, preden sta oba policijska režima – Metternichov in Bachov – ob krepki podpori Katoliške cerkve naposled pretrgala reprodukcijo intelektualcev in povzročila znižanje intelektualne ravni kulturnih akterjev v slovenskih krajih na sredi 19. stoletja, zlasti pa onemogočila reprodukcijo in razvoj intelektualne elite. S tem je nastal prazen prostor, ki ga je v 2. polovici 19. stoletja – tako za Slovence kakor za njihove nemške sodeželane – napolnil etnični nacionalizem v čisti obliki. Okolje se je, kar zadeva intelektualno raven vsaj nekaterih kulturnih akterjev, deloma opomoglo na koncu 19. in na začetku 20. stoletja, vendar znotraj etničnega nacionalizma s klerikalno dominantno, ne glede na to, ali so bili posamezni kulturni akterji konformni dominantni ideologiji v ideološki konjunkturi ali pa so ji nasprotovali. Prostor za avtonomno kulturno dejavnost je bilo na koncu 19. stoletja manj kakor na začetku tega istega stoletja, elitna mesta v kulturni hierarhiji so zasedle mediokritete, ki so se poslej z večjim ali manjšim uspehom reproducirale na istih pozicijah in zato kajpada poskrbele, da se institucionalna konstitucija nacionalne kulture ne bi dogajala zunaj njihove kontrole. Čas po letu 1848 imamo lahko za obdobje sistematične konstrukcije slovenske kulture kot provincialne kulture.

Če lahko za nacionalizem v 2. polovici 19. stoletja rečemo, da je bila njegova najmočnejša konotacija klerikalno-religiozna, pa lahko za nacionalizem med obema svetovnima vojnoma rečemo, da je bila v njem čedalje močnejša spontano in scientistično-rasistična

komponenta. Izraze »pleme«, »rod« kot sinonima za družbo in nacijo in organizacijsko metaforiko, najdemo tako rekoč v vseh diskurzih tistega obdobja (od H. Tume do J. Vidmarja). To sicer v evropskih razmerah v tistem času ni bilo nič posebnega, posebno je bilo to, da sta v veliki meri pojmovni aparat z opisanimi lastnostmi uporabljali obe vojskujoči se strani: okupatorji in njihovi lokalni sodelavci ter odporniško gibanje navzlic socialno-revolucionarnemu tonu, ki ga je poskušala polovičarsko uveljaviti komunistična literatura. Dokumenti in objavljena besedila iz časa neposredno po 2. svetovni vojni vsebujejo cel arsenal rasističnih koncepcij: od pripisovanja hudodelske narave pripadnikom okupacijskih sil in njihovim nacijam (enačenje fašistov z Italijani, nacistov z Nemci) do pripisovanja vsaj moralne izrojenosti lokalnim političnim nasprotnikom. Ta temeljna stališča so, kakor je očitno, izšla iz 2. svetovne vojne še bolj uveljavljena, kakor so bila pred njo. Postala so podlaga za ločevanje med zdravimi in nezdravimi silami, med resnično nacionalnimi ter suspektimi in izdajalskimi besedili in drugimi simbo-

lizacijskimi produkti (in seveda osebam in grupacijami). Meja med temi in onimi je slej ko prej pomenila segregacijo, favoriziranje prvih in zatiranje drugih. Pozneje, v poznih 50-tih letih, ko se je zmagovalna evforija polegla, so federalne oblasti lahko začele izvajati politiko kulturnega poenotenja federacije in ustvarjanja jugoslovanskega etnonacionalizma, dokler ni sredi 80-tih let prišlo do konflikta med federalnim in »republiškimi« nacionalizmom ob poskusu uvajanja t.i. skupnih jeder v šolske programe poleg že tako potekajočega in pretežno toleriranega pouka srbohrvaščine v slovenskih šolah. Odtlej so bile vse federalne intervencije na kulturnem in izobraževalnem področju suspektne in slabo sprejete, simpatije do lokalnega etno-nacionalizma pa so se krepile, četudi v pretežno zastrti obliki. Frekvenca izrazov, kakršni so »narodna samobitnost« in »narodna identiteta«, se je precej povečala v parauradnih besedilih, depimo, v izjavah tedanjih kulturniških dostojanstvenikov, objavljenih v množičnem tisku, ali v njihovih besedilih v množičnih elektronskih medijih.

4. Aktualne razmere:

Po letu 1986 so ti izrazi postali legitimacijska referenca velike večine političnih in kulturniških diskurzov, in to do take mere, da je v določenih presekih slovenskega diskurzivnega vesolja, zlasti pri diskurzih radikalne desnice, nastal amalgam med političnim in kulturniškim oz. se je obnovil amalgam izpred osamostvojitve v drugačnih terminih. Zato imajo programska in kulturnopolitična besedila tega obdobja (ne le preambule k nacio-

nalnim programom) praviloma etnonacionalistično legitimacijsko referenco. Ta namreč zagotavlja ali obljublja tradicionalnim kulturnim elitam enak status, kakršnega so si pridobile politične elite oz. nadaljevanje te bližine med »politiko« in »kulturo«. Le navidezen paradoks je, da diskurzi, ki jih – bolj zaradi inercije kakor zaradi njihovih karakteristik – označujemo kot levičarske, poskušajo uveljaviti enak amalgam z enako legitimacijsko refe-

renco. Do delne, vendar ne proklamirane, dezagregacije samodejne vezi med »kulturo« in »politiko« je prišlo le v liberalnem segmentu slovenskega ideološkega spektra, vendar ne na način, ki bi omogočal kulturno politiko nove vrste, ampak kot devalvacija kulturne sfere nasploh in dezinteresiranje za kulturo ali celo sovražnost zlasti neoliberalnih akterjev do nje. Reakcija kulturne sfere na ta odnos ni reflektirana kritika, ampak na eni strani tesnejša in agresivna navezava na etnonacionalizem, na drugi strani pa površna imitacija in uzakonjenje domnevno liberalnega načina afirmiranja posameznikov in grupacij (komercialna propaganda, lansiranje avtorjev, manifestacij ipd., pretežno navidezno podjetništvo, ki še zmeraj neogibno računa s subvencijami), kontrola nagrad, pretežno navidezna aktualnost produkcij (ki za nastope v tujini, denimo, potrebujejo subvencije in meddržavne pogodbe, ne le za start, ampak trajno), kontrola nad distribucijo pro-računskih sredstev za kulturo (tudi prek ekspertnih teles Ministrstva za kulturo), kar vse naj bi prispevalo k podobno privilegirani situaciji z vzajemno publiciteto afirmiranih kulturnikov, kakršno imajo po vsem videzu nosilci etno-nacionalne kulture v horizontu ideologij rodu in grude (vendar niti etnonacionalna legitimacijska referenca ni zares tuja temu kulturnemu »liberalizmu«: aktivira se, ko si njegovi nosilci lahko od nje kaj obetajo, ali tedaj, ko bi morala nastopiti avto-refleksija).

Po našem mnenju bi bila potrebna najprej izdelava nacionalne strategije, ki bi temeljila na identificiranem nacionalnem interesu na področju kulturnih de-

javnosti; nacionalni interes, če ga razumemo v strogem pomenu izraza, ni rezultanta partikularnih interesov kulturniških posameznikov in grupacij, med drugim tudi zato, ker ni mogoče upravičeno domnevati, da ti posamezniki oz. grupacije sploh sežejo do horizonta, v katerem je na eni strani mogoče nacionalni interes postaviti v kontekst drugih nacionalnih interesov, na drugi strani pa doseči raven univerzalnosti (za katero je treba izpolniti pogoje v zvezi z znanjem, kultiviranostjo, razgledanostjo itn., kar pa je v nasprotju s precej preživelo obliko ideologije spontanosti in avtohtonosti z vsemi iluzornimi implikacijami, ki slej ko prej od znotraj obvladuje slovensko kulturno sfero, in težko dosegljivo z izobrazbo, kakršna je dostopna na zgolj slovenskih izobraževalnih institucijah), na kateri je šele mogoče formulirati nacionalni interes in glavne cilje nacionalne (ne kar nacionalistične) kulturne politike. Od tam naprej je mogoče določiti selekcijske kriterije za spodbujanje dejavnosti, ki vodijo k doseganju ciljev, ki so v nacionalnem interesu. V razmerah, ko take strategije ni in ko nacionalni interes ni formuliran (ta ne more biti nenehna produkcija/reprodukcija nacionalne samobitnosti, identitete, tradicij ipd., niti ne podeljevanje kulturniških statusov novim osebam), bi bilo najbrž najbolj modro rezervirati del finančnih in tehničnih sredstev, ki so na voljo državi, za podpiranje kulturnih dejavnosti, ki niso deležne kulturniške vzajemne afirmacije in kanonizacije.

Drago B. Rotar

Obravnavanje kulture v slovenskih medijih

Representation of Culture in Slovenian Media

Le traitement de la culture dans les média slovènes

V študijskem letu 2000/2001 smo na ISH-ju začeli izvajati raziskovalni projekt, katerega namen je analiza reprezentacij kulture v slovenskih medijih. Naročnika projekta sta Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za znanost, šolstvo in šport, njegov nosilec je **prof. dr. Drago B. Rotar**, koordinirata pa ga doktorantki **Taja Kramberger** in **Sabina Mihelj**. Pri projektu sodelujejo tudi drugi študentje in študentke ISH, ki tako opravljajo svoje individualno raziskovalno delo (IRD) ter s tem del študijskih obveznosti. Prvi, preliminarni rezultati raziskave bodo znani predvidoma konec leta 2001, poglobljeno analizo in interpretacijo pa bomo končali do jeseni 2002.

V Sloveniji doslej ni bila izvedena še nobena raziskava, ki bi se sistematično lotevala analize mehanizmov reprezentacije kulture v slovenskih medijih, kar je bistveno določalo način dela na projektu že od samega začetka. Menili smo, da je raziskava, ki skuša osvetliti, prikazati in kritično ovrednotiti sedanje razmere v sferi javnih reprezentacij kulture v Sloveniji, in sicer tako, da v izbranih korpusih medijskih prezentacij kulturne produkcije razbira učinke premeščanja recepcijskih mehanizmov (bodisi formalnih bodisi vsebinskih) oz. zaporedja kontinuitet oz. diskontinuitet določene mentalitete, za izgradnjo prihodnje slovenske kulturne politike (pa tudi širše) te-

meljnega pomena. Ker v Sloveniji premoremo le nekaj večidel obrobni opazk, ki so vključene v sicer vsebinsko povsem drugačne raziskave, in nekaj kritično-esejističnih poskusov refleksije posamičnih primerov medijske reprezentacije kulture, smo projekt zastavili primarno kot eksploratorno-deskriptivno raziskavo, ki naj poda:

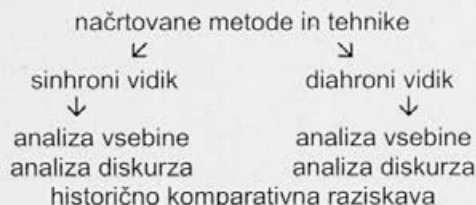
a) Izčrpen pregled obstoječega stanja (za leto 2001) v sferi reprezentacij kulture v izbranih slovenskih množičnih medijih, tj. v tisku in na televiziji (*sinhrona dimenzija raziskave*). Pregled obstoječega stanja bo zajel tako evidentiranje prevladujočih reprezentacij (in skoznje implicitno prisotnih vrednotenj) kulture kakor tudi analizo formalnih in vsebinskih mehanizmov konstrukcije takih reprezentacij ter pregled kritične pokritosti posameznih segmentov kulturne produkcije.

b) Pregled spreminjanja oziroma ohranjanja določenih medijskih reprezentacij kulture v obdobju 80-ih in zlasti 90-ih let za izbrane slovenske množične medije oz. izbrane segmente njihove produkcije (*diahrona dimenzija raziskave*).

Tako zastavljen projekt bo imel za rezultat obvladljivo bazo podatkov, analiz in interpretacij, ki bodo omogočili poznejše sistematično spremljanje problematike, pa tudi odprli poti za raziskave pretežno eksplanacijskega tipa. V fazi sekundarne obde-

lave in interpretacije zbranih podatkov bo mogoče ugotoviti, ali se v stanju na področju medijske reprezentacije kulture kažejo temeljne strukturne usmeritve kulturne politike v Sloveniji in v kolikšni meri se kažejo. Med drugim bodo zbrani podatki omogočili odgovoriti na vprašanje, ali so v medijski reprezentaciji kulture na posreden ali neposreden način razpoznavne nevrvalgične točke slovenske kulturne politike v poosamosvojitvenem obdobju, kakor so opredeljene v nacionalnem poročilu o kulturni politiki Slovenije (Čopić, Tomc, 1997, 1998): privilegiranje javnega sektorja, centralizacija ipd.

Kot je razvidno iz zastavitve raziskovalnega problema, je raziskovalni projekt v osnovi dvodelen (sinhrona in diahrona dimenzija), pri čemer se dela smiselno dopolnjujeta. Ker gre za pretežno eksploratorno-deskriptiven projekt, so v skladu z uveljavljenimi standardi na področju družboslovnega in humanističnega raziskovanja v projektu uporabljene različne raziskovalne metode oz. tehnike, tako kvantitativne kot kvalitativne. Osnovna razporeditev uporabljenih metod in tehnik je glede na zgoraj zarisano dvodelnost projekta naslednja:

Analiza diskurza in analiza vsebine sta na diahroni ravni projekta aplicirani na izbranem vzorcu medijskih reprezentacij kulture, in sicer iz tiskanih medijev in (v manjši meri) televizije. Iz pragmatičnih razlogov je vzorec *televizijskih oddaj*, ki so predmet raziskave na diahroni ravni, relativno omejen. Zajema predvsem produkcijo TV Slovenija, znotraj tega pa le informativne oddaje (osrednji TV dnevnik, Kultura) v obdobju po osamosvojitvi, ter manjši vzorec produkcije POP TV v letu 2001.

Vzorec tiskanih medijev zajema tako dnevno časopisje (Kultura in Čitalnica v Večeru, Književni listi in Kultura v Delu) kot tudi tednike (Mladina, Družina) in mesečnike oz.

specializirano periodiko (Literatura). Tak vzorec je znotraj časovnih mejnikov raziskave količinsko obvladljiv, hkrati pa dovolj raznolik, da zajema tako tipološko kot tudi mentalno in nenazadnje geografsko različno umeščene tiskane medije. Posebna pozornost bo pri analizi omenjenih tiskanih medijev na diahroni ravni raziskave namenjena reprezentaciji literarnega segmenta kulturne produkcije (s posebnim poudarkom na kritiki), saj ima prav literatura med segmenti kulture v Sloveniji potencialno največji ideološki naboj kot »nosilka slovenske kulture«.

Raziskava pri tiskanih medijih časovno zajema zadnji dve desetletji, ka-

terih spodnja meja je izid 57. številke Nove revije kot simbolični akt vpe-ljave novega - v primeri s preteklim - bolj angažiranega diskurza v slovenskem literarnem prostoru. Izid omenjene številke Nove Revije, ki ga lahko beremo tudi kot pomemben strukturni premik na dveh nivojih: v slovenskem političnem in literarnem polju, je bil dovolj odmeven, da je preko njega potekalo opredeljevanje po liniji *pro et contra* (za navezavo literature na politiko oziroma proti omenjeni navezavi).

Menimo, da je sopostavitev kulturne produkcije same na eni strani in njene medijske recepcije na drugi nujen predpogoj, da se kontekstualno markira, locira in natančneje opredeli (morebitni) semantično pomenljiv *hiatus* med obema, t.j. interakcijsko polje komunikacije, v katerem nemalokrat, prav zaradi nezavedanja komunikacijskih procesov, ki se v tem polju odvijajo, prihaja do političnih instrumentalizacij. Vzporedno branje dveh zapisov (avtorskega in kritiškega), ki

se nanašata na isti objekt, omogoča analizo jezikovnih načinov nagovora mreže naslovnikov - bralcev /tako skozi formalni kot skozi vsebinski vidik dela/, vse od sintaksičnega pa do semantičnega in pragmatičnega nivoja. Slediti je mogoče različnim pozicijam posameznih diskurzov znotraj določenih vrednostno-mentalitetnih sistemov in med njimi vzpostaviti relacije, prek katerih je šele mogoče opredeljevati specifično socialno-kulturno interakcijo teksta in konteksta kot dinamike določenega družbenega modusa ali določene partikularne politične situacije. Z analizo teksta, t.j. z diskurzivno analizo, potemtakem vstopimo v svet diskurzivnih odnosov, ki skozi jezikovno naracijo odražajo specifično ideološko konstelacijo. Kje se takšni teksti pojavljajo najpogosteje, kateri teksti imajo močnejši idološki naboj, kateri manjšega in do kolikšne mere ga je sploh mogoče raztegniti v okviru posameznih diskurzivnih praks, pa je predmet pričujočega raziskovalnega projekta.

Prikaz doslej opravljenega dela

V obdobju od novembra 2000 do maja 2001 je bila uspešno opravljena pilotna faza projekta, znotraj katere smo zbrali obsežen arhiv medijskih reprezentacij kulture za historično-komparativni del projekta, zastavili natančno metodologijo in jo (na pilotnem vzorcu) tudi preizkusili. Najpomembnejši korak znotraj pilotne faze pa je predstavljalo oblikovanje kompleksnih formularjev, ki omogočajo sistematično analizo medijskih reprezentacij kulture znotraj različnih (množičnih) medijev.

V pilotni fazi so se potrdila vsa pričakovanja, ki smo jih omenili že v zasnovi projekta in ki se vežejo na skoraj popolno nepokritost tega problemskega področja znotraj slovenske znanosti. Gre predvsem za to, da zaradi popolne odsotnosti znanstvenih raziskav, ki bi se sistematično lotevale analize mehanizmov reprezentacije kulture v slovenskih medijih, ne premoremo niti najosnovnejšega konceptualnega in s tem tudi metodološkega instrumentarija, ki bi bil utemeljen na premišljeni epistemološki zasnovi. To pomeni, da so vsi, ve-

činoma kritično-esejistični poskusi, ki so se tega polja v Sloveniji lotevali doslej, vsaj v nekaterih točkah ujeti v zanko zdravorazumskih kategorij, ki jih je skoraj brez izjeme mogoče zvesti na romantični imaginarij (19. stoletja) in zato spregledujejo nekatere ključne probleme. Kot taki seveda lahko rabijo le za objekte, ne pa za referenčni tekst raziskave. Posledično to pomeni, da smo, kar zadeva relevantno znanstveno literaturo, omejeni na tuje tekste, ki za nameček v veliki meri tudi niso bili prevedeni v slovenščino. To pa nam nalaga še dodatno delo, saj moramo konceptualne instrumentarije teh tekstov ne le aplicirati in predelati za slovenske razmere, ampak jih tudi ustrezno prevesti. Vse to nas je utrdilo v prepričanju, da je bila odločitev za raziskavo eksploratorno-deskriptivnega, ne pa eksplanatornega tipa, pravilna. To seveda ne pomeni, da ne bomo ob koncu projekta podali hipotez in nastavkov, ki bodo nakazovali smeri razvoja možnih razlag sedanjih značilnosti obravnavanja kulture v slovenskih medijih. Vendar pa bo splošljivost teh hipotez omejena; za njihovo dodatno razširitev bo potrebno v naslednjem koraku nedvomno zastaviti projekt širšega obsega. Kljub omenjenim težavam nam je uspelo v zastavljenem časovnem okviru (t.i. pilotni fazi projekta) izdelati formularje, ki omogočajo zbiranje podatkov na zelo različnih nivojih in posledično tudi zelo razvejano analizo in interpretacijo. Upali smo, da bomo v ta namen lahko za zgled uporabili nekatere druge formularje in metodološke postopke t.i. analize vsebine. Vendar pa se je ob soočenju s kon-

kretnimi teksti ter audio-vizualnimi reprezentacijami, ki predstavljajo sestavni del medijskih reprezentacij kulture, to izkazalo za popolnoma iluzorno. Tako smo bili prisiljeni zastaviti metodologijo povsem izvirnega tipa, ki je zahtevala (in še vedno zahteva) nenehno preverjanje ob empiričnih materialih kakor tudi nenehno premišljanje osnovnih predpostavk tipa: Kaj je (v določenem obdobju, za določeni medij ipd.) kultura in kako te predpostavke razkriti? Produkt teh prizadevanj so formularji (razdelani za različne medije), ki so medsebojno primerljivi in posledično zvedljivi na skupno raven obravnave. Te skupne točke so poleg (seveda) časovne umestitve zlasti: parcelacija polja "kulture" oz "umetnosti", zastopanost posameznih tipov tekstov, zastopanost dogodkov glede na provenienco in spol akterjev, glede na prizorišče dogodka, glede na spol avtorja reprezentacije in glede na obseg ter umeščenost posamezne reprezentacije v kontekst celotnega programa oz. publikacije. Tako zastavljeni formularji omogočajo zbiranje zelo podrobnih podatkov kvalitativnega tipa in hkrati podatkov kvantitativnega tipa. Če so podatki prvega tipa bistveni zato, ker nas silijo v nenehno rafiniranje vzpostavljenih kategorij in za njimi stoječih konceptualnih mrež, so drugi pomembni zato, ker omogočajo primerjavo večjih korpusov podatkov in s tem odpirajo prostor za raziskavo longitudinalnega tipa, ki bi jo želeli izpeljati v prihodnosti in bi zajela bistveno večji časovni in prostorski razpon.

Taja Kramberger in Sabina Mihelj

Značilnosti in tendence vsakdanjega življenja v »družbi na prehodu«

*Characteristics and Tendencies of Everyday Life
in »the Society of Transition«*

*Les caractéristiques et les tendances
dans la vie quotidienne dans une »société de transition«*

Cilj projekta je obdelava naslovnega predmeta z vidika njegove uresničitve v življenjskih zgodbah. Gre za prekus pri Freudu sposojene hipoteze, da so v vsaki življenjski zgodbi zastopana vsa praktična razmerja, ki konstituirajo subjekt te zgodbe. Pri tem kot »življenjska zgodba« ni mišljen zgolj opis življenja od rojstva do trenutka zapisa (ali smrti, če gre za pokojno osebo), temveč vsaka biografska ali avtobiografska pripoved (o dogodkih, mislih, občutjih itn.). Razlika med enim in drugim je manjša, kakor bi se zdelo, saj je tudi »celovita« življenjska zgodba nujno le izsek ali (vedno na določen način motivirana) poenostavitev kompleksa, ki ji daje konkretno obliko.

Ker gre za metodo, ki je doslej rabljena v glavnem za druge cilje (za psihoanalitično ali psihoterapevtsko obravnavo in za ugotavljanje razvojnih značilnosti posameznih oseb), je prva naloga projekta ravno izdelati metodo za antropološko polje. Seveda ne gre za aplikacijo psihoanalize v smislu, da bi bil za namene raziskave

kdo podvržen psihoanalizi, temveč za uporabo psihoanalitične metode pri ugotavljanju, katera za subjekt konstitutivna praktična razmerja so zastopana v katerih elementih življenjske zgodbe in kako oziroma pri rekonstrukciji tega, kar je na tak način zastopano v življenjski zgodbi. Niti ne gre za učenje psihoanalitične teorije in ponavljanje njenih formulacij; za izdelavo naše metode je veliko pomembnejše, v čem so te formulacije utemeljene, kako psihoanalitična teorija nastaja – v tem je namreč že zajeta njena metoda.

Domnevamo, da nam bo raziskava na eni strani dala rezultate, ugotovljive tudi z drugimi metodami (s čimer so preverljivi), po drugi strani pa rezultate, ki z drugimi metodami niso ugotovljivi, in ta del je vsekakor zanimivejši. IRD je zastavljen kot praktično učenje (in s tem razvijanje) te metode, pri končnem izdelku pa se pričakuje od študenta ali študentke, da jo bosta povezala z metodologijo, ki jim je domača iz njunega primarnega študija.

Bogdan Lešnik

Med spominom in pozabo: mednarodni raziskovalni projekt »Televizijska konstrukcija 20. stoletja«

*Between Memory and Oblivion: International Research Project
»Televisual Construction of 20th Century«*

*Entre la mémoire et l'oubli: Le projet de recherche international
»La construction télévisée du 20ème siècle«*

Letos spomladi mineva drugo leto, odkar na ISH (odgovorna nosilca sva **Jože Vogrinc** in spodaj podpisana) sodelujemo v mednarodni raziskavi z naslovom "Televizijska konstrukcija 20. stoletja". Gre za interdisciplinarni projekt, ki ga financirajo Arts and Humanities Research Board v Londonu, British Council (ta je denarno pomoč v prvem letu nudil tudi naši skupini) ter drugi manjši sponzorji, vodi pa ga **prof. Ulrike H. Meinhof**, trenutno direktorica Oddelka za germanske jezike in literaturo na Univerzi v Southamptonu. Sedež projekta je sicer na Univerzi v Bradfordu, ki je zbirno mesto raziskovalnih gradiv, na podlagi katerih potekajo analize, ter raziskovalcev, ki sodelujemo v projektu.

Kakor je v Monitorju pred časom že poročala **Sabina Mihelj**, gre pri projektu "Televizijska konstrukcija 20. stoletja" za analizo nacionalnih televizijskih oddaj, posvečenih iztekajočemu stoletju. Analiza temelji na primerjalnem pogledu na programe nacionalnih javnih in komercialnih televizijskih postaj, ki so bili predvajani v zadnjem mesecu leta 1999. Širina pogleda ni zanemarljiva, saj vključuje 11 evropskih držav in dve regiji, in sicer (po abecednem redu): Anglija, Avstrija, Danska, Francija, Grčija, Ka-

talonija, Madžarska, Nemčija, Poljska, Rusija, Severna Irska, Slovenija in Yorkshire in Liverpool. Osnovno vprašanje, ki se ponuja ob takšnem multinacionalnem pregledovanju televizijskih retrospekcij 20. stoletja, pa je vprašanje lokalne (nacionalne, regionalne) pogojenosti medijskega dokumentiranja minule zgodovine. Z drugimi besedami, ali je - navkljub očitni različnosti samih produkcijskih pogojev za tovrstne oddaje glede na institucionalne zgodovine in zgodovine kulturnih form na posameznih televizijskih postajah - mogoče pričakovati nek dokumentarni pogled na 20. stoletje, ki bi odpravljal notranje razlike med posameznimi nacionalnimi televizijskimi in prečil kontekstne lokalnih zgodovin z neko kolektivno, "evropsko pripovedjo" o stoletju?

Odgovor na vprašanje zgodovinske koherentnosti evropskega televizijskega pogleda na 20. stoletje je, kot so pokazale prve analize, prej nikalen kot pritrdilen. Kar pa je ob tem morda bolj zanimivo, je sam razpad politike reprezentacije 20. stoletja po osi zgodovinskega spomina. Zadnje srečanje skupine v Bradfordu novembra lani, kjer smo predstavili preliminarne rezultate naših analiz, ob tem pa prvič dobili tudi možnost vpogleda v programe drugih televizijskih postaj, je nam-

reč pokazalo, da je "20. stoletje" eluzivni in spodmikajoč zgodovinski pojem, ki se oblikuje glede na nacionalne fantazije o preteklosti. Pri tej konstrukciji preteklosti seveda na gre zgolj za televizijsko preslikavanje objektivnih dogodkov - četudi pogosta raba dokumentarnega formata sugerira prav takšno televizijsko pristajanje na objektivnost - temveč predvsem za ideološko projekcijo sedanosti. Padeč Berlinskega zidu ali priznanje samostojne države, če ponazorimo z dvema primeroma, lahko zagotavljata triumfalni medijski epilog nacionalni travmi ali kolektivnemu kompleksu majhnosti, pa tudi možnost prepisovanja bolečih točk preteklosti na prečiščen zemljevid kolektivnega spomina. Televizijske reprezentacije "20. stoletja" so v tej luči manj projekcije preteklih političnih, kulturnih in ideoloških vsebin kakor pa dokumenti sodobnih evropskih polj spopadov za definiranje zgodovine in

identitete, ki se odvijajo skozi rekonstrukcijo in nadgradnjo teh vsebin.

Bradfordski projekt predstavlja delen katalog teh spopadov, ki ga bo mogoče brati bodisi skozi vpogled v evropske televizijske politike reprezentacije, bodisi skozi širše okvire kulturne konstrukcije zgodovinskega spomina. V obeh primerih, kakor je pokazalo tudi zadnje srečanje v Bradfordu, je kritično razumevanje lokalnih, nacionalnih kontekstov in zgodovin. Rezultati raziskave, ki so v pripravi za objavo, tako ne nosijo več naslova "Televizijska konstrukcija 20. stoletja", temveč bodo zajeti v novem naslovu, ki se zdaj glasi: "Europe's century: television discourses and the construction of historical memory". Ob objavi skupne publikacije pa se nakazuje tudi možnost, da bodo s pomočjo bradfordskega Muzeja za film in televizijo televizijski programi, na katerih temelji raziskava, dostopni tudi na internetu.

Ksenja H. Vidmar

Ponovni premislek literarne zgodovine: Primerjalna zgodovina literarnih kultur Latinske Amerike in Vzhodne Centralne Evrope

Rethinking Literary History: Comparative History of Latin America and East Central Europe Literary Cultures

Répenser l'histoire littéraire: L'histoire comparée des cultures littéraires de l'Amérique latine et de l'Europe orientalo-centrale

Literarna zgodovina je, podobno kot vse historične znanstvene discipline, v drugi polovici 20. stoletja doživela nekaj pomembnih epistemoloških premikov, ki so večinoma vodili v stran

od instrumentalizacije zgodovine za potrebe legitimacije trenutnih interesov (politične) moči, zlasti pa v stran od osredotočenosti na nacionalne oz. etnične kolektive kot osrednjo organiza-

cijsko os zgodovine. Skladno s tem se je literarna zgodovina oddaljevala od svoje navezanosti na filološko tradicijo in se osamosvajala tako od utemeljenosti na nacionalnih jezikih (oz. kulturah) kot od utemeljenosti na evropocentrični periodizaciji domnevno občečloveških literarnih obdobj, gibanj in smeri. Projekt *Rethinking Literary History - Comparatively* povzema in nadgrajuje doslej obstoječe kritike tradicionalnih načinov obravnavanja literature in poskuša izvesti temeljito rekonceptualizacijo literarne zgodovine. Gre za obsežno, pet let trajajočo mednarodno raziskavo, ki sta jo podprla University of Toronto in Social Sciences and Humanities Council of Canada, vanjo pa sta vključeni dve veliki mreži raziskovalcev in raziskovalk z različnih koncev sveta - fokus ene je literatura Latinske Amerike, fokus druge pa literatura Vzhodne Srednje Evrope. V projekt - in sicer v del, ki se ukvarja s primerjalno literarno zgodovino Vzhodne Srednje Evrope - je vključenih tudi nekaj raziskovalcev in raziskovalk Institutum Studiorum Humanitatis. **Svetlana Slapšak** sodeluje v ožji skupini, ki koordinira omenjeni del raziskave, s posamičnimi prispevki pa so vanj vključeni še **Drago B. Rotar** ter raziskovalki **Sabina Mihelj** in **Taja Kramberger**. V sklopu tega sodelovanja je ISH junija 2000 obiskal **Marcel Cornis Pope**, ob **Johnu Neubauerju** glavni urednik in koordinator dela raziskave, ki se osredotoča na literaturo Vzhodne Srednje Evrope, in imel krajši ciklus predavanj, na katerih je predstavljal koncept raziskave in nekatere dotlej dosežene rezultate, zlasti izsledke lastnega raziskovalnega dela. Raziska-

va je trenutno v zaključni fazi in še v tekočem letu naj bi rezultati izšli v obliki obsežne monografije z več deli pri založbi Oxford University Press.

Mario J. Valdés in **Linda Hutcheon**, koordinatorja projekta, sicer raziskovalca na Univerzi v Torontu, se pri razlagi temeljnega pristopa k literaturi, ki povezuje celoten projekt, sklicujeta zlasti na francosko šolo Annales, posebej na Fernanda Braudela ter njegovo obsežno trilogijo *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, 15-18e siècle* (slovenski prevod je izšel v zbirki Studia Humanitatis). Ponujata jo kot zgled pisanja zgodovine, ki temelji na zavedanju dialektičnega hermenevtičnega odnosa med sedanjostjo in prihodnostjo, ki poudarja nujnost primerjalne metode in upošteva heterogenost pojavov. V projektu, ki ga koordinirata, vidita primerljiv premik, a na področju literarne zgodovine - če je bila razpoznavna poteza tradicije Annales odmak od dogodkovne zgodovine k upoštevanju širših demografskih, geografskih, klimatskih ipd. kontekstov ter procesov dolgega trajanja (*la longue durée*), naj bi nov način pisanja literarne zgodovine ne bil osredotočen zgolj na literarne tekste, ampak naj bi pristopal k literaturi onstran okvirov estetike in forme, upoštevaloč relevantne politične, antropološke, ekonomske, geografske, historične, demografske in sociološke vidike. Ena izmed nujnih predpostavk takega pristopa je ukinjanje tradicionalnih razlikovanj med masovno, elitno in popularno kulturo, s tem pa inkluzivno oz. nenormativno pojmovanje literature - tako pojmovanje literature sicer ni povsem novo, je pa bilo v zadnjem desetletju preteklega stoletja ponovno premišljeno na pod-

lagi poststrukturalizma in feministične kritike. Hkrati s tako razširjenim raziskovalnim objektom je med temeljne premise tako zasnovanega projekta primerjalne literarne zgodovine vgrajen tudi premik od osredotočenosti izključno na literarne tekste k upoštevanju kontekstov produkcije in še zlasti recepcije teh tekstov, s tem pa tudi premik k upoštevanju delovanja literature v kontekstu specifičnih institucij ter postopno spreminjanje teh institucionalnih prepletov in načina umeščanja literature vanje. Eden izmed najpomembnejših kontekstov, v odnosu do katerega skušajo raziskovalci, vključeni v projekt, opredeliti literaturo, je nacija – a ne več tako, da bi v literaturi videli izraz nekega predhodno danega kolektiva (nacije), temveč tako, da skušajo uvideti načine, kako je literatura skozi številne nanjo vezane prakse in institucije (založništvo, knjigotrštvo, literarna kritika ipd.) vpletena v proces vedno vnovičnega produciranja nacije kot zamišljene skupnosti (v skladu z razumevanjem nacije kot ga je razvil Benedict Anderson). Šele upoštevanje tovrstne prepletenosti literature in nacije in s tem specifične zgodovinske umeščeni literature kot institucije omogoča uvideti številne slepe pege, ki so značilne za tradicionalne načine pristopanja k literarni zgodovini, zlasti za nacionalne literarne zgodovine, pa tudi za primerjalne literarne zgodovine, kolikor so te pogosto še vedno utemeljene na nerefektiranem pojmovanju razmerja med določenim kolektivom in literaturo.¹ Na epistemološki

ravni tak pristop k literarni zgodovini zahteva tudi nenehno reflektiranje lastne (zgodovinarjeve) umeščeni v odnosu do raziskovanega objekta in upoštevanje lastne udeleženi v procesu oblikovanja in vnažajskega osmišljanja literarnozgodovinskih pojavov.

Kaj tak način pristopa k literarni zgodovini pomeni v raziskovalni praksi, denimo v primeru primerjalne zgodovine literatur Vzhodne Srednje Evrope? Kolektiv oz. regija, ki je predmet proučevanja – namreč Vzhodna Srednja Evropa – je izbran strateško, in sicer z namenom izogniti se neželenim zgodovinskim konotacijam obeh možnih alternativ: Srednje Evrope, ki se ne more otresti zgodovinske navezanosti na eksplicitne ali implicitne hegemonne intencije Nemčije, in Vzhodne Evrope, ki se povezuje z imperialističnimi težnjami Rusije in se je še vedno držijo pomeni, pridobljeni v obdobju t.i. hladne vojne. Tako zamejeno območje po opredelitvi, ki jo upošteva okvir razi-skave, zajema liminalno, prehodno območje med interesnima sferama vzhoda in zahoda: sega od Baltičkih držav na

evakovredno obravnava tudi literarne pojave, ki niso vezane na nacijo ali nacionalni jezik oz. kulturo, temveč denimo na dialekt, izseljensko skupnost ali kulturno izrazito mešano območje ipd. Vendar pa ob tem še vedno ohranja predpostavko o določeni skupnosti ali prostorsko zamejeni enoti (regiji, mestu, državi ipd.) kot vnaprej dani, naravni in nevprašljivi, se zato ne sprašuje o širših implikacijah udeleženi literature v procesih konstituiranja določene zamišljene skupnosti ali prostora in jo v skrajni točki ponovno zvede na izraz predhodno obstoječe skupnosti oz. prostorske enote (le da tokrat ne nacionalne, ampak denimo regionalne, lokalne ali – kar je še posebej konjunktorno – večkulture).

¹ Za tak, sicer precej razširjen način prakticiranja primerjalne literarne zgodovine, je značilno, da ne priznava omejevanja literature na izraz posameznih nacij; tako npr.

severu do Makedonije na jugu, zahodna meja sovпада z mejami Avstrije in Nemčije, najbolj nejasna pa je (simptomatično) vzhodna meja. Raziskava je razdeljena na štiri večje sklope, vsak od njih predstavlja alternativo tradicionalnemu načinu obravnavanja literarnih pojavov. Prvi sklop zajema prikaz literarne zgodovine (oziroma zgodovin) obravnavane regije oz. njenih posameznih delov, pri čemer pojavi niso organizirani po logiki tradicionalne periodizacije na literarna obdobja in smeri, temveč razmeščeni okoli t.i. časovnih vozlov (*temporal nods*), ki sovpadajo z določenimi zgodovinskimi premiki; ti vozli so leta 1776/1781/1789, 1848, 1881/1878/1867, 1918, 1945, 1948, 1968/1956 in 1989. Drugi sklop prinaša topografijo literarnih kultur Vzhodne Srednje Evrope; ta je osredinjena okoli marginocentričnih mest in nanje navezanih hibridnih identitet, okoli multikulturnih regij oz. realnih in zamišljenih prostorov ter okoli zamišljenih skupnosti. Tretji sklop prinaša predstavitev t.i. institucionalnih vozlov (*institutional nods*) in žanrskih konvencij; gre za prikaze nacionalnih projektov institucionalizacije literature skozi gledališče, skozi šolstvo oz. vzpostavljanje literarnih kanonov skozi časopise, cenzuro, institucionalizacijo folklore in konstrukcijo literarnih žanrov in gibanj. Osrednja tema zadnjega, četrtega sklopa so literarne podobe (*figural nods*) regije, in

sicer pisatelj kot nacionalna ikona, podobe herojev, kolektivov, ženske in drugega.

Veliko posamičnih argumentov, na katerih temelji osnovni koncept raziskave, je znanih že več desetletij. Vendar pa prevladujoči odnos do literature, še zlasti pa način poučevanja literarne zgodovine v šolah (celo na univerzitetni ravni) kaže, da so ti argumenti bili marsikje preslišani ali pa upoštevani le zelo fragmentarno. Vsaj kar se Slovenije tiče, se taki situaciji skorajda ne gre čuditi, saj je gre očitno za enega izmed mnogih stranskih produktov splošne retraditionalizacije, ki spremlja projekt vzpostavljanja nacionalne identitete v poosamosvojitvenem obdobju. A čeprav so prav v Sloveniji, podobno kot v večini t.i. tranzicijskih držav, za katere je značilna sorodna zgodovinsko-družbena konstelacija, tovrstne oblike pojavljanja nacionalizma in sovpadajočih predmodernih načinov konstituiranja skupnosti še posebej očitne, ne gre spregledati, da podobni nacional(istič)ni ali vsaj prikrito evropocentrični in za postkolonialno kritiko neobčutiljivi pristopi k literaturi vztrajajo in celo doživljajo velik uspeh še marsikje drugje, tudi v domnevno najbolj moderniziranih okoljih – in to navkljub globalizaciji oz. prav zaradi nje. Projekt rekonceptualizacije literarne zgodovine, ki skuša tovrstne trende jasno locirati in reflektirati, ima zato v sedanjem trenutku toliko večjo težo.

Sabina Mihelj

Več o raziskavi na spletnih straneh:
<http://www.chass.utoronto.ca/lithis/index.html>

Post scriptum istraživanja "Jezične mogućnosti u Sloveniji"

Post scriptum to the Research Project "Linguistic Possibilities in Slovenia" —

Post scriptum du projet de recherche "Les possibilités linguistiques en Slovénie"

Istraživanje je trebalo ispitati u koliko je mjeri točna (i – u širem smislu – uopće prihvatljiva) tvrdnja koja se na prvi pogled čini »normalnom« i svakome prihvatljivom: U Sloveniji se govori slovenski. Dakako, ta je tvrdnja samo primjer za sve (uobičajene) tvrdnje istog tipa: U Francuskoj, Bugarskoj, Kini, Hrvatskoj... se govori francuski, bugarski, kineski, hrvatski... Naime, usprkos svojoj prividnoj univerzalnosti, ovakvu je konstataciju omogućilo tek stvaranje država-nacija krajem 18. i početkom 19. stoljeća, i ona samo u nekim, malobrojnim segmentima odgovara jezičnoj i komunikacijskoj realnosti.

Zbog toga bi polazišna hipoteza istraživanja mogla biti slijedeća: Tvrdnja da se u Sloveniji govori slovenski samo je djelomično točna, a njezino prihvaćanje i promoviranje stvara velikom broju govornika u Sloveniji značajne teškoće, ne samo u komunikaciji nego i u uspostavljanju socijalnih odnosa i određivanju vlastitog kolektivnog i individualnog identiteta.

Osnovni cilj ispitivanja bio je, dakle, utvrditi s kojim se poteškoćama susreću govornici ne-slovenskih idioma u javnoj komunikaciji u Sloveniji, te koliko su te poteškoće izazvane stvarnim komunikacijskim razlozima, a u koliko je mjeri one rezultat same pretpostavke da je slovenski nužno i zapravo jedino moguće sredstvo jezične javne komunikacije u Sloveniji.

Treba pri tome voditi računa i o činjenici da je jezična politika doživjela značajne promjene u trenutku raspada nekadašnje Jugoslavije: dok je u Jugoslaviji, zbog ideoloških pretpostavki na kojima se ona temeljila, u principu vrijedilo pravilo jednakopravnosti različitih idioma u javnoj komunikaciji (uz značajna praktička odstupanja) i uvjerenje da je upravo ta jednakopravnost simbolički iskaz konstitucije same države, u postjugoslavenskim državama između pojedinih idioma u javnom saobraćanju uspostavlja se (i u legislativi) jasna hijerarhija na čijem se vrhu nalazi nacionalni jezik kao izrazit simbol države-nacije. Takva tipološka promjena jezične politike prema pretpostavci istraživanja odražava se i u jezičnoj praksi manjinskih jezičnih zajednica.

Ispitanik je morao biti djevojčica ili dječak, star 14-15 godina, redovni učenik 8. razreda osnovne škole, koji nije ponavljao nijedan razred, kojemu materinji jezik nije slovenski, kojemu su oba roditelja govornici ne-slovenskog idioma (u principu istoga; u obzir su dolazile sve varijante hrvatskog ili srpskog, talijanski, mađarski, albanski, romski, makedonski), ali koji je rođen u Sloveniji (ili je od najranijeg djetinjstva u Sloveniji, no u porodici ne govori slovenski).

Anketa se provodila u obliku razgovora, za koji je trebalo izdvojiti otprilike jedan sat vremena u mirnim okolnostima. Razgovor se vodio na slovenskom (osim ako anketar nije ne-

kompetentan u tom jeziku). Razgovor se snimao, a protokol razgovora se ispunjavao naknadno, kako to ne bi zbunjivalo ispitanika. Redoslijed pitanja i njihova formulacija nisu morali slijediti redoslijed u protokolu, nego su se mogli uklapati u slobodniji razgovor. Ipak, bilo je bitno da sva pitanja budu postavljena. Konačan rezultat istraživanja predstavlja nekoliko manjih *case studies* koje prikazuju neke aspekte jezične djelatnosti i stavova prema jeziku, te jezičnih mogućnosti (u vlastitoj percepciji), govornika kojima materinji jezik nije slovenski, a koji se nalaze pred odabirom životnog puta i modaliteta pod kojima će se uključiti u javnu komunikaciju u Sloveniji.

Istraživanje je samo djelomično potvrdilo polazišnu hipotezu, i to u onom njezinu trivijalnijem dijelu koji je pretpostavljao (a to nije bilo teško, na osnovi demografskih podataka) da se u Sloveniji ne govori samo slovenski, već da postoji niz govornika kojima su drugi jezici materinji. Nasuprot tome, svi ispitanici (pa i oni za koje su anketari utvrdili da ne vladaju u potpunosti slovenskim jezičnim standardom i koji su – zacijelo i zbog toga – imali određene poteškoće u toku osnovnoškolskog obrazovanja) prihvaćaju slovenski kao neupitno sredstvo javne komunikacije, a u većini slučajeva upotrebljavaju ga i u mnogim kontekstima privatnog komuniciranja. Drugim riječima, i oni su i sami prihvatili stav da

se govornik mora prilagoditi svojoj jezičnoj okolini, osobito ako se radi o sudjelovanju u javnoj komunikaciji; štoviše, u takvu prihvaćanju ne zapažaju – bar na površinskom nivou koji je ispitivanje moglo zahvatiti – nikakve štete niti za svoje jezične mogućnosti niti za svoje buduće socijalno situiranje unutar slovenskog društva. U dijelu odgovora može se jasno naslutiti (a ponegdje je to i eksplicitno izrečeno) da eventualna buduća ograničenja prema autopercepciji ispitanika mogu izazvati etnička i socijalna pripadnost a ne jezik kojim se služe.

Ipak, razgovori s ispitanicima ukazali su na drugu dimenziju problema koja ovim istraživanjem nije bila izravno obuhvaćena: naime, ako pretpostavimo da jezik predstavlja bitan element individualnog identiteta i sredstvo uspostavljanja simboličkih veza s kolektivima kojima pojedinac pripada (ili im želi pripadati), moramo zaključiti da su se svi ispitanici, zacijelo većim dijelom nesvjesno, odrekli jednog aspekta svojeg "originarnog" jezičnog identiteta i zamijenili ga, sa svojeg stajališta više ili manje uspješno, drugim: pitanje je, dakako, što se takvom zamjenom gubi a što dobiva, te koliko je ona ipak u krajnjoj konsekvenciji izazvana ne samo komunikacijskim potrebama nego i ideološkim (ili bar simboličkim) pritiskom okoline. Ispitivanje te dimenzije problema moglo bi biti sadržajem nekog budućeg istraživanja.

Dubravko Škiljan

Raziskava o frankofoniji raziskovalcev v humanistiki in družboslovju v Sloveniji

Research of the Francophonie of Researchers in Humanities and Social Sciences in Slovenia

Recherche de la francophonie des chercheurs en sciences humaines et sociales en Slovénie

Med novembrom 2000 in junijem 2001 sem za francoski institut Centre français de recherche en Sciences Sociales v Pragi (CEFRES) - ki ga je pred leti ustanovila **Marie-Elizabeth Duceux-Lakits**, profesorica na EHESS v Parizu (lani je imela cikel predavanj tudi na ISH; glej poročilo o tem ciklu v rubriki Gostujoča predavanja v pričujoči reviji), danes pa ga vodi **Antoine Marès** - opravila sondažno raziskavo o stanju znanja francoščine med trenutno registriranimi raziskovalci v humanističnih in družbenih znanostih v Sloveniji. Slovenski del raziskave frankofonih humanistov in družboslovcev je vpet v širši projekt, ki zajema frankofone raziskovalce na območju Srednje Evrope; poleg Slovenije torej še naslednjih držav: Madžarske, Poljske, Češke in Slovaške.

V Sloveniji je bilo v obdobju šestih mesecev (prvega pol leta v koledarskem letu 2001), znotraj katerih je bila anketa izpeljana, skupno registriranih okoli 7900 raziskovalcev na 310 raziskovalnih institucijah, sodelujočih v ok. 1950 projektih. Med temi numeričnimi podatki, ki sicer zajemajo total vseh raziskovalcev v Sloveniji (in jih je mogoče tudi prebrati na začetku spletnih strani MŠZŠ), niso pa povsem precizni (ker je število raziskovalcev, ki jim na ta ali oni način preneha status, nenehno v gibanju), sem po tedanjih podatkih

naštela skupno 1772 (k številu so prišteti tudi raziskovalci, ki niso dali soglasja za objavo podatkov) oz. 1667 humanistov in družboslovcev. V raziskavo je bilo tako zajetih 1772 oz. 1667 raziskovalcev in raziskovalk, od katerih se je glede na znanje francoskega jezika skozi raziskavo izluščilo skupno 652 deklariranih frankofonih humanistov in družboslovcev z 58 institucij po Sloveniji, torej ok. 37% vseh registriranih raziskovalcev v humanistiki in družboslovju. V nadaljnjih računih, ki seveda še zdaleč ne dajejo ne popolne ne zadovoljive slike o stanju znanja francoskega jezika med aktivnimi raziskovalci v humanistiki in družboslovju na Slovenskem (saj ostaja kar nekaj znanstvenikov ta hip zunaj registrirane mreže MŠZŠ, ki znajo odlično francosko in v pričujočem vzorcu sploh niso zajeti); to pomeni, da je med slovenskimi humanisti in družboslovci, ki so registrirani kot raziskovalci pri MŠZŠ, nefrankofonih 1016 (k številu so prišteti tudi raziskovalci, ki niso dali soglasja za objavo podatkov: 105) oz. 911 (če odštejemo »spornih« 105 raziskovalcev, ki niso dali soglasja za objavo podatkov). Če se torej gibljemo le znotraj zajetega vzorca nam ta dovoljuje največ 6% napako, saj v celotnem vzorcu ostaja nepreverjenih 6% raziskovalcev, od katerih so nekateri morda frankofoni ali pa tudi ne.

Naj povem, da je znanje jezika seveda različnih nivojev in kompetenc (bralne, pisne in govorne), česar v tem kratkem poročilu ne mislim podrobno navajati niti analizirati, vendar je mogoče reči, da je omenjena številka nekakšen izhodiščni indikator, ki kaže, da se je ta segment raziskovalcev bodisi aktivno bodisi pasivno že srečal ali se srečuje s francoskim jezikom (atribucija elemen-

arnega znanja je tudi že zajeta v vzorec). Raziskovalce oz. raziskovalke, ki so poleg redne zaposlitve v določeni instituciji zaposleni še v dopolnilnem delovnem razmerju, sem v raziskavi upoštevala (torej odštela in se s tem izognila napakam podvojenih podatkov). Poglejmo si nekaj ponazoritev končnih rezultatov raziskave:

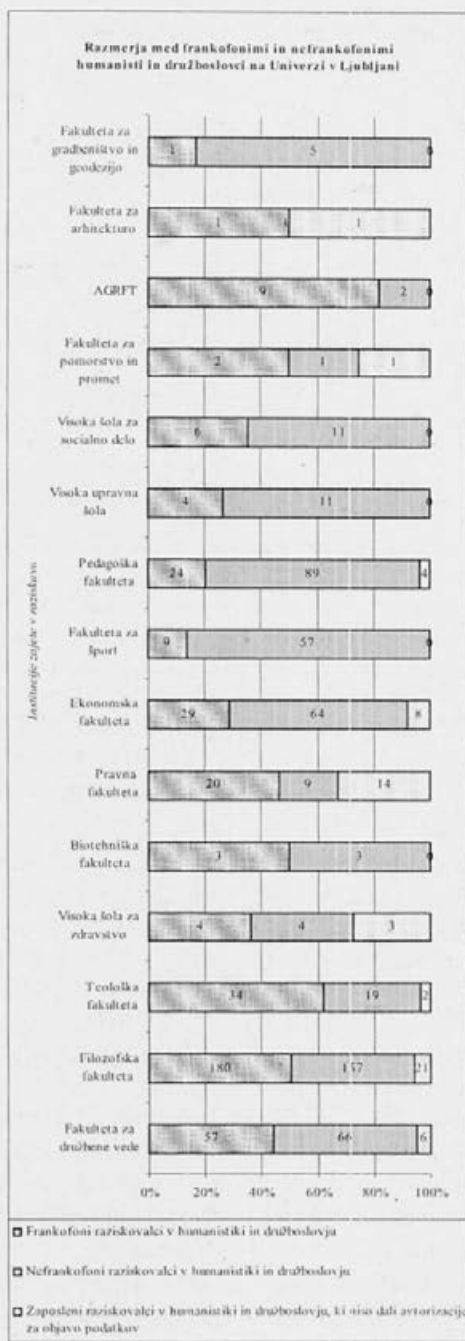
FRANKOFONIJA V DRUŽBOSLOVJU IN HUMANISTIKI (prva polovica leta 2001)	Univerza v Ljubljani	Univerza v Mariboru	Instituti	Skupno število – total institucij, raziskovalcev in frankofonih raziskovalcev/-lk v Sloveniji (zajetih v raziskavo)	Brez avtorizacije za objavo podatkov
Število zajetih institucij	15	4	39	58	-
Št. zajetih raziskovalcev/-lk	941	239	487	1667	105
Št. frankofonih raziskovalcev/-lk	383	58	211	652	-

Razmerja odstotkov vseh frankofonih raziskovalcev/-lk v primerjavi z nefrankofonimi raziskovalci/-lkami v humanistiki in družboslovju na Slovenskem so glede na obe univerzi in na posamezne institucije naslednja:

	Univerza v Ljubljani (15 enot)	Univerza v Mariboru (4 enote)	Instituti (39 enot)
% frankofonih raziskovalcev/-lk	41 %	24 %	43 %
% nefrankofonih raziskovalcev/-lk	53 %	72 %	49,5 %
% raziskovalcev, ki niso dali soglasja za objavo podatkov	6 %	4 %	7,5 %

Nemara še nekaj lapidarnih komparacijskih aspektov: med fakultetami *Univerze v Ljubljani* je najvišji odstotek frankofonih humanistov in družboslovcev na AGFRT (82% vseh zaposlenih humanistov in družboslovcev na AGRFT; seveda je treba upoštevati, da je na omenjeni fakulteti vzorec zelo majhen), sledijo: Teološka fakulteta (61%), Filozofska fakulteta, Biotehniška fakulteta, Fakulteta za pomorstvo in promet in Fakulteta za arhitekturo (vse po 50% frankofonih raziskovalcev/-lk med vsemi zaposle-

nimi humanisti in družboslovci; opozarjam, da je statistična obdelava od vseh naštetih mogoča le pri FF), Pravna fakulteta (46%), FDV (44%), Visoka šola za zdravstvo (36%), Visoka šola za socialno delo (35%), Ekonomska fakulteta (28%), Visoka upravna šola (26%), Pedagoška fakulteta (20%), Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo (17%; seveda le med zaposlenimi v humanistiki in družboslovju) in najmanj frankofonih raziskovalcev je na Fakulteti za šport (14%).

Graf 1: Univ. v Lj. – Razmerja med frankofonimi in nefrankofonimi humanisti in družboslovci

Med fakultetami *Univerze v Mariboru* je prikaz naslednji: najvišji odstotek frankofonih humanistov in družboslovcev je na Pedagoški fakulteti (27,5%), sledijo Pravna fakulteta (25%), Ekonomsko poslovna fakulteta (21%) in Fakulteta za organizacijske vede (15%).

Graf 2: Univ. v Mb – Razmerja med frankofonimi in nefrankofonimi humanisti in družboslovci

Med inštituti in drugimi institucijami - vseh pač ne bom naštevala, ker je napaka zaradi majhnega števila zaposlenih na mnogih inštitutih v tem segmentu največja - je daleč na prvem mestu naša fakulteta ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij (100%; tudi tu vzorec ni velik, v času raziskave je bilo zaposlenih 18 raziskovalcev), od nekoliko večjih (z nad ali okoli 20 zaposlenimi) inštitutov naj navedem še: Pedagoški inštitut (54%), Narodni muzej Slovenije (53%), Urbanistični inštitut (52%), Inštitut za ekonomska raziskovanja (47%), sledijo: ZRC SAZU (45%; daleč največji vzorec med inštituti), Inštitut za narodnostna vprašanja (41%), Inštitut za

novejšo zgodovino (36%) in Znanstveno raziskovalno središče RS v Kopru (31%) in Andragoški center RS (26%; pri tem v pričujoče poročilo seveda v ozir nismo vzeli inštitutov, kjer je zaposlenih manj kakor 12 raziskovalcev/-lk, saj je povsem nesmiselno govoriti o 100 % frankofoni instituciji pri enem, dveh ali 4 zaposlenih).

Kvantifikacija takega vzorca, posebno še v delu, kjer so v raziskavo bili pritegnjeni manjši inštituti, ni smiselna (na *grafih* je tako več mest, ki s statistično obdelavo nimajo prav nič opraviti, zato sem, da bi graf ne bil zavajajoč, dodala numerične vrednosti – število frankofonih oz. nefrankofonih raziskovalcev/-lk in število raziskoval-

cev, ki niso dali soglasja za objavo podatkov na posamezni instituciji). Pomen tega vzorčenja je bržčas v možnosti nekakšnega preleta sorazmerij glede znanja jezika in v manjšem segmentu, kjer je vzorec večji, tudi v mogoči nadaljnji obdelavi baze podatkov.

Kvalitativni vidik je vseeno pomembnejši (in v tem primeru niso odveč objavljeni podatki manjših institutov), saj en sam raziskovalec s tekočim (odličnim) znanjem francoskega jezika v kvalitativnem (a tudi promocijskem in akademskem) smislu pomeni več kakor ducat tistih, ki skupaj ne zmorejo sestaviti dveh odstavkov tekočega teksta.

V teku izvajanja raziskave je prišlo na dan še mnogo drugih izredno zanimivih vsebinskih aspektov širše narave, ki s samo frankofonijo v prvem hipu niso neposredno povezani (gledano širše, iz perspektive vertikalne mentalne strukturacije, s stališča obvladovanja večšine gramatike, morfologije in sintakse jezika, in pa iz zornega kota učinkov tega znanja: kakor je, denimo, sposobnost selekcije in prepoznavanje vrste in reda določenih pojmov, pa povezava nedvomno obstaja). Gre za navedbe, ki bi gotovo utegnile biti izredno zanimive, ko bi jih podvrgli preciznejši diskurzivni analizi. O tem le nekaj besed: izredno zanimiva je opredelitev posameznih raziskovalcev (humanistov in družboslovcev) po ključnih besedah (*mots clefs*). Ne le, da ti nizi besed velikokrat z neko epistemično znanstveno konsistenco nimajo nič skupnega; nemalokrat so celo povsem raznorodnega značaja in provenience, tako da se pravzaprav na nek način skozi pričujočo raziskavo kaže tudi

(precej klavno) stanje zmogljivosti in potence humanistike in družboslovja na Slovenskem, predvsem mislim na (ne)-zahtevnost njunih kriterijev. Ob sledenju rubrike s ključnimi besedami se zdi, da je v Sloveniji izredno malo »specializiranih intelektualcev« (t.j. tistih, ki bi znali ali zmogli z zaporedjem nekaj besed natančno zamejiti ali opredeliti svoje polje raziskav), veliko več je tistih, ki bi hoteli zajeti nekakšen »paradigmatičen ali konjunktorni total«. Tozadevno je prav skozi ta »red diskurza« ključnih besed opaziti več deviacij. Nekatere od njih bi mogli uvrstiti v red izredno slabega poznavanja vsebin tekoče znanstvene produkcije ali vsaj odsotnosti vsakršne epistemološke formiranosti raziskovalcev/-lk, saj se v seriji ključnih besed nemalokrat pojavljajo pojmi, ki so, ne le neverjetna »kompilacija« in lepljenka besed in (odsotnosti) konceptov (denimo serija: etika, politična filozofija, teorija delovanja, filozofija duha, motivacija za ravnanje, razlogi za dejanja, racionalnost – praktična, moralnost vojne, patriotizem in nacionalizem z moralnega vidika; ali neka druga serija: idejni tokovi na Slovenskem in v svetu zadnjih 200 let, etika, človek, ideologija, religija, idejna zgodovina, srednji vek, krščanstvo, novoveški tokovi), temveč povsem iz različnih pojmovnih redov in konceptualnih registrov (primer: človekov smisel, teološka antropologija, smisel življenja, človekov odnos do Boga in drug primer: telesna vadba, vzgoja, kultura, telesnost, šport, rekreacija, tekmovanje, igre, rituali, socializacija, nacionalizem, prosti čas, industrializacija, femizacija, integracija, društva, zveze, sokolstvo). V tej seriaciji (na

nominalni ravni) nemalokrat zaznamo konjunkturne pojme (globalizacija, lokalne skupnosti, integracija v EU ...), ki jih ne opredeljuje noben nadaljnji metodološki prijem in ne specifikacija. Ne bi rada izgubljala besed o tem, da je bilo nekatere od teh »kapricioznih artikulacij« zelo težko prevesti v francoščino, ne da bi zveneli sleherni resni znanosti neprimerno. Drugačno opažanje, ki izvira iz teh opredelitev pa kaže na določene kolektivistične projekte (seveda ne govorim o resnem teamskem delu ali interdisciplinarnosti, saj bi kaj takega umeščal povsem drugačen in bolj koncizen diskurz), drugače rečeno, v njih lahko vidimo homogenizacijske in unifikacijske tendence (gotovo z neko jasno, a zato nič manj spregledljivo intenco) na nekaterih institucijah. Posebno štrli ven Institut za novejšo zgodovino, kjer se pri vseh raziskovalcih alternacijsko pojavljata le dve seriji ključnih besed (prva serija: Slovenija, politični sistem, politične stranke, politična opozicija, kulturna politika, gospodarski sistem, industrializacija, finance, preskrba, sociala, vojna, vojno nasilje; in druga serija: evidentiranje virov, objava dnevnikov, sodni spisi, vizitacijski zapisniki, korespondenca, reformacija, protireformacija, liberalizem, druga svetovna vojna), ki sta za vse zaposlene raziskovalce povsem nespremenljivi (podobno velja enotno in eno samo geslo v obliki ključnih besed za vse raziskovalce, ki se ukvarjajo z muzikologijo na SAZU; serija: glasba, zgodovina, renesansa, barok, klasicizem, romantika, glasba 20. stoletja, popis virov, bibliografija, glasbena teorija; pa tudi drugod naletimo na podobne ponovitve - prepise serij). Če

si ob tem predstavljamo intelektualca-raziskovalca (npr. pač nekoga iz tujine), ki bi prek baze podatkov hotel priti do specializiranega področja nekega določenega raziskovalca, ki bi ga, denimo tisti hip, zanimal in bi bil npr. zaposlen na tem inštitutu, bi mu to zaradi »nekih višjih ciljev«, ki kolektivizirajo oz. depersonalizirajo raziskovalno dejavnost in za vse raziskovalce/-lke odredjajo le ti dve seriji besed, bilo onemogočeno. Komu je torej namenjena baza podatkov na MŠZŠ (zunanjim ali notranjim uporabnikom? In za koga je reprezentativna?). Po drugi strani pa bi se naš fiktivni in radovedni raziskovalec (z minimalnim intelektualnim obzorjem), ki brska po bazi podatkov o raziskovalcih na Slovenskem, verjetno ali vsaj morda ustavil že tu; vse omenjene serije ključnih besed namreč kažejo na popolno odsotnost sodobnih znanstvenih konceptualizacij, ki bi vključevale npr. antropološko-zgodovinsko ali kako drugo nadaljnjo optiko selekcije in obdelovanja podatkov (kar vidimo, je v glavnem fiksacija na pozitivnem/bolje: pozitivističnem odnosu do raziskovalnega objekta in pretežno politične, nacionalno in drugje spet folkloristično in etnogenetsko naglašene tematike).

Raziskava zagotovo ni kak verističen ali koncizen prikaz znanja francoščine med raziskovalci v družboslovju in humanistiki pri nas (pomislimo samo na različne zahtevnostne nivoje posameznikov, ki jih vprašalnik reducira na tri deskriptivne kategorije: branja, pisanja in govora, ali na pragmatične in funkcionalne učinke, ki jih ima višja klasifikacijska kategorija, torej atribucija tekočega znanja jezika pri nekom, ki kandidira za kako finančno subven-

cijo ali tujo štipendijo; in konec koncev je vse skupaj vpeto v sistem, kjer korespondiranje med deklarativno ravniyo in stvarnim stanjem bržkone ostaja nepreverjeno), je pa vsekakor sklenjen in indikativen del celote korpusa samoreprezentacije in samoevalvacije (glede

znanja jezika) določene raziskovalno-znanstvene populacije v prerezu prostora in časa. V tem smislu je bila raziskava o frankofoniji med raziskovalci/valkami v humanistiki in družbenih znanostih v obdobju prve polovice leta 2001 tudi dosledno izpeljana.

Taja Kramberger

Evaluacija študijskih programov na ISH

Evaluation of the Educational Programs at ISH

Évaluation des programmes des études à l'ISH

Študentje in študentke so lani oblikovali pobudo, da bi ocenjevali kvaliteto izvedenih predavanj na ISH. Letos je Študentski svet ponovno predlagal »ocenjevanje profesorjev«, ki predavajo na ISH, senat pa je sprejel sklep, da se oblikuje evalvacijska skupina. Oblikovali smo skupino iz predstavnikov profesorice in profesorjev (**ga. Svetlane Slapšak**), študentk in študentov (**g. Peter Arko**), mladih raziskovalk in raziskovalcev (**gdč. Nataša Rogelja**), administracije (**gdč. Dragica Bac**); sku-pino vodi asistentka **ga. Alenka Janko Spreizer**.

Doslej smo želeli uresničiti pobudo študentov za vrednotenje kvalitete programa in smo oblikovali eksperimentalni vprašalnik za samoevalvacijo študijskih programov, ki se izvajajo na ISH. Vprašalnik smo poslali vsem letos vpisanim študentom naše fakultete; do predvidenega roka za oddajo je bilo vrnjenih 10 vprašalnikov. Tudi če ne bo število vrnjenih vprašalnikov večje od tega, bomo lahko z razpoložljivimi

informacijami modificirali vprašalnik in oblikovali model za obdelavo podatkov, ki jih bomo zbirali v prihodnje. Izvedli smo tudi kratko evalvacijo letošnjih informativnih dni v juliju in septembru, saj nas zanima, kateri študenti so naša morebitna ciljna skupina oziroma katerim študentom naša fakulteta predstavlja vsaj eno od destinacij za podiplomski študij.

Posvetili smo se tudi metodologiji za oblikovanje evalvacijskega sistema. Predstavnica študentk in študentov ter predstavnik mladih raziskovalk in raziskovalcev sta dobila v vpogled osnutek besedila za oblikovanje metodologije evalvacije s priporočilom, da bi oblikovala konkretne pripombe na posredovano besedilo. Metodologijo nameravamo sproti dopolnjevati in po potrebi modificirati. S predlogi dopolnjeno besedilo bo naknadno poslano še drugima dvema članicama. Zasnovati želimo fleksibilen sistem spremljanja kvalitete učnega procesa, v katerega bodo vpeti študenti, poleg tega pa tudi

izvajalci modulov – profesorji, docenti in asistenti ter koordinatorji programa, pa tudi administrativno osebje. Predvsem želimo zbrati tiste informacije, ki bi lahko prispevale h kvalitetni izvedbi študijskih programov na naši fakulteti. Sistem evalvacije, ki ga predpisuje tudi zakonodaja na področju visokega šolstva, bo omogočil zbiranje tudi tistih informacij, ki zanimajo financerje, in o katerih jim mora fakulteta poročati.

Jeseni bomo nadaljevali s pripravo metodologije za evalvacijo, oblikovali pa bomo še vprašalnik za spremljanje kvalitete posameznih modulov, ki ga bodo izpolnjevali študenti, vpisani v modul (ali pa so ga redno obiskovali); evalvacijo modula bomo izvedli le, če bodo posamezni izvajalci modulov na to pristali. Prav tako bomo po izvedenem modulu omogočili tudi predavateljem, da podajo mnenje o svojem izvedenem programu. Namen evalvacije ni vzpostavitev nekakšnega dopolnilnega sistema habilitacije, pač pa vidimo smiselnost v zbiranju informacij za kvalitetno

izvajanje študijskih procesov. Na podlagi takšnih ocen bo možno izluščiti oceno predavateljevih predavanj in nastopov, ki bo pomagala predvsem predavateljem pri morebitni modifikaciji svojega izvajanja; informacije bodo lahko pomagale vodjem študijskih programov pri izbiranju kvalitetnih predavateljev. Evalvacijski sistem bo možno le izjemoma in po potrebi – npr. ob izvolitvah v naziv – uporabiti kot dopolnilo pri oblikovanju mnenja študentov, ki ga bo pripravil Študentski svet ISH s pomočjo evalvacijske skupine. Ko bo metodologija izdelana, jo bomo predstavili tudi senatu ter študentom.

Evalvaciji bomo namenili tudi forum, na katerem bodo predstavljena metodološka izhodišča ter obrazci, ki jih bodo lahko študenti prekopirali v svoje datoteke in izpolnjene vrnil v zaklenjeni predal; nekaj prostora bomo namenili tudi predlogom in komentarjem o evalvaciji.

Alenka Janko Spreizer

Model računalniško posredovane komunikacije za potrebe izobraževalnih in drugih javnih inštitucij v mestu Ljubljana v smeri izboljšanja interaktivne komunikacije

A Model of Computer-Mediated Communication for Fulfilling the Needs of Educational and Other Public Institutions in Ljubljana, Aiming to Improve Interactive Communication

Le modèle de la communication médiatisée par ordinateur en vue des besoins des institutions d'éducation et des autres institutions publiques à Ljubljana dans le sens d'amélioration de la communication interactive

Skupina raziskovalcev in raziskovalk na ISH - Fakulteti za podiplomski humanistični študij, Ljubljana je v

letošnjem letu pričela v praksi udejanjati idejo, da bi raziskovalne aktivnosti, ki potekajo znotraj fakultete,

pridobile nov kanal, prek katerega se lahko študenti in študentke ISH aktivno vključijo v raziskovalni proces na ISH. Možnost vključevanja študentov in študentk v raziskovalni proces je bil namreč tudi eden izmed ciljev ustanovitve ISH - Fakultete za podiplomski humanistični študij. V ta namen je bil izdelan in pripravljen tudi pričujoči raziskovalni projekt.

Raziskovalni projekt je pridobil finančna sredstva na podlagi javnega razpisa za sofinanciranje raziskovalnih projektov za potrebe Mestne občine Ljubljana. Projekt je zastavljen pragmatično, saj bodo rezultati raziskovanja uporabni za širok krog raziskovalcev in uporabnikov računalniško posredovane komunikacije. Sam projekt je razdeljen v dva vsebinska sklopa, in sicer:

1. Virtualni forumi

V sklopu tega dela projekta načrtujemo vzpostavitev štirih poskusnih *on-line* forumov, ki bi bili vključeni tako v izobraževalni kot tudi v raziskovalni del programa Fakultete za podiplomski humanistični študij. Trije forumi bodo predvidoma delovali v okviru individualnega raziskovalnega dela (IRD) študentskih skupin na izbranih študijskih smereh ISH, četrti forum pa bo sestavni del projekta, ki se ukvarja z evalvacijo učnega procesa na ISH. Vsak forum bo imel svojega moderatorja-koordinatorja, ki bo koordiniral in usklajeval aktivnosti znotraj posameznega foruma. Komunikacija med študenti oziroma študentkami, ki sodelujejo v raziskovanju, se bo torej deloma prenesla na forume, s čimer bodo ti lahko postali učinkovito komunikacijsko sredstvo. V sklopu tega segmenta

projekta se bomo ukvarjali tudi z oblikovanjem izhodišč za analizo forumov na ISH. Analiza forumov se bo pričela takoj ob začetku delovanja le-teh. Na podlagi analize bomo skušali ugotoviti tipologijo in značilnosti računalniško posredovane komunikacije v virtualnih forumih, v zaključni fazi projekta pa bomo oblikovali tudi smernice za prihodnje analize virtualnih forumov in ocenili primernost računalniško posredovane komunikacije za specifično prakso v raziskovalni in izobraževalni dejavnosti. Analiza *on-line* komunikacije v forumih bo torej opravljena z namenom raziskati možnosti, ki jih skupini daje računalniško omrežena tehnologija. Na podlagi analize komunikacije, vprašalnikov in opazovanja z udeležbo bomo lahko preverili, ali se v *on-line* forumih vzpostavlja kolaborativna računalniško posredovana komunikacija (RPK), ki je konceptualizirana kot proces skupne kreacije, v kateri udeleženci/ke ustvarjajo skupne interese in se približujejo skupnim ciljem, ki jih lahko med samim potekom komunikacije tudi redefiniirajo.

2. Virtualna knjižnica

V sklopu segmenta virtualne knjižnice načrtujemo tehnično postavitve internetnega portala Virtualne knjižnice ISH. Internetni portal bo omogočal iskanje, pregledovanje in možnost branja tekstov v elektronski obliki. V ta namen je potrebno tekste oblikovati v *pdf* formatu. V tej obliki se bodo namreč v naslednjih fazah projekta realizirala seminarska dela podiplomskih študentov. Načrtujemo torej, da bi v prvem koraku znotraj knjižnice

postavili izbor seminarskih nalog po posameznih programih in smereh, ki se izvajajo na ISH. Te naj bi v prihodnosti izhajale letno kot periodična elektronska publikacija. Kasneje bi znotraj virtualne knjižnice v elektronski obliki pričela izhajati tudi magistrska in doktorska dela. Ob koncu projekta, ko bo virtualna knjižnica že delovala, načrtujemo tudi primerjavo oziroma analizo kodov informacij (avdio/tekstualni/vizualni). Predvidoma naj bi bila narejena diskurzivna analiza in analiza perspektive uporabnikov.

Predstavljeni projekt pomeni velik izziv in novo možnost, ki jih v sklopu svoje izobraževalne in raziskovalne ponudbe ISH ponuja svojim raziskovalcem in raziskovalkam ter študentom in študentkam. Komunikacija prek znanstvenih *on-line* forumov namreč zahteva

intelektualno angažiranost in pripravljenost na kritično razmišljanje, pa tudi samoiniciativnost samih raziskovalcev in raziskovalk ter študentov in študentk. Le na ta način lahko nastane kvaliteten produkt medsebojnega razumevanja in interpretacije ter refleksije danih problemov. *On-line* forumi predstavljajo odlično polje za divergentno mišljenje, za preizkušanje manj predvidljivih in variabilnih kontekstov, ki si jih udeleženci foruma lahko neprestano postavljajo in se s tem tudi ločujejo od predhodnih, pogosto hermetično zaprtih konceptov in paradigem, stališč in vse prepegostih samoumevnih predpostavk. Virtualna knjižnica pa hkrati predstavlja pomembno obogatitev v polju raziskovanja in izobraževanja na fakulteti.

Tadej Praprotnik

P.S. Ker bo ta številka Monitorja izšla približno v času pričetka delovanja forumov, že na tem mestu vabim vse študente/ke in raziskovalce/ke, in nasploh vse zainteresirane, naj se pridružijo tej novi obliki komunikacije. Če pa ne mislite aktivno sodelovati v forumu, lahko vsaj pošklitate vanj. Morda se vam utrne ideja za kak nov forum.

Individualno raziskovalno delo s študenti (IRD) - socialna antropologija

Individual Research Work with Students (IRW) – Social Anthropology

Recherche individuelle des étudiants (RIE) – anthropologie sociale

V sklopu individualnega raziskovalnega dela pri socialni antropologiji je bila skupina študentov in študentk vključena v projekt z naslovom *Zunanje meje, notranje meje: razmejevanje krajin in identitet v Sloveniji v 19. in 20. stoletju*, pod mentorstvom **prof. dr. Bojana Baskarja**. Zaradi pomanj-

kanja financ projekt v realnosti ni potekal, delo s študenti v okviru IRD socialna antropologija pa se je kljub temu vsebinsko navezovalo na določene dele omenjenega projekta. V prvem semestru smo se lotili prebiranja literature s področja antropologije krajine, delo pa je bilo organizirano v

smislu debat ob prebranih člankih. Z branjem literature smo nadaljevali tudi v drugem semestru, ob tem pa se je zvrstilo tudi nekaj predavanj povezanih s tematiko krajinskih reprezentacij in identitet v določenih nacionalnih in transnacionalnih kontekstih. Eno izmed teh je bilo tudi predavanje **Sabine Mihelj**, mlade raziskovalke na ISH, ki je predstavila imaginiranje krajin na primeru Istre in Šavrinije. Po prebiranju omenjene literature je bilo v središču raziskovalnega zanimanja skupine predvsem tole vprašanje: na kakšne načine se imaginirajo posamezne identitete glede na specifične krajine oziroma ozemlja, pri čemer smo se osredotočili na preučevanje identitet izbranih skupin oziroma motivov (npr. ribičev, tekstilnih delavk, Romov, beguncev, Soče ipd.); zlasti nas zanimajo kriteriji, po katerih je zamišljena njihova »skupinskost«, kako jo vidijo akterji sami ter kako je povezana z določenimi prostori. Nadalje smo si zastavili vprašanje, ali se reprezentirajo določene imaginarne podobe kot ne-kakšne krajinske specifičnosti in kakšni so njihovi vsakokratni konteksti ter nameni.

V prihodnjem šolskem letu bi se radi posvetili predvsem naslednjim sklopom vprašanj:

- kako so si določene skupine in motive zamišljali in kako so jih reprezentirali predvsem zgodovinarji, etnologi, geografi in drugi raziskovalci v okviru družbenih in humanističnih ved, ter kako so njihove reprezentacije povezane z vsakokratnim političnim in nacionalnim kontekstom; kako so izbrane skupine in motivi reprezentirani v turističnem diskurzu,

umetniških upodobitvah, medij-skem diskurzu in za kakšne namene rabijo te distinktivne reprezentacije: ali za eksotiziranje skupin v določeni krajini (in drugih prostorskih kontekstih, npr. v mestih oziroma trženje identitet za različne namene npr. za turizem) ali za vzpostavljanje socialnih meja, za izključevanje ali za brisanje meja in asimilacijo določenih skupin ipd.;

- kako se določene skupine zamišljajo same, kakšne »imaginarne svetove« (Van der Port, 1998:134) si kreirajo in kakšna so mnenja, ki prevladujejo v javnem življenju o omenjenih skupinah, kako si jih zamišljajo drugi akterji;
- kako se s temi identitetami okoriščajo različne reprezentacije posameznih skupin, ki so povezane z regionalnimi, nacionalnimi in z morebitnimi drugimi ideologijami.

Za realizacijo drugega dela druge alineje smo s študenti in študentkami že sestavili anketni vprašalnik, v katerem smo različne populacije spraševali, kako si zamišljajo podobe ribičev, Ciganov, tekstilnih delavk, beguncev, Soče. V analizi zbranih anket nas bo zanimalo predvsem, kako bodo ljudje zajeti v raziskavo (zajeli bomo otroke v vrtcih in osnovnih šolah, srednješolce, študente, delovne kolektive in upokojeence), povezovali tekstilne delavke, ribiče, Rome, Sočo, s svojimi mentalnimi podobami o zamišljenih identitetah. Pri tem bomo še posebno pozorni na prekrivanje in prenašanje posameznih pomenov, ki so povezani s specifičnimi prostori in krajinami.

Nataša Rogelja in
Alenka Janko Spreizer

Drugi raziskovalni projekti*Other Research Projects / Autres projets de recherche*

Na ISH so se poleg opisanih v študijskem letu 2000/2001 izvajali še naslednji raziskovalni projekti:

INEA – Mednarodna raziskava bralne pismenosti IEA (1999-2003)

Gre za raziskavo kompetence pri rabi narativnih in razlagalnih besedil v različnih kulturah, v raziskavo je vključenih 34 držav.

Nosilec projekta: Janez Justin

Jezik in spolna razlika II (1999-2001)

Nosilka projekta: Eva D. Bahovec

Invencije nacionalnih krajin v multietnični obmejni regiji: Istra od sredine 19. stoletja do danes (2001-2004)

Nosilec projekta: Bojan Baskar

Imaginiranje Drugega: konstruiranje Drugosti na primeru migrantov (beguncev, prebežnikov in prosilcev za azil) (2001-2003)

Nosilka projekta: Alenka Janko Spreizer

Oblikovanje družbenih rab novih komunikacijskih tehnologij v Sloveniji: Zgleda mobilne telefonije in interneta (2000-2002)

Nosilec projekta: Jože Vogrinc

Vloga državnega nagrajevanja v Sloveniji danes (2000-2002)

Nosilka projekta: Ksenija H. Vidmar

Imaginarij poznega srednjega veka na Slovenskem (2001-2003)

Nosilec projekta: Jurij Mikuž

Potlačena umetnost (1998-2001)

Nosilec projekta: Jurij Mikuž

Konstrukcija kolektivnega spomina v antiki (2000-2002)

Nosilka projekta: Svetlana Slapšak

Značilnosti in perspektive računalniško posredovane komunikacije (na primeru diskusijskih forumov in klepetalnic) (2001-2003)

Nosilec projekta: Tadej Praprotnik

Gostovanja vabljenih profesorice in profesorjev na ISH

Visiting Professors Lectures at ISH / Les interventions des professeurs invités à l'ISH

Marie-Elizabeth Ducreux Lakits

CNRS - Centre de Recherches Historiques, Paris

»Il faut prendre la conscience de double, triple histoire.«*

Med 29. in 31. majem 2000 je na naši fakulteti s ciklom predavanj, naslovljenim *Rekonverzija v katolicizem v monarhiji Habsburžanov – XVII. stoletje*, gostovala profesorica z École des Hautes Études en Sciences Sociales, sodelavka Centre de Recherches Historiques in ustanoviteljica praškega francoskega instituta CEFRES (Centre Français de Recherche en Sciences Sociales). Najpomembnejša kvalifikacija predavateljice pa zagotovo izhaja iz dolgoletnih raziskav in je vsebinske narave: **Marie-Elizabeth Ducreux-Lakits** je strokovnjakinja za zgodovino religij v Srednji Evropi s posebnim poudarkom na deželah nekdanje republike Češkoslovaške. V nadaljevanju, sicer zelo sumarno, povzamemo nekatere od vsebinskih poudarkov njenih predavanj na ISH.

S prvim, uvodnim predavanjem v *Rekonverzijo v katolicizem v Habsburški monarhiji – XVII. stoletje* nas je Marie-Elizabeth Ducreux-Lakits s serijo poudarkov uvedla v svet svoje lastne konceptualizacije in vpeljala nekatere pojme, ki jih je potrebno ujeti in razmisliti v celotnem loku njenih

predavanj. Epistemična podlaga zgodovinske antropologije, tako značilna za vse francoske predavateljice z EHESS, ki so doslej predavali na ISH, in ki začne z osvetljevanjem v pozabo potisnjenih drobnih in partikularnih dejstev in nadaljuje s postopnim zavračanjem klišejev ter z doslednim obravnavanjem konteksta z različnih plati, brez končnih determinacij in izključevanj tistih serij podatkov, ki so doslej ostajali spregledani na obrobju, pa tudi s samim načinom prezentacije obdelanega študijskega korpusa, pri katerem ni in ne more biti nobenih generalizacij brez zelo jasnega poznavanja, razkrivanja in prepoznavanja indicev in intenc v ozadju posameznih dogodkov, – vsaj za moja ušesa, naveličana na Slovenskem povsodpričujočnih (omniprezentnih) psevdo-teoretskih desantov nad detajle oz. znanstvene objekte, ki še niso bili zadovoljivo (zadostno) preučeni pod skrbno kontekstualno lupo – prinaša olajšanje in je tudi sicer prvovrstni užitek.

Interpretacije, kot je bilo rečeno, ne prvič in ne zadnjič, so vselej v gibanju, so žive in diskutabilne. Da bi mogli razumeti, ali se vsaj približati razumevanju češke zgodovine, moramo imeti pred očmi specifičnost modela inteligibilnosti češke zgodovine, ki sam na

* Marie-Elizabeth Ducreux Lakits na predavanju 29. maja 2001: »Trebalo se je zavedati dvojne, trojne zgodovine.«

sebi seveda ni odrezan od navidez nevtralnih manifestacij zgodovine in vsakodnevnih dogodkov, kakor ga tudi ne moremo ločiti od različnih tipov kronologizacij (periodizacij) in s tem od intencionalnosti, ki jo v zgodovinske interpretacije neposredno investira konjunkturna ideološka misel, ki vsiljuje te periodizacije kot »kanonične«. Že tu, pri periodizaciji dogodkov, se potemtakem, začnejo težave legitimnosti, povezane z interpretacijo.

Ko je, denimo, Ferdinand II. začel z rekatolizacijo v Bohemiji (1617 je kot kralj nasledil svojega bratranca Mathiasa; vladal je do leta 1637) so se recepcije legitimnosti v različnih okoljih Habsburške monarhije (v nadaljevanju HM) zelo razlikovale. Kralj v HM v svojih rokah ni imel skoncentrirane vse moči; institucijo HM je namreč vseskozi vzpostavljala kompleksna dinamika med stanovi in kraljem. Leta 1631 je novinar Pavel Stránský v delu *Res Publica Bojema* opisal idealiteto delovanja, ki sicer vzpostavlja določeno diskurzivno realnost, s samo tedanjo vsakdanjo stvarnostjo pa nima veliko opraviti. Delo je tako treba brati z vednostjo o tej prekinitvi. Dejstvo je, da se je del aristokracije proti koncu 17. stoletja približal kralju in se prekrstil v katolicizem. Model vladavine, model delitve HM na posamezne urade, oddelke in pristojnosti, se skozi detajlno analizo kaže kakor »aristokratski model lastništva«. Diskurzivno realnost, ki v določenih točkah, trajektorijah, pomenskih vozlih korespondira s stvarnostjo (*réalité*), v drugih zopet ne, je potrebno zelo natančno preučevati. Zasedovanje reda diskurza in sledenje genezi uporabe določenih pojmov in terminov, ki

konceptualno izvirajo iz 16. in 17. stoletja, lahko raziskovalcu razkrijeta presenetljive podatke in ga v procesu raziskovanja usmerita povsem drugam, ne tja, kamor si je zamislil potovati na začetku intelektualnega dela. Na primeru takšnih raziskav na Češkem, je Marie-Elizabeth Ducreux-Lakits na slede koeksistenci različnih tipov diskurzov, različnih redov in sistematizacij simbolne legitimnosti, ki med seboj interferirajo z različnimi (pre)sečišči pojmovanj »resnice« in »zmote«.

Primer: recepcija in eksplikacija suverenosti (*souverenité*) sta odvisni od mnogih faktorjev in funkcij. Husitsko gibanje je npr. na Češkem zgodovinsko vrednoteno zelo pozitivno; za razliko od poudarjeno negativno percipirane rekatolizacije (pomislimo ob tem samo na povsem nasproten primer: na slovensko popularizirano in pozitivno recepcijo protireformacije!). Da bi sploh mogli razumeti takšno vrednotenje, moramo vedeti za številne sledi in premike v imaginariju skupnosti, ki se danes označuje z zbirnim pojmom kot »češka«. Vedeti moramo za izjemen vpliv praške univerze, ustanovljene leta 1348, kot prve univerze v HM in v Srednji Evropi nasploh; vedeti moramo, da je bilo leta 1436 dovoljeno bikonfesionalno stanje, kar je bila tedaj izredna redkost, in četudi je kmalu izgubilo vrednost, je za učinek imelo multipliciranje sekt s povsem svojsko situacijo v vsaki »signoriji«, ki je ni mogoče generalizirati. Konsekvence tega je mogoče razpoznavati skozi različne tipe sekularizacij. Vedeti moramo tudi, da na Češkem za časa Ferdinanda II. klera kot stanu še ni bilo (obstajajo *haute noblesse*, *basse noblesse*, *villes*), vedeti moramo, kaj vse

so sprožili učinki bitke na Beli gori (1620; ki obenem pomeni konec neodvisnosti Bohemije); ne zgolj v strogo politični razsežnosti, temveč tudi na ravni vsakdanjega življenja, ki je bilo nasilno prekinjeno z izgonom na tisoče družin različnih stanov (1627), ki niso hotele sprejeti katoliške vere itn. Po 30 letni vojni se zadeve preobrnejo; po vojaških uspehih se nenadoma kot odločujoči faktor pojavi država. V »konfesionalnem smislu« se torej pomembno novo poglavje na Češkem začne s Ferdinandom II.

Drugo predavanje z naslovom *Kontrola mišljenja in vprašanje knjige – XVI. in XVII. stoletje*,* nas je približalo novi aktivnosti, ki se v 50. letih XVII. stoletja pojavi na Češkem: gre za kontrolo aktivnosti klera, ki je sinhrona pojavoma statističnega registra in reorganizaciji diocез (v vikarije). V misijonih, ki so jih izvajali v vaseh, so imeli pomembno vlogo pri širjenju vere t.im. *cantici*; protestantskega izvora, a preoblikovani v katoliško devocijo (širili so jih *cantores*). Vprašanje pokristjanjevanja je bilo tesno povezano s krstom, eno od pomembnih vprašanj, ki se je tu zastavljalo, pa je bilo: kako prekrstiti ljudi, ki jih obenem »kaznuješ«. Temeljno vprašanje je torej potekalo na razmejitveni liniji »pozitiviteta« – »negativiteta«, pri čemer je zapeljivost krivoverstva, kot lahko razberemo iz študija materiala v večinoma temeljila na dveh nosilcih: in sicer, *od zunaj in iz knjige*. Knjiga je tako postala simbol

herezije. Na osnovi vprašalnikov (sg. *formula examinis*), ki jih je M.-E. Ducreux-Lakits preučevala, je definiranje heretikov izredno težavno; nikakor ni mogoče priti do enostavnega odgovora, kaj je bilo tisto, kar jih povezuje. Zdi se, da »krivoverska« napaka (*tomber dans l'erreur*) prihaja od zunaj: s knjigo (kliše na Češkem, ki se je ohranil do danes, je seveda, da je bila »ljubezen do knjige tako velika, da so vsi brali«; M.-E. Ducreux-Lakits pravi, da je moč knjige vsekakor bila velika, da pa je povsem drugo vprašanje, v kakšni smeri in kontekstu). Da bi nosilci protireformacije lahko zamenjali heretične knjige s »pravimi« (katoliškimi), je bilo najprej treba ustvariti nove edicije, pogoje za distribucijo, izdelati strategijo distribuiranja samega. Vse to so tudi zares storili. *Topos* knjige na češkem je za produkcijo »nacionalnega« momenta izredno močan. To izhaja iz 17. stoletja (nasploh v drugi polovici 17. stoletja po vsej Evropi krivulja povečanja tiskanja knjig izredno strmo raste, celo recepcija latinščine se močno poveča) in se v 19. stoletju razvije v dve močni »orožji« nacionalnega vrenja, ki sta šola in knjiga.

V tretjem predavanju je bil govor o *Interpretaciji kriptoprotellantizma na Češkem*. Sam pojem se nanaša na protestantizem v konfesionalnem (prikritem) pomenu. S protestantizmom naj bi, tako je zabeleženo v virih, končali brutalno in hitro (*brutalement et rapidement*), vendar je neke vrste kolektivni memoriji in njeni transmisiji na različne načine, z nizom lokalnih posebnosti in bizarnosti in prek različnih nosilcev mogoče kontinuirano slediti dalje v 18. stoletje. Enega izmed

* Za podrobnejši pregled glej izredno zanimiv članek Marie-Elizabeth Ducreux-Lakits: »Lire à en mourir. Livres et lectures en Bohême au XVIIIe siècle«, v: *Les usages de l'imprimé* (uredil Roger Chartier), Fayard, Paris, 1987, pp. 253-303.

pomembnih transmissijskih faktorjev pri tem predstavlja pojav »pridigarjev« (predicateurs/predicants), ki so pred letom 1730 še maloštevilni, po tej letnici pa nenadoma začne njihovo število naraščati. Gre za nekakšne »protestantske misionarje«: preprodajalce knjig, ki pa so poleg knjig prodajali tudi orodje in drug manjši potrošni material in obenem skrbeli za ohranjanje imaginarne kontinuitete in razširjanje nekaterih starih »monolitnih mišljenjskih vzorcev«, ki jim je (vsaj nekaterim) M.-E. Ducreux-Lakits sledila v mikroštudijah. Nosilci kriptoprotentantizma so bili predvsem ljudje, ki se niso hoteli konfesionalno izreči oz. so navajali izjave, kakor je, denimo, ta: »... nismo ne protestanti, ne luteranci..., smo nosilci novih idej...«.

V zadnjem, četrtem predavanju, z naslovom *Protestantska dediščina in nacionalna identiteta*,* je M.-E. Ducreux-Lakits strnila nekatere niti, ki jih je napeljala že v prejšnjih treh predavanjih, v interpretativni shemi o procesu konstruiranja nacionalne identitete. Model nacionalne identitete tako po njenem mnenju ni zaprt proces, temveč se neprenehoma premešča, giblje in je dinamičen (podobno velja za že omenjene interpretacije). Nacionalna identiteta temelji na pripovedi (*récit*), ki je dovolj splošna, da je vanjo mogoče umestiti nadaljnje izbire, ki jih odreja izredno kompleksen preplet zgodovinskih dejstev in mitskih vložkov. Ta operacionalizacija pripovedi je konstitutivna operacija, na njej in na njenih premikih ter naknadnih investi-

cijah slonijo nacionalni modeli. Za češko nacionalno identiteto izredno pomemben identifikacijski člen predstavlja František Palacký (1798-1876). Njegova koncepcija zgodovinske eksplikacije predstavlja matrico za celo serijo modernih identitet (na Češkem). Zanj je češka zgodovina vpeta v boj med slovanskim in germanskim svetom in sicer na način, ki slovanski svet vzpostavlja za nosilce demokracije in katolicizma, medtem ko v germanskem svetu vidi nosilce fevdalizma in protestantizma. V to shemo se vpenjajo na različnih delih posamezni segmenti mitskih vzorcev in klišejskih obrazcev; eden od njih je npr. tisti, ki pravi, da je »češki narod prvi, ki je ostalemu svetu ponudil univerzalije« (bratstvo, enakost...). Bela gora šele kasneje, ne pri Palackem, temveč pri Masaryku, vznikne kot negativni element. Veliko tega, kar je bilo kasneje mitizirano, pa je obstajalo že prej (le da ni bilo strukturirano kot mit). Izredno zanimivo je spremljati te procese mistifikacij pripovedi in posamezne etape izgradnje mita (mitiziranje) na podlagi analize diskurza. Govori na taborih (ki jih seveda poznamo tudi na Slovenskem) so, kakor je na podlagi njihovega preučevanja povedala predavateljica, neverjetna mešanica, kompilacija starih odkruškov in raznorodnih diskurzov, ki konstituirajo veličino nacionalistične retorike. Posebno zanimivo je tudi to, da je Masaryk (M.-E. Ducreux-Lakits je med drugim preučevala tudi vplive A. Comta na Masaryka, za katere pravi, da so na nekaterih mestih izredno močni), ki je bil načeloma proti mitu in klerikalizmu, hkrati s produkcijo demistificiranja obojega, ustvaril še močnejši mit: mit o *dolgi demokratični*

* Glej tudi: Marie-Elizabeth Ducreux-Lakits, »Entre catholicisme et protestantisme: l'identité tchèque«, v: *Le Débat*, no. 59, mars-avril 1990, pp. 106-125.

tradiciji, iz katerega Čehi, po besedah M.-E. Ducreux-Lakits sploh ne zmorejo izstopiti. Masarykovo delo je kajpak sprožilo bojovito polemiko, znotraj katere se je konstituiral horizont izrekanja *pro et contra* in znotraj katerega se je hkrati s tem sprožila velika količina čisto poljubnih interpretacij. Oficialna ideologija, ki je bila in je pravzaprav na nek način še razširjena

v obtoku, izvira ravno iz teh vulgari-ziranih artikulacij. In paradoks je, da je ta demokracija bila vzpostavljena prav na robu svojega nasprotja. In tako ne smemo biti presenečeni ob dejstvu, pravi Marie-Elizabeth Ducreux-Lakits, da so se nekateri kasnejši profeti tovrstne demokracije izgubili v stal-nizmu.

Taja Kramberger

Daniel Nordman

CNRS - Centre de Recherches Historiques, Paris

Med 2. in 6. aprilom 2001 je na ISH gostoval profesor z EHESS **Daniel Nordman**, *directeur de recherches* na CNRS (*Centre national de recherches scientifiques*). V petih predavanjih z naslovom *Mediterran kot meja in Carolus Quintus in Villegagnon v Alžiru (1541)*, ki jih na tem mestu ne bom povzemala (so pa predavanja posneta na kasetah in si jih lahko, tisti, ki vas problematika posebej zanima, sposodite v knjižnici ISH), ker mislimo v eni prihodnjih številka naše revije v prevodnem bloku s

skupnim naslovom *Prostor, krajina, teritorij: mentalne reprezentacije* v celoti objaviti njegov članek o nekaterih razločevalnih potezah med koncepti prostora, teritorija in terena, do katerih je Daniela Nordmana pripeljal dolgoletni študij prostorskih reprezentacij in

konstrukcij (zadnjih nekaj let se je ukvarjal z morsko mejo in njenimi reprezentacijami; pred kratkim pa je pri založbi Gallimard v ediciji *Bibliothèque des histoires*, NRF izšla tudi monografija na temo mej*). Obsežna komparativna študija, ki – kakor tudi ostala monografska dela - vselej umešča (nove in preciznejše) dokazne difere-nce v že obstoječo znanstveno produkcijo, nam skozi detajlno analizo prikaže načine razrezovanja prostora (*découpage de l'espace*)

in geografskega »razvrščanja prostora v objekte, oskrbovanja prostora z meja-mi«, pri čemer prepoznavno razliko med prostorom (*l'espace*) in teritorijem

Daniel Nordman v času gostovanja na ISH
(Foto: T. K.)

* Daniel Nordman, *Frontières de France. De l'espace au territoire, XVIe - XIXe siècle*, Gallimard, Bibliothèque des histoires, 1998.

(*le territoire*) umešča strategija kulturne ekskluzivnosti. Teritorij je, po D. Nordmanu, »dominiran, razmejen, označen in prilaščen prostor« (*l'espace dominé, délimité, désigne et approprié*), potemtakem na nek način navznoter elaboriran in apropiiiran prostor. Prostor (*l'espace*) pa je kategorija, ki še ni limitirana, razmejena (*peut-être défini comme illimité*); je neke vrste »nedefinirana vsebina, v katero se morejo umeščati različne entitete« (npr. umetniški prostor, trgovski prostor, religiozni prostor idr. – vse to so med seboj različni, a družbeno kompatibilni prostori, ki se vpisujejo v neke globalne vsebine). Meja, konceptualno, ni ne prostor ne teritorij, ampak je »ena od potez teritorija, natančneje: tista poteza, po kateri se v soglasju s političnimi izbirami in zgodovinskimi situacijami, prostor modelira v teritorij«. Meja je torej razločevalna, multiformna značilnost teritorializacije prostora. Naj zapišem le še nekaj lapidarnih dejstev o avtorju. Daniel Nordman je, skupaj z Andrásom Zemplénijem, na Collegium Budapest nosilec interdisciplinarnega projekta *Structure et structuration de l'espace en Europe, du Moyen Âge à nos jours*/ *Struktura in strukturiranje prostora v Evropi od srednjega veka do današnjih dni*, katerega vsebinski pou-

darek je na razmerjih in poskusih definiranj dveh temeljnih tipov prostorske organizacije v Evropi današnjih dni (seveda z ozirom na zgodovinsko genezo, kontinuitete in diskontinuitete teh dveh tipov organizacije). Z Danielom Nordmanom in še z nekaterimi kolegi z EHESS smo pred kratkim usklajevali in pripravljali obsežnejši mednarodni projekt o mejah na Balkanu, ki ga je nekaj (znanstveno očitno ex-komuniciranih) slovenskih »ocenjevalcev« ocenilo kot »nerelevantnega za naš prostor« (o tem nekaj več besed v prispevku Misija v Parizu Draga B. Rotarja v pričujoči številki); "nerelevantnost" pa je zatem nenadoma dobila drug predznak, saj je MŠZŠ kmalu zatem sofinanciralo simpozij na isto temo, vendar na drugi instituciji. Na vsak način s sodelovanjem seveda nadaljujemo. Prvi rezultat teh priprav bo spomladanski simpozij na ISH: *Frontières et identités territoriales et imaginaires de l'antiquité aux temps modernes*/ *Teritorialne in imaginarne meje in identitete od antike do modernega časa*. Nadaljujemo tudi z usklajevanjem mednarodnega projekta; v njegovo vsebinsko raven nevredna vrednotenja pač ne morejo poseči. *Nemo plus iuris transferre potest quam ipse habet*.

Taja Kramberger

Andrea Pető

European University, Firenze

V četrtek, 18. maja 2000, je na ISH - Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani na povabilo profesorice ISH Svetlane Slapšak gostovala zgodovinarica in sociologinja **Andrea Pető**, ki trenutno predava na European University v Firencah. V predavanju nam je predstavila področja, ki jih raziskuje, to so: zgodovina žensk v Vzhodni in Srednji Evropi po II. svetovni vojni; tranzicija; družbeno gibanje v literaturi (*social movement in literature*), nova smer v sociologiji, ki analizira, zakaj se ljudje pridružijo različnim gibanjem, kako ta gibanja nastanejo, delujejo, prenehajo delovati in kaj se zgodi po tem; politika institucij; biografije žensk; ustna zgodovina, kjer jo zanima predvsem razumevanje različnih stopenj delovanja žensk v politiki in različne iluzije, ki se nanje nanašajo; podrobnejši pregled ženskih organizacij, ki so na Madžarskem delovale pred II. svetovno vojno in po njej.

Po letu 1945, v tako imenovanem tranzicijskem obdobju, je na Madžarskem uradno delovala le komunistična stranka, delovanje vseh drugih strank/organizacij, tako političnih kakor nepolitičnih, pa je bilo prepovedano. Ker je večina raziskovalcev, ki se je ukvarjala z zgodovino Madžarske po II. svetovni vojni, preprosto trdila, da na Madžarskem in v Vzhodni Evropi ni bilo ženskih feminističnih organizacij, drugi pa so verjeli, da je bilo žensko gibanje v komunizmu homogeno oz. da je delovala le ena velika homogena organizacija, se je Petőjeva odločila, da bo raziskala, kaj se je v tem obdobju dogaja

jalo z ženskami in kakšna je bila udeležba žensk v politiki.

Ko so se leta 1993 odprli arhivi Ministrstva za notranje zadeve, kjer so bili shranjeni dokumenti organizacij, ki so jim po letu 1945 prepovedali delovati, in je dokumente pregledovala, je našla sezname s člani organizacij, statute teh združenj, korespondence in finančna poročila. Iz tega je naredila zemljevid ženskih organizacij pred vojno in po njej.

Ženske organizacije so delovale v dveh različnih okvirih:

1. Prve so se zavzemale za razlikovanje na podlagi bioloških razlik. Bile so civilne ali verske, ukvarjale so se z dobrotelnimi akcijami, vodile otroška zavetišča itn.

2. Druge so se zavzemale za enakost med moškimi in ženskami. V te organizacije so bile vključene (predvsem) ženske, ki so se v obdobju med I. in II. svetovno vojno izseljevale na Nizozemsko, v Rusijo, Ameriko ali Francijo, kjer so aktivno sodelovale v komunističnem gibanju, in se po vojni vrnila na Madžarsko. Znotraj tega okvira so bile organizacije razdeljene še v dve podkategoriji: nekatere organizacije so bile povezane z liberalnim feminizmom, druge z delavskim gibanjem (najprej s socialnimi demokrati, nato s komunisti). Po meščanski in komunistični revoluciji leta 1918 in 1919 so morale te organizacije preiti v ilegalo. Med njimi je nastalo sodelovanje; povezale so se v »*submerged network*« - termin, ki ga Petőjeva uporablja, ko razmišlja o feminizmu na Madžarskem v tistem času. Po II.

svetovni vojni pa je med njimi prišlo do večjih razlikovanj.

Po volitvah leta 1945, na katerih so ženske prvič lahko volile (in volile napačno), je komunistična stranka najprej začela z demobilizacijo žensk, ki so že bile aktivne, nato pa se je začela mobilizacija. Takoj so prepovedali delovanje vseh organizacij, ki so bile povezane s političnim sistemom pred II. svetovno vojno (to so bile ženske organizacije, ki so delovale v prvem okviru).

Toda obstajale so še tri alternative: socialno demokratska, komunistična in liberalna ženska organizacija. Kaj se je zgodilo z njimi? Ko je bila ustanovljena Madžarska ženska demokratska zveza – skupno ime za vse tri organizacije – z namenom, da deluje neodvisno od političnih strank, so se preprosto izgubile v njej. Čeprav program nove organizacije ni imel veliko skupnega s

politiko, je bila to pravzaprav komunistična organizacija. Ženske, ki so bile aktivne v komunističnem gibanju v Franciji, so bile kmalu utišane in nov aparat žensk se je pridružil komunistični stranki. To so bile ženske, ki so delovale v dobrodelnih organizacijah, zavetiščih, z vojnimi ujetniki ipd., kar je bil glavni program ženske komunistične stranke do leta 1949, ko je prišlo do množične mobilizacije v politične namene in podpore komunistični stranki. Mlade ženske so se tej stranki pridružile predvsem zaradi večje možnosti, da dobijo zaposlitev, in zaradi poklicnega napredovanja.

Tisti, ki ste predavanje zamudili ali bi radi izvedeli več, preberite knjigo Petőjeve z naslovom *Women in Hungarian Politics (1945–1951)*, ki je izšla v angleščini pri Central European University Press lansko leto.

Barbara Zych

Tony Mitchell

University of Technology, Sydney

Fakulteta je tri dni v novembru 2000 (od 20. do 22.) gostila **Tonyja Mitchella**, izrednega profesorja na t.i. *performance studies* na University of Technology v Sydneyju. Gospod Mitchell je po rodu sicer Novozelanec, tam se je rodil in šolal, študij pa je kasneje nadaljeval v Veliki Britaniji. Najprej ga je zanimalo predvsem gledališče: napisal je več knjig o italijanskem in angleškem gledališču, med drugim tudi študijo o znamenitem (zdaj že nobelovcu) Dariu Fou in na University of Bristol doktoriral iz

drame. Potem se je usmeril v študij popularne glasbe; postal tajnik izvršnega organa Mednarodnega združenja za študij popularne glasbe (International Association for the Study of Popular Music – IASPM) in član uredniškega sveta avstralsko-pacifiške glasbene revije *Perfect Beat*. Raziskuje predvsem razmerje med globalnim in lokalnim v popularni glasbi. O tem na primerih rocka, popa in rapa razpravlja v knjigi *Popular Music and Local Identity* (Leicester University Press, 1996 – dobite jo tudi v knjižnici ISH!).

Študija s podnaslovom *Rock, Pop and Rap in Europe and Oceania* analizira interakcije med globalnimi potezami sodobne popularne glasbe in lokalnimi glasbenimi pojavi v Italiji, Srednji Evropi, Avstraliji in Novi Zelandiji. Osredotoča se na razmerje domače avtohtone glasbene produkcije do uvoza in apropiacije ameriških in britanskih glasbenih idiomov, predvsem v kontekstu rocka, popa in hip hopa. Teoretiki popularne glasbe dominantne anglo-ameriške tokove v svetovni glasbeni industriji pogosto postavljajo za zgled kulturnega imperializma, saj naj bi si prisvajali avtentične reprezentacije izvirne lokalne glasbe in jo zreducirano zapakirali v komercialne proizvode, primerne za etnično nedefiniran, a pretežno anglo in evropocentrični trg. Mitchellova knjiga je poskus problematizacije teze o kulturnem imperializmu kot preprosto na načinu predstavljanja kompleksnih kulturno-političnih vprašanj, med katera sodi tudi tematika lokalnih in uvoženih glasbenih kultur. Bolj ali manj o vsem tem je govoril tudi pri nas na ISH.

Mitchell se je v Sloveniji udeležil tudi mednarodne konference o študijih popularne glasbe, ki se je pod tematskim naslovom 'Popularna glasba in nacionalna kultura' med 22. in 25. novembrom odvijala na Metelkovi. Tam se je ob številni domači zasedbi – s svojimi prispevki so sodelovali J. Vogrinc, M. Ogrinc, R. Muršič, S. Slapšak, P. Stankovič, I. Vidmar, S. Pettan – zvrstilo kar nekaj tujih predavateljev (iz Hrvaške, Srbije, Velike Britanije, Nemčije, Bolgarije, Francije, Poljske, Avstrije, Združenih držav Amerike in seveda – Avstralije).

Ker sama nisem strokovnjakinja za področje glasbe, bo pričujoči članek predvsem zreducirano poročilo o povedanem. Napisano je večinoma povzemanje predavanj Tonyja Mitchella ali pa člankov, na katere se je pri tem opiral.

'Where you are from' in 'where you are at'

Problematico, ki zadeva razmerje globalno: lokalno je, kakor se za ogrevanje spodobi, gospod Tony simbolično začel s prizorom iz avstralske družbeno-politične situacije, zadeva pa takrat še čisto sveže sydneyjske olimpijske igre. Na sklepni slovesnosti (katere bistveni del je vedno tudi glasba) je med drugim nastopila znana avstralska glasbena skupina Midnight Oil. Oblečeni v majice z napisom 'sorry' s pesmijo *The Beds are Burning* zelo eksplicitno aludirajo na sporen odnos avstralske vlade do aborignskega vprašanja in konkretnije na sramotno držo premiera Johna Howarda, ki se kljub močnemu pritisku javnega mnenja noče opravičiti avstralskim staroselcem za stoletja zatiranje, poniževanje in krivice. Nastop Midnight Oil se spremeni v simbolno gesto, ki prikrito izreče javno obsodbo in obenem pomeni nekakšno nadomestno opravičilo. »*The time has come to pay the rent*« ne dopušča dvoma o sporočilu pesmi, ki pravzaprav govori o neuspelem poskusu sporazuma med avstralsko vlado in Aborigini že v osemdesetih letih. Učinek emocionalno dodatno okrepi nastop avtohtone aborignske skupine, ki uspešno prepleta moderne in tradicionalne instrumente, kamor sodi seveda tudi didžeridu.

Enega od vodilnih konceptov predavanja, nakakšen leitmotiv pravzaprav, ubeseduje pomenska razlika med vprašanjskima 'where you are from' in 'where you are at', pri čemer prvo poizveduje za izvornim kontekstom, rodom, domovino, drugo pa se nanaša na aktualni življenjski okvir (izraz naj bi izhajal iz rap glasbe) in se pogosto uporablja prav med glasbeniki. V podobnem pomenskem nasprotju sta si izraza *roots* in *routes*, (korenine: ceste). Mitchell zelo jasno in ostro nasprotuje mnenju mnogih sodobnih teoretikov in praktikov popularne glasbe, da »v post-modernem svetu ne govorimo več o koreninah, ampak samo še o antenah« (Tony Mitchell, 20. 11. 2000). Sam nasprotno poudarja ravno bistven pomen izvora in meni, da je »post-modernizem z ideologijo vsesplošne dostopnosti in z virtualnim časoprostorjem, ki osvobajajoče briše vse meje, naredil veliko škode konceptu lokalnega« (*ibid.*).

Avstralija je z več kot 200 (!) narodnostmi zelo multietnična država – poleg staroselcev, Aboriginov, živijo tam tudi imigranti, veliko v diaspori. Tako je pravzaprav slehernik ujet v transkulturalizem; samoopredelitev Anglo-Avstralec odgovori na oboje – *where you are from* in *where you are at*. Prepajanja nujno odsevajo tudi v glasbi, ki zato v Avstraliji predstavlja imenitno polje za raziskovanje lokalno – globalnih prepletanj.

Lokalno

Mitchell se v razlagi lokalnega nasloni na besedilo Johna Streeta: »(Dis)located? Rhetoric, Politics, Meaning and

the Locality«¹ (članek dobite v knjižnici ISH), v katerem avtor razmišlja o konsistentnosti in koherentnosti retorike lokalnega v pisanju o popularni glasbi. Zanima ga predvsem, kako lokalnost (v smislu prostorske) vpliva na pomen in pomenjanje glasbe. Avtor pogostnost povezave glasbe s prostorsko - lokalnim kontekstom izvajalcev potrjuje s sklicevanjem na vrsto novinarsko-publicističnih zapisov: »Manic Street Preachers... band iz Blackwooda v južnem Walesu« ali pa »Gloria Estefan je najuspešnejša s tistimi pesmimi, ki jasno poudarjajo njene kubanske korenine« ... Tudi oboževalci so osvojili takšno retoriko, prav tako celo sami glasbeniki. Akademski glasbeni teoretiki so sicer previdnejši, a vendarle priznavajo, da prostorskost/izvorni okvir nujno vsaj sooblikuje oz. sovplova na način razpravljanja o glasbi. Pri tem pa lokalnost nikakor nima konsistentne, sploh pa ne ene same razlage. Tako je na primer Madonno in Michaela Jacksona slava že davno izstrelila v hiperprostor, daleč stran od domovinskih okvirov njunih začetkov. Na drugi strani Princea še vedno povezujejo z Minneapolisom. Pri vsem skupaj ima nekaj opraviti tudi glasbena zvrst. Kot lokalno najbolj dovezetna (prostorsko ozaveščena) veljata rap in rock. Ena od možnih razlag tiči v dediščini folka in bluesa, ki sta res močno zaznamovana z izvornim, s koreninami. Nasprotno pa je plesna glasba, pa naj bo to disko sedemdesetih ali tehno devetdesetih, vseskozi lokalno praktično neumestljiva. Kakorkoli že,

¹ Besedilo je objavljeno v zborniku Will Straw (ur.): *Popular Music, Style and Identity*, Centre for Research on Canadian Cultural Industries and Institutions, 1995.

načini prepajanj glasbenikov in prostora so zelo različni. Že sama detajlnost geografske opredelitve močno varira – tako na primer London znotraj glasbene prostorske terminologije praviloma razpade v posamezne predele, medtem ko Liverpool ali Glasgow ostaneta celoviti entiteti. Tuje izvajalce največkrat določa umeščenost v zgolj državni okvir; Abba prihaja preprosto iz Švedske, The Sugarcubes iz Islandije. Združene države so pri tem absolutna izjema: tu je pravilo razvrščanje po mestih, kar seveda nima nič opraviti s poznavanjem zemljepisa, pač pa veliko več s sociologijo in ideologijo.

Načinov pripetosti na prostorske koordinate je več vrst, kar pomeni, da retorika lokalnega vključuje zelo različne diskurze. V vsakem primeru pa predpostavlja povezanost glasbe z lokalnim.

Street ločuje šest različnih pokazateljev lokalnosti (ali lokalnega) v glasbi; lokalnost kot industrijsko bazo; kot socialno izkustvo; lokalnost kot estetsko perspektivo; lokalnost kot politično izkustvo; lokalnost kot skupnost in lokalnost kot sceno.

‘Lokalnost kot industrijska baza’ zaznamuje specifičnost ustvarjanja glasbe. Tako denimo Detroit, zaradi silne proizvodnje avtomobilov znan kot *motor town*, simbolizira techno industrijsko glasbo, podobno se Philadelphia asociacijsko veže na vrsto *soula* – t. i. *phily sound*, Nashville na *country music*, Memphis na *blues* (da o Elvisu sploh ne govorimo) in Seattle na *grunge*. Močni središči industrijske, techno glasbe sta Berlin in Düsseldorf, tudi Sheffield.

‘Lokalnost kot socialno izkustvo’ najbolj konkretno izraža idejo o glasbenih

koreninah in o vezanosti izvajalcev na njihov izvorni kontekst, na prostor kot izvornost, domovinskost, avtentičnost. Takšno lokalnost ponazarja kalifornijska (deloma tudi avstralska) *surf music*, ki izraža hedonistično zabavo jahanja valov, pa hipiji San Franciscas ali liverpoolski *mercy beat*.

Specifičen prostor se lahko v glasbo vpisuje tudi z artikulacijo (občutkov) eskapizma ali alienacije. Street to imenuje ‘lokalnost kot estetska perspektiva’ – prostor lahko pomeni natlačeno predmestje, majhno (komaj) mestece, ali pa širo prostranstvo, vedno pa zbuja določene občutke.

Prav tako lahko kraji javno prevzamejo jasno politično dimenzijo in tako postanejo prizorišča konfliktov, ki navdihnejo glasbo. Temu bi rekli ‘lokalnost kot politično izkustvo’. Woody Guthrie, recimo, je po različnih delih Združenih držav Amerike pel v luči politične izkušnje. V to kategorijo bi lahko stlačili tudi punkovski ‘Lublana je bulana’ osemdesetih let, kot je pripomnil nekdo iz občinstva.

Čprav vse omenjene lokalnosti tudi že predpostavljajo idejo skupnosti, se ‘lokalnost kot skupnost’ nanaša na iz-oz. v-ključenost glasbenikov – izvajalcev v mrežo skupnih vrednot in zgodovine. Posebej specifične zvrsti glasbe ljudje pogosto dojemajo kot simbole pripadnosti, kot sidrišča tradicije, narodnih običajev – v tem smislu je po Streetovem mnenju markantna predvsem irska glasba. Manj običajno je negativno konotiranje lokalnosti kot skupnosti, ki glasbenike izloči.

Lokalnost v ‘lokalnosti kot sceni’, pomeni proizvodno - potrošno mrežo popularne glasbe, nanaša se na zvezo med občinstvom, glasbeniki, industrijo

in infrastrukturo, vselej pa vključuje tudi svojo zalogo izkušenj, ki so vezane na vsak kraj posebej. V nasprotju z lokalnostjo kot skupnostjo je lokalnost kot scena konkretna, vsepovsod obstoječa struktura, ki središči v glasbenih zbirališčih, t.i. *venues*.

Street tako v teh šestih točkah kategorizira različne primere lokalnega, vendar v nadaljevanju njegovega pisanja postane očitno, da lokalnosti v resnici ne pripisuje bistvenega pomena in se bolj nagiba k mnenju, da ni zares važno, kakšen lokalni kontekst vnaša vanjo pevec/izvajalec. Narobe pa Tony Mitchell v glasbi vedno išče in prepoznava aspekt prostora in je prepričan, da globalizacija ni uničila lokalne idiosinkrazije. V podporo svoji tezi za primer navaja nekaj plagiatorskih ansamblov (Beatells so recimo avstralska varianta Beatlesov), ki ob glasbi pogosto posnemajo celo stil nastopa, oblačenja, govora (Avstralci Bjorn Again, ki posnemajo Abbo, celo govorijo s švedskim naglasom), pa vendarle še na ravni imitacije do neke mere izražajo lokalnost in ne uidejo prepletu 'roots in routes'. Tako vsaj misli Mitchell. »Ker je glasba vpeta v naše identitete skozi avtobiografsko izkušnjo, zgodbe doma ni mogoče izbrisati« (Tony Mitchell, 21.11.2000).

Globalno

V nadaljevanju predavanj se Mitchell naveže na pojme globalizacija, indigenizacija (iz angleško *indigenize*: udomačiti, sprejeti med domačine) in glokalizacija, ki ga kot poimenovanje za kompromisno ravnovesje oz. srečanje lokalnega in globalnega prvi

vpelje Roland Robertson² (zanimivo je, da naj bi izraz sprva označeval postopek prilagajanja japonskih kmetovalnih tehnik geografsko in klimatsko drugačnim razmeram). Mitchell govori o makdonaldizaciji in McDonaldsu kot simbolu ameriškega kulturnega imperializma; pove zgodbo o tem, kako je silni medijski mogotec Murdock ustanovil *Star TV* v Indiji, potem pa ni nihče gledal ameriških programov in je moral zato vpeljati lokalne indijske vsebine, kar lepo kaže na ločenost ekonomske in kulturne globalizacije. Kljub enaki strukturi produkcije in distribucije je namreč okus občinstva vselej specializiran in fragmentiran. Ekonomska globalizacija ni isto kot globalizacija kulturnih form. Na tem mestu Mitchell povzema Johna Tomlinsona (*Cultural Imperialism*, 1991), ki opozarja na nujnost ločevanja globalizacije od kulturnega imperializma. Teza o kulturnem imperializmu se v sedemdesetih letih pojavi kot levičarska akademska označba za enosmerni proces ekonomske in kulturne prevlade, ki se iz enega centra moči širi po svetu in govori o tem, kako spretne reklame in medijski izdelki večinoma iz Združenih držav Amerike ogrožajo in izganjajo tradicionalne, lokalne kulture iz mnogih delov sveta. Vendar Tomlinson (in za njim Mitchell) trdi(ta), da mora proti koncu osemdesetih termin imperializem počasi nadomestiti izraz globalizacija, ki je veliko manj organiziran, naključnostni proces, ki oslabi kulturno koherentnost vseh posameznih narodov/držav, tudi

² Glej *Glocalization: Time - Space and Homogeneity - Heterogeneity V: Featherstone, Lash, Robertson (eds.): Global Modernities*, London, Sage, 1995.

tistih ekonomsko najmočnejših. Podoba globalizacije je na primer tudi nacionalna shema petih največjih glasbeno-produkcijskih hiš, med katerimi je samo ena ameriška (ob japonskem Sonyju, britanskem EMI, nizozemskem Polygramu in nemškem BHC, samo Time Warner!). Na kratko Mitchell predstavi še shemo Arjuna Appaduraia, ki globalizacijo razplasti na pet različnih kategorij in z njimi definira pet področij vpliva, v katerih operira komunikacijski tok v globalni kulturni ekonomiji: *ethnoscapes*, ki se nanaša na ljudi po svetu; *mediascapes*, ki zadeva množično komuniciranje, *finanscapes*, ki pomeni denar, *technoscapes*, ki poimenuje kroženje tehnologij in *ideoscapes*, ki zadeva ideje in ideologije. Vseh pet področij se neposredno navezuje na globalno produkcijo in konzumacijo popularne glasbe. Vendar pa Mitchell pojmov natančno ne definira in še manj problematizira, ampak mu služijo samo za prehod v razpravo o svetovni glasbi.

'World Music'

Mitchell se pri razlagi pojma *world music* nasloni na članek Stevena Felda: *Anxiety and Celebration; Mapping the Discourses of World Music* (članek dobite v knjižnici ISH!).

V njem Feld postavi hipotezo, da so razprave o t. i. 'world music' v veliki meri narativizirane, da funkcionirajo kot zgodbe in da v sodobnosti v njih dejansko dominirata dve ključni oznaki oz. tropa; imenuje jih 'tesnoba' (*anxiety*) in 'člaščenje' (*celebration*). Feld opozori na njuno vse večjo prepletenost, s čimer presegata tendence, ki so ju v preteklosti postavljale v položaj opozicije ali polarizacije.

V nadaljevanju skuša artikulirati štiri t. i. splošna mesta (*commonplaces*) o globalizaciji v glasbi, ki jih je zasledil znotraj sodobnih intelektualnih tokov – predstavljena so kot aktualna ali pa kot neposredne napovedi za konec 20. stoletja.

Prvič. Globalizacija je odločilno intenzivirala že tako tesno povezavo med glasbo in socialnimi identitetami. Ta intenzifikacija je rezultat načinov, s katerimi transnacionalni pretok tehnologij, medijev in popularne kulture hkrati pospešuje kulturno diverzifikacijo in družbeno izmenjavo. Zaradi tega so glasbene identitete in stili še bolj očitno prehodni in še razločnejše v procesu neprestanega prepletanja in razpadanja kot kadarkoli prej.

Drugič. Ne le, da so s sodobno tehnologijo vsi glasbeni svetovi postali potencialno prenosljivi in slišni v vseh drugih svetovih, pač pa je ta prenosljivost postala nekaj, kar se ljudem zdi vse manj omembe vredno. Zvočna virtualnost je bolj in bolj naturalizirana. *Tretjič.* Tehnologiji zvočnega snemanja je v zgolj sto letih uspelo tako povečati izmenjavo zvočnih zapisov, da je daleč preseгла sorodne zgodovine potovanja, migracij, kolonizacije, diaspore itd. Glasbena industrija je z uspešnim povežovanjem tehnologij zvočnega snemanja in distribucijskih potencialov drugih zabavnih in informativnih medijev dosegla ključni cilj kapitalistične produkcije – nenehno ekspanzijo trga.

Četrtič. Globalizacija v glasbi velja obenem za pozitivno in sporno. Na eni strani se zdi, da je glasba po vsem svetu enaka, na drugi pa so na voljo zelo raznolike glasbe z vseh koncev sveta.

Termin 'world music' se je najprej pojavil v akademskih krogih v zgodnjih

šestdesetih – nanašal naj bi se na (in spodbujal) raziskovanje in študij glasbene raznolikosti. V osnovi je bila 'world music' popularnejša alternativa starejšemu izrazu 'etnomuzikologija', ki je nastal sredi petdesetih let in zadeva raziskovanje ne-zahodne glasbe in glasbe etničnih manjšin. Tako 'etnomuzikologija' kot 'world music' sta imeli svoje poslanstvo – nasprotovati dominantni institucionalni predpostavki, da je termin glasba (*music*) sinonim za zahodno oziroma evropsko umetn(išk)o glasbo. V praksi naj bi ideja 'world music' vplivala na pluralizacijo zahodnih konzervatorijev tako s spodbujanjem 'ne-zahodnih' glasbenih izvajalskih praks, kot z zaposlovanjem 'ne-zahodnih' izvajalcev.

Vendar pa dualizem 'music' – 'world music' v retrospektivi ideološko ni imel tako pozitivnega učinka, saj je nastala situacija, ko so glasbo, ki ni bila razumljena kot zahodna, ponovno rutinsko ločevali od zahodne. Dualizem terminov je tako prispeval k reprodukciji delitve muzikologije; razmerje med koloniziranim in kolonizatorjem je ostalo nedotaknjeno.

Zanimivo je, da bi bila situacija le malenkost drugačna, če bi 'world music' preprosto poimenovali 'third world music' (glasba tretjega sveta). Zunaj akademskih krogov, v poslovnem svetu, je termin 'world music' doživel prav to preimenovanje. Pojem tretji svet je bil uporabljen, da bi dal nov tržni smisel širokemu spektru oznak glasbenih produktov, ki so se prodajali kot 'primitivna', 'eksotična', 'etnična', 'folk', 'tradicionalna' oz. 'mednarodna' glasba. Na tem nivoju so akademiki, ki so predstavljali smer 'world music', sodelovali z glasbeno industrijo kot

garanti glasbene avtentičnosti, ki je hkrati označevala avtoritativen dokumentarni realizem in oddaljeno kulturno originalnost.

Sodobni glasbeni tokovi

Mitchell je med novejšimi glasbenimi tokovi predstavil najprej rap in potem še rejuv.

O rapu povzemam samo nekaj osrednjih misli, malo bolj pa se bom razpisala o rejuvu – tudi zato, ker je aktualnejši in mnogo bolj na očeh. Rap je pravzaprav sestavni del hip-hop glasbe in se je, kot v deleuzevski diktaciji pravi Mitchell, rizomično razširil po vsem svetu; po principu glocalizacije se v novem okolju vsakič znova adaptira in udomači. Mitchell v kratkem pregledu uveljavljenosti rapa po državah sveta na hitro oriše rap sceno v Italiji, Franciji, na Sardiniji, v Nemčiji in na Nizozemskem, poudari predvsem njegovo politično komponento in močno izvorno jezikovno prisotnost (v tem izstopajo zlasti maorski raperji s slavnim Deanom Hapeto, ki poje v maorščini (več o vsem tem v članku Tonyja Mitchella: »Doin' Damage in My Native Language: The Use of »Resistance Vernaculars« in Hip hop in France, Italy and Aotearoa/New Zealand«, ki ga seveda spet lahko poiščete v knjižnici ISH).

Rejuv

V nasprotju z rapom oz. hip hopom je rejuv skrajno apolitičen in teži k izbrisu lokalnih potez v popolno univerzalizacijo. Mitchell se ob razlagi socialno-kulturnega konteksta rejuva nasloni na besedilo Simona Reynoldsa o britanski »Rave Culture« (na voljo je tudi v knjižnici ISH), v katerem avtor pripri-

suje rejuv dve bistveno novi, celo radikalno subverzivni značilnosti: neprenosljivost izkustva rejva in a seksualnost. Neprenosljivost se nanaša tako na banalni dobesedni manko objekta (*to rave* (rejvati) je neprehodni glagol!) kakor tudi na kult »acceleration without destination«, na zunajkontekstualno kreacijo občutkov, brez vsakršne reference – rejv ima cilj larpurlartistično samo v samem sebi in je v svojem bistvu tavitološki. 'Raving is about the celebration of celebration' (S. Reynolds, str. 104). Reynolds razume rejv kot skrajno postmoderno izkušnjo – samozadostno kulturo brez vsebine, kot veličastno potrošnjo energije v prazno. Druga posebnost rejva je zavrnjenje tradicionalne, seksualne naracije in naravnosti v zameno za težnjo k stanju neskončnega predorgazmičnega vzbujenja. Extasy in amfetamini, nekakšni sponzorji in zaščitni znak rejv scene, naj bi delovali anti-afrodizično; poimenovanje extasyja kot 'love drug' se tako lahko nanaša kvečjemu na t. i. *agapé*, nikakor pa ne tudi na eros, prav nasprotno, droga otežuje erekcijo in tako rekoč onemogoča moški orgazem. Ravno zato rejv funkcioniira kot časoprostorje, kjer lahko dekleta sproščeno prijateljujejo s tujimi moškimi, ne da bi s tem izzvale ali se bale kakršnihkoli, sicer skorajda pričakovanih seksualnih konsekvenc. Rejuv je prva mladinska subkultura, ki se ne odziva na idejo o grešni spolnosti. Narobe, zavrača libidinalno osvoboditev šestdesetih let in, izhajajoč iz popularne kulture, dodobra prepojene s seksom, locira užitek v predpubertetno otroštvo, celo v predojdipovsko nedolžnost. Povnanjanje take drže je na eni strani opazno v glasbenih sekvencah; t.

i. *nursery rhymes* in stiliziranem otroškem brbljanju, na drugi pa v stilu oblačenja, predvsem v modnih atributih (dude, plišaste igračke, otroška dekoracija, barve, vzorci) in tipu pričesk (čopki, rutke, kitke ipd.). Podobno kot extasy tudi speed posredno z zmanjševanjem apetita zatira seksualno vzbujenje – anoreksija že dolgo velja za izraz odpora oz. zavrnitve seksualne zrelosti. Speed in extasy s tem ne zanikata telesa ali telesnosti, pač pa krepita ugodje fizičnega izražanja, tako da se ples popolnoma izprazni vseh seksualnih konotacij. Posebno za moške velja, da interakcija droge in glasbe učinkuje kot nekakšna defalizacija, ki naredi telo dojemljivo za sicer potlačene feminilne geste. Odprava 'heteroseksualnega impulza' implicira pogrešljivost žensk in namiguje na homerotične konotacije rejva. Extasy z detabuizacijo ženskih vedenjskih vzorcev pri moških omogoči, da ti samostojno dosežejo ugodje, brez nujnega sodelovanja (pomoči) žensk. Od tod samozadostna, masturbatorična atmosfera rejv spektaklov, ki nadomesti rituale zapeljevanja, vpisane v večino glasbeno-plesnih obrazcev. Posamezni besedilni pasusi, orgazmična stokanja in vzdihovanja v smislu 'the way you make me feel', 'you light my fire', 'loving you' in podobno sicer res opevajo zaljubljenost in spolno strast, vendar pa to ni klasična romantična in še manj divje ekstatična ljubezenska sla, ampak ponovno nereferencialna zaljubljenost brez objekta, hipergazmična ekstaza, kjer 'ti' ali 'ono' ne pomeni osebe, ampak občutek. V rejuv v resnici obstajajo ljubezenske pesmi, posvečene drogi oz. hibridnemu prepletu droge, glasbe in svetlobnih efektov,

ljubezenski poklon samemu reyv spektaklu. Važno je predvsem to, da ti je všeč glasba, na katero lahko plešeš oz. na katero se lahko drogiraš in ne narobe – da plešeš na glasbo, ki ti je všeč. S pomočjo extasyja se predani rejver dobesedno na novo zaljublja vsak konec tedna.

A osnovna poanta Simona Reynoldsa je v resnici pesimistično - moralistična in članek z nekaterimi jasno izraženimi pomisleki očitno zavrača reyv, predvsem pa zanika idejo reyv kulture kot protislovno sintagmo, češ da kultura namesto na pomenu in pomenjanju, resnicah in ugodju (*plaisir*) ne more temeljiti na občutkih in užitku (*jouissance*). Upravičenost pojma reyv kulture dodatno rahlja dvom, ali je kakršnakoli rekreacijska uporaba droge sploh lahko primerna podlaga za 'kulturo', za to, da govorimo o kulturi. Sam termin zato razglasi za oksimoron. Pri tem je seveda bistveno, kako sam Reynolds sicer zelo ohlapno (in, kot priznava, nekoliko matthew-arnoldovsko) definira pojem kulture, ki je po Luckmannu tako ali tako neskončno izmuzljiv (Luckmann tega pojma sploh ne uporablja in raje govori o družbeni zalogi znanja, T. Luckmann, predavanje na Filozofski fakulteti, 24. 3. 2001). Reynolds pojmuje kulturo kot nekaj, kar ti pove, od kod prihajaš in kam greš, kot silo, ki hrani, zdravi, ponuja življenjsko modrost, bogati posameznikovo notranje življenje, senzibilizira duha in dela življenje v splošnem znosnejše.

Tako kakor je punk razpadel na številne različice, ki so si vsaka drugače razlagale, kaj je to punk in kako naj bi se razvijal, tako se je tudi sicer univerzalni homogeni reyv neogibno

sfragmentiral in razplastil - razredno, rasno, regionalno. Tako kakor mnoge druge subkulture do sedaj tudi reyv sproža valove moralne panike, ki jo krepijo predvsem posamezni tragični primeri žrtev divjih reyv zabav. Najhujši očitki zadevajo problem drog. Zdravstveni in varnostni ukrepi posledično pomikajo reyv zabave v bolj etablirane klube in številčno omejene prireditve, kar jim opazno dviguje ceno. Kot ugotavlja Sarah Thorton³, postaja s tem reyv dostopen kvečjemu srednjemu razredu, to pa briše osnovna določila rejva kot subkulture.

Učinek extasyja hitro popusti in potrebuješ ga vedno več, znova in znova. Med drugim baje krepí učinek ponavljanja, ki je prav tako prepoznavna poteza reyv glasbe in za katerega velja, da se ga je zahodna evropska glasba doslej uspešno izogibala, češ da je neizviren in manjvredno mašilo. O formalno tehnični plati rave glasbe sicer podrobneje piše Philip Tagg v članku »From refrain to rave: the decline of figure and the rise of ground« (članek lahko dobite v knjižnici ISH), kjer med drugim preverja tudi pri reyvju bistveno vlogo DJ-a. Klasičnih zvezd v reyvju sicer resda ni, osnovni akterji pa so zato ravno (skoraj stoodstotno moški) DJ-ji. Ti so po Taggu anonimne figure, s čimer pa se Mitchell nikakor ne strinja. DJ je nekakšen vodja, šaman, stimulator množice in njegova vloga v nekaterih interpretacijah zato pogosto vzbuja asociacije na fašistično manipulacijo. Zgovoren opis privržencev rejva je t. i.

³ V članku »Moral Panic, the Media and the British Rave Culture«: A. Ross and T. Ross (eds.): *Microphone Fiends* (London and New York, 1994).

newageovski tribalizem ali nova ple-menskost, ki reyv misli v pojmih množičnih romanj na več dni trajajoče zabave in nomadskih pohajanj od ene do druge. Vendar je v masovnem slavljenju, kljub siceršnji abstraktni povezanosti v amorfnu androgino gmoto, vsak udeleženec zaprt v svoj lastni svet – v zvezi s tem Reynolds govori celo o pojavu množičnega avtizma (*collective autism*). Rave spektakli vedno znova ustvarjajo nekakšen lastni začasen svet ali *Temporary Autonomous Zone*, o kateri govori ameriško-iranski kiber-pank filozof Hakim Bey (srečate ga lahko predvsem na internetu).

Pri rejvu gre vseskozi predvsem za to, da se posameznik izvzame iz realnosti in nikakor ne za to, da bi jo spreminjal. S tem je reyv izrazito apolitičen, izraža beg in osvoboditev iz politike, čisto drugače kot recimo rap, ki je predvsem v Italiji razširjen način za izražanje protestov. Reyv je spolitiziran kvečjemu

Filmska glasba

Ker se g. Mitchell zadnje čase ukvarja tudi s filmsko glasbo, nam je za konec malce spredaval tudi o tem, vendar pa nam žal ni povedal veliko novega in celo primeri so bili največkrat splošno znani – *spagetti western leitmotiv* Ennia Moriconea, Straussova klasika v *Odiseji 2001*, glasba Nina Rotte v Fellinijevih filmih, Ryja Cooderja v Wendersovem *Paris, Texas*, Bernarda Hermannova v Hitchcockovih grozljivkah (*Moški, ki je vedel preveč*, *Psiho*, *Raztrgana zavesa...*) ali pa instrumental Michaela Nymanna v *Pianu*. Od manj razvitih nam je odvrtil odlomek filma *The Boys* (1999) z glasbeno podlago (klavir, bobni) avstralske skupine The

Necks in prizor italijanske čarovniške shrhljivke Davida Argentta z melodičnim suspensom skupine Goblins. Mitchell od teoretikov filmske glasbe omeni samo Claudio Gorbman, ki skuša v svoji knjigi *Unheard Melodies* odgovoriti na vprašanje, kako to, da mnogo gledalcev glasbe v filmu sploh ne opazi, in postavi dve (ne preveč pretresljivi) tezi: da ji posvečajo premalo pozornosti, ali pa, da ravno dobra filmska glasba ostane neopažena. In spet se zatakne ob frankfurtski šoli in njeni obsodbi poceni trikov, kakršen je seveda tudi filmska glasba. Adorno skupaj z nemškim skladateljem Eislerjem napiše knjigo *Composing for Films*, ekstremistično analizo filmske glasbe, ki to razglasi za zavajanje in prevvaro, del hollywoodskega aparata,

‘od zunaj’. Ko v Veliki Britaniji leta 1994 na javnih mestih prepovejo množično zbiranje, igranje in poslušanje glasbe s ponavljajočimi sekvencami, češ da to izziva uporniške in prevratniške reakcije, ti ukrepi potem res sprožijo ilegalna prehajanja na zabave v Belgijo. Kljub vsem tem diskutabilnim aspektom pa je reyv slabo samo-reflektiran ali avto-teoretiziran v smislu reyv o rejvu in se ne opredeljuje v odnosu do drugih subkultur. Pogost argument za tako vase zaprto držo je ideja liminalnosti, praga ali meje, ki jo prestopiš ali ne. Vsaka razprava o rejvu konotira tiho nepisano pravilo – samo, če se spustiš v plešočo množico, samo če živiš reyv, ga lahko razumeš, spoznaš bistvo in užitek, sicer ostaneš zunaj, začuden opazovalec na drugi strani. V rejvu velja: ‘ne govori, če nisi poskusil’.

Necks in prizor italijanske čarovniške shrhljivke Davida Argentta z melodičnim suspensom skupine Goblins. Mitchell od teoretikov filmske glasbe omeni samo Claudio Gorbman, ki skuša v svoji knjigi *Unheard Melodies* odgovoriti na vprašanje, kako to, da mnogo gledalcev glasbe v filmu sploh ne opazi, in postavi dve (ne preveč pretresljivi) tezi: da ji posvečajo premalo pozornosti, ali pa, da ravno dobra filmska glasba ostane neopažena. In spet se zatakne ob frankfurtski šoli in njeni obsodbi poceni trikov, kakršen je seveda tudi filmska glasba. Adorno skupaj z nemškim skladateljem Eislerjem napiše knjigo *Composing for Films*, ekstremistično analizo filmske glasbe, ki to razglasi za zavajanje in prevvaro, del hollywoodskega aparata,

ki skuša zgolj in samo narkotizirati ljudstvo in je skratka skrajno škodljiva. Kritika je med drugim zanimiva zato, ker kategorizira filmsko glasbo na devet tipov, med drugim na:

- diegetično glasbo, ki ji lahko vir sinhrono vidimo na filmskem platnu (recimo ko nekdo v filmu igra violino),
- banalno glasbo, ki skuša posnemati različne zvoke (recimo hrup vlaka),
- lažno, denimo kvazi-kitajsko glasbo, (ki podloži prizore, ki se odvijajo na Kitajskem),
- glasbeni *pasticcio*,
- glasbene klišeje; sem sodi predvsem tisti tip glasbe, ki vzbuja suspenz in intenzivira pričakovanje.

Glavno sporočilo razprave je seveda predvsem to, da glasba ogoljufa in gledalca/poslušalca zapelje stran od realnega življenja. V filmu glasbena podlaga po principu ideološke manipulacije vsiljuje občutke (suspenza, strahu, groze, žalosti, veselja, razčustvanosti, hrepenenja, upanja, obupa, sočutja) in kreira nepravdo, lažnivo subjektiviteto, ki onemogoča individualno razsojanje. Mitchell sicer zatrdi, da se s tem ne strinja, češ, da lahko vedno sami izbiramo, protiargumentov pa ne poda. Žal je predvsem to zadnje na naših predavanjih prišlo preveč do izraza. Če izpustim številne konkretne primere s

področja glasbe, o širše družbenih vprašanjih, celo o sami naslovni temi, tj. dialektiki lokalno : globalno, teoretsko ni povedal prav veliko. O Adornu in kritični teoriji, ki je ostro obsojala popularno kulturo, smo pač že vsi slišali. In članke, ki nam jih je razdelil, si res lahko vsak prebere doma in zato nima smisla, da nam jih v tako kratkem času, kot ga imamo pri gostovanjih običajno na razpolago, potem razlaga še on oz. vsaj ne na tak dobeseden način.

S tem seveda nikakor ne mislim, da gospod Mitchell v resnici ni bil zanimiv. Pač pa se mi zdi, da je pri teh predavanjih očitno nekoliko zgrešil nivo zahtevnosti, ki smo ga pričakovali, in je preprosto podcenil občinstvo. Je že fino, da so predavanja razumljiva, tudi za ceno ponavljanj, parafraziranj in razlage že razumljenega, a to nikakor ne pomeni in ne sme pomeniti, da mora biti tudi obravnavana tematika popreproščena, površinska, neproblematizirana. Nazadnje smo še največ odnesli od prikazanih videoposnetkov glasbenih nastopov. Sicer pa – kot je nekoč izjavil sloviti angleški pevec Elvis Costello: »Talking about music is like dancing about architecture.«⁴

Ana Vogrinčič

⁴ Čisto na koncu objavljam še naslove dveh drugih besedil, ki nam jih je razdelil prof. Mitchell, pa mi jih v temle sestavku ni uspelo omeniti, lahko pa si jih sposodite v naši knjižnici: Paul Gilroy: »After the Love Has Gone«: bio-politics nad ethno-poetics in the black public sphere in Will Straw: »Organized Disorder: The Changing Space of the Record Shop«.

Lomayumtewa Curtis Ishii Northern Arizona University, ZDA

Prav tiste dni, ko so v četrtek demonstrirali študentje univerz, *svobodna.si* pa je imela žur v Križankah, ter v petek in soboto, ko je obisk Busha in Putina vznemirjal civilno iniciativo in njene somišljenike (nekateri med njimi so bili namenjeni na sobotno predavanje, vendar so se zadržali na demonstracijah), je na ISH-Fakulteti za podiplomski humanistični študij predaval dr. **Lomayumtewa C. Ishii**.

Na vabilu na predavanja smo lahko prebrali, da je bil rojen leta 1959. Diplomiral je na področju družbenih ved, na univerzi Northern Arizona pa je leta 1990 magistriral iz poučevanja angleščine kot drugega jezika. Letos je doktoriral iz zgodovine ameriškega jugozahoda in s tem postal prvi doktor zgodovinskih ved med hopijskim ljudstvom. Kot predavatelj angleškega jezika je profesionalno deloval med letoma 1988 in 1991, med drugim v letu 1989 na Temple University v Tokiu. Sicer je predaval tudi zgodovino Združenih držav pred državljansko vojno; zgodovino Hopijcev; in ameriško staroselsko zgodovino. Bil je štipendist mnogih fundacij, med drugimi Fordove, in Smithsonskega inštituta. Je tudi član več ekspertnih skupin različnih fundacij na univerzitetni in nacionalni ravni. Matična univerza mu je v letu 2000 podelila nagrado za znanstveno odličnost. Dr. Ishii je svoje znanstveno delo prezentiral na mnogih univerzah po ZDA in

Evropi, posebej v zadnjih dveh letih pa po Nemčiji. Tudi letos je bil predavatelj na podiplomskem kurzu v Tübingenu, kjer je predaval kulturno zgodovino ameriških staroselcev.

Na ISH smo v petek, 15. junija, poslušali dve predavanji o zgodovini

Foto: Nada Zgank

Hopijcev in znanstvenem historicidu, z naslovoma *Ameriški staroselci po zgodovinskem stiku: kratka zgodovina in Glasovi naših prednikov: Hopijski odpor proti znanstvenemu historicidu*. V soboto 16.

junija je dr. Ishii imel še javno predavanje *Ameriški staroselci v ameriški pop kulturi in znanstveni fantastiki: Primer Hopijcev*, na katerem je govoril o eksploataciji hopijske ikonografije, ki jo je izdelal zahodni scientizem.

Če povzamemo vsebino predavanj, nam je dr. Lomayumtewa C. Ishii predstavil del svojega proučevanja hopijske zgodovine in zgodovine ameriških staroselcev. Pri tem se je skoncentriral na multidisciplinarno polje hopijskih študijev, kamor prispevajo svoje teorije antropologija, arheologija, zgodovina, etnologija, lingvistika in druge družboslovne znanosti. V ospredju njegove kritike zahodnega scientizma je bila

* O podobnih temah je govoril še na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani *Znanost pride k Hopijcem: Utišanje Hopijske zgodovine* (četrtek, 14. junija 2001) ter na okrogli mizi na Inštitutu za narodnostna vprašanja, v sodelovanju z ZRC SAZU: *Hopijci kot objekt in subjekt znanstvenega proučevanja* (petek, 15. junija 2001).

teza o t.i. *hopijskem historicidu*, kakor označuje zahodnjaško interpretacijo hopijske zgodovine. Izraz je povezan s pojmom kulturnega genocida, pa tudi s pojmom intelektualnega genocida; izraz *hopijski historicid* uporablja specifično in v zvezi z znanostjo, ki ni priznala nobenega pomena in verodostojnosti zgodovini, kakšno gojijo Hopijci sami. Njegova teoretizacija temelji na tezi, da je (psevdo)kolonialni scientizem dejansko eliminiral hopijsko zgodovino in umestil hopijsko videnje lastne historičnosti bodisi v mit bodisi v folkloro. Hopijska domorodska varianta zgodovine tako nikoli ni dosegla legitimnosti in avtoritete, kakršno uživa znanost.

Pri proučevanju Hopijcev, ki so najbrž eno najbolj proučevanih ljudstev od srednjega do poznega 19. stoletja, ki si ga je prilastil zahodni scientizem, so etnologi, arheologi, antropologi izhajali iz predpostavke, da so Hopijci eno od zadnjih arhaičnih ljudstev, ki mu grozi izumrtje, zato so pri praktičiranju *salvage ethnology* arhivirali praktično vse, kar je po njihovem tvorilo distinktivno »kulturo«. Dr. Ishii meni, da so proučevalci Hopijcev sestavili obsežen *kulturni arhiv* v saidovskem smislu, njegove elemente pa so interpretirali svojevoljno, iz lastnih teoretskih predpostavk; videnega niso znali ustrezno interpretirati, niti se niso informirali pri Hopijcih o možnih načinih interpretacije tega, kaj predstavljajo zbrani obsežni nabori podatkov Hopijcem.

Dr. Ishii meni, da se interpretacije iz Hopijske perspektive tako nikoli niso znašle v *kulturnem arhivu*. Ameriški staroselci v tem času sami še niso mogli kontrolirati znanja, saj so bili brez politične moči; ob znanstveni

interpretaciji namreč nobena druga ni imela primerljivega mesta, saj je zahodni kolonialni scientizem izhajal iz predpostavke, da intelektualno inferiorni ameriški staroselci ne morejo logično diskutirati o svoji preteklosti in kulturi na način, ki ga je kolonialistična znanost razumela in želela. Tako je scientizem dejansko utišal glasove Hopijcev pri reprezentaciji zgodovine in kulturnih študijih.

Projekt dr. Ishiija si na eni strani prizadeva za artikulacijo hopijske historičnosti, ki privilegira več kot le en glas, t.j. glas zahodnjaškega scientizma, in ki vključuje tudi »glasove Hopijcev«. Po njegovem prepričanju lahko vpeljava hopijske historične perspektive ponovno etablira avtoriteto Hopijcev nad lastno preteklostjo in sedanostjo. Pri tem dr. Ishiiju orientacijsko točko predstavlja dogodek iz osemnajstega stoletja, ko je bila vas Awato'vi (ta je med drugim povezana tudi z osebno zgodovino dr. Ishiija in njegove družine) drugič uničena: Hopijci sami so napadli in pobili vse odrasle moške zaradi spreobračanja v krščanstvo. Ob rekonstrukciji hopijskega spomina na te dogodke je lahko pokazal, da je hopijski spomin konsistenten s hopijsko epistemologijo, ki se kvalitativno razlikuje od perspektive anglofonov. Hopijci svojo epistemologijo ohranjajo kljub reprezentacijam, ki se perpetuirajo v akademskem znanstvenem svetu. Metoda, ki jo je izbral za eksplanacijo historičnosti hopijske preteklosti, je konstituiranje hopijske zgodovine z etnologiziranjem zgodovine. Hkrati je natančno analiziral delo Jesseja Walterja Fewkesa, ki je med letoma 1935-39 vodil izkopavanja v vasi Awato'vi, ter druga dela iz tega časa, med drugimi

npr. ekspedicijo Peabodyjevega muzeja iz tridesetih let prejšnjega stoletja, pripadajočo zbirko tega muzeja v Harvardu, ter nekatere izbrane tekste o Hopijcih, ki datirajo od poznega 19. stoletja do danes. Ta dela, katerih avtorji so vsi Nehopijci, so povsem ignorirala hopijsko zgodovinskost; s kognitivnim proučevanjem (sociologija, psihologija, antropologija) so skušala »racionalizirati« hopijske kulturne prakse in zgodovino. Potemtakem so po mnenju dr. Ishiia tako Hopijci kot hopijska kultura, kakršna je institucionalizirana v hopijskih študijih, ameriška invencija v saidovskem smislu. Znanost je v tem smislu veliko prispevala k alienaciji Hopijcev od lastnega življenja in je poskušala nadomestiti "avtentične hopijske poglede" z znanstvenimi interpretacijami, ki so bili utemeljeni na endokrinologiji, etnologiji, arheologiji, etnologiji, antropologiji, stetografiji, znanosti.

Na enem od predavanj je dr. Ishii analiziral tudi diskurzivne prakse, kakršne so značilne za znanost, politiko in ekonomijo, pa tudi antropologijo. Te diskurzivne prakse so bile prav tako sestavni del zahodne dominacije. Poleg analize Fewkesovega raziskovanja in poleg analize materiala s Peabodyjeve ekspedicije se je posvetil še posebnemu žanru znotraj hopijskih študijev, ki so ga razvili t.i. »popotniki iz naslonjača« (*armchair travellers*), ter utemeljevanju teze, da je bil domišljjska kreacija, inkarnacija »pristine« *Americane*. Popularizirane podobe jugozahoda so bile izoblikovane z namenom, da bi ljudje prišli v stik z eksotiko, ne da bi jim bilo

treba kamorkoli oditi. Ko je znanost prišla k Hopijcem, je odprla vrata številnim znanstvenikom, pa tudi mnogim imaginarijem. Medtem ko so otroke jemali družinam in jih dajali v internate, kjer so jih skušali asimilirati v dominantno, zahodnjaško kulturo, je bila hopijska kultura popularizirana in ujeta v podobe, ki so jih konstruirali popotniki iz fotelja, med katerimi je postala verjetno najbolj atraktivna in hkrati repulzivna podoba obrednega Kačjega plesa. Ples, ki ga zahodni akademiki niso znali interpretirati niti ga niso razumeli, se je zdel osupljiv, eksotičen, atraktiven, pa hkrati odvraten vidik hopijske kulture, ki je zbujal radovednost in vabil popotnike in turiste kakor magnet. Hkrati je postal popularizirana in izkrivljena ikona za reprezentacijo Hopijcev. Slike, ki so jih popotniki objavljali o tem plesu, perpetuirajo deformiran pogled med znanostjo in popularnim imaginiranjem, ki je popolnoma odtujen od avtentičnega hopijskega samorazumevanja. Imaginirane reprezentacije so postale del kulturnega arhiva, ki ga je kasneje še bolj izrabljala zahodna holywoodska pop kultura.

Študije ameriških staroselcev, predvsem zgodovine njihovega pokolonialnega upora in refleksijo kolonializma, smo umestili tudi v program socialne antropologije, ki je trenutno v verifikaciji pri komisiji za visoko šolstvo, tako bo dr. Lomayumtewa C. Ishii kot nosilec predmeta v prihodnje redeni gost na ISH-ju.

Alenka Janko Spreizer

Svetlana Slapšak

Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana

Atomi, meteorologija, erotika. Iz antične antropologije intelektualcev

Nastopno predavanje za redno profesuro, dne 13.3.2000 na ISH
 slovenski povzetek*

Ni posebnega dvoma o tem, da skupino intelektualcev, ki jih država plačuje za določene usluge, ki svoje usluge zaračunavajo in jih ponujajo na trgu in ki se med seboj poznajo zaradi skupnega iskanja znanja, prvič v zgodovini antike srečamo v 5. stoletju pred našim štetjem, v atenski demokraciji. Platon in Ksenofont v dialogih in spominih opisujeta vodilno osebo intelektualnih krogov Aten, Sokrata, in široko panoramo drugih intelektualcev – Sokratovih učencev, prijateljev in nasprotnikov. Superiorni status Sokratovega načina intelektualnega komuniciranja zbuja določen sum, da so okoliščine, nasprotniki in ugled Sokrata zunaj kroga intelektualcev in njim naklonjene elite (kot sta denimo Perikles ali Alkibiad), v teh besedilih cenzurirani. Aristofan, ki je brez posebno vidne zamere sodil v te kroge, je na sceni svoje prijatelje prikazoval na drugačen način, recimo Sokrata v *Oblakih*, Agatona v *Ženskah na Tezmoforijah*, ali Evripida, ki ga sicer ne vidimo ne pri Platonu ne pri Ksenofontu. V skupini, ki jo lahko rekonstruiramo iz Platonovih dialogov, Ksenofontovih spominov, Aristofanovih komedij, zgodovinskih podatkov, so poleg Atencev, zelo bogatih in zelo revnih, poleg učencev iz različnih grških mest in kolonij, tudi tisti, ki bi jim lahko rekli tujci – kar sta, denimo, Herodot in Anaksagora. Med njimi najdemo tudi ženske – intelektualke, kar sta Diotima ali Aspasija. Aspasija je v Platonovem dialogu *Meneksen*, avtorica govorov za Perikleja. Odmevi drugačnega pogleda na ženske so nedvomno tudi v Aristofanovih komedijah. Sokratovo sojenje in smrt travmatično skleneta našo, evropsko predstavo o atenskih intelektualcih zlatega obdobja. Po tem dogodku se je večina raziskovalcev antične zgodovine in kulture psihološko pripravljena sprijazniti s padcem demokracije kot družbenega sistema in z začetkom dekadence grške misli.

Antropološki pogled na nastanek in razvoj skupine, ki tako odločno prelomi z aristokratskim načinom oblikovanja družbenih skupin, z družinskimi povezavami, pa tudi s spolnimi predsodki in se očitno postavlja po robu vladajočim strategijam iskanja državljske identitete, mora zajeti dva objekta: samoopredeljevanje skupine, in odmeve v javnosti. V družbi, ki jo Jean-Pierre Vernant opredeljuje kot »ekstravertno« iz zornega kota zgodovinske psihologije, v kateri je konstrukcija notranjega življenja tako v temelju drugačna od krščanske identitete, ki se je vsi udeležujemo, se zdi realizacija skupine, ki zase ustvarja svojo identiteto zunaj državljske identitete (*zoon politikon*), izrazito tvegano početje. Na tem področju

* Daljši in elaboriran angleški članek gornjega povzetka nastopnega predavanja Svetlane Slapšak sledi v eni od prihodnjih števil revije.

zlahka najdenih vzporednic in močne evropske identifikacije je antropološki pogled na prakse, stereotipe in razlike še kako potreben. Kdaj in kako postanejo intelektualci drugo, ali, kakor pravi Davies, *outsiderji*, kar so že bili sužnji, ženske, živali in barbari? Kako se iz piscev statotov za nove kolonije in nove *polis* spremenijo v potujoče filozofe, ki jih množica pri priči napade na javnem mestu na javnem kraju? V mislih imam seveda zastrašujoči opis agresivnega obnašanja, ki ga navaja Dion Krizostom v spisu o filozofovi zunanji podobi. Evropska misel o antiki je našla zadovoljiv in zavajajoč odgovor v konfliktu med filozofijo in retoriko oz. politiko. Ali ta moderna apologetska predstava karkoli prenaša iz antične situacije? Ne mislim, da bom odgovorila na vsa ta vprašanja, zdi pa se mi,

da bi začetek resne debate, v nasprotju s površnim Daviesovim enačenjem sodobnih in antičnih družbenih skupin, lahko bila koristna antropološka analiza ali, bolj preprosto, popis praks in podob, ki spremljajo razvoj pomenske mreže intelektualca od zlatega obdobja atenske demokracije, do druge sofistike. Podoba oz. vizualni stereotip, ki me zanima, je filozofovo telo. Praksa, ki nemara najbolje priča o samozavestni konstrukciji intelektualne identitete in ki povezuje ta kolektiv, je smeh/smejanje. Novi ritual, ki ga intelektualci uvedejo, je odnos do ženske. Trije »prevodi« v krogih sodržavljanov, ki niso uvrščeni med intelektualce, ustrezajo omenjenim antropološkim kategorijam: atomi, kot popularna in prepoznavna simbolna podoba telesa, ki ne obstaja, oz. ga ni mogoče videti; meteorologija kot področje kompetence, znanja in družbene prakse intelektualcev, ki je najbolj razumljivo in najbolj nepredvidljivo za druge državljane; erotika, kot področje izzivalne razlike v ritualih.

Paul Zanker analizira v svoji študiji *Die Maske der Socrates: das Bild des Intellektuellen in der antiken Kunst* (1995), različne podobe intelektualcev oz. filozofov - od Sokrata s silensko podobo do Jezusa s filozofsko podobo - predvsem v luči podob avtoritete. Ker gre za generiranje kopij in za razvoj tipov, v tej študiji ni prostora ne za antropološko raziskavo ne za raziskovanje stališča oz. samokonstrukcije filozofov kot skupine, nepomembne za proizvodnjo, prodajo, in uporabo podob. Zame je pomembno, da podobe povežemo z besedili, ki o podobah govorijo. Iz tega zornega kota se mi zdi povezava Sokrata s Silenom oz. s satirskim podobami odločilna za podobo filozofa v mestu in navsezadnje tudi za Sokratovo usodo. Satiri, kakor kažejo izredno natančne študije Françoisisa Lissarragua, počnejo tisto, česar državljani ne smejo. So ekran, na katerega državljani projicirajo svoje fantazme o neizmerni močatosti, o nekontroliranem uživanju vina, o neobremenjenem vedenju v družbi, o seksualnem pretiravanju. Kaznivo, družbeno nedovoljeno in nekodificirano se prenaša na neobstoječe drugo, na plod imaginacije. Če se plod imaginacije izenači z realnim, obstoječim sodržavljanom, je jasno, da tega čaka neusmiljeno kaznovanje. Svoboda misli se ne more izenačiti s svobodo popivanja v družbenem in kulturnem kontekstu, vizualno, na nivoju podob, pa se lahko. Tudi televizijski Prešeren ves čas popiva, ker je v popularni imagologiji to »znak« pesnika. Ko Sokrat izvaja svoj dialog, ki je na ravni družbenega pomena čisto nasprotje demokraciji, polilogu enakih in kompetitivnih, se s tem postopkom simbolno izenači s satikom, ki uživa vino brez vode, oz. ne

upošteva pravil. Sokrat mora po zunanji podobi spominjati na satira, ker je socialno in kulturno satir. Platon poskuša v *Simpoziju* pokazati, da Sokrat po svojih navadah in obnašanju ni satir. Morda lahko domnevamo, da Sokrata kaznen ne bi doletela, če bi svoje učenje povezoval z Dionizovim kultom... Vprašanje je, ali je »satirska« podoba Sokrata imela kakršno koli zvezo z njegovo realno podobo. Tekst namreč pokaže drugačno situacijo.

V Aristofanovi komediji *Oblaki*, na telesih učencev in učitelja ni nič satirskega. O sami Sokratovi podobi ni veliko podatkov, učenci so pa bledi, suhi, izčrpani: tukaj smo pri samem viru evropskega stereotipa o razumu, ki izčrpa telo. Sokrat je Strepsiadesovem naslavljanju »Sokratidion«, kar se lahko nanaša na telo in obenem deluje kot termin intimizacije. Sokrat, po prvih besedah, ki jih o sebi pove, »hodi v zraku«. Telo intelektualca je »neobstoječe«, »bolno« ali »nenaravno« zaradi razpona med dimenzijami, s katerimi se ukvarja: na eni strani majhno, neopazno, skoraj neobstoječe, na drugi strani orjaško, nepojmljivo velikih dimenzij, bolha in sonce v Aristofanovi komediji. Sokrat na eni strani računa dolžino boljšega koraka, izdeluje copatke iz voska za bolho, da bi eksperimentalno prikazal matematični izračun, na drugi strani pa gleda v sonce. V obeh primerih je zaslepljenost nujen element podobe. Na grških vazah obstaja karikaturni tip filozofa z ogromno glavo in velikanskimi očmi. Telo, ki ne gleda na enak način kakor večina državljanov, je tudi videti drugačno: filozofova obleka je zanemarjena, socialno nereferenčna. V ambivalentni igri standardizacije večine in uporništvu intelektualne manjšine se pogled kot temeljni postopek telesa v identifikaciji prek drugega nevarno relativizira. Odmev te relativizacije so ekstremne dimenzije, ki se vpisujejo v podobo intelektualca. Nerazumljiva kompetenca intelektualcev, ki ne izhaja iz znanih ritualnih dejanj, kakršna so, denimo, moška iniciacija, hoplitska izonomija, državljanski politični vsakdanjik, demokratični polilog, utečena funkcija institucij, je morda najbolje prikazana v prizoru, v katerem Sokrat razkazuje Strepsijadesu zemljevid. Strepsijades sploh ne razume prevajanja in simbolne predstavitve dimenzij, ker je nezmožen abstrakcije. Znanje, ki proizvajajo *mystes* Sokratove šole, ne sodi k demokratičnim praksam. Hiša, v kateri živi Sokrat s svojimi učenci, nima simbolnega pomena, je le scenski pogoj – dva ali trije vhodi in prostor pred hišami. Toda medsebojno razumevanje nivoja abstrakcij je znamenje drugačne družbene organizacije.

Nastanek skupine, ki destabilizira že obstoječe odnose med državljanom in njegovim drugim – žensko, sužnjem, živaljo, barbarom, je bil očitno za atensko družbo travmatičen. Identiteta državljana se ni mogla reflektirati v podobi in obnašanju intelektualcev, ki so ustvarjali nove načine komunikacije, nove kode razumevanja, nove dimenzije sveta. Hitrost sprememb, pripravljenost enih, da neodvisno od socialnega statusa prevzamejo nove kode, z enako hitrostjo ustvarja mentaliteto, ki jo lahko razumemo kot »konzervativno«, le da imajo »konzervativci« atenske demokracije v resnici manj časa za konstrukcijo kolektivne identitete kakor nova skupina. Atenski »konzervativci« so znašli v položaju, da so drugačnost svoje identitete morali braniti iz institucij, ki na to niso bile pripravljene, medtem ko dinamika tega dialoga izredno ustreza intelektualcem.

V tem kontekstu lahko edino Aristofana opredelimo kot »konzervativca«, kot genialnega »konzervativca«, ki z neverjetno, avangardno hitrostjo opazuje in v kulturne podobe »prevaja« komunikacijske težave z intelektualci. KomedioGRAF ima neprimerljivo manjše težave, ko gre za drugega, ki je družbeno-kulturna konstrukcija, ki sodi v *longue durée*, denimo za ženske, za sužnje, ali za živali. Simpatije, poetizacija, natančna analiza strategij drugega, zmaga drugega v komediji: *Ptiči*, *Lisistrata*, *Ženske pri Tezmoforijah*, *Ženske v ljudski skupščini*, pa *Trigej*, *Ksantias*, in drugi »zmagovalci«. KomedioGRAF lahko svojim prijateljem, intelektualcem le zažge hišo... Provokacija je radikalna, sodeč po Aristofanovem družbenem statusu v Platonovem *Simpoziju*, so se intelektualci v gledališču temu smejali... Enako provokativno je bilo vsakdanje obnašanje te skupine v javnosti, konstrukcija podobe telesa in uvajanje drugačnih komunikacijskih kodov.

Filozofovo, intelektualčevo telo in njegove priljubljene pogovorne teme se potemtakem organizirajo okrog neurejenih dimenzij, neurejenega telesa/obleke/pričeske in neurejenega komuniciranja oz. domnevanega znanja, ki internalizira ene in eksternalizira druge. Slehernega izmed teh elementov je mogoče brez težav uvrstiti v kršenje tabujev, nepriznavanje ritualov, in nespoštovanje običajev. Bolha/sonce za atensko gledališko občinstvo, se pravi, zbor državljanov, lahko izraža skrajne razsežnosti. Generacijo pozneje, ko je Demokritov nauk o atomih prevzel Aristotel, za njim pa Epikur, postane atom simbolna podoba filozofove obsedenosti z majhnim, nerazumljivim, pa tudi nepomembnim, vendar družbeno nevarnim. Dovolj, da se skoraj enaka podoba predrami še enkrat, v evropskem popularnem kulturnem imaginariju 20. stoletja, ob robu znanstvenih odkritj, zvezanih z atomsko fiziko in njenimi zgodovinskimi in globalnimi usodnimi aplikacijami. V petih ali šestih stoletjih med atensko demokracijo in drugo sofistiko je dovolj časa, da se v nasprotju s še zmeraj izrazito dinamiko intelektualnih gibanj, šol in idej, stabilizira konzervativni imaginarij, v katerem spričo pomanjkanja demokratičnih vrednot zasede centralno mesto »pozitivne« primerjave urejen zasebni vsakdanjik, meščanske vrednote. Alkifron v svojih fiktivnih *Pismih heter* navaja to obče mesto in v nostalgичnem kontekstu spominov na demokracijo opredeli nevarnost intelektualcev za državo: heteri sicer nemara ne poznajo delovanja atomov in ne razumejo premikov oblakov, vendar skrbijo za stabilnost države s tem, da usmerjajo in pomirjajo seksualnost intelektualcev, ki naj bi bila destruktivna, antisocialna sila. Heteri s tem ne le onemogočajo aristokratske zarote, ki so zmeraj povezane s homoseksualnimi stiki in z efebsko iniciacijo, marveč skrbijo tudi za stabilnost heteroseksualnega zakona in zmanjšujejo nevarnost incesta. Argumentacija ima svojo ključno in zelo prepričljivo zgodovinsko ozadje: učenec heteri je bil Periklej, prvak demokracije, Sokratov učenec Kritias, pobudnik krvave tiranske zarote proti demokraciji. Alkifron v fiktivnih *Pismih parazitov* opisuje celotno panoramo filozofov, ki se na gostiji vedejo v karnevalskem nasprotju s svojimi nauki. V obdobju, v katerem pišeta dva najbolj zanimiva simpatizerja in obenem kritika intelektualcev, Lukijan in Alkifron, je intelektualec že figura drugega v družbi, v kateri pa se je pojmovanje drugega radikalno spremenilo po padcu atenske demokracije in po strukturnih

spremembah mesta po Aleksandrovi globalizaciji. Dion Krisostom, tudi sam potujoči intelektualec, z grozo opisuje, kako množica naskoči filozofa, ki ga pri priči prepozna po značilni obleki in pričeski. Neurejeno telo, neurejena seksualnost in atomi v glavi: rojen je neprilagojeni evropski intelektualec, ki nikoli v svoji kolektivni zgodovini ni imel izkušnje atenske demokracije, na katero se neprenehoma sklicuje in jo kot ključno referenco vnaša v svojo identiteto.

Edina podoba antičnega filozofa z nasmehom je satirska, Sokratova: to bi bil še en dokaz, da gre za izrazito simbolno podobo. Toda antični intelektualci se smejiijo v tekstih. Herodot opisuje svoj – očitno precej sarkastičen smeh poznavalca – ko mu predstavljajo naivne geografske in etnološke poglede in slabo narejene zemljevide (na koncu opisa Skitov). Platonov Sokrat se smehlja, Ksenofontov tudi. Smeh je nedvomen znak kritičnega stališča, superiornega znanja, kompetentnosti. V atenski demokraciji, ki je smeh-kritiko vzdrževala kot pomembno politično institucijo, je smeh intelektualcev bil še najmanj izzivalen. Ko se na gledališki sceni osmešijo bogovi, duhovniki, državniki, vojskovodje, pesniki, intelektualci, in ko je to del samoidentifikacije državljana, z vso možnostjo, da tudi sam pride na sceno kot predmet smešenja, superiornost intelektualčevega smeha intelektualca ni v celoti drugačna od superiornosti državljana v karnevalskem obdobju in v karnevalski instituciji, katere namen je bil, da je na glavo obrnila državni sistem, kar je bila kolektivna terapija in je zmanjševalo napetost. V trenutku, ko ni več atenske demokracije in institucije komedije, ostane nasmeh intelektualca osamljen in subverziven oz. nevaren, ker designira socialno nepotrieno avtoriteto. Zgolj stranska opomba: antropološki status rimskega intelektualca se je zaradi pomanjkanja demokracije atenskega tipa skonstruiral okrog odgovornosti intelektualnega komentarja in okrog pomoči kolektivu na širokem področju od gojenja zelja do religije (Katon in Kikeron) oz. do skritega, anonimnega, maskiranega norčevanja iz najbolj karikaturnih simbolnih podob družbe (Petronij, avtor *Apokolokintoze*). Atenski krog intelektualcev potemtakem ne more brez Aristofana, čeprav je po nam sodobnih merilih javno razmesaril prijatelja Sokrata in Agatona (Evripida ni v Platonovem *Simpoziju*), in brez atenske demokracije, katere »kolateralna žrtev« je Sokrat. Enkratni smeh intelektualcev v atenski demokraciji je neponovljiv in poskusi ponavljanja te strategije se v evropski zgodovini izkažejo za močno tvegane: Petronij, Rabelais, Voltaire...

Področje manj tvegane avtoritete antičnih intelektualcev pa ostane tisto, kar je pomembno za obstanek *polis*: prehrana oz. meteorologija. Predvidevanje vremena (povezano z abstrakcijo prostora, geografijo, fiziko, astronomijo, merjenjem) se je najlaže izločilo iz področja kulta (prerokovanja) in prešlo v področje znanja in znanosti. Pogled intelektualca meteorologa je v nasprotju s pogledom navznoter, na tla (bolhe, atomi) usmerjen navzgor, k nebu. Ta dinamika je očitna v anekdoti o Taletu, ki pade v jamo, ker gleda nebo. Strepsiad seveda omenja Taleta, ki prihaja v Sokratovo hišo. Aristofanovi oblaki so torej simbolna predstava tistega področja, ki ga še najbolj razumejo ne-intelektualci in v katerem se o medsebojnih uslugah lahko pogovarjajo z intelektualci. Praksa predvidevanja vremena, vremenska napoved, je v atenski demokraciji tesno zvezana z zmožnostjo komuniciranja v

demokraciji, oz. je enako potrebna. Kot zgled bi lahko pokazali, da imata meteorologija in retorika v atenski demokraciji enak ontološki status. Kompetenca filozofov – intelektualcev se na tem področju metaforično povezuje s pojmi oblakov, nejasnega, zvijačnih besed, manipulacije s podatki, zavajanja in s paradoksom nematerialnega, nepreverljivega. Metafora megle in oblakov je torej bolj utemeljena v neposredni avtoriteti, v poljedelstvu in v demokratični praksi kakor zaslepljevanje z bolhami/atomi in soncem. Intelektualci, ironično priznava komediograf, vidijo boljše oblake in besede in so s tem tudi bolj vidni v vsakdanjem življenju. Tem večje je socialno in politično tveganje intelektualcev: prepoznani so kot nosilci drugačnih vrednot, drugačne ideologije, drugačnih političnih projektov, pa tudi verskih sistemov. V praksi atenske demokracije je vojna sezonsko zvezana s poljedelstvom in usodna predvsem za poljedelstvo. Poleg tega je vprašanje prehrane tudi usodno zvezano s poljedelstvom, uvozom, in kolonizacijo. Intelektualcev pogled navzgor in beseda interpretacije sta torej ključna elementa identitete skupine. Povezava besede in megle oz. oblakov je vpisana v antropološko zgodovino, v podobe: starejša in dokaj ideološko naivna, vendar redka v svoji povezavi z antropologijo, je etimologija besedišča, ki v indoevropskih jezikih povezuje pojme diha, duše in duha: meгла, ki prihaja iz človeških ust, ki govorijo v ostrih vremenskih razmerah... Rahlo rasistična kombinacija, ki daje prednost konceptualizacije jezika severu Evrope, še zmeraj ni dobila bolj umerjene verzije, ki bi uvedla možni spomin na vseevropsko ledeno dobo. Zabavna vzporednica je praksa stripa, v katerem besedilo nastopa v oblačkih. Vizualizacija besedila potemtakem vključuje podobo megle in oblakov.

Intelektualci so se lotili tudi velike skupine drugih, žensk, in radikalno inovirali konstrukcijo spolnosti. V tradiciji, ki se navezuje na Pitagoro in pitagorejsko družbo in ki se nedvomno nanaša tudi na Elevzinske misterije, preiščujejo atenski intelektualci zlate dobe o ženskah in govorijo z ženskami. Aristotelov konzervativizem ob tem ni »starejši«, temveč je reakcija na Platonova stališča, stare predsodke pa uporablja kot ilustracijo. Vendar nihče ne prikazuje bolje od Aristofana in Evripida spremembe v mentaliteti, ki priključuje opazovanje ženskih praks in ženskega političnega potenciala. Pri predstavljanju antropološke problematike spolnosti sploh ni pomembno, ali sta Aristofan in Evripid »prijatelja« ali »sovražnika« žensk: oba opozarjata na nevarnost nepriznavanja določenih ženskih možnosti, pa tudi pravic. Oba tudi pokažeta, kako je atenskemu državljanu potrebna drugačna ženska, ki ne bi bila antagonistična in konfliktna. Skupina intelektualcev je že našla takšne ženske, ki jih ne obremenjujejo družinska pravila in obveznosti: heterē. Vprašanje, ali je evropski in na sploh zahodni meščanski zakon, ki temelji na solidarnosti in medsebojnem upoštevanju, plod antičnega in na sploh tradicionalnega zakona, ali ima tudi antropološke vsebine svobodne zveze med edino antično relativno svobodno žensko, hetero, in intelektualcem, puščam za zdaj ob strani.

Svetlana Slapšak

Institutum Studiorum Humanitatis (ISH)
Breg 12, Ljubljana, Slovenija
e-mail: svetlana@ish.si

Druga gostovanja

V študijskem letu 2000/2001 so poleg zgoraj omenjenih na ISH gostovali še naslednji vabljeni predavatelji in predavateljice:

Jean Andreau

*École des hautes études en sciences sociales,
Pariz*

Jean Andreau, strokovnjak za ekonomsko in socialno zgodovino antičnega Rima, je imel na ISH-Fakulteti za podiplomski humanistični študij v tednu med 20. in 24. novembrom 2000 ciklus predavanj z naslovom

Epigrafika »instrumentuma« - koristi in ekonomska vedenja rimske elite.

Konstantin Bogdanov

European University, St. Petersburg

Allen Feldman

National Development and Research Institute, New York

Jennifer Friedlander

University of New Hampshire

Katja Gerasimov

European University, St. Petersburg

Henry Krips

University of Pittsburgh

Georges Sawadogo

École Normale Supérieure, Koudougou

Ilja Utekhin

European University, St. Petersburg

Vlasta Erdeljac

Sveučilište u Zagrebu

Milorad Pupovac

Sveučilište u Zagrebu

EVS – 2000/2001

Sabina Mihelj

Na prvi marčevski četrtek smo na ISH zagnali drugo sezono diskusijske video delavnice, znane pod kratico EVS (Epistemološka video-sekcija). Poglaviti cilj EVS tudi v drugem letu delovanja ostaja vzpostavitev fizičnega in mentalnega mesta, kjer bo kontinuirano potekala debata in kjer bodo lahko kadri iz različnih strok, področij in horizontov pluralno in tolerantno, a tudi polemično in ostro debatirali o določenih temah.

Kot nakazuje že samo ime, so diskusije strukturirane v navezavi na določene video posnetke in tematike, ki jih vabljeni gostje ob njih predstavijo. Videoposnetki in vizualni materiali v širšem smislu so se po dosednjih izkušnjah izkazali kot zelo uporaben vzvod, ki hkrati fokusira in sprošča debato. Seveda pa nismo zanemarili tudi tradicionalnejših "nosilcev" vednosti, tj. člankov in knjig; če je le mogoče, vsak gost sestavi spisek priporočljive literature, ki so vsaj teden dni pred vsako posamezno diskusijo na voljo v knjižnici ISH ali pa jih je mogoče najti na svetovnem spletu.

Druga ključna lastnost sekcije, ki je prav tako zajeta v njenem imenu - namreč epistemološkost - meri na prevladujoči nivo pristopa k obravnavanim "objektom" - tematikam, tekstom, filmom in drugemu vizualnemu materialu. To pomeni, da zasledujemo (bolj ali manj skrite) temeljne predpostavke določenih teorij, prepričan, izjav, ka-

kor so utelešene v tekstih in vizualnih materialih, hkrati pa skušamo uvideti tudi predpostavke, ki vodijo naše lastne poglede na "objekte". Ali drugače: naš namen je eksplicirati linijo produkcije vedenja ter tako razvijati sposobnost refleksije lastnih in tujih izhodišč, ter argumentirano braniti lastna stališča oz. sprejemati protiargumente.

Izkušnje minulega študijskega leta, ko smo izpeljali šest takih posvetov (tri znotraj cikla "*Francoski znanstveniki*" in tri znotraj cikla "*Dokumentarni filmi*"), so pokazale ne le, da priložnosti za tovrstno diskusijo v Sloveniji primanjkuje, ampak da obstaja kritična masa ljudi, ki prostor, kakršnega vzpostavlja EVS, pogrešajo in so vanje tudi pripravljene investirati. Jedro ekipe, ki vztrajno poganja EVS, sestavljamo mladi raziskovalci oz. raziskovalke in študentje oz. študentke ISH - Taja Kramberger, Martin Žužek, Nataša Rogelja in Sabina Mihelj -, občasno pa dobivamo okrepitev tudi z drugih raziskovalnih in širše intelektualnih krogov.

V sezoni 2000/2001 je EVS delovala vsak četrtek od začetka marca do konca maja med 19.00 in 21.00 uro na ISH. Zastavili smo tri cikle posvetov - diskusij z naslednjimi naslovi:

1. **Closing up - Oddaljeni pogledi** (marec 2001),
2. **Družbene naracije in polje izključitve drugega** (april 2001),
3. **TV reprezentacije: od "nacije" do šunda** (maj 2001).

Marčevski cikel je bil, vsaj na prvi pogled, sestavljen iz zelo ohlapno povezanih tematik. Skozi videomateriala so nam naši kolegi in profesorji približali zelo raznolike izkušnje, ki so imele eno skupno točko, namreč "tujost" ali vsaj "oddaljenost" - najsi bo s stališča kolegov, ki so izkušnje predstavljali, ali pa s stališča publike, ki je njihovim predstavitvam prisluhnila in iz njih izpeljala debato.

1. marca je **Sabina Mihelj**, mlada raziskovalka in doktorska študentka ISH, predstavila projekt Mednarodne ženske univerze (IFU), ki se je je udeležila v preteklem koledarskem letu; ob tem je odprla vprašanja, povezana z možnostjo revolucioniranja univerze in znanosti ter vprašanjem koncepcije spola. Sledila je seznanitev z mednarodnim spletnim projektom, ki se osredotoča na sodobne družbene procese v bolgarski družbi, kakor se kažejo skozi urbane prostorske pojave in vsakdanje življenjske prakse v Sofiji. Projekt, ki ga je predstavila **Dobrinka Valkova** z New Bulgarian University v Sofiji (ki je v študijskem letu 2000/2001 gostovala na ISH), je bil povod za diskusijo o timskem delu, umetniških praksah in družboslovnih znanostih. Nato smo se ob podpori obilice videomaterialov in pod vodstvom publicista **Pavleta Raka** podali v raziskovanje podob Rusov in "ruskosti" ter se lotili razprave o delovanju identifikacijskih mehanizmov, pa tudi o (iz)rabi teh mehanizmov in podob v namene diskriminiranja posameznikov in kolektivov ter podpihovanja kon-

fliktov. Zadnji oddaljeni pogled prvega cikla je prispeval **Matej Černigoj**, asistent na katedri za socialno psihologijo Oddelka za psihologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki je prikazal socialnopsihološko analizo pogovorne oddaje *Ricki Lake*.

V drugem ciklu, ki se je začel aprila, smo problematizirali nekaj temeljnih tem; okrog katerih se konstituirajo polja izključitve in razmejevanja. Koordinatorica programov Antropologija antičnih svetov in Študije spolov na

ISH **Svetlana Slapšak** je skozi analizo izjemno prodorne (in zato tudi hitro potlačene) reklame za izdelke Droge Portorož spregovorila o ženskah kot enem izmed najbolj

vztrajnih polij izključitve v sodobnih družbah. **Alenka Janko Spreizer** je ob video materialih govorila o reprezentacijah Romov v različnih diskurzih: slovenski romologiji, antropologiji o Romih, v političnih diskurzih in samorepresentacijah romske skupnosti, kjer je izvajala terensko raziskavo. Koordinatorica programa Zgodovinska antropologija na ISH in dekan ISH **Drago B. Rotar** se je lotil težko dojemljivega objekta - rasizma (oziroma rasizmov) - in prikazal načine njegovega prepoznavanja in obravnavanja znotraj civilizacije, ki ga je sproducirala in katere element je. Cikel je zaključila **Irena Šumi**, znanstvena sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja, ki je predstavila modelno razlikovanje med zvrstmi, tujstva, med prehodnimi in neprehodnimi različnostmi in možnost-

mi ekspertnega posredovanja med njimi.

Zadnji, majski cikel letošnje EVS se je žal, zaradi težav pri pridobivanju ustreznih vidomaterialov iz tujine, iztekel predčasno. Kljub temu sta bili izpeljani dve dobro obiskani in diskusijsko živahni srečanja. Prvega je vodila **Taja Kramberger**, ki je prikazala kritično analizo razvpite TV nadaljevanke o Francetu Prešernu; na podlagi primerjave z nadaljevanke

francoske produkcije o grofu Monte Cristu je predstavila različne načine artikuliranja reprezentacij in njihovo umeščenost v sočasni mentalni horizont skupnosti. Na zaključnem srečanju druge sezone EVS je **Jože Vogrinc**, koordinator programa Medijski študiji na ISH, zbrano družbo vodil skozi analizo situacijske komedije *I Love Lucy*, TV serije iz 50-ih let, ki sodi med največje hite komercialne televizije v ZDA nasploh.

K EVS sodi tudi preizkušanje možnosti komunikacije, ki jih ponujajo spletne strani, zato vas vabimo, da dodatne in ažurirane informacije poiščete na spletnem naslovu <http://www2.arnes.si/~ljish2s/studenti.htm>, do katerega pridete tudi preko spletnih strani ISH na naslovu www.ish.si (preko ikone "Študentske strani"). Tam boste našli tudi forum, na katerih se bodo "v živo" začete debate lahko po želji nadaljevale tudi v "virtualnem" prostoru.

Löfgren Orvar

On Holiday: a History of Vacationing

University of California Press,
Berkeley, Los Angeles, London 1999

Löfgrenova knjiga *On Holiday* si postavlja (vsaj) dve ključni vprašanji: kako se je turizem razvil v tako pomemben del življenja in na kakšen način so turisti utirali pot novim načinom gledanja krajine. Löfgren pri tem povezuje počitniško pokrajino s kulturnim laboratorijem, kjer imajo ljudje možnost eksperimentirati z novimi aspekti identitet, socialnih relacij, interakcij z naravo... in pri tem uporabljati kulturna znanja sanjarjenja in mentalnega potovanja. Proces oblikovanja počitniške krajine spremljamo v knjigi skozi preplet treh polj: *polje prepoznavanja* odgovarja na vprašanje, kako smo se naučili gledati in locirati zanimivosti; *polje udeleževanja* si zastavlja vprašanje, kako smo se naučili imeti piknik na plaži ob sončnem zahodu; *polje spominjanja* pa osvetljuje odgovore na vprašanja, kako in zakaj je prišlo do produkcije počitniških albumov in drugih oblik "spominov na počitnice".

Zgodovina počitnikovanja, kot se glasi podnaslov knjige, je predvsem razmišljanje o severno ameriških in evropskih počitniških krajih ter o oblikovanju turističnih izkušenj in čustvovanj, vezanih na te kraje v zadnjih dvesto letih. Izpostavljenih je nekaj časovno-krajevnih specifik, kakršne so franco-

ska riviera, grški otoki... Čeprav Löfgren posveča opisom preteklih turističnih praks precejšen del knjige, ne gre za evolucionistični prikaz razvoja turizma, temveč je preteklost v knjigi uporabljena kot analitično orodje za problematiziranje sedanosti. Poleg razmerja med preteklostjo in sedanostjo je v knjigi vidno še neko drugo razmerje; odnos med lokalnim, nacionalnim in nadnacionalnim. Čeprav delo ne temelji na etnografiji lokalnih turizmov, vseeno gradi na umeščanju lokalnega v širše kontekste, v dinamike prostorov in časov. V tej točki se Löfgren približa predlogu Ulfa Hannerza o redefiniciji antropološkega projekta: antropolog, ki želi povedati nekaj smiselnega o ljudeh v obdobju pospešenega pretoka informacij, naj ne gleda samo predse in nato čez ramo k svojemu občinstvu doma, temveč naj se ozre tudi okoli sebe.

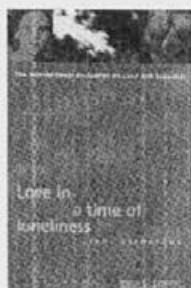
Pri razlagi procesa nastajanja počitniške krajine nas tekst vodi skozi dnevniške zapise dveh švedskih popotnikov iz 18. stoletja. Oba popotnika potujeta po isti poti v razmiku pol stoletja. Čeprav tekst prvega popotnika z začetka stoletja ni brez poetične dimenzije, pa Löfgren opazi to, da je napisan v povsem drugem slogu kakor dnevniški zapis, ki je nastal ob popotovanju po isti poti pol stoletja

kasneje. Linnerhielm, drugi popotnik, ne zbira več ptic in kamenin temveč poglede in občutke. Vpletenost čustvanj pri oblikovanju počitniške krajine je ena ključnih točk Löfgrenovega razmišljanja. Učenje slikovitosti naj ne bi bilo samo znanje o tem, kam naj gledamo, temveč tudi kaj naj občutimo, kako naj krajino doživimo. Pri tem pomeni *vedeti, kaj je slikovitost* locirati izbrano pokrajino ali motiv v okvir določenih kvalitet.

V podpoglavju z naslovom *Déjà vu* se nam zastavlja vprašanje, ali lahko vidimo brez kulturnih leč, brez senzornih filtrov, kot se izrazi Gerard Lenclud, ki nam nujno preoblikujejo pogled na krajino. Löfgren razlaga reakcijo na določeno krajino kot plod dolgotrajnega procesa institucionaliziranega razvoja, ki je kondenziral določeno sceno v kulturno matrico, v ikono. Prav zaradi takšne kondenzacije lahko kokosova palma naslika celo krajino in vzbudi celo paletu občutkov. Vsaka krajinska izkušnja naj bi zmešala edinstveno in osebno s standardiziranim. Kar dobimo, je začaran krog: izkušnja oblikuje ekspresijo in ekspresija oblikuje izkušnjo.

Delno lahko v knjigi spremljamo tudi razvoj popularnih motivov skozi analize izbranih razglednic. Pri tem izpostavlja enega najpopularnejših motivov v zadnjih sto letih - motiv sončnega zahoda. Primerja ga z etnografsko evidenco Mande Cesara, ki na primeru svojega afriškega terena navaja, kako se njeni informatorji čudijo "ljude, ki strmijo v sončni zahod". Prav soočanje z etnografskimi evidencami priča, da je krajina zgodovinsko in kulturno pogojena mišljenjska kategorija. Löfgren ugotavlja, da je motiv sončnega zahoda postal popularen zaradi svoje zmožnosti zadovoljevanja mnogih emocionalnih potreb: izkušnje popolnosti, nadčasovnosti, vračanja k mitskemu času... *Na počitnicah* je poučno branje za vse tiste, ki jih zanima polje antropologije turizma, antropologije krajine ter druga sorodna polja in tudi literatura primerna za počitnice. Tekst se namreč spretno in lahkotno giblje med osebnimi izkušnjami in širšimi - lokalnimi, nacionalnimi in transnacionalnimi - konteksti ter ponuja ideje za avtorefleksijo ob počitnikovanju.

Nataša Rogelja

Paul Verhaeghe
Love in a Time of Loneliness
Three Essays on Drive and Desire
 Rebus Press, London 1999

Paul Verhaeghe je pri nas (žal) manj znan avtor, ki pa dela na teoretičnem polju, kjer se že desetletja srečujeta in razhajata psihanaliza in feminizem - to je tematizacija subjektivitete in spolne razlike. Njegova knjiga *Does the Woman exist?*, ki je pri isti založbi izšla pred dvema letoma, je po mnenju mnogih pomemben prispevek, mimo katerega ne bi smel nihče, ki se resno ukvarja s to problematiko. Kot je poudaril v svoji oceni Slavoj Žižek, se je avtor uspel v omenjeni knjigi (kar velja po mojem mnenju tudi za tu obravnavano knjigo) izogniti tako poenostavljenemu prikazu funkcioniranja patriarhalne logike na eni strani kakor popularni feministični kritiki falocentrizma (v odnosu do psihoanalize) na drugi strani.

Kakor pove že podnaslov knjige, se avtor ukvarja s predstavitvijo tistih področij človekovega bivanja v svetu, kamor je vsak od nas vpet od rojstva do smrti. Gre za poljudno delo, ki na osnovi širokega poznavanja teoretskih konceptov psihoanalize, kot jih je zastavil Freud in jih je v duhu 'vrnitve k Freudu' dalje razvil Lacan, s svojstveno jasnostjo izražanja (sinteza Freudove jasnosti in Lacanove strogosti) in duhovitostjo stila, pritegne že s prvim stavkom in se bere skoraj kot roman, ki

ga ne moreš odložiti, dokler ga ne prebereš do konca.

Knjiga je sestavljena iz treh razprav, ki so logično povezane in ki jih zadnji esej sklene s svojevrstno interpretacijo tega, kaj je, oziroma kaj bi lahko bila ljubezen, kolikor je ljubezen tisto, kar iščemo v spolnem razmerju. Verhaeghe nam ponudi v premislek malo drugačen pogled na ljubezen, ki ni neodvisen od tega, v kolikšni meri se je vsakdo pripravljen soočiti z mankom v sebi. Če je za Lacana ljubezen edina stvar, ki zagotavlja zvezo med gonom in željo, potem nam ta knjiga ponudi odlično priložnost, da se seznanimo s tem težkim konceptom. Morda je ljubezen odgovor na Freudove zagate v zvezi z odnosom med čutnim in čustvenim elementom v človekovem spolnem življenju. Da se v tem razmišljanju srečamo s temeljnim konceptom psihoanalize, to je Nezavednim, najbrž ni potrebno posebej poudarjati. Četudi povezave med Nezavednim in človekovim spolnim življenjem niso odkrile šele feministke, drži tudi, da je bilo področje tematizacije spolne razlike tisto, kjer je bilo med psihoanalizo in feminizmom največ razhajanj. Del odgovora leži v vprašanju, na katerega si Freud ni znal odgovoriti, namreč 'Kaj hoče ženska?' Kaj je sploh tisto, kaj

hočemo? Ali hočemo tisto, kar si želimo? Zakaj si sploh kaj želimo?

Verhaeghe nam ne ponuja nikakršnih receptov za uspešnejše ljubezensko življenje, niti ne daje dokončnih odgovorov na naša najbolj eksistencialna vprašanja. Kvečjemu nam drži (in to na duhovit način, da se lahko marsikdaj iz srca ali pa malce bolj kislo nasmejimo) ogledalo, v katerem lahko sebe vidimo na način, ki ga ne uporabljamo tako pogosto, ker nam o nas samih pove marsikaj, kar spada v rubriko 'O tem nočem nič vedeti!'. Ponuja nam ogledalo, kjer ne vidimo le sebe, ampak tudi drugega (Drugega), nad njima pa zaznamo senco bitke med željo in gonom, ki se dogaja v ozadju. Morda nam včasih ni všeč tisto, kar vidimo v takem ogledalu - vendar tega ni krivo ogledalo. Postopek odstranjevanja tancic z naših fantazmov vsekakor ni prijetno delo, je pa nujno - in na trenutke je lahko tudi zabavno. Morda bi lahko dodali, kot v svoji študiji pravi Alenka Zupančič,¹ da je 'hoja ljubezni' (kot se je o tem izrazil Alain Badiou, ki mu je ljubezen ena izmed štirih generičnih pojavnosti resnice, o čemer lahko več preberemo v Žižkovi spremni študiji k prevodu knjige *Sveti Pavel. Utemeljitev univerzalnosti*²) vselej malce komična. Ta hoja je pogosto 'šepava' in element komičnosti je nekakšna sublimacija, ki vzpostavlja distanco do objekta ljubezni. Tako kot obstajata dva načina, na katera lahko 'stvar', to je, razmerje med spoloma spodleti, tako

imamo tudi dva načina, ki jih omenja Alenka Zupančič, 'kako zgrešiti ljubezen'. In katera sta ta dva načina?³ Izhodišče je v dveh različnih odnosih do objekta. Prvi način kreira sublimni objekt oziroma sublimno ljubezen, kjer se pustimo 'zaslepiti' objektu. Tu ni dostopa do drugega, ker ni distance do drugega - zato v drugem zadenemo v zadnji instanci le na lastno fantazmo. Drugi način (ki se nanaša na 'banalni' objekt) je podoben nekritični spojitvi želje in prijateljstva, kjer je premalo elementa sublimnega. Čudež ljubezni je v ravno pravi distanci do objekta. Ljubezen je edina vez med gonom in željo v tem smislu, da nam naredi dostopno realno želje.⁴ Na to meri Lacan, ko pravi, da ljubezen 'počloveči užitek'. Ljubezen je oblika sublimacije in '...zgolj ljubezen - sublimacija omogoči užitku, da sestopi k želji.' Na nek način se je treba v ljubezni odpovedati objektu, kar vzpostavi distanco in šele odpre možnosti za uravnoteženo dajanje in sprejemanje. Ali kot pravi Verhaeghe ob koncu prvega eseja, razlikovati moramo med zaljubljenostjo (ki je blizu prvemu tipu zgrešitve ljubezni) in ljubeznijo - kjer je včasih ravno element smešnega oziroma humor tisti člen, ki kaže, da smo do objekta ljubezni vzpostavili nek nujni moment distance, ki omogoča moment kreativnosti. Zakaj je Lacan opredelil ljubezen kot 'dati tisto, česar nimaš'? Kaj je tisto, česar nimamo? Kako lahko damo nekaj, česar sami nimamo? Odgovore lahko najdemo (včasih med vrsticami) tudi v tej knjigi, čeprav nima pretenzij, da bi dajala dokončne odgovore, ampak nam nudi enega od ogle-

¹ Alenka Zupančič, "Passage à l'art ali umetnost kot dejanje. Drugi del: Sublimacija in ljubezen.", *Problemi* 2000/1-2, str. 61-90.

² Slavoj Žižek, "Alain Badiou kot bralec svetega Pavla", v Badiou - *Sveti Pavel. Utemeljitev univerzalnosti*, Analecta 1998, str. 115-148.

³ A. Zupančič, *ibid.* str. 87.

⁴ A. Zupančič, *ibid.* str. 88.

dal, kamor se lahko pogledamo. Kaj bomo videli, pa je odvisno od nas samih.

Že prvi stavek predgovora nas postavi v samo jedro obravnavane problematike z izjavo: "Nobene druge človekove aktivnosti ni, kjer bi si človek tako zelo prizadeval doseči 'tisto', kot ravno v spolnosti. Dejstvo, da 'tistega' morda sploh ne bo mogoče doseči in da niti ne more biti opredeljeno, ne ovira teh strasti. Ravno nasprotno..." V vseh treh esejih se ukvarja s problematiko, ki je sinonim za kulturo kot človekov simbolni univerzum - gre za vprašanja spolnosti, smrti in moči. Skozi celotno knjigo lahko sledimo prepletanju treh velikih tem človeškega bivanja kot se kažejo v različnih reprezentacijah - in vseskozi je nekakšna rdeča nit dejstvo, da so zadeve drugačne pri moških kakor pri ženskah. Poskuša odgovoriti na vprašanje o tem, zakaj je ženska v tem prepletu problematike vedno znova v središču pozornosti.

V prvem eseju, ki nosi naslov *Nemogoči par*, se lahko skupaj z avtorjem sprašujemo, kaj je sploh 'par', kaj žene pare skupaj in kaj je sploh ljubezen. Avtor nas popelje skozi razkrivanje različnih kulturno določenih vzorcev obnašanja in pravil, v katere se umeščajo različni načini odnosov med spoloma oziroma med partnerjema. Tu se srečamo s koncepcijo fantazma, kjer vsakdo se lahko sooči z dilemami o tem, zakaj sta spola med sabo tako različna. Zakaj moški vedno sanja o seksu, ženska pa o razmerju? Zakaj je tako in ali nujno mora biti tako? Ne da bi bralec opazil kako in kdaj, se kar naenkrat znajde sredi jedra problematike, ki je sicer razumljiva le v psihoanalizi izobrazbe-

nemu bralcu - razcepljeni subjekt s 'svojo' razcepljeno željo (ki je želja Drugega), praznina v osrčju našega bivanja (manko, s katerim je posameznik v današnjem času še bolj soočen, kakor je bil pred sto leti), gon, objekt(i) želje, Ojdipov kompleks in še kaj. Pozornost posveti prvemu ljubezenskemu odnosu, ki je 'temeljni model ljubezni' - to je razmerju med materjo in otrokom, ki pa v svojih pojavnih oblikah ni nespremenljivo.

Drugi esej obravnava področje avoritete (ki je ne smemo enačiti z močjo oziroma oblastjo) kot tiste instance, ki v funkciji očetovskega lika zagotavlja otroku (ki je do tedaj del nediferencirane unije med materjo in otrokom) vstop v simbolni red oziroma v kulturo. Funkcija očeta (ki ni nujno zvezana z dejanskim očetom) je tisti nujni tretji člen, ki je obstajal skozi vso človeško zgodovino, je tisti pogoj, ki vpelje Zakon. Avtor nas pri tem popelje skozi dve Freudovi teoriji, ki obravnavata funkcijo očeta. Gre za njegovo zgodnejšo tematizacijo iz dela *Totem in tabu* in kasnejšo razlago, kot jo je podal v delu *Mojzes in monoteizem*. Verhaeghe nam skozi ti dve Freudovi teoriji predstavi koncept ojdipske drame (znane kot Ojdipov kompleks), pri čemer uporabi za ponazoritev razmerja med t.i. patriarhatom in matriarhatom dve veliki grški dramski deli, to sta *Kralj Ojdip* in trilogija *Oresteja*. Tematika, ki je osrednji del omenjenih velikih umetnin, je med drugim tudi povezava med avtoriteto in (spolno) identiteto. Za patriarhalno avtoriteto je značilno, da priznava in predpostavlja zgolj instanco Enega, velikega in nezmotljivega Očeta (tudi Boga Očeta - saj je krščanski monoteizem le druga

plat patriarhalne moči očeta). Ravno trilogija Oresteja je tisto umetniško delo, kjer lahko 'v živo' sledimo zmagi očetovske linije nad materinsko. Gotovo se lahko strinjamo z avtorjem, da je "...razlika med moškim in žensko glede spolne identitete rezultat mono-teističnega patriarhalnega sistema" in da je "ta razlika vedno vodila do podrejenega položaja ženske".

Za tiste, ki se jim zdijo izvorni Freudovi teksti včasih (varljivo) preveč enostavni, razumljivi v tolikšni meri, da so bili poenostavljeni do te mere, da se je subverzivna ost izgubila, na drugi strani pa v Lacanovem branju Freuda ničesar ne razumejo, je lahko ta knjiga nekakšen uvod. Vendar ne uvod v smislu zapiranja stvari, o katerih govori kot o dokončnih. Pred nami je historično antropološka študija psihoanalitičnih konceptov, ki je močno sintetičen uvod v nadaljnje branje. V preteklih desetletjih je pod vplivom ameriške revizije Freuda prišlo do tolikšne poenostavitve izvornih Freudovih konceptov, da danes skoraj vsakdo meni, da razume Freuda, četudi ga večina nikoli ni brala, če pa ga je, se je to pogosto dogajalo preko množice sekundarnih popularnih psiholoških priročnikov, ki s samim duhom problematike, o kateri je govoril Freud, niso imeli več nobene zveze, nikakor pa niso tisto, čemur bi lahko rekli psihoanaliza, saj je bil koncept nezavednega in ambivalentnosti človekove gonske strukture, ki jo je Freud zaslužil v razdelavi *Erosa in Thanatosa*, pozabljen.

Subverzivna oziroma revolucionarna ost psihoanalize ni v domnevno humanističnem poenostavljanju Freuda (kot se je to dogajalo pod izveskom 'revizije' Freuda - glede tega je še vedno zelo

koristna klasična knjiga Russela Jacobyja,⁵ *Družbena amnezija*), pač pa je "resnica psihonalize ... v tem, da je še naprej zvesta svojim najdrznejšim hipotezam."⁶ Verhaeghejeva knjiga nas nemara spominja na povezavo med psihoanalizo in kulturo, ki pri Lacanu ni eksplicitno v ospredju in do katere se je zaradi težavnosti njegovega stila tudi težje dokopati. Vendar omenjena knjiga ni študija v smislu 'psihonaliza in...'; temveč gre za študijo, ki se zadeve loti v samem jedru, ne z nekakšnim naključnim voluntarizmom med historičnimi manifestacijami regulativnih principov, ki so vsiljeni posamezniku od zunaj. Močnik in Žižek sta to dialektiko odlično povzela v spremni študiji k zborniku člankov z naslovom *Psihoanaliza in kultura*, kjer pravita:

»...tisto, kar psihoanaliza res lahko pove o kulturi, je njena 'druga, temna' stran, ki pa ni le naključni presežek ali stranska pot, na kateri se kultura izgubi - pač pa je tako rekoč njen notranji izrinjeni in spregledani pogoj. Psihoanaliza in kultura pomeni: da kulturo soočimo z njenim 'nekulturnim' travmatičnim jedrom, ki skoz njegovo zatajevanje kultura živi. S tistim jedrom, ki nam navadno obtiči pod jezikom, kadar govorimo o kulturi na običajni 'kulturni' način.«⁷

Da pa je koncept gona in Zakona eden tistih drznih konceptov (ki se ga tako zlahka 'relativizira' in odpravi, ker je lažje nekaj zanikati kot pa se soočiti z

⁵ Russell Jacoby, *Družbena amnezija. Kritika sodobne psihologije od Adlerja do Lainga*. CZ, Ljubljana 1981.

⁶ Herbert Marcuse, »Zastarelost psihoanalize«, v *Psihoanaliza in kultura*, DZS, Ljubljana 1981, str. 175-193.

⁷ Rastko Močnik in Slavoj Žižek, »Spremna beseda«, v *Psihoanaliza in kultura*, str. 345.

neznosnostjo travmatičnega jedra) tako pri Freudu kot pri Lacanu, se lahko prepričamo, če poskušamo brati na primer Lacanovo *Etiko psihoanalize* (ki ima tako zavajajoče obetajoč naslov) brez predhodnega poznavanja temeljnih konceptov psihoanalize - kot so: razcepljeni subjekt, falos, kastracija, Drugi, Zakon, objekt a in seveda gon (pulzija). Spraševanje o razmerju med naravo in kulturo (ki je bilo tako pogosto v nekem obdobju feminizma) je kot takò postavljeno binarno razmerje samo že učinek določene simbolne organizacije in ne tisto, kar simbolno šele vzpostavlja. Zato pri Lacanu tovrstne opozicije več ne najdemo - pač se srečamo z registroma Simbolnega in Realnega. Vendar pa je v samem Simbolnem luknja, manko, ki ni neki naključni stranski proizvod simbolizacije, ampak ravno strukturni pogoj za konstituiranje Simbolnega kot takega. Manko, ki je v samem jedru subjekta, se manifestira skozi željo kot njena druga plat. Je tisto, kar simbolno mrežo sploh drži skupaj.

Manko je v sebi ambivalenten pogoj za našo subjektivacijo, vzpostavljen z Zakonom - ki je najprej prepoved incesta, v zadnji instanci pa prepoved vrnitve v primarno nediferencirano stanje enosti z materjo kot prvim drugim. Razne mitološke zgodbe nam to prepoved vrnitve (ki jo pogosto spremlja obžalovanje v smislu nemožnosti vrnitve v raj, ki je za človeka vselej že izgubljen) prikazujejo na različne načine. Vsaka mitološka pripoved o stvarjenju je tako vselej tudi pripoved o izgubljenem rajju. Ali - 'prepovedno je seči po nemogočem'.⁸ Nemogoče mora biti prepovedano. Temeljni označevalec te nemož-

nosti v smislu prepovedi, ki konstituira sam vstop v Simbolno, je pri Lacanu falos, označevalec simbolne kastracije. Podvrženost faličnemu označevalcu pa ni enaka za oba spola. To je tisto, o čemer nam govori Lacan v znanih formulah seksuacije. Moški in ženska sta označevalca spolne razlike kot načina, kako je vsak od spolov odtujen znotraj govornice. Zato Lacan lahko pravi, da "Ženska ne obstaja" in da "ni spolnega razmerja". Vendar pa se zadeve tu ne končajo, ampak šele odpirajo. Več o povezavi med subjektivacijo in (spolno) diferenciacijo lahko najdemo v Verhaeghejevi odlični knjigi *Does the Woman exist?*.⁹ Če je eden od sklepov omenjene študije, da Ženska ne obstaja v simbolnem, potem lahko v njegovi zadnji knjigi izvemo marsikaj o manifestacijah te različnosti v naših medsebojnih odnosih.

Če je Lacan izjavil, da je 'ženska simptom moškega', potem lahko ob branju Verhaeghejeve zadnje knjige morda zaključimo, da je ženska simptom moškega, ki je simptom družbe, v kateri se ženska kaže kot njegov simptom. Vendar pa ni le (njegov) simptom, ampak tudi fantazma - pri čemer ne smemo pozabiti, da sta oba spola v situaciji, ko sta drug za drugega fantazma, fantazma, ki prekriva nemožnost spolnega razmerja.

Tretji esej se ukvarja z razmerjem med načelom ugodja in načelom realnosti, z inherentno dvojnostjo človekove narave, z lepotico in zverjo v nas samih. Pri tem kar takoj opravi z behaviorističnimi poenostavitvami o gonu kot domnevno živalskem preostanku v člo-

⁹ Paul Verhaeghe, *Does the Woman exist? From Freud's Hysteric to Lacan's Feminine*. Rebus Press 1997, 1999.

⁸ R. Močnik, S. Žižek, *ibid*, str. 354.

veku. Gon in želja sta kot lepotica in zver, sta Jekyll in Hyde in morda je najtežja človekova naloga ravno uravnoteženje oziroma obvladovanje zveri v nas. Foucault je bil po Verhaeghejevem mnenju eden redkih avtorjev v 20. stoletju, ki je 'voljo do vedenja' povezal s 'skrbjo zase' (z načinom, kako 'uporabljati užitke' - kot se glasijo naslovi posameznih študij, ki jih je Foucault združil pod skupni naslov *Zgodovina seksualnosti*) - v smislu starogrške modrosti srednje poti, z zmožnostjo obvladovanja svoje gonske strukture. Gre za potrebo po (samo) kontroli, ki jo je klasična grška kultura imela za najvišjo modrost, medtem ko so kasnejši (preko gnostično manihejske variante prvotnega krščanstva - o tem je na voljo zanimivo delo protestantske teologinje Utte Ranke Heinemann z naslovom *Katoliška cerkev in spolnost*) cerkveni očetje (ki so v znanjih o obvladovanju samega sebe, svoje gonske strukture, videli močno orodje, s katerim so lahko imeli množice na vajejih) človeku odvzeli to vednost in si jo prilastili, s tem ko so jo premestili na nebo oziroma izven človeka, v lik velikega Drugega, v Boga Očeta.

Strah pred temno platjo v nas, pred neznanim temnim breznom, pred izginitvijo subjekta in kar je še podobnih strahov, ki v človeku (moškem) zbuja tesnobo, je povezan s strahom pred žensko oziroma ženskostjo (ki zadeva tudi ženske, da ne poenostavljamo zadev, saj je ta strah nekaj primarnega in ni omejen samo na moški spol). Ta strah je torej temeljni strukturni pogoj za podrejenost ženskega v simbolnih reprezentacijah. Luce Irigaray je temu rekla kar izgon

ženske iz simbolnega. Ženski je zahodna kultura pripisala funkcijo ogledala - je tista, ki zrcali, a sebe ne more videti.¹⁰ Luce Irigaray trdi, da ženske zagotavljajo nesimboliziran temelj za moške teoretične konstrukte. Ali drugače rečeno, rezultat tega, da ženska v simbolnem ne obstaja (razen kot mati), je v tem, da se je te simbolne reprezentacije prav tako oprijela temeljna ambivalentnost, ki ženskost povezuje s smrtjo oziroma Realnim. Vprašanje ženskosti, ki je Freuda mučilo kot 'uganka ženskosti' do konca življenja, je ponazoril tudi v kratkem tekstu o motivu izbire skrinjic.¹¹ Takole pravi: »Lahko bi rekli, da so tu predstavljeni prav trije odnosi do ženske, ki so neizogibni za moškega: roditeljica, družica in uničevalka. Ali tri oblike, v katere se v teku življenja spremeni podoba matere...«¹² Kot je ob tem poudarila Eva Bahovec¹³, je Freud v tem kratkem tekstu izpostavil pomemben paradoks. Nanaša se na žensko kot objekt: *kar je protislovno, je ženska kot objekt*.¹⁴ Gre za temeljno ambivalentnost ženske - matere, ki jo je Freud v tem tekstu povezal s tremi podobami matere. Ženski je pripisan oziroma nanjo odložen ta 'paradoksalni spoj' življenja in smrti. Mati je tako darovalka življenja (mati Zemlja, ki daje življenje - boginja Gaja) kot tista, kamor se po smrti vsi vračamo (mati Zemlja, ki nas po smrti sprejme), Freud

¹⁰ Zdenka Kristan, "Misliti spolno razliko. Lacan in Irigaray", *Delta* 1998/4, str. 133-171.

¹¹ Sigmund Freud, "Motiv izbire skrinjic", v *Delta* 1996/3-4, str. 7-14.

¹² S. Freud, *ibid.* str. 14.

¹³ Eva D. Bahovec, "Deny thy Father and refuse thy Name". Shakespearske travestije, feminizem in Freud. V *Delta* 1996/3-4, str. 15-30.

¹⁴ E. D. Bahovec, *ibid.* str. 19.

je tako v tem kratkem tekstu izpeljal samo 'razsežnost drugosti', kjer se ženska kaže kot 'privilegirana podoba Drugega'¹⁵, kar pa problemov ne zapira, ampak jih šele daje v premislek. Dejstvo je, da se tudi edine simbolne reprezentacije ženskosti, to je lika matere, drži temeljna ambivalentnost med življenjem in smrtjo (želja po vrnitvi v stanje primarne enosti in obenem skrajna tesnoba, ki jo sproži ta želja in jo je potrebno na neki način odstraniti). V nasprotju med gonom in željo, pravi Verhaeghe (na poljuden način) v omenjeni knjigi, gre za nasprotje med Lepotico in Zverjo, se pravi, "Obstaja temeljno nasprotje med tem, kar je subjektu domače in kar mu je tuje, med tem, kar subjekt ve in prepozna pri sebi, in med tem, kar odklanja in premešča zunaj sebe."¹⁶ Mnogo tega, kar se je subjektu zdelo tujega (*Unheimliche*), je bilo premeščen na drugo stran ali na žensko, ki je postala drugo subjekta ali še vedno 'drugi spol'. Četudi je mati "edina funkcija 'drugega spola', ki ji lahko z gotovostjo pripišemo eksistenco"¹⁷, Kristeva opaža, da se "tudi tu ujamemo v paradoks." Paradoks vidi v tem, da se je naša civilizacija ujela v primarni narcisizem skozi materinsko fantazmo. Izvor narcisistične ujetosti vidi v idealizaciji materinskega lika kot edine reprezentacije ženskosti. Temu pravi "posrkanje ženskosti v materinsko" in je zanjo oblika moške prilastitve materinskega, ki rabi za "fantazma, ki

prekriva primarni narcisizem". Višek je ta idealizacija doživela v krščanstvu, kjer Marija združuje v sebi vse tri skrinjice oziroma tri ženskam primerne reprezentacije, ki so bile za krščansko ideologijo sprejemljive (to so mati, žena in hči). Marija je tako na svoj način postala nemi temelj kulture, ali kot pravi Irigaray, gre za 'uboj matere'. Marija kot povzdignjena in izločena je edina simbolna reprezentacija, ki je za ženske primerna (četudi se kot njen protipol vedno vrača druga plat device, grešna Eva, ki je kriva za vse zlo na zemlji).

Preko ovinka se tako vrnemo h gonu, kajti gona ni mogoče simbolizirati, nima ustrezne reprezentacije, medtem ko je za željo značilno ravno posredovanje, simbolna predelava, oziroma je želja tisti del Realnega, ki je lahko simboliziran, medtem ko je gon s svojim upiranjem simbolizaciji tisto, kar Lacan imenuje Realno. Zato je želja v nekem smislu obramba pred padcem v gon in *jouissance*. Želja je tisto, kar počloveči gon. Funkcija imaginacije je po mnenju Verhaegheja tista, ki rabi za nekakšno sidro, ki daje subjektu občutek varnosti pred tesnobo. Ravno ženska je tista, ki vsakemu moškemu vedno znova odpira brezno izginitve, redukcije na pasivni objekt užitka drugega. Zato človek potrebuje prepoved oziroma Zakon, ki je način sublimacije gonov.

Sublimacija je način vzpostavljanja vsaj minimalne kontrole, ki naj omogoči človeku spoprijem z gonom. Vendar je že Freud vedel, da sublimacija ne more biti popolna, da je vedno nekaj, kar se temu upira. Tisto, kar se nam zmeraj vrača, se pri Lacanu imenuje 'objekt a' ali objekt-vzrok želje.

¹⁵ E. D. Bahovec, *ibid.* str. 20.

¹⁶ Paul Verhaeghe, *Love in Time of Loneliness*, str. 158.

¹⁷ Julia Kristeva, "Stabat mater", v *Delta* 1995-1-2, str. 9-29. Več o ambivalentnosti ženske in matere v njeni knjigi *Moči užasa*. Zagreb 1989.

Subjektova želja pa ima obliko fantazma (S \leftrightarrow a), ki nas na neki način varuje pred padcem v brezmejni užitek, v *jouissance*. Ravno Zakon ta užitek regulira in na neki način šele vzpostavlja željo. Sicer pa pustimo besedo Lacanu:

»Ta zapoved dobi svojo vrednost, prav kolikor ohranja to distanco do Stvari, ki je zasnovana s samo besedo.A kam tako pridemo....Ali je Zakon Stvar? Nikakor. Vendar pa vem za Stvar le preko Zakona. Dejansko mi ne bi padlo na pamet, da bi si jo želel, če mi Zakon ne bi rekel - ne želi je.«¹⁸

Temu je Miller¹⁹ dodal, da je prepoved v temeljih 'mit o izgubi'. Kako pride do te izgube? Želja se drži prepovedi in v tem je jedro ojdipske drame, brez katerega ne moremo vstopiti v Kulturo, v simbolni red. »Torej je privzetje kastracije tisto, ki ustvari manko, iz katerega se vzpostavlja želja. Želja je želja želje, želja Drugega, ... namreč podvržena Zakonu.«²⁰ Že Freud je vedel, da so 'goni naši miti' (pri čemer si je 'izmislil' dva znana mita). In zakaj sploh potrebujemo mite? Lacan je ugotavljal, da je njihova funkcija v tem, da na svojstven način 'mistificirajo realno', »v tem primeru tisto, ki tvori željo, s tem kot v njej reproducira razmerje subjekta do izgubljenega objekta.«²¹

Kjer je sveti Pavel govoril o grehu, govori Lacan o Stvari (*das Ding*), ki je korelat Zakona. »Zaradi razmerja med željo in Zakonom se naša želja razplamti šele v nanosu na zakon, s čimer postane želja smrti; ...«²² Smrt se od Grkov dalje (kot je tu opozoril Lacan) nanaša na manko v smislu neudeležnosti na Stvari. Prepoved je namreč razcepila subjekt na željo in užitek. Tako subjekt ni razcepljen samo v smislu izvorne *Spaltung* med bitjo in smislom, ampak je 'razčtetverjeno'²³ bitje, ki ga gon razcepi na željo, ki prihaja od Drugega in na užitek, ki je na strani Reči.

Spolnost, smrt in ženska pa so glavna tema omenjene knjige, katere sklepno poglavje se nanaša prav na ambivalentnost gona, ki je vedno delni gon, je gon življenja in gon smrti, pri čemer ne gre za to, da bi lahko potegnili enostavno vzporednico med gonom življenja in Erosom na eni strani ter gonom smrti ter Thanatosom na drugi strani. »Eros in Thanatos nista ločena gona: kažeta nam le nasprotne smeri življenja.«²⁴ V zadnji instanci se nasprotje med Erosom in Thanatosom lahko izrazi kot nasprotje med aktivnim in pasivnim, kar je tudi edina oblika, v kateri se še lahko interpretira opozicija med moškostjo in ženskostjo, kjer nikakor ne smemo enačiti ženskosti s pasivnostjo in moškosti z aktivnostjo, saj gre za dve obliki odnosa do sveta, za dva načina naše vpetosti v simbolno.

¹⁸ Jacques Lacan, *Etika psihoanalize*. DE Ljubljana 1988, str. 84-85.

¹⁹ Jacques - Alain Miller, "Komentar Lacanovega teksta" (ki se nanaša na Lacanovo kratko predavanje z naslovom "O Freudovem 'Trieb' in o psihoanalitičkov želji"). Oboje v *Problemi* 1998/7-8.

²⁰ J. Lacan, "O Freudovem 'Trieb' in o psihoanalitičkov želji", *ibid.* str. 6.

²¹ J. Lacan, *ibid.* str. 7.

²² J. Lacan, *ibid.* str. 85.

²³ Verhaeghe Paul, "Subject and Body". Članek je bil predstavljen na UCLA v marcu 1999, kasneje objavljen v *The Letter*, 1999/17.

²⁴ Paul Verhaeghe, *Love in Times of Loneliness*, str. 197.

Subjekt se znajde v situaciji, v kateri mora pričakovati odgovore s strani Realnega (okoli katerega kroži *objet a*, objekt - razlog želje), ne s strani Drugega. Vendar temu ni tako, saj pričakujemo odgovore od drugega in od Drugega. Tam pa se vselej srečamo le s (svojim) fantazmo. Vemo,²⁵ da sta fantazem in gon 'dva načina subjektovnega razmerja do izgubljenega objekta' in da je manko na strani želje in ne gona. Subjektu preostane, da se spoprime z nalogo 'prekoračitve fantazma', da se v končni instanci identificira s simptomom. »Identifikacija s simptomom v tem smislu ni niti simbolna niti imaginarna ampak realna identifika-

cija, ki funkcionira kot dopolnitev za manko v Drugem.«²⁶ Gre za spremembo pozicije subjekta v odnosu do *jouissance* (ki ga subjekt ne veže več na Drugega, ampak na realno simptom). Lacan je v tem kontekstu skoval svoj neologizem *Sinthome* in identifikacija s *Sinthomom* je tako sklenitev procesa postajanja subjekta kot tudi edina prava sklenitev analitične situacije. Možnosti za to novo vrsto identifikacije, identifikacijo z realnim simptomom, z izbiro užitka in s tem za nov subjekt, so »umeščene povsem v linijo ženskosti.«²⁷

Zdenka Kristan

²⁵ J. - A. Miller, "Komentar Lacanovega teksta". Str. 12.

²⁶ P. Verhaeghe, F. Decklerck, *Lacan's goal of analysis: 'le Sinthome' or the feminine way* (še neobjavljen rokopis).

²⁷ P. Verhaeghe, F. Decklerck, str. 17.

Sabina Mihelj

Mednarodna ženska univerza*International Women's University / Internationale Frauenuniversität (ifu)*

Mednarodna ženska univerza, znana pod kratico *ifu* (*Internationale Frauenuniversität*) je ambiciozen akademski, pa tudi izrecno politični in kulturni projekt, ki je prvič zaživel leta 2000 v Nemčiji. Gre za prvo in doslej edino izključno žensko univerzo v Evropi: ves kader, profesorski zbor in študentsko populacijo sestavljajo zgolj ženske. Prvi semester omenjene univerze je poskusno potekal tri mesece - od 15. julija do 15. oktobra (vzporedno s svetovno razstavo EXPO 2000), in sicer v štirih nemških mestih: Hannoveru, Hamburgu, Kasslu in Sudeburgu. V teh štirih mestih se je znotraj šestih različnih projektnih polj (Informacija, Voda, Delo, Migracije, Telo, Mesto) zbralo 950 žensk iz preko 120 držav sveta (vse z najmanj univerzitetno izobrazbo), pri čemer so bili bolj ali manj enakomerno zastopani vsi kontinenti, predvsem pa je bilo - v primerjavi z univerzami mednarodnega tipa drugod po svetu - bistveno več udeleženk iz držav t.i. "tretjega sveta". Tako zasedbo je omogočila zlasti obilna finančna podprtost projekta; univerza oz. njeni štipenditorji so z vsaj delno štipendijo omogočili udeležbo približno šestdesetim odstotkom vseh udeleženk.

Ob izrazitem poudarku na mednarodnosti ne gre spregledati, da ima *ifu* tudi nekatere motivacije, ki so vezane na specifične okolje njenega nastanka, tj. Nemčijo. Projekt je rezultat dolgoletnih prizadevanj skupine nemških univerzitetnih profesorice v povezavi s posameznimi formalnimi in neformalnimi političnimi in kulturnimi grupacijami, med katerimi velja posebej omeniti **Helgo**

Schuchardt, nekdanjo ministrico za znanost Spodnje Saške, ki je še vedno med ključnimi političnimi osebnostmi tega dela Nemčije. Čeprav gre za mednarodni projekt, je njegove začetke in vzroke treba iskati v položaju žensk v Nemčiji: v državi, ki po večni kriterijev sodi med najbolj "razvite" države sveta, so ženske še vedno bistveno podprezentirane na vseh ključnih področjih javnega delovanja, socialne institucije, ki bi spodbujale njihovo večjo aktivnost v tej sferi (npr. varstvo otrok), pa so še vedno slabo razvite. Dovolj poveden je že podatek, da je bilo še leta 1999 v celoti kadra na vseh nemških univerzah (vključujoč asistentke, lektorice ipd.) le nekaj čez 8% žensk, med ljudmi z nazivom rednega profesorja pa je žensk celo manj kot 3%. *Ifu* ima tako jasno razpoznavne lokalno-specifične motivacije, med katerimi sta zagotovo promocija žensk v univerzitetnih oz. akademskih krogih v Nemčiji in vpeljava ženskih študij oz. študij spolov v kurikulum nemških univerz.

Poglavitna vodila Mednarodne ženske univerze je mogoče strniti v nekaj alinej:

- interakcija znanosti in družbe oz. teorije in prakse,
- interdisciplinarnost,
- integracija znanosti in drugih družbenih praks, med temi je bil poudarek zlasti na umetnosti,
- internacionalnost in interkulturalnost,
- implementacija ženskih študij oz. štuj spolov (aspekta spola) v vsa področja raziskovanja, povezovanje umetnosti in znanosti ter teorije in prakse oz. promocija žensk v znanosti (preko odpiranja možnosti za medsebojno sodelovanje, vzpostavljanje mrež etc.).

Sledenje tem načelom je že v prvem semestru delovanja univerze nujno peljalo v revolucioniranje ali vsaj preverjanje sodobne znanosti in univerze. Študijski kurikulum tako ni bil strukturiran na način prepoznavnih znanstvenih disciplin, temveč so znotraj vsakega izmed tematsko opredeljenih projektnih polj sodelovale strokovnjakinje iz zelo različnih disciplin. V okviru vsakega projektnega polja so delovale manjše projektne skupine, katerih delo je bilo načeloma tako teoretično kot praktično in je povezovalo prijeme znanosti in umetnosti. Krovna tema prvega semestra je bila *Tehnologija in kultura*, vendar so se posamezna projektna polja oz. posamezne projektne skupine in posameznice znotraj njih te tematike različno tesno držale. Projektna polja so bila tudi različno organizirana; nekatera so bila bolj, druga manj vnaprej strukturirana, ponekod je delo potekalo znotraj projektnih skupin, drugje so udeleženske pripravljale individualne projekte, katerih koncept so bile pripravile že vnaprej.

Poleg študijskega programa je Mednarodna ženska univerza zajemala tudi t.i. "odprti prostor" (*open space*) – osem celodnevni programov, ki so bili strukturirani na način javnega foruma, tj. odprti ne le za udeleženske, ampak tudi za širšo javnost. Sestavljali so jih različni dogodki od predavanj, debat, performansov, do instalacij, koncertov ipd. Posamezni dnevi so bili organizirani okoli določenih, pogosto kontroverznih tem, npr. umetna inteligenca, kloniranje, spol in konflikti/mir, rituali in spominjanje ipd.

Pomembno vzporedno dejavnost *ifu* predstavljala tudi t.i. *Vifu* ali Virtualna

mednarodna ženska univerza (<http://www.vifu.de>). Ta je obstajala že kot pripravljalna faza na trimesečno srečanje v Nemčiji (približno pol leta prej) in še vedno obstaja, ponuja pa široko paleto različnih "servisov", od informacij o organiziranosti, ciljih, vsebini posameznih projektnih polj preko rezultatov projektnega dela do virtualnih forumov, dostopa to mailing list, baze podatkov ipd.

Mednarodne ženske univerze sem se udeležila kot edina iz Slovenije, sodelovala pa sem v projektnem polju *Informacija* v Hamburgu, na tamkajšnji univerzi (celotna Mednarodna ženska univerza je gostovala na različnih že obstoječih univerzah v času poletnih počitnic). Poglavitna vprašanja, s katerimi smo se ukvarjale udeleženske tega projektnega polja, so bila povezana z družbeno produkcijo informacij in vednosti, z njihovo organizacijo, dostopnostjo in cenzuriranjem, s posebnim poudarkom na možnih novih perspektivah kakor tudi omejitvah, ki jih omogočajo nove tehnologije. V prvi tretjini semestra je bila večina časa namenjena predavanjem iz različnih disciplin, nato se je poudarek vse bolj premeščal na projektno delo; vsaka izmed 12 projektnih skupin je izpeljala skupen projekt. Okvirne smernice projektov so bile določene že vnaprej (določile so jih posamezne projektne direktorice), sicer pa je bilo potrebno skupno delo definirati od točke nič naprej. Za obsežnejše empirične raziskave pravih možnosti ni bilo - razen če je npr. raziskovana populacija zajemala kar samo univerzo. Zato se je večina projektnih skupin omejila na bolj teoretsko delo, debate in pripravo določenega produkta, ki naj bi po možnosti vključeval tudi umetni-

ške prakse. Projektna skupina z delovnim nazivom *Identitete in Globalizacija*, pri kateri sem sodelovala, se je z naslovno (zelo široko) problematiko ukvarjala predvsem z vidika medijev. Uvodno obdobje projektnega dela smo namenile branju skupne zaloge tekstov in debati ter samo-predstavitvam oz. tudi predstavitvi osebnih videnj posameznih kultur, družb, nacij in z njimi povezanih identitet, ki smo jim »pripadale«. V drugem delu se je vsaka osredotočila na en izbran problem, v povezavi s katerim je nato nastal po en krajši videospot in en krajši tekst, vse rezultate pa smo nato predstavile tudi v obliki spletne strani. Teksti so bili izjemno raznorodni – eni literarni (ena od udeleženk je bila namreč pesnica oz. pisateljica), drugi bolj poročevalsko/novinarski (dve udeleženci sta bili novinarki), drugi spet znanstveni ali poljudno-znanstveni. Videospote smo, vse od zasnove scenarija preko snemanja do montaže izpeljale same, ob osnovni tehnični podpori.

Zaradi svoje megalomanskosti ter zlasti zaradi časovno zelo omejenega trajanja (trije meseci), je *ifu* težko, predvsem pa neprimerno ocenjevati z vidika zastavljenih ciljev. Sama zgostitev razlik (kulturnih, disciplinarnih idejno-ideoloških ipd.) je v kratkem času proizvedla situacijo, v kateri je postalo jasno, kako omejene so prevladujoče strukture proizvodnje in reprodukcije univerzitetnega, tj. družbeno visoko priznanega znanja. Vendar pa alternativnih modelov po tako kratkem času ni mogoče pričakovati in prej bi bilo smiselno reči, da modelov, ki bi lahko nastopali kot univerzalno veljavni garant bistveno kvalitetnejšega raziskovanja in univerzitetnega študija, preprosto ni oz. jih je

potrebno ustvarjati vsakič sproti. Prihoda, ki ga je uporabila *ifu*, je pripeljal do nekaterih dobrih rezultatov, opozoril na nekatere težave, hkrati pa je nekatere puščal prikrite oz. neproblematizirane. Med slednjimi velja omeniti vsaj vprašanje feminizma in zlasti homoseksualnosti; zaradi nedefiniranega odnosa do obeh vprašanj je bila Mednarodna ženska univerza sicer še toliko bolj raznorodna (med udeleženkami je bilo veliko takih, ki so feminizem zavračale ali izražale izrazito homofobna prepričanja), vendar pa bo za prihodnost jasnejša opredelitev do omenjenih vprašanj najverjetneje ključnega pomena, če naj univerza ohrani svojo ostrino in ne zapade v mehanizme reprodukcije družbenih delitev.

Prihodnost *ifu* je v tem trenutku zelo nejasna. Finančne podpore za izvedbo sorodnega nekajmesečnega podviga v letu 2001 ni bilo, in po najnovejših informacijah bo kmalu zmanjkalo tudi osnovne podpore za funkcioniranje strežnika in s tem virtualne ženske univerze, ki je v tem trenutku za komunikacijo med udeleženkami ključnega pomena. Obljubljena podpora organizacij, kakršna sta Unesco in DAAD (Deutsche Akademische Austauschdienst) sicer daje upati, da bo zadostna količina sredstev zbrana v prihodnjem letu, vendar garancije za to ni. A neglede na konkreten izid bodo poznanstva in bolj ali manj formalizirane mreže, ki so se oblikovale znotraj Mednarodne ženske univerze v prvem semestru njenega obstoja, preživele. To že dokazujejo mnoga *post-festum* srečanja, tako družabna kot strokovna, ter različne oblike mednarodnih sodelovanj oz. skupnih projektov.

Andreja Inkret

Cambridge, Cambridge

Ne gre drugače, o študijski izkušnji v slavnem Cambridgu ne morem pisati brez svojega usodnega moškega. Starogrški komediograf Aristofan, nagovarjajoč me predvsem kot avtor, ki zahteva živo odsko upodobitev tukaj in zdaj, je moj študij zaznamoval že na obeh ljubljanskih institucijah, Filozofski fakulteti in Institutum Studiorum Humanitatis, kjer sem študirala pred odhodom v Veliko Britanijo; če je na FF pomenil moj prvi resnejši prevajalski izziv na papirju, in za časa mojega štetja na ISH tudi na odru, je nedvomno pomembno vlogo odigral tudi pri moji prvi pravi izkušnji tujine.

Najprej seveda zato, ker je predstavljal temelj moji študijski 'viziji' – vedeti, kaj točno hočem domisliti v Cambridgu, se je kasneje izkazalo za eno izmed dveh najpomembnejših stvari. Razsežnosti druge na samem začetku nisem povsem dojela: obvestilu, da so na University of Cambridge, Faculty of Classics ugodno rešili mojo prošnjo za sprejem na magistrski študij, je namreč kmalu sledilo pismo štipendijskih skladov, Zavoda za odprto družbo ter britanskih Cambridge Overseas Trust in Foreign and Commonwealth Office, ki so krili vse, šolnino, stroške bivanja in celo letalske karte. Tako usodno pomembnost denarja dojemam šele sedaj, ko v rokah držim sprejemno pismo na doktorski program, na tistega, ki bi mi prinesel še finančno kritje, pa le še upazljivo čakam. A vendar, moja najpomembnejša izkušnja je, da je Cambridge in z njim druge univerze dosegljiv, da objava razpisa štipendij v Delu (kakor je bila tista, na katero sem

se pred dvema letoma prijavila sama) ne pomeni edine možnosti za študij v tuji-ni, da je prvi korak prav otročje lahek – na spletnih straneh večine univerz po svetu si človek lahko na domač naslov naroči brošuro, kjer so navadno objavljene pogoji in navodila za vpis kot tudi najpomembnejše smernice pri iskanju denarja.

V Cambridge sem torej prišla z 'vizijo', ki ji je botroval moj Aristofan in katere temelj je predstavljalo vprašanje, kakšna naj bo njegova sodobna prevodna podoba, predvsem na odru. Tujina je seveda pomenila izziv mojemu dotedanjemu iskanju, do neke mere tako zavezujoče povezanem s slovenščino, s slovensko tradicijo prevajanja in razumevanja antičnih dramskih besedil. Še tem bolj, ker sem kmalu spoznala, da sicer impozantna knjižnica ne nudi dovolj gradiva za dialog mojega Aristofana s tistimi v kakih malo bolj eksotičnih jezikih (in sem očitno, vsaj kar se tiče prevodnih izdaj Aristofanovih komedij, sodijo praktično vsi jeziki razen angleškega). Meni nič, tebi nič, sem si morala poiskati nov zorni kot.

Svoj prostor pod angleškim rosenjem sem si seveda iskala pod streho matice, Faculty of Classics, te – za študentko, vajeno miniaturne predavalnice Oddelka za klasično filologijo v tretjem nadstropju FF ter tistih treh na Bregu, ki si jih Antropologi antičnih svetov bratsko delimo z drugimi – enormne, z romantičnim mostičkom med seboj povezane dvodelne stavbe, z muzejem na podstrešju. Tu se je odvijal naš tedenski literarni seminar, v okviru katerega smo študentje predstavljali svoje nastajajoče

delo. Zanimiva in nadvse prijetna izkušnja (po vsakem druženju smo bolj ali manj izmozgani udeleženci dobili čaj in piškote), a vendarle so, kot se mi je zdelo, naši pogovori vedno nekako obviseli v zraku – v temeljih jih je, kot številna predavanja, gostovanja in marsikateri pogovor z mentorjem (ta je vsekakor najpomembnejši človek v življenju vsakega podiplomskega študenta) določala kraljica klasična filologija, ki kot da še vedno in tudi (ali prav) tu ne potrebuje teoretičnega preizpraševanja.

Najzanimivejše smernice sem tako odkrivala sama, v knjižnici fakultete, uf, in kakšni knjižnici! To ni le knjižnica, pač pa pravi družabni prostor, saj je hkrati ogromna čitalnica, s knjigami na dosegu roke, s številnimi računalniki, do katere imajo podiplomski študenti štiriindvajseturni dostop, stalno mizo, seveda vedno kako simpatijo, pa še zgolj par korakov do dveh t.i. *common rooms*, kjer živčne razvaline ob vsakem delu dneva prijazno čakata avtomat za kavo ter *vending machine* s čokoladnimi priboljški. Druga pomembna postojanka je bila seveda mogočna univerzitetna knjižnica; ne vem zakaj, ampak prav v menzi te ogromne (falično oblikovane) stavbe sem si nemalo krat zastavljala vprašanja o smislu bivanja v tem mestecu, vzpodbujena predvsem ob dvojnosti, tako tipični za Cambridge, ki kot da je včasih zgolj ena sama romantična množica koles in knjig, mogočnih poslopij kolidžov in nabrežij reke Cam z značilnimi panti, ki so v sončnih dneh dajala prav po mediteransko ležerno vzdušje. Za Cambridge, ki zna tako dobro vzbujati naravnost *new age* občutja, ko se zdi, da je ves kraj s svojo atmosfero en

velik akademski navdih, hkrati pa lahko človeka navda s tako neverjetno praznino, da se počuti kot na otočku, brez vsakršne zveze s 'pravim' svetom.

Tako razcepljena občutja so seveda zaznamovala tudi mojega Aristofana. Akademsko navdihnjena sem našla svoj novi zorni kot, jezik starogrških gledaliških konvencij, katerega bolj 'univerzalni' problemi presajanja v moderno gledališko okolje so me začeli vznemirjati na enak način kot prej slovenjenje grških besednih zvez. Ta jezik se je zdel kot nalašč, da postane *lingua franca* narodnostno pisane družčine kolegov, s katero sem se nekega večera znašla ob mlačnem angleškem pivu. To mi razveže jezik, da začnem naglas nostalgичno obujati spomine na maj, pa na manifestacijo v podporo ISH, pa na našo Lizistrato, ki da smo jo z neverjetno energijo in zanosom postavili v golih štirinajstih dneh. In glej ga zlomka, tudi sošolci začnejo vsak s svojo gledališko izkušnjo; da so vsi veliki ljubitelji grške drame, se glede na smer študija razume samo po sebi, čeprav še bolj ob drugem pivu, pri tretjem pa vsi že naravnost skačejo od navdušenja, da se bodo lahko po odru podili kot Aristofanove zborovalke – načrt o uprizoritvi komedije, o kateri sem pisala enega izmed treh obveznih esejev, ki jih je nadgradila teza, je bil seveda edini logični zaključek večera. A vendar kljub trdni volji, ki v jutru naslednjega dne vsaj pri večini ni bistveno splahnela, kljub podpori na fakulteti, da svojih visokoletečih načrtov o mednarodni sekciji Theatrona sploh ne omenjam, stvar ni zaživela.

Takrat sem bila prepričana, da preprosto zato, ker smo bili preobremenjeni (študij v Cambridgeu, milo rečeno,

zahteva celega človeka), a danes se mi vendarle zdi, da je nekje v ozadju tičalo tisto osnovno brookovsko vprašanje, zakaj sploh gledališče, seveda izostreno, kot se za staro atiško komedijo spodobi – zakaj Aristofan. Vprašanje,

ki je zlahka našlo odgovor ob manifestaciji v podporo instituciji, ki mora vsak dan opravičevati svoj obstoj, je na nas z vso težo leglo v okolju, kjer je vsak študent sicer pristrčno dobrodošel, a vendar povsem nepomemben gost.

Tadej Praprotnik

Prvi dnevi podiplomskih študentov Slovenije

First Days of Slovenian Postgraduate Students

Les jours premières des étudiants du 3ème cycle

Lansko jesen se je zgodilo srečanje podiplomskih študentov Slovenije, ki ga je organiziralo Društvo mladih raziskovalcev Slovenije. Dogodek je potekal v zbornični dvorani Univerze v Ljubljani. Srečanje so poimenovali Prvi dnevi podiplomskih študentov Slovenije, na srečanju pa sta bila širši javnosti predstavljena tudi dva zbornika tekstov, v katerih so podiplomski študenti in študentke predstavili rezultate svojega raziskovalnega dela.

Organizator srečanja – Društvo mladih raziskovalcev Slovenije – je društvo, ki vključuje podiplomske študente in študentke. Deluje pet let, večino članov pa predstavljajo mladi raziskovalci in asistenti stažisti. Društvo je največje tovrstno združenje v Sloveniji, saj je trenutno članstvo nekaj manj kot 500 študentov in študentk na magistrskem in doktorskem študiju v Sloveniji in slovenskih študentov na podiplomskem študiju na tujih univerzah. Društvo mladih raziskovalcev Slovenije je tudi ustanovni član mednarodnega združenja podiplomskih študentov π -net – Postgraduates International Network. Podiplomski študenti so ga ustanovili prav z namenom, da bi zastopal njihove

interese v okviru univerz in širše skupnosti. Društvo želi aktivno sodelovati pri večini procesov, ki zanimajo mlade raziskovalce, asistente stažiste oziroma vse podiplomske študente ter njihove mentorje. Društvo mladih raziskovalcev Slovenije (DMRS) ima tudi svojo domačo stran na internetu (<http://www.drustvo-dmrs.si>), kjer si lahko polje njegovega delovanja natančneje ogledate.

Upravni odbor društva je v lanski pomladi povabil vse podiplomske študente (mlade raziskovalce, asistente stažiste in druge podiplomske študente) ter magistre/ice in doktorje/ice znanosti, ki niso več podiplomski študenti, so pa svoj akademski naziv pridobili v zadnjem letu, da predstavijo svoje raziskovalno delo z znanstvenim članekom v zborniku *Raziskovalno delo podiplomskih študentov Slovenije*. Članki so izšli v dveh zbornikih; v prvem so članki s področja družboslovja in humanistike, v drugem pa članki s področja naravoslovja in tehnike. Namen izdaje zbornikov je bil prikazati rezultate dela podiplomskih študentov v Sloveniji širši javnosti in opozoriti na bogastvo znanja, ki nastaja

v procesu podiplomskega študija. K sodelovanju so pritegnili 86 avtorjev, ki so samostojno ali v soavtorstvu prikazali najnovejše rezultate svojega raziskovalnega dela. Tovrstni zborniki naj ne bi bili enkratno dejanje, ampak naj bi se ponavljali vsako leto.

V pričujočih zbornikih so prispevki urejeni v osem tematskih sklopov (Človekove pravice; Bit in biti; Identitete (v tem sklopu sem predstavil svoje raziskovalno delo tudi sam - prispeval sem članek o konstrukciji spolne identitete); Politike; Izobraževanje; Informacijska družba; Gospodarjenje; Oglaševanje, odnosi z javnostmi in porabništvo). Zbornik, namenjen družboslovju in humanistiki, vsebuje številne aktualne članke, v katerih se lahko prepoznajo tudi študenti ISH, saj članki pokrivajo praktično vse veje humanističnih in

družboslovnih znanosti. Smiselnost tovrstnega izdajanja zbornikov pa je tudi v tem, da se zavemo, da v naši ožji okolici obstaja množica sposobnih študentov in raziskovalcev, ki morda preučujejo zelo podobne stvari kot mi sami. Namen raziskovalnega dela ni v tem, da vsak tiči v svojem fotelju stran od živahnih debat, ampak prav v intenzivnem povezovanju.

Slavnostna govorcea na srečanju sta bila med drugim tudi dr. **Jože Mencinger** in dr. **Aleksandra Kornhauser**, krajša predavanja o znanosti ter o pomenu podiplomskega študija pa sta imela dr. **Andrej Ule** in dr. **Jože Vižintin**. Po predavanjih je bila pogostitev udeležencev srečanja, nato pa še predavanji o povezavi med gospodarstvom in znanostjo, sklic skupščine DMRS in izredna volilna skupščina DMRS.

Brucovanje na ISH 2000/2001

Fresh(wo)men's Party at ISH 2000/2001 / Le bizutage à l'ISH 2000/2001

kdo: mladež in starež humanistično-družboslovnega porekla, zbirajoč se v krogu željnih pridobitnikov intelektualnega sta-tusa

kaj: brucovanje – prestop študentov prvega letnika Fakultete za podiplomski humanistični študij v tapravo podiplomsko sfero

kdaj: od četrtkovega večera do petkovega jutra nekega decembra 2000 A.D.

kje: na bregu Ljubljani, nedaleč od Čevljarkega mostu, kjer stoji ISH, v prvem nadstropju levo, predavalnica 1, 2 in 3, hodnik, prostori MR, stranišča, srednja/jugovzhodna Evropa

kako: z zadregami in možganskimi blokadami pred zastavljenimi vprašanji v stilu *Lepo je biti bruc na ish* in pričakovano duhovitostjo in izvirnostjo, z ustvarjalnim in modno domišljijskim tekstilno-industrijskim naporom ter ekstravagantnimi plesnimi točkami, z veliko mero mesne in vegetarijanske izbire jedače ter alkoholnimi, sadnimi, mineralnimi in ostalimi pijačami, z obilo glasbeno-plesne spremljave ... utrujeno, intelektualno, izčrpano, opojno komuniciranje

zakaj: povprečje odgovorov anketiranih bruck in bruc-kov ter ostalih

- antropologija antičnih svetov: zaradi vzdrževanja ravnovesja med dionizičnim in apoliničnim

- zgodovinska antropologija: zaradi razkrivanja pove-zav med različnimi ravni družbeno-družabnega živ-ljenja ter sočasne transformacije v zgodovinske sub-jekte

- antropologija vsakdanjega življenja: zaradi žura

- medijski študiji: zaradi analize medijsko posredovane konstrukcije družbenih in nacionalnih identitet ter za-radi slovenske mediatizacije stanja in perspektiv

- antropologija spolov: zaradi razlikovanja spolov in politike telesa

- lingvistika govora in teorija družbene komunikacije: zaradi sociolingvističnega raziskovanja funkcije jezika v družbi

- Dafne: zaradi užitka nastopanja in honorarja

Vtisi: Enkratno, razburljivo, poučno, navdihujoče. Vredno ponovitve.

Brucka in Brucek (Foto: T.K.)

Martin Žužek

Knjižnične dogodivščine

Adventures at the Library / Les aventures dans la bibliothèque

S tem prispevkom želim bralcu doživljajsko predstaviti dve medseboj povsem različni knjižnici. Ena je gromozanska *Bibliothèque de France* (BNF) v Parizu, druga kot dragulj skrita in dragocena *knjižnica kretske univerze* v Rethymnu.

Dogodivščina prodreti, vstopati, se včlaniti in brskati po zbirkah, je za vsako od obeh knjižnic samosvoja

zgodba, ki odkriva razlike in podobnosti obeh ustanov. Vsaka stoji na svojem koncu sveta, pa ne samo geografsko. Vsaka je drugačna po organiziranosti, vsaka umeščena v drugačno okolje, med drugačne ljudi in drugačen življenjski utrip. Prva sredi velemestnega vrveža, hrupa in otopljivega pretoka idej ter »drugačnosti«; druga med oljkami in pomarančevci, napolnjena z

mediteranskimi dišavami, sredi vakuumskega miru, ki nas sili k samostimulaciji in sintezi vsega tistega, kar smo percipirali drugje, med vrvežem norih krav in hitrih vlakov.

Še pred dvema letoma so bile dogodivščine s francosko nacinalno knjižnico nekaj popolnoma drugega kot danes. Takrat so namreč s precejšnjo zamudo še vedno gradili futuristični kompleks »Tolbiac«, ki danes predstavlja osredno in največjo enoto BNF. Večina zbirke je bila takrat na voljo le v »stari« nacionalki na rue Richelieu, v centru Pariza, tam za Palais Royal. Skratka, pot do velike »stare« čitalnice, ki je bila vselej prenatrpana in si moral na svoje mesto tudi sredi avgusta čakati dve uri, je vodila mimo stavb in preko ulic, ki so ti vsakič znova sugerirale asociacije s tistimi dogodki pariških obdobij, ki so prerasli ne samo okvire Pariza ampak tudi Francije... Globalni humanizem, hm, zabavna kombinacija, posebej če jo povežem s prav obredno iniciacijskimi zahtevami, ki so jih postavljali pred tiste, ki s(m)o želeli vstopiti v ta »posvečeni« kraj: brez priporočilnega pisma profesorja s francoske univerze ni šlo. Birokracija, primerna lokalnemu elitizmu in labirintu težkih zidov mestnega predela, kjer stoji »stara« nacionalka. Kafkovsko vzdušje? Skoraj, če birokratske togosti ne bi znali prelamljati prav profesorji, po sili tradicije »vračič« tega rituala, ki s pismi-propustnicami ne komplicirajo. Ampak, kot rečeno, brez njih, profesorjev in pisemskih propustnic, nisi prišel nikamor.

Zaradi te izkušnje izpred dveh let ob odločitvi, da prodrem v »novo« mega knjižnico, zdaj monumentalno vzvišeno nad bregovi Sene, nisem bil brez treme.

»Nova« BNF »Tolbiac« je že na prvi pogled nekaj povsem drugega kot »stara«. Postavljena je izven pariške zgodovine, nad železniške tire Gare d'Austerlitz, nasproti športnega Bercyja, z razgledi na blokovska predmestja Pariza. Prihod v ta kolos danes omogoči nova in najmodernejša, tiha, čista, zaenkrat še povsem ne-pariška metrojska proga št 17. Nikjer zgodovine, samo reklamni plakati. Arhitektura: uniformna modernost, futurističnost za vsako ceno. Štiri zgradbe v obliki odprtih knjig, ki v odsevu multiplificirajo dehumaniziranost urbanega prostora v okolici. In človek se počuti kot produkt, artikel moderniziranega sveta, ko se po tekočem traku, ne stopnicah, »pripelje« v betonsko-tapisonsko notranjost vhodne avle.

Pred dvema letoma je »Tolbiac« delal samo na pol. Na tako imenovanem Haut-de-Jardin so bile dostopne odprte zbirke, ki so za ljubljanske »nukovske« razmere še vedno presentljive, a do bralskih posebnosti, ki jih sicer pričakujemo od pariških arhivskih kleti (ho, ho, kot vino!), nisi mogel mimo že prej opisane »stare« trdnjave na rue Richelieu. Zdaj pa je BNF obetala, da so vsa ta bralska sladokustva že deponirana v »Tolbiacu«. In osebno sem se, predvsem zaradi potrebe, malo pa tudi zaradi »gušta«, odločil poskusiti priti do njih. Haut-de-Jardin, torej odprte zbirke, kjer si na kilometrih polic knjige izbiraš sam, je dostopen vsakemu, je ljudski, od »vseh«, egalitarističen. A kot rečeno, poslastice se tudi v »novi« BNF skrivajo niže, v kleti, tam pri koreninah dreves, v Rez-de-Jardin. Tu pa se egalitarizem konča. Rez-de-Jardin namreč ni več od »vseh«. Podobno »starim« običajem, je potrebno prid-

biti posebno »čip karto«, ki ti odpira sicer zaprta »Sezamova« vrata. Ampak stvari se kljub vsemu izboljšujejo, postajajo bolj propustne, manj hermetične. V zaprti oddelek »nove« BNF mi je namreč uspelo priti celo brez priporočil, ki so bila pri »stari« knjižnici nujna.

Korak za korakom, kot vodilo morebiti zainteresiranim, bom opisal, kako je mogoče priti v »rdečo cono« BNF. Na začetku je nujen seznam knjig, tekstov ali česar koli drugega, kar bi radi dobili v roke iz »Tolbiacovih« depojev. S tem seznamom greste najprej v informacijsko sobo. Nekaj časa lahko sami brskate po računalnikih, toliko da vidite, kaj od iskanega je res »spodaj« v Rez-de-Jardin. Potem stopite do pulta in svoje želje s seznamom v roki izročite (načeloma prijazni ali prijaznemu) uslužbencu. Z njim malo kramljate, skupaj iščete tekste, vmes razložite, da ste na študijskem obisku v Parizu, da se imate »fino« ... in končno, ko se iskanje zaključuje, povprašate, kako bi lahko prišli do vseh teh knjig ali tekstov, ki jih tako nujno rabite. Če vas uslužbenec napoti v pisarniški oddelek te informacijske hale, ste že na pol poti do uspeha. Sicer pa morate pri taisti osebi sami poizvedeti, kako bi se dalo vpisati v knjižnico. In nikakor ne pozabite zaprositi informatorja tudi za izpis, za »print« knjig, ki ste jih iskali skupaj z njim. Ti papirji vam kasneje, v tistem bolj uradniškem delu pridobivanja »vstopnega vizuma« za BNF, dajejo kredibilnost, da ste resen iskalec knjig, da jih res potrebujete. Z »naprintanim« seznamom nekako izkazuje, da iščete nekaj, kar ni tako rekoč nikjer drugje kakor v Parizu... pariški uradniki imajo radi ta občutek.

Zdaj se torej odpravite v bolj birokratski, pisarniški del informacijske hale. Najprej morate pri prvi mizi, ki je v čakalnici postavljena kot nekakšna »rampa«, razložiti, da iščete knjige in da so vam informatorji tam in tam (pri tem lahko tudi malo krillite z rokami) dejali, da naj pridete sem, ker imate seznam knjig (prej »naprintane« liste z oznakami BNF zdaj molite pred to birokratsko postavo), ki se jih da dobiti samo spodaj, v Rez-de-Jardin. Gospodična ali gospodič vas prijazno posluša, vzame v roke papirje in vam potem da v roke neko številko. Dober znak! Zdaj ste na čakalni listi. Nad vami je semafor, na katerem se pojavljajo s piskom nove in nove številke, sčasoma vedno bliže tisti, ki jo držite v rokah. In slej ko prej se na semaforju pojavi tudi vaša. Z vsemi papirji greste do te, takrat upate, poslednje inštanca, in že tretjič ponavljate zgodbo o seznamu knjig, o tem kako jih rabite, zakaj itd. Ne pozabite tudi na potni list! Temu potem sledi krajši »zasliševalni« del, kjer razložite tudi, zakaj ste v Parizu; natrosite tudi kakšno ime institucije, kjer da ste, navržete še kakšno ime... in potem... malce čakate... čakate... in končno: »Obrnite se nekoliko na desno, prosim!«, reče ista oseba. Ne veš zakaj, a pohlevno slediš ukazovalni prošnji: bliskavica, slikajo te. Zmagal si. Slikajo te za izkaznico, za čip kartico: Rez-de-Jardin z vsemi svojimi milijoni izvodov knjig ti je na razpolago. Sicer res, da na začetku samo za nekaj dni, a ko imaš enkrat v rokah čip kartico s svojo sliko, potem je vsakič naslednjič pridobivanje »vstopnice« le še rutinsko opravilo...

Na drugem koncu sveta, na Kreti, pa človek doživi čisto drugačno zgodbo. Čeprav se zdi enostavnejša, je bolj čarobna. Nikoli si namreč ne bi mislil, da je lahko sredi Sredozemskega morja, na otoku, kamor se stereotipno zdi, da ne gre nihče razen sonca, plaže in grške hrane željno turistovo telo, človeku na voljo tako uporabna, prijazna in z literaturo založena knjižnica.

Na Kreti je univerza, v Irakliu tehnična, v Rethymnu humanistična. O tisti v Irakliu ne vem nič, Rethymnska pa se je izkazala za najdeni dragulj sredi navdušujoče Krete. Z razliko od pariških bojov in prebijanja birokratskih barikad, je kretska izkušnja diametralno nasprotna. Tukaj je pa res knjižnica »od vseh«. Nihče te nič ne sprašuje, samo prideš, vstopiš in se čudiš... Po založenosti je sicer ne moremo primerjati z BNF, pa tudi smiselno ni. Njeno poslanstvo na južnem otoku je namreč nekaj povsem drugega. Knjižnica na Kreti je kar se le da dobro založena z vsemi mogočimi sodobnimi knjižnimi izdajami in periodiko.

Tu imajo bolj ali manj vse, kar je bilo izdano na področju humanistike in družboslovja. Poleg tega pa je denimo periodika tako dobro zastopana, da stežka najdeš kakšen časopis, ki ga ne bi bilo, in to od prve številke izhajanja, ki se začnejo tam nekje sredi 19. stoletja. Dobro, govorim o antičnih študijah in nekaj o psihologiji, ostalih

naslovov nisem iskal, ampak dvomim, da so razlike prevelike. Prestolnični NUK se naj kar malo zamisli.

K vsej tej intelektualni pestrosti in možnostim pa se potem pridruži še Kreta sama. Tja se iščoč knjige namreč ne odpraviš sredi poletja, ampak v zimskem obdobju, najraje v februarju ali marcu, ko je na Kreti vse zeleno, cvetoče in oranžno od pomaranč. Spomladansko toplo je, scenografijo pa dopolnjuje zasneženo gorovje Lefka Ori. Življenjski utrip v mestu je popolnoma umirjen, skoraj nirvanski.

Grki imajo v tem času sezono miru. Kreta zaživi svoje avtentično življenje: lokali za turiste so zaprti, plaža je prepuščena morju, giroso je okusnejši. V vseh krajih vladata počitek in počasnost. Domačini te ne sprejmejo kot tujca, ampak ti vino in jed pripravijo kot svojim znancem. Edini, ki te zmoti v tem miru, je kakšna lenobna koza ali pa osamljen pastir na vasi, ki te pokliče in ti v roke nasiplje

sočnih pomaranč in ti reče, da naslednjič pridi in si vzami kolikor želiš... Tam zadaj, na hribu, s pogledom na sredozemsko modrino, daleč od brzečega sveta, pa ždi knjižnica, ki ti pomaga, ko potrebuješ referenco ali namig za svoje misli.

Kreta in Pariz - *jin* in *jang* knjižničnih dogodivščin.

Osrednji prostor univerzitetne knjižnice v Rethymnu na Kreti

Vladislav Vlado Kotnik

Poročilo o obisku na *École des hautes études en sciences sociales* v Parizu

Report of the Visit at École des hautes études en sciences sociales à Paris
Rapport sur la visite à l'École des hautes études en sciences sociales à Paris

Decembra 2000 (15. 12. 2000 – 22. 12. 2000) se mi je (preko programa Proteus) ponudila priložnost za obisk *École des Hautes Études en Sciences Sociales* v Parizu. V tem času sem vzpostavil kontakt z določenimi predstavniki Centra za historične raziskave (*Centre de recherches historiques – CRH*) na EHESS, katerih nasveti so mi olajšali moje prvo bivanje v Parizu, predvsem pa omogočili učinkovitejši izkoristek kratkega obiska s podatki o zanimivih knjižnicah (npr. knjižnica MSH – *Maison des Sciences de l'homme*, ki je v isti stavbi kakor EHESS in *Bibliothèque nationale*) in knjigarnah (npr. *Gilbert Jeune, Tschan, Fnac* in *Brentano's Library*). Predavateljica **Marie-Elisabeth Ducreux** mi je omogočila dostop do izposoje in brezplačnega kopiranja literature v knjižnici na EHESS. Pri iskanju literature sem se omejil na tri večja področja, ki so tudi sicer predmet mojega intenzivnejšega raziskovalnega zanimanja. Ta področja bi lahko strnil v sledeče oznake: medijski študiji, opera in epistemologija. V okviru množične produkcije literature na področju medijskih študijev me je zanimala predvsem literatura, ki obravnava zvezo med mediji, njihovo produkcijo in naracijo ter antropologijo vsakdanjega življenja. V zvezi z opero sem iskal literaturo, ki bi mi razprla vpogled v zgodovino francoske opere in predvsem v vidik družboslovne in humanistične teoretizacije omenjenega družbenega fenomena. V okviru episte-

mologije je bilo zelo zanimivo predavanje **Jacquesa Derridaja** o aktualnih temah v današnji humanistiki in družboslovju. V času obiska na EHESS sem se udeležil tudi nekaj predavanj, ki so se v tistem času izvajala na fakulteti. Med njimi sem obiskal predavanje *Les fonctions de la musique. Anthropologie et histoire* predavateljice **Françoise Escal** (pri predmetu *Histoire et théorie de la musique*), predavanje o epistemologiji znanstvenega mišljenja predavatelja **Fernanda Gila** (pri predmetu *Épistemologie de la compréhension scientifique*) in že omenjeno predavanje Jacquesa Derridaja znotraj predmeta *Les institutions philosophiques*.

Naj povem, da se že dolgo pred tem nisem tako intenzivno intimno ukvarjal z mislijo na smrt kot ravno tiste dni pred odhodom. Navidez bolj ali manj absurdne in bizarne misli, ki jih človek v vsakodnevnem utečenem ritmu bivanja zlahka odloži na stran, so se mi naenkrat zdele nenavadno pomembne. Kasneje pa se je izkazalo, da je bilo moje mentalno privajanje na prihajajoče okoliščine nenamerna predprava za sledenje miselnega ozadja predavanja Jacquesa Derridaja. Zračna "evakuacija" iz Ljubljane v Pariz in ogled določenih kulturnih znamenitosti sta me nenehno napeljevala na misel, da so to okoliščine in kraji, kjer je vredno nekoliko razmisliti o samem sebi, o svojem lastnem življenju, o svojem bivanju, o smislu svojega početja, o "svojih" ljudeh, o mejah delovanja in eksistence ter končnosti biti, skratka o

smrti. Da moja refleksija ni ostala le na ravni vsakdanjega izkustvenega in doživetvenega - ali bolje rečeno, ontičnega in eksistencialnega - reflektiranja "bistvenih" vprašanj človekovega obstoja, je poskrbel Derrida, ki je zadnje delovno sredo leta 2000 do zadnjega kotička napolnil veliko učilnico (*amphithéâtre*) šole. Obisk takega predavanja je čudovit družabni dogodek. Del predavanja je kot kratek ekskurz posvetil tudi problematiki smrti, tako na znanstveni kot vsakdanji ravni, pogojem mrtvega in problemu naravnosti in umetnosti smrti. Pri tem naj poudarim, da je pričujoči tekst predvsem poročilo, zato bom poskušal podati le svoje razumevanje določenih linij njegove misli v zvezi s fenomenom smrti, ki jo je razvil na predavanju. Zdi se, da je Derridajev ekskurz o smrti zrcalil določen osebni odnos do problema smrti nasploh [*le problème de la mort en général*] danes. Ena glavnih Derridajevih poant glede problematike smrti je zadevala prav poudarek na premisleku smrti tudi v sferi vsakdanjega življenja. Vprašal se je, ali se smrt pravzaprav ne dogaja vsak dan in tako rekoč vsakomur. Zdi se, da se nam smrt na nek način vsak dan dogaja enkrat "bližje nam" drugič spet "dlje od nas". Tako Derrida meni, da bi npr. atomska vojna uničila vsakršno simbolnost smrti, kajti smrt enega človeka predstavlja dandanes tragedijo, smrt množic pa zgolj statistiko. S tem se tudi razmerje med življenjem in smrtjo pokaže v drugačni

Jacques Derrida med predavanjem.
(Foto: Iado Kotnik)

perspektivi. Menil je, da se premalo zavedamo, kako smrt [*la mort*] in dejanje agonije [*l'acte d'agonie*] določata [*determiner*] mejo naše percepcije vsakdanjega bivanja in podoba obstoja. Distinkcija med smrtjo in življenjem, med odgovornostjo in neodgovornostjo do smrti ter med naravnostjo in izumetničenostjo smrtnega je tema za širšo debato. Ena izmed temeljnih Derridajevih postavk na pre-

davanju je bila, da je celotna zgodovina človeštva opredeljena z ločnico naravno/pristno/izvirno [*naturel*] - izumetničeno/umetno/artificielno [*artificiel*]. Tako tudi fenomen smrti vstopi

v debato o naravnosti in umetnosti smrti: tako dobimo pojem naravne smrti [*la mort naturelle*] in pojem umetne smrti [*la mort artificielle*]. Ta distinkcija odpira zanimivo in aktualno polje za debato o naturalističnih (filozofskih, etičnih, religioznih ...) temeljih naravne smrti, o medicinsko-etičnih dilemah v zvezi s smrtjo (vidiki obdukcije, vprašanje vivifikacije in evtanazije ...), o vlogi in pomenu kulturnih ritualov (sektarstvo kot specifičen odnos do smrti), o statusu kriminalnih praks (nasilna smrt) *etc.* Derrida sklepa, da smrt dobi pomen umetnosti, saj trdi, da smrt nikoli ni nekaj naravnega. Smrt je vedno že nekaj skonstruiranega, posredovanega. Je nekaj, kar je vsiljeno toku človeškega bivanja oz. še bolje, je nekaj, kar "posili" in prekine življenje. Tako Derrida ne govori o

destrukciji v zvezi s smrtjo, marveč o dekonstrukciji smrtnega/umrljivega [*la deconstruction de mortel*]. Prepričan je, da razmislek o smrti ni le načelna drža za akademsko referenco, ampak tudi za referenco življenja [*la reference de la vie*]. Ko problematizira razmerje med življenjem in smrtjo na epistemološki ravni, vpelje tudi koncept trpljenja na povsem vsakdanji ravni. Glede tega je direkten: "*Nous souffrons que nous vivrons*", ampak tudi to je življenje, živo življenje [*la vie vivante*]. Prepričan je, da načini smrti vsekakor korelirajo s pogoji umiranja, s smrtjo samo in predvsem z družbenimi razmerami pri recepciji in percipiranju horizonta smrti. In izpostavi, da je danes (s tem je verjetno mislil na duha aktualnega časa, v katerem živimo in umiramo) vredno v ospredje dilem in debat postaviti med drugim tudi vprašanje ekonomije smrti [*l'économie de la mort*] in ekonomije praktičnosti [*l'économie de la praticité*]. Aktualnost vprašanja glede ekonomije smrti je verjetno večja, kakor si mislimo. Derrida namigne, kako današnje moderne in zelo praktične elektronske tehnologije imponirajo specifične pogoje realnosti družbe in čutnosti sveta. Ekonomija smrti je (tako kot še kakšna druga ekonomija) preko ekonomije praktičnosti z razvojem novih komunikacijskih tehnologij zreducirana na minimum. Moje precejšnje mentalno ukvarjanje s fenomenom smrti pred odhodom v Pariz je bilo povezano z določeno stopnjo nekakšne tesnobe in ozaveščenosti o možnosti lastne smrtnosti. To poudarjam zato, ker bi lahko verjetno skozi antropološko analizo zgodovin-

skih tradicij vse do danes odkrili polno primerov, ki fenomen smrti na določenih ravneh bodisi negirajo, omalovažujejo, zakrivajo (npr. v današnji evropski družbi ni mogoče spregledati določenih mehanizmov ekskluzije fenomena smrti in z njim povezanih ritualov umiranja, ki se kažejo v številnih poskusih, da bi prikazali smrt kot nekakšen nebodigatreba in tako rekoč "postransko" zadevo in kot zapiranje tovrstnih za aktualno družbo kočljivih praks v diskurz strogo zamejenega medicinskega profesionalizma) bodisi pretirano dekorirajo z obskurnimi pomeni in maskirajo oz. zavračajo reflektirano podlago fenomena smrti (npr. razsežnost pojmovanja smrti v krščanstvu). Obe liniji pojmovanja smrti pa s svojo skrajno pozicijo vzpostavljata določene ideološke konstrukte imaginacije in mistifikacije smrti. Predvidevam, da je smrt za današnjega subjekta obremenjujoči problem posebne vrste. Ta misel pa me napeljuje k naslednjemu ugibanju. Če bi se proučevanja fenomena smrti in odnosa do nje v zgodovini lotili poglobljeno (kakor, denimo, A. Tenenti, P. Ariès in M. Vovelle), bi verjetno prišli do določene ugotovitve, da je odnos do smrti vselej in od nekdaj travmatičen, vendar ne na enak način glede na determinante raziskovalnega polja. Skratka, moje kratko bivanje v Parizu je v določenih pogledih dodatno izzvalo moje dotedanje raziskovalne interese in me postavilo pred določeno osebno preizkušnjo, ki zadeva vprašanje discipline mišljenja mladega človeka na poti v znanost.

Taja Kramberger

Winter School na Collegium Budapest 2001*Winter School at Collegium Budapest 2001 / L'école d'hiver au Collegium Budapest*
(Multiple Antiquities, Multiple Modernities)

V izredno prijetni atmosferi prostorov Collegium Budapest na samem vrha Budima je v nekoliko vlažnih in megljenih dneh iztekajoče se letošnje zime med 1. in 3. marcem potekala četrta Winter School z delovnim naslovom *Multiple Antiquities, Multiple Modernities*, ki se je je udeležilo okoli 40 povabljenih raziskovalk in raziskovalcev iz različnih držav in institucij. Organizirali so jo **Michael Werner** (EHESS, Pariz), **Anna Wessley** (Collegium Budapest) in **Björn Wittrock** (SCASSS, Uppsala) z namenom, da bi se znotraj nje konstituirala ekipa raziskovalcev za kasnejši mednarodni projekt. V treh dneh se je zvrstilo precej zanimivih referatov, ki pa jih na tem mestu seveda ne bomo povzemali. Naš namen je v kratkem skicirati teme in opozoriti na nekatere poudarke omenjene Winter School.

Prvi dan, *Social Theory, Global History, and Vernacularisation*, s posebnim poudarkom na nekaterih konceptualnih in metodoloških izhodiščih družboslovnih in humanističnih raziskav (nekaterih še v teku), je za sodelujoče pomenil predvsem nekaj vpogledov v dolgoletno komparativno raziskovalno delo posameznih referentov. Tako je znani profesor **S. N. Eisenstadt** (The Van Leer Jerusalem Institute) predstavil genezo svoje konceptualizacije t.im. »multiple modernities«, in zbrnemu občinstvu pojasnil nekaj rafiniranih terminoloških distinkcij, katerih poudarek se v splošni recepciji znanstvenih konceptov in v drugih vulgarnih rabah zelo rad izgubi. Seveda ta

»izguba oz. razpršitev« vednosti ni brez zveze s konceptom »vernacularizacije«, ki ga je na primeru Indijske književnosti izredno subtilno predstavil **Sheldon Pollock** (Department of South Asian Languages, University of Chicago). Mehanizmov vernacularizacije, ki - zelo lapidarno rečeno - zaznamujejo postopke »udomačitev« in »apropriacij« diskurzivnega, pojmovnega in drugih sistemov brez vednosti o primarnem kontekstu in o učinkih, ki jih tak prenos brez ustrezno zaznamovanih filtrov (zakaj edini filter pri »prenosu brez filtrov« je filter čiste ideologije) s seboj prinaša; S. Pollock vernacularizacije ne pojmuje kot učinek nekakšnih mediokritetnih strategij, temveč kot intencionalne elaboracije visoko strukturirane elitne kulture. Splošna recepcija jih šele sekundarno povzame in posvoji. **Wolfgang Schluchter** (Max-Weber-Kolleg, Universität Erfurt) je skušal ponovno, v kontekstu današnjega časa, aktualizirati oz. problematizirati nekatere misli Maxa Webra. **Björn Wittrock** (Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences, Uppsala) je v svojem epistemološko premišljeni in zanimivi prezentaciji predstavil nekakšen *work in progress*; svoja še ne objavljena razmišljanja in pomisleke na

* *Verna* latinsko pomeni sužnja, rojenega v hiši (v poznejši latinščini: *vernaculus* – domorodski, domač). Krajši članek o škodljivih učinkih vernacularizacije v slovenski znanosti sem objavila v časopisu *Večer*, 21. marca 2001, str. 21 (*Grotesknost ljudske znanstvene domačnosti*).

temo konceptualizacije multiplih modernosti, pa tudi nekaj širših pogledov in vprašanj, ki zadevajo povezave med družbenimi znanostmi in diahrono, zgodovinsko optiko. **Bo Utas** (Department of Iranian languages, Uppsala) se je, kakor že S. Pollock, lotil nekaterih aspektov vernakularizacije v iranski družbi skozi razmerja med govornimi in pisanimi jeziki v tamkajšnjih skupnostih. Skupnostih, ki so v lokalni jezik adoptirale tuje vplive in si v njem zgradile lastno pisno kulturo, v kateri pa je mnogo elementov (velikokrat povsem dekontekstualiziranih) bližnjih ekumenskih vplivov.

Drugega dne je bil govor o produkciji družbenih naracij, konceptu »nacionalnega« in o muzejskih reprezentacijah ter muzejskih artefaktih oz. predmetih kot nosilcih »skritega« zgodovinskega zapisa, kolektivne memorije.

Tema dneva: *Museums*. Štiri intervencije so vsaka na svoj način zaznamovale topike omenjene teme. **Michael Werner** (EHESS, Pariz) s problematiziranjem ideoloških investicij, ki *volens nolens* sokreirajo postavitev razstav, in z dekonstrukcijo osnovnih postavk muzejskih reprezentacij samih. **Alain Schnapp** (INHA, Pariz) z odličnim pregledom »ideoloških manifestacij in mistifikacij«, ki so jih antikvarji od vsega začetka vnašali v svojo, tedaj še ljubiteljsko dejavnost. Na podlagi reprezentacij in upodobitev arheološkega materiala iz Egipta in klasičnega sveta smo skozi diapozitive

mogli prav dobro slediti odtisom tedanje trenutne konjunktarno-politične ideje, ki je v veliki meri odrejala okvire teh reprezentacij. **François Hartog** (EHESS, Pariz) z izredno prenicljivo analizo Chateaubriandovega diskurza, imaginarnega veselja in z jukstapoiniranjem njegovih pogledov v trojno optiko: v red stare, pred-moderne paradigme, moderne paradigme in v red, ki ga zaznamujejo »sauvages«. In na koncu dneva še finale, predavanje **Pierra Judeta de la Combe**, ki je v podobni smeri kakor pred njim F. Hartog, a skozi formalni in vsebinski red členitve nekaterih del klasične

filologije in enciklopedij ter z nekaj primeri iz teh del, skušal ovrednotiti vlogo, ki jo je klasična filologija imela pri oblikovanju nemškega koncepta modernosti.

Generalna diskusija tretjega dne se

je iztekla predvsem v tri objektivacije, ki naj bi sooblikovale temelje za morebitni kasnejši mednarodni projekt. Prva postavka, s katero se je strinjala večina udeležencev, je bila, da je potrebno preseči tradicionalno/tradicionalistično delitev na patrimonialno osredotočene znanosti o kulturi in na modernistično osredotočene družbene znanosti. Druga postavka, bolje povedano vprašanje, ki je ostalo odprto, je bilo, ali naj se projekt veže na evropski prostor in skuša znotraj njegovih zgodovinskih okvirov detektirati notranje evropske difrenciacije ali naj seže čez t.im. evropske meje in se

Dnevni oz. družabni prostor Collegium Budapest
(Foto: U. S.)

ukvarja tudi s procesi, ki implicirajo dekonstrukcijo in problematiziranje specifičnih zahodnih kulturno-zgodovinskih projekcij (kot je, denimo, »orientalizem«). In tretja postavka, pri kateri smo sodelujoči z različnimi intervencijami, podobno kakor pri prvi in drugi, skušali z različnimi argumentacijami, vsaj nekateri pa tudi na nekem višjem nivoju, ki ga ne poganja načelo pro et contra, speti (na začetku diskusije nekoliko nerodno zastavljeni double bind) paradoksalni tek dveh agensov zgodovine: modernizacije kot pogoja historizacije in narobe, historizacije kot pogoja modernizacije. V diskusiji sodelujoči, i.e. potencialna mednarodna ekipa za projekt, je na trenutke delovala dokaj kohezivno, proti koncu pa precej razpršeno in celo nekoliko utrujeno. Ali se bo iz teh sumarnih nastavkov v bodoče mogel roditi projekt, pa bomo šele videli.

In še to: na Collegium Budapest (www.collegium.budapest.hu) so v preteklem študijskem letu svečano otvorili odličen kompleks apartmajev različnih velikosti za svoje gostje in goste, senior in junior Fellows ter številne rektorjeve Guests. Kompleks so imenovali po švedskem ambasadorju v Budimpešti, ki je med drugo svetovno vojno pred nacistično eksterminacijo rešil veliko Judov, Raoul Wallenberg Guest House. Madžarsko-švedsko sodelovanje je s tem dobilo nov pogon, otvoritve maja 2001 pa se je udeležila tudi švedska princesa Kristina. Ker se mi je ravno ponudila priložnost, da si enega izmed apartmajev ogledam поблиže, lahko z

vso gotovostjo trdim, da elegantnost in spretnost izvedbe ter prilagodljivost opreme notranjih prostorov (luč na stropu nad jedilnim prostorom je, denimo, mogoče na premičnem tiru pomakniti za dober meter v hoteni smeri, prav tako so delovne mize prilagojene premikom, prostori pa seveda svetli, veliki in prijetni, mnogi od njih z extra ponudbo panoramskega razgleda na Donavo in Pešto; v primeru, da s seboj pripelješ otroke, pa je mogoče celo skleniti dogovor z otroškim vrtcem, ki je tik pod zgradbo z apartmaji), bivanje dobrega pol ali celo enega leta na privzdignjeni legi desnega brega Donave še dodatno stimulira, postavi piko na i.

Vrniti se po takem srečanju, kjer je vse namenjeno izboljšanju komunikacije, lažjem dostopu do potrebnih materialov (virov, knjig in revij) in odprtemu intelektualnemu dialogu, v katerem ideje zares krožijo, v Ljubljano, kjer bržčas vsa naša naprezanja in pogovori glede ustanovitve podobne institucije pri nas, ki bi v intelektualno sfero zmogla vnesti močne in prestižne idejne (ne le konjunkturne) tokove, ki se Slovenije že dalj časa »raje spontano« izognejo, naletijo na gluha ušesa, ni posebej prijetno. A kakor v intervjuju v prvem delu pričujoče revije pravi ga. Christine Schell, ki je štiri leta preživela v tem vzdušju, neposredna rentabilnost za evropsko integracijo ni nezdržljiva s samokritičnim pogledom in delom kozmopolitskih in odprtih intelektualcev.

Vladislav Vlado Kotnik

Kongres združenja evropskih študentov 2001*OCES Initial Summit 2001/ OCES Initial Summit 2001**Le congrès de l'union des étudiants européen*

V času od 30. marca do 1. aprila 2001 je na Dunaju, na treh različnih mestih (Diplomatische Akademie Wien, University of Vienna in University Campus), potekal t.i. kongres zveze evropskih študentov z naslovom *OCES Initial Summit 2001: Organisation for the Cooperation of European Students. With Regard to the Question of EU Enlargement*, katerega sem se udeležil kot predstavnik ŠS ISH in kot edini iz Slovenije. Udeležilo se ga je kakšnih 30 študentov iz različnih evropskih držav, pri čemer so poleg redkih študentov iz zahodnega sveta (VB, Italija, Nemčija in Švedska) imele številno zastopstvo prav nekatere t.i. države v tranziciji (Slovaška, Madžarska in Poljska). Medtem ko, prav zanimivo, ni bilo nikogar iz sosednje Češke ali Švice. Kongres je potekal v angleškem jeziku.

Pokroviteljstvo kongresa sta podprla **Benita Ferrero-Waldner**, zunanja ministrica Avstrije, in **Erhard Busek**, avstrijski vladni odposlanec za evropske zadeve. Ta podatek je pomemben zato, ker se pomenljivo umešča v gesto organizatorjev teden dni pred pričetkom kongresa, ko so vse prijavljene obvestili o finančnih težavah pri organizaciji kongresa (glede na prvotno zastavitev, ko naj bi bili vsi stroški udeležencev pokrili organizatorji konference). Njihovo sporočilo se je glasilo, da morajo nastanitev in participacijo na kongresu plačati udeleženci sami, morebiti bodo povrnjeni le potni stroški (nazadnje tudi teh niso). Ob tem je glede na prvotno zastavljeno shemo

kongresa prišlo do velike redukcije tako na formalni (začetno načrtovani štirje dnevi kongresa so se zreducirali na tri in brez predvidenega organiziranega ogleda Dunaja) kot na vsebinski ravni (od prvotno načrtanih štirih vsebinskih sklopov, ki bi zajemali tematike: evropsko pravo in širjenje evropske unije, sodobna zgodovina Srednje in Vzhodne Evrope, politične dimenzije širjenja evropske unije ter ekonomija in EU so organizatorji uspeli zadostiti le prvima dvema vsebinskima sklopoma). Da je ironiji bilo dokončno zadoščeno, je kongres, ki je trajal bore tri dni, potekal na treh različnih lokacijah na Dunaju. Večina udeležencev se je zaradi predhodnih informacij, ki so naznanjale vse kaj drugega kot dobro organiziran dogodek, udeležila kongresa z veliko mero skepse. Kljub upanju, da se bo vendarle vse uspešno izteklo, presenečenja ni bilo.

Sprejem udeležencev je potekal na Diplomatische Akademie Wien, kjer sem na podlagi dekanove uvodne prezentacije, - s katero je kongres izkoristil, bolj rečeno zlorabil, za enourno promocijo svoje institucije - začudeno izvedel, da je namen te konference v vzpostavljanju stikov med študenti za lažje ustvarjanje "ekonomskih in političnih karier mladih". Glede na predstavitveni diskurz sem hitro dojel, da tukaj ni mesta zame, glede na to, da sem prišel s povsem drugačnimi pričakovanji in razlogi, ki bi jih lahko sklenil v naslednji dve točki: preveriti mentalne horizonte študentov iz različnih držav s poudarkom na zmožnostih konstatacije

ustreznega kritičnega, če že ne znans-tvenega diskurza o različnih temah in seveda promocija ISH-ja na evropski študentski sceni. Oborožen s promocijskim gradivom o ISH, ŠS ISH in o problematiki humanističnih ved v Sloveniji sem razočarano ugotovil, da organizatorji udeležencem niso namenili nobene možnosti za prezentacijo tega, od kod kdo prihaja in s čim se ukvarja. Z nekaj diplomatske taktnosti sem uspel redkim udeležencem in organizatorjem razdeliti (beri: vsiliti) nekaj brošur o ISH.

Program kongresa se je nadaljeval s teoretskim predavanjem **Kurta R. Fischerja**, profesorja filozofije z dunajske univerze, z naslovom. "*Philosophy in Europe*" Kljub oznanjenemu renomeju predavatelja s strani organizatorjev predavanje ni izpolnilo mojih pričakovanj, saj ni povedalo nič novega, inovativnega razen neproblemsko zastavljenega zgodovinskega podajanja nemške klasične filozofije in analitične smeri dunajske filozofske šole. Vseeno je bilo zagotovo ena svetlejših točk tega kongresa.

Sledil je debatni forum (pri čemer bi težko govoril o debatni zasnovi diskusije, ker je ta potekala le med "izbranimi glavami") z naslovom "*The Political and Economic Dimension of EU Enlargement*". Izbrano gostujočo družbo, ki je "solila pamet" udeležencem-študentom, so sestavljali: **Richard Nickl** (eden od organizatorjev in voditelj okrogle mize), **Pavol Hamzik** (namestnik slovaškega predsednika vlade in slovaški minister za evropske integracijske procese), Erhard Busek (bivši namestnik avstrijskega kanclerja in posebni odposlanec za EU), **Martin Sajdik** (avstrijski minister za zunanje

zadeve), **Ansgar Belke** (profesor z Ekonomskega inštituta dunajske univerze) in **Eugen Scherer** (projektni predstavnik podonavske regije). Monolitna družčina je, po pričakovanju, vzpostavila politično pristranski ideološki diskurz (nevzdržen za preveč kritična ušesa "outsiderja"), utemeljen na logiki razmejivte "inside" in "outside" ter seveda primerno začinjen s tipično zavrto "oberkrajnersko" dominacijo. Glede na dosedanje stavke mi verjetno ni potrebno posebej poudarjati, da so bila subtilna vprašanja in kritične pripombe s strani udeležencev - "outsiderjev" bolj ali manj diplomatsko ignorirani in neupoštevani. Razpoloženje je doseglo kritično točko ob poskusu intervencije "nekega outsiderja" s "sončne strani Alp", kateremu je bila, - seveda zaradi preveč kritične refleksije, ki je vodila v verbalni konflikt z eminentnim avstrijskim "gospodom" - nemudoma s strani organizatorja odvzeta beseda in diskusija je bila zaključena. Nekaj udeležencev se je po klavnem zaključku prvega dne kongresa odločilo zapustiti ne ravno ugodno klimo kongresa in jo nadomestiti/omiliti z bolj svežo na dunajskih ulicah. Naslednji dan so organizatorji predstavili (beri: stihijsko artikulirali) glavne ideje, cilje in perspektive združenja evropskih študentov, ki so bile le redko kateremu udeležencu zares razumljive. Kljub nedodelanosti predstavljenih konceptov naj bi šlo za zvezo evropskih študentov, ki naj bi povezovala evropske študente na področju ekonomskih, političnih, diplomatskih in še kakšnih vlog ter udejstvovanj mladih v procesu širjenja EU. Pri čemer naj bi se na Dunaju konstituirala glavna baza, od koder bi bolj ali manj izhajale osnovne

direktive za delovanje OCES. V drugih državah pa bi se prav tako ustanovili nacionalni centri OCES s temeljnim poudarkom organizatorjev, da bi za ustanovitev takih centrov morali poskrbeti in finančno zagotoviti sredstva izključno člani nacionalnih centrov OCES sami.

Pozno v popoldne drugega dne kongresa se je zavlekla debatna delavnica na temo "*European Law and EU Enlargement*" in "*CEEC Contemporary History*". Zaradi izrazito dominantnega in arogantnega odnosa enega od organizatorjev kot vodje delavnice je prišlo do resnih konfliktov, pri čemer sta dva udeleženca, že omenjeni "outsider" s "sončne strani Alp" in za per-

cepcijo separativnih/diskriminativnih diskurzov zelo subtilno dovzetna študentka mednarodnih odnosov iz Nemčije po imenu **Giselle**, zapustila prizorišče "kongresa", se s to gesto zares in simbolično distancirala od tendenc lokal-nacionalizma, prikritega šovinizma, provincializma in "neslavno" zapečatila kratko "diplomatsko kariero" na kongresu OCES. Nestimulativno intelektualno atmosfero za zidovjem kongresa sta zamenjala z veliko bolj predušnim potepanjem po okolju dunajskih znamenitosti. Tisti (beri: z glavo kimajoči vzhodnjaki), ki so ostali, so bolj ali manj pristali na dialektiko hlapca in gospodarja.

Več informacij o OCES lahko sicer dobite na spletnih straneh: <http://www.oces.org>.

Če pa bi radi več izvirnih informacij o kongresu iz prve roke, se lahko brez zadržkov obrnete tudi na avtorja pričujočega poročila.

Vlado Kotnik

Mednarodna konferenca podiplomskih študentov o medijih in kulturi

International Graduate Students Conference on Media and Culture
Conférence Internationale sur les média et sur la culture

V času od 10. do 12. maja 2001 je v Ljubljani na Fakulteti za družbene vede potekala konferenca z naslovom *On Media and Culture*, ki so jo organizirali podiplomski študentje FDV-ja. Na njej je nastopilo 21 študentov kot govorcev iz štirih držav (Slovenije, Jugoslavije, Mehike in ZDA). Konferenca je potekala v angleškem jeziku.

Organizatorji so aktivne udeležence, ki so prišli predstaviti svoje tekste, razvrstili v 6 t.i. sekcij, ki so tematsko zaokroževale različne pristope proučevanja medijev in vidike medijske repre-

zentacije. Naj naštejem naslove sekcij (*sessions*), ki so se odvijale na konferenci:

- Nemožnost teorije ali teorija vsega? Raziskovanje komunikacije (*The Impossibility of Theory or Theory of Everything? Exploring Communication*) – Matthew A. Killmeier, Jelena Petrović, Andrej Pinter, Katja Rutar, Petra Simeonov.
- Izobraževanje in rabe medijev (*Education and Uses of Media*) –

- Eva Podovšovnik, LuAnn Dvorak, Jana Nadoh, Vesna Dolničar.
- Popularna kultura: glasba in film (*Pop Culture: Music and Movies*) – Barbara Hribar, Barbara Levak, Gregor Bulc.
 - Aktualna vprašanja novinarstva (*Burning Questions of Journalism*) – Nenad Senić, Jorge A. Calles-Santillana, Matija Tonejc.
 - Mediji in ideologija: kaj je za medijskim tekstom (*Media and Ideology: Beyond Media Text*) – Fabienne Darling-Wolf, Maruša Pušnik, Barbara Vodopivec, Vladislav Kotnik.
 - Narativni medijski rituali (*Narrating Media Rituals*) – Sabina Mihelj, Petra Lesjak, Mojca Pajnik, Klement Podnar, Urša Golob.

Vsaka od omenjenih sekcij je bila organizirana tako, da so se v vsaki od njih najprej zvrstile 15-minutne prezentacije govorcev (3-4 govorce na sekcijo), potem je sledila širša in vsesplošna debata za vsako sekcijo posebej, ki jo je vodil moderator.

Sam sem kot eden od dveh predstavnikov ISH-ja nastopil v sekciji 'Mediji in ideologija: na oni strani medijskega teksta' z naslovljenim prispevkom *On Television Technology and Production of Ideology in the Case of Broadcasting Live TV Coverage of Alpine Skiing*, v katerem sem predstavil delovanje ideoloških učinkov znotraj konkretne medijske televizijske forme neposrednega prenosa alpskega smučanja. V svojem prispevku zagovarjam dve osnovni tezi: prvič, da obstaja med televizijsko tehnologijo, ki omogoča produkcijo TV programa, in ideologijo kot subverzivnim produktom te tehnologije zelo tesna in pomenljiva vez, in

drugič, da je produkcija ideologije že vnaprej oz. predhodno vpisana v proces tehnične produkcije prenosa alpskega smučanja. Z ilustrativnimi primeri se da pokazati, na katerih mestih in na kakšen način se skozi tehnično produkcijo specifične TV oddaje konstruirajo ideološki učinki znotraj prenosa alpskega smučanja. Pri svoji omenjeni prezentaciji sem se omejil le na en aspekt ideološkega učinkovanja, in sicer na momente konstruiranja ideološkosti TV slike (torej vizualne ravni) na primeru prenosa alpskega smučanja.

Spored konference je vključeval tudi organizirano okroglo mizo na temo popularne glasbene industrije, kjer je bil glavni govornik **Eric W. Rothenbuhler**, predavatelj z *University of Iowa*. Predstavil je nekaj temeljnih tez o modernem razvoju popularne glasbene industrije, ki zadevajo digitalizacijo glasbe, novih modelov poslovanja, novih publik in glavnih sprememb v glasbeni kulturi. Debata se je dotaknila tudi problemov globalizacije, lokalizacije in hibridizacije kot vidnih procesov na področju popularne glasbe. Poleg udeležencev konference so se okrogle mize udeležili tudi nekateri slovenski predstavniki, ki se ukvarjajo s proučevanjem popularne glasbe (npr. **Jože Vogrinc**, **Rajko Muršič**, **Milko Postrak**, itd.).

Konferenca, ki je bila odlično organizirana, je pokazala na mnoge razsežnosti uporabe različnih paradigem in na številne vidike možnega pristopanja k raziskovanju, analizam in interpretacijam raznovrstnih medijskih tekstov. Vredno je poudariti prisotno publiko, ki je bila – kar je skoraj čudež za tovrstne znanstvene debate v slovenskem pro-

storu, na katerih se stalno najdejo določeni subjekti, ki jih žene neka iracionalna tendenca ali celo personalna intenca po užitkanosnem klanju drugega, spodkopavanju drugačnih diskurzov in apriornem nasprotovanju raz-

ličnim mentalnim horizontom brez konsistentne argumentacije – nastopajočim na konferenci zelo pozitivno naklonjena, skratka kultivirana, a vendarle relativno zahtevna in kritična.

Drago. B. Rotar

Misija v Parizu

Mission in Paris / Mission à Paris

Taja Kramberger, asistentka v študijskem programu ISH, in **Drago B. Rotar**, koordinator tega programa in dekan ISH, sta v okviru projekta Proteus in v funkciji ekspertize, ki naj bi rabila za pripravo mednarodnega raziskovalnega projekta o zgodovinskih in sodobnih razmejevanjih na Balkanu in ki jo je naročilo MŠZŠ, preživela dva tedna v Parizu na pogovorih in dogovorih s predstavniki več raziskovalnih centrov École des hautes études en sciences sociales, tistih, ki bi jih utegnili delo na takem projektu zanimati. V Pariz sta šla z zagotovili pristojne ministrice o podpori projektu in zamisli sodelovanja z EHESS kot prve partnerice v mednarodni raziskavi. V prvih dveh dneh je bil sestavljen časovni raspored sestankov, individualnih, na katerih je sogovornike zanimalo, kako so se razmere po volitvah v Sloveniji spremenile, zlasti v zvezi z ISH, ki ga je EHESS v obdobju krize podprla z vsem ugledom institucije, ki je ena najpomembnejših na svetu na svojem področju, številni izmed sodelavcev EHESS pa tudi osebno, in skupinskih, na katerih se je govorilo o temah in o projektu. S seboj sva imela francosko verzijo besedila projekta,

tisto, s katero je Center za zgodovinsko antropologijo ISH kandidiral (nosilka **ga. Svetlana Slapšak**) na razpisu MŠZŠ za temeljne in aplikativne projekte. Rezultati razpisa tedaj še niso bili znani in predstavnika ISH še nista vedela, da je v tem času Urad za znanost že imenoval skrajno pristranska recenzenta, za katera vsa slovenska znanstvena srenja ve, da ju na ISH veže le konfliktno razmerje (nekdanjega sodelavca ISH, ki je fakulteto neutemeljeno ovadil pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo; nepristransko revizijsko podjetje je seveda obrekovanje zlahka ovrгло, in nekdanjo predsednico Sveta za humanistiko v ekspertnem sistemu tega ministrstva, ki je v času svojega mandata z dajanjem neresničnih podatkov Nacionalnemu svetu za znanstveno raziskovalno delo pri MZT onemogočila dva pomembna projekta ISH, tako da to ni moglo biti neznano niti uradnikom Urada za znanost). Tako sta predstavnika ISH na EHESS nastopala *in bona fide*, skratka z zaupanjem v izjave in zagotovila vodilnih oseb v slovenski znanstveni administraciji, ker si nista mogla niti misliti, da te izjave in zagotovila ne

pomenijo prav nič in da pravzaprav zavajata sogovornike.

Kakorkoli že, besedilo projekta – že drugo besedilo v zvezi s projektom, prvo je umestilo problematiko in identificiralo raziskovalne interese ter bilo podlaga za že omenjeno ekspertizo – so francoski kolegi dobro sprejeli in ga uporabili kot podlago za pripravljane mednarodnega projekta (medtem ko za večino slovenskih recenzentov tega projekta pri Uradu za znanost MŠZŠ zaradi različnih razlogov ni bilo »relevantno«; tema »mej in razmejevanja« pa je kasneje nenadoma postala medijsko atraktivna in relevantna na mednarodnem simpoziju v Kopru).

Priložnost za prvo kolektivno srečanje je bila v torek 29. maja okrogla miza o Memoriji in zgodovini v Romuniji in Bolgariji, kamor je kolega z ISH povabil profesor **André Burguière**, ki je srečanje tudi skupaj s **Smarando Vultur** z Zahodne univerze v Temišvaru, organiziral in vodil. Intervencije na tej okrogli mizi so bile precej neizenačene, sleherni temo je najprej predstavil referent iz Bolgarije ali Romunije, strokovnjak iz EHESS pa je nato komentiral ekspozice iz svojega zornega kota in, kadar je bilo smiselno, navezal na širše problematike. Izmed bolgarskih in romunskih udeležencev sta imela kvalitetna prispevka **Andrei Pippidi** (IRIR, Bukarešta) in **Galina Valtchinova** (Bolgarska akademija znanosti, Sofija), med francoskimi udeleženci pa so bila velika imena: poleg Burguièra **Isac Chiva**, **J.-F. Gossiaux**, **F. Sonabend**, **P. Joutard**, **M.-C. Lavabre**, **C. Durandin**, **A. Laigniel-Lavastine**, **H. Rouso**, **L. Valensi**, **F. Hartog**, **J. Revel**, **T. Todorov**. Čas v premorih sta predstavnika ISH porabila za dogo-

varjanje za sestanke s posameznimi udeleženci v prihodnjih dneh in za navezovanje novih stikov. Po srečanju je D. B. Rotar v pogovoru z A. Burguièrom obžaloval, ker v debato niso bili vključeni tudi Slovenija kot predmet in slovenski raziskovalci kot udeleženci, g. Burguière je soglašal in menil, da bo skupni projekt priložnost za to.

Datum sestanka v zvezi s projektom o mejah je bil določen za četrtek popoldne ob treh v Institutu za proučevanje mediteranskih islamskih družb. Pogovori z bodočimi udeleženci tega sestanka so bili posvečeni izbiri tem, udeležbi in možnim sklepom tega sestanka. Predstavnika ISH sta želela čim bolj sklenjen in zavezujoč sestanek z decidiranimi sklepi in s predvidevanji o logistiki: o kraju in času začetne okrogle mize, s katero bi se izkristalizirali skupni ali komplementarni raziskovalni interesi, z mestom objave besedil okrogle mize, s predvidevanji o kandidaturi za financiranje pri francoskih in mednarodnih virih (za slovenske je tedaj še veljala domneva, da vsaj v obsegu nujnega minimuma niso vprašljivi). T. Kramberger je videla možnost natisa materialov s srečanja v reviji *Monitor ISH*, ki jo je ravno takrat sklenila preoblikovati in iz internega glasila v znanstveno revijo spremeniti skupina mlajših sodelavcev in študentov ISH, seveda ob pogoju, da za mednarodno distribucijo poskrbi založba EHESS. Ti sestanki oziroma srečanja so pokazali tudi, kdo izmed francoskih kolegov je najbolj neposredno zainteresiran za realizacijo skupnega raziskovalnega projekta, gotovo so to v prvi vrsti **J. Andreau**, **M.-E. Ducreux** – **Lakits** in **Daniel Nordman**.

V četrtek 31. maja je bil ob 13h 30 sestanek v zvezi s projektom o mejah na Balkanu. Poleg obeh predstavnikov ISH in ob zadržanosti Lucette Valensi in Andréja Burguiéra se sestanka udeležili tile francoski znanstveniki: **Jean Andreau, Maria Cecilia D'Ercole, Marie-Elizabeth Ducreux, Françoise Frontisi-Ducreux, Christian Jacob, Daniel Nordman, Marie-Vic Ozouf-Marignier** (zapisnik tega sestanka, ki naj bi bil tudi podlaga za delovanje v Sloveniji, je napisal Jean Andreau). Na tem sestanku je bila izbrana tema za raziskovalno sodelovanje med EHESS oz. njenimi

raziskovalnimi centri in drugimi zainteresiranimi francoskimi raziskovalci na eni strani in ISH na drugi strani, in sicer: »Meje in teritorialne identitete od antike do modernih časov«. Ta tema vsebuje tako študijo pojma meje in njegove evolucije kakor bolj geografsko situirane raziskave o mejah in teritorialnih identitah določenih regij – predvsem regij južno od Donave, na Balkanu in na jadranskih obalah. Za podrobnejšo določitev teme, postopkov in bi bilo dobro organizirati okroglo mizo s to okvirno temo na začetku leta 2002, in sicer marca. Navzoči so pretehtali

finančne možnosti (predstavnik ISH sta s pooblastilom in v dobri veri prenesla ministričino zagotovilo o podpiranju kooperacije) in si razdelili naloge. Za Ljubljanski del operacije je bil zadolžen Drago Rotar, na EHESS pa sta koordinarstvo sprejela Marie-Elizabeth Ducreux in Jean Andreau, in sicer prva za novejša obdobja, drugi pa za antiko. V naslednjih dneh je skupni projekt podprl g. Jacques Revel, predsednik (rektor) EHESS s posebnim pismom.

Ministère de l'Éducation Nationale
ÉCOLE DES HAUTES ÉTUDES EN SCIENCES SOCIALES

LE PRÉSIDENT

2608 - 2071207

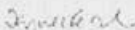
Paris, le 1er juin 2001

Monsieur Drago ROTAR
Institutul Studierilor Humanitatis
Breg 12
SI-1000 Ljubljana
Slovenie

Monsieur le Directeur, Cher Drago Rotar,

Mes collègues de l'École des hautes études m'ont informé du projet de colloque que vous avez prévu d'organiser à Ljubljana en juin 2002 sur le thème des frontières et de l'identité culturelle. Je me réjouis de cette initiative à laquelle sont associés deux centres de l'École des hautes études en sciences sociales, le Centre de Recherches Historiques et le Centre Louis Gernet de recherches comparées sur les sociétés antiques. Je suis content qu'en cette occasion, des collègues antiquaires, indologistes et médiévistes aient l'occasion de conférer avec des chercheurs spécialisés dans les réflexions sur les identités culturelles dans la longue durée. Je tiens donc à vous remercier de votre initiative et à vous confirmer l'intérêt de l'École pour cette entreprise commune.

Je vous prie de l'exprimer, Monsieur le Directeur, Cher Drago Rotar, l'assurance de mes sentiments éditorialement amicaux.

Jacques Revel

54, boulevard Raspail, 75006 PARIS — Tél. 33 (0)1 45 25 25 21 — Fax 33 (0)1 45 25 24 26
E-Mail : revel@ehess.fr — <http://www.ehess.fr>

Pismo podpore rektorja EHESS, Jacquesa Revela, za skupni mednarodni projekt.

Po vrnitvi v Ljubljano je Drago Rotar s posebnim poročilom, s kopijo zapisnika s pariškega sestanka in z Revelovo pisno podporo seznanil pristojno ministrico, iz Urada pa je že bilo slišati različne govornice in namige o »projektu Svetlane Slapšak«, tako da smo pričakovali zaplete, nismo pa pričakovali tega, da dokazljivo napačno (in bržkone namenoma pristransko) izpeljanega evalvacijskega postopka v pravni državi, kar naj bi Slovenija bila, ni mogoče razveljaviti, da na pritožbo niti ne prejmete odgovora, odredijo vam kvečjemu

miloščino (manj kakor 0,05 % potrebnih sredstev), ki jo seveda zavrnete in ne podpisate pogodbe (bedna vsota, ki smo jo zavrnilo najbrž niti ni dosegla stroškov, ki jih je MŠZŠ namenil venetološkemu taboru, ki je pred nedavnim bilo na Ptuj), česar nihče ne upošteva in sklep mirno obvisi na spletnih straneh ministrstva, za nekoga pač »postane dokončen«.

Priprave za znanstveno srečanje na omenjeno temo in za skupni projekt v prihodnosti kljub vsemu tečejo naprej.

Nataša Rogelja

Konferenca *Ljudje in morje: pomorske raziskave v družboslovju*, Amsterdam 30. 8. - 1. 9. 2001

Conference People and the Sea: Maritime Research in the Social Sciences, Amsterdam 30. 8. - 1. 9. 2001

Colloque Les gens et la mer: les recherches maritimes dans les sciences sociales, Amsterdam, 30. 8. - 1. 9. 2001

Konec avgusta je v Amsterdamu potekala prva konferenca *Centra za pomorske raziskave MARE (Centre for Maritime Research)* in *Inštituta za družboslovne znanosti SISWO (Netherlands Institute for the Social Sciences)*. *MARE*, glavni pobudnik letošnje konference, je zasnovan kot interdisciplinarni center za družboslovne in humanistične študije, ustanovljen je bil leta 2000 pod okriljem Univerze v Amsterdamu. Organizatorji konference – **Dr. Maarten Bavinck, Dr. Rob van Ginkel, Dr. John Kleinen, Prof. Jojada Verrips in Dr. Leontine Visser** – delujejo v okviru Oddelka za sociologijo in antropologijo Univerze v Amsterdamu, kot tudi v okviru Inštituta za družboslovne raziskave SISWO.

V sproščenem in znanstveno stimulativnem vzdušju se je v treh dneh zvrstilo preko 100 prispevkov, katerih avtorji so predstavili delovanje svojih znanstveno-raziskovalnih inštitutov in aktualne antropološke, ekonomske, biološke in sociološke študije vpete v polje obmorskih raziskav. Predavanja so potekala paralelno, razdeljena pa so bila v šest tematskih sklopov: *Development and Change; Theory, Methodology and Ethics; Maritime work worlds and cultures; Policy; Property rights and Multiple-use conflicts; Integrated Coastal Zone Management*. V prvem sklopu so bile predstavljene predvsem študije s področja južne in jugovzhodne Azije ter Islandije, poudarek je bil na ekonomskih in političnih spremembah

ter vplivu le-teh na prebivalce obmorskih krajev in njihove ekonomske strategije, kot tudi študije ekoloških sprememb in prilagoditvenih strategijah v okviru ribištva. Med zvenečimi imeni s področja pomorske antropologije so med drugimi v tem sklopu predstavili svoje raziskave tudi **Prof. James McGoodwin** iz Oddelka za antropologijo Univerze v Coloradu, in **Dr. Gisli Pálsson**, direktor Inštituta za antropologijo pri Islandski Univerzi. V sklopu *Theory, Methodology and Ethics* so predavatelji razpravljali o odnosih med akterji, lokalnimi inštitucijami in kolektivnimi akcijami ter o različnih pristopih preučevanja socialnih razmerij in interesov v obmorskih področjih. Tretji sklop *Maritime work worlds and cultures* je bil pravzaprav kolaž najrazličnejših antropoloških regionalnih študij obmorskih lokacijah s poudarkom na ribištvu. V okviru *Property rights and Multiple-use conflicts* sklopa je bil poudarek predvsem na obravnavanju prilagoditvenih strategij v okviru ribištva glede na politične, ideološke in ekonomske interese v priobalnih področjih. Velik del predavanj je bil posvečen študijam, ki so se ukvarjale s turizmom in različnimi relacijami, v katere je turizem v obmorskih krajih vpet, in z medrelacijsko analizo akterjev v obmorskih turističnih krajih. Področje

mediteranskih študij sta med drugimi v svojih prispevkih predstavila tudi **Dr. Jeremy Boissevain** iz Univerze v Amsterdamu in **Prof. Tom Selwyn** iz centra za turistične študije pri Univerzi v Londonu. Del svoje raziskave je v tem sklopu predstavil tudi **Prof. James Acheston** iz Univerze v Maine, avtor enega prvih preglednih člankov o antropologiji ribištva. Vzporedno z omenjenimi sklopi predavanj si je bilo mogoče dva popoldneva zapovrstjo ogledati tudi izbrane etnografske filme sorodnih tematik.

Del prispevkov, predstavljenih na konferenci *People and the Sea*, bo objavljenih v reviji *MAST (Maritime Anthropological Studies)*, januarja 2002. V letih 1988-1993 je revija izhajala dvakrat letno, potem pa je njeno delovanje za nekaj časa zamrlo. Z novo številko v letu 2002 in delno spremenjenim naslovom revije *MAST (Maritime Studies)*, želi uredniški odbor ponovno oživiti ter razširiti (poleg antropoloških bodo v novih številkah vključene tudi ekonomske in biološke raziskave) prostor za pomorske študije. V duhu razširjanja in ustvarjanja prostora za tovrstne študije in srečevanja strokovnjakov se je odvijala tudi letošnja konferenca. Naslednje podobno srečanje predvidevajo v Amsterdamu v letu 2003.

Maja Sunčič

Kolokvij *Antika in 3. tisočletje*

Colloquium Antiquity and the 3rd Millenium
Colloque L'antiquité et le 3ème millenium

Iskanje izgubljene antike v imaginariju sodobnega človeka

Ideja za organizacijo srečanja slovenskih strokovnjakov za antiko se je izoblikovala v pogovorih s kolegi, ko smo se spraševali o možnostih predstavitve antike širši javnosti. Novo tisočletje je lahko hkrati optimističen in pesimističen dogodek, zato sem se odločila, da se obrnem na potencialne sodelujoče in jih vprašam, ali bi tudi sami radi kaj povedali na temo antika v novem tisočletju. Odzivi so bili izredno pozitivni, saj je večina strokovnjakov izrazila potrebo po komunikaciji in izmenjavi mnenj.

Kolokvij Antika in 3. tisočletje, ki bo potekal novembra 2001 na *Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani, bo poskušal ugotoviti, kakšne so vizije slovenskih raziskovalcev antike in kako se znajdemo v novem tisočletju, novih političnih, ekonomskih in družbenih razmerah. Preučevalcem antike se postavljajo različna vprašanja, predvsem v zvezi z upadajočim vplivom v družbi, saj ne morejo tekmovali s hiperprodukcijo podob in vedno novih vsebin. Pri tem se postavlja vprašanje: ali je antika sploh moderna? Odgovor na vprašanje je nedvoumen - antika je kljub svoji starosti prva futuristična znanost, saj antične podobe še danes obvladujejo sodobnega človeka. Antika je hkrati tudi klasična, zato se moramo vprašati, kaj raziskovalcem antike pomeni pojem "klasično" in ali

klasično izključuje koncept modernosti. Z drugimi besedami - smo preučevalci antike sploh moderni in ali sploh hočemo biti moderni? In - ali je modernost nujna, če hočemo biti in ostati relevantni?

Na vprašanje, ali je antika moderna, so poskušali odgovoriti na forumu z naslovom *Les Grecs, les Romains et nous. L'Antiquité est-elle moderne? (Grki, Rimljani in mi. Ali je antika moderna?)*, ki ga je leta 1991 organiziral pariški dnevnik *Le monde* in izdal tudi zbornik predavanj sodelujočih. Sodelujoči so predstavili različne aspekte premišljevanja o antiki in predvsem predstavljanja antičnih tematik čim širši publiki. Kljub predstavitvi širokega spektra izredno zanimivih tem se zdi, da sodelujoči na naslovno vprašanje niso odgovorili neposredno in dokončno. Odgovor, če sploh obstaja, je mnogoznačen in skrit med vrsticami. Vprašanje je, ali odgovor sploh obstaja. Ali slovenski strokovnjaki za antiko lahko upamo, da bomo našli odgovore, če jih francoski kolegi niso? Kolokvij bo poskušal dati odgovore na mnoga vprašanja, ki si jih pri sebi postavlja vsak izmed predavateljev, ki bodo svoje poglede predstavili s kratkim predavanjem. Srečanje bo omogočilo izmenjavo mnenj in hkrati tudi predstavitev mlajše generacije strokovnjakov, ki se jih vprašanja v novem tisočletju še posebej dotikajo.

Kolonizacija preteklosti ali kolonizirana prihodnost?

V začetku 3. tisočletja smo priča vztrajne stagnacije podobe in funkcije antičnih študijev v splošnem imaginariju, kljub vztrajni reprodukciji podob v popularnem imaginariju. Preučevalci antike sebe postavljajo na začetek znanstvenega univerzuma, antiko pa razglašajo za veliki pok znanosti. Presenetljivo je, da navadni ljudje, ki fiziko sovražijo in je sploh ne razumejo, kažejo izredno zanimanje za "pop" fiziko, ki se ukvarja s kozmologijo. Podobno bi lahko rekli tudi za antiko: nad latinščino in grščino se navdušuje le malokdo, medtem ko množice vsak dan konzumirajo "pop" antiko, čeprav se morda tega sploh ne zavedajo.

Zato lahko danes preučevanje antike primerjamo z relativnostno teorijo in s kvantno fiziko, ki sta ravno tako neotipljivi in fantastični za navadnega človeka. Zanimanje za fiziko prek znanstvene fantastike je odslikavalo človeško radovednost in iskanje odgovora na vprašanje, od kod smo prišli in kam gremo kot del vesolja. Čeprav redki fiziki zares razumejo Einsteinovo relativnostjo teorijo, je Einstein trdno zasidran v splošnih predstavah in zbujata takojšnjo evokacijo. Znanstvena fantastika je kljub velikemu negodovanju mnogih fizikov prispevala k popularizaciji njihove znanosti. Ravno tako je neverjetno, da je knjiga teoretskega fizika Stephena Hawkinga *Kratka zgodovina časa (A Brief History of Time, 1988)* na seznamu najbolj prodajanih knjig vseh časov - prehitelja jo je le Biblija - kjer odgovarja ravno na vprašanje o nastanku in bodočnosti

našega vesolja. Kje je v vsem tem povezava z antiko? Morda se na prvi pogled ne bo zdela očitna, vendar je povezava ravno v konceptu znanstveno-fantastičnega. V 20. stoletju so se pojavljali zelo resni očitki, da od renesanse naprej in predvsem od konca 19. stoletja zahodni svet kolonizira antiko. V iskanju splošnih konceptov človeškega so mnogi znanstveniki poskušali najti odgovore v antiki. Vprašajmo se: ali res mi koloniziramo antiko ali pa - ravno nasprotno - ves ta čas antika kolonizira nas? Predvsem Grki, "paradigmatični Grki" iz 5. in 6. stoletja pred Kristusom, so že več kot 2 tisoč let mrtvi, vendar še vedno vztrajajo v miselnih predstavah v tako imenovani visoki kulturi in od 20. stoletja naprej predvsem v pop kulturi. Lahko se ozremo samo na tako, na videz nepomembno stvar kot so lastna imena, ki jih lahko vrinemo v vsak kontekst. Ali sklicevanje na koncepte in ideje - na primer na Homerja in njegovo slepoto - čeprav je velikokrat jasno, da je avtor vzel le prazno lupino (ime in megleni koncept) in ga napolnil s poljubno vsebino, ki ustreza njegovi liniji naracije. In naposled - mar ravno znanstvena fantastika ni polna imen in podob iz antične mitologije? Znanstvena fantastika, ki predstavlja kolonizacijo prihodnosti, hkrati kolonizira daljno preteklost, tako da lahko rečemo, da se sreča s Hawkingovim konceptom časa, ki lahko teče tudi nazaj (minus čas). Ali znanstvena fantastika z uporabo antičnih imen, zgodb in konceptov res kolonizira antiko ali pa je tudi sama kolonizirana, torej so Grki in Rimljani tisti, ki

kolonizirajo nas? Ljubitelji znanstvene fantastike ne razmišljajo o dejstvu, da je to, kar vidimo na nebu, pravzaprav preteklost vesolja in da morda zvezd že milijone let ni več, ker so postale črne luknje. In ravno znanstvena fantastika naj bi bila futuristična, v resnici pa predstavlja zgodovino, ki jo poskušajo kolonizirati v prihodnosti. Ali je mogoče na podoben način navdušiti

Popularna manipulacija antike

Bolj natančen pogled pokaže, da so antika in antični simboli še vedno prisotni v vsakdanjem življenju, čeprav velikokrat ugotavljamo, da gre zgolj za prazne lupine, ki jih vsak lahko napolni s poljubno vsebino. Antiko kot lupino avtoritete tvorno uporabljajo mediji in popularna kultura: ko zmanjka argumentov, se vsi radi zatečejo k domnevnim zgledom iz antike, ki naj bi predstavljali univerzalno pravilo, ki je nad zakoni časa in prostora. Takšnih uporabnikov antike pravzaprav sploh ne zanima antika sama na sebi, da bi analizirali vsebine in dognali, kaj se skriva za simboli. Zanima jih zgolj avtomatična uporabna vrednost antičnih simbolov, ki predstavljajo vedno priročno avtoriteto: če se bo posameznik začel sklicevati na antično demokracijo, na Atene, na Platona ali Aristotela, bodo ljudje takoj dobili občutek, da nekaj ve, ter da mu lahko bolj zaupajo kakor nekomu drugemu, ki tega ne izreka. Če bo navrgel še kak latinski pregovor, čemur smo bili priče tudi v Sloveniji na začetku 90. let v slovenskem parlamentu, potem bodo nekateri verjeli, da je oseba, ki take besede izreka, dejansko modra. Zelo

ljudi, da bi o antiki razmišljali kot o znanstveni fantastiki? Tradicionalistom se bo ideja zdelala povsem nesprejemljiva in vulgarna, zato se je potrebno ozreti na podobo antike v vsakdanjem življenju in ugotavljati, ali strokovnjaki za antiko sploh še spadamo v sodobni vsakdanjik ali pa smo obtičali nekje v prejšnjem stoletju, v zgodovini ali v kakšni časovni zanki.

malo verjetno je, da se bodo spraševali, kaj imajo izrečene ali zapisane besede z antiko, kaj imajo oni sami z antiko in ali je antika danes sploh primerna referenčna točka.

Danes je izredno težko potegniti ločnico med "pravo" in "pop" antiko. Ko pride posameznik v šolo, so televizija, filmi, stripi in zgodbe že vplivali na njegov predstavniki svet. Otroka bodo učitelji težko prepričali, naj se odpove privlačnim podobam in sprejme vse prevečkrat sterilno predstavljene mitološke zgodbe, ki jih poučujejo v šoli. Težava nastopa tudi v samem šolskem programu, ki poskuša antiko postaviti na piedestal, jo povsem sterilizirati in onemogočiti kakršno koli primerjavo z vsakdanjim življenjem. Posameznik, ki pride v stik z antiko, je razpet med dologočasnim razpredanjem učiteljev in fantastično kičastimi pop podobami. Ali so popularne reprezentacije res tako škodljive, kakor jih želijo predstaviti strokovnjaki? Preučevalci antike so pri popularnih manipulacijah antičnega materiala razdeljeni na dva tabora: so odločno proti ali zadevo z "zanimanjem" spremljajo. Razen v redkih izjemah - na primer pri Disneyevi risanki

Herkules (Hercules, 1997) – strokovnjaki ne sodelujejo pri oblikovanju popularnih podob z antičnimi temami.

Poglejmo si nekaj novejših primerov antične manipulacije na velikem in malem platnu. Brata Coen sta v svojem najnovejšem filmu *Kdo je tukaj nor? (O, Brother, Where art thou?, 2000)* spretno manipulirala Odisejevo zgodbo, čeprav sta v svojem značilnem porogljivem stilu zanikala, da sta sploh kdaj prebrala Homerjevo *Odisejo*. Zgodbe iz antičnega ciklusa sta zmešala z ameriškimi koncepti in *Uliksom* Jamesa Joyca. V filmu se poleg pregovorno potepinskega in zvitega Odiseja (George Clooney), ki se poskuša vrniti domov, pojavljajo še enooki Kiklop (John Goodman), prodajalec biblij in član Ku Klax Klana, ter Sirene v podobi seksualno predatorskih in nevarnih žensk, ki junake skoraj pahnejo v pogubo. Penny (Holly Hunter) je parodija na Homerjevo zvesto ženo Penelopo, tako da bolj spominja na Joycevo nezvesto Molly. O ostalih nitih zgodbe lahko samo ugibamo in jih poskušamo povezati bodisi z *Odisejo* ali z *Uliksom*, saj so spremenjene do neprepoznavnosti. Disneyeva risanka *Hercules* je veliko bolj primerna za navadnega gledalca in predstavlja grškega junaka Herakla z latinskim imenom. Risanka je posodobitev in manipulacija enega najpopularnejših antičnih junakov, vendar vsebuje predvsem cenzurirano pravljico manipulacijo, kjer je Herakles zgolj še pozitiiven lik, brez kakršnih koli ambivalentnosti, blaznosti, promiskuitetnosti, meje med žensko in moškim ter celo med človeškim in živalskim. Otroke je domnevno potrebno zavarovati pred škodljivo vsebino, zato je po mnenju

producentov bolje, da so junaki neumni in osladni. Še bolj sterilno in že skoraj bebavo podobo vidimo v risani televizijski istoimenski seriji, kjer je Herakles le še dobrohotni silak, ki pa ni ravno najbolj inteligenčen. Vtis, ki se pri tem vsiljuje, je zvezan z neko drugo predstavo o antiki in na splošno o daljni zgodovini, in sicer da ljudje takrat niso bili tako "pametni", kot s(m)o sodobni ljudje. Četudi negativno podobo poskušamo maksimalno ublažiti, imamo občutek, da je reprezentacija v pop kulturi še najbolj podobna karikaturi resnobnih vsebin, ki jih poskušajo predstavljati strokovnjaki za antiko.

Repertoar popularnih mitoloških junakov je bogat tudi na malih zaslonih, kjer lahko izpostavimo ameriški nadaljevanki *Herakles* in *Ksena-princesa bojevnica*. Strokovnjakom se nadaljevanki verjetno zdita povsem neprimerni in izredno vulgarni, vendar nas natančnejše gledanje pripelje do ugotovitve, da so v nadaljevalkah zmešane različne mitološke zgodbe, ki nimajo med seboj nikakršne zveze. V bistvu gre za podoben postopek kakor pri imenih: ime ali motiv predstavlja zgolj lupino, ki jo napolnijo s poljubno vsebino. Lahko bi šli celo tako daleč in domnevali, da je kakršna koli podobnost s »pravimi« antičnimi liki zgolj naključna. Vendar nas slednje ne zanima: če izhajamo iz domneve, da takšne predstavitve antičnih mitov in motivov škodijo, potem se lahko vprašamo, ali tudi sami preučevalci antike nismo žrtev konstrukta, v katerem velja, da je naše vedenje brez konstrukta? Vprašajmo se, ali niso takšne reprezentacije posledica šolske indoktrinacije, ki nujno vključuje cenzuro tako imenovanih neprimernih vsebin

(podobe grafičnega nasilja, junaki so pravzaprav klavci in posiljevalci)? Za uporabo antičnih imen in zgodb je značilno, da so očiščene vseh spornih vsebin, ki jih ne bi mogli tako dobro tržiti. Konec koncev »realni« Herakles ni primeren za majhne otroke in morda tudi ne za puritanske odrasle, saj bi jih

pokvaril, saj ni niti najmanj nedolžen, prikupen in osladen, kakor ga poskušajo predstaviti risanke, nadaljevanke ali filmi. Kdo je torej "pravi" Odisej ali Herakles v zavesti sodobnega človeka? Očitno ni takšen, kakor si ga predstavlja strokovnjak za antiko.

Antika v vsakdanjem življenju

Z antiko se srečujemo tudi v vsakdanjem življenju, čeprav se večina ljudi tega sploh ne zaveda. Pri tem ne gre zgolj za literaturo, filme, stripe in druge umetnosti, ampak prek povsem navadnih predmetov za vsakdanjo uporabo. Multinacionalka *Nike* izdeluje predmete za vsakdanjo (špotno) uporabo, kjer poskušajo povezati boginjo zmage Niko, šport in zmago. Ideja temelji na konceptu: če nosiš *Nike*, si zmagovalec. Kljub temu, da v reklamnih kampanjah sodelujejo največje športne zvezde, zelo malo ljudi pozna dejanski pomen imena *Nike*. Ko je *Nike* izdal majice z napisom "*Nike was a Woman, the Greek Goddess of Victory*" (Nika je bila ženska, grška boginja zmage), sem si majico kupila. Mnogi so napis na majici prebrali in me vprašali, ali je res, kar piše. Pri tem je zanimivo pripomniti, da je šlo za ljudi z visoko izobrazbo, ki pa vendarle niso vedeli, kaj pomeni *Nike*. Kljub temu, da na izbiro imena vpliva želja po neposredni povezavi z grško boginjo zmage, je malo verjetno, da uporabniki vedo, kaj pomeni ime blagovne znamke. Pomenljivo je tudi dejstvo, da se je *Nike* distancirala od antične boginje, saj pravijo "Nika je bila ženska...", torej je zdaj ni več oziroma je mrtva. V

dojemanju ljudi pretekli čas vzbuja občutek nečesa minulega, v Nikinem primeru gre za slavno oziroma božansko preteklost. Danes je *Nike* samo zmagovalna in morda sploh ni več ženska.

Vzemimo še bolj banalen primer, linijo čistilnih sredstev *Ajax*, ki nosi ime po drugem največjem grškem junaku pred Trojo, Ajantu. Prašek verjetno za svoje namene uporablja idejo silnega Ajanta, ki je kot ščit Ahajcev, močan in neustrašen. Podoben učinek naj bi imelo tudi čistilo. Nikakor pa ne uporablja dela zgodbe, v kateri se Ajantu zmrači um in naredi samomor. Ta plast zgodbe je pri pralnem prašku povsem neuporabna in celo škodljiva. Če bi poznali temno plat Ajanta, čistila nemara sploh ne bi kupili.

Poglejmo si še slovenske primere uporabe antičnih imen, in sicer ime pooblaščenice investicijske družbe (PID) Atena (nekoč SKB, danes Activa Avant), ki naj bi s svojo avtoriteto privabila čimvečje število certifikatnih in drugih delničarjev. Domnevamo lahko, da so igrali predvsem na karto Atene kot boginje modrosti in precej manj na druge lastnosti grške boginje, ki niso tako jasno izražene v splošnih miselnih predstavah, saj so manj

privlačne in zato cenzurirane. Atena je imela v prvi polovici 90. let izredno agresivno reklamno kampanjo, v kateri je bil akter smučar Jure Košir, ki nima nič skupnega z modrostjo, antiko ali Atenino bojevito neustrašnostjo. PID Atena posluje s povprečno uspešnostjo, tako da ne moremo ugotavljati, ali naj to pripišemo avtoriteti Ateninega imena ali kakšnim drugim iracionalnim dejavnikom, ki so značilni za denarne trge. S podobno zgodbo se srečamo pri PID-u Nika, ki se je po vzoru športne multinacionalke *Nike* poskušalo povezati z grško boginjo zmage. PID Nika ni bila nepomembna, saj je na začetku 90. let predstavljala gonilo slovenskega borznega trga, zgodbo o uspehu, tako da so tisti, ki so z Niko obogateli, lahko spoznali simbolno povezavo PID in grške boginje zmage. Danes je Nika zgodba o preteklih zmagah, saj je družba od septembra 2001 v stečajnem postopku.

Zelo zanimiv primer, ki ne spada v marketinško in pop manipulacijo potencialnih potrošnikov, je odločitev slovenskega sodniškega društva, da projekt za razrešitev zaostankov v slovenskem sodstvu poimenuje Herkules. Težave v slovenskem sodstvu so namreč tako velike, da lahko razrešitev izenačimo s Heraklovim podvigom – na primer s čiščenjem Avgijevih

hlevov. Očitno je, da sodniki ne poznajo dovolj dobro Heraklovih značilnosti – vzemimo za primer Heraklovo blaznost, v kateri pomori ženo in otroke – sicer se ne bi tako zlahka povezali z antičnim junakom, ki pravzaprav predstavlja inverzijo načel, ki naj bi jih zastopalo sodstvo.

Po preletu nekaterih najbolj očitnih reprezentacij in diskurzov v sodobnem imaginariju, si lahko postavimo še vprašanje o bodočnosti antike. Ali preučevalci antike lahko tekmujejo s podobami, ki jih predstavljajo množični mediji in popularna kultura? Mislim, da je kakršen koli boj proti popularni kulturi že izgubljen, zato se moramo vprašati, na koga in kako želimo apelirati, če hočemo preprečiti, da bi antika v tem stoletju izumrla in se čez sto let ne bodo mogli spraševati o antiki v 22. stoletju. Moja vizija je daleč od pesimističnega in katastrofičnega, saj menim, da popularna kultura nudi neskončne možnosti tudi za strokovnjake za antiko. Na nas samih je, ali se bomo utapljali v nostalgiji in jadikovanju za "zlatimi časi" ali bomo sprejeli realnost in kontekstualizirali antične vsebine ne zgolj v antiki, ampak tudi v vsakdanjem življenju, tako da ne bo kdo porekel, da živimo kot *alieni* v lastnem svetu.

Na kolokviju bodo predstavili seminarje: Dubravko Škiljan (ISH), Svetlana Slapšak (ISH), Martin Žužek (ISH), Maja Sunčič (ISH), Božidar Slapšak (FF), Matjaž Babič (FF), Matej Hriberšek (FF), Marko Marinčič (FF), Brane Senegačnik (FF), Marjeta Šašel Kos (ZRC-SAZU).

Alenka Koderman

Slika - zapis sprememb*Painting – Note of Changes / Le tableau – la notation des changements*

Verjamem, da se vse dogodi v nekem toku, med seboj navezujočih se stvari. Stvari se pokrivajo med seboj, so del nenehnih koincidenč. Slika in njen motiv se spreminjata hkrati s spremembami, preobrazbami jaza, narave, različnih percepcij gledanja, razmišljanj. Si v nenehno spreminjajočih se pozicijah. Slikarski motiv, podoba se spreminja, hkrati pa se, sicer v drugačni formi, vedno znova ponovi, kot nekakšen ritual.

Sem slikarka, ki dela absolutno po svojem notranjem občutku; kar delam moram čutiti, da je del mene, moram čutiti kot svoje. Zato sem se usmerila v slikanje narave in tistih prostorskih izhodišč, ki jih želim upodobiti in ki me potegnejo v raziskovanje. Vendar to, kar hočeš upodobiti ne ustreza vedno lastnim ustvarjalnim intencam, ekspresiji izraza.

Zdi se mi, da so sanje pravzaprav tista opna, skozi katero kaplja tisto, kar si želiš izraziti. So kot nekakšna možnost vpogleda v sliko, dajo ti "videti" tisto, kar kasneje vizualiziraš. Po drugi strani, pa so kot potrditev lastnega ustvarjalnega namena.

Motiv gozda s svojim širokim poljem sporočil mi je omogočil številne možnosti izhodišč, različne prostorske plane - makro, mikro, s stalno spreminjajočo se vegetacijo, gibljivostjo, kontrasti, lastno estetiko. Opazovanje spreminjanja svetlobe, njenega prehoda in tvorjenja prostora, iger med svetlobo in senco, refleksije, barvnega spreminjanja: vse to se odraža v mojih slikah in skulpturah. Svetloba mi pomeni bistveni medij izražanja. Svetloba, drevo, listi, gibljivost, refleksija vode, gozdna tla, so tisti elementi in podobe, ki zbujajo moj interes, me fascinirajo in pritegnejo k delu.

Pri slikanju se mi zdi zanimivo to, da se prav v tistem trenutku, ko nad sliko že obupuješ, ko številni barvni nanosi začnejo izgublajati svojo moč, nenadoma prične oblikovati slika. Šele takrat se zaveš, kaj si hotel, odkrijejo se številne plasti in ustvari se jasna slika koncipiranega prostora. Ta jasnost ti omogoča dokončati sliko. Vsaka slika ima svoje zakonitosti, je polje med sabo odvisnih enot, ki šele v skupni povezavi

delujejo kot celota. Je celostni sistem elementov, v katerem vsak element vpliva na drugega in na vse ostale. Ob vsaki potezi se spreminja v novo, drugačno celoto. Ravno zaradi avtonomije, ki jo ima posamična slika, ni nikoli čisto povsem znano kako priti do konca. Tega se pravzaprav bojim. Vedno mora biti možnost spoznanja nečesa novega, neznanega.

Alenka Koderman - podatki

izobrazba: akademska slikarka

status: samostojna umetnica

Rojena 3. 5. 1970 v Ljubljani.

Končala je študij slikarstva na ALU v Ljubljani 1994 - 1995.

V letu 1997 je diplomirala pri mentorjih: Gustavu Gnamušu in Marku Uršiču.

Skupinske razstave:

1994 - Študentska razstava grafik, Moderna galerija, Ljubljana

2001 - Majski salon, Mestna galerija, Ljubljana

Samostojne razstave:

1998 - Grad Snežnik, Stari trg pri Ložu.

1999 - Galerija Loterije Slovenije, Ljubljana

2000 - Galerija v Stari šoli, Komen

2000 - Študentska Arena, Cankarjev dom, Ljubljana

2000 - Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana

Scenografske dejavnosti:

1999 - Idejni koncept prostorske postavitve za promocijo Mobitela – sejem elektronike, Ljubljana.

Realizacija premeščena v Lutkovno gledališče v Ljubljani

2001 - sodelovanje s teatrom ISH: *Collegium Aristophanicum*

Nada Žgank

Kotiček za nekadilce*Corner for Non-smokers / Coin pour les non-fumeurs*

Kar tako smo kramljali o tem, kako smo kadilci nezaželeni ali marsikje že preganjani in kako nam je vsiljen ta nelagodni občutek, če ne že kar sram, ko v družbi kakšno prižemo.

Rastlina tobak, '*Nicotiana tabacum*', je okrasna rastlina in je hkrati rastlina, pri kateri je pridelek beljakovin na površinsko enoto bistveno večji kakor pri drugih z beljakovinami bogatih rastlinah (soja, lucerna), vsebuje organske kisline in druge snovi, ki so uporabne za celo pahljačo industrijo: od prehranske do živilsko predelovalne in farmacevtske.

Pa vendarle, tobak smo, ga še in ga bomo uporabljali za užitek. Užitek kajenja, njuhanja, žvečenja, zvijanja, polnjenja pip, ... Ko je tobak v 16. stoletju osvojil Evropo, je veljal za čudodelno zel, ki pozdravi vse, od migrene, zobobola, kožnih bolezni, ponekod je veljal celo za zdravilo brez konkurence. Tobak se je kadilo, njuhalo in žvečilo povsod, od pristanišč do dvorov. Že stoletje kasneje pa je ta razvada oz. navada postala najbolj škodljiva in nagnusna stvar. Skratka nemoralno početje, povezano z nemoralnim življenjem, preganjano in strogo kaznovano (od denarnih kazni, zapora, bičanja in celo do rezanja nosov, v Nemčiji se je kadilcem očitalo, da kurijo v ustih in grlu s tobakom hudiču

na čast ...) Pa to ni trajalo dolgo, saj so oblasti kmalu ugotovile, da z različnimi pristojbinami, davki, ... lahko brez težav polnijo blagajne. V minulem stoletju je tobak doživel enega od viškov popularnosti, zlasti v času vojn med vojaki. Kadile so seveda tudi ženske, sprva so kadilkam evropskih dežel pripisovali dvomljiv sloves, saj je tovrstna aktivnost posegala in načenjala same temelje patriarhalne družbe. Danes pa smo kadilci in kadilke spet vse prej kot popularni. Smo res tisti, ki zastrupljamo sebe in vse okrog sebe, obremenjujemo zdravstvo in vso družbo, ki naj bi živela zdravo in ne tvegala preveč? Pozablja pa se, da vsaka prižgana cigareta prispeva v skupno blagajno.

Zaradi vsega tega in tudi zato, ker ne maramo nikogar dokončno izključiti, nam je prišlo na misel, da nekadilski kotiček na ISH popestrimo s fotografijami tobaka, tobačnih polj, ljudmi, ki ga obirajo, nizajo, sušijo ... in z nami, ko z užitkom prižgemo. Nekaj belih sten prelijemo z odtenki: od zelene, zlatorumene do rjave. Dodamo nekaj barv in tonov črnobeli razlagi sveta.

Zaradi vsega tega in tudi zato, ker ne maramo nikogar dokončno izključiti, nam je prišlo na misel, da nekadilski kotiček na ISH popestrimo s fotografijami tobaka, tobačnih polj, ljudmi, ki ga obirajo, nizajo, sušijo ... in z nami, ko z užitkom prižgemo. Nekaj belih sten prelijemo z odtenki: od zelene, zlatorumene do rjave. Dodamo nekaj barv in tonov črnobeli razlagi sveta.

Fotografije so bile posnete v vasi Grljeviči in okolici, ki leži na SZ obrobju Ljubuškega polja v zahodni Hercegovini. Po vsem svetu poznan in cenjen hercegovski tobak, če lahko malce pretiravam, izginja s polj. Vojna, ki se sicer ni neposredno dotaknila teh krajev, je terjala svoj davek in tržne razmere, v katerih se pridelovanje na star način z veliko ročnega dela ne izplača več. V resnici pa v teh večinoma hribovitih krajih bolj mehanizirano pridelovanje niti ni mogoče, tradicionalno sorto tobaka 'ravnjak', značilno za hercegovski tobak, pa je že delno izrinila bolj donosna sorta 'veliki hercegovac'. O vsem tem so nam pripovedovali domačini, ki še vztrajajo na kmetijah, ker je to del njih, njihove tradicije, del nuje za preživetje in zlasti za to, ker to delo dobro poznajo in ga radi opravljajo.

Avtorica razstave je **Nada Žgank**,
dve fotografiji na razstavi pa je prispeval **Boštjan Bajželj**.

Nada Žgank - podatki

izobrazba: končan študij agronomije na Biotehniški fakulteti v Ljubljani; fotografinja. Rojena 2. jun. 1967

Razstave:

- 1992 na Pedagoški akademiji in v klubu K4, Ljubljana
- 1993 v fotogaleriji Stopnišče (Katar o Rom), Ljubljana
- 1994 na skupinski razstavi v KUD France Prešeren, Ljubljana
- 1996 na skupinski razstavi na EXPONTU v B-51 (Me som Rom), Ljubljana
- 1997 na skupinski razstavi v galeriji Veronika (Me som Rom), Kamnik
- 1998 v Slovenskem etnografskem muzeju (Utrinki iz življenja Romov na slovenskem), Ljubljana
- 1998 pri Črnem orlu (Obrazi Romov), Idrija
- 2001 v Knjižnici Otona Župančiča – Enota Kolodvor (Fotografije s festivala Mesto žensk / City of Women), Ljubljana
- 2001 ISH - Fakulteta za podiplomski humanistični študij v Ljubljani

Na naši fakulteti, v prostorih ISH na naslovu Breg 12 v Ljubljani (II. nadstropje), si torej do konca leta 2001 lahko ogledate razstavo njenih fotografij na zgoraj omenjeno temo pridelave tobaka. Vabljeni!

»Dies fasti« - ISH

V študijskem letu 2000/2001 smo študent-je/ke-mladi raziskovalci/ke na ISH – Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani odprli novo "institucijo neformalnih srečanj", ki smo jo poimenovali ISH – "DIES FASTI" (= kar je v starem Rimu pomenilo dneve govorenja in možnosti opravljanja javnih služb in sklepanja pogodb za razliko od *dies nefasti*, ko je bilo to prepovedano). Ideja za organizacijo srečanja je izšla iz pogovorov na sestankih, na katerih se je artikulirala potreba po nekakšni »socializaciji« študentov/študentk in vseh sodelavcev/sodelavk ISH. Predlog za poimenovanje teh srečanj je dala **Taja Kramberger**, organizacijo prvih srečanj pa je prevzel **Vlado Kotnik**.

Srečanja potekajo kontinuirano enkrat mesečno, in sicer drugo nedeljo v mesecu ob vedno enakem času in na istem prostoru prijaznega ambienta določenega ljubljanskega gostišča in so odprta za vse profesorje/ice, študente/ke in druge sodelavce/ke ISH.

Osnovna ideja se je porajala na podlagi spoznanja, da mora takšna visokošolska institucija, ki v temelju prisega na kar se da odprte, fleksibilne in dinamične mehanizme delovanja, vzpostaviti dodatne načine medsebojne komunikacije in pridati nove dimenzije socialnih diskurzov, ki naj bi na podlagi nezavezujoče in svobodne izbire posamez-

nika/ce odločilno prispevali k intenzivnejšemu prepoznavanju ISH-jevske skupnosti. Tovrstna druženja so tako priložnost za sproščene pogovore in debate, segajoč od izmenjav informacij o tekočem delu na posameznih študijskih programih in raziskovalnih projektih do pomenkov o različnih vsakdanjih in splošno aktualnih temah.

Dosedanja srečanja so pokazala, da je ideja med profesorji, študenti in tistimi, ki se lahko

na kakršen koli način prepoznajo v emblemu "ISH – Fakulteta za podiplomski študij, Ljubljana" padla na plodna tla, saj odpira nove razsežnosti medsebojnega sporazumevanja in osmišljanja institucionalnih odnosov na ISH. Institucija neformalnega druženja ISH – "DIES FASTI" pa vsebuje še podinstitucionalno raven – posebej za to ustanovljeno blagajno, v katero lahko udeleženci srečanj prispevajo svoje denarne prispevke za plačilo stroškov srečanja, ki jo vodi t.i. *procurator fisci* (= varuh/oskrbnik blagajne), katerega funkcija je prenosljiva in v svojem mandatu skrbi za celotno organizacijo srečanj.

Vladislav Vlado Kotnik

Sodelavci Monitorja ISH čestitamo **dr. Svetlani Slapšak**
ob mednarodni nagradi, imenovani
The International Helen Prize 2001,
ki jo podeljuje
The International Order of the Helen Prize for Women.

Čestitamo tudi **dr. Jožetu Vogrincu** za izid madžarskega prevoda njegove knjige
TV gledalec.

V zadnjih dveh študijskih letih so na ISH magistrirali:
Rezka Osredkar, Nevenka Podgornik;

in doktorirali:

mag. Tomislav Vignjevič, Darja Šterbenc, mag. Tanja Mastnak, mag. Alenka Janko Spreizer, mag. Tadej Praprotnik, mag. Alja Brglez.

Čestitamo!

Na ISH smo 11. aprila 2001 pripravili okroglo mizo z naslovom *Afrika v Evropi, Evropa v Afriki*. Na okrogli mizi so poleg **dr. Georgesa Sawadoga** sodelovali še Afričani, ki živijo v Sloveniji in izbrani udeleženci in udeleženke iz Slovenije. Gostje so spregovorili o predstavah in stereotipih o Evropi in Afriki danes in v preteklosti, o njihovih vzrokih in posledicah. Ob tej priložnosti je bil predstavljen tudi medfakultetni študijsko raziskovalni projekt »Dakar-Ouaga«.

Dr. Tadej Praprotnik je predstavil svoje raziskovalne rezultate na naslednjih predavanjih:
»Mehanizmi ideološke konstrukcije identitet«, Cankarjev dom, Ljubljana, 12. 10. 2000;
»Identiteta in komunikacija v virtualnem (internetskem) prostoru«, Cankarjev dom, Ljubljana, 13. 2. 2001.

Oktobra 2000 je ISH sodeloval na **Študentski areni** v Cankarjevem domu, kjer smo s svojo samostojno stojnico tudi širšemu krogu ljudi predstavili možnosti za študij in druge dejavnosti, ki se odvijajo na ISH.

Hišno gledališče ISH, *Collegium Aristophanicum* (deluje kot del gledališča Theatron), po ogrevanju na manifestaciji maja 2000 letošnjega decembra napoveduje novo premiero: kolaž po motivih Aristofanovih komedij, seveda znova v svežem prevodu in adaptaciji.

POZOR:še vedno iščemo sodelavce
(toplo vabljeni, da se nam oglasite na: andreja_inkret@hotmail.com)!

Na ISH je v prvi polovici septembra 2001 potekala poletna šola *Gender and Politics* v organizaciji Mirovnega inštituta iz Ljubljane. Na poletni šoli je s predavanjem nastopila tudi **dr. Svetlana Slapšak**, mlada raziskovalka in asistentka **Sabina Mihelj** pa je sodelujočim predstavila dejavnosti študentov na ISH.

Nekaj zanimivih spletnih strani:

www.door.net/arisbe/menu/library/bycspmain.htm
(Works of Charles Sanders Peirce),

www.etext.lib.virginia.edu/modeng0.browse.htm
(The Modern English Collection – Electronic Text Center).

V kratkem bo pri Študentski založbi, edicija *Skripta* izšel zbornik izbranih tekstov o intelektualni odgovornosti in družbenem angažmaju, v katerem bodo tudi trije krajši prevodi tekstov **Pierra Bourdieuja** in njegova osebna podpora naši instituciji.

Zbornik z naslovom

Evidence – Trajektoriji intelektualne odgovornosti / Évidences – Les trajectoires de la responsabilité intellectuelle / Evidences – Trajectories of Intellectual Responsibility je bil zasnovan kot kritična refleksija mlačnih recepcij intelektualnih družbenih akcij na Slovenskem, med katere sodita tudi zbiranje podpisov v podporo ISH in velika javna manifestacija, ki smo jo magistranti/-tke in doktoranti/-tke ISH, dne 22. maja 2000, organizirali kot protestni akt, zaradi diskriminatorne politike tedanjega Ministrstva za znanost in tehnologijo do naše institucije.

Naslednja številka *Monitorja ISH* (Vol. IV, no. 1-2) bo tematska in bo v celoti posvečena objavi intervencij/člankov, ki bodo predstavljeni na mednarodni konferenci *Meje in identitete (teritorialne in mentalne) od antike do modernega časa / Frontières et identités (territoriales et mentales) de l'antiquité aux temps modernes*, ki bo potekal spomladi, verjetno marca 2002, na ISH.

Taja Kramberger in **Bogdan Lešnik** sta na ISH 19. julija 2000 organizirala okroglo mizo z naslovom *Kdaj se bo papež opravičil lezbijkam in gejem? Kdaj bo ženska veljala za popolno človeško bitje?*

Dada, Magistra equitum, ave!

Navodila avtorjem

1. *Monitor ISH* objavlja prispevke s področja epistemologije humanističnih in družbenih znanosti, zgodovinske antropologije, socialne antropologije, antropologije antičnih svetov, antropologije spolov, antropologije vsakdanjega življenja, lingvistike govora in teorije družbene komunikacije, medijskih in kulturnih študijev ter sorodnih disciplin. Revija objavlja prispevke v slovenščini, francoščini, angleščini, italijanščini, nemščini in španščini in po posebni odločitvi uredništva še v nekaterih drugih jezikih.
2. Avtorji naj oddajo prispevke na računalniški disketi z dodanim izpisom na naslov **Monitor ISH, Breg 12, SI-1000 Ljubljana, Slovenija** ali po elektronski pošti na naslov monitor@ish.si. Prispevki naj bodo opremljeni z vsemi potrebnimi avtorskimi podatki (ime in priimek, akademski ali profesionalni naslov, ime in naslov institucije, naslov elektronske pošte, številka telefona in faksa) ter z označbo, za katero rubriko so namenjeni. Za stik z uredniki lahko uporabite tudi elektronska naslova barbara@ish.si (za informativni blok *Miscellanea*) in taja@ish.si (za teoretsko-analitični blok *ISH Files*), za ostalo korespondenco pa janab@ish.si.
3. Uredništvo ne sprejema prispevkov, ki so že bili objavljeni v drugih publikacijah ali istočasno poslani v objavo drugam. Avtorske pravice objavljenega prispevka zadrži izdajatelj, razen v posebnih primerih (če gre za drugačen dogovor). Avtorske pravice za objavo posebnih gradiv v reviji je dolžan pridobiti sam avtor prispevka in sicer od lastnika avtorskih pravic.
4. Prispevki za rubriko Članki v bloku *ISH Files* naj po obsegu ne presegajo 1 avtorske pole in pol (pribl. 43.000 znakov), prispevki za blok *Miscellanea* pa naj obsegajo največ 9000 znakov.
5. Začleno je, da prispevki za rubriko Pregled knjig obravnavajo dve ali več del in jih med seboj kritično primerjajo.
6. Prispevki za rubriko Članki v bloku *ISH Files* morajo imeti povzetek (do 2000 znakov) in ključne besede (5-7). Članek v tujem jeziku mora imeti povzetek v slovenščini, članek v slovenščini pa povzetek v katerem izmed zgoraj navedenih jezikov revije. Avtorji naj za prevode poskrbijo sami; če je članek v tujem jeziku in avtor ne zna slovenskega jezika, za prevod poskrbi uredništvo.
7. Priporočamo urejevalnik besedil Word za Okna (.doc). Sprejemamo tudi besedila v Rich Text Format (rtf) ter v tekstni obliki (txt). Če je le mogoče, naj bodo članki natipkani oz. natisnjeni v črkah velikosti 12 (opombe v velikosti 10), tipa Times New Roman ter s presledkom 1,5 vrstice med vrsticami. Črke iz drugih pisav in posebne grafične znake, ki jih izbrani urejevalnik besedila nima ali povzročajo pri konvertiranju težave, je potrebno v besedilu posebej označiti in jih na robu jasno izrisati oz. izpisati.
8. Morebitno slikovno oz. grafično gradivo naj avtor upošteva kot del besedila in temu primerno omeji obseg prispevka. Gradivo z vsemi potrebnimi označbami (navedba vira, podnapis ipd.) naj bo po možnosti že pretvojeno v elektronsko obliko in vnešeno v članek. Če mora gradivo biti na natančno določenem mestu v članku, naj bo že vnešeno na ustrezna mesta. V nasprotnem primeru naj bo na koncu besedila; o natančni umestitvi gradiva bo v tem primeru odločal grafični urednik. Če gradiva ni mogoče pretvoriti v elektronsko obliko in ga že vnesti v članek, ga je potrebno dodati posebej, v besedilu pa razločno označiti, kam se vstavi. Gradivo vračamo le po predhodnem dogovoru.
9. Naslovi knjig, člankov in umetniških del ter tuje besede naj bodo v prispevkih označeni s kurzivo (*italic*).
10. Citati med besedilom naj bodo označeni z narekovaji. Daljši citati naj bodo izloženi v samostojne odstavke.
11. V različne načine citiranja avtorjev uredništvo ne bo posegalo, vendar si pridržuje vso pravico, da zavrne prispevke, ki izbranega načina citiranja ne bodo dosledno uporabljali.
12. V primeru citiranja spletnih strani naj bo naveden datum izpisa.
13. Začleno je, da so daljši prispevki smiselno razčlenjeni z mednaslovi.
14. Prispevki naj bodo pripravljani za tisk. Uredništvo opravlja le manjše oz. finalne jezikovne korekture.
15. Če prispevki ne bodo ustrezali navedenim tehničnim in jezikovnim pogojem, jih uredništvo ne bo obravnavalo.
16. Vsi prispevki za rubriko Članki v bloku *ISH Files* so podvrženi recenzentskemu postopku. Avtorji besedil, izbranih za objavo, bodo o tem obveščeni najkasneje v roku dveh mesecev po oddaji prispevka. Nenaročenih besedil ne vračamo.
17. Prispevki niso honorirani. Ob izidu revije prejme vsak avtor in vsak recenzent po en avtorski izvod revije *Monitor ISH*. Avtorji znanstvenih člankov pa prejmejo še vsak po 10 separatov znanstvenega članka.
18. Nekateri teksti v celoti in vsi povzetki tekstov rubrik Članki in *Transcriptiones* so objavljeni tudi na spletni strani elektronske revije *Monitor ISH*: <http://monitor.ish.si>.

Instructions to Authors

1. *Monitor ISH* aims to publish contributions in the field of epistemology of humanities and social sciences, historical anthropology, social anthropology, anthropology of the ancient worlds, anthropology of gender, anthropology of everyday life, linguistics of speech and theory of social communication, media and cultural studies and related disciplines. The review publishes articles written in Slovene, French, English, Italian, German, Spanish, and, at the discretion of the Editorial Board, in other languages as well.
 2. Authors are asked to submit their contributions, stored on a floppy disk and accompanied by a hard copy, to **Monitor ISH, Breg 12, SI-1000 Ljubljana, Slovenija**, or to the following e-mail: monitor@ish.si. All the necessary data concerning authors (first name, family name, academic or professional title, name and address of their institution, e-mail, telephone number, and fax number) should be attached to contributions, as well as the note which would explain which section of the review the articles are meant for. To get in touch with the editors, contributors can use the following e-mails: barbara@ish.si (regarding the informative section *Miscellanea*), taja@ish.si (regarding the theoretical-analytical section *ISH Files*), and janab@ish.si (as regards other correspondence).
 3. The Editorial Board does not accept articles that are published elsewhere or that are being considered simultaneously elsewhere. The publishers hold the copyright on the contribution, if not agreed otherwise. The copyright on any special material published in the review should be obtained by the author himself.
 4. As regards *Articles*, the subsection of the section *ISH Files*, contributions should not exceed cca. 43.000 characters in length, while contributions for to the section *Miscellanea* should not be more than 9000 characters in length.
 5. As regards book reviews, *Monitor ISH* encourages the contributions that deal with two or more works, comparing them critically.
 6. As concerns *Articles*, the subsection of the section *ISH Files*, an abstract (up to 2000 characters) and key words (5-7) should be included. The article written in a foreign language should be accompanied by the Slovene abstract, while the Slovene article should include the abstract written in any of the above listed foreign languages. Translations should be provided by authors themselves; however, if an article is written in a foreign language and the author does not speak Slovene, the translation will be provided by the Editorial Board.
 7. As for word processors, we recommend Word for Windows (.doc). We also accept texts stored in *Rich Text Format* (.rtf) and in *Text Only Format* (.txt). If possible, the articles should be typed and printed in a font size 12 (notes in 11), font Times New Roman, line spacing 1.5. Special letters or special graphic symbols, which are not included in the chosen program and which might cause difficulties being converted, should be marked extra and clearly written or drawn in the margin.
 8. The author should consider illustrations and graphic materials as part of the paper and thus limit the main text accordingly. Materials, accompanied by all necessary information (source, commentary, etc.) should be already transformed into an electronic format (PC-IBM compatible) and included in the text. If materials are to be in a specific passage of the article, they should already be inserted where appropriate. If not, they should be at the end of the text; in this instance, the graphic editor will decide where to insert the materials. If the materials cannot be transformed into an electronic format and included into the text, the author should attach them separately, indicating clearly where they are to be inserted.
 9. Titles of books, articles, works of art, and foreign words should be italicised.
 10. Quotations given in the text should be put in quotation marks. Long quotations should be given in separated paragraphs.
 11. In citing works, no specific system is prescribed, but the Editorial Board may, at its discretion, refuse papers written by authors who do not follow a clear and a consistent system.
 12. As regards the citation of electronic sources, the author should refer to the date of a copy.
 13. If possible, long articles should be divided into chapters.
 14. When submitted, contributions should be ready to be published. The Editorial Board provides final linguistic supervision only.
 15. The Editorial Board will not consider papers which do not meet the technical and linguistic criteria mentioned.
 16. As for the *Articles*, the subsection of the section *ISH Files*, the decision whether to publish a submission regularly involves the consultation of special referees.
 17. No royalties are paid to contributors. Authors and referees receive a copy of *Monitor ISH*. Each author of scientific articles receives 10 offprints of her/his article.
 18. Some full texts and all abstracts of the sections *Articles* and *Transcriptiones* are also published in the online review *Monitor ISH*: <http://monitor.ish.si>
-

Instructions pour les auteurs

1° Le *Monitor ISH* est une revue publiant les textes scientifiques des domaines des sciences humaines et sociales suivants: épistémologie des sciences humaines et sociales, anthropologie historique, anthropologie sociale, anthropologie des mondes antiques, anthropologie des genres, anthropologie de la vie quotidienne, linguistique de la parole et théorie de la communication sociale, études des médias et de culture, et autres disciplines voisines. La revue publie les textes en slovène, en français, en anglais, en italien, en allemand, en espagnol, et, en suite d'une décision spéciale de la rédaction, aussi en autres langues.

2° Les auteurs sont priés de transmettre leurs textes, sur une disquette d'ordinateur en plus d'un empreint sur papier, à l'adresse **Monitor ISH – Breg 12 – SI-1000 Ljubljana, Slovénie** ou par le courrier électronique à l'adresse monitor@ish.si. Les textes doivent être suivis de tous données sur les auteurs nécessaires (prénom, nom, titre académique et professionnel, nom et adresse de leur institution, adresse électronique, les numéros de téléphone et de fax) avec l'indication de la rubrique de destination. Pour les contacts avec les responsables de rédaction, deux autres adresses électroniques pourraient être utilisées, à savoir: barbara@ish.si (pour la division d'informations *Miscellanea*) et taja@ish.si (pour la division théorico-analytique *ISH Files*), autre correspondance est à adresser à janab@ish.si.

3° La rédaction n'accepte pas les textes qui étaient déjà publiés dans les autres publications ou bien envoyés, en même temps qu'au *Monitor ISH*, aux plusieurs adresses pour y être publiés. Le *Monitor ISH* n'achète pas les droits d'auteurs, sauf dans les cas spéciaux finis par la rédaction. Les droits de publication des matériaux spéciaux dans la revue sont en charge de l'auteur de l'article.

4° Les textes pour la rubrique *Articles* à l'intérieur de la division *ISH Files* ne doivent pas excéder aux 43.000 signes, les textes pour la division *Miscellanea* ne doivent pas excéder aux 9000 signes.

5° Pour les textes dans la rubrique *Sarvol des livres* il est souhaitable qu'ils traitent deux ou plusieurs ouvrages portant sur les sujets voisins tout en les confrontant d'une manière critique.

6° Aux textes destinés à la rubrique *Articles* de la division *ISH Files*, un extrait de 2000 signes et une énumération des mots clés (5-7) doivent être annexés. Un article dans une langue non-slovène doit avoir un extrait en cette langue, un article en slovène doit avoir un pareil extrait dans une des langues énumérées *supra*. Les traductions sont le soin des auteurs eux-mêmes, sauf dans le cas où le texte est dans une langue non-slovène et l'auteur ne dispose pas d'une connaissance de cette langue – dans ce cas la traduction est prise en charge par la rédaction.

7° Le processeur des mots Word for Windows (.doc) est recommandé. On accepte aussi les textes dans *Rich Text Format (rtf)* et dans la forme textuelle (.txt). Il est souhaité que les textes soient écrits, si possible, en caractères grandeur 12 (les notes grandeur 10), en utilisant les fonts *The Times New Roman*, et avec un décalage entre lignes de 1,5. Les caractères des écritures non-latines et les signes graphiques dont le processeur des mots choisis ne dispose pas, ou elles y produisent, dans le cas de conversion, des difficultés, doivent être marquées et clairement signalés sur les marges de la page.

8° Les matériaux graphiques ou picturaux éventuels doivent être traités par les auteurs comme faisant partie de leur texte et doivent être inclus dans le calcul de la quantité de l'espace de revue disponible pour un article. Il est souhaitable que les matériaux, avec tous les designations nécessaires (la citation des sources, sous-titres, etc.) soient en forme électronique et déjà inclus dans les textes des articles. Dans le cas où la place des matériaux est spécifiée, il voudrait mieux qu'ils soient disposés par les auteurs. Dans le cas contraire, qu'ils soient à la fin du texte. Dans ce cas là, ils passent aux soins du rédacteur graphique. Dans le cas où il est impossible de transmettre les matériaux en forme électronique et de l'introduire dans le texte de l'article, ils sont à ajouter dans l'état où ils se trouvent, et les auteurs sont priés de marquer, dans le texte de leur article, l'emplacement prévu. Les matériaux ne seront retournés que dans le cas de l'arrangement préalable.

9° Les titres des livres, des articles, des oeuvres d'art et les mots étrangers devraient être marqués par l'écriture *italic*.

10° Les citations dans le texte doivent être marquées par les guillemets. Les citations plus longues doivent être présentées en forme des paragraphes.

11° La rédaction n'interviendra pas pour unifier les modes de citation, mais elle demande l'utilisation stricte et conséquente du mode de citation choisis par l'auteur dans son article. Les textes aux citations confuses seront refusés.

12° Dans le cas de citation des sites web, la notation de la date de l'impression est nécessaire.

13° Il est désirable que les textes longs soient scandés par les sous-titres.

14° Les textes doivent être préparés pour l'imprimerie. La rédaction ne s'occupe que des corrections de langue mineures et finales.

15° Dans le cas où les textes ne correspondent pas aux critères linguistiques et techniques mentionnés *supra*, la rédaction ne les prendra pas en considération.

16° Tous les textes dans la division *ISH Files* sont soumis au procédé d'évaluation. Les auteurs des textes choisis pour la publication seront mis au courant au plus tard deux mois après la présentation de leur texte à la rédaction. Les textes non commandés par la rédaction ne seront pas retournés.

17° La publication des textes n'est pas rémunérée. Au moment de la parution du numéro de la revue, tout évaluateur et tout auteur du texte publié en reçoivent un exemplaire. Les auteurs des articles scientifiques reçoivent en plus dix séparats de leur article.

18° Certains des textes totaux et tous les résumés des textes des rubriques *Articles* et *Transcriptions* seront publiés aussi sur la page web de la revue électronique *Monitor ISH*: <http://monitor.ish.si>.

ISH – FILES

Članki / Articles / Les Articles

La quête d'identité; "die Judenfrage" et la production de l'identité ethnique dans un pays sans Juifs

Stikanje za identiteto; "die Judenfrage" in produkcija etnične identitete v deželi brez Judov – povzetek

Drago B. Rotar

Socialnoantropološki pogled na romologijo v Sloveniji

Socio-anthropological View on Romology in Slovenia – Abstract

Alenka Janko Spreizer

Etnografija lokalnih turizmov; primer povezovanja ribištva in turizma v Izoli

Ethnography of Local Tourism; Connections between Fishery and Tourism in Izola – Abstract

Nataša Rogelja

Neposredni športni prenos in TV gledalec (1. del)

Live Sport TV Coverage and the Viewer, Part I. – Abstract

Vlado Kotnik

Transcriptiones

Que-est que c'est un concile? Le Concile de Trente dans l'histoire de l'Église

Kaj je koncil? Tridentinski koncil v zgodovini cerkve

Pierre-Antoine Fabre

Breg 12, 1000 Ljubljana

Telefon: (01) 252 30 24, 425 18 45 • Faks: (01) 425 18 46

E-mail: monitor@ish.si • Web-site: monitor.ish.si

ISSN 1580-688X

Cena / Price / Prix • 4500 SIT / €24